

Iver Mytting

Skogens «blå bånd»

Fremveksten av Oslomarka som friluftsområde

Iver Mytting

Skogens «blå bånd»

Fremveksten av Oslomarka som friluftsområde

DOKTORGRADSAVHANDLING FRA NORGES IDRETTSHØGSKOLE • 2021

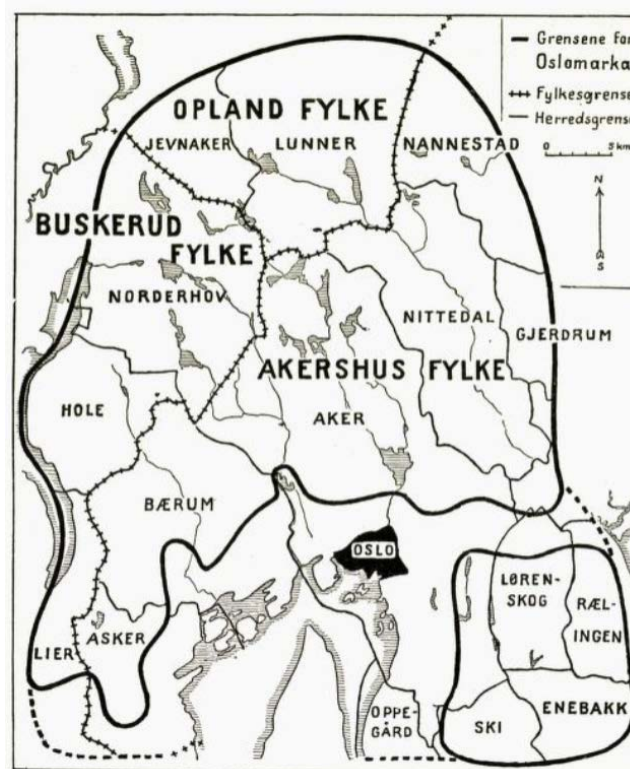
ISBN 978-82-502-0588-8

Iver Mytting

Skogens «blå bånd»

Fremveksten av Oslomarka som
friluftsområde

Avhandling for PhD-graden
Norges idrettshøgskole, 2020

Til minne om Ivar Mytting (1950-2019)

*Takk for at du lærte meg gleden både
ved friluftsliv og ved kritisk tenkning.*

Takksigelser

Å skrive doktorgrad er en ensom ting. Det er likevel mange som har bidratt med stort og smått, og som fortjener en takk. Takk til Institutt for lærerutdanning og friluftslivsstudier som gjorde denne doktoravhandlingen mulig. Det har vært en glede å være del av instituttets flotte kollegium gjennom disse årene, ikke minst faggruppa i friluftsliv, hvor jeg har hatt gode diskusjonspartnere og læremestre i faget.

Jeg har også vært så heldig å få være del av stipendiatgruppa på idéhistorie ved Universitetet i Oslo. PhD-seminaret her, ledet av Espen Schaanning, har vært det nærmeste jeg har kommet noen forskerutdanning i løpet av mine fire år som stipendiat. Det har vært utfordrende og utviklende både å legge frem tekster og å gi innspill til andres arbeider på seminarrekken. Takk til alle stipendiatene og andre deltakere.

I tillegg har jeg fått lov til å gjøre noen opptredener i den såkalte idretts-historiske sirkel ved NIH. Takk til Matti Goksøyr, Finn Olstad, Gaute Slåen Heyerdahl, Gudmund Skjeldal, Espen Andersen og Tallak Moland for verdifulle tilbakemeldinger.

Avhandlingen min har også hatt flere andre kompetente lesere i ulike stadier av arbeidet. Særlig må jeg trekke frem Tuva Beyer Broch, som leste store deler av avhandlingens andre del, presisjonen og tydeligheten i analysene fikk seg dermed et løft; Thomas Brodahl og Joel Johansson, som leste hele første del og ga gode innspill til å løse strukturelle utfordringer; Hilde Rustad, som uoppfordret hadde tatt for seg et tekstutdrag og dukket opp på mitt kontor; Gunn Engelsrud, som tok for seg fortolkningene mine med et kritisk og kyndig blikk; og en spesiell takk til Ellen Krefting, som ga meg nøkkelen til avhandlingens struktur.

Jeg skylder også Stefan Ellmer, som hjalp meg med avhandlingens estetiske uttrykk, en stor takk.

Først og fremst vil jeg takke mine to veiledere, som har lest hundrevis av sider og anstrengt seg for å skaffe oversikt over alt rotet. Kirsti Pedersen Gurholt har vært delaktig i å utvikle prosjektet fra starten av, og hjalp til med å stake ut en ny kurs da den opprinnelige planen strandet. Espen Schaanning har gang på gang evnet å identifisere tekstenes største lyter, og har gitt noen få, svært konkrete anvisninger til hvordan å løse flokene.

Takk til mamma, Emil og Cathrine for støtte og forståelse for mine prioriteringer i en utrolig vond tid for familien. Og fremfor alt, takk til Evi for aldri å slippe taket og følge meg hele veien frem.

Sammendrag

Avhandlingen omhandler Osломarkas fremvekst og tilblivelse som friluftsområde for befolkningen i Oslo og tilgrensende distrikter. I avhandlingen argumenter jeg for at det først er i mellomkrigstida at Marka endelig vokser frem, at Marka blir til en tydelig definerbar størrelse i folks omverden: en egen entitet i verden. Avhandlingens overordnede problemstilling er å undersøke hvordan dette skjedde, hvordan Marka ble til. I stedet for å betrakte tilblivelsen som en konsekvens av bakenforliggende samfunnsstrukturer eller en realhistorisk utvikling, har studien som formål å sirkle inn det som aktivt tar del i å skape et nytt landskap. Nærmere bestemt tar jeg for meg periodens friluftsliv og undersøker den endringskraften som kan tenkes å ligge der. Gjennom fortolkning av historiske tekster undersøker jeg den rollen henholdsvis språk, tekst og skrivepraksiser spilte i Markas endringsprosesser.

Avhandlingen er bygd opp av to sideordnede deler som nærmer seg Osломarkas fremvekst og kildematerialet fra to ulike vinkler. De to delene fungerer til en viss grad uavhengig av hverandre og kan leses hver for seg, imidlertid tegner første del opp en bakgrunn og bredere kontekst for tematikken i avhandlingens andre del. Del 1 er en begrephistorisk studie og bygger på teoriene til Reinhart Koselleck. Denne tar for seg landskapet slik det ble forstått og forestilt av datidens befolkning, og fokuserer på Marka som en størrelse i deres felles forestillingsverden. Et sentralt omdreiningspunkt i denne delen, er spenningen mellom kultur og natur som identifiseres som avgjørende i Markas fremvekst. Undersøkelsen belyser blant annet hvorvidt det friluftsområdet som etableres i mellomkrigstida er å forstå som fri natur eller snarere som en slags park for byens borgere. Del 2 bygger på materiell-semiotiske perspektiver, slik de er utviklet av Bruno Latour. Den tar for seg en gruppe sentrale friluftslivsorganisasjoner og deres praksiser, og undersøker rollen de spilte i landskapets endringer. Der fokuset i det forrige spørsmålet lå på kollektivet, sentreres undersøkelsen her rundt sentrale aktører, aktive i endringsprosessene. Organisasjonene det er snakk om er Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur, Friluftslivklubben, Kjenn Ditt Land, Oslo og Omland Friluftsråd og Den Norske Turistforening. I avhandlingen argumenterer jeg for betydningen det hadde at mellomkrigstidas friluftslivsorganisasjoner skapte materielle

størrelser hvor Marka kunne ses og leses. Jeg stiller et spørsmål om hvordan disse bidro til å forme og forandre Marka.

Studien innlemmer teoretiske tilnærminger til historien som behandler koblingen og medieringen mellom menneskers ideer, erfaring og forståelser på den ene siden og verdens materialitet og romlighet på den andre. Den tar for seg Oslomarka som en fortidig romlig konstellasjon, et kulturelt skapt fenomen, og etterspører de prosessene som virket i å skape dette fenomenet. Slik sett kan avhandlingen plasseres innenfor de senere års såkalte romlige vending innenfor humanistiske og samfunnsfaglige fag. En slik tilnærming til fortidas romlighet er relativt lite utforsket, og avhandlingen kan anses som et forslag til hvordan fortidas rom, steder og landskaper kan være gjenstand for idéhistoriske studier – og hvordan sted og historie, rom og tid kan knyttes sammen. Avhandlingen omhandler en spesifikk historie om et spesifikt landskap og fenomen, men tilnærmingen burde være overførbart til andre landskap andre steder til andre tider.

Summary

Today, *Oslomarka*, the vast wooded area of some 1700km² surrounding Oslo, is a very popular recreational area for the city's population and neighboring municipalities. The thesis' subject matter is the historical unfolding of *Oslomarka* as a designated landscape for outdoor activities. Norway, as most parts of Europe, witnessed significant changes in the understanding and use of nature during the 19th century. Still, I argue, it was not until the 1920s and 30s that *Oslomarka* finally was established as recreational grounds for the broader public. The interwar period is the historical moment when *Oslomarka* first becomes a clearly identifiable extension in the people's surroundings, an entity in the world. The undertaking of this study is to investigate how this happened, how *Oslomarka* came to be. A key perspective of the study is that the unfolding of landscapes takes place both in the minds of the people and as changes in the physical world: *Oslomarka* is correspondingly formed in the thinking about the world and in the world itself. Rather than understanding this unfolding existence as a consequence of underlying societal developments, this study identifies forces actively taking part in creating a new landscape. In order to do so, I focus on the culture of outdoor leisure and investigate its transforming capacities. Through interpretation of historical texts, I examine the role that language, text and writing played in altering *Oslomarka* as a landscape. More specifically, this is done through investigating past discussions and debates about the landscape; how *Oslomarka* was portrayed in texts; and how a group of leisure organizations facilitated for the public's use of the woods.

The research question is twofold. On the one hand, it deals with the landscape as it was conceptualized in the first half of the 20th century and focuses on *Oslomarka* as an entity in the public's notions of the environs. The aim here is to grasp changes that take place following relatively imperceptible collective shifts. I am asking how *Oslomarka* was experienced and how the experience changed during the period. This question also involves investigating what impacts these changes had on the landscape, that is, how the landscape was transformed as a consequence of changes in the public's experience. On the other hand, the research question investigates what effects the praxes of a group of outdoor leisure organizations had on the landscape. Where the first question deals with collective shifts, this question centers around specific ac-

tors, active in the altering processes. I am asking how their texts and praxes contributed in forming and transforming Oslomarka. This question involves investigating how writing, paired with material objects, modifies landscapes.

The research question's two perspectives are underpinned by two different theoretical approaches to the historical texts, and consequentially, two different readings. 1)The first interprets the texts' semantic contents, the meaning of central words and concepts. It follows the theories of Reinhart Koselleck in the fashion of conceptual history. This approach takes into account the fact that our perception and understanding of the world is informed and formed by language. Here, especially the tension between culture and nature inherent in the writings about Oslomarka is examined. The thesis discusses in what manner the cultural phenomenon of Oslomarka as recreational grounds was conceptualized in relation to parks, on the one hand, and to nature as such, on the other. 2)The second reading utilizes a material semiotic approach, inspired by the theories of Bruno Latour. It involves examining what texts do, that is, how they move and move others: other texts, people, techniques, places, and spaces. Through Latour's concepts of *literary inscription*, *inscription devices* and *immutable mobiles*, the notion about text and writing are shifted. Text as inscription emphasizes the materiality of both the praxis of writing and the objects into which it is written. This, in turn, effects how we understand the establishing of routes through the praxis of marking paths. In the thesis, text then, involve things such as signposts, signs on trees and the landscape itself. The making of material objects, such as guidebooks and maps, where the landscape could be read and was made visual, had major impact, I argue. Through these mobile texts, the landscape was enabled movement and could be displaced beyond its physical location.

The study incorporates approaches to history that deal with the connection and mediation between human ideas, experience and intellectual conditions on the one hand, and the material and spatial setting of the world, on the other. The thesis treats Oslomarka as a spatial constellation, a cultural artefact of the past, and examines the processes in which it was created. Thus, the thesis can be regarded as a proposal for how the study of past spaces, places and landscapes can be approached in historical studies; how place and history, space and time can be connected in the interpretation of historical texts.

Forord

Seks år har det gått siden jeg la ut på denne ferden. Det er en sliten, men lettet mann som endelig er ved reisens slutt. Seks år, ja. Det føles nesten litt pinlig når man holder en slik avhandling i hendene. Et så stort arbeid er det tross alt ikke. Men det hjelper når jeg tenker på at det kun er et materielt uttrykk for hele den prosessen jeg har vært gjennom, alt jeg har lært. Det er først når man snur seg og ser seg tilbake at man får øye på den lange veien man har gått. Når jeg nå står her og skuer bakover, kan jeg nesten ikke lenger se det punktet der ferden startet. Så begynte jeg da også å gå i en helt annen retning. Avhandlingen likner lite på den prosjektbeskrivelsen jeg startet ut med, kartet jeg hadde da passer dårlig med terrenget jeg ser utover nå. Men jeg fant stien etter hvert. Den var blåmerket og førte meg trygt frem gjennom skogen. Faktisk var det slik det startet. Da jeg lette etter et nytt prosjekt ett år inn i stipendiatperioden, var det Friluftsklubben jeg først begynte å skrive om, den lille, private

klubben som satte i gang merkingen av de blå sommerrutene i Marka. Derfra utviklet avhandlingen seg videre til å bli en studie av selve landskapet, av Osloomarka som friluftsområde. Jeg tok altså inn på enda noen nye stier underveis.

Jeg føler dessuten at jeg har gått flere skoler i løpet av stipendiatløpet, som alle har vært en del av prosessen. Ikke bare har jeg skrevet avhandling og prøvd å kvalifisere meg som forsker. Jeg har også blitt lærer underveis. Da jeg startet syntes jeg fortsatt det var veldig skummelt å stå foran en stor forsamling mennesker, og jeg hadde svært lite erfaring. Nå syns jeg undervisning er utrolig stas, jeg er faktisk ganske god til det. Det har vært en bratt læringskurve. En annen skole var friluftslivet, som fag, mener jeg. Jeg er utdannet idéhistoriker, så i løpet av disse årene har jeg lært meg et helt nytt fag. Men jeg oppdaget også hvor mye av håndverket jeg faktisk kunne fra før. For jeg har allerede hatt et langt liv med friluftsliv – og jeg har hatt en læremester i livet. Men han er borte nå.

Døden bor i det landskapet jeg skuer utover herfra. Sannsynligvis vil jeg føle nærværet av den hver gang jeg åpner denne avhandlingen i fremtiden. Det største, vakreste og sterkeste treet i skogen er falt. Før kunne jeg se det fra alle utsiktspunkter, nå er fraværet av treet alt jeg ser. Det falt overende for ett år siden, av en sykdom som startet lenge før. Han rystet grunnen da han falt og bakken skjelver ennå. Ofte er det vanskelig bare å holde seg på beina.

Men jeg har følgesvenner på ferden. Noen av dem har fulgt meg hele veien frem, faktisk båret meg deler av veien. Jeg er takknemlig hver dag. Og jeg har en flott vandrestav. Den har jeg laget ut av en gren på det gamle treet. Det er en fantastisk arv, og jeg bærer den med stolthet hvor enn ferden går videre. Jeg skal bare ta en pust i bakken først...

Oslo 28. august

Iver Mytting

Innhold

Inn på stien	1
Kildetekster	6
Organisasjonskart	7
Teoretiske perspektiver	9
Annen forskning	23
Del 1: Oslomarka som naturpark	41
Kilder	44
Forskningsobjekt	44
Begrepshistorie	45
Naturparkbegrepets utvikling	52
Begrepets opprinnelse	56
I. Naturpark som park	62
Parker i europeisk tradisjon	63
Hovedstandens parker	71
Nordmarka, en «uhyre Naturpark»	88
Parkmessig tilrettelegging av Marka?	90
En «umåtelig bypark»	95
Naturpark på ski	97
II. Naturpark som fri mark	103
Uberørte landskap	104
Uberørthet i Nordmarka	107
Kulturen i naturen	110
Karakter av naturpark	116
Kultur og natur – et temporalt skille	120
III. Naturpark som naturvernområde	123

Naturvernet introduseres	125
Naturvern i Oslomarka	132
Naturpark i Oslomarka?	134
Dyrelivet fredes	136
Friluftsliv og naturvern	139
IV. Naturpark som friluftsområde	144
En naturpark for østkanten	146
Byplanlegging og grønne områder	155
Oslomarka blir til	161
Houges fredningsforslag	165
Et moderne fenomen	172
Naturpark for all fremtid	175
Del 2: Tekstens landskap. Landskapets tekst	187
Tekster i verden	190
En øy blir til	192
Hypoteser, utfordringer, avgrensninger	196
Struktur	199
Før Oslomarka fantes	202
Omegnen	203
Tidligere forståelse og organisering av omegnen	205
En udefinert omegn	215
Oppdagelse. Friluftslivsorganisasjonene utforsker omegnen	218
Fellesturer	220
Langs de samme stiene	225
Fotografier og foredrag	228
Omegnen i tekster	232
Tilrettelegging. Linjene på papiret og linjene i landskapet	237

Friluftsklubbens blåruter	240
Kart og kartskisser	245
Tegnenes innbyrdes relasjoner	251
En endret persepsjon av landskapet	255
Infrastrukturen og superstrukturen	265
Systematisering. Etableringen av Oslos friluftsområde	274
Omegnen skrittet opp	278
Landskapet på papiret	282
Faste begreper	295
Bevaring. Friluftsrådet hegner om landskapet	299
Lukking av landskapet	303
Hvor «var» Marka?	307
Materiell semiotikk som ontologisk tilnærming	309
En historie om immutable mobiles	311
Oslomarka i stabil innpakning	314
Sentralisering av dominans	321
En synlig enhet	325
«Skogens <blå bånd>»	339
Materiell-semiotikk og begrepshistorie. To måter å lese på	342
Strid og historisk endring	342
Kontekst og empiriske krav	347
Mulighetsbetingelser og nyskapelser	351
Begrensninger og åpninger	356
Kart	364
Litteraturliste	365

Inn på stien

Oslo er en grønn by. Her finnes et stort antall parker, hager og trær, og byen er omringet av vann og store skogsområder til alle kanter. Oslo er også en stor by og har lenge vært i sterk vekst. Inntil for noen år siden, var Oslo den raskest voksende byen i Europa. Inneklemmt mellom skogen og fjorden ligger byen der, og tettbebyggelsen strekker seg langt utover selve byens grenser. Innbyggertallet i dette sammenhengende byområdet har nå passert én million mennesker. Oslo eser utover, men det er trangt om plassen, for i yttergrensene butter byen mot et digert landskap som setter grenser for dens vekst. Der ligger Oslomarka, et vidstrakt friluftsområde som strekker seg av gårde i alle himmelretninger. Med sine 1700km² utgjør Marka et areal mange ganger større en byområdet 270km². I dag er Marka landets mest brukte friluftsområde, og her finnes vandrere i hver en krok.

Slik har det ikke alltid vært. Før het byen Kristiania og bygrensa gikk et helt annet sted.¹ Utenfor grensa var det ikke skog og mark, men jorder og beitemark. Den gang var det Akers-bygdene som omringet byen til alle kanter. Til skogene var det langt å gå og mange høydemeter å forsere, og bare de med tid og midler hadde mulighet til å begi seg innover, om det nå var til fots eller på ski. For de aller fleste av byens borgere var skogene et fjernt og ukjent terreng. Skogene ble forstått som en naturressurs, her fantes tømmer og is, to av landets største eksportartikler, ikke et landskap ment for friluftsliv. Men på ett eller annet tidspunkt må dette store landskapet ha vokst frem og etablert seg som friluftsområde, et kjent og kjært landskap innbyggerne oppsøkte uten annen grunn enn for opplevelsens skyld. Når og hvordan dette skjedde er denne avhandlingens tema.

Nå var dette en lengre prosess og ingen åpenbar hendelse som er enkel å tidfeste. Å bestemme når en slik langsom, historisk tilsynekomst starter og slutter har nødvendigvis noe kunstig ved seg og baserer seg på historikerens

---

¹ Byen skiftet navn i 1924. Oslo var originalt navnet på det vi i dag kaller *Gamlebyen*.

fortolkning. Hvor langt tilbake skal man strekke de historiske linjene? Starter historien for eksempel med Peter Christen Asbjørnsens klassiker, *En sommernatt på Krokskogen*, fra 1848? Fortellingen bidro sterkt til å gjøre landskapet kjent som turterreng, og Asbjørnsen er en sentral referansefigur i senere litteratur om Marka.² Men jeg er ikke her så opptatt av å identifisere startpunkter for den prosessen jeg ønsker å beskrive. I stedet vil jeg ta for meg det jeg mener er en virkelighetsgjørelse av en lengre utvikling, det vil si det historiske øyeblikket da Oslomarka endelig etablerer seg som en tydelig definerbar størrelse i folks omverden og nettopp *blir virkelig*: en egen entitet i verden. Jeg vil hevde at dette skjer i mellomkrigstida. Dette er tiårene da Oslomarka vokser frem som allemannseie for befolkningens brede lag.

Grunnene til at jeg hevder dette skjer i mellomkrigstida er flere. For det første finnes det i denne perioden en gruppe friluftslivsorganisasjoner som hadde Marka som sitt arbeidsfelt. Blant disse var de organisasjonene jeg sentrerer avhandlingen rundt: *Den Norske Turistforening*, *Friluftsklubben*, *Oslomarkas Friluftsråd*, *Foreningen til fremme av friluftsliv og kroppskultur* og *Kjenn Ditt Land*. Jeg kommer tilbake til disse nedenfor. Disse organisasjonene promoterte landskapet og ønsket å gjøre det kjent for befolkningen, et arbeid som skulle vise seg å være svært vellykket. For det andre etableres de blå stiene under disse årene, nettopp som del av dette arbeidet. På midten av 1920-tallet igangsettes det som skulle utvikle seg til å bli et storstilt samarbeidsprosjekt med å rydde, merke og beskrive stier i alle egner av Marka. Før dette fantes bare svært sporadisk merking, og skogene var uoversiktlige for dem som ikke var lokalkjent, fremfor alt utenfor de mest kjente strekkene. Dette kartleggings- og tilretteleggingsprosjektet muliggjorde at flertallet av befolkningen kunne bli kjent med landskapet. For det tredje oppstår navnet Oslomarka. Før 1930-tallet fantes det ingen fellesbetegnelse på de ulike «markene», noe som kan vitne om at det ikke fantes en bevissthet om at dette var en egen størrelse i byens omgivelser. Lite tyder på at disse skogene hørte sammen på et eksklusivt vis som skilte dem fra andre områder utenfor byen. Den vanlige betegnelsen var *omegn*,

---

² Se f.eks. H.O. Christophersen, *På gamle veier og nye stier i Oslomarka*, 2. utg., (Oslo: Gyldendal, 1972), 16.

en svært generell term som kunne inkludere både skogen, bygdene og fjorden. En siste grunn til at jeg fokuserer på mellomkrigstida, er et markant og relativt hurtig skifte i innstillingen til hvordan man skulle gripe Marka an. Frem til starten av 1930-tallet fantes det en tydelig følelse av stadig oppdagelse av nytt terreng. Landskapet bar på hemmeligheter. Utover 30-tallet endret dette seg til et sterkt ønske om å beskytte det landskapet man allerede kjente så godt. Marka skulle ikke lenger oppdages, men bevares for fremtiden.

Spørsmålet om hvordan Osloområdet blir til, er mer komplisert å ta stilling til. Det er flere måter å forstå endringsprosessene som finner sted i denne perioden. Fra slutten av 1800-tallet vokser Kristiania enormt. Svært mange flytter til byen, mange av dem for å jobbe i den voksende industrien. Kristiania fortettes og mange lever under kummerlige forhold i en by preget av forurensing. Etter hvert oppstår det en forståelse av at befolkningen, særlig arbeiderklassen, trenger og har krav på opphold i natur og friluft. I 1915 og 1919 kommer også de første arbeidstidsbestemmelser, som gjør at brorparten av befolkningen nå får mulighet til å bruke tiden sin på andre ting enn bare arbeid. Fritid oppstår som fenomen, noe som er en forutsetning for at friluftsliv i det hele tatt kunne utvikle seg til å bli en massebevegelse. Ved siden av dette utgjør skogdriften, den krafttrengende industrien og fremfor alt befolkningens vannforsyning viktige forutsetninger for at skogene overhodet fantes der som friluftslivsterreng. Før krigen var det dyrt og teknisk vanskelig å skape nok trykk i rørene til å føre drikkevannet opp i høyden. I Generalplanen for Stor-Oslo av 1934 ble det derfor tegnet inn en grense mellom byen og skogen langs kote 220. Høyere enn dette var det ikke lov å bygge. Dermed var utgangspunktet for den senere oppteignelsen av Markas grense lagt.³

Vi kan altså se Markas fremvekst i lys av prosesser som kan betegnes med kategorier som modernitet, industrialisering, urbanisering, velferdsvækst og klassekamp. Men det er ikke sikkert at slike overordnede kategorier og utviklingslinjer bidrar til noen fullgod forståelse av hvordan landskapet blir etablert som byens friluftsområde. Kategoriene betegner sentrale,

---

³ Bård Alsvik, «Markagrensa: en chellig sort strek», *Tobias* 1998, nr. 3, 13.

generelle trekk i samtiden, og utviklingslinjene utgjør en viktig bakgrunn vi må ha med oss når vi skal forstå Osломarkas tilblivelse som friluftsområde. Likevel er det noe som unnslipper oss ved en slik forklaringsmodell, for termen *bakgrunn* peker også på det faktum at man nettopp tar for seg endringer som befinner seg bak eller utenfor det man vil gripe. Tillegger man disse prosessene stor forklaringskraft, risikerer man å redusere Osломarkas fremvekst til en konsekvens av prosesser som befinner seg et *annet sted*. Henvisningen til en slik ytre referanseramme av samfunnsstrukturer og realhistorisk utvikling kan føre til at vi mister både menneskene og landskapet av syne. I denne avhandlingen velger jeg derfor en strategi som holder blikket fast på menneskenes relasjon til og interaksjon med Marka. Det vil jeg gjøre ved å ta for meg friluftslivet og undersøke den endringskraften som kan tenkes å ligge der. Jeg ønsker å komme så tett som mulig på fortidas mennesker og det landskapet som tar form i krysningspunktet mellom deres forestillingsverden og verden omkring dem. Markas fremvekst har både med endring i menneskers forestillinger *og* med endring av menneskenes omgivelser å gjøre. Som lokaliteter ute i verden har skogene alltid vært der, men det er likevel snakk om endringer av folks omverden. Spørsmålet er hvordan slike endringer foregår, og hva det i det hele tatt innebærer at et friluftsområde blir til.

Jeg ønsker å ta for meg dette spørsmålet via to ulike perspektiver. Grovt sett kan man si at det ene perspektivets hovedvekt ligger på menneskenes relasjon til landskapet, mens det andre ligger på deres interaksjon med landskapet, uten at dette innebærer et strengt skille. Det første perspektivet sirkler inn landskapet slik det ble forstått og forestilt av datidens befolkning og fokuserer på Marka som en størrelse i deres felles forestillingsverden. Det dreier seg her om å fange inn de endringer som finner sted som følge av relativt umerkelige kollektive bevegelser. *Jeg stiller et spørsmål om hvordan Marka ble erfart, og hvordan erfaringen endret seg i løpet av den aktuelle perioden. Dette innebærer også en undersøkelse av hvilke virkninger erfaringsendringen hadde på Marka, altså hvordan landskapet endret seg som følge av endringer i erfaringen.* Det andre perspektivet undersøker friluftslivsorganisasjonenes praksiser og hvilken rolle de spilte i landskapets endringer. Der fokuset i det forrige spørsmålet lå på kollektivet,

sentreres her undersøkelsen rundt sentrale aktører, aktive i endringsprosessene. *Jeg stiller et spørsmål om hvordan deres tekster og praksiser bidro til å forme og forandre Marka. Dette innebærer også en undersøkelse av hvordan skriving, sammen med materielle objekter, bidro til å endre landskapet.* Jeg har valgt å ta for meg problemstillingen to deler hver for seg, noe som betyr at avhandlingen er delt i to deler. Innledningsvis i hver del vil jeg redegjøre for spørsmålene på en mer grundig og utfyllende måte. Begrunnelsen for en slik inndeling har utgangspunkt i avhandlingens teoretiske tilnærming, noe jeg kommer tilbake til nedenfor.

Med bakgrunn i den tidsperioden jeg har argumenter for, er altså den historiske undersøkelsen konsentrert om mellomkrigstida. Det må imidlertid fremheves at jeg også trekker linjene bakover til tiden rundt århundreskiftet og at jeg tar for meg tekster publisert på 1940-tallet. Slik sett kan man si at avhandlingen tar for seg første halvdel av 1900-tallet, men med *hovedvekt* på mellomkrigstida. For den historien jeg ønsker å fortelle setter jeg en fremre grense ved andre verdenskrig, fordi jeg betrakter prosessene som fant sted her som et nytt stadium i Oslomarkas historie. Som en viktig ressurs for nordmenns matauke og et fristed fra okkupasjonsstyrkenes regime, ble Marka tillagt nye verdier. Disse ble ytterligere forsterket av de nasjonale heltehistoriene som i etterkrigstida ble bygget opp rundt *Gutta på skauen*, som hadde sine tilholdssteder her. Dette er spennende og viktige hendelser, men de befinner seg utenfor rekkevidden av denne avhandlingen.

En annen helt sentral avgrensning i avhandlingen er den til sommerhalvårets friluftsområde. Skulle jeg ha tatt med vinterhalvåret og Marka som skiterreng, ville det fort ha sprengt rammene for avhandlingen. Dessuten mener jeg at det er saklige grunner til å særlig konsentrere analysen omkring sommerhalvårets friluftspraksiser. Vinterens landskap knytter an til myter og ideer med opphav i den nasjonale skiløpingen. På den ene siden er disse ideene mye mindre stedbundne enn ideene knyttet til Marka som vandringsrom. Skiløpingen er innsvøpt i ideer om nasjonal identitet, polare helteåder og idrettsbragder, og befinner seg derfor på et mer abstrakt, allmenn-nasjonalt nivå. På den andre siden er ideene svært stedbundne, men da hovedsakelig avgrenset til Holmenkollen og Nord-

marka som tilnærmet hellige steder i den norske skikultusen. Den norske skihistorien er beskrevet godt og utfyllende av historikere andre steder og vil ikke bli gjentatt her.⁴ Med grunnlag i de historiske kildene, er det dessuten min overbevisning at det er gjennom sommerens friluftsliv at Marka virkelig blir etablert som befolkningens friluftsområde. Det kan være fordi vinterfriluftslivet kanskje er mer bundet til praksisen skiløping og at selve landskapet til en viss forsvinner under snøens universelle teppe, mens sommerfriluftslivet er knyttet til landskapet på en mer fundamental måte. I mellomkrigstidas diskusjoner om Markas fremtid og viktigheten av dens bevaring som folkets friluftsområde, er det i alle fall det blå og det grønne som oftest fremheves, det flytende vannet og skogens svale, helsebringende luft om sommeren.⁵

Kildetekster

En siste sentral avgrensning gjelder utvalget av de kildetekster som anses relevante og anvendelige til å svare på problemstillingen. Med bakgrunn i problemstillingens todelte perspektiv, kan kildematerialet deles i to grupper. Én tekstgruppe er ment å fange inn bevegelser i den kollektive erfaringen over et lengre tidsrom. Her ligger vekten på endringer i det fellesmenneskelige språket fremfor endringer fremdrevet av individuelle forfattere. Dette kildetilfanget er til en stor grad tilveiebragt gjennom ordsøk på ordet *naturpark* i Nasjonalbibliotekets digitaliserte arkiv. I Norge er vi så heldige at det meste av all litteratur publisert i landet, er tilgjengelig gjennom internett, så ordsøket har fanget inn et bredt mangfold av bøker, aviser, tidsskrifter og trykksaker fra hele Norge. For å innsnevre tilfanget har jeg avgrenset treffene til det som kan karakteriseres som tekster om friluftsliv, reiselivslitteratur, guide- og rutebøker, og tekster om landskaps-parker og naturområder. Disse tekstene omhandler ikke bare Osloområdet,

---

⁴ Se f.eks. Tor Bomann-Larsen. *Den evige sne: En skihistorie om Norge*. (Oslo: Cappelen, 2005); Olav Christensen, *Skiidrett før Sondre: Vinterveien til et nasjonalt selvbilde*, (Oslo: Gyldendal, 1993); Rune Slagstad, (Sporten): *En idéhistorisk studie*, (Oslo: Pax, 2008); Audun Renolen Aasbø, *Skiløperkunstens litterære kraftsentrum: Fridtjof Nansen og den moderne skiidrettens framvekst*, (PhD-avhandling, Universitetet i Oslo, 2014).

⁵ Se f.eks. Harald Hals, *Byen lever: drømmen om en storstad*, (Oslo: Aschehoug, 1933), 67.

men også naturområder andre steder. I tillegg har jeg her anvendt meg av tekstene til friluftslivsorganisasjonene, som utgjør avhandlingens hovedkild grunnlag. På 1920-, 30- og 40-tallet publiserte de nevnte friluftslivsorganisasjonene en rekke tekster om friluftsliv generelt og Marka spesielt. Det er først og fremst med utgangspunkt i disse jeg beskriver Oslomarkas endringsprosesser gjennom den aktuelle perioden. Men de er i større grad sentrale i den andre tekstgruppen.

Den andre tekstgruppen er altså valgt ut med utgangspunkt i de organisasjonene som hadde Oslomarka som sitt arbeidsfelt. Her er det de enkelte aktørene og endringer frembrakt av deres skriving som er i hovedfokus. Hovedsakelig dreier det seg her om tekster forfattet av de friluftslivsorganisasjonene jeg har identifisert som denne historiens sentrale aktører, men også tidligere aktører som Yngvar Nielsen og deres rutebøker trekkes inn i fortolkningen. I tillegg finner vi her tekster om friluftslivsorganisasjonene og deres arbeid i Oslomarka, stort sett hentet fra avisene, et kildetilfang som også er oppstått gjennom ordsøk i Nasjonalbibliotekets arkiv, nå med utgangspunkt i organisasjonenes arbeid og navn, samt steds- og områdenavn i Marka. Kart og kartskisser har dessuten en sentral plass her. Selv om organisasjonene i større grad er til stede i del to av avhandlingen, som svarer på problemstillingens andre del, så anvendes tekstene deres til å besvare begge av problemstillingens to spørsmål. Det at tekstene dukker opp begge steder, har bakgrunn i at de tilnærmes fra to ulike perspektiver, gjennom to ulike måter å lese tekstene på. Dette har utgangspunkt i avhandlingens sammensetning av ulike teoretiske perspektiver, som vi straks kommer til. Først vil jeg presentere friluftslivsorganisasjonene, slik at leseren får en viss oversikt over denne historiens viktigste aktører.

Organisasjonskart

Hovedaktørene i den historien som fortelles i denne avhandlingen er et knippe friluftslivsorganisasjoner som fanget interesse for Oslomarka fra mellomkrigstida av. Bortsett fra Den Norske Turistforening, ble alle stiftet i mellomkrigstida og har alle felles opphav. Det er altså snakk om en relativt enhetlig sosial gruppering, noe som understrekes av at flere av personene

var medlem i flere av organisasjonene. Nedenfor har jeg kort redegjort for relasjonene mellom foreningene. Gjennom avhandlingen kommer jeg i tillegg til å minne leseren på hvem organisasjonene er og hvor de enkelte personene hører hjemme.

Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur ble stiftet i 1920. Dette var restene Centralforeningen, som hadde en historie tilbake til 1861, da den ble stiftet under navnet Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug. Det var den første landsdekkende idrettsorganisasjonen i Norge og er en forløper til Norges idrettsforbund, som regner sitt stiftelsesår til nettopp å være 1861. Med den moderne utviklingen av idretten, sto Centralforeningen etter hvert for et syn på idrett som ikke lenger ble delt av majoriteten. Den ble derfor redusert til en egen forening innad i Idrettsforbundet på linje med andre særforbund. I 1917 meldte Centralforeningen seg ut av Idrettsforbundet. Tre år senere gjenoppsto de altså under et annet navn, og med en annen misjon. I motsetning til hva navnet antyder, var ikke Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur en organisasjon først og fremst rettet mot friluftsliv, i alle fall ikke slik en moderne leser nok forstår ordet. Ordet friluftsliv hadde på denne tiden et ganske uklart meningsinnhold. I sin mest generelle form betydde det rett og slett utendørs, om det nå var i naturen eller midt i byen.⁶ Dette var en slags organisasjon til folkeopplysning og folkeopplæring. Én av de tingene de gjorde, var å arrangere fellesturer i skog og mark. Den gruppa som hadde ansvar for turene brøt ut i 1923, da de ikke lenger følte de ble satset på av ledelsen. Med det ble *Friluftsliv-klubben* dannet. Denne klubben var en lokalorganisasjon for hovedstaden, og fortsatte å arrangere turer i Oslos omkringliggende skogtrakter, men nå bare for medlemmer. Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur, som Friluftsliv-klubben altså brøt ut av, skiftet navn til *Kjenn Ditt Land*, med et tydeligere formål om å fremme fedrelandskjærlighet og interesse for Norges land. Dette var en landsdekkende organisasjon. De fortsatte å arrangere turer og utflukter med bil, lånte ut turutstyr og drive foredragsvirksomhet, blant andre ting. Friluftsliv-klubben på sin side, startet i 1924 å

---

⁶ Se kapitlet «Det omskiftelige friluftslivet» i Aasbø, *Skiløperkunstens litterære kraftsentrum*, 137-143.

merke sommerruter i skogene. Det var altså denne organisasjonen som startet det som etter hvert skulle bli et omfattende oppmerkingsarbeid i Oslomarka. Klubben var også viktig på andre måter. I 1936 tok de initiativet til å danne *Oslomarkas Friluftsråd*, det som fra 1946 ble hetende Oslo og Omland Friluftsråd. Rådet representerte fra starten av over 100 medlemmer i form av foreninger, idrettsorganisasjoner og kommuner. Oppgaven deres har vært å sikre tilgjengeligheten til Oslomarka og arbeide for å bevare den som friluftsområde. Friluftsklubben dannet også *Oslo og Omegn turistforening* i 1936. Denne foreningen overtok merkingsarbeidet til Friluftsklubben og var åpen for allmennheten. Senere ble den innlemmet som en lokalforening i *Den Norske Turistforening* (DNT), den siste sentrale aktøren i denne avhandlingen. DNT startet også å merke opp skogsstier på 1920-tallet. I 1928 ble den såkalte Skogmerkingskomiteen nedsatt, som hadde ansvar for foreningens arbeid og for å koordinere samarbeidet med de andre foreningene. Etter noen år med litt krangling og uenighet med Friluftsklubben, ble ansvarsfordelingen i Oslomarka endelig bestemt på starten av 1930-tallet, og det ble fastlagt et system i merkingen med like skilter og blå sommerruter og røde vinterløyper.

Apropos kart, så finnes det bakerst i avhandlingen noen kart som er ment å understøtte leseren. Denne teksten omhandler mange mange steds- og områdenavn. De fleste av navnene gjenfinnes på kartene.

Teoretiske perspektiver

Hvordan skal vi gripe an problemstillingen? Hvilke teoretiske innfallsvinkler egner seg til å undersøke det jeg spør om? Avhandlingens kjerne er den idéhistoriske studien. Dermed må det anlegges et teoretisk perspektiv som egner seg til å gripe fortidas tenkning, ideer og forestillinger. Men som sagt argumenterer jeg for at det jeg undersøker befinner seg i krysningspunktet mellom menneskers indre og ytre verden. Landskaper finnes der ute, som noe materielt og romlig. Landskaper finnes også i tiden, som omskiftelige størrelser. Kanskje kan man også si at tiden finnes i landskapet, som sykluser, rytmer og skiftende hastigheter, og som rester av svunne tider. Det teoretiske grunnlaget må ivareta alt dette. Teoriene jeg

griper til, er valgt ut fordi de åpner for måter å nærme seg disse ulike momentene på: fortidas ideer, materialitet, romlighet og temporalitet. Når det kommer til de teoretiske perspektivene på hvordan vi skal tilnærme oss fortida, har jeg valgt å legge dette inn i hovedteksten, fremfor en utfyllende redegjørelse i innledningen. Begrunnelsen for å gjøre det slik, er at anvendelsen av teoriene medfører to ulike innfallsvinkler til Marka og til kildematerialet. Teoriene har lagt sterke føringer på fortolkningen, og jeg har derfor ønsket å utlegge de teoretiske perspektivene i tett sammenheng med fortolkningen. Fremgangsmåten kan oppfattes som ukonvensjonell, men jeg anser dette som en mer forholdsmessig løsning enn å presentere en teori som først anvendes over 100 sider senere. Teoriene det bygges på skal likevel kort nevnes her. Men før jeg kommer så langt vil jeg redegjøre for hvilken rolle det romlige kan spille i idéhistoriske studier. Det er et relativt lite utforsket territorium, og avhandlingen kan anses som et forslag til hvordan fortidas rom, steder og landskaper kan være gjenstand for idéhistoriske studier – og hvordan sted og historie, rom og tid kan knyttes sammen i fortolkningen.

Romlig vending

Antallet vendinger innenfor humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag har etter hvert blitt så mange at det nesten har gått inflasjon i dem. Det finnes en kulturell, en kognitiv og en affektiv vending, bare for å nevne noen eksempler.⁷ Kanskje vi like gjerne kunne snakke om skifter i interesse og fokus. Blant disse fokusskiftene finner vi den romlige vendingen, eller *the spatial turn* på engelsk. Mange teoretikere argumenterer imidlertid for å unngå denne merkelappen for å understreke at det ikke finnes noen enhetlig bevegelse, og dessuten at interessen rundt rom alltid har vært der, slik at det heller er snakk om en reorientering.⁸ Det er en bevegelse innenfor et bredt spekter av disipliner som strekker seg fra geografi og

---

⁷ Louise Fabian, «Spatiale forklaringer: Da den geografiske tænkning kom på humanvidenskabelige dagsorden», *Slagmark* 57, (sommer, 2010), 28.

⁸ Se John Randolph, «The space of intellect and the intellect of space», i *Rethinking Modern European Intellectual History*, red. av Darrin M. McMahon og Samuel Moyn (Oxford/New York: Oxford university press, 2014), 215; Svend Erik Larsen, ««Jeg sitter i toget»: Rumlighed i forandring», *Slagmark* 57, (sommer, 2010), 136.

arkitektur over sosiologi og antropologi til filosofi, historiefag og litteraturvitenskap.⁹ Forskningen spenner vidt og det finnes et stort mangfold av teorier og konseptualiseringer som ofte har lite med hverandre å gjøre. I et nummer om temaet rom i det danske idéhistorietidsskriftet *Slagmark*, skilles det mellom tre hovedretninger innen forskningen: en erkjennelsesmessig, som omhandler hvordan vi er situert i verden, hvordan vi omgås og erfarer den; en ontologisk, som undersøker hva rom og sted overhodet er; og endelig en politisk-praktisk, som undersøker hvilken betydning måten vi forstår, definerer og forvalter rom og steder har for maktforhold og politiske beslutninger.¹⁰ I forsøket på å definere et felles perspektiv, kan man si at den romlige vendingen innebærer en særlig vektlegging av menneskelivets, erkjennelsens og det sosiales situering ikke bare i tid, men også i rom. Spørsmålet om *hvor* slutter seg til undersøkelsens spørsmål om når, hvem, hva og hvorfor. Alt som skjer er alltid lokalisert, *det finner sted*. Også rommet finner sted. En av innsiktene man insisterer på, er at erfaring og konseptualisering av rom alltid skjer via stedene det tenkes fra og handles i. Rom er alltid stedslig. Uten sted, intet rom.¹¹ Dette innebærer en forståelse av romlighet som går på tvers av en hegemonisk, naturvitenskapelig forståelse, som nok også svarer til den alminnelige, folkelige forståelsen av hva rom er. Felles for retningene innenfor den romlige vendingen, er at det tas avstand fra den abstrakte, matematisk-geometriske konseptualiseringen av rom, slik den er utviklet innenfor den moderne vitenskapen hos figurer som Galileo Galilei, René Descartes og Isac Newton. Forståelsen av rom som en empirisk målbar størrelse, en slags nøytral container eller koordinat-system for handlinger og ting, er en konstruktiv abstraksjon, men ikke et allmenngyldig bilde på hva rom «er».¹² I opposisjon til denne forståelsen, er det utviklet en rekke teorier som utforsker rom som en mer flytende kategori, ikke en absolutt størrelse, men noe prosessuelt som formes i og

---

⁹Anne-Marie Mai og Dan Ringgaard, «Introduksjon», i *Sted*, red. av Anne-Marie Mai og Dan Ringgaard, *Moderne litteraturteori* 9, (Aarhus: Aarhus universitetsforlag, 2015), 7.

¹⁰ Henrik Jøker Bjerre og Lousie Fabian, «Rummet finder sted: Redaksjonelt forord», *Slagmark* 57 (Sommer, 2010), 12-13.

¹¹ Bjerre og Fabian, «Rummet finder sted», 10.

¹² Bjerre og Fabian, «Rummet finder sted», 10.

med sosiale praksiser.¹³ I den romlige vendingen utvikles det en forståelse av rom som noe relasjonelt, materielt praktisert og under stadig konstruksjon.¹⁴

Vektleggingen av det relasjonelle finner vi hos Michel Foucault, som også på dette feltet er ansett som en av de mest innflytelsesrike figurene. Kulturgeografen Edward Soja, som vanligvis gis æren for å ha navngitt og ansjoret den romlige vendingen, er sterkt influert av Foucault. Soja hevder at Foucault ønsker å bringe romlig tenkning på lik linje med historisk tenkning.¹⁵ Som den danske idéhistorikeren Louise Fabian skriver, er det særlig to tekster som fremheves når man trekker frem Foucaults insistering på rommet.¹⁶ Den ene er *Des espaces autres (Andre rom)*, publisert i 1984, basert på et foredrag han holdt i 1967. I denne teksten hevder Foucault at det i vår tid har inntruffet et betydelig skifte. Der det 19. århundre var besatt av tiden, er det 20. århundre å beskrive som *rommets århundre*:

Vi befinner os i det simultanes århundrede, i det sideordnede, vi befinner os i århundret for det nære og det fjerne, for det samlede og det spredte. Vi befinner os i en tid, hvor verden, tror jeg, opleves mindre som ét stort liv der udvikler sig gennem tiden, end som et net der forbinder punkter og fletter sine tråde.¹⁷

Det er nettet Foucault velger som metafor for rommet, og fremprovoserer med det et mentalt bilde av rom som et enormt flettverk med en mengde knutepunkter og forbindelser. Han døper vår tid tids erfaring og konstituering av rom som *plasseringens rom*. I den danske oversettelsen av teksten er det franske ordet *emplacement* oversatt til plassering i stedet for beliggenhet, noe som gjøres for å understreke at det er snakk om noe mennesket har plassert.¹⁸ Poenget til Foucault er at det er de innbyrdes relasjonene som definerer plasseringene. Kulturens steder og lokaliteter får sin betydning gjennom de utallige sammenhengene som finnes mellom dem og andre plasseringer. Foucault virker å avvise en tradisjonell

---

¹³ Mike Crang og Nigel Thrift, «Introduction», i *Thinking space*, red. av Mike Crang og Nigel Thrift, *Critical geographies* 9, (London/New York: Routledge, 2003), 3.

¹⁴ Bjerre og Fabian, «Rummet finder sted», 10.

¹⁵ Fabian, «Spatiale forklaringer», 21.

¹⁶ Fabian, «Spatiale forklaringer», 21.

¹⁷ Michel Foucault, «Andre rum», overs. av Mette Kristine Kjær, *Slagmark* 27 (1998): 87-96, 87.

¹⁸ Foucault, «Andre rum», oversetters bemerkning, 96.

forståelse av rom når han skriver at «vi lever ikke i en form for tomrum, hvori man kan anbringe individer og ting. Vi lever ikke i et tomrum, som farves af forskjellige lysspil, vi lever i en mængde af forbindelser, der bestemmer placeringer som på ingen måde kan reduceres til hinanden eller dækker hinanden».¹⁹ I stedet for et euklidisk, geometrisk rom, et tomrom, får vi altså et nettverk av forbindelser. Rommene vi beveger oss i, alle de ulike stedene og landskapene fordelt utover samfunnet som vi tilskriver særskilte roller og betydninger i kulturen vår, opptrer ikke alene. Det finnes alltid spor av andre rom der.

Det har også følger for historiske studier, kan man tenke seg. For å vite noe om fortidas rom, steder og landskaper, må man etterspore de forbindelsene som fantes, hva slags romlige konfigurasjoner som var etablert på et gitt tidspunkt av historien. Det finnes imidlertid få eksempler på en slik type historieskriving hos Foucault. Han skriver ikke om konkrete steder eller landskaper, det er ikke selve objektet for hans studier. Det Soja og andre geografer finner inspirasjon i hos Foucault, er hans sensitivitet for romlige relasjoner i sine historiske arbeider.²⁰ For eksempel fra franskmannens interesse for arkitektoniske plantegninger, utformingen av anstalter og institusjoner, den romlige fortregningen av syke og fattige, osv. I et intervju i tidsskriftet *Herodité*, som er den andre teksten Fabian trekker frem, betrakter Foucault fokuset på romlighet som et *analyseperspektiv* i historieskrivingen, et som kan supplere, utdype og komplimentere den historiske analysen.²¹

Men det finnes også en mulighet for å trekke interessen for det romlige i en annen retning. Man kan argumentere for at Foucaults innsikter har verdier utover etableringen av et analytisk perspektiv og trekke veksler på dem i en mer direkte analyse av fortidas rom. Det er en tilnærming den britiske geografen Chris Philo argumenterer for i sin lesning og anvendelse av Foucault. Philo hevder at man kan lese de mange romlige metaforer man finner hos Foucault som tilnærminger til *empiriske* steder og rom.²² Helt

---

¹⁹ Foucault, «Andre rum», 89.

²⁰ Chris Philo, «Foucault's geography», i *Thinking space*, Crang og Thrift, 207.

²¹ Fabian, «Spatiale forklaringer», 21.

²² Philo, «Foucault's geography», 207.

sentralt i Foucaults historieskriving, påpeker Philo, er avdekkingen av de romlige relasjonene som finnes mellom tingene i fokus, og ettersporingen av det system eller de sett av regler som bestemmer relasjonene. Philo tar dette bokstavelig, det vil si ikke som en metaforisk eller konseptuell tilnærming, men som en tilnærming til konkrete ting og konkret romlighet. Målet for den geografisk innstilte historiker burde være å innlate seg på en slags rekonstruksjon av fortidas steder, rom og landskaper gjennom en beskrivelse av relasjonene mellom materielle ting på «bakkenivå», parett med en redegjørelse for de mer abstrakte reglene som bestemmer tingenes slektskap og differensiering.²³ I avhandlingen har jeg latt meg inspirere av Foucaults tekst *Des espaces autres* og Philos litt ukonvensjonelle lesning av franskmannens øvrige forfatterskap. I denne avhandlingen forstås ikke landskapsrommet som en uforanderlig, tredimensjonal beholder med skiftende innhold, men som en romlighet som vokser frem og blir til. Rom og tid, eller romlighet og temporalitet, er dermed noe som er uløselig knyttet til hverandre, noe den idéhistoriske studien må ivareta. Dette perspektivet kan utdypes ved å trekke inn en annen franskmann og sentral teoretiker innenfor den romlige vendingen, en som har en mye klarere uttalt motivasjon om å analysere fortidas romlighet, nemlig den marxistiske sosiologen og filosofen Henri Lefebvre.

Lefebvre trekkes ofte frem som en av den romlige vendingens mest sentrale figurer, blant annet av nevnte Soja. Også hos Lefebvre finner vi et oppgjør med den naturvitenskapelige forståelsen. «Not so many years ago, the word <space> had a strictly geometrical meaning.» hevder Lefebvre innledningsvis i sitt hovedverk *La Production de l'Espace* (Produksjonen av rom) fra 1974. «To speak of <social space>, therefore, would have sounded strange.»²⁴ Det rommet Lefebvre er ute etter å dechiffrere, er det sosiale rommet, som er å forstå som et skapt eller produsert sosiokulturelt artefakt. Oppgaven er å avdekke det aktuelle rommets historiske herkomst og de prosessene som virket sammen i å frembringe det.²⁵ Et hovedpoeng hos Lefebvre er at ethvert konkretisert rom er sammensatt av flere typer rom i

---

²³ Chris Philo, «Foucault's geography», 220-221.

²⁴ Henri Lefebvre, *The production of space*, overs. av Donald Nicholson-Smith, (Oxford: Blackwell, 1991), 1.

²⁵ Andy Merrifield, «Henri Lefebvre: A socialist in space», i *Thinking space*, 167-182, Crang og Thrift, 171.

samspill med hverandre, det er nivåer av «det praktiske», «det symbolske» og «det imaginære» i ethvert rom.²⁶ Og det enkelte rom står i stadig utveksling med andre rom andre steder.

For å kunne forstå prosessene som virker i å produsere rom, må man gripe til kritisk tenkning, hevder Lefebvre. Teori gjør det mulig å forstå det som i utgangspunktet både er sansbart, men òg skjult for sansene. For selv om vi hele tiden sanser rommene og stedene vi ferdes i med kroppen og med sinnet, forblir prosessene som har skapt dem skjult for oss. For likevel å kunne gripe dette vanskelig tilgjengelige, utvikler franskmannen et komplekst heuristisk verktøy.²⁷ Han forstår konseptet rom ut ifra en triade: romlig praksis, representasjoner av rom og representasjonenes rom, eller persipert, begrepslig og levde rom.²⁸ Romlig praksis eller persipert rom er de hverdagslige rutiners rom, handlingens og sansingens rom. Det strukturerer samfunnets romlige forordning og utgjør nettverkene som knytter sammen steder satt av til arbeid, fritid og lek. Representasjoner av rom eller begrepslig rom er rommet som vi møter og skaper via viten og ideologi, ikke minst via språket. Plantegninger, kart, arkitekturtegninger og andre former for «objektive» fremstillinger er sentrale her. Representasjonenes rom eller det levde rom, er rom skapt av kulturelt overleirede bilder og forestillinger. Det er fantasienes og erindringens rom, det som liksom «legger seg over» de materielle tingene. Dette nivået er slik sett av en viss temporal karakter, historien og fortida «finnes» her. Denne triaden er til stede som en helhet i ethvert rom eller på ethvert sted, men i et varierende innbyrdes styrkeforhold eller dominans.²⁹ Som urbanisten Andy Merrifield skriver, utdyper ikke Lefebvres sin teori i særlig grad. Han skisserer den opp innledningsvis i *La Production de l'Espace*, men i resten av verket forblir teorien heller implisitt enn eksplisitt. Så er heller ikke hensikten å etablere noen mekanisk typologi, hevder Merrifield, i stedet dreier det seg om en forenklet dialektikk, dynamisk og levende, egnet til å fange inn hvordan rom faktisk fremtrer i det virkelige livet, uoversiktlig og rotete i sitt vesen.³⁰

---

²⁶ Fabian, «Spatiale forklaringer», 23.

²⁷ Andy Merrifield, «Henri Lefebvre», 173.

²⁸ Lefebvre, *The production of space*, 38-39.

²⁹ Dan Ringgaard, *Stedssans*, (Aarhus: Aarhus universitetsforlag, 2010), 31.

³⁰ Merrifield, «Henri Lefebvre», 173.

Et viktig poeng i Lefebvres triade er at den er utviklet som en motsetning til den ganske vanlige forestillingen om et dualistisk forhold mellom den fysiske verden og vår persepsjon av den.³¹ Hos Lefebvre finner vi i stedet tre instanser i samspill, som hver for seg internaliserer og får mening fra de andre.³² Det er «å tenke i trekanter», som den danske litteraturviteren Dan Ringgaard kaller det.³³ Med det sikter han til hvordan Lefebvre, Foucault og andre tenkere motsetter seg dualismen mellom lokalitetens realitet og det symbolske nivå man former i bevisstheten i møtet med lokaliteten. Lefebvre hevder at relasjoner med to elementer nødvendigvis koker ned til opposisjoner, kontraster eller antagonismer.³⁴ Inspirert av dette, anlegges det i denne avhandlingen et perspektiv på Oslomarka som unndrar seg binære kategorier. Jeg argumenterer for en annen forståelse av Oslomarka enn den som betrakter landskapet som en *allerede eksisterende* gjenstand som ikke egentlig endrer seg, men i realiteten bare utsettes for nye fortolkninger gjennom historien. I stedet følger jeg Lefebvre og forstår Marka som et sosialt produsert artefakt, et dynamisk kulturelt fenomen under stadig produksjon og reproduksjon. Anvendt som et perspektiv på Oslomarka, kunne Lefebvres triade se slik ut:

Den romlige praksisen viser til skogen som et sansbart, fysisk landskap. De mer eller mindre rutinepregete praksisene som finner sted her, bekrefter, forutsetter og skaper en samfunnsmessig, romlig inndeling som har bestemt dette å være en lokalitet for fritidssysse. Samtidig følger bevegelsesmønstrene en *intern* logikk der de finner sted i et nettverk av stier, en samling etablerte ruter som knytter sammen landskapets steder og områder på foreskrevne måter. *Representasjoner av rom* er Oslomarka fremstilt i språk, tekst og bilde, samt ulike andre tegnsystemer som anvender symboler, koder, diagrammer, osv. Språket, med dets navn og kategoriseringer, ordner landskapet for oss og gjør det oversiktlig og håndterbart. Visuelle fremstillinger som kart og kartskisser, som viser terrengets ruter og indre og ytre grenser, er tydelige eksempler på tegn-

---

³¹ Lefebvre, *The production of space*, 39.

³² Merrifield, «Henri Lefebvre», 175.

³³ Dan Ringgaard, «Sted, landskab, rum», *Slagmark* 57 (sommer, 2010), 76.

³⁴ Henri Lefebvre, *The production of space*, 39.

systemer som er ment å gjengi landskapet på en objektiv måte. Men når vi tenker på at grenser ikke er noe som «finnes» i det fysiske terrenget, blir det klart at dette er fremstillinger basert på et bevisst utvalg. Representasjonene former hvordan landskapet forstås og brukes, de virker med andre ord inn på den romlige praksisen og persepsjonen av skogen. Rutene som er anlagt gjennom skogen er skrevet inn og etablert på papir, men de er også innskrevet i terrenget og viser med det hvordan romlig praksis og representasjoner av rom inngår i hverandre. *Representasjonenes rom* er Marka som opplevelseslandskap, det metafysiske rommet, fylt med følelser, historier, erindringer, eventyr og myter. Dette rommet kan oppleves i terrenget, og det kan for eksempel springe ut av relasjonen mellom byen og Marka skapt av Holmenkollbanens spor. Men rommet er også gjenstand for tekstlige representasjoner og kan slikt sett oppleves i lesningen av dem. De leste historiene bringes så tilbake til terrenget og legger seg over landskapet som et skinn, følbart, men hele tiden uvikende for sansene. Sett på denne måten er skogens stier, trær og blinkende tjern, kommunikasjonslinjer og tekster alle sammen representasjoner, forstått som materielle ting, som utgjør basisen for et opplevd rom. Samtidig utgjør de knuter i et omfattende nettverk som lager forbindelser, relasjoner og bevegelsesmønstre i den romlige praksisen.

Det som blir tydelig i denne måten å betrakte Marka på er representasjonenes rolle. Det er et grunnleggende standpunkt i denne avhandling at ethvert landskap er sett gjennom en eller annen form for representasjon, og at representasjonene igjen tar del i å forme og bearbeide landskapet. I Lefebvres triade insisteres det på at den romlige praksisen, det rommet vi handler i og oppfatter med sansene våre, alltid er blandet med representasjoner av rom, produkter av intellektuell virksomhet, og representasjonenes rom, det imaginære rommet det leves i på like virkelige måter som i fysisk rom. Denne avhandlingens kildetekster er nettopp former for representasjoner. Det er disse representasjonene som utgjør min måte å gripe an Lefebvres triade på, og de utgjør tilnærmingen Oslomarka. Det må understrekes at det er *fortidas* Oslomarka studien kretser om. Det er altså både det romlige og det temporale som skal gripes.

I en nylig publisert antologi om idéhistorisk metodologi, tar amerikaneren John Randolph utgangspunkt i Lefebvres for å tenke nytt rundt tilnærming til romlighet i historiske studier. Han hevder at den romlige vendingen har fått ganske liten oppmerksomhet innenfor idéhistorie, noe som mye skyldes at bevisstheten om romlige betingelser for intellektuelle prosesser allerede har eksistert innenfor faget en stund. Et viktig ledd i idéhistorisk fortolkning har nemlig vært å forankre ideene man studerer til stedene det tenkes fra, både i betydningen sosiale forhold og mer spesifikke, geografiske steder.³⁵ Til en viss grad er det romlige altså en del av den etablerte kontekstuelle tilnærmingen til fortidens tenkning. Likevel foregår det nå en noe forsinket romlig vending også innenfor forskningen, for eksempel gjennom en økt interesse for å etterspore de faktiske, geografiske bevegelsene til fortidas tekster og brev. Men Randolph undrer seg om ikke utfordringen fra den romlige vendingen kan ha mer langtrekkende følger. I stedet for en forsterket betoning av rom i kontekstualiseringen, spør han om rom kan være et tema eller en måte å fortolke på i sin egen rett.³⁶ Han viser til Lefebvres begrep om produksjonen av rom, og hvordan det etablerer rom som en slags sosiokulturelt artefakt. Følgene av Lefebvres innsikter, poengterer Randolph, er at «spatial relations can themselves be read as [a] kind of intellectual corpus, one that has yet to be systematically studied, published, but that should occupy a substantial place in our histories of the mental world».³⁷ Randolph antyder kun mulige svar og mulige måter å skrive en slik historie på, men virker å svare bekreftende på spørsmålet han stiller: «Thus, it may very well be that spaces may need to join the list of complex artifacts, whose job it is for intellectual history to help recognize and interpret.»³⁸ Det er en slik oppgave jeg har tatt på meg i denne avhandlingen. Jeg ønsker å ta for meg Oslomarka som en fortidig romlig konstellasjon, et kulturelt skapt fenomen, og etterspore de prosessene som virket i å skape dette fenomenet. Men for å presisere tilnærmingen til dette fortidige rommet, trenger vi å etablere noen

---

³⁵ Randolph, «The space of intellect and the intellect of space», 218.

³⁶ Randolph, «The space of intellect and the intellect of space», 219.

³⁷ Randolph, «The space of intellect and the intellect of space», 220.

³⁸ Randolph, «The space of intellect and the intellect of space», 225.

flere teoretiske perspektiver og noen retningslinjer for hvordan vi skal gå frem i fortolkningen. Det har bakgrunn i at jeg ikke finner en tydelig nok definert fremgangsmåte i den romlige tenkingen til hverken Lefebvre eller Foucault. Anvendelsen av de teoretiske perspektivene jeg bringer inn, kan forhåpentligvis bidra til å utvikle én tilnærming innenfor den grenen av idéhistorisk forskning Randolph argumenterer for å utvide. I forsøket har jeg grepet både til én svært etablert historiker innenfor idéhistorien, nemlig Reinhart Koselleck, og én mer ukonvensjonell teoretisk tilnærming, nemlig materiell-semiotikk, slik den er utformet av Bruno Latour.

Språk og tekst

Jeg har altså etablert representasjoner som tilgangen til fortidas romlighet. Tilgangen til fortida går via tekstene, men veien er ikke likefrem. Enhver historisk studie må nødvendigvis ta stilling til kildetekstenes historisitet, det vil si de måtene tekster kan tenkes å være historiske på. Dette sikter ikke bare til «gamle» tekster, alle tekster kan i prinsippet leses historisk. Lesningen, måten man leser historisk på, kan ha ulike begrunnelser. Den kan bestemmes i overenstemmelse med den enkelte tekst eller den historiske situasjonen, eller den kan, som i denne avhandlingen, avklares i relasjon til forskningsspørsmålet. Forskningsspørsmålets ulike perspektiver har her ledet til to ulike lese måter, to ulike tilnærminger til tekstene. Som sagt vil disse klargjøres i innledningen til hver del, det som følger her er en kort redegjørelse for de to lesningenes grep om tekst og historie.

Reinhart Koselleck var en av det forrige århundrets mest prominente historikere. Han er blitt kalt den største historiske teoretikeren i tysk etterkrigstid.³⁹ Mest kjent er han for en bestemt tilnærming til historien kalt begrepshistorie, eller *Begriffsgeschichte* på tysk. Som navnet henter til, dreier det seg om en særlig interesse for ord og deres historie. Koselleck skriver at begrepshistoriens tilnærming er «to interpret history through its basic concepts, and it understands such concepts historically».⁴⁰ Veldig

---

³⁹ Jan-Werner Müller, «On conceptual history», i *Rethinking Modern European Intellectual History*, McMahon og Moyn, 74.

⁴⁰ Reinhart Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», overs. av Michaela Richter, *Contributions to the history of concepts* 6, (sommer, 2011), 21.

forenklet sagt kan dermed Kosellecks tilnærming til historien betegnes som en slags språkhistorie, uten at det betyr at historien blir redusert til tekst. I lesingen av tekstene undersøkes språkets skiftende meningsinnhold gjennom tidene og hvordan språket forholder seg til den virkeligheten det er en del av og innvevd i. Det må imidlertid understrekes at forholdet mellom begrep og historie ikke er noe enkelt én til én-forhold, det beskrives som et skiftende og komplekst *spenningsforhold*.⁴¹ Denne vektleggingen av språket peker mot den mye omtalte språklige vendingen, en omseggripende hendelse innenfor humanvitenskapene på 1960- og 70-tallet. Her fant det sted et skifte i den vitenskapelige oppmerksomheten fra det som befinner seg hinsides eller utenfor teksten (hendelser, gjenstander, åndsstrømninger) mot språket selv (setninger, ord, tekst).⁴² Koselleck har vært en av vendingens mest prominente teoretikere.⁴³ Begrepshistoriens krav om å forstå språklige ytringer i lys av deres samtid, og dens fremgangsmåte for å gjøre det, har gjort tilnærmingen til en inspirasjonskilde for ulike historieretninger som beskjeftiger seg med studier av tanker i historien, særlig det man kan gi samlebetegnelsen idéhistorie. Å lese i kontekst er ofte en karakteristikk av idéhistorie. Kontekstualisering kan kort beskrives som at man i fortolkningen plasserer den gjeldende teksten innenfor den historiske sammenheng forfatteren var del av, og relaterer fortolkningen til de intellektuelle betingelser vedkommende levde under, om de nå forstås som begrensinger eller ressurser.⁴⁴ Hva konteksten kan tenkes å være er imidlertid intet enkelt spørsmål. I Kosellecks begrepshistorie er konteksten særlig knyttet til språket. Fokuset på språket springer ut av Kosellecks forankring i den filosofiske hermeneutikken og påvirkningen fra Heideggers eksistensfilosofi. Heidegger knyttet språket til menneskets *væren* og gjorde det til kjernen i all menneskelig erfaring. Språket er det vi lever i, som selve vår verden.⁴⁵ Omsatt fra en filosofisk innsikt om menneskets eksistensbetingelser til en historisk innsikt, blir fortidas språk dermed en tilgang til

---

⁴¹ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 21.

⁴² Se Kristin Asdal m.fl., *Tekst og historie: Å lese tekster historisk*, (Oslo: Universitetsforlaget, 2008), 12.

⁴³ Det kan likevel diskuteres om Koselleck fullt og helt tok konsekvensen av den språklige vendingen, da han hevder at det finnes før- og utenforspråklige vilkår i menneskelig historie. Se Müller, «On conceptual history», 80.

⁴⁴ Thomas Krogh, «Idéhistorien og andre historier», i *Arr: idéhistorisk tidsskrift* 2004, nr. 4, 32.

⁴⁵ Se Helge Jordheim, *Lesningens vitenskap. Utkast til en ny filologi*, (Oslo: Universitetsforlaget, 2001), 82.

livsverdenen til fortidas mennesker. Med begrepshistoriens fokus på språket som utgangspunkt i menneskers omgang med verden, følger det at de intellektuelle betingelsene i stor grad befinner seg der. Sett på denne måten, er det språket, fremfor alt begrepene, som i avhandlingen vil bli sirklet inn som den sentrale representasjonsformen i møtet med landskapet. I del én av avhandlingen vil jeg nettopp fokusere på dette, og undersøke på hvilke måter språket var bestemmende for hvordan Marka ble erfart og forestilt, og hvordan det stiftet nye erfaringer og bidro til å generere endringer av landskapet.

Der tekstene i avhandlingens første del vil leses med fokus på semantikken, språkets meningsinnhold, vil det i del to fokuseres på det pragmatiske nivået, språkets bruks- og praksisdimensjon. Det skal imidlertid understrekes at også Koselleck er opptatt av språkbrukerne og begrepsbrukens forming av begreperes meningsinnhold, noe som også skaper en forbindelse mellom avhandlingens to deler, men i del to dreier det seg ikke om fortolkning av tekstenes mening. I stedet studeres tekstene som former for praksis som bidrar til å forme og omforme virkelighet, i vårt tilfelle: av Osloomarka. Det teoretiske grunnlaget for denne tilnærmingen har sitt utgangspunkt i den franske filosofen og antropologen Bruno Latour og hans variant av såkalt aktør-nettverksteori, særlig slik den er presentert i Latours bidrag til den «innflytelsesrike»⁴⁶ boken *Representations in scientific practice*. I sin artikkel *Drawing things together* undersøker Latour betydningen av skriveteknikker, bildeskaping og visualiserings-teknikker i vitenskapshistorien.⁴⁷ I denne avhandlingen omsettes Latours teoretiske perspektiver til å undersøke representasjoners betydning i historien om Osloomarka. Latours er nok mest kjent for sine etnografiske og sosiologiske tilnærminger til vitenskapsstudier, og hans teorier og begrepsapparat er ikke spesielt vanlig innenfor historiske studier. Historiker og vitenskapsteoretiker Kristin Asdal har imidlertid ved flere anledninger anvendt og argumentert for Latours teori som en tilnærming i historiske

---

⁴⁶ Kristin Asdal og Helge Jordheim, «Texts on the move: Textuality and historicity revisited», *History and theory* 57, nr. 1 (mars, 2018), 62.

⁴⁷ Bruno Latour, «Drawing things together», i *Representations in scientific practice*, red. av Michel Lynch og Steve Woolgar (Cambridge/London: MIT, 1990).

studier. Flere av disse har hatt naturforvaltning som tema, noe som ikke er irrelevant i denne sammenhengen.⁴⁸ Hun har blant annet påpekt hvordan materialitet, slik som naturobjekter, på den ene siden kommer til oss og, på den andre, bearbeides gjennom tekster.⁴⁹ Asdals arbeider har vært en kilde til inspirasjon for denne avhandlingens bruk av Latours teoretiske perspektiver. I en nylig artikkel om historieteori, skrevet sammen med historiker Helge Jordheim, argumenterer Asdal for at Latours teoretiske perspektiver, som de identifiserer som materiell-semiotikk, kan bidra til å tenke nytt rundt tekst og historie.⁵⁰ Materiell-semiotikken bærer i seg en tekstteori som ikke er blitt tydeliggjort, hevder de. De viser hvordan materiell-semiotikken har tilknytningspunkter og overlapninger med dominerende, tekstfokuserende vitenskaper innenfor humaniora og at teorien har implikasjoner for hvordan vi burde forstå tekster som del av historiske prosesser. I stedet for å betrakte tekster som stabile, i ro liggende kilder som peker mot noe annet (hendelser, sosiale prosesser), tilgjengelig gjennom fortolkning, argumenterer de for å fokusere på teksters mobilitet og mobiliserende egenskaper. Tekster beveger seg, handler og bearbeider, og de beveger andre. Med utgangspunkt i Latours begreper om *inscriptions*, *inscription devices* og *immutable mobiles* etablerer Asdal og Jordheim dermed en forståelse av teksten som både inkluderer skriving, mobilitet og materialitet, noe som blir førende for min tilnærming til de historiske tekstene i avhandlingens andre del. Disse begrepene vil bli presentert og redegjort for der. Et slikt perspektiv på tekst har følger for selve historieforståelsen, hevder Asdal og Jordheim. Tilnærmingen tar inn over seg at tekster beveger seg gjennom historien, hvordan historien består av tekster i bevegelse, mobile tekster som mobiliserer andre tekster, mennesker, steder og rom.⁵¹ Et annet sted skriver Asdal at fokuset på tekster ikke innebærer å begi seg inn i relativismen, men at det snarere er en konsekvens av at virkeligheten er *tekstliggjort*.⁵² Ikke minst gjelder det for fortida eller

---

⁴⁸ Se f.eks. Kristin Asdal, *Politikkens natur: Naturens politikk*, (Oslo: Universitetsforlaget, 2011).

⁴⁹ Kristin Asdal, «What is the issue? The transformative capacity of documents», *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory* 16, nr. 1, (2015).

⁵⁰ Asdal og Jordheim, «Texts on the move».

⁵¹ Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 59.

⁵² Kristin Asdal, m.fl., kapittel 4 «Saken», i *Tekst og historie*, 112.

historien. Også fortidas Marka er tekstliggjort og er tilgjengelig for oss via tekster. Det impliserer at det landskapet jeg i avhandlingens andre del forsøker å gripe ikke er å finne et sted hinsides tekstene, men befinner seg *i* dem. Med andre ord er teksten den representasjonen landskapet ses gjennom, for igjen å henvise til Lefebvre. Men som vi skal se når vi kommer så langt, åpnes tekstbegrepet opp og forstås i bred forstand. Via Latours begrep om inskripsjon inkluderes også andre former for skriving, skriving som ikke bare har papirets hvite flate som underlag, men også landskapets flerdimensjonale rom.

Annen forskning

Oslomarka er et høyt skattet friluftsområde. Området bærer dessuten på mye kulturhistorie, og det har vært sentralt i norsk industri og næringsliv, særlig gjennom skogdrift og jernverkene i Hakadal og Bærums verk. Som man kan tenke seg er litteraturen om Oslomarka omfattende. En rekke bøker, artikler, utredninger og rapporter er skrevet om Markas friluftsliv, sommer som vinter, om jakt og fiske, kulturhistorie og gammel ferdsels-historie, naturen og geologien, skogbruket og jernverkene, forvaltning og byplanlegging, natur- og miljøvern, hyttene, krigen, brukerkonflikter, osv. Listen er lang. Enda lengre er listen over arbeider og studier som tar for seg norsk friluftsliv som sådan, en liste som blir svært omfattende tar vi med beslektede fenomener internasjonalt. Hvilke fenomener som regnes med her, kommer an på øyet som ser, det kan dreie seg om liknende kulturfenomener, spesifikke praksiser som for eksempel vandring, eller parallelle, eventuelt overordnede, kulturområder, slik som for eksempel turisme. Til slutt kan vi trekke inn studier som undersøker forbindelsene mellom friluftsliv og de stedene der friluftslivet finner sted, og ser på hvordan praksisene tar del i formingen av spesifikke landskaper og rom. Denne avhandlingen relaterer seg til disse tre forskningsområdene, som henholdsvis har Oslomarka, friluftsliv og dannelsen av friluftsområder som tema. I det følgende skal jeg ta for meg disse. Jeg avgrenser meg her til studier som er historiske i sitt vesen.

Studier av Oslomarka

Det finnes ingen doktorgradsavhandlinger om Oslomarkas historie, men landskapet er gjenstand for en rekke historiske bøker og artikler, enten i sin helhet eller representert ved de enkelte «markene». I det hele tatt har interessen for historie vært sentralt i friluftslivet fra starten av, noe vi også skal se flere eksempler på i mitt materiale. Nedskrivelsen av et steds historie er nettopp en av de tingene som skaper et sted og fyller det med innhold. Mange av bøkene er grundige historiske arbeider, og enkelte forfattere har flere bøker på samvittigheten.

Edvard Bull d.e. var en av de første som berørte Markas historie som friluftsområde i sitt omfattende verk *Akers historie* fra 1918. Enkelte trekk ved utviklingen av hovedstadens omegn presenteres i et kapittel kalt «Friluftsliv».⁵³ Bull var en verdfull kilde for Peder Blix og andre som skrev historiestykker i Oslomarkas Friluftsråds to publikasjoner *Oslomarka: En håndbok for friluftsfolk* og trebindsverket *Oslo-marka – Oslo-fjorden*.⁵⁴ Etter krigen er idéhistorikeren H.O. Christophersen blant de mest sentrale marka-historikerne. Han skrev innenfor en sjanger som har blitt svært typisk for tekster om Oslomarka, hvor leseren på én og samme tid veiledes både i det nåværende og det førmoderne landskapet, det Rune Slagstad har kalt «Marka-sosialitetens kulturelle arkeologi».⁵⁵ *På gamle veier og nye stier* kom første gang i 1956 og er senere utkommet i nye opplag og utgaver.⁵⁶ Til sammen skrev Christophersen seks slike bøker om Oslomarka. Da han døde i 1980 holdt han på med redigeringsarbeidet av en annen slags bok, nemlig *Marka fra A til Å: Leksikon for Oslomarka*, utgitt posthumt.⁵⁷ Boka er et omfangsrikt oppslagsverk om kultur- og naturhistorie med artikler skrevet av fagfolk og kjentfolk, blant dem skihistoriker Jakob Vaage og Reidar Holtvedt. Sistnevnte har skrevet flere bøker om Marka, deriblant

---

⁵³ Edvard Bull, *Akers historie*, (Kristiania: Olaf Nordli, 1918).

⁵⁴ Nils Houge (red.), *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, (Oslo: Oslomarkas Friluftsråd, 1937); Oslomarka Friluftsråd (red.), *Oslo-marka – Oslo-fjorden*, 2 bd., (Oslo: Blix, 1938-39).

⁵⁵ Slagstad, (*Sporten*), 226.

⁵⁶ H.O. Christophersen, *På gamle veier og nye stier i Oslomarka*.

⁵⁷ H.O. Christophersen og T. A. Svensson (red.), *Marka fra A til Å: Leksikon for Oslomarka*, (Oslo: Universitetsforlaget, 1982).

*Den gang det var bjønn: Sørkedalshistorier og Historier fra Krokskauen.*⁵⁸ Begge er basert på innsamling av gamle fortellinger og kan regnes som tilhørende disiplinen folkloristikk, en ikke uvanlig disiplin når det kommer til Marka. Forstmester Ove L. Lange skrev i sin tid om historien om Løvenskiolds skoger i *Nordmarka og Nordmarksgodsets historie.*⁵⁹ Av nyere historiebøker finner vi Jon Gangdals *Drømmen om marka: 100 års kamp for friluftsliv.*⁶⁰ Boka er utgitt i forbindelse med *Oslo og Omland Friluftsråds 75-årsjubileum* i 2011 og tematiserer først og fremst arbeidet med å verne landskapet for friluftsliv. Dette arbeidet var noe av bakgrunnen for Markaloven, som ble vedtatt av Stortinget i 2009. Den offentlige debatten rundt loven er analysert av professor i friluftsliv, Kirsti Pedersen Gurholt, sammen med Trygve Beyer Broch i to fagfelleverderte artikler.⁶¹ Disse tar først og fremst for seg samtiden, men trekker noen historiske linjer. Vernearbeidets historie i Marka er også beskrevet av Bredo Berntsen i *Grønne linjer: Natur- og miljøvernets historie i Norge.*⁶² Av de ulike «markene» er det selvfølgelig Nordmarka som er portrettert oftest. Ragnar Frislid har skrevet *Nordmarka: Natur, historie og friluftsliv,*⁶³ mens Oslo-historiker Tallak Moland har skrevet *Historien om Nordmarka gjennom de siste 200 år.*⁶⁴ Særlig sistnevnte har en verdifull sekundærkilde i arbeidet med avhandlingen. Det samme har Molands øvrige bøker om hovedstaden, som direkte eller indirekte berører Marka, *Historien om Akerselva gjennom de siste 400 år* og *Oslos byrom gjennom 200 år.*⁶⁵ Alle de andre «markene» har også sine biografier nedskrevet. Én bok jeg har benyttet meg av er Sigurd Senje sin *Østmarka.*⁶⁶ Blant bøker med andre innfallsvinkler til

---

⁵⁸ Reidar Holtvedt, *Den gang det var bjønn: Sørkedalshistorier*, (Oslo: Aschehoug, 1945); Reidar Holtvedt, *Historier fra Krokskauen*, (Oslo: Aschehoug, 1953).

⁵⁹ Ove L. Lange, *Nordmarka og Nordmarksgodsets historie*, (Oslo: Dreyer, 1966).

⁶⁰ Jon Gangdal, *Drømmen om marka: 100 års kamp for friluftsliv*, (Oslo: Aschehoug, 2011).

⁶¹ Kirsti Pedersen Gurholt og Trygve Beyer Broch, «En gave til folket»: Om Markaloven, makt og medier», i *Norsk antropologisk tidsskrift* 22, nr. 3-4, (2011); og Kirsti Pedersen Gurholt og Trygve Beyer Broch, «Outdoor life, nature experience, and sports in Norway: tensions and dilemmas in the preservation and use of urban forest», i *Sport in society* 22 nr. 4 (2019).

⁶² Bredo Berntsen, *Grønne linjer: Natur- og miljøvernets historie i Norge*, (Oslo: Grøndahl og Dreyer, 1994).

⁶³ Ragnar Frislid og Gjermund Andersen, *Nordmarka: Natur, historie og friluftsliv*, (Oslo: Gyldendal, 1996).

⁶⁴ Tallak Moland, *Historien om Nordmarka: gjennom de siste 200 år*, (Oslo: Christiania forlag, 2006).

⁶⁵ Tallak Moland, *Historien om Akerselva: gjennom de siste 400 år*, (Oslo: Christiania forlag, 2011); Tallak Moland, *Oslos byrom gjennom 200 år*, (Oslo: Press, 2014).

⁶⁶ Sigurd Senje, *Østmarka*, 2. utg (Oslo: Gyldendal, 1987).

landskapet finner vi Andreas Vevstad *Det begynte med Frognerseterskogen: Oslo kommunes skoger 1889-1989*. Boka gir et verdifullt innblikk i de historiske prosessene som førte til at kommunen i sin tid ble skogeier, og skildrer blant annet konfliktene mellom skogbruket og friluftslivet på en grundig og detaljrik måte. Mens Gaute Heyerdahl har skrevet om prosessene rundt opparbeidingen og reguleringen av fising i *Fiske i Oslomarka: Oslomarkas fiskeadministrasjon 1936-2011*.⁶⁷ Fiske i Oslomarka er også en av de tingene Oskar Solenes tar for seg når han undersøker et antatt skille mellom et borgerlig friluftsliv og arbeiderklassefriluftsliv i første halvdel av 1900-tallet.⁶⁸ Det Solenes tar for seg er først og fremst praksiser og forestillinger om praksisene, men åstedet for friluftslivet han undersøker er i stor grad Oslomarka.

I Oslo finnes det også en rekke historielag. Fra tid til annen skriver disse om Marka, slik som for eksempel Maridalens venner og Sørkedalen historielag gjør i årbøkene og medlemsbladene sine. Også mer bredt leste tidsskrift omhandler ofte Marka, slik som tidsskriftene til Oslo Byes Vel, *St. Hallvard: Illustrert tidsskrift for byutvikling, bykultur og medvirkning*, Oslo bymuseums *Byminner* og Oslo byarkivs *Tobias*. Historikeren Bård Alsvik har skrevet artikler i alle de tre nevnte med temaer som byens parker, sammenslåingen mellom Oslo og Aker kommune i 1948 og markagrensa.⁶⁹ Alsvik, som i sin tid skrev hovedoppgave om tomtepolitikk i hovedstaden, har innsikt i utviklingen av forvaltning og byplanlegging og evner å se byens grøntområder, dens vekst og fremveksten av Oslomarka som friluftsområde under ett, et perspektiv som også preger inneværende avhandling. Alsvik har dessuten skrevet om behovet av gode turkart som en forutsetning for at friluftslivet skulle bli et massefenomen.⁷⁰ Skrevet om kart har også Kåre Haug i *Byminners* temanummer om Oslomarka fra 2006,⁷¹ en artikkel som

---

⁶⁷ Gaute Heyerdahl, *Fiske i Oslomarka: Oslomarkas fiskeadministrasjon 1936-2011*, (Oslo: Gyldendal, 2011).

⁶⁸ Oskar Solenes, «Friluftsliv og klassekamp: to sider av same sak?», *Arbeiderhistorie* 2007; Oskar Solenes, *Bort fra storbyens unatur: Ei historisk analyse av friluftslivet innan arbeiderrørsla i Oslo, 1900-1940*, (Hovedfagsoppgave, Norges idrettshøgskole, 2001).

⁶⁹ Se for eksempel Bård Alsvik, «Byens parker: Stensparken og «Blåsen»», *St. Hallvard* 85, nr.1 (2007); Bård Alsvik og Leif Thingsrud, «Hovedstad med storfuglleik og fossedur: Sammenslåingen av Oslo og Aker», i *Byminner* 1998, nr. 2; Bård Alsvik, «Markagrensa».

⁷⁰ Bård Alsvik, «De første turistkart for Nordmarka», *Tobias* 2004, nr. 3.

⁷¹ Kåre Haug, «Kart og kompas tillades brugt! Gamle Marka-kart», i *Byminner* 2006, nr. 3/4.

har gitt verdifull informasjon til avhandlingens fortolkning av kart som resultater av skrivepraksiser. I den sammenheng må også Lars Roede sin flotte kartbok *Historisk atlas over Oslo: Gamle kart forteller* nevnes.⁷² Bokas ulike karttyper ledsages av informerte tekststykker som utvikler en *visuell* kunnskap hos leseren om veksten og utviklingen av byen og dens omegn over flere hundre år.

Som man ser, finnes det mange historiske arbeider om Osломarka fra før. Listen over litteratur kunne vært lengre, jeg har valgt å avgrense meg til den litteraturen jeg forholder meg mest aktivt til i denne avhandlingen. Noen av arbeidene preges av det vi kan kalle idéhistoriske eller diskursanalytiske tilnærminger, mens brorparten kan karakteriseres som saks-historie eller realhistorie. Vi finner grundige fremstillinger av historiske «fakta», med fokus på hvem som gjorde hva, når og hvor det skjedde. Spørsmålet om *hvor* dreier seg først og fremst om lokaliteter i det fysiske utstrakte rommet som bøkens lesere vil kjenne fra sine egne vandringer i terrenget. Det mer metafysiske rommet avgrenser seg til eventyr, sagn og folketro som knytter seg til Markas landskap. Med andre ord leder ikke spørsmålet om *hvor* til nærmere undersøkelser av Markas romlige betingelser, det vil si hvorvidt landskapet befinner seg «der ute» eller «her inne» – i menneskenes forestillinger eller erfaringer, i representasjoner eller kulturelle praksiser. I stor grad tas landskapet for gitt, det finnes der forut for og som et åsted for handlinger og hendelser, eller som et allerede eksisterende naturobjekt noen forvalter og bruker på ulike måter. At landskapet også kan være et kulturprodukt som oppstår gjennom praksiser, forvaltning og representasjoner virker ikke å være et tema for noen de historiske fremstillingene. Som jeg hintet til med utsagnet om H.O. Christophersen utgjør imidlertid Rune Slagstad et unntak. Vi kommer tilbake til ham nedenfor. Både spørsmålene jeg stiller og de teoretiske tilnærmingene jeg anlegger i studien, er dermed av en ganske annen art enn de vi finner i tidligere forskning og historiefremstillinger. Når det kommer til forskningen på friluftsliv ser det, på ett plan, litt annerledes ut. Her følger jeg i større grad et ofte gjentatt perspektiv innenfor forskningen.

---

⁷² Lars Roede, *Historisk atlas over Oslo: Gamle kart forteller*, (Oslo: Pax, 2016).

Studier av friluftsliv

Historiske tilnærminger til friluftsliv er utbredt innenfor forskningen, både i Norge og internasjonalt. Innenfor friluftslivsfaget finnes det noen doktoravhandlinger som har historie enten som del av eller som sin hovedsakelige tilnærming. Først og fremst har vi Bjørn Tordssons flotte avhandling fra 2003, et arbeid ingen som skriver friluftslivshistorie kommer utenom.⁷³ André Horgen leverte nylig en avhandling om sikkerhet i friluftsliv, delvis med et kulturhistorisk perspektiv.⁷⁴ Også Alf Odden har skrevet om friluftslivshistorie. Avhandlingen tar for seg perioden fra og med 1970, men inneholder også et kapittel om eldre historie.⁷⁵ Mens Gunnar Repp har skrevet om Fridtjof Nansen som ideal for våre dagers friluftsliv.⁷⁶ Foruten disse, finner vi doktoravhandlinger om friluftsliv innenfor andre disipliner, slik som i litteraturvitenskap, hvor Audun Renolen Aasbø har skrevet om Nansen og moderne skiløping.⁷⁷ Aasbø argumenterer for at den norske skiløperkunsten i stor grad er utformet i litteraturen, slik vi finner den fremstilt hos innflytelsesrike strateger som Nansen, Henrik Angell, Centralforeningen og Skiforeningen. Dette perspektivet på skrivingens formative kraft, sammen med Aasbøs demonstrasjon av hva teori evner å gjøre med et kildemateriale, har vært inspirerende for min avhandling. Et annet eksempel på friluftsliv innenfor litteratur finner vi i andre bind av *Norsk litteraturhistorie: Sakprosa fra 1750-1995*, hvor idéhistorikeren Haakon Gaukstad har skrevet om natursyn og naturskildringer i *Den Norske Turistforenings årbøker*.⁷⁸ Å forske på natursyn og miljøhistorie

---

⁷³ Bjørn Tordsson, *Å svare på naturens åpne tiltale: En undersøkelse av meningsdimensjonene i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. (Dr. scient avhandling, Norges Idrettshøgskole, 2003).

⁷⁴ André Horgen, *Sikkerhet og risiko i norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv: en kulturhistorisk studie*, (Phd-avhandling, Universitetet i Sørøst-Norge, 2019).

⁷⁵ Alf Odden, *Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004*, (Phd-avhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2008).

⁷⁶ Gunnar Repp, *Verdiar og ideal for dagens friluftsliv. Nansen som føredøme? Tankar og formuleringar om friluftslivet i vår tid: Spegling av Nansen sine verdiar og ideal? Ei Samanliknande gransking*, (Dr. scient avhandling, Norges idrettshøgskole, 2001).

⁷⁷ Aasbø, *Skiløperkunstens litterære kraftsentrum*.

⁷⁸ Haakon Gaukstad, «Natursyn og naturskildring i DNTs årbøker», i *Norsk litteraturhistorie: Sakprosa fra 1750-1995*, 475-85, red. av Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen, 2 bd., (Oslo: Universitetsforlaget, 1998).

har det vært god tradisjon for hos vårt broderfolk i Sverige, noe det tverrfaglige prosjektet med tittelen «Naturresurser i ett kulturellt perspektiv» fra 1980-tallet viser. Blant prosjektets resultater var antologiene *Paradiset och vildmarken: Studier kring synen på naturen och naturresurserna*, redigert av idé- og vitenskapshistorikeren Tore Frängsmyr, og *Naturen som symbol*, redigert av Frängsmyr sammen med Jens Allwood og Uno Svedin.⁷⁹ Også idéhistorikeren Sverker Sörlin har ved flere anledninger tatt for seg og analysert miljøhistorie og skriftende natursyn, blant annet i sin klassiker *Naturkontraktet: Om naturomgångets idéhistoria*.⁸⁰ Her hjemme har idéhistoriker Espen Schaanning grepet an Sir Baden-Powells ideer om speiderbevegelsen, og undersøkt hvordan disse ble implementert i Norge og tilpasset norske samfunnsforhold.⁸¹ Og idrettshistoriker Matti Goksøyr har også omhandlet ulike sider ved den historiske utviklingen av friluftsliv i sine studier.⁸²

Det gjentatte perspektivet jeg siktet til ovenfor, er forståelsen av friluftsliv som et fenomen som på en eller annen måte forholder seg til moderniteten. Vi finner det blant annet hos nevnte Bjørn Tordsson, som i sin avhandling langt på vei hevder at fremveksten av friluftsliv i Norge er å forstå som et svar på tilværelsens utfordringer i moderniteten.⁸³ Utfordringene Tordsson sikter til har å gjøre med individets tap av fundament og tilknytning i og med oppløsningen av det førmoderne stendersamfunnet, og den utfordrende friheten det moderne mennesket dermed ble forært. For den enkelte ble naturen et rom for identitets- skapende prosjekter, og friluftslivet ble en form for identitetsarbeid. Tordsson er langt fra alene om en slik fortolkning. Vi gjenfinner det hos det idéhistoriske og kulturgeografiske miljøet som rundt år 2000 befant seg i

---

⁷⁹ Tore Frängsmyr (red.), *Paradiset och vildmarken: Studier kring synen på naturen och naturresurserna*, (Stockholm: Liber, 1984); Jens Allwood, Tore Frängsmyr og Uno Svedin (red.), *Naturen som symbol*, (Stockholm: Lieber, 1983).

⁸⁰ Sverker Sörlin, *Naturkontraktet: Om naturomgångets idéhistoria*, (Stockholm: Carlssons, 1991).

⁸¹ Espen Schaanning, *Barneridderne: Baden-Powell og den norske speiderbevegelsen*, (Oslo: Cappelen Damm, 2015); Espen Schaanning, «Halvdød av frost, men levende og beredt: Speiderbevegelsen som disiplineringssprosjekt», i *Arr: Idéhistorisk tidsskrift* 2013, nr. 4.

⁸² Matti Goksøyr, «Nasjonal identitetsbygging gjennom idrett og friluftsliv», i *Nytt norsk tidsskrift* 11, nr. 2 (1994): 182-93.

⁸³ «På denne måten ble friluftslivet legitimert med at det på forskjellige måter tjener det enkelte individets selverkjennelse i det moderne samfunnet.» Tordsson, *Å svare på naturens åpne tiltale*, 117.

Umeå. Sverker Sörlin, Klas Sandell og Lena Eskilsson argumenterer for at også det svenske friluftslivet vokser frem som et svar på behov modernitetens omveltninger hadde frembrakt gjennom oppløsningen av gamle fellesskap.⁸⁴ Naturen ble et samlende symbol for en felles svensk identitet.⁸⁵ Henning Eichberg og Eigil Jespersen anfører et liknende argument om friluftslivets utvikling i Danmark (og Tyskland), som har å gjøre med en reaksjon mot den overdrevne «rasjonalistisk-industrielle fremskrittstro» som preger det moderne.⁸⁶ Man ser dertil eksempler på liknende historiefremstillinger utenfor Skandinavia. Den britiske kulturgeografen Tim Edensor anfører, med henvisning til litteraturviteren Anne Wallace, hvordan Romantikens vandring i England ble en måte å knytte bånd til fortiden i en samtid preget av sterk industrialisering og store samfunnsomveltninger.⁸⁷ Det samme argumentet anfører historiker Paul Readman om engelsk fjellklatring fra midten av 1800-tallet til første verdenskrig. Fjellklatring var en måte å mestre modernitetens utfordringer.⁸⁸ Også i det sene 1800-tallets Tyskland vokste det frem en sterk interesse for naturomgang i sammenheng med en vektlegging av Tysklands røtter i skoglandskapet. Ifølge Jeffrey K. Wilson utviklet dette seg som en måte å overvinne modernitetens destabiliserende følger.⁸⁹

Som vi ser, er det en utbredt forståelse at det finnes en spesiell dynamikk mellom friluftsliv og modernitet. Av og til tar forståelsen form av en forklaringsmodell, altså at det finnes en eller annen kausalitet her: friluftsliv, i sine ulike former, vokser frem *på grunn av* moderniteten. Det er en besnærende forklaringsmodell, men trekker man det langt nok, blir modernitet til slutt forklaringen på alt som oppstår i det moderne, og det

---

⁸⁴ Sverker Sörlin og Klas Sandell, «Naturen som ungdomsfostrare», i *Friluftshistoria: från ·hårdande friluftslif till ekoturism och miljöpedagogikk*, red. av Klas Sandell og Sverker Sörlin, (Stockholm: Carlson bokförlag, 2000), 33.

⁸⁵ Lena Eskilsson, «Fritid och demokratisering», i *Friluftshistoria*, Sandell og Sörlin, 79.

⁸⁶ Henning Eichberg og Eigil Jespersen, *De grønne bølger: Træk af natur- og friluftslivets historie*, (Gerlev: Bavnebanke, 1986), 272.

⁸⁷ T. Edensor, «Walking the British Countryside: Reflexivity, Embodied Practices and Ways to Escape», *Body & Society* 6 nr. 3-4 (2000), 83.

⁸⁸ Paul Readman, «William Cecil Slingsby: Norway and British Mountaineering», *The English Historical Review* 124, nr. 540 (2014): 31.

⁸⁹ Jeffrey K Wilson, *The German forest: Nature, identity, and the contestation of a national symbol, 1871-1914*, (Toronto: University of Toronto press, 2012), 36.

forklarer ikke så mye. Mesteparten av forskningen tegner opp et langt mer nyansert bilde enn det en slik forenklet forklaringsmodell tilsier, men noe av problemet er at modernitet er en så abstrakt størrelse. Hensikten er ikke her å hevde at alle de nevnte titlene opererer med et problematisk modernitetsbegrep, de fleste bryter det ned til mer spesifikke strukturer, hendelser og tendenser. Poenget er at strukturene *selv*, være det seg urbanisering, oppløsning av bygdefellesskap og identitetsarbeid, som regel ikke gjenfinnes i de historiske friluftslivstekstene. I stedet finnes de som en ytre referanseramme fenomenet friluftsliv blir plassert inn i.

Også i mitt doktorgradsprosjekt spiller modernitetserfaringer en rolle. Slikt sett følger jeg den eksisterende forskningen, men fortolkningene mine innebærer et forslag om en litt alternativ måte å gripe det an på. Det grepet om moderniteten jeg i avhandlingen forholder meg til, springer ut av Reinhart Kosellecks konsept om historisk tid, som enkelt sagt har å gjøre med menneskers tidserfaring og historiebevissthet. Historisk tid står i motsetning til naturlig eller kronologisk tid, den måten vi nok er mest vant til å tenke på tid på, som baserer seg på et abstrakt, fysisk-astronomisk begrep om tid. I historievitenskapen brukes dette tidsbegrepet til å datere og ordne hendelser, rekkefølger og varigheter – men det utsier lite om menneskers forhold til eller erfaring av tid. I Kosellecks øyne er det blant historikerens oppgaver å rekonstruere hvordan fortidas mennesker erfarte tid. I moderniteten, hevder han, inntreffer det et skifte i tidserfaringen. Tiden man lever i oppleves i økende grad som en *ny* tid, noe som resulterer i et sterkere fokus på fremtiden.⁹⁰ Erfaringen av å leve i en brytningstid inkorporeres i ordene menneskene bruker til å beskrive sin verden med, slik at språket og dets sentrale begreper mer og mer preges av en temporal dimensjon.⁹¹ Dette perspektivet på moderniteten muliggjør ettersporingen av modernitetserfaringer i kildetekstene, fordi erfaringene uttrykkes i språket. I denne avhandlingen er modernitet altså en kontekst som leses ut av tekstene og ikke en ytre kontekst tekstene leses inn eller plasseres i. Dette

---

⁹⁰ Reinhart Koselleck, *Futures past: On the semantics of historical time*, overs. av Keith Tribe (Cambridge, Mass: Columbia University Press, 2004), 3.

⁹¹ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 11.

grepet vil forhåpentligvis bidra til et høyere presisjonsnivå i konklusjoner om forholdet mellom friluftsliv og modernitet.

Studier av friluftsområders dannelser

Min studie føyer seg inn i en lang rekke studier som har geografiske områder, eller romlighet i det hele tatt, som tema. Som jeg trakk frem tidligere da jeg skrev om den romlige vendingen, finnes det et stort, tverrfaglig felt som kretser rundt tematikken. Studiene vi finner her er svært uensartet og beskjeftiger seg med så ulike emner som for eksempel postkolonialisme, globalisering, kjønn, urbanisering, nasjonalisme, identitet og natur. Interessen for sistnevnte emne, natur og naturområder, har sin naturlige plass i outdoor education og leisure and tourism studies, for å nevne noen fagretninger min studie har et visst slektskap til. Det eksisterer naturlig nok ingen teoretisk ensartethet innenfor et så mangfoldig felt, men forskningen opererer svært ofte med begrepsapparat hvor *landscape*, *space* og *place* er de sentrale begrepene.⁹² Dette begrepsapparatet har ikke vært retningsgivende for min avhandling. Begrepsbruken min når det kommer til termene landskap, rom og sted er derfor ikke å forstå som teoretiske perspektiver, men beskrivende ord basert på en allmennmenneskelig bruk. Selv om det hadde vært et spennende perspektiv, har jeg for eksempel ikke diskutert forskjellene som oppstår når vi analyserer Marka som et landskap kontra et sted. I stedet har jeg, som sagt, latt meg inspirere av ideene til Foucault og Lefebvre, som flere av teoretikerne innenfor den romlige vendingen angir en gjeld til. Først og fremst springer mitt begrepsapparat ut av arbeidene til Koselleck og Latour. Slikt sett bidrar denne avhandlingen inn i dette tverrfaglige feltet ved å bringe inn mer utypiske teoretiske perspektiver på romlighet. Hverken begrephistorie eller materiell-semiotikk er et vanlig teorigrunnlag innen feltet. Nå skal det sies at introduksjonen av begrephistorie ikke nødvendigvis er så

---

⁹² Teorigrunnlaget peker ofte tilbake på arbeidene til sentrale figurer som geografene Yi-Fu Tuan (*Topophilia*, 1974 og *Space and place*, 1977), Edward Relph (*Place and placelessness*, 1976), Doreen Massey (*Spatial divisions of labour*, 1984 og *For space*, 2005), og Edward W. Soja (*Postmodern geographies*, 1989 og *Thirdspace*, 1996), filosofen Edward S. Casey (*Getting back into place*, 1993 og *The fate of place* 1996), sosiologen John Urry (*The tourist gaze*, 1990 og *Consuming places*, 1995), kunsthistoriker Simon Schama (*Landscape and memory*, 1996), og antropologen Tim Ingold (*The perception of the environment*, 2000).

ukonvensjonelt, all den tid forståelsen av språket som konstituerende og strukturerende for erfaring og kunnskap er et heller etablert perspektiv innen forskningen. Faktisk står den romlige vendingen ofte i uttalt opposisjon til den språklige vendingens fokus på representasjon og språk ved å insistere på rommet som den strukturerende agent.⁹³ Like fullt er den romlige tenkningen ofte i utgangspunktet inspirert av tenkning rundt språket. Ofte angis litteraturvitenskapen og figurer som Mikhail Bakhtin, Walter Benajmin og Gaston Bachelard, samt de språklig fokuserte filosofene Ludwig Wittgenstein og Martin Heidegger, som utgangspunkt for den moderne tenkningen om rom.⁹⁴ Slikt sett representerer kanskje Kosellecks perspektiver en fornyet insistering på språket, men da med en forsterket forståelse av språkets historiske vesen. Kosellecks forståelse av språket gjør begrepshistorien egnet når det er *fortidas* romlighet vi skal gripe.

Som vi har sett, representerer også materiell-semiotikken et historiserende redskap, og kan slik sett bidra med nye perspektiver til studier av *fortidas* romlighet. Der begrepshistorien kanskje trekker tenkningen tilbake til et tidligere standpunkt, trekker materiell-semiotikken tenkningen i ny retning. Innlemmelsen av materiell-semiotikk i denne avhandlingen er i tråd med tendenser innenfor nyere forskning. Materiell-semiotikk, eller aktør-nettverksteori (ANT), som er den mer anvendte termen, finner stadig større utbredelse og finnes i dag som teoritilfang innenfor en lang rekke disipliner. De siste årene har ANT også gjort seg gjeldende innenfor teoretiseringer av det romlige. Den innflytelsesrike geografen Nigel Thrift, særlig er kjent for sin non-representational theory, har trukket ANT inn i kulturstudienes interesse for romlighet,⁹⁵ og vi finner ANT på en rekke felter. Blant annet har perspektivene vært sentrale i det såkalte *Storby-programmet* og nettverket *Barn og unge på tvers* ved OsloMet, som er tverrfaglige forskningsprosjekter på urbanisme og oppvekst. Her er antologien *Barn og unge: By, sted og sosiomaterialitet*, redigert av Sissel

---

⁹³ Fabian, «Spatiale forklaringer», 28.

⁹⁴ Se Mai og Ringgaard, «Introduksjon», 9-11; Crang og Thrift, «Introduction», 6, 9, 15, 23.

⁹⁵ Nick Bingham og Nigels Thrift, «Some new instructions for travelers: The geography of Bruno Latour and Michel Serres, i *Thinking Space*, Crang og Thrift.

Seim og Oddrun Sæter, et av resultatene.⁹⁶ Et annet eksempel innenfor urbanitetsforskningen, er Emma Paulsson doktoravhandling fra 2016, *Göra plats: Grafitti, kommunal förvaltning och plats som relationell effekt*.⁹⁷ Likeledes gjenfinnes ANT innenfor turismeforskningen, for eksempel i Adrian Franklins artikkel, «Tourism as an ordering: Towards a new ontology of tourism». ⁹⁸ Dessuten er ANT introdusert som perspektiv på natur- og læringsrommet innen outdoor education, eksemplifisert ved Lesley Hodgsons artikkel, «The spaces of outdoor learning: An actor-network exploration» i antologien *Experiencing the outdoors: Enhancing strategies for wellbeing* fra 2015.⁹⁹ Her til lands virker ANT å ha fått en posisjon innen antropologiske studier av natur. En gruppering på Sosialantropologisk institutt på Blindern har i løpet av de siste par tiårene i økende grad trukket veksler på ANT, særlig med inspirasjon fra miljøene for Teknologi- og vitenskapsstudier både ved Universitetet i Oslo og ved NTNU.¹⁰⁰ Med inspirasjon fra ANT har antropologene satt fokus på hvordan handlinger skaper natur og naturområder, et perspektiv som er i overensstemmelse med min studie.¹⁰¹ Det som imidlertid skiller seg, er at ANT settes i sammenheng med fenomenologiske perspektiver som har kroppens omgang med naturen som utgangspunkt.¹⁰² Kroppslige praksiser har ingen fremtredende stilling i denne avhandlingen. Videre er antropologiens metode i hovedsak feltarbeid og deltakende observasjon av *samtidige* prosesser. Historiske studier og beskjeftigelse med tekst og lesning er mer sjeldne. Det finnes likevel noen interessante unntak, svært relevante for min forskning.

---

⁹⁶ Sissel Seim og Oddrun Sæter (red.), *Barn og unge: By, sted og sosiomaterialitet*, (Oslo: Cappelen Damm, 2018).

⁹⁷ Emma Paulsson, *Göra plats: Grafitti, kommunal förvaltning och plats som relationell effekt*, (Phd-avhandling, Sveriges landbruksuniversitet, 2016).

⁹⁸ Adrian Franklin, «Tourism as an ordering: Towards a new ontology of tourism», *Tourist studies* 4, nr. 3 (2004): 277-301.

⁹⁹ Lesley Hodgson, «The spaces of outdoor learning: An actor-network exploration», *Experiencing the outdoors: Enhancing strategies for wellbeing*, red. av Margaret Robertson, Ruth Lawrence og Gregory Heath (Rotterdam: Sense, 2015).

¹⁰⁰ Marianne E. Lien, Knug G. Nustad, og Gro B. Ween, «Introduksjon. ANTropologiens grenseflater», *Norsk antropologisk tidsskrift* 23, nr. 3/4 (2012), 215.

¹⁰¹ Gro B. Ween og Rune Flikke, «Naturen som praksiser: Natur i nyere norsk antropologi», *Norsk antropologisk tidsskrift* 20, nr. 1 (2009), 7.

¹⁰² Ween og Flikke, «Naturen som praksiser», 10.

Gro Ween har ved flere anledninger skrevet om konstruksjon av natur, landskaper og steder. Én studie, artikkelen *Blåfjella-Skjækerfjell nasjonalpark: Naturforvaltning som produksjon av natur/sted*, tar for seg etableringen av nasjonalparken Blåfjella-Skjækerfjella i Nord-Trøndelag.¹⁰³ Begrepet om «konstruksjon av natur» er hentet fra aktør-nettverk-teoretikere som Helen Verran og Kristin Asdal, og blir brukt til å analysere hvordan offentlige styringsdokumenter har bidratt i å skape nasjonalparken. Ween viser hvordan dokumentenes begreper om *bærekraftig utvikling, villmark, biologisk mangfold og lokal forvaltning*, gjennom sirkulasjon i et nettverk av institusjoner, forvaltningsaktører og forvaltningshandlinger, har bidratt i å «samprodusere» et stykke natur og et sted. Begrepene får mer autoritet og blir mer virkelige, hevder Ween, når de settes i bevegelse, og når de dessuten omsettes til grafikk, tall og vitenskapelige presentasjoner. Og gjennom å vise til nasjonalt lovverk og internasjonale regler får de enda større tyngde. Slik får dokumenter som *Ny landsplan for nasjonalparker og andre store verneområder i Norge* nok kraft til å *ekskludere* andre naturer og steder. Etableringen av Blåfjella-Skjækerfjella var nemlig ingen konfliktfri prosess. Tradisjonelt har området vært viktig i samisk reindrift, men reineiernes syn ble tillagt liten vekt i høringsrundene, noe som førte til at de trakk seg fra etableringsprosessen. Først gjennom å avvise prosessen ble de en stemme å lytte til. Ween viser at konflikten mellom reieierne og forvaltningen dreier seg om en kamp mellom ulike forståelser, kunnskapssystemer, temporaliteter og praksiser – og mellom ulike steder. Lokaliteten er den samme, men det eksisterer flere steder der på én og samme tid. Det nasjonalparken til slutt ble til, hevder Ween, var resultatet av en forhandling mellom disse konkurrerende stedene.

Min studie av Marka har store likhetstrekk med Weens undersøkelse av hvordan Blåfjella-Skjækerfjella blir til som et stykke natur. Men tekstene, aktørene og praksisene jeg tar for meg er av en ganske annen art. Heller enn politisk skrivebordsarbeid og styringsdokumenter er utgangspunktet mitt

---

¹⁰³ Gro B. Ween, «Blåfjella-Skjækerfjell nasjonalpark: Naturforvaltning som produksjon av natur/sted», *Norsk antropologisk tidsskrift* 20, nr. 1 (2009).

vanlige folk og friluftslivsorganisasjoner, deres språk og tekstproduksjon. Begrepet jeg tar for meg, naturparkbegrepet, fortolkes ikke ut ifra dets tilstedeværelse i styringsdokumenter, men dets tilstedeværelse i det hverdagslige og allmennmenneskelige språket. Likevel skaper Weens fokus på begreper en forbindelse mellom avhandlingens to teoretiske perspektiver, det begrephistoriske og materiell-semiotiske, noe jeg kommer tilbake til i siste kapittel. Også i min avhandling spiller konflikt og stridigheter en viss rolle, om enn på en mindre eksplisitt måte. Det dreier seg om en mykere kamp om definisjonsrett. Gjennom debatter og skrivepraksiser forsøker Osloomarkas friluftslivsorganisasjoner å etablere nok makt til å kunne definere hvordan landskapet skal forstås og forvaltes. Her har friluftslivet en mer sentral plass enn i Weens studie, hvor det er myndighetenes forvaltningspraksiser som settes i rampelyset. Men når vi vender oss mot en annen artikkel Ween har skrevet i tospann med Simone Abram, tilskrives friluftslivets praksiser en sentral rolle.

I en artikkel de har skrevet om DNTs rolle i norsk friluftsliv og nasjonal identitet, *The Norwegian Trekking Association: Trekking as constituting the nation*, fokuserer de på vandring som en bestemt type praksis som skaper en bestemt type natur.¹⁰⁴ I tråd med ANT anlegger de et performativt perspektiv, natur er noe som *gjøres*: den norske, nasjonale naturen praktiseres gjennom å vandre på høyfjellsstier merket med røde t-er. DNTs rolle består i at de har skapt et nettverk som både er materielt og immaterielt, bestående av hytter, stier, guidebøker og adferdsregler, som er lagt utover hele landet og skapt et kjent og enhetlig landskap. Abram og Ween argumenterer for at stimerking, rutelegging, og produksjonen av kart og guidebøker kan forstås som foucaulianske styringsteknologier. Disse har muliggjort at DNT har etablert vandring som den dominerende og rette måten å oppleve og tilegne seg naturen på. Det nettverket eller infrastrukturen hvor vandrerne ledes i bestemte baner, ordner og standardiserer det norske naturen og ideene om hva norsk natur er.

---

¹⁰⁴ Gro Ween og Simone Abram, «The Norwegian Trekking Association: Trekking as constituting the nation», *Landscape research* 37, nr. 2 (2012).

Artikkelen inneholder flere spennende perspektiver som resonerer med min egen studie. I avhandlingens andre del blir stimerkingen og etableringen av ruter i Oslomarka forstått som måter å forme landskapet på. I mitt tilfelle dreier det seg ikke om etableringen av det allmenne fjellet som den fremtredende nasjonale naturen, men om fremveksten av ett spesifikt friluftsområde. ANT, eller materiell-semiotikken, som jeg tar utgangspunkt i, kombineres med en grundigere nærlesning av de historiske tekstene enn hva som er tilfellet hos Ween og Abram. Artikkelen deres baserer seg i overveiende grad på sekundærlitteratur og står i fare for å gjøre generaliseringer uten basis i historiske kilder. Ved å basere studien på lesningen av historiske tekster, forsterkes den empiriske presisjonen, vil jeg hevde. En slik tilnærming tar historiens tekstualitet på alvor, slik vi så Kristin Asdal og Helge Jordheim argumenterte for tidligere. Fokuset i denne avhandlingen er derfor ikke så mye på hva vandrere gjør med kroppene sine, men på hva tekster gjør og hvordan skrivepraksiser «gjør» natur.

Mer enn noe annet arbeid, står denne avhandlingen i gjeld til Rune Slagstad og hans bok (*Sporten*) fra 2008. Avhandlingen kan anses som en videreutvikling og utdypning av tematikker og perspektiver vi finner i dette mangslungne verket. Slagstad skriver både om konstruksjon av landskap, friluftslivsorganisasjonenes praksiser i Oslomarka (presisert til Nordmarka), Nordmarka som naturpark, og mange av tekstene jeg fortolker i denne avhandlingen. Slagstads studie og min avhandling har mange overlappinger, men også sentrale forskjeller. Som man kan vente av et såpass mangfoldig arbeid, berøres flere av temaene mest i forbifarten, slik at perspektivene etter min mening ikke forfølges langt nok, mens andre igjen er basert på et annet teoretisk grunnlag enn det som legges for dagen i min studie. Overordnet er bokas prosjekt en idéhistorisk studie av sportens, eller det man kunne kalle bevegelseskulturens, utvikling og dens rolle i en større, norsk sammenheng. Men boka inneholder også inngående analyser av friluftsliv og forestillinger om natur. Bokas første del og deler av avslutningskapittelet ble for et par år siden utgitt som en egen bok, *Da fjellet ble dannet*.¹⁰⁵ Her kan vi lese om 1800-tallets transformasjon av høyfjellet fra

---

¹⁰⁵ Rune Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, (Oslo: Dreyer, 2018).

et skremmende og heslig sted til et hjem for den vakre, norske naturen og et opplevelseslandskap for vandring. I denne etableringen av et nytt landskap i det gamles sted, tilkjenner Slagstad en rekke innflytelsesrike individer en avgjørende rolle. (*Sporten*) kan anses som en oppfølger til storverket *De nasjonale strateger* fra 1998, og dette individfokuserte grepet om historien kan regnes som en forlengelse herfra. Slagstads historie om fjellet tar utgangspunkt i biografiene og tekstene til figurer som vitenskapsmennene Christopher Hansteen, Peter Christian Bianco Boeck og Baltazar Mathias Keilhau, kunstnerne Johannes Flintoe og I.C. Dahl, vandrerne Emanuel Mohn og Yngvar Nielsen, og fotografene Knud Knudsen og Anders Beer Wilse. Gjennom grundig kontekstuell lesning og fortolkning av disse tekstene viser Slagstad at forestillingene om naturen og landskapet endret seg gjennom århundret. Selv om han fremhever realhistoriske endringer og turismevesenets materielle inngrep i naturen, så er det først og fremst ideenes forandring Slagstad beskriver. Slik sett kan han nok regnes til forskere som tenker dualistisk, og ikke i trekanter, slik Ringgaard formulerer det. Imidlertid trekker også Slagstad inn kroppen i noen grad i det han omtaler som landskapets *fenomenologiske* dimensjon: naturen tilegnes gjennom den «sanselig-kroppslige bevegelse» i naturen.¹⁰⁶ Min studie trekker i en annen retning, som sagt ikke mot kroppen, men mot språk og tekst. Avhandlingen er drevet av en ambisjon å undersøke ikke bare det de historiske tekstene uttrykker av historisk forandring, men *hvordan* språket og tekstene har tatt del i selvsamme forandring. Ved å trekke inn materiell-semiotikken i fortolkningen, anlegges det et perspektiv hvor det ikke bare er ideene om landskapet som endrer seg, men også landskapet selv.

Slagstad skriver også om Marka. (*Sporten*)s tredje del omhandler særlig skisportens modernisering, i hvilken Holmenkollen og Nordmarka har en spesiell posisjon. Fokuset her ligger idrett, nasjonsbygging og naturens rolle i sosial-demokratiet. Likevel videreføres perspektivet utviklet i bokas første del om landskapers dannelse. Slagstad har med rette oppfattet naturparkbegrepets sentrale rolle i kildetekstene og anvender det til å tydeliggjøre

---

¹⁰⁶ Slagstad, (*Sporten*), 58.

Nordmarkas mellomposisjon mellom natur og park. Nordmarkas landskap er også «kulturelt formet», fremhever han og viser til vannenes og elveløpenes oppdemning og regulering som følge av skogdrift og tømmerfløting, og ikke minst hyttene, skiløypene og stiene og som «handlingsspor, avleirede intensjoner».¹⁰⁷ Hyttene, rute- og løypenettet var en «infrastruktur for det som skulle bli en sosialdemokratisk naturpark: den tredje (park)vei i europeisk historie utover den franske, rasjonalistisk konstruerte park og den engelske, organisk anlagte park».¹⁰⁸ I hvilken grad også Nordmarka må regnes som konstruert eller anlagt, sier imidlertid Slagstad lite om. Det har bakgrunn i at det ikke er selve produksjonen av rom, for å snakke med Lefebvre, som er studiens hovedformål, og at Slagstad som sagt hovedsakelig holder seg til ideene om landskap og natur. Både naturparkbegrepet og perspektivet om sti- og løypenettet som handlingsspor og infrastruktur forlattes fort. I min avhandling forfølges begge deler inn i en mer omfattende analyse. Sistnevnte perspektiv kaller på en materiell-semiotisk tilnærming. Sti- og løypenettverket er nettopp resultatet av et sammensatt handlingskompleks som kombinerer skriving, visualiseringsteknikker, rydding av stier, montering av skilt og merking av trær, og det danner en materiell og immateriell infrastruktur som finnes flere steder samtidig: i terrenget, på kartet, i teksten og i hodene på befolkningen. Mens naturparkbegrepet, på sin side, påkaller en begrepshistorisk tilnærming. Gjennom å sette begrepet i en større historisk sammenheng kan vi for det første undersøke i hvilken grad *fortidas* mennesker erfarte Marka som en park eller et stykke natur. Og for det andre kan vi gripe hvordan begrepet har deltatt i å forme, omforme eller skape Osloområdet, eller slik Slagstad formulerer det, en sosial-demokratisk park.

---

¹⁰⁷ Slagstad, (*Sporten*), 233.

¹⁰⁸ Slagstad, (*Sporten*), 235.

Del 1: Oslomarka som naturpark

Når erfaringen av et landområde endrer seg, er det da det samme landskapet som fortsatt ligger der? Nye generasjoner finner nye måter å beskrive naturmøter og naturerfaringer på, men ordene de bruker er som regel gamle. Er det da bare deres egne erfaringer de beskriver, eller henger det noe fast ved ordene, et ekko fra eldre tider som ennå kan høres? Og hvis ordene ikke er våre, hvem vet hva som da bor i dem? Tar de bolig i oss når vi anvender oss av dem? Og hva gjør de med landskapet? Slike spørsmål er tema for den første delen av avhandlingen.

I et menneskelig, om enn ikke i et geologisk, perspektiv, har landmassene som ligger der våre dagers Oslomarka dager ligger, alltid vært der. Mennesker har bodd og ferdes her, og skogene har vært i bruk i århundrer. Med tiden har bruken endret seg og nye kulturelle praksiser har tatt grep om skogen. Praksisene har igjen endret landskapet, men de har gjort mer enn bare å kaste om på de fysiske elementene. Med endrete praksiser forandres også hvordan omgivelsene erfares og forstås. Landmassene ligger der den dag i dag, men hvis vi tar det for gitt at det fortsatt er det samme landskapet som finnes der, risikerer vi å stenge igjen for en forståelse av fortidas landskap og endringer. Også det ville vært en form for anakronisme. Vi kan heller ikke gå ut ifra at 1900-tallets vandrere erfarte det samme landskapet som 1800-tallets vandrere. Begge møtte landskapet med kroppen, men som filosofen og stedsteoretikeren Edward S. Casey insisterer på, er både kropp og landskap «gjennomtrengt av kulturelle bestemmelser». Kultur er ifølge Casey en «tredje dimensjon» i individets møte med sine omgivelser.¹⁰⁹ Med andre ord er faringen av landskapet kulturelt betinget og derfor også historisk foranderlig. Selv om Marka er et stykke natur, er den samtidig en kulturell størrelse. Poenget her er at disse to størrelsene ikke kan forstås uavhengig av hverandre, de er ett og samme fenomen. Å gripe

---

¹⁰⁹ Edward S. Casey, sitert i Ringgaard, «Sted, landskap, rum», 71.

endringsprosessene i dette fenomenet er avhandlingens overordnede prosjekt.

For å forstå fortidas landskap må vi altså evne å gripe den kulturen som «gjennomtrengte» Marka og menneskene i den aktuelle perioden, nemlig tiden rundt 1900 og frem mot andre verdenskrig. Tilnærmingen til fortidas landskap går via fortidas mennesker. Vi må derfor gi oss i kast med forsøket på å rekonstruere fortidige kulturelle betingelser, for på den måten å kunne beskrive en fortidig forståelse av Marka. Vi må stille oss spørsmålet om hvordan datidens mennesker erfarte Marka, og hvordan erfaringene endret seg i løpet av de tiårene vi her retter oppmerksomheten mot. Som jeg argumenterte for i innledningen, er dette perioden da Oslomarka endelig vokste frem og etablerte seg som en tydelig avgrenset enhet i verden. Det er derfor ikke utelukkende et spørsmål om å forstå fortidig erfaring, men også om å forstå hvilken rolle erfaringene og erfaringsendringene spilte i Markas fremvekst. Vi mennesker er ikke bare passive observatører til forandringer omkring oss, vi er også aktive deltakere i de samme forandringsprosessene. Våre forestillinger om verden vi er en del av virker inn på den verden vi er en del av. Med utgangspunkt i Markas tvefoldige eksistens som et naturfenomen og kulturfenomen, kan vi presisere spørsmålet ytterligere. Hvordan bidro forestillinger knyttet til henholdsvis natur og kultur til dannelsen av Oslomarka som et fenomen? I denne første delen av avhandlingen vil jeg forsøke å besvare det, samtidig med at jeg dermed vil undersøke og foreslå perspektiver på hvordan kulturell konstruksjon av landskap finner sted.

Sondringen mellom kultur og natur skal ikke nødvendigvis forstås dithen at den historiske undersøkelsen baserer seg på en underliggende tanke om at det finnes én verden der de materielle tingene befinner seg og én verden der ideene befinner seg. Denne avhandlingen undersøker andre perspektiver på Marka enn det som tar for gitt et binært forhold mellom en fysisk virkelighet på den ene siden og menneskelig fortolkning av den selvsamme virkeligheten på den andre. Åpner vi opp for det, finner vi en utvikling der det ikke bare er menneskenes ideer som forandrer seg, men også landskapet selv. Denne forståelsen står i gjeld til den danske litteraturviteren Dan Ringgaard og hans presentasjon av teoretikere som har filosofert over verdens romlige betingelser. Ringgaard skiller mellom de som tenker

binært og de som «tenker i trekanter».¹¹⁰ Han hevder at innflytelsesrike tenkere som Henri Lefebvre, Michel Foucault, Edward S. Soja og J.W.T. Mitchell «unddrager sig dualisemen mellom lokaliteten og det symbolske nivå» og argumenterer for «at det er nødvendig med en tredje term, en der kan sette modsætninger i bevegelse». Andre sentrale figurer, som Tim Cresswell og Simon Schama, «hælder imod en modsætning imellem det fysiske sted og så den betydning vi giver til det. Bag den lurer en uformidlet modsætning mellem en materiel og en åndelig verden, mellom krop og sjæl. Den mangler noget tredje som kan forklare forbindelsen mellom de to».¹¹¹ Det er et spennende perspektiv, et som argumenterer for at det finnes noe som medierer mellom erfaring og virkelighet, i vår sammenheng en historisk virkelighet. Man kan si at det er dette tredje aspektet jeg ønsker å belyse i denne delen av avhandlingen. Det vil jeg gjøre ved å ta for meg språket. Erfaringen av verden kan være språkløs, men vi bruker like fullt språket til å sette ord på erfaringene og ideene våre. Med en gang vi gjør det, tar vi i bruk et medium som ikke bare er vårt eget, et som ikke bare har utspring i vårt individuelle indre, men også stammer fra et større kollektiv.

Ringgaard skriver at flere av teoretikere han trekker frem insisterer på språkets rolle i møtet med landskapet. Det gjelder særlig Lefebvre, som både Soja og Mitchell er sterkt inspirert av, som hevder at rom forstås og skapes gjennom viten og ideologi, ikke minst via språk.¹¹² Fokuseringen på språket har en dobbel begrunnelse, en som forsøker å inkludere innsiktene fra både den språklige og den romlige vending, slik jeg beskrev disse i innledningen. For å kunne gripe fortidas erfaring av rom, må vi ta utgangspunkt i det historiske ved språket og etablere en tilgang til fortida. Hvis det er slik at landskapene vi møter erfares og skapes gjennom språket, må vi belage oss på å forstå det språket fortidas mennesker møtte landskapet med. I beskrivelsen av fortidig erfaring, må vi derfor gå til historiske tekster og fortolke språket som ble brukt til å omtale Marka. Jeg skal her ta for meg sentrale ord og undersøke hva de bærer på av fortidig erfaring. Argumentet som forfølges er både at disse ordene frembyr en tilnærming til å gripe

---

¹¹⁰ Ringgaard, «Sted, landskap, rum», 76.

¹¹¹ Ringgaard, «Sted, landskap, rum», 76.

¹¹² Mai og Ringgaard, «Introduksjon», 13.

hvordan Oslomarka ble erfart for rundt 100 år siden, og at de virket inn på hvordan Oslomarka ble erfart, formet og forvaltet i den aktuelle perioden.

Kilder

For en stor del tok altså Oslomarka form i språket. Marka vokste ikke frem og etablerte seg som en del av menneskenes livsverden av seg selv, landskapet tok form i de offentlige samtale som ble ført, hvor toneangivende stemmer ønsket å øve innflytelse på forestillingene befolkningen hadde om landskapet. Tekstene jeg tar for meg her, var steder stemmene kom til uttrykk. Blant disse har tekstene skrevet av friluftslivsorganisasjonene som hadde Marka som sitt arbeids- og interessefelt, en sentral stilling, men også en rekke andre tekster som omhandler Marka, var betydningsfulle. I første rekke dreier det seg om aviser, på den ene siden, og det vi kan gi merkelappen reiselivslitteratur, på den andre. Jeg har også inkludert en lang rekke tekster som ikke omhandler Marka i denne delen. Det er fordi disse bidrar med forståelse for konteksten og den gjeldende språkbruken. Også her utgjør aviser og reiselivslitteratur hovedvekten, i tillegg finner vi tekster som på ulikt vis behandler landskaper og naturområder, fremfor alt litteratur om parker og landskapsarkitektur. Dette kildematerialet er i all hovedsak oppstått gjennom ordsøk i Nasjonalbibliotekets digitaliserte arkiv. Studien er i stor grad basert på en gjennomgang av denne databasen, men jeg anvender meg altså også av annen kildelitteratur, fremfor alt tekster forfattet av de tidligere nevnte friluftslivsorganisasjonene. Utgangspunktet for den historiske studien var et ord – naturpark – som dukket opp flere steder i friluftslivsorganisasjonenes beskrivelser av Marka. Den kildekritiske undersøkelsen av hva dette bestemte ordet betydde i samtiden avdekket et komplekst og mangfoldig meningsfelt, noe som endelig ledet til langtrekkende studie av dette ordets historie.

Forskningsobjekt

«Naturpark» dukker til stadighet opp i tekstene om Marka i første halvdel av 1900-tallet. Hyppigheten av et ord kan måles, med gode redskaper kan

det telles.¹¹³ Hvor sentralt det var i diskusjonene om Marka kan bare den historiske fortolkningen belyse. Begrunnelsen for valget av dette begrepet, er funksjonen det ser ut til å ha i ytringer om Marka, hvor det bekler rollen som en utfyllende betegnelse på hva Marka skal eller burde være. Det er et slagkraftig våpen i diskusjonene om landskapets fremtid. Samtidig finnes det også en mer nøytral bruk, hvor begrepet benyttes til å favne en mengde, ofte motstridende, erfaringer og fenomener. I slike sammenhenger synes begrepet å bli tatt i bruk i mangel av mer passende betegnelser, og brukes da som en måte å beskrive nye erfaringer og fenomener på. Meningsinnholdet i begrepet er med andre ord skiftende. Et begrep som brukes i ulike sammenhenger til ulike tider av en rekke ulike individer fra ulike sosiale grupperinger vil nødvendigvis ta opp i seg et lager av forskjelligartet meningsinnhold. Begrepet peker mot ulike måter å forstå naturområder på, mot ulike idétradisjoner, men også mot materiell virkelighet – de faktiske landskap som finnes og som begrepet potensielt refererer til. Flertydigheten gjør naturparkbegrepet egnet til å utlegge det mangfold av historiske erfaringer, ideer og forestillinger det fanger inn. Når vi her retter oppmerksomheten mot naturparkbegrepet er det for å etablere et håndterlig og avgrenset forskningsobjekt, som med sin tilstedeværelse i de historiske tekstene bidrar til å gjøre fortidas idéunivers til både en konkret og materiell størrelse. Naturparkbegrepet representerer tilgangen til det vi er ute etter å gripe, nemlig fortidige forståelser og erfaringer av Osloomarka.

Begrepshistorie

Leseren vil ha sett at jeg betegner naturpark som et begrep. Det signaliserer allerede en bestemt tilnærming til historien, den formen for historieskriving jeg her kommer til å forfølge, er begrepshistorisk. Det finnes flere retninger vi kan betegne som begrepshistoriske, med bakgrunn i hvordan de tar tak i faktiske, historiske ytringer og fortolker dem i lys av en samtidig, språklig kontekst. Den varianten jeg tar utgangspunkt i her, er den

---

¹¹³ N-grammet til Nasjonalbiblioteket viser hvor hyppig forekomsten av ord er i bøker og aviser, både i relativ og absolutt forstand: https://www.nb.no/sp_tjenester/beta/ngram_1/

tyske formen for begrepshistorie, *Begriffsgeschichte*, slik den er utviklet av Reinhart Koselleck.

En sentral begrunnelse for at jeg vil benytte meg av begrepshistorien, er Kosellecks perspektiv på språket. Med utgangspunkt i hermeneutisk teori, betrakter han språket som det som formidler mellom forståelse og menneskers eksistens i verden, mellom erfaring og virkelighet, som nettopp er det vi er ute etter å gripe.¹¹⁴ Erfaring oppfattes som kjernen i all orientering mot omverden, altså det som grunnleggende sett gir mening for oss.¹¹⁵ Koselleck hevder at uten ordene som beskriver ytre handlinger og indre liv, ville vi knapt kunne gjøre oss erfaringer, langt mindre formidle dem til andre.¹¹⁶ Dette sterke fokuset på språk, er imidlertid ikke reduksjonistisk. Tvert imot utviklet Koselleck begrepshistorien som et alternativ til historieskriving som proklamerte et perspektiv om at *alt er språk*. Koselleck hevder at tilnærmingen kan mediere mellom språk og virkelighet.¹¹⁷ Målet er hele veien å fange inn en sosialhistorisk virkelighet, uten at denne forstås som en verden hinsides språket selv. Med begrepet refererer Koselleck til et nivå som befinner seg mellom språk og historie, et nivå hvor begge inngår, men som ikke lar seg redusere til noen av dem.¹¹⁸ Som Koselleck skriver, er begrepshistoriens primære tema konvergensen mellom språk og historie. Han understreker at konvergensen ikke betyr at begrep og historie er «det samme», men at det eksisterer en «iboende spenning» mellom dem.¹¹⁹ Forandringer i språket viser til forandringer i virkeligheten, men disse er ofte i utakt med hverandre. For eksempel kan språket forandre seg raskere enn de sosiale forholdene eller politiske strukturene, eller begreper som historien for lengst har løpt ifra, kan fortsatt være i bruk.

Det beskrevne er utgangspunktet for at vi kan vi sirkle inn språket som det tredje elementet i den trekanten Ringgaard argumenterer for, og undersøke måtene begreper er virksomme på i den historien vi skal undersøke.

---

¹¹⁴ Helge Jordheim, «Begrepshistorie som idéhistorisk praksis», i *Grep om fortiden: Perspektiver og metoder i idéhistorie*, red. av Ellen Krefting, Espen Schaanning og Reidar Aasgaard, (Oslo: Cappelen Damm, 2017), 46.

¹¹⁵ Jan Ifversen, «Begrepshistorie efter Reinhart Koselleck», *Slagmark* 48 (vår, 2007), 85.

¹¹⁶ Koselleck, «Begriffsgeschichte and social history», i *Futures past*, 75.

¹¹⁷ Se Müller, «On conceptual history», 76.

¹¹⁸ Jordheim, *Lesningens vitenskap*, 126.

¹¹⁹ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 21.

Kanskje kan Kosellecks perspektiver brukes til å belyse hvordan rom kan tenkes inn i historieskrivingen. Koselleck hevder at begreper er å betrakte både som «faktorer og indikatorer for historisk forandring», noe som peker på det historiske ved språket.¹²⁰ Som indikatorer forteller begrepene oss om hvordan den historiske virkeligheten endrer seg, og som faktorer er de selv med på å drive frem forandring.

Gjennom fortolkning av naturparkbegrepet, vil jeg forsøke å vise de historiske endringene i hvordan Marka ble erfart og forestilt. Samtidig håper jeg at dette vil belyse hvordan begrepet spilte en sentral rolle i å frembringe forandring. Dette betyr imidlertid ikke at det bare er de historiske aktørene, brukerne av språket, som er forandringens pådrivere. Vi mennesker setter ord på og konseptualiserer vår verden ved hjelp av et språk vi selv ikke har skapt, og som er formet av andre mennesker til andre tider. Vi har dermed ikke full kontroll over meningen som uttrykkes i ordene vi bruker. Koselleck skriver at begrepshistorien ettersporer de diakrone betingelsene for et synkront talt språk.¹²¹ Språket får dermed en viss autonomi, det bor forandringskraft i språket. Det vil jeg forsøke å vise når jeg her skal ta for meg naturparkbegrepets historie. Før vi kommer så langt, vil jeg her ta utgangspunkt et konkret tilfelle av naturparkbegrepet i kildetekstene og presentere noen sentrale teoretiske elementer.

Begrepshistorien er fokusert på semantikken, det språket uttrykker av mening, noe som er bakgrunnen for at Koselleck også kaller sitt prosjekt for historisk semantikk.¹²² Vi er ute etter å forstå hva begrepet naturpark betyr i 1900-tallets første halvdel, da er det fint å starte med et sted som eksplisitt forklarer meningsinnholdet. I 1941 ga Nils Houge ut boka *Oslomarka som naturpark: Et forslag til fredning av Stor-Oslos og omliggende distrikters friluftsområder*.¹²³ Houge var en av de sentrale figurene i *Oslomarkas Friluftsråd* og boka var gitt ut med støtte fra rådet, vel å merke uten at rådet hadde tatt stilling til innholdet i teksten. Her dukker altså begrepet opp i tittelen. Innledningsvis i boka finner vi dessuten en ordliste over bokas

---

¹²⁰ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 8.

¹²¹ Reinhart Koselleck, referert i Jordheim, *Lesningens vitenskap*, 175

¹²² Kocelleck, «Representation, event, and structure», i *Futures past*, 112.

¹²³ Nils Houge, *Oslomarka som naturpark: Et forslag til fredning av Stor-Oslos og omliggende distrikters friluftsområder*, (Oslo: Oslomarkas Friluftsråd, 1941).

sentrale betegnelser, hvor begrepet er listet opp: «*Naturpark (eller friland):* Friluftsområde som gjennom beskyttende anstaltninger er sikret befolkningen som friluftsterrang for fremtiden (servitutbelagt mot bebyggelse o.l.)»¹²⁴ Jeg skal i det følgende ta utgangspunkt i eksempelet for slik å presentere en rekke omdreiningspunkter i begrepshistorisk teori. For det første vil jeg si noe om hva som skiller et ord og et begrep; for det andre vil jeg si noe hvordan begreper inngår i en kontekst; for det tredje vil jeg synliggjøre forskjellen mellom en synkron og en diakron kontekst; for det fjerde vil jeg tematisere Kosellecks teori om historisk tid.

Det er ikke entydig hva det er som gjør naturpark til et begrep.¹²⁵ Kategoriseringen baserer seg på et valg og i liten grad på lingvistiske regler. Skillet mellom ord og begrep innen begrepshistorien, er et pragmatisk skille, fremhever Koselleck.¹²⁶ Med det sikter han til at det først og fremst er bruken i en gitt kontekst som avgjør om et ord er som et begrep å regne. Han skriver at et ord heves opp til å bli et begrep når det har en spesielt viktig og sentral funksjon i en samfunnsmessig sammenheng, og samtidig innehar evnen til å sammenfatte og uttrykke hele denne sammenhengen.¹²⁷ Allerede Hougues bruk av ordet naturpark i tittelen på boka, vitner om hvor sentralt begrepet var i diskusjonene rundt Oslomarka på denne tida. Boka omhandler en lang rekke politiske og juridiske spørsmål rundt befolkningens rettigheter til bruk og bestemmelse over naturområder, spørsmål som trekker veksler på debatter og sosiale praksiser i samtida. Hele dette spekteret inngår i begrepet på den måten at ordkombinasjonen «Oslomarka som naturpark» beskriver alt det Houge og Friluftsrådet, med dets mange medlemmer, arbeider for. Houge ser likevel behovet for å sette begrepet inn i en ordliste, noe som vitner om at samtidens lesere ikke nødvendigvis vil være sikre på hva det sikter til. Naturparkbegrepet er med andre ord fler-tydig. Begreper har evnen til å ta opp i seg svært mange lag av mening, det har en mye større *lastekapasitet* enn ordet. Koselleck skriver at et ord kan

---

¹²⁴ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 4.

¹²⁵ Flere historikere har uansett hevdet at det er ingenting i veien for at en begrepshistorisk tilnærming kan anvendes på alle språklige benevnelser, også dem som ikke nødvendigvis kan regnes som begreper. Se Asdal m.fl. *Tekst og historie*, 18; Müller, «On conceptual history», 88.

¹²⁶ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 19.

¹²⁷ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 19.

defineres eksakt og gjøres entydig, mens et begrep må forbli flertydig og kan bare fortolkes.¹²⁸

Det at Houge har satt inn en ordliste innledningsvis i boka, peker på det faktum at ord og begrepers meningsinnhold på den ene siden bestemmes av dets intenderte innhold, og på den andre den historiske konteksten de ytres i og er del av. «The meaning of a word always points to what is meant, be it a thought or a thing. Yet meaning, though attached to a word, is also created by the conscious intentions of the speaker, by the written or spoken context, by a given social situation.»¹²⁹ Houge har *sin* mening, men begreper bærer også alltid allerede på mening, det vil si det semantiske innholdet som stammer andre steder fra: fra andre ting, samtidens språklige konvensjoner og gjeldende debatter, fortidige sammenhenger, osv. Den begrepshistoriske fortolkningen innebærer derfor en kontekstuell lesning av tekstene. Dette må imidlertid ikke forstås dithen at konteksten skulle være en allerede kjent og fastlagt bakgrunn. Tvert imot må både den historiske konteksten for begrepet og begrepets meningsinnhold fortolkes. Dette er to sider av samme sak, både begrepets meningsinnhold og kontekst leses ut fra kildetekstene.

Hvis vi sammenlikner Hougens språkbruk med andre forekomster av begrepet i en *synkron* kontekst, det historiske tverrsnittet, bekrefte mistanken om at det bærer på flere betydninger. Houge skriver at en naturpark er servitutbelagt, og altså skjermet mot bebyggelse. Senere i avhandlingen vil se eksempler på andre aktører som hevder at det først er når det bygges infrastruktur og serveringssteder for nordmenn og turister at et naturområde blir en naturpark. Slikt sett forteller Hougens ordliste allerede en hel del om hvor han stiller seg i en slik debatt og hva han ønsker å oppnå med bruken av begrepet. Søk i avisene vil vi også vise at naturpark for eksempel figurerer i en lang rekke av samtidas boligannonser hvor det selges eneboliger med tomt.¹³⁰ Begrepet står da i sammenheng med hage, noe som er i sterk kontrast til det synonymet Houge oppgir i ordlisten sin, nemlig *friland*. Ord og begreper inngår som regel i komplekse sammenhenger med andre ord og begreper, for eksempel synonymer og det

---

¹²⁸ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 20.

¹²⁹ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 19.

¹³⁰ «3 vakre og solide villaer, 3 min. fra Bryn st., billig tils. Naturpark med furutrær.» *Aftenposten*, 18.06.2013.

Koselleck kaller motbegreper (*Gegenbegriffe*). Sistnevnte er de begrepene andre begreper ofte formes i uttalt opposisjon til.¹³¹ Derfor blir andre begreper ofte trukket inn i analysen. Naturparkbegrepet opptrer heller ikke alene i min historiefremstilling. Leseren vil oppdage at enkelte av disse, slik som folkepark, overtar scenen for korte øyeblikk underveis. Også verb og adjektiver som står til begrepet vil trekkes inn. I begrepshistorien inkluderer man dessuten gjerne tekster der begrepet selv ikke nevnes med ord, men likevel er «til stede» i, en tilnærming betegnet som onomasiologi.¹³² Ved enkelte tilfeller gjøres dette i mine fortolkninger. Dette vil belyse et større felt av mening som forskyver seg i takt med begrepets skiftende bruk. Som Koselleck fremhever, medfører begrepshistorisk endring til at konstallasjonene i hele feltet endrer seg. «What changes in the history of a concept is not merely one meaning of a word to another meaning. Rather the change occurs in the entire complex of meanings that have entered into the word, in both their makeup and their interaction.»¹³³ Man kan si at begrepene ordner hele meningsfeltet og dets relasjoner under seg, og setter visse ord i bestemte forhold til hverandre. I eksemplene med Houges tekst og i bolig-annonsene kommer det til uttrykk ved at naturparkbegrepet knytter til seg helt ulike kombinasjoner av ord. Sistnevnte kan beskrives med termer som privat, inngjerdet, konstruert, plantet, osv., mens hos Houge står eksempelvis beskrivende ord som «fellesområde», «naturlig» og «uforandret» i sammenheng med begrepet, samt aktive verb som å «skape» og «utlegge». Undersøkelsen av en slik synkron kontekst vil med andre ord kunne kartlegge et begreps flertydighet og dessuten avdekke hvordan kampen om definisjonsrett ofte er knyttet til maktkamp, sosiale og politiske motsetninger.

Men det er først når vi ser begrepet i en *diakron* sammenheng, det historiske lengdesnittet, at vi forstår hvordan det kan være indikator på og faktor i historisk forandring. Som vi senere skal se nærmere på, ble naturpark først brukt til å betegne hager og landskapsarker formet etter et

---

¹³¹ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 12.

¹³² Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 19. Onomasiologi er en språkteoretisk term Koselleck bruker til å betegne undersøkelsen av de ulike begreper som brukes om ett og samme saksforhold. Motsatt sikter semasiologi til undersøkelsen av de ulike betydninger ett begrep uttrykker.

¹³³ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 20.

bestemt ideal, opprinnelig oppstått i England under Opplysningstiden. Når man vet dette, blir det klarere hvilken sammenheng boligannonsene i mellomkrigstidas aviser står i. Det er fortsatt snakk om hager, men i en ganske annen størrelsesorden, både hva flateinnhold og storslagen utforming angår. Spørsmålet i vår sammenheng, er om ikke noen av betydningene og forestillingene som knytter seg an til denne opprinnelsen, fortsatt gjør seg gjeldende også i Hougés bruk. Kanskje finnes de i Hougés begrep som dypere lag og utgjør en klangbunn av mening som fortsatt klinger med og virker, enten bevisst eller mer ubevisst, både på Hougé som avsender og hans mottakere. Kanskje tyder Hougés formulering om «utlegging av skog til naturparker» på en erfaring av at også friluftsområder, konstrueres på et vis.¹³⁴ Den diakrone analysen vil kunne undersøke slike forbindelser og beskrive forholdet mellom brudd og kontinuitet i naturparkbegrepets historie.

Som et siste punkt i denne teoretiske presentasjonen vil jeg trekke frem det kanskje viktigste og mest interessante aspektet ved Kosellecks historietilnærming, nemlig behandlingen av tid eller det Koselleck kaller historisk tid.¹³⁵ Dette kretser rundt menneskers tids- og historieforståelse, og er helt sentralt å gripe i fortolkningen av de historiske tekstene. I det tidligere omtalte sitatet, skriver Hougé at fredningen av et område som naturpark sørger for at det er sikret befolkningen for fremtiden. Med andre ord signaliserer sitatet en temporal orientering mot tiden som kommer. Hougés tekst og begrepsbruk er formet av hvordan han erfarer tid. Tidserfaringen viser seg for eksempel i følelsen av at samtiden er preget av en hurtig tid som kaster om på alt slik at det haster å gjøre noe. Hos Koselleck tar tidsaksene fortid og fremtid det Helge Jordheim kaller en hermeneutisk og fenomenologisk vending,¹³⁶ og forankres i to formale kategorier kalt «erfaringsrom» og «forventningshorisont».¹³⁷ Koselleck selv bruker

---

¹³⁴ Hougé, *Oslomarka som naturpark*, 27.

¹³⁵ Helge Jordheim mener dette er «kjernepunktet» i begrephistorien, *Lesningens vitenskap*, 169; mens professor i politisk idéhistorie ved Princeton, Jan-Werner Müller hevder at grunnpremisset hos Koselleck er at det ikke er mulig å forstå fortiden på dens egne premisser hvis vi ikke forstår hvordan datidens mennesker erfarte tid. «On conceptual history», 86.

¹³⁶ Jordheim, «Begrephistorie som idéhistorisk praksis», 49.

¹³⁷ Reinhart Koselleck, «<Space of experience> and <horizon of expectation>: Two historical categories», i *Futures past*.

dessuten termen antropologi.¹³⁸ Med det peker han på hvordan tid og historie er en del av menneskets eksistens eller væren. «[E]rfaring er samtidig fortid», skriver Koselleck et sted, og sikter med det til hvordan fortidas hendelser og prosesser fortsatt finnes i samtiden, enten bevisst bearbeidet eller ubevisst til stede i det generasjonsfellesskapet. Motsatt er fremtiden også til stede i nuet som «håp og frykt, ønsker og begjær, bekymringer og rasjonell analyse» av mulige retninger utviklingen kan ta.¹³⁹ I historieskrivingen må vi få tak på den spenningen som eksisterer mellom erfaring og forventning, mellom erindring, tradisjon og fortid på den ene siden og håp, visjoner og fremtidsutkast på den andre. Spenningene vises i begrepene. Koselleck hevder nemlig at begrepene har en egen eksistensmodus innad i språket. Fremfor andre språklige bestanddeler innehar de evnen til å ta opp i seg og samle erfaringer og forventninger, og til å reagere på og påvirke strømninger i samtida.¹⁴⁰ I fortolkningen av naturparkbegrepet vil jeg derfor være opptatt av å gripe hvordan tekstene håndterer forholdet mellom fortid og fremtid, for eksempel i synet på Markas historiske rolle i hovedstadens liv, tradisjonsarven den bærer på og dens posisjon i byens fremtid. Vi vil få øye på en erfaring av et temporalt skille mellom byen og Marka, og at dette relaterer seg til en spenning mellom kultur og natur.

Naturparkbegrepets utvikling

I begrepet naturpark ligger det nedfelt en indre spenning, som har sin bakgrunn i ordsammensetningen av natur og park. Det førstnevnte konnoterer det opprinnelige og det ukunstlede, det som har skapt seg selv og ikke av mennesket. Det sistnevnte, derimot, er kulturens skapelse. Riktignok består parken, som regel, av naturlige omgivelser, men det er mennesket som har skapt og formet den. Begrepet bærer altså på et motsetningsforhold mellom natur og kultur. Denne indre spenningen er produktiv for de betydningene som genereres i og med begrepet, nemlig på

---

¹³⁸ Koselleck, «Two historical categories», 259.

¹³⁹ Koselleck, «Two historical categories», 259.

¹⁴⁰ Reinhart Koselleck, «<Neuzeit>», i *Futures past*, 223.

den måten begrepet setter motsetningen mellom natur og kultur i spill i de diskusjonene det tar del i. Når begrepet brukes, blir forholdet mellom kultur og natur en del av diskusjonen, enten som eksplisitte temaer eller som underliggende forestillinger. Den mening som uttrykkes i begrepet beveger seg med andre ord i et betydningspektrum hvor natur og kultur utgjør ytterpunktene, men uten at det så lett lar seg avgjøre hvor i spekteret begrepet befinner seg. Analysen av begrepet og de sammenhengene det inngår i, vil kunne bestemme hvorvidt fenomenet begrepet betegner, var dominert av ideer om «naturlighet» eller ble forstått mer som et slags kulturprodukt. Dette vil ikke generere et enten-eller-svar, men kaste lys over en kompleks virkelighet hvor en ytre materiell verden og den språklige fortolkningen og utformingen av den sammenfaller. Hvordan fremstår Osloomarkas fremvekst i et slikt lys?

Det jeg skal gjøre i denne delen av avhandlingen er å studere fremveksten av Osloomarka gjennom å ta for meg naturparkbegrepets historie. Fordelen med å gjøre det slik, er at det skaper en mulighet til å nærme seg et fenomen som er i ferd med å bli til, men som ennå ikke har noe navn eller tydelig omriss. Som nevnt oppstår navnet Osloomarka på 1930-tallet. Med et mål om å unngå anakronismer, anvendes naturparkbegrepet her som en inngang til å synliggjøre og «gi navn» til prosessene som går forut for dette. En alternativ tilnærming kunne vært ganske enkelt å ta utgangspunkt i det geografisk avgrensede område som skulle komme til å bli Osloomarka, og la det styre fortolkningen. Faren med en slik tilnærming er at den kan ta området for *allerede å være* Osloomarka, det vil si projisere senere forståelser tilbake på fortida. En begrepshistorisk tilnærming har som mål å studere fortida på dens egne premisser og behandle en gitt periode som en samtid med en åpen fremtid, altså at det historiske forløpet ikke er lagt eller allerede kjent, men eksisterer som en mengde muligheter. Dette synspunktet speiles i Kosellecks betegnelse *forgangen fremtid*, som er tittelen på hans berømte artikkelsamling fra 1979.¹⁴¹ Betegnelsen spiller på den ikke-identiske korrespondensen mellom kronologisk tid og menneskers

---

¹⁴¹ Originaltittelen er *Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Av en eller annen grunn er dette oversatt til *Futures past* på engelsk.

erfaring av tid, og fremhever det faktum at enhver nåtid på samme tid er fremtid, slik den en gang ble forestilt og forventet. En annen fordel ved den begrepshistoriske tilnærmingen, er at den bidrar til å sette Osloomarka i en større sammenheng. I analysen vil jeg trekke inn hvordan naturparkbegrepet omfatter diskusjoner og landskaper andre steder og til andre tider. Jeg har valgt å favne en relativt vid kontekst til dette formålet, både i geografisk og tematisk forstand, noe som beskriver et historisk oppstått fenomen som Osloomarka blot er et av mange eksempler på. Dette medfører at jeg av og til vil jeg ta ganske lange omveier før jeg kommer til behandlingen av Marka. Tanken er at dette utgjør en historisk bakgrunn vi må forstå fremveksten av Marka i lys av, men samtidig kan Marka betraktes som et del-fenomen i dette overordnede bildet.

Som et metodisk grep vil jeg i fortolkningen skille mellom det jeg mener er begrepets hovedbetydninger. Det vil bidra til å klargjøre fremstillingen og tydeliggjøre de endringsprosessene som finner sted i begrepet. I begrepets betydningsmangfold lar det seg skille ut fire ulike felt, henholdsvis *park*, *fri mark*, *naturvernområde*, *friluftsområde*. Disse betydningene må sies å være idealtypiske, de er ikke alltid entydig adskilt, og vi finner glidende overganger mellom dem. Ofte kan det i et enkelt tilfelle være snakk om to eller flere betydninger som eksisterer ved siden av hverandre. Hver idealtipe rommer dessuten et mangfold av variasjoner og alternative synspunkter. For eksempel sikter idealtypen fri mark ofte til natur som er såkalt uberørt av mennesker. Andre ganger er det beskrevne landskapet overhodet ikke fritt for menneskelig kultur. Videre går alle idealtypene gjennom en historisk endringsprosess, hvor meningsinnholdet gradvis justeres eller overleires av ny mening. Attpåtil benytter enkelte forfattere til ulike tidspunkt naturparkbegrepet på måter som uttrykker ulike idealtyper. Det er med andre ord ikke sånn at én forfatter holder seg til én fortolkning av begrepet. Flere betydninger eksisterer parallelt, men like fullt gjenfinner vi en tendens i begrepets historie, hvor nye betydninger tar over for gamle.

Tendensen og idealtypenes innbyrdes forhold kan skisseres slik. Opprinnelig viser naturparkbegrepet til et felleseuropeisk fenomen, nemlig den engelske landskapsparken. Dette favnes av idealtypen park. Landskaps-parken, eller hagen, gjenfinner man fra opplysningstiden av over hele det

dannede Europa, først i forbindelse med kongelige og adelige eiendommer, etterhvert som del av borgerskapets liv, enten som private hager eller parker i byen.

Etterhvert går naturparkbegrepet mer over til å betegne natur som står i et visst motsetningsforhold til parken, nemlig i idealbetydningen fri mark, som innbefatter forestillinger om en opprinnelig natur, uberørt av moderne kultur. Spor av menneskelig kultur kan likevel finnes her, men den oppfattes som førmoderne. Denne idealtypen fortoner seg ofte som en estetisk kategori, og brukes til å betegne landskaper som oppfyller noen krav om hvordan naturen skal se ut.

Et senere uttrykk for denne idétradisjonen er naturverntenkningen, hvor idealtypen naturvernområde inngår. Litt utpå 1900-tallet blir naturpark et begrep som brukes til å omtale vernede naturområder, ofte som et synonym til nasjonalpark. Der bruken i de to førstnevnte idealtypene refererer til noe man tenkte seg lå bakover i historien, en tanke mer eller mindre preget av nostalgi, er naturparkbegrepet i betydningen naturvernområde i ferd med å bli et handlingsbegrep rettet mot fremtiden. Det er om å gjøre å bevare noe opprinnelig og uberørt for fremtiden.

Denne fremtidsrettetheten kommer til fullt uttrykk i den videre utviklingen av begrepet, noe som særlig ses i idealtypen friluftsområde. Naturpark brukes nemlig i diskusjoner og prosesser fra mellomkrigstiden av, hvor norske byer og kommuner starter å kjøpe opp områder og avsette dem til befolkningens rekreasjon. I diskusjonene uttrykkes forestillinger om en akselererende omveltningstid, hvor det haster med å gripe inn og ta kontroll over utviklingen.

Det inntreffer altså en temporalisering i begrepet. Det får et tydeligere tidsaspekt ved seg og uttrykker erfaringer av en økende forandrings-hastighet. Denne moderne tidserfaringen får derfor også en romlig ekvivalent. Det er ikke bare tiden som er i endring i en omskiftelig verden, også de rom der mennesker oppholder seg er flytende og endrer seg, kanskje i stadig større tempo. Det skisserte antyder også en demokratiseringsprosess i begrepets utvikling, der adelens og borgerskapets parkliv får sin forlengelse i folkets. Til sist utvikler denne demokratiseringsprosessen seg til å omhandle ikke bare offentlige parker, men større områder på privat

grunn, som like fullt ble omtalt som folkets eiendom. Folket skulle gjennom forvaltningen få rettigheter til å ferdes på og bruke annen manns grunn. Dermed viser begrepet også en form for politisering. Det blir del av og rommer politiske diskusjoner som sirkler rundt temaer som velferd, folkehelse, eiendom, osv.

I det følgende vil jeg ta for meg de ulike idealtypene hver for seg. Jeg starter med den eldste betydningen og beskriver en utviklingshistorie for hver av idealtypene. Disse overlapper hverandre, så kronologien i fremstillingen springer litt frem og tilbake. Hver av dem innledes med en bredere fortolkning av begrepet før jeg innsnevrer perspektivet til Oslomarka. Målet er hele veien å redegjøre for begrepet og tegne opp en kontekst på en måte som bidrar til å skape dypere forståelse for Marka. Fortolkningen vil vise hvordan erfaringen, forestillingene og forståelsen av Marka endrer seg gjennom perioden og at dette i stor grad knytter an til det temporale. Fra å være forstått som noe tidsmessig stilleliggende, noe konstant og uforanderlig med en annen tidsrytme enn byens sivilisasjon, blir Oslomarka innhentet av moderniteteten til også den å gjennomgå tidsmessig forandring. Etterhvert gjelder det for aktørene å ta styringen over forandringene og føre dem i riktig retning.

Begrepets opprinnelse

Ordet naturpark synes å etablere seg i det norske språket i løpet av 1800-tallet. I sin opprinnelige betydning viser det til et fenomen flere ord kunne brukes til å betegne. Fenomenet det er snakk om er parken, som jo utgjør den ene av begrepets to bestanddeler, eller også hagen, som er å anse som et synonym. Under disse to synonymene sorterte en gruppe av ord-sammensetninger som hadde den funksjon å angi hva slags variant av fenomenet det dreide seg om. Sammensetningen av natur og park kommuniserte at det overveiende var naturen som preget parken, i motsetning til for eksempel fra kunstparken. Samtidig kommuniserte begrepet hvor «naturlig» naturen som preget parken var, det vil si hvor tydelig gartnerens hånd var å spore. Med det signaliserte begrepet hvilken av de dominerende hagestilene i europeisk kulturhistorie parken tilhørte.

I digitalt søkbare kilder er første gang ordet naturpark dukker opp i det norske språket i 1802, nemlig i *Topographisk Journal for Norge*, utgitt av det Topografiske Selskab. Det er et enslig tilfelle, ordet dukker ikke opp igjen før mot slutten av århundret. Det står ikke beskrevet hva en naturpark er, men det lar seg avlese av sammenhengen det står i. Teksten er en selvberetning om en viss J.N. Wilses liv og levnet som topograf i inn- og utland. Hans karriere gikk ut på å skrive og tegne topografiske beskrivelser, men hans drøm var å stå for konstruksjonen av en «academisk Park», noe han ikke fikk muligheten av å se gå i oppfyllelse, Wilse var avgått ved døden da teksten hans gikk i trykken. Opprinnelig hadde planen vært å få Fredrik den store av Preussen interessert, og av beskrivelsen ser man at han nok aldri ville funnet noen norsk oppdragsgiver til et anlegg i en slik størrelsesorden. Det dreide seg om «et saa kaldet Museo universali af paradisk Anlæg», som skulle forene Wilses «Lyst for Curiosa» og hans kunnskaper om «Bygningskunst og Havedyrking». Inspirasjonen til parken hentet han fra Danmarks landlige omgivelser, «mange Slags fortryllende Situationer i Norge» og et besøk i Sanssouci-parken i 1776, hvor han hadde fått se hva kunsten kunne gjøre for å «benytte det locale og for at erstatte dets Mangler». Parken hadde Fredrik den store anlagt rundt sitt sommerpalass i Potsdam. En storslått park med alleer, rettklippede hekker, gressplener, blomsterfelt, frukttrær, grønnsakhage, bygninger, statuer og fontener. Inspirasjonen fra Danmark, Norge og Tyskland ønsket Wilse å forene i en park, «hvor det nyttige i Forening med det behagelige skulde afgive et Repertorium af Naturens, Kunsternes, Tidernes og Nationernes Mærkværdighed til den mest udvalgte Nydelse». Wilse skriver at han endelig har fått laget en fullstendig plantegning, som han nå søkte å få publisert. Planen inneholder blant andre ting et Akademi eller museum, en kunstpark, museumspark, nasjonspark, lystpark og «Naturparken».¹⁴²

Wilse beskriver ikke hvordan naturparken skulle se ut, men den inngår altså som en del av et storslått anlegg hvor kunst, vitenskap, kultur og natur og skulle forenes. Kanskje skulle den reprodusere scener fra den norske og

---

¹⁴² J.N. Wilse, «Mine Geo- og Topographiske Foretagender efter Tidens Orden: Som Fragment af min Levnets Beskrivelse», i *Topographisk Journal for Norge* 8, nr. 27-29, (Christiania: Det Topografiske Selskab for Norge, 1801/02), 197ff.

danske naturen han hadde latt seg inspirere av, eller kanskje den var mer inspirert av Sanssouci-parkens franske stil. Ifølge den kjente kunsthistorikeren Carl Wille Schnitler, fikk Wilse mer og mer sansen for den engelske landskapsstilen.¹⁴³ I løpet av hans levetid hadde nemlig det som gjerne kalles den engelske hagen tatt over som ideal i den franske hagens sted. Tidligere hadde europeiske hager og parker vært preget av nøye arrangert symmetri og kunstferdige former på trær og busker. Hagene uttrykte datidens syn på naturen. Naturen var først vakker når mennesket hadde formet den til, slik skulptøren former sine statuer av marmor og stein. Mange parker og hager ligger der den dag i dag og viser hvordan menneskenes ofte abstrakte ideer noen ganger blir synlige for det blotte øye. På steder som for eksempel Versailles-parken blir idéhistorien synlig for oss. Da den engelske stilen tok over, skulle utformingen være mer «naturlig». Dette idealet om naturlighet ble innlemmet i naturparkbegrepet. Det blir tydelig når vi ser på det neste treff på ordet i det norske bibliotek.

Her dukker det opp i et dansk ensyklopedisk flerbindsverk over menneskehetens siviliseringsprosess fra 1879, redigert av André Lütken. Verket står i opplysningsrasjonalitetens tegn og bærer tydelig preg av den sterke fremskrittsoptimismen og vitenskapstroen som hersket i annen halvdel av 1800-tallet. Verkets tittel bærer den smidige tittelen *Opfindelsernes bog: En Oversigt over Menneskets kulturhistoriske Udvikling og Fremskridt paa Videnskabens, Kunstens, Industriens og Handelens Omraader fra tidligste Tid til vore Dager*. Bind 4 omhandler den storslåtte kampen mennesket har utkjempet for å underlegge seg naturen. Menneskene utøver sitt herredømme over naturen og har gjennom historien lært seg å utvinne hva de måtte behøve av jordas «uudtømmelige Skatkammer»,¹⁴⁴ en forståelse som i våre dager har gått ut på dato. Det samme herredømmet viser seg ikke bare i utvinningen av ressurser, men også i «Havekunstens Historie», som er tittelen på et av bindets kapitler. Hagekunsten er i boka avgrenset til å omhandle den «egentlige, højere

---

¹⁴³ Carl W. Schnitler, *Norske haver i gammel og ny tid: Norsk havekunsts historie med oversikter over de europeiske havers utvikling*, bd. 2, (Kristiania: Cammermeyer, 1916), 2:41.

¹⁴⁴ André Lütken (red.), *Opfindelsernes bog: En Oversigt over Menneskets kulturhistoriske Udvikling og Fremskridt paa Videnskabens, Kunstens, Industriens og Handelens Omraader fra tidligste Tid til vore Dager*, bd. 4 (København: Forlagsbureauet, 1879), 3.

*Havekunst, Landskapsgartneriet, der sørger for at tilvejebringe de store Haver og derved forskjønne Menneskeboligenes Omgivelser».*¹⁴⁵ Det siste trinn på utviklingen i denne kunsten er «De landskabelige eller naturlige Haver», som boka angir tok over etter den franske stilens strenge, geometriske former på midten av 1700-tallet. Denne hageformen vokste frem i England, men var først ansporet av det hollandske landskapsmaleriet, som hadde «fremmet Sansen for det skjønne i Naturen». I 1763 ble stilen innført i Frankrike, «hvor den store *Naturpark* (min uth.) i Ermenonville, tilhørende Marquis de Girardin, med Sikkerhed tør antages at have været den først anlagte». Denne naturparken, som nesten var «et fuldstændig Vildnis», var kanskje inspirert av engelsk hagekunst, men forfatteren undrer på om ikke Rousseau, som var Girardins venn, hadde en finger med i spillet, «en Modstander av al Unatur», som han var. Denne typen parker spredte om seg og var snart å finne over hele Europa. Man kunne finne stilen i mindre hageanlegg knyttet til tyske slott, men også i større områder preget av skog, som den berømte Bois de Boulogne i Paris. Stilen fant også veien til USA, hvor det mest storartede eksempelet er å finne i New Yorks Central Park, «en av Verdens største og skjønneste Folkehaver».¹⁴⁶ Vi ser her at naturpark og folkehage fungerer som synonyme. Denne forbindelsen kommer vi tilbake til litt senere.

Selv om regelmessigheten og de geometriske, friserte formene i den franske hagen var forlatt til fordel for et ideal om naturlighet, var også den engelske hagen opprinnelig konstruert. Sjøene var gjerne gravd ut, det rullende landskapet formet til, trærne plantet på de riktige stedene, blant annet for å manipulere frem siktelinjer, osv. Dessuten inneholdt en park i engelsk stil gjerne flotte broer, konstruerte klippepartier og kunstige grotter, samt bygninger som paviljonger, kopier av antikke ruiner og kinesiske tehus. Stilen var nettopp inspirert av kinesiske hager. Ermenonville liknet kanskje et villnis, men var like fullt nøye planlagt og konstruert, slik som den kunstige øya der Rousseau ble begravet og vi den dag i dag finner hans gravplass. I landskapsparken eller den naturlige hagen, som *Opfindelsernes*

---

¹⁴⁵ De andre grenene av Havekunsten er det økonomiske gartneri, Blomstergartneriet og det botaniske gartneri. Lütken, *Opfindelsernes bog*, 385.

¹⁴⁶ Lütken, *Opfindelsernes bog*, 399ff.

bog sorterer naturparken under, var den menneskelige hånd som hadde skapt den kanskje lite synlig, men det var like fullt et stykke natur formet i menneskets bilde. Der de eldre «friserte» hagene utstrålte menneskets herredømme over naturen, var de yngre landskapsparkene mer et uttrykk for et idealbilde av naturen mennesket bar inni seg, og som ble forsøkt gjenskapt i dets ytre verden.¹⁴⁷ Under tiden oppsto parker som ikke var konstruert i samme grad. Den naturlige stilen gjorde at små og store naturparker kunne anlegges uten større naturinngrep. Utseende på landskapet en fant i disse parkene kom til å bli en referanseramme for naturparkbegrepet. En naturpark var således ikke nødvendigvis en anlagt park, men den *liknet* en.

Denne koblingen mellom det naturlige og det konstruerte ses i det tredje tilfellet begrepet dukker opp i kildene. I 1888 sto en føljetong på trykk i *Aftenposten*. Teksten, romanen *Alpefeen*, var skrevet av E. Werner, pseudonymet til den tyske forfatteren Elisabeth Bürstenbinder. Begrepet er altså en oversettelse av det tyske likelydende «Naturpark». Begrepet brukes i teksten om en liten skog, beliggende like opptil hagen rundt en villa, hvor det var «anlagt en Slags Naturpark». (I den tyske originalen står det at «man hadde laget en slags naturpark ut av» skogen.¹⁴⁸) Naturpark betegner altså her et stykke «friere» natur sammenliknet med hagen – «Anlæggene rundt Huset» –, en liten granskog, som samtidig er en slags forlengelse av hagen, altså noe delvis skapt, noe «anlagt» innad i det naturlige. Oppstilt mot «store, mosbevexede Klippestykker, som laa nedstyrtede paa alle kanter», var det satt opp benker, og det hele «tok sig høist romantisk ud».¹⁴⁹ Klipper, steinpartier og grotter var nettopp vanlige komponenter i de «landskabelige eller naturlige Haver» vi leste om ovenfor.¹⁵⁰ Det at Bürstenbinder kaller det en *slags* naturpark, kan sikte til det faktum at ikke alt var designet fra bunden av, men at man hadde tatt utgangspunkt i den eksisterende skogen og de nedstyrtede klippesteinene, som var typiske

---

¹⁴⁷ Schnitler, *Norske haver i gammel og ny tid*, 2:149.

¹⁴⁸ «Man hatte eine Art Naturpark daraus gemacht», i E. Werner, *Die Alpenfee* (Leipzig: Ernst Keil, 1889), 206.

¹⁴⁹ *Aftenposten*, 07.10.1888.

¹⁵⁰ Lütken, *Opfindelsernes bog*, 4:403.

kjennetegn ved en naturpark, og anlagt en naturpark i krysningspunktet mellom det naturlige og det konstruerte.

Denne bruken av naturparkbegrepet sikter dermed til flertydigheten i både begrepet og fenomenet det viser til. På den ene siden er landskapet som betegnes i romanen en naturlig skog, det er den frie marka. Samtidig har man gjennom å plassere noen benker og kanskje anlagt noen spaserveier, gjort den til en forlengelse av hagen – man hadde *laget* en slags park. Verbet *lage* (*machen*) sikter ikke i denne sammenheng til et fullt ut konstruert landskap, likevel hadde noen gjort noe med landskapet. Den engelske hagen eller landskapsparken synes å fungere som en referanse, noe som fremkalles gjennom både språkbruk og handling. Gjennom å hitsette noen benker, bevege seg i naturen etter de gjeldende former og bruke bestemte ord, viser man hen mot et kjent, europeisk fenomen og en måte å erfare og bruke naturen på. Det er med andre ord en 200 år gammel historie som kanskje her klinger med i naturparkbegrepet.

De tre tekstene jeg har ettersporet naturparkbegrepets opprinnelse i, kommer alle fra kontinentet. Wilse hadde mottatt sine impulser og inspirasjon ute i Europa, og det var her han hadde sett for seg parkanleggets virkelighetsgjøring, *Opfindelsernes bog* er et dansk verk om europeisk høykultur, og *Alpefeen* er en oversettelse av en tysk roman. Men dette vil ikke si at fenomenet begrepet betegnet ikke fantes i Norge. Selv om det ikke fantes store fyrstelige parker her til lands, eksisterte det mindre varianter av dette europeiske kulturfenomenet.¹⁵¹ Denne kulturtradisjonen kom til å fungere som en referanseramme for visse betydninger av naturparkbegrepet. Hvor mye av denne historien som representerer kontinuitet og hvor mye som avdekker brudd, vil vise seg når jeg i fortsettelsen vil ta for meg hver av de fire idealtypene. Jeg starter med parken først.

---

¹⁵¹ Se Schnitler, *Norske haver i gammel og ny tid*.

I. Naturpark som park

Denne idealbetydningen av naturparkbegrepet springer ut av det fenomenet jeg nettopp skisserte, av den engelske landskapsparken. Selve ordet er av nyere dato enn fenomenet det betegner, det tok over for eldre betegnelser mot slutten av 1800-tallet. Vanlige eldre betegnelser var *lund*, *lysthavn*, eller ganske enkelt *havn* eller den eldre varianten *haug*.¹⁵² *Lystskov* var en annen, vanlig betegnelse.¹⁵³ Havn eller haug forsvant ikke ut av språket, men gikk vanligvis over til å betegne områder av mindre areal. Samtidig som naturpark ble det vanligste navnet på dette eldre fenomenet, oppsto det nye fenomener som også faller innunder denne idealtypen. Denne idealtypen favner altså ulike fenomener. Det som gjør at de faller innunder samme idealtipe er noen sentrale kjennetegn som skiller den fra de andre idealtypene.

Denne idealtypen kjennetegnes, for det første, ved at den brukes til å betegne områder hvor bestemte fritidssysler finner sted. Her kunne befolkningen promenere, holde rast, slå seg til på benker, oppsøke utsiktspunkter, osv. Det er menneskenes benyttelse av området som definerer området som en naturpark. For det andre betegner begrepet i denne betydningen et landskap som i større eller mindre grad er formet til. I starten var disse naturparkene i stor grad anlagt eller dyrket frem, mens de etter hvert mer beholdes i sin naturlige form, men hvor det tilrettelegges med spaserveier, utsiktspunkter og hvilesteder med eller uten servering. Det tredje aspektet angår eierskapet, det er noen som eier naturparken. I starten var parken på private hender, mens etter hvert er det snakk om fellesskapets eie, noe som tilsa at et område først ble en naturpark når staten eller kommunene var eier. Om disse tre første kriteriene sto det ofte strid, hvor uenigheten gikk på hvilke fritidssysler som burde finne sted her, hvordan naturparken skulle utformes og at eierskapet burde anskaffes. Innholdet i naturparkbegrepet var derfor et stridsemne i samtiden. For det fjerde lå områdene som

---

¹⁵² Se Schnitler, *Norske haver i gammel og ny tid*.

¹⁵³ NGO, *Grundtegnning af Tønsberg Bye med nærmeste Omegn*, (Norges Geografiske Opmaaling, 1865), https://www.kartverket.no/historiske/amt2/jpg100dpi/amt2_jarlsberg-og-larviks-amt-26_1865.jpg. (oppsøkt, 22.08.2020)

betegnes som naturpark i umiddelbar nærhet til befolkningens boliger, om det nå var rett utenfor et enkelt hus, midt i byen eller rett i byens utkant med lett tilgjengelighet. Oppfylte ikke landskapet som ble omtalt alle disse fire kriteriene, ble en naturpark ofte et sammenligningsgrunnlag, det var som en naturpark, en uvanlig stor naturpark, eller noe i den retning. Jeg regner dem likevel til denne idealtypen, fordi jeg mener at det er dette som utgjør referanserammen for fenomenet som drøftes her. Dette gjør at vi kan stille spørsmålet om ikke deler av det arealet som i dag inngår i Oslomarka ble oppfattet som en type park.

Parker i europeisk tradisjon

Fra å betegne en hovedsakelig konstruert natur endres naturparkbegrepet til å betegne et stykke natur som er beholdt mest mulig i sin naturlige stand. Innen begrepet selv, forskyves dermed meningsinnholdet fra park mer og mer i retning natur. Denne bevegelsen på vei bort fra det konstruerte, finnes i begrepet allerede fra starten av, i og med at det betegner den engelske parken, som i kontrast til den geometriske franske parken etterstreber et ideal om «naturlighet». Skillet mellom disse parkformene vises i Folkemuseets samlinger. I 1914, i tide til hovedstadens markering av Grunnlovens 100 årsjubileum, hadde museet fått en ny og flott hovedbygning. I anledning opprustningen skrev *Dagbladet* en omfattende sak hvor man berettet om bygget og det som ellers var nytt ute på Bygdøy. Blant nyhetene fant man hagen som var i ferd med å gro frem rundt prestegården, bragt hit fra Leikanger. «Utenfor prestegaarden anlægges der have – halvparten i engelsk stil, som naturpark; den anden halvpart i fransk, med arkitektonisk utforming, runde og rette bed, buksbomhækker og brogede blomster.»¹⁵⁴ Her fungerer altså naturparkbegrepet som en forklaring av hva en hage i engelsk stil betyr.

Det var naturlig at de to hagestilene skulle bli fremvist blant norske folkeminner. Spredt rundt omkring i landet fantes det flotte hager utformet etter tidenes skiftende stil, noe Carl Wille Schnitler viser i sitt omfattende

---

¹⁵⁴ «Folkemuseets samlinger er nu værdt over en million», i *Dagbladet*, 10.05.1914.

verk om norske haver, opprinnelig utgitt nettopp av Folkemuseet på denne tiden, *Norske haver i gammel og ny tid* i to bind. Også Schnitler bruker naturpark som benevnelse på den engelske stilen. På gården Ullevål utenfor Christiania, for å ta ett eksempel, rundt 1800 blant «Kristianias største seværdigheter, som alle notable reisende maatte besøke», fantes to hageanlegg: et barokt i «italiensk-fransk stil» og et «helt engelsk parkanlæg». ¹⁵⁵ Schnitler mente imidlertid at hagen i «den engelske landskapsstil» hadde visse mangler, fordi den «savnet den rikdom på vand, som kræves for at gjøre en naturpark fuldt ut vikningsfuld», dessuten var den «litt overlæst med rariteter, – som om det gjaldt mere om at faa med alt, der hørte til i en have i tidens stil, end om at vise smak og diskretion.» ¹⁵⁶ Til «raritetene» hørte en rekke paviljonger i ulik utsmykning, grotter, monumenter, bruer og dyr i utsmykkede bur, elementer som nettopp kjennetegnet den engelske stilen. Landskapsparken var anlagt av John Collet (1758-1810), som i 1793 hadde fått Ullevål av sin inngiftede onkel, Bernt Anker (1746-1805). Rundt hovedstaden lå flere herskavelige gårder som tilhørte den Anker-Collettske kreds, slik som Bogstad, Sommerro, Frogner, Lilleaker, Uranienborg, alle med storslåtte hageanlegg, utsmykket med lysthus og paviljonger, edelskog og frukttrær, inngangsporter og alleer. Naturparkbegrepet hos Schnitler betegner altså en anlagt hage eller park i den stil som ble moderne i Norge på slutten av 1700-tallet, nemlig den engelske, frie landskapsstilen.

Slike parker var ikke bare å finne som rekonstruerte kulturminner i en museumsramme eller mellom sidene i Schnitlers bok. Mange av hagene Schnitler skrev om eksisterte (og eksisterer) fortsatt ulike steder i Norge, rundt bygninger med spor fra europeisk, aristokratisk kultur. I mellomkrigstida fungerte flere av dem som severdigheter for reisende med toget. Norges Statsbaner produserte gjennom hele 1930-tallet en serie hefter under fellesbenevnelsen *Norsk reisebok*. Totalt ni hefter ble laget, alle skrevet av trafikkinspektør Ole Høgslund. Serien var en forlengelse av forløperen *Norske reiseruter* (utgitt f.o.m. 1912) og tar for seg ulike regioner i det ganske land med utfyllende stoff om kultur, historie, geografi og reise-

---

¹⁵⁵ Schnitler, *Norske haver i gammel og ny tid*, 2:64.

¹⁵⁶ Schnitler, *Norske haver i gammel og ny tid*, 2:177.

liv. I seg selv eksemplifiserer de kommunikasjonslinjenes betydning for utviklingen av turismen og friluftslivet i Norge, to strømninger med felles utspring.¹⁵⁷ Del 2 ble utgitt i 1932 og omhandler Vestbanene og Telemark. I heftet omtales noen naturparker som kunne være av interesse for de reisende. En av disse var å finne i Larvik. Her ligger Fritzøehus, engang del av et av Norges to grevskap, Laurvigen grevskap. «Selve Fritsøhus er en nyere renessansebygning med tårn og spir, omgitt av en praktfull og vidstrakt kunst- og naturpark.»¹⁵⁸ Parken ble anlagt etter engelsk stil i 1860-årene, og inneholdt blant annet en dam med fontene, en «Turisthytte i gammel norsk Stil» og et solur,¹⁵⁹ som kan være blant den kunsten Høgslund sikter til. Mot inngangspenger kunne Fritzøehus' naturpark besøkes. Videre langs togferden presenterer Høgslund også to andre naturparker i Tønsberg omegn. Her lå, slik det ligger der i dag, Jarlsberg, Wedelættens stamhus, som Høgslund hevder var Norges største gård. Gården var opprinnelig setet i landets andre grevskap, grevskapet Griffenfeld, senere Tønsberg grevskap.¹⁶⁰ I 1821 ble de to grevskapene slått sammen til Jarlsberg og Larvik amt, det senere Vestfold fylke.¹⁶¹ Til hovedbygningen, det Høgslund kaller «et slott», hørte en lukket park til, men det var anledning for publikum å ferdes på eiendommens øvrige parker. «Like vestenfor hovedbygningen ligger de to romantiske naturparker *Gullkronene*, der en kan vandre på kirkestille veier og stier mellom praktfulle trær og under mildt lysdempende bladkroners høie hvelv.»¹⁶²

Fritzøehus' park er i dag landskapsvernområde, mens Store og Lille Gullkronene er fredet som naturreservat. Gullkronene er en tvillingskog som har vært skjøttet som parkskog i flere hundre år, og er i tillegg del av et gammelt kulturlandskap med gravhauger fra jernalder og vikingtid.¹⁶³ Store

---

¹⁵⁷ Se Slagstad, (*Sporten*), kapittelet «Det turistiske landskap».

¹⁵⁸ O. Høgslund (red.), *Norsk reisebok, 2. del: Vestbanene og Telemark: med Haukeliveiene til Vestlandet* (Oslo: Hovedstyret for Norges statsbaner, 1932), 71.

¹⁵⁹ Aage Aagard, *Larvik og omegns industri og næringsliv i tekst og bilder*, (Christiania: Hanches, 1900), 35.

¹⁶⁰ *Store norske leksikon*, s.v. «Jarlsberg», av Terje Bratberg, 04.10.2019. <https://snl.no/Jarlsberg>.

¹⁶¹ *Wikipedia*, s.v. «Laurvig grevskap», 28.11.2017. https://no.wikipedia.org/wiki/Laurvig_grevskap.

¹⁶² Høgslund, *Norsk reisebok: Vestbanene og Telemark*, 65.

¹⁶³ Fylkesmannen i Vestfold, *Natur i Vestfold - veiviser til naturvernområdene og Færder nasjonalpark*, særtrykk, (Sandefjord: Skagerrak Forlag, 2014), <https://www.fylkesmannen.no/globalassets/fm-vestfold-og-telemark/miljo-og-klima/verneomraader/dokumenter/verneomraader-vestfold/gullkronene-naturreservat/horten-gullkronene-naturreservat-natur-i-vestfold-2014.pdf>, (oppsøkt 4.10.2019).

Gullkrone utpreges ved sitt barokke aksesystem av storslåtte alleer, sannsynligvis anlagt i 1720. Lille Gullkrone ble på midten av 1800-tallet omgjort til en landskapspark i engelsk stil. I våre dager er dette en skog igjen, og det er uvisst hvor mye Lille Gullkrone var grodd igjen i mellomkrigstida, men de anlagte, snirklete, «kirkestille» veiene og stiene lå der fremdeles. Høgslund kaller uansett begge Gullkronene for naturpark, mens nevnte Carl W. Schnitler på sin side rett og slett kaller Gullkronene for «parker». Det understreker at vi her har å gjøre med anlagte parker, konstruert og skjøttet av profesjonelle gartnere for å tilpasses tidens smak. Schnitler anfører at man i Gullkronene ser «lengselen etter fri natur», og tidens typiske «naturefterligning».¹⁶⁴

Det er i denne sammenheng interessant å merke seg at på et kart over Tønsberg fra 1865, laget av Norges Geografiske Oppmåling (NGO), er den ene av Gullkronene avtegnet som «Lystskov», mens den andre kalles «Parken i Forbindelse med Frugthauge», hvor et lite nettverk av snirklete stier og veier er avmerket på kartet.¹⁶⁵ Som jeg har vært inne på, synes ikke naturpark å ha vært en utbredt benevnelse før på slutten av 1800-tallet, slik at NGO ikke hadde denne termen å ty til i kartets utforming. Oppmålingen kaller altså Lille Gullkrone både for park og hage, mens den Store Gullkrone forstås som en skog. Lystskov som benevnelse var vanlig på 1800-tallet, men bruken sank jevnt fra 1840-tallet og falt så godt som helt bort på 1880-tallet.¹⁶⁶ Etterhvert ble den erstattet av andre betegnelser, blant andre naturpark. Lystskov var også den tidligere betegnelsen på Bøkeskogen i Larvik.¹⁶⁷ Også dette området hadde utspring i grevskapet. Spaserveiene, med akser og alleer hadde greven på ett eller annet tidspunkt anlagt og skogen kan ha vært grevskapets dyrehage eller jaktmark.¹⁶⁸ Slike private

---

¹⁶⁴ Schnitler, *Norske haver i gammel og ny tid*, 2:57.

¹⁶⁵ NGO, *Grundtegnning af Tønsberg Bye med nærmeste Omegn*,

https://www.kartverket.no/historiske/amt2/jpg100dpi/amt2_jarlsberg-og-larviks-amt-26_1865.jpg (oppført 22.08.2020).

¹⁶⁶ https://www.nb.no/sp_tjenester/beta/ngram/#ngram/query?terms=lystskov&lang=all&case_sens=0&freq=rel&corpus=avis, (oppført 25.3.2018).

¹⁶⁷ Sth. Prp. No. 18. (1884): *Ang. Laurvigs Bøgeskogs Overtagelse som Statseiendom*.

¹⁶⁸ Fylkesmannen i Vestfold, *Forvaltningsplan for Larvik Bøkeskog landskapsvernområde*: <https://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMVE/Milj%C3%B8%20og%20klima/Forvaltningsplaner/Forvaltningsplan%20for%20Larvik%20B%C3%B8keskog%20landskapsvernomr%C3%A5de%20vedtatt%20plan%20november%202013.pdf>, (oppført 25.3.2018).

jaktmarker var vanlige blant Europas adelige, Dyrehaven utenfor København og Tiergarten i Berlin er to berømte eksempler. Rundt midten av 1800-tallet begynte befolkningen i Larvik å bruke skogen og etter hvert ble det bygget restaurant og friluftscene her. Befolkningen har siden holdt markeringer og byfester her, slik som årvisse feiringer av 17. mai. Kommunen ønsket gjerne å kjøpe skogen og forhandlet i mange år med eierne. I 1884 endte det med at godseier Treschow Fritzøe overførte skogen vederlagsfritt til staten, under den betingelse at byen fikk beholde sin bruksrett.¹⁶⁹ Høgslund kaller i *Norsk reisebok* bøkeskogen for en «folkepark».¹⁷⁰ Med det ser vi altså hvordan skiftende forståelse og bruk av naturområder registreres og uttrykkes i språket. Larvikskogen var ikke lenger et landskap til forlystelse for en liten, eksklusiv krets, men en park for folket.

Denne skogen – folkeparken – og de tre områdene Høgslund kaller naturpark, var opprinnelig private områder, parkanlegg i forbindelse med adelige boliger. Gullkronene var nå åpen for besøkende, men det var først i nyere tid at de vanlige dødelige fikk lov til å bevege seg inn på grevskapets enemerker, slik tilfellet også var ved Fritzøehus. Alle er de typiske eksempler på hvordan befolkningen tok i bruk tidligere private hager, parker og skoger. Benevnelsen folkepark peker nettopp på denne demokratiseringsprosessen. Folkepark og naturpark opptrer ofte sammen, noen ganger som synonymmer, andre ganger som presisering. Dette kommer jeg som sagt tilbake til. Høgslunds bruk av begrepet naturpark befinner seg innenfor den europeiske tradisjonen jeg har beskrevet. Europas parker oppsto nettopp ofte som beplantninger rundt aristokratiets boliger, enten som mindre, blomster- og hekkdominerte gresspartier eller som mer større områder dominert av trær, anlagt med spaserveier, rennende vann og steinpartier. Etter hvert som byene vokste ble disse arealene liggende i byen og befolkningen der fikk adgang til parkens spaserveier og benker. Det finnes imidlertid andre områder i *Norsk reisebok* som også kalles for naturpark, uten at forbindelsen til denne tradisjonen er like klar.

---

¹⁶⁹ Berntsen, *Grønne linjer*, 31.

¹⁷⁰ Høgslund, *Norsk reisebok: Vestbanene og Telemark*, 70.

For eksempel skriver Høgslund at Tønsberg også hadde en naturpark til, nemlig det som i dag heter Frodeåsen, men den gang ble kalt «*Steinmalen*, en gild naturpark med idrettsplass.»¹⁷¹ Naturparken Steinmalen er altså av en annen karakter enn de øvrige naturparkene. Som fenomen er idrettsplassen av mye nyere dato enn det som opprinnelig var adelens og overklassens naturområder. Den var ikke ment til borgerklassens promenering, idrettsplassen var anlagt for Tønsbergs gjengse befolkning og skulle dekke dens ønsker og behov for idrett, lek, spill og festligheter. Mange norske byer fikk etterhvert liknende parker som Steinmalen. Som vi skal se, er ikke Høgslund alene om å kalle disse naturparker. Idealtypen park favner således to litt ulike fenomener, den private, utsmykkede landskapsparken og den offentlige parken til kombinert bruk.

Høyder over norske byer

Disse grøntarealene var som regel mindre områder, veldig ofte åser eller høyder over byen. Mange av disse var ofte hybrider mellom anlagte parkanlegg og fri natur. De var gjerne ryddet og tilrettelagt med veier og stier, åpne, ofte grusbelagte plasser, gjerne et serveringssted og ulike mindre bygg som paviljonger og tribuner rundt plassene. Slik sett er denne formen park en forlengelse av den engelske parken, som gjerne var konstruert fra bunnen av med kunstige vann, anlagte høyder og plantet skog. De norske parkene tok i større grad hensyn til den opprinnelige topografien, men var likevel fremdyrket. Områdene befant seg enten i byen, eller oftere i byens periferi, og ble brukt av befolkningen som utfluktssteder. De oppfyller dermed kriteriene på idealtypen naturpark som park, selv om fenomenet hadde en ganske annen opprinnelse. Stort sett var det private foreninger som opparbeidet parkområdene, før de etter hvert ble appropriert eller overlatt til kommunene.

Et tidlig eksempel er Bragernesåsen i Drammen. Åsen, som i dag er et høyt skattet turområde var inntil 1800-tallet beitemark og helt bar for vegetasjon. I 1880 ble *Komiteen til Bragernæsaasens Forskjønnelse* opprettet av tre av byens borgere. Komiteen gikk inn for å transformere

---

¹⁷¹ Høgslund, *Norsk reisebok: Vestbanene og Telemark*, 64.

åsen ved hjelp av private donasjoner, innsamling blant innbyggerne og støtte fra Drammens Sparebank. I gjennomsnitt plantet man årlig 2000 trær i perioden mellom 1884-1917, anla veitrasé, et nettverk av stier og bygget en paviljong på toppen, først i 1883 og siden revet og gjenoppbygget i større utgave i 1898.¹⁷² Området er nevnt i flere bøker på 1800-tallet. I tråd med det jeg tidligere har nevnt, ble ikke benevnelsen naturpark anvendt i beskrivelser av Bragernesåsen før utpå 1900-tallet.¹⁷³ Høgslund er blant dem som omtaler stedet som naturpark.¹⁷⁴ Før naturparkbetegnelsen befester seg, kan man i tidligere tekster lese hvordan åsens anlagte preg fremheves. Yngvar Nielsen skriver for eksempel om en «anlagt *Boulevard* med Træbeplantninger» i åsen.¹⁷⁵ Et annet sted skrives det at Bragernesåsen «er parkmæssig udstyret med aléer og træplantninger, med bænke og med spadsergange» og at på plataet finnes det «ogsaa et smagfuldt parkanlæg».¹⁷⁶

Et annet eksempel på en slik park er Kulås i Sarpsborg, som oppunder forrige århundreskifte ble overlatt til det nystiftede *Sarpsborg og omegns forskjønnelsesselskap*. De ryddet veier, lagde lekeplass, drenerte myrer, plantet blomster, fikk bygget serveringssted og musikkpaviljong.¹⁷⁷ I reisebøker,¹⁷⁸ og landsdelsbeskrivelser utover på 1900-tallet trakk man frem Kulås som en «herlig naturpark».¹⁷⁹ Området ble overlatt kommunen av det private selskapet i 1926. Kongsberg hadde likeens sitt «Forskjønnelsesselskap».¹⁸⁰ Det samme hadde Sandefjord. Ifølge en fører over byen og dens omegn fra 1926 lå området Preståsen «saagodtsom upaaaktet indtil byens træplantningsselskap fik den utmerkede ide at omgjøre den til naturpark for byen». Selskapet plantet trær, ryddet skogen og anla spaserveier. Også her

---

¹⁷² <http://www.drammensmarkasvenner.no/drammensmarkainfo>, (oppført 23.3.2018).

¹⁷³ Se f.eks. Tord Pedersen, *Drammen: en norsk østlandsbys utviklingshistorie. Avhandlinger og skildringer*, bd 2, (Drammen: Harald Lyche & co., 1921), 29.

¹⁷⁴ Høgslund, *Norsk reisebok: Vestbanene og Telemark*, 39.

¹⁷⁵ Yngvar Nielsen, *Reisehaandbog over Buskeruds Amt*, (Drammen: J. Wulfsbergs Bogtrykkeri, 1888), 20.

¹⁷⁶ Johan Vibe, *Norges land og folk: Topografisk-historisk beskrivelse med enkelte vigtigere statistiske data*, 4. bd., (Kristiania: Dybwad, 1895), 314.

¹⁷⁷ Kr. S. Andresen, *Sarpsborg: fremstilling av byens historie indtil 1914*, (Sarpsborg: Wang-Henrichsen, 1914), 479.

¹⁷⁸ K.G. Gleditsch, *Reisehåndbok over Norge: Østlandet*, (Oslo: Aschehoug, 1925), 15.

¹⁷⁹ B.A. Grimeland (red.), *Kristianiafjorden 1: Vestsiden*, (Oslo: Kjenn ditt land, 1924), 22.

¹⁸⁰ Joh. K. Bergwitz, *Kongsberg: Som bergkoloni, bergstad og kjøpstad 1624-1924*, (Kristiania: Grøndal, 1924), 698.

bygget man restaurant og paviljong. Parken åpnet i 1914.¹⁸¹ I Molde startet *Selskapet for Molde bys vel* å beplante Rekneshaugen på 1880-tallet. Området ble gjerne kalt «parkanlæg» i begynnelsen.¹⁸² I mellomkrigstida blir det omtalt som en naturpark.¹⁸³ I Ålesund ble det nakne byfjellet Aksla beplantet av private og i 1922 overlatt som «naturpark» til kommunen.¹⁸⁴ Furulunden i Mandal ble opprinnelig plantet for å hindre sandflukt, men ble etter hvert som skogen grodde til tatt i bruk som turområde av innbyggerne. Dermed fikk den også betegnelsen naturpark.¹⁸⁵ Et siste eksempel er Ravnedalen i Kristiansand, som ble anlagt på initiativ av general Oscar Wergeland, bror av Camilla Collet og Henrik Wergeland, allerede på 1870-tallet. Parken, som er et av de tidligste eksemplene på en offentlig park her til lands, ble i starten gjerne omtalt som «Lystanlæg»¹⁸⁶ eller «Parkanlæg og Forlystelsessted».¹⁸⁷ Tillike for dette områdets vedkommende ble naturparkbetegnelsen tatt i bruk på 1920-tallet.¹⁸⁸

Etter denne tenkte rundreisen i Norge for om lag 100 år siden, har vi fått en viss oversikt over en allmenn prosess, der offentlige parkområder blir dyrket frem i og rundt norske byer. Heller ikke i omtalen av disse områdene synes naturparkbegrepet å være til stede i starten, men det blir etter hvert den gjengse betegnelsen – på steder av ganske ulik utforming. For eksempel har de to sistnevnte tilfellene, Furulunden og Ravnedalen, svært forskjellig opphav og utseende. Like fullt blir de begge omtalt som naturparker i *Kjenn Ditt Lands tre hefter om Sørlandet* fra 1920-tallet. Samme sted blir Maihaugen på Lillehammer omtalt som naturpark, så begrepet fungerer i høy grad som et samlebegrep på ulike typer landskap.¹⁸⁹ Hvor mange-fasettert begrepet er, vil bli enda tydeligere etter hvert som denne av-

---

¹⁸¹ Laurits L. Bryn, *Sandefjord og omegn*, (Sandefjord: Sandefjord aktietrykkeri, 1926), 33.

¹⁸² Molde og Romsdals Turistforening, *Molde og Romsdalen: en reisehåndbog*, (Kristiania: Cammermeyers, 1892), 39.

¹⁸³ B.A. Grimeland (red.), *Romsdal og Molde: Turistruter, naturforhold, næringsliv, historie og kulturminner*, (Oslo: Bunkholdts, 1925), 54.

¹⁸⁴ Kristian Bugge, *Aalesunds historie* 2. bd, (Ålesund: Søndmørspostens bok- & akcidenstrykkeri, 1923), 76.

¹⁸⁵ B.A. Grimeland (red.), *Sørlandet*, del 3, (Oslo: Kjenn ditt land, 1923) 5.

¹⁸⁶ Christianssands og Oplands Turistforening (utg.), *Reisehaandbog: Christianssand og Omegn samt Sætersdalen*, (Christianssand: Christianssands aktiebogtrykkeri, 1887), 18.

¹⁸⁷ Christian Tønsberg (red.), *Norge, fremstillet i Tegninger: med korfattet Text af forskjellige Forfattere*, lommeutgave, (Christiania: Tønsbergs, 1881), 60.

¹⁸⁸ B.A. Grimeland (red.), *Sørlandet*, del 1, (Oslo: Kjenn ditt land, 1923), 13.

¹⁸⁹ B.A. Grimeland (red.), *Sørlandet*, del 2, (Oslo: Kjenn ditt land, 1923), 48.

handlingen skrider frem. Årsakene til at dette begrepet tar over for eldre betegnelser, er det vanskelig å vite noe sikkert om. Det kan tenkes at det har å gjøre med at naturparkbegrepet markerer en motsetning til de øvrige parkarealene som nå var å finne i byene, etter hvert som ulike parkvarianter blir vanlig her til lands. Kanskje viser også endringen i hva man kalte stedene til en slags forglemmelse. I starten, mens beplantningen pågikk, var det ennå tydelig å se at de var dyrket frem. Da var betegnelser som parkanlegg nærliggende. Etter hvert som tiden gikk og naturen fikk skjøte seg selv i større grad, var ikke lenger gartnerens hånd like synlig. I stedet var det nå naturens hånd man så. Det var fortsatt en park, men en naturlig park, en naturpark.

Anskaffelsen av offentlige grøntområder var en del av en felleseuropeisk bevegelse mot slutten av 1800-tallet, hvor befolkningens tilgang til uteområder ble viktig i byutviklingen. Dette hadde med industrialisering og urbanisering å gjøre. Særlig ble det viktig for byens arbeiderbefolkning, som jo som regel ikke eide hager selv. Diskusjonene var ofte preget av både store vyer og frykt for fremtiden, og krav om etablering av grøntområder ble legitimert ut ifra prognoser, hvor rettighetene til den fremtidige befolkningen var av stor betydning. I Norge ble begrepene naturpark og folkepark sentrale i de i debattene som foregikk de første tiårene av 1900-tallet. Denne idealbetydningen av naturpark registrerer således en temporal spenning som bare blir sterkere utover i mellomkrigstiden. Særlig ble situasjonen i de store byene opplevd som prekær, da det ikke lenger fantes eksisterende areal man kunne ta av innenfor byområdet som var egnet bruken til nye befolkningsgrupper. I stedet måtte man skaffe parker utenfor bygrensene. Vi skal se at deler av Oslomarka også må forstås i denne sammenhengen.

Hovedstandens parker

Som i de nevnte byene, hadde også Kristiania foreninger som hadde ansvar for byrommets grønne flekker. Hovedstadens kommunale «Beplantningsvæsen» ble stiftet i 1875 og overtok ansvaret for arealer dyrket frem av

Christiania Byes Vel og private aktører.¹⁹⁰ I tiåret etterpå fattet kommunen også interesse for områder som lå utenfor bybebyggelsens grenser, noe som endte med at kommunen ble skogeiere. Thomas Heftye hadde ved sin død i 1886 ønsket at byen skulle kjøpe Frognerseterskogen på 7000 dekar, i tillegg til de 3 dekalene han sammen med Tryvannstårnet hadde testamentert til kommunen. Kommunen kjøpte skogen i 1889. Fire år senere, i 1893, overtok kommunen vederlagsfritt tilgrensende skoger kjøpt opp av Holmen-Voxenkollselskapet, på til sammen 575 dekar. Selskapet var privat, men byens borgermester mellom 1880-1889, Evald Rygh, satt som formann.¹⁹¹ Rygh ivret også for at kommunen skulle kjøpe opp Ekebergskråningen. I 1882 ble formannskapetets forslag om kjøp avslått av kommunestyret, men i 1889 vedtok man kjøpet, denne gang fremmet av Christiania Arbeidersamfund. Rygh og Arbeidersamfunnet argumenterte særlig med behovene til østkantens arbeiderbefolkning.¹⁹² Ekebergskråningen hadde tidligere vært beitemark for byens hester, slik at vegetasjonen var sparsom, jordsmonnet dertil skrint. Kommunen anla veier, la på jord og søppel på nakne fjellpartier så man kunne plante trær. Men det var først på 1910-tallet at man gjennomførte en større tilrettelegging av området, med intensivering av dyrkingen, flere spaserveier, trappetrasé og vakthold for å stanse folks ødeleggelse av beplantningen og forvise uvedkommende.¹⁹³ Meg bekjent, var ikke naturpark noen vanlig betegnelse hverken på Frognerseterskogen eller Ekebergskogen de første to tiårene etter kommunens kjøp. Først på 1910-tallet ble det vanlig å omtale dem slik. Det har å gjøre med at kravene om flere slike områder ble forsterket i denne perioden. I tillegg spilte naturparkbegrepet en sentral rolle i en nyetablering av hvordan byens parker og grøntområder ble benyttet.

Etableringen av en egen parketat med egne budsjetter kan ses i sammenheng med denne nyetableringen. I 1916 ble Parkvesenet etablert,

---

¹⁹⁰ Magne Bruun, «Visjon og virkelighet», i *Den grønne by: Oslo Park- og idrettsvesen gjennom 75 år 1916-1991*, red. av Ida Fossum Tønnessen og Dagfinn Tveito, (Oslo: Grøndahl & søn, 1991), 15.

¹⁹¹ Andreas Vevstad, *Det begynte med Frognerseterskogen: Oslo kommunes skoger 1889-1989*, (Oslo: Aschehoug, 1889), 27.

¹⁹² Moland, *Oslos byrom gjennom 200 år*, (Oslo: Press, 2014), 92.

¹⁹³ Idid, 201; Theodor Landmark, «Ekeberg-Aasen. Lys og skygge», *Morgenbladet*, 11.04.1909.

med den kjente «bygartner» Marius Røhne som etatssjef. I Parkvesenets første tid fant det sted en endring i hvordan man tenkte at parkene skulle benyttes. Oslohistoriker Tallak Moland kaller denne endringen for et skifte fra promenadeparker til utfoldelsesparker.¹⁹⁴ Nå avdøde professor i landskapsarkitektur, Magne Bruun, har skrevet at det er en ensidig fremstilling å anta at parkene tidligere i historien bare skulle tjene som vakre omgivelser for det bedre borgerskaps promenadekultur, og at antatt senere ideer om parken som et sted for aktivitet og utfoldelse var fraværende. Han synes å begrunne det først og fremst med innkjøpet av Ekeberg, samt parker i Paris, brukt av arbeiderbefolkningen der.¹⁹⁵ Bruun har helt sikkert rett i at det er et nyansert bilde, men jeg vil likevel hevde at Moland har rett i identifiseringen av et skille. Det kommer helt tydelig frem i diskusjonene på starten av 1900-tallet at man ønsket seg andre typer parker enn dem som fantes i byen fra før av. Sentralt i denne nyorienteringen var et begrep om folkeparken.

Folkepark og naturpark

Folkepark var et begrep og et fenomen som oppsto på slutten av 1800-tallet. Her nord var Folkets park i Malmø den første, åpnet i 1893, etterfulgt av flere andre svenske folkeparker på 1890-tallet.¹⁹⁶ Josef Nickelsen, som senere ble Slottsparkens gartner, anførte i 1914 også England, USA og Tyskland (Volkspark) som viktige land for «den nyere tids frembringelse».¹⁹⁷ Nickelsen presenterer noen kjennetegn på en folkepark:

Ved planleggelsen av en folkepark er at merke, at terrængets naturlige forhold, den paa stedet forekommende vegetation, jordsmonnets beskaffenhet, parkens omgivelser osv. blir bestemmende for anlæggets art. I alle tilfælder maa parken anlægges saaledes, at folk kan finde beskæftigelse der, ha fri anledning til at tumle paa græsplænerne, som stadig maa holdes

---

¹⁹⁴ Moland, *Oslos byrom gjennom 200 år*, 185.

¹⁹⁵ Bruun, «Visjon og virkelighet», 16.

¹⁹⁶ Stefan Andersson, *Det organiserade folknejtet: En studie kring de svenska folkparkerna 1890-1930-talet*, (PhD-avhandling, Lund universitet, 1987), 78.

¹⁹⁷ Josef Nickelsen, «Byer med parker, trær, lekepladser og blomster: Moderne havekunst», *Kunst og kultur* 4, (1914), 192.

saaledes, at de indbyr til at slaa sig ned i dem. Av hensyn til barna maa vandpartier med sandbund ikke mangle.¹⁹⁸

Vi ser at stedets topografi og vegetasjon skulle være bestemmende for parkens utforming. Ulikt tidligere parkidealer, behøvde ikke terrenget manipuleres i særlig grad og beplantningene på langt nær være så omfattende. Like fullt måtte det finnes tilstrekkelig med spaserveier, blomsteranlegg, benker, paviljonger og gjerne skulpturarbeider, en restaurant med billige priser burde ikke mangle, og en måtte ikke utelate «læke- og idrætsplasserne». Parken skulle både kunne nytes og anvendes. «Kort sagt, en moderne folkepark skal tjene saavel æstetiske som sociale formaal.»¹⁹⁹ Folkeparken var altså i mye mindre grad et konstruksjonsarbeid i forhold til tidligere parkanleggelsler, det var en mer «naturlig» park. I stedet for en sterk estetisk orientering mot hagekunsten kom fra århundreskiftet av befolkningens benyttelse av grøntområdet til å være den dominerende legitimeringen for byens parker. Gressplenene, som det tidligere ikke var adgang til, måtte åpnes for befolkningen. Tidligere parker hadde en utforming som var ganske hemmende på de besøkendes bevegelsesfrihet. Bevegelsesmønsteret som lå til grunn for parkenes utforming, hadde sitt utspring i en borgerlig promenadekultur. Byens bedre borgere kledte seg opp i sin finstas og spaserte opp og ned parkens grusbelagte veier mens de betraktet beplantningene og, ikke minst, parkens andre besøkende, som betraktet tilbake. Tidligere trådte man sine føtter langs grusen, på 1900-tallet ønsket man å trå ut på gresset og slå seg til der.

På 1910-tallet og fremover, foregikk det en rekke debatter i offentligheten og blant hovedstadens folkevalgte, angående anleggelsen av nye parker i og utenfor byen. I disse diskusjonene var folkepark det «ledende» begrepet, for å låne en term fra Koselleck.²⁰⁰ Parkvesenets sjef, Marius Røhne, definerte folkeparken slik: «Det ligger i navnet: en folkepark skal være for folket. Den bør saaledes rumme de forskjelligste ting, som menes at være

---

¹⁹⁸ Nickelsen, «Byer med parker, trær, lekepladser og blomster».

¹⁹⁹ Nickelsen, «Byer med parker, trær, lekepladser og blomster».

²⁰⁰ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 7.

betinget av dyrkingen av et frit og utvunget friluftsliv.»²⁰¹ Det var diskusjon om steder som Grefsen, Sofienberg kirkegård, øyene i fjorden, Etterstadsletta, Bestumkilen, Vettakollen og Frogner-jordene skulle utlegges til folkeparker. Den eksisterende parken Birkelunden ble endret til å stemme overens med folkeparkens prinsipper,²⁰² og da tilretteleggingen av Ekebergskråningen foregikk på 1910-tallet, var det dens verdi som folkepark som lå til grunn.²⁰³ Selv om befolkning og politikere var enig i at flere folkeparker trengtes, skal vi se at de ulike partene ikke alltid var enig i utformingen av parkene. Slik Røhne fremstilte det, måtte folkeparken balansere mellom to ytterpunkter i smaksretning.

Enkelte vil helst se et havearkitektonisk bygget anlægg (...) Man fornemmer overalt den regulerende haand. (...) Andres sind passer derimot bedre ind i forhold, hvor man faar indtryk av at naturen alene har været raadende og hvor der høist er foregaat en idealisering av denne. (...) Man merker intet til den regulerende haand.²⁰⁴

Røhne beskriver motsetningen mellom parker der man ser eller ikke ser den «den regulerende haand». I beskrivelsen lyder et ekko av eldre parkstiler, med den franske, arkitektoniske hagen på den ene siden, og den engelske på den andre siden, som jo var en «idealisering» av naturen. I diskusjonene om Kristianias parker kom det jevnlig en uenighet til uttrykk om hvor synlig den regulerende hånden skulle være. Som vi skal se nærmere på nedenfor, kom naturparkbegrepet ofte inn i disse diskusjonene, uten at det automatisk uttrykte et standpunkt i den «engelske» tradisjonen. Noen ganger var begrepet rett og slett et synonym til folkeparken, men andre ganger fungerte det mer som en presisering: det definerte hvordan folkeparken skulle se ut. I slike tilfeller, virker avsenderen å mene at det var utformingen som naturpark som gjorde parken til en virkelig folkepark. Hva som kjennetegnet en naturpark var ikke gitt, men var

---

²⁰¹ Marius Røhne, intervjuet i *Dagbladet*, 23.03.1917.

²⁰² Moland, *Oslos byrom gjennom 200 år*. Birkelunden hadde eiendomsmannen Thorvald Meyer anlagt med tanke på arbeiderbefolkningen da han lot Grünerløkka bygges fra 1860-tallet av. Parken var inngjerdet av et høyt smijernsgjerde og gressplenene omgitt av lave gjerder, slik at familienes parkliv og barnas lek i realiteten foregikk på grusen. Under bygartner Rønnes ledelse, oppdaterte Parkvesenet Birkelunden etter de moderne prinsipper og anla blant annet byens første kommunale lekeplass her i 1918.

²⁰³ *Morgenbladet*, 28.05.1912.

²⁰⁴ Røhne, intervjuet i *Dagbladet*, 23.03.1917.

gjenstand for debatt. Tendensen var likevel klar, det var parker som var mindre regulert enn byens øvrige parker. Like fullt var det en park.

Naturparkbegrepet ble benyttet i omtalen av områdene man mente skulle utlegges til park, men oftest var det en benevnelse på områdene som lå utenfor byen, åsene over Kristiania. For eksempel ble det anvendt i diskusjonene som gikk på hvor Sjømannsskolen skulle legges. Ett av alternativene var Ekebergskråningen. Mange var uenige i dette og fryktet at skolen skulle «virke generende baade for naturparkens benyttelse og for dens utseende».²⁰⁵ *Social-Demokraten* refererte fra et bystyremøte i 1913, der den endelige avgjørelsen ble tatt om å legge skolen dit under en overskrift som tydelig signaliserte avisens standpunkt: «Attentatet paa Ekebergaasen».²⁰⁶

Jeg har over de siste sidene tegnet opp det jeg mener er en viktig bakgrunn å ha med seg når vi nå skal se nærmere på utviklingen i Oslomarka, eller rettere sagt, deler av det landskapet som i fremtiden skulle etableres som Oslomarka. Som sagt fantes ikke Oslomarka som et begrep eller fenomen på denne tiden, så det er foreløpig bare tale om enkeltområder, slik som Grefsenåsen, Vettakollen, Nordmarka og Østmarka. Som vi skal se, blir disse områdene forstått i sammenheng med byens parker.

Grefsenåsen

Samme år som diskusjonen om Sjømannsskolen gikk, ble beslutningen truffet angående fellesskapets oppkjøp av Grefsenåsen. Åsen er i dag, som del av Lillomarka, en utstikker av Oslomarka inn i byen. Diskusjonene som ble ført da den ble oppkjøpt, viser at åsen fort kunne blitt seende ganske annerledes ut enn hva som er tilfellet i våre dager. Oppkjøpet var en gammel idé, fremsatt i 1898 av byens ordfører Wollert Bøgh, uten at den ble etterfulgt videre.²⁰⁷ Aker kommune fikk etterhvert tilbud om å kjøpe, mens Kristiania tilbød seg å betale nabokommunen en viss andel av kjøpesummen. I diskusjonen om kjøpet og avtalen mellom kommunene kommer det frem ulikheter i forståelsen av hva et slikt område skulle være, hvordan

---

²⁰⁵ *Social-Demokraten*, 26.04.1913.

²⁰⁶ *Social-Demokraten*, 30.04.1913

²⁰⁷ *Aftenposten*, 15.01.13

det skulle utformes og holdes. Det var samtidig del av en større diskusjon, der anskaffelsen av grøntområder var tema. Naturpark er et sentralt begrep i debatten. Her kommer nye begrunnelser til syne som fyller naturparkbegrepet med utvidet innhold, i tillegg finner vi kanskje oppsiktsvekkende forståelser av det man allerede hadde å rutte med i og rundt hovedstaden.

Aker kommune kjøpte Grefsenåsen våren 1912. Planen var at området skulle beholdes ubebygget og tilkomme befolkningen, noe som også var eieren Bredo Olsens ønske, som selv kunne ha solgt til private kjøpere. Akers formannskap håpet at Kristiania ville kompensere en viss andel av beløpet. Man så for seg at det først og fremst var Kristianias borgere som ønsket å benytte seg av området, og Kristianias formannskap meldte da også sin interesse. Den gang, før kommunene ble slått sammen i 1948, omringet Aker Kristiania på alle sider. Innenfor bygrensa var det trangt om plassen og det fantes svært få parker. De to kommunene klarte imidlertid ikke å bli enige på en stund, hverken om pris eller benyttelse av arealene i åsen.²⁰⁸ For å løse uenigheten gikk de to sosialistiske representantene i Akers innkjøpskomité inn for å utlyse en plankonkurranse om arealets utnyttelse og driften av området som folkepark, et forslag som ble nedstemt av formannskapet. Den ene av de to representanten var formann i Aker herreds Arbeiderparti, overrettssakfører Michael Puntervold, som arbeidet iherdig for saken.²⁰⁹ Han representerte dog et syn som gikk på tvers av flertallets ønsker for Grefsenåsen. Det kom tydelig frem da Arbeiderpartiets representanter i de to nabokommunene var samlet til et fellesmøte om saken på nyåret 1913. Puntervold var innleder. Her angrep han Aker formannskap for ikke å ha gjennomført ideen om en folkepark og i stedet gått inn for en «ganske almindelig *havnegang*». Etter Puntervolds mening var det ikke nok å bare sikre seg at åsen ble bevart, den måtte også underlegges et større inngrep.

Av bitter erfaring har man lært dette. Det er altsaa ikke nok at <utlægge> et stykke til <folkepark>. Det viktigste er at *gjøre* den til en folkepark. Saken er

---

²⁰⁸ *Social-Demokraten*, 14.11.1914. Først senhøstes 1913 ble man enige.

²⁰⁹ «Den nye folkepark», *Social-Demokraten*, 13.11.1913.

nemlig liketil den, at mennesket ikke helt kan fornegte sin dyriske avstamning. I et vildnis kommer vildsvintendensene frem. Ganske anderledes derimot i en naturpark, hvor man ikke kan undgaa at træffe paa minder om menneskelig civilisation. Det er ikke min mening at omdanne Grefsenkogen til et Versailles med klippede træer og vældige fontæner, men til en virkelig kultivert folkepark. Og hvorfor? Jo netop for at bevare skogen bedst mulig i sin vakreste naturtilstand. Naar man ser ordentlige spaserveje overalt, orden og opsyn, at der er lagt arbeide og omhu i at gjøre skogen til et fredlyst sted vil publikums interesse og kjærlighet for naturparken litt efter litt komme av sig selv. Anlægget vil uvilkaarlig bli stillet under de besøkendes egen beskyttelse. Det opsyn som for mange leiede vaktmænd vilde være umulig at effektivere, hvor skogen er <utlagt> i sin vildtvoksende tilstand, vil bli let, naar kultivering har kaldt frem beskyttelsesinstinktet hos de tusen besøkende.

Overrettssakførereren hadde liten tiltro til borgernes evne til å ta vare på folkeparken hvis skogen ble beholdt slik den lå der fra naturens side, et «vildnis», som han kaller det. I stedet for bare å «utlegge» den til en folkepark måtte man *gjøre* til en. Det gjør man gjennom å forme den til en naturpark. For Puntervold er folkepark og naturpark å forstå som synonyme, det betegner det samme fenomenet, men naturpark-betegnelsen angir at folkeparken er anlagt på bestemte måter. I naturparken hersker spor av menneskelig sivilisasjon, noe som holder villdyret i mennesket på avstand. I stedet for et «vildnis», ville man i og med naturparken få en skog bevart «bedst mulig i sin vakreste naturtilstand». Det er altså ikke en «vildtvoksende» tilstand som er skogens «vakreste naturtilstand», den oppstår først gjennom menneskelige inngrep. Vi ser hvordan den kontinentale parktradisjonen er en referanse for formannen i Aker herred Arbeiderparti, hans bruk av naturpark-begrepet peker mot den franske parken. Nå er det ikke et Versailles han vil ha, men kanskje heller noe som likner mer på den engelske parken? Puntervold vil ikke ha noen viltvoksende skog, men heller noe som etterlikner et estetisk naturideal, naturen i sin «vakreste naturtilstand». I tillegg så han for seg at parken blant annet ville inneholde en lekeplass, en plass for friluftsmøter, en musikkpaviljong og et friluftsteater. Så måtte man ha oppsynsmenn og dessuten ekstra ordensvern på festdager.²¹⁰ Puntervold representerte som sagt mindretallet. I avisa berettes det om livlig diskusjon

---

²¹⁰ «Grefsenåsen som folkepark» *Social-Demokraten*, 14.1.1913.

etter innlederens appell. Man var enig i Puntervolds syn på betydningen av en slik park for befolkningen og at gode «stier og veie, en billig kafé, skibakke og skøitebane» var ønskelig, men flertallet ønsket seg ikke noen større inngrep: «man fandt, at skogen i sig selv var saa smuk, at nogen ingaaende parkmæssig behandling var unødvendig».²¹¹

Ingen parkmæssig ødeleggelse!

I samme utgave tok også *Social-Demokratens* leder for seg representantmøtet spesielt, og spørsmålet om grøntarealer for byens befolkning generelt. Det var Martin Tranmæl som var avisas redaktør, så det kan ha vært ham som førte pennen. I spørsmålet om byens grøntarealer hadde byen syndet grovt, mente han. «Ingen hovedstad i den civiliserte verden har saaledes som Kristiania vist en saa ringe forstaaelse av nødvendigheten av at anskaffe større arealer inden- saavelsom utenfor byens omraade til parkmæssig utnyttelse.» Hverken byens makthavere eller den borgerlige pressen, med unntak av *Aftenposten*, hadde viet saken noen oppmerksomhet, hevdes det. Pressen måtte nemlig med for å skape en forståelse hos politikerne, skulle befolkningen få noen glede av parkene. De byen «tilfældigvis» allerede hadde, bød ikke på store muligheter.

I Kristiania er opfatningen den, at en park skal være et anlæg med kjedelige sandveie, hvor græsplænerne foruten at avstænges ogsaa overplantes med træer, saa der aldrig blir nogen ordentlig græsrot. Menneskene tvinges av opsyn og politi til at holde sig paa træbænkene og sandveiene.

Lederen nevner som eksempler på slike kjedelige parker «Sankthanshaugen og Studenterlunden, hvor det grønne græs nok er til at se paa, men ikke til at røre ved, allermindst til at sitte paa». Kristiania burde se til London, hvor Hyde park er et forbilledlig eksempel på hvordan en park burde være. Der ligger befolkningen på gresset i tusenvis og hviler ut etter endt arbeidsdag. Det er ikke mye mer enn dette befolkningen trenger. «Hyde park ligger som en naturpark midt i millionbyen; der er ikke anvendt mange penge paa en parkmæssig ødeleggelse.» Begrepet naturpark får her en annen betydning enn hos Puntervold. Hos avisas partifelle

---

²¹¹ «Grefsenåsen som folkepark» *Social-Demokraten*, 14.1.1913.

siktet begrepet mot en ganske forseggjort park, mens det i partiavisas leder tas avstand fra slike inngrep på Grefsenåsen. «En vidløftig parkløgning vil ødelegge folkeparken.» Det var tilstrekkelig å rydde skogbunnen og ellers sørge for gode steder for folk å slå seg ned. Det var den type friluftsliv arbeiderfamiliene hadde behov for, «nemlig at finde et sted ute i guds frie natur, hvor de kan indrette sig ugenert som hjemme, en liten jordplet under et træ, hvor de avvekslende kan stille sin medbragte mat, leke med barna, sove og hvile, læse og passiare, gjerne ta sig et slag kort o.s.v.».²¹²

To dager senere trykker *Aftenposten* på sin side nesten hele *Social-Demokratens* leder og stiller seg bak dennes synspunkter på saken.²¹³ Lederen og *Aftenpostens* kommentar refereres også i et korrespondansebrev som trykkes i flere av landets aviser. Korrespondenten hevder at «det er en kjendt sak, at Kristiania er svært daarlig forsynet med aapne plasse og park-anlæg», og bifaller med det de synspunktene hovedstadsavisene legger for dagen. Korrespondenten er også enig i at de parkene som finnes ikke duger. «Sankthanshaugen kunde blevet nogen andet end den kjedelige <park> den nu er, og som sandelig er alt andet end indbydende for dem der trænger bevægelsesfrihet og hvile ute i den frie natur. Og det er jo *det*, som burde være tatt mest hensyn til (...).» Slik *Social-Demokraten* gjør, skriver også korrespondenten om planene det foreløpig ikke hadde blitt noe av på Frogner-jordene [våre dagers Vigelandsparken], det som kunne blitt Kristianias Hyde park. Riktignok har byen «en slags folkepark» oppe i Frognerseterskogen. «Men adkomsten dit er jo altfor kostbar for de folk som bedst trænger at ha en folkepark, og det tar for lang tid at komme dit. I det siste har man begyndt at fæste sig ved Grefsenåsen som et skikket sted for en folkepark eller naturpark.»²¹⁴

Vi ser her hvordan ikke bare Grefsenåsen, men også Frognerseterskogen settes i sammenheng med byens parker. Det var ikke uvanlig at både Frognerseteren og andre deler av Marka ble sammenlignet med en park, noe vi kommer tilbake til senere. Grefsenåsen var en folkepark, men skulle

---

²¹² «Vore parker», *Social-Demokraten*, 14.01.1913.

²¹³ *Aftenposten*, 15.01.1913.

²¹⁴ Korrespondansebrevet ble trykket i *Rakkestad avis*, 21.01.13; *Vestfold Arbeiderblad*, 21.01.1913; og *Tromsø stiftstidene* 23.01.1913.

være noe annet enn byens øvrige, «kjedelige» parker. Den skulle ha utforming tilpasset en ny tid, der hele arealet var til for å brukes. Vi kjenner igjen Nickelsens definisjon av folkeparken, der gresset skulle være en tumleplass for familiene. Folkeparken var et sosialt prosjekt, den symboliserte en demokratisering av den borgerlige parktradisjonen. Denne demokratiseringen finner også sin vei inn i naturparkbegrepet, i og med at det var selve den naturlige utformingen av grøntområdet som var incitamentet. Byens grøntområder skulle være et sted hvor befolkningen kunne leve ut sine liv for en stakket stund. Livet her skulle være fritt, ha bevegelsesfrihet i fri natur, og være fritt for hemmende omgangsformer. For noen av partene i diskusjonen, synes det som om graden av menneskelig frihet var proporsjonal med naturens frihet: jo mindre strengt den parkmessige tilretteleggingen av grøntområde var, jo friere kunne besøkernes agere. Men, skal vi tro Puntervold, kunne denne friheten tippe over i det rene barbariet. Jo villere natur, jo villere mennesker.

Naturparkbegrepet synes altså å definere selve utformingen av folkeparken, det vil si hvor store inngrep man ønsket. For Puntervold var det utformingen som naturpark som ville gjøre Grefsenåsen til en folkepark, som ellers ville bli en havnegang, eller «hestehaga for de fattige», som han også kalte det.²¹⁵ Mens lederen i *Social-Demokraten* fremholdt at en parklegging etter Puntervolds syn, ville ødelegge folkeparken. Puntervold ble berømmet for sitt engasjement for saken, men avisa var uenig med partifellens ideer. Debatten vitner om ulike syn på naturen. At ulike representanter for arbeiderbevegelsen representerer ulike syn viser at dette ikke nødvendigvis var et klassespørsmål. Det kan også vise til en temporal komponent. Ulike individer innenfor samme organisasjon og samme generasjon (Puntervold og Tranmæl var begge født i 1879) kunne orientere seg i ulike retninger, ikke bare politisk (de representerte hver sin fløy i Arbeiderpartiet), men også historisk. Puntervold så bakover mot fortida, mot tradisjonene fra den europeiske høykulturen. Uansett hvor ironisk påkallelsen av Versailles måtte være, var retorikken hans mettet med forestillinger om naturen som hadde utspring langt tilbake i tid. For Puntervold

---

²¹⁵ «Grefsenåsen som folkepark», *Social-Demokraten*, 14.01.1913.

virker ikke skogen å være skjønn i seg selv, den var et villnis. For Tranmæl og andre derimot, var den vakker som den var, skogen var «guds frie natur» og trengte ingen forskjønnelse. Her følte menneskene seg «som hjemme».

Punternvold mente man hadde lært av «bitter erfaring» at en park måtte kultiveres, for i «et vildnis kommer vildsvintendensene frem».²¹⁶ Han var ikke alene om å mene at befolkningen hadde en hang til ødeleggelser. Også hans meningsmotstander i Aker herredsstyre, Høyremannen Hans Theodor Sæby, tenkte i liknende baner, med den forskjell at for ham var ødeleggelsene «Kristiania-pøbel» ville stå for et argument mot oppkjøp av åsen til å begynne med. Han fikk på pukkelen av Arbeiderpartipolitiker Peder Andersen: «Sæby har nok ingen forstaaelse av hvad det vil si for folk som bor trangt og daarlig at komme ut i naturen.»²¹⁷ Det er uvisst hvem Sæbys pøbel var og hvilke erfaringer Punternvold siktet til, uansett ligger det implisitt i termen erfaring at Punternvold hadde blikket festet bakover i tid mot noe som har vært. Også løsningen på destruksjonsproblemet han forestilte seg var hentet fra erfaringen, fra de eksisterende parkene han kjente til, forseggjorte og ordnede parker som stimulerte til kultiverte omgangsformer.

Men for Tranmæl og andre aktører i debatten var slike parker passé, de tilhørte fortiden til og var preget av natursyn, omgangsformer og bevegelsesmønstre man mente ikke passet til det nåtidige livet i byen. Nå til dags hadde byens borgere andre behov, og parkene måtte være tilpasset dem og fremtidens utvikling. Forestillingene om grøntområder som kommer til uttrykk her, sikter mot noe annet enn hos Punternvold. Siktepunktet er ikke mot noe allerede kjent, men mot noe man ennå ikke helt vet hva er, men kan se konturene av i den tiden som kommer. Fenomenet lå i fremtiden. Det var parkliknende, men ikke helt en park slik man kjente den.

Naturparkspørsmålene

Øyene utenfor Kristiania var på denne tiden et hett tema. Spørsmålet om hva som skulle skje med dem lå i uvisse. Det foregikk forhandlinger

---

²¹⁶ «Grefsenåsen som folkepark», *Social-Demokraten*, 14.01.1913.

²¹⁷ Referat fra Aker herredsstyre, *Social-Demokraten*, 14.11.1913.

mellom kommunen og staten om et salg av disse, men utfallet var høyst usikkert og ingen avgjørelse ble tatt på mange år ennå, skulle det vise seg. Øyene ble trukket frem hver gang behovet for mer grøntareal ble tematisert. De skulle kompensere for det areal som manglet inne i byen. Ikke bare det, de skulle også kompensere for det manglende tilgjengelige areal i skogene utenfor byen. Det kan lyde overraskende, all den tid skogene utgjorde svært store områder. Men skogen man da snakket om var kommunens skogeiendommer. De private skogene ble ikke regnet som fellesskapets eie på denne tiden, kjennskapen til dem manglet også i stor grad. Fremtiden deres var for usikker til å regne dem som sikret for befolkningens friluftsliv. Kommunen måtte kjøpe områdene, det var det eneste middelet man hadde å gripe til for å skaffe befolkningen høyst påkrevde friluftsområder.

Social-Demokraten argumenterte for at oppgaven tilhørte «naturparkspørsmålene» som lå i tiden:

Overalt i de store byer optar arbeiderne naturparkspørsmålene som en væsentlig og viktig del av sine sociale oppgaver. Hvis Kristiania arbeidere nu gjør det samme, vil de høste en uendelig taknemlighet av befolkningen. Og særlig i fremtiden, naar byen er blit endnu større end nu, vil man vite at skatte den fremsynthet, som skaffet arbeiderbefolkningen de store, uberørte <naturparkene> i fjorden.²¹⁸

Vi ser hvordan fremtiden tematiseres. Én ting var befolkningen av i dag, men særlig befolkningen som i en nær eller fjern fremtid bodde i et større Kristiania, måtte tenkes med. Kanskje er det denne forestillingen om fremtidens by som gjør at «naturparkene» står i anførselstegn. Som del av en fremtidig virkelighet, vet man ikke helt hvordan man skal benevne friluftsområdene i Oslofjorden, det finnes ikke noe entydig erfaringsgrunnlag, ingen eksisterende områder som likner nok. Øyene var jo ingen parker i egentlig forstand, noe adjektivet uberørt understreker, de er ikke menneskeskapt. For oss som lever i dag, er ikke offentlige friluftsområder som Oslomarka eller andre steder noe ukjent, men på starten av 1900-tallet kjente man ikke nødvendigvis til noe slikt. Man hadde Nordmarka, et område de fleste kjente til, men ikke nødvendigvis gjennom førstehånds-

---

²¹⁸ «Friluftsliv», *Social-Demokraten*, 25.07.1913.

erfaring. Dette skulle endre seg med merkingen av sommerrutene i Marka på 1920- og 30-tallet. I diskusjonene om steder som Ekeberg, Grefsenåsen og øyene, var ikke Nordmarka noen referanse, det var det parkene som var. At Grefsenåsen bare skulle beholdes slik den allerede var, som fri natur, var på ingen måte selvsagt. Skulle skogen bli et friluftsområde, måtte man først gjøre noe med den, om den nå var å parklegge den eller bare anlegge veier og bygge serveringssteder. En annen grunn til at naturpark var satt i anbeførelse, kan være at det ikke var noen som eide øyene, altså eide dem *som* naturparker. Eiendom var et av kriteriene jeg listet opp som kjennetegn på en naturpark i denne idealtypen. Staten eide øyene, men de var ikke naturparker. Ikke ennå. For å bli det måtte de kjøpes av kommunen og utlegges til naturparker.

Blant øyene gjaldt den største interessen Hovedøya. Den hadde vært del av forsvarsverket og var for en stor del stengt for offentligheten. Diverse ønsker ble fremmet, blant annet at jubileumsutstillingen i 1914 skulle legges her.²¹⁹ I løpet av 1913 ble avgjørelsen tatt om at Kristiania folkebad skulle flyttes ut hit og oppta en liten del av øya.²²⁰ Mange ønsket også resten av øya som folkepark, men det var også muligheter for at øya skulle ende opp som havneanlegg eller at deler av den ville tilfalle private.²²¹ Den ønskede folkeparken kunne derfor risikere å bli ganske liten. Arbeiderpartiet gikk ved kommunevalget i 1913 til valg på at Hovedøya skulle utlegges til folkepark.²²² Under parolen «naturparkspørsmålene», begrunnet *Social-Demokraten* kravet om anskaffelsen av Hovedøya, Lindøya og Nakholmen med at det var svært mangelfullt med områder for befolkningen i byens omegn, selv om det riktignok fantes store områder der.

Men adgangen til at benytte disse herligheter er desværre ikke saa god som den burde være. Til Frognersæteren og Ekebergskogen, særlig til den sidste er der let adgang. Og mange er de, som tilbringer kveldene og søndagene

---

²¹⁹ Bård Alsvik, «Folkeparkenes historie i Oslo», *Tobias* 2006, nr. 2-3.

²²⁰ Badet lå her frem til 1951 og til imot til sammen åtte millioner besøkende. Hjalmar T. Larsen, «Øyer og strender i Akershus, Oslo og Buskerud», i *Oslo-fjorden: Oslo, Akershus, Buskerud, Østfold, Vestfold*, 2. bd, red. av Hjalmar T. Larsen, (Oslo: Halvorsen & Larsen, 1954), 53.

²²¹ «Ingen udsigter for en forlystelsespark paa Hovedøen», *Aftenposten*, 09.07.1918.

²²² «Arbeiderpartiets kommuneprogram ved valget i Kristiania 1913-16» *Social-Demokraten*, 13.11.1913.

her. Men disse steder egner sig dog ikke saa godt til det familie-friluftsliv, som særlig arbeiderfamilierne har trang til om søndagene.²²³

Begrunnelsen for at Frognerseieren og Ekeberg ikke passet noe særlig til arbeiderbefolkningens behov, var den samme som for parkene i byen. Familiene ville slå seg ned og «ellers bevæge sig som de vil».²²⁴ Når det gjelder tilgjengeligheten, så var den ikke så enkel på dette tidspunktet i historien. Det var dyrt, omstendelig og lang vei til Majorstuen og banen til Frognerseieren for en arbeiderklassefamilie fra østkanten. Det offentlige transportsystemet skulle bli bedre utover mellomkrigstida. Samtidig økte folks muligheter, i form av fritid og ressurser, til å benytte seg av naturen. Nærhet til områder der mennesker bor var, som vi husker, et kriterium for at noe kunne regnes som naturpark. Nærhet er relativt, og bestemmes blant annet av den tilgjengeligheten transportmidlene tilbyr. Det som kanskje lyder overraskende i arbeideravisas ytring, er påstanden om at arbeiderfamiliene ikke følte de kunne bevege seg som de ville i skogene på Ekeberg og Voksenåsen, og at disse ikke var egnet for å slå seg ned og finne seg til rette i. «Til dette er der jo bare en yderst innskærket adgang i kommunens skoge rundt omkring byen», skriver *Social-Demokraten*.²²⁵ Utsagnet tyder på en ganske annen erfaring av skogene rundt hovedstaden enn den som skulle vokse frem over de neste to tiårene. I mellomkrigstidas skildringer av Marka, synes rommet man hadde å boltre seg i uendelig. Dette tar jeg særlig for meg i andre del av avhandlingen. I *Social-Demokraten* leser vi at man er seg bevisst at områdene ligger der rundt byen, men de er langt borte og vanskelig tilgjengelige. Tilgjengeligheten dreier seg både om reisen dit, men også om følelsen av å kunne bevege seg fritt. Dette gjelder både kommunens skoger, og i enda større grad de private. I lederen i januar, den som omtalte debatten om Grefsenåsen, hadde *Social-Demokraten* beskrevet arbeiderbefolkningens behov. «Hertil behøves ingen vidtløftige <parkanlæg>; der behøves bare plads. Men det sørgelige er, at der er mangel paa netopp saadan plads i Kristiania og omegn. Den private bebyggelse (sic) har grepet saa om sig, at man overalt

---

²²³ «Friluftsliv», *Social-Demokraten*, 25.07.1913.

²²⁴ «Friluftsliv», *Social-Demokraten*, 25.07.1913.

²²⁵ «Friluftsliv», *Social-Demokraten*, 25.07.1913.

møtes med et «adgang forbudt».»²²⁶ Den voksende byen, privat hyttebygging og usikkerhet angående rettigheter til bruken av privat skog, gjorde kravet om offentlig eide skoger prekært. Spørsmålet om fri ferdsel på annen manns grunn er et spørsmål som mer og mer gjør seg gjeldende i samtiden, og som det etter hvert kommer utredninger om.²²⁷ I 1913 dreide debatten seg om nødvendigheten av å kjøpe opp mer skog for offentlighetens penger. Anskaffelsen av grøntområder for befolkningen var en del av «naturparkspørsmålene», mente arbeiderbevegelsen. I tiårene som fulgte, skaffet kommunene seg også flere skogområder. Dermed ble de det som kunne kalles naturparker.

Kommunenes skoger

Sammen med Gressholmen-Rambergøya, ble Hovedøya kjøpt først i 1949, mens staten beholdt de øvrige øyene Lindøya, Nakholmen og Bleikøya. På øyene fantes det privatboliger, men store «arealer ble lagt ut som naturpark».²²⁸ Med unntak av Hovedøya finnes boligene der den dag i dag og områder på øyene er i senere år regulert til friluft- og verneområder. Også i omegnen kjøpte Kristiania og Aker kommune opp nye områder utover 1900-tallet. I 1919 startet diskusjoner om oppkjøpet av Vettakollen, etter at tanken hadde versert i avisene i noen år. I diskusjonene trakk man på erfaringene fra Grefsenåsen og omtalte Vettakollen vekselvis som folkepark og naturpark. Igjen var det Aker kommune som tok initiativet og igjen var Michael Puntervold blant dem som satt i komiteen som skulle utrede hvordan man skulle gå frem.²²⁹ Begrunnelsen for nedsettelsen av komiteen var bekymringen for at villabebyggelsen skulle vokse seg oppover åsen og tilslutt erobre den helt. Man måtte sikre seg høydedraget som «naturpark» og bevare den som utfluktssted.²³⁰ Det endte med at Aker og Kristiania kjøpte Vettakollen i fellesskap fra og med 1921 og gjennom hele 20-tallet, hvor oppkjøp av nye parseller ble lagt til naturparken.

---

²²⁶ «Vore parker», *Social-Demokraten*, 14.01.1913.

²²⁷ Friluftsløven kom i 1957, etter at diskusjonene startet i mellomkrigstida.

²²⁸ Larsen, «Øyer og strender i Akershus, Oslo og Buskerud», 55.

²²⁹ «Tre folkeparker i Christiania omegn», *Morgenbladet*, 27.09.1919.

²³⁰ «Vettakollen», *Dagbladet*, 23.10.1919.

De øvrige av kommunenes skogkjøp hadde en mer sammensatt begrunnelse. Her kom andre hensyn inn, men også de ble betraktet som en slags parker. Helt fra begynnelsen, da Kristiania kommune kjøpte Frogner-seterskogene, var det lagt til grunn en økonomisk begrunnelse for driften av kommunens skoger. Men som forstmann og historiker Andreas Vevstad har beskrevet, var de forstvitenskapelige kunnskapene mangelfulle, man visste ikke helt hvordan man best skulle ta vare på skogen. Man kunne vanskelig bygge på erfaringer fra utlandet. Resultatet ble et skogbruk der hensynet til friluftslivet veide like mye eller mer enn rasjonelle vilkår for skogbruk. Før Aker og Oslo ble slått sammen i 1948, var de to kommunenes skoger blitt drevet ut ifra ulike hensyn. For Kristiania/Oslo kommune var hensynet til friluftsliv sentralt, mens i Aker ble skogdriften drevet etter rent økonomiske prinsipper, uten at dette hadde gjorde at skogene så ulike ut, ifølge Vevstad.²³¹ I 25-årberetningen for Oslo kommunes i perioden 1913-1937, synliggjøres et tredelt perspektiv mellom hensynet til vannforsyning, friluftsliv og økonomi. Begrunnelsen for kommunens oppkjøp av skog skyldtes

for det første hensynet til byens vannforsyning (...) Samtidig hermed har man gjort meget for å skaffe byen utfartssteder, folkeparker i nærheten av byen, hvor man kunne trekke frisk luft, sole sig, gjøre turer vinter, vår og høst. Om sommeren drar de fleste til fjorden for å bade i sjø og sol, og byen har derfor sikret sig strandlinjer fortrinlig skikket til badeplasser såvel på Ingierstrand som på Håøya m.fl. steder.

Det tredje motiv er økonomiske hensyn. De spilte således en rolle vid innkjøp av Syverud-Hanoaskogene. Men tanken på økonomien krysses av hensynet til skogens betydning som folkepark. Da skogene først og fremst er kjøpt for å bevares som naturparker, kan avvirkningen ikke alltid foregå etter strengt forstlige og økonomiske prinsipper. Driften av eiendommene bør naturligvis helst være lønnsom, men dette moment kan ikke være det første og viktigste. Omsorgen for bybefolkningens hekse (sic) går og bør gå foran. Det ofres også meget av det som skogen innbringer på utfartssteder, veier, skibakker, løiper og stier.²³²

Det viktigste hensynet var drikkevannet. Samtidig var befolkningens friluftsliv helt sentralt. Men skogene skulle også drives økonomisk slik at bevaringen av en levekraftig og lønnsom skog var viktig. Skogenes verdi som friluftsområde kunne komme i konflikt med dette perspektivet, men

---

²³¹ Vevstad, *Det begynte med Frogner-seterskogen*, 32.

²³² «25-årsberetning for Oslo kommune 1912-1937», sitert i Vevstad, *Det begynte med Frogner-seterskogen*, 64.

befolkningens bruk og behov skulle gå foran. I beretningen omtales dette som folkeparker. Her er folkeparkbegrepets rekkevidde trukket langt, både i den forstand at begrepet selv tøyes til å romme ny mening og at avstanden til byen nå er stor. Syverud skog lå i Ski kommune. Som folkeparker likner disse områdene lite på parkene i byen. Derimot liknet de mye på Grefsenåsen og Vettakollen. Det er godt mulig de utgjør erfaringsgrunnlaget for å forstå områder dypere inni skogen på denne måten. I utseende skiller de kommuneeide skogene seg lite eller ingenting fra den øvrige skogen, heller er det nok forvaltningen som er bestemmende for å kalle dem for folkepark. Naturparkbegrepet synes imidlertid å spille på hvordan skogene ser ut eller kvaliteten ved dem. I formuleringen, skogene må bevares som naturpark, ligger det implisitt at de skal ha en bestemt utforming for at de kan ha verdi som folkeparker. Det må ligge noen estetiske og opplevelseskriterier til grunn. Hva disse kriteriene er, sier sitatet lite om, utover en hentydning til folkehelsa. Kriteriene er definitivt andre enn dem som ligger innbakt i den forstmessige driften, som ikke tar hensyn til skogen som opplevelseslandskap. Igjen, slik vi så tidligere, er det altså sånn at naturparken definerer folkeparken. En naturpark er en folkepark, men en folkepark som er utformet på bestemte vis. Fokuset på skogenes utforming går igjen, skal vi se. Hvordan de var utformet, gjorde at de kunne betraktes som parklignende, også blant friluftsfolket.

Nordmarka, en «uhyre Naturpark»

Et tidlig eksempel på forståelsen av skogen som en type park, finner vi i 1902. Særlig etter at Holmenkollbanen åpnet i 1898, var Nordmarka det mest kjente og benyttede turterrenget i skogene omkring hovedstaden. Nordmarka kunne være av interesse for besøkende til byen også, der den lå i forbindelse med Holmenkollens skiterreng og Voksenåsens turistanstalter. Det var kanskje bakgrunnen for at guideboken *Kristiania-Ciceronen: En Veileder for Tilreisende* skrev om området.

Nordmarken er som en uhyre Naturpark for Kristiania og besøges af en Mængde Mennesker, kanske mest om Vinteren af Skiløbere. I tidligere Tider var det ikke saa; det er ikke saa særdeles mange Aar, siden man begyndte at vove sig indover Nordmarken paa Vinterføre; og nu sværmer

selv Smaagutter og Backfishcer i mængdevis over hele Strækningen. I de sidste Aar der der bygget en Mængde Skihytter i Yderkanterne, i de Dele, som ikke tilhører Baron Wedels Arvinger.²³³

Nordmarka er *som* en uhyre naturpark, skriver forfatteren. Vedkommende slår altså ikke fast at den *er* det. Hva som menes er uklart, men basert på det jeg har beskrevet tidligere tror jeg at vi kan gripe den konteksten som bestemmer begreps meningsinnhold. Jeg fortolker det dithen at benevnelsen refererer til den europeiske parktradisjonen jeg har gjort rede for. Det blir klarere hvis vi ser på det andre tilfellet av begrepet tidligere i guideboken. Her skriver forfatteren om byens parker, som han påpeker er få for en såpass stor by, men at man til gjengjeld har Bygdøy, «en af de deiligste Naturparker, nogen Storby kan ønske sig, og saa tæt indtil Byen og med saa gode Adkomstmidler, at den for en stor Del bøder paa Savnet af Parkanlæg inden Byens Grænser».²³⁴ Han slår fast at Bygdøy *er* en naturpark og synes å sette halvøya i forbindelse med liknende parker i Europas øvrige storbyer. Nordmarka, derimot, er *som* en naturpark. I tillegg ser vi at benevnelsen står i sammenheng med adjektivet «uhyre», noe som virker å sikte til at landskapet er større enn en egentlig naturpark. Naturpark er altså her noe forfatteren sammenlikner med, det er det erfaringsgrunnlaget han har til å beskrive hvordan Nordmarka skal forstås, et erfaringsrom han regner med at leserne deler med ham. Det kan bety at forfatteren ikke finner noe mer nærliggende begrep å ty til for å forklare fenomenet, et fenomen han slår fast er relativt nytt. Det er ikke mange år befolkningen har benyttet Nordmarka på denne måten. Derfor har det heller ikke oppstått et passende begrep som kan dekke virkeligheten.

Dette ble skrevet helt i starten av århundret, altså før de prosessene jeg har beskrevet over de forrige sidene fant sted. Derfor spiller nok den europeiske parktradisjonen en såpass stor rolle som referanse for benevnelsen av Nordmarka som en slags naturpark. Men også langt uti mellomkrigstida virker parken å være et sentralt erfaringsgrunnlag for hvordan deler av Marka ble forstått og beskrevet.

---

²³³ *Kristiania-Ciceronen: En Veileder for Tilreisende* (Kristiania: Interessentskabet, 1902), 195.

²³⁴ *Kristiania-Ciceronen*, 172.

Parkmessig tilrettelegging av Marka?

Til nå har vi stort sett behandlet diskusjoner og debatter, men begrepet var også sentralt i praksiser. Det vil si at det ikke bare var noe man pratet om, det la også føringer på det man gjorde med landskapet. Det spiller for eksempel en rolle i friluftslivsorganisasjonenes oppmerkingsarbeid i mellomkrigstida. Da Friluftslivsklubben startet sitt oppmerkingsarbeid på midten av 1920-tallet, var det Østmarkas trær som først ble lerret for klubbmedlemmenes pensler. De første to-tre årene konsentrerte de sitt arbeid om disse skogene øst for byen, før de tok sine malingsspann og gikk mot skoger i andre himmelretninger. Før de gjorde det, hadde klubben skapt noe et nytt landskap, skal vi tro klubbens medlemmer. Slik de ordlegger seg, var området nå som et parkliknende landskap å regne.

I 1936 publiserte Friluftslivsklubben en liten bok om klubbens oppmerking i Marka, kalt *De blå stier*, forfattet av mangeårige primus motor for merkingen, Alfred Janson. Her hevder han at Østmarka var lite kjent før klubben hadde satt sitt merke på trærne. Dette gjaldt vel å merke ikke traktene omkring Sarabråten og til dels terrenget langs Nord-Elvågas vestside ned til nordenden av Sør-Elvåga, hvor henholdsvis Gullsmeden og Nordre Skytten tjente som skattede serveringssteder. Utenfor hovedtrekkene her, «var det ennu nokså stille og dødt». Særlig området mellom Nøklevann og Akers nabokommuner i sør, kalt Sørøstmarka av klubbens medlemmer, var lite benyttet. Ja, så lite benyttet at Janson kaller det «et riktig <terra incognita>». ²³⁵ Også området mellom Elvåga og østover mot Losbyvassdraget får denne betegnelsen. ²³⁶ Det er interessant at Janson omtaler store deler av Østmarka på denne måten. Disse skogene var på ingen måte ukjent, her fantes fastboende og utstrakt skogbruk, den såkalte Plankeveien mellom Enebakk og Kristiania gikk tvers gjennom Østmarka, og Thomas Heftyes sted på Sarabråten var senteret i et tidlig friluftsliv, allerede fra 1850-tallet av. Men Janson tenker ikke på lokalboende, skogsarbeidere, plankekjørere eller 1800-tallets overklasse, han tenker på

---

²³⁵ Alfred Janson, *De blå stier*, (Oslo: Friluftslivsklubben, 1936), 2.

²³⁶ Janson, *De blå stier*, 24.

«fotvandrerne» fra byen.²³⁷ Disse var et nytt innslag i Marka, og de var der mye takket være de blå stiene som viste vei.

Det var Aker som eide størsteparten av skogene her, og klubben hadde søkt kommunens skogstyre om tillatelse til å sette opp skilter. Merkingen ga snart resultater, «det varte ikke lenge før våre stier var sterkt beferdet, og de för så öde trakter gjendlöd av prat og munter latter».²³⁸ Veksten i antall vandrere skyldtes ikke minst åpningen av Østensjøbanen i 1926. Banen hadde da endestopp på Oppsal. Denne, som den gang var en trikkelinje, gjorde med ett Østmarka mye lettere tilgjengelig for befolkningen. Også Ekebergbanen, ferdigstilt i 1917 med endestopp på Sæter, brakte turfolket mot skogen. Begge disse baneselskapene bidro med pengestøtte til klubbens merkearbeid i Østmarka. Innen 1927 var omme, hadde de arbeidet seg gjennom hele det området som i våre dager utgjør Østmarkas vestlige del.

Dermed var hele terrenget vest for Elvågavassdraget gjennomtrukket av et helt nettverk av greie sommerruter. Terrenget såvel i Söröstmarka, som i de nordlige strök innböd i særlig grad til et nettförmig ruteanlegg. Det småkuperte terreng med stadig avveksling mellem blinkende tjern, bratte kneiker og åpne åsrygger gjør dette terreng nesten selvskevret til en åpen naturpark, med naturlige stier på kryss og tvers.²³⁹

Klubbens tilretteleggingsarbeid hadde fört til at området nå var «nesten selvskevret til en åpen naturpark». Hvilke erfaringer av landskapet indikerer denne ytringen?

At naturparken er åpen tyder på en forskjell fra noe som er lukket eller avgrenset. Jeg fortolker det dithen at det Janson har i tankene er parken, slik jeg har beskrevet fenomenet med rötter i europeisk landskapsarkitektur. Det kan virke som om Janson mangler en bedre betegnelse, slik at en «vanlig» naturpark blir en referanse han kan sammenlikne med, noe adverbet «nesten» understreker. Det virker også å være noe med terrengets topografi og forekomsten av vann som utløser sammenlikningen. Det beskrives en slags harmoni i landskapet, en «stadig avveksling», som bringer assosiasjoner til den engelske landskapsparken og det naturidealet den skulle uttrykke. Men terrenget blir ikke en naturpark før man tilrette-

---

²³⁷ Janson, *De blå stier*, 24.

²³⁸ Janson, *De blå stier*, 5.

²³⁹ Janson, *De blå stier*.

legger det, slik Friluftsklubben hadde gjort med et sitt nettverk av ruter. Før var de sørlige deler det Janson kaller et «ukjent land». Betegnelsen *terra incognita* må anses å være et kjennetegn ved et stykke fri mark, som jo er en av de andre idealbetydningene av naturparkbegrepet jeg har skilt ut. Her står naturpark i et motsetningsforhold til den frie marken. Janson fremstiller det slik at ut av den frie marka hadde Friluftsklubben laget en slags naturpark. Jansons bruk av naturparkbegrepet er dermed å forstå som betegnelsen på et tilrettelagt, parkliknende landskap. Denne fortolkningen synes å forsterkes når Janson senere i *De blå stier* på nytt benytter denne betegnelsen på det vestlige Østmarka. Da man skrev 1936, hadde klubben supplert med noen ytterligere ruter og dertil gjennomført en «storstilet klopplegging» i noen myrlendte områder.²⁴⁰ Rutenettet var nå svært omfattende. «Å redegjøre for de enkelte ruter i dette avsnitt vilde føre altfor vidt. Hele området er nu nærmest en naturpark, med stier på kryss og tvers – alle sterkt beferdet.»²⁴¹ Igjen finner vi et adverb – nærmest – som uttrykker en analogi. Østmarka er ikke langt unna å være en naturpark, ikke minst fordi det er så mange mennesker som vandrer her – så mange at man skulle tro det nærmest var en park et sted i byens umiddelbare nærhet. Her benytter jeg anledningen til å minne leseren på hvordan Jansons begrepsbruk stemmer overens med de fire kriteriene ved denne idealtypen. For det første var den definert av at folk benytter et gitt område til bestemte praksiser, nemlig den utbredte vandringen Janson fremhever. For det andre er landskapet formet til i en eller annen grad, slik han understreker Friluftsklubben har gjort med sitt rutenett. For det tredje er naturparken i umiddelbar nærhet til folks boliger. Nærheten er i dette tilfelle oppstått gjennom sporveiene og de nye bussrutene som ble etablert i mellomkrigstida. Det var først da de ble etablert at området fikk naturparkbetegnelsen. For det fjerde er det snakk om felleskapets eiendom, her representert ved Aker kommunes skogstyre.

Klubbens arbeid i denne delen av Østmarka innebar i noen grad rydding av sti og klopplegging av myrer, men i all vesentlighet besto det av

---

²⁴⁰ Janson, *De blå stier* 13.

²⁴¹ Janson, *De blå stier*, 24.

blåmerking på trærne og montering av kanskje et hundretalls retnings- skilt.²⁴² Til oppsetting av skiltene trengtes nøye planlegging av hva som skulle stå på dem og hvor de skulle henge. I tillegg kom arbeidet med å beskrive og tegne opp rutene, noe de gjorde i diverse rutebeskrivelser og kart.²⁴³ Dette var nøyaktig det samme arbeidet som ble gjort i de øvrige «markene» rundt byen, uten at de ble sammenliknet med noen naturpark, heller ikke steder hvor utfarten var vel så stor. Så hvorfor akkurat Østmarka? Det kan ha bakgrunn i at Janson og klubbens øvrige medlemmer var stolt av arbeidet de hadde gjort og hvordan det hadde bidratt til å åpne skogene for folk. I de andre «markene» samarbeidet de med de andre fri- luftslivsorganisasjonene, men Østmarka opplevde de som sitt eget prosjekt.²⁴⁴ Denne stoltheten og behovet for å synliggjøre prosjektet, var nok en grunn til at Janson fremstilte Østmarkas nye popularitet som «deres» verk. Ønsket om å vise dette kan være en årsak til at landskapet får betegnelsen naturpark. Men det var ikke bare den utstrakte bruken som gjorde at området ble omtalt slik. Janson gjør også et poeng ut av topogra- fien, at det er noe ved terrenget som gjør det «selvskreven som en åpen naturpark». Han beskriver hvordan Østmarka karakteriseres ved et avveks- lende terreng med vann og høyder, gjennomkrysset av med «naturlige» stier som knytter det sammen til et hele. Det var slike formuleringer som ble brukt til å beskrive diverse parkområder i engelsk stil, det fenomenet ute i verden begrepet naturpark opprinnelig ble brukt til å betegne.²⁴⁵ Jansons språkbruk indikerer at den europeiske parktradisjonen er en kontekst som betinger hans erfaring av landskapet.

I Koselleck vokabular er begreper å betrakte som «indikatorer» på bestemte forhold som kan avdekkes gjennom fortolkning.²⁴⁶ At landskaps- parken fortsatt er en referanse for Janson i omtalen av et såpass annerledes

---

²⁴² *Kart og kompas* 1928, nr. 1 melder om at 70 skilt er satt opp i vestre Østmarka. Noen av disse måtte gjenmonteres etter ødeleggelser og andre kom til.

²⁴³ Disse kommer jeg tilbake til i andre del av avhandlingen.

²⁴⁴ Janson synliggjør det i en megetsigende kommentar til DNTs innblanding i skogmerkingen: «Selv Østmarka skulde Turistforeningen ta sig av.» Janson, *De blå stier*, 11.

²⁴⁵ Schnitler skriver f.eks. at en park på Gimle på Hisøya utenfor Arendal «viser avvekslende beplantning og terrangformation. En kanal slynger sig mellem usedvanlig frodige trægrupper av de almindelige slag og to smaa skogkransede indsjøer dækket av vandliljer». Schnitler, *Norske haver i gammel og ny tid*, 2:197

²⁴⁶ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 8.

fenomen som Østmarkas turlandskap, reflekterer hvordan det er en treghet i systemet. Én av begrepshistoriens styrker er at den kan avsløre i hvilken grad fortidig erfaring fortsatt eksisterer i et begrep.²⁴⁷ Forsvinnende betydninger som ikke lenger svarer til virkeligheten kan så og si gjemme seg i ordene vi bruker, uten at disse betydningene er oss bevisst. For eksempel trekker Koselleck frem det tyske begrepet *Bund*, som i utgangspunktet betegnet religiøse forbund. I det sekulariserte Europa ble begrepet transformert til å betegne sosiale og politiske grupper, men uten at det religiøse innholdet helt ble forlatt.²⁴⁸ Når Janson tar i bruk naturparkbegrepet for å beskrive Østmarka, synes eldre betydninger av begrepet å komme til uttrykk. De eldre betydningene utgjør en klangbunn, for å bruke Helge Jordheims uttrykk, som fortsatt virker inn både på begrepets avsender og mottaker.²⁴⁹ Begreper har også en autonom karakter, noe som særlig synliggjøres i at begreper også er det Koselleck kaller «faktorer».²⁵⁰ Begreper kan stifte erfaringer. Man kan derfor spørre seg om det først om fremst er topografien som bringer assosiasjonen til naturparken frem, eller om assosiasjonen likeså gjerne stammer fra begrepet selv. Er termene som beskriver landskapet sprunget ut av landskapets fysiske kvaliteter, eller springer de ut av begrepet, på den måten at begrepet får Janson til å betrakte landskapet på en bestemt måte? Tross alt er det lite ved dette områdets utseende som skiller det fra andre områder i Marka. Når Janson ønsker å sette ord på et landskap som er i utstrakt bruk og som har en bestemt utforming, så har han et begrenset antall ord til rådighet. Disse ordene bærer allerede på mening, slik at de preger Janons erfaring av fenomenet han beskriver. Som mennesker er vi alle tradisjonsbærere, vi holder oss med ideer og synspunkter som styrer våre handlinger og erfaringer, men uten at vi alltid er oss bevisst hvor dette tankegodset stammer fra. Et sentralt perspektiv innenfor begrepshistorien er at en stor del av dette tankegodset bor i språket vi bruker. Når vi kommer til verden arver vi et vokabular som er skapt av våre forgjengere, slik at vi på en måte

---

²⁴⁷ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 18.

²⁴⁸ Koselleck, «*Begriffsgeschichte* and social history», 90.

²⁴⁹ Jordheim, «Begrepshistorie som idéhistorisk praksis», 43.

²⁵⁰ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 8.

taler et fremmed språk. Fortiden er sånn sett fortsatt eksisterende i språket vårt. Det finnes dermed ikke bare en samtidig, synkron kontekst for Jansons begrepsbruk, men også en historisk kontinuitet, noe innlemmelsen av det diakrone tidsspennet i analysen avdekker. Tekster peker på levde erfaringer. Som sagt er erfaring, i Kosellecks ord, «samtidig fortid».²⁵¹ Altså en historisk akkumulert, fellesmenneskelig erfaring, som finnes iboende i ordene vi bruker. I naturparkbegrepet finnes det på dette tidspunktet av historien et gitt erfaringsrom som setter grenser for hva det er mulig for den enkelte å erfare. Den tradisjonelle engelske parken og senere parker inngår i dette erfaringsrommet. I og med at det arbeidet Janson og hans kolleger i Friluftsklubben har gjort, er en tilrettelegging av et landskap til bruk for offentligheten, så blir dette et erfaringsrom han tenker og ordlegger seg innenfor.

Uansett uttrykker Janson at en «gartner» har formet landskapet, i bygartner Røhnes formulering er den regulerende hånd synlig. Østmarka blir dermed nesten å sammenlikne med en offentlig park som er tilrettelagt for befolkningens benyttelse. Jansons ordbruk viser at det likevel er noe annet, ved at han skriver at Østmarka er «nærmest» en naturpark, det er *som* en park, det kan sammenliknes med en park uten helt å være en. Av Jansons begrepsbruk og hans sontring mellom naturparken og den frie marka, kan vi avlese et standpunkt i motsetningsforholdet mellom park og natur. Det tyder på en forestilling om at det ikke er slik at skogen blir et friluftsområde av seg selv, det må tilrettelegges først. Østmarkas mest brukte terreng er like mye park som natur, slik Janson erfarer det.

En «umåtelig bypark»

Alfred Janson hevdet at de blå stiene hadde formet Østmarka til å bli et landskap byens borgere nå valfartet til. Men det kunne nok ikke måle seg mot utfarten til Nordmarka. Utfarten hit hadde pågått lenge, men også her hadde antallet vandrere vokst kraftig gjennom 1900-tallets første tiår. Så

---

²⁵¹ Koselleck, «Two historical categories», 259.

kraftig hadde antallet vokst at skogene nå virket ganske annerledes enn tidligere.

Den kjente kulturskribenten Emil Smith var en av dem som ga uttrykk for dette i sine erindringer fra byens omveltninger i starten av nittenhundretallet. Smith var en sentral personlighet i mellomkrigstidas kulturliv med sine utallige artikler og kronikker i dagspressen.²⁵² I boken *Disse fjerne år: tids- og miljøskildringer fra Norge i tiden omkring århundreskiftet og frem til verdenskrigen* fra 1936, skriver han om utviklingen av Nordmarka, lik mange før og etter ham. Det er særlig Frogner seterbanen som har stått for de store endringene, skriver han, slik den knyttet «en nær forbindelse med de store friluftsanleggene oppe i åsen», og mener med det Holmenkollbakken, sportsstuene, hotellene, sanatoriene, utsiktstårnene, osv. Han kaller Nordmarka for «underlandet» til anleggene i Voksenåsen.

Den som ikke har kjent Nordmarka i tiden før krigen, kan vanskelig forestille sig hvad denne skogstrekningen på fire ganger fire norske mil egentlig er: den er en urskog en miniature, en oprinnelig naturverden i dukkeformat. Den er så småkupert og det er så kronglet å ta sig frem i den, at en kan komme på nye og ukjente stier efter å ha vanket der i en menneskealder; der er åser og dalsøkk, mørk skog og åpne myrer, bekker, elver og et utall av små og store vann; og alt er så norsk så øde og vilt og friskt og koselig – og så inderlig ufarlig. Man måtte bruke kart og kompass og gi akt på hver detalj i landskapet, men kom i alle tilfelle frem til åpen bygd til sist, eller til en lun stue, det var lekeplass for naturelskere og en småskole i opdagelsesreiser.

«Nordbanen», våre dagers Gjøvikbanen, anlagt 1900, gjorde sitt, men først og fremst Holmenkollbanen. Lik båtene i Oslofjorden, som hadde «trukket Bygdø, fjorden og alle øiene inn i byens liv, gjorde denne banen Nordmarka til en umåtelig bypark».²⁵³

Smith kaller ikke Nordmarka en naturpark, men rett og slett en «umåtelig bypark». På samme måte som vi så det i *Kristiania-Ciceronen*, tilføyer Smith adjektivet «umåtelig» for å understreke at det ikke er noen vanlig eller egentlig bypark, men en overdimensjonert en. Vi kan undre oss om ikke det ligger et hint av ironi i Smiths begrepsbruk. Bypark var den

---

²⁵² *Norsk biografisk leksikon*, s.v., «Emil Smith», av Øivind Andersen, 11.04.2018. https://nbl.snl.no/Emil_Smith.

²⁵³ Emil Smith, *Disse fjerne år: tids- og miljøskildringer fra Norge i tiden omkring århundreskiftet og frem til verdenskrigen*, (Oslo: Johan Grundt Tanum, 1936), 196.

blitt, Nordmarka var ikke lenger hva den hadde vært. Landskapet ligger der, men den som ikke kjente Marka før første verdenskrig kunne vanskelig forstille seg hva skoglandskapet *egentlig* er. Urskogen, den opprinnelige naturen, var så og si overleiret av massenes utstrakte bruk. Man trengte ikke lenger kart og kompass i Nordmarka. I stedet var Nordmarka trukket inn i byens liv, banen fraktet alle, store som små, gamle som unge, ut i naturen over byen, og det i så omfattende grad at Nordmarka hadde blitt som en bypark å regne. Det var nettopp den tilretteleggingen av landskapet Janson beskriver som hadde drevet frem denne endringen. Sammen med utviklingen av kommunikasjonslinjene, muliggjorde tilretteleggingen de brede massenes erobring av skogene. Den store mengden mennesker var et hovedelement i opplevelsen av landskapets parkliknende tilstand.

Naturpark på ski

Erfaringen av vekst i antall mennesker, utvikling av samferdsel og endring av landskapet favnes av naturparkbegrepet. Erfaringen førte noen ganger til forestillinger om at en naturpark var etablert, som en følge av disse endringsprosessene. Andre ganger førte det til krav om at naturparken måtte etableres. Etableringen måtte innebære tilrettelegging av landskapet, både av en praktisk art, som det arbeidet friluftslivsorganisasjonene bedrev, men òg politisk handling av forvaltningsmessig art. Mange mente imidlertid at tilretteleggingen måtte balanseres, slik at park-elementet i naturparkbegrepet ikke fordrev naturelementet.

Janson og Smith var ikke alene om å omtale skogene som parkliknende. Også flere andre av de mest ivrige Marka-traverne tyr til parkaktige beskrivelser, særlig når det blir snakk om tilrettelegging av landskapet. Slik er det for eksempel når Haldis Neegaard Østbye skriver om Nordmarka. Én del av *Oslo-markas – Oslo-fjordens* første bind (1938), redigert av det nylig stiftede Osloomarkas Friluftsråd, tar for seg Marka vinterstid, med kapitler om skiløping, aking og skøyteløping. Neegaard Østbye skriver om sine erfaringer som skiløper i Marka fra 1915 opp gjennom mellomkrigstida i et kapittel med tittelen «Nordmarka før og nu». Selv var hun skipioner, særlig innenfor alpinstporten, og var med å stifte Damenes skiklubb i 1931, hvor

hun også var klubbens første formann.²⁵⁴ Avslutningsvis i kapittelet sitt skriver hun om hvordan Nordmarkas popularitet virkelig har skutt i været i løpet av kort tid. Om vinteren er trengselen stor. På 1910-tallet var det fremdeles ikke mange som var ute, det var plass nok, men nå er løypene fullstendig fullpakket på gode skisøndager. Det er derfor «et meget aktuelt spørsmål» om man kan gjøre plass for flere eller om skiløperne er nødt til søke til nye områder. «Det slår en da at samtidig som alle løypene er overfylte, så ligger *terrenget mellom de uthugne løiper* – altså det *største* arealet – praktisk talt *tomt* for mennesker. Kan det ikke gjøres noe for å få utnyttet *hele* arealet?» Her må kommunene, som etter hvert har blitt store skogeiere, gjøre noe, argumenterer hun:

Disse veldige skogstrekninger som omgir landets hovedstad og som efter hvert i stadig større omfang erhverves av Oslo og Aker kommuner, byr med sitt kuperte, vannrike og vekslende lende på store uutnyttede og uoverskuelige muligheter, så fremt man vilde gå inn for å gjøre Nordmarka til en *naturpark*.²⁵⁵

Igjen leser vi altså hvordan det som kjennetegner naturparken, er et avvekslende landskap med høyder og vann. Det er en likelydende karakteristikk som vi har støtt på tidligere. For Neegaard Østbye er det her snakk om vinterens naturpark. Enda mer enn sommerens friluftsliv med dens stier, er skiløpingen avhengig av tilrettelegging, med uthugging av traseer. Men datidens løyper var ikke som i dag, de krevde ikke de brede traseene vi er blitt vant til. Det var Skiforeningen som hadde ansvaret for å merke de røde løypene, men Neegaard Østbye ønsker å legge ansvaret på eierne, kommunene, med et krav om enda sterkere tilrettelegging. Hun vil *gjøre* Nordmarka til en naturpark. For henne var det altså ikke slik at den allerede var det. Der vi så at Janson mente Friluftsklubben nærmest hadde gjort Østmarka til en naturpark, måtte kommunene på banen og gjøre det samme i Nordmarka, med omfattende tilrettelegging, uthugging av nye løypetraseer, og alle de hjemler i lovverket det krevde. «Dette er et

---

²⁵⁴ *Store norske leksikon*, s.v. «Halldis Neegård Østbye», av Elisabeth Lønnå, 06.04.2018. https://snl.no/Halldis_Neeg%C3%A5rd_%C3%98stbye. Østbyes tekst ble av åpenbare grunner ikke tatt med i den andre utgaven av bokverket fra 1952. Hun var antisemitt og en sentral skikkelse i Nasjonal Samling, og ble etter krigen dømt i landsviksoppgjøret. Året da bokverket ble utgitt vendte Østbye hjem etter et par år i landflyktighet for å sone sin dom.

²⁵⁵ Halldis Neegaard Østbye, «Nordmarka før og nu», i *Oslo-marka – Oslo-fjorden*, 1:191.

problem som må taes op i sitt fulle omfang – og løses – så fremt vi ønsker at Nordmarka skal ha samme plass i de kommende generasjoners hjerter, som i den foregående.»²⁵⁶ Løsningen Neegaard Østbye foreslår er å etablere en naturpark. Vi ser hvordan det ligger fremtid og demokratisering i begrepet, det betegner noe som tilhører folket, for fremtiden. Samtidig er det et handlingsbegrep, naturparken er noe som lages. Dette er like mye et forvaltningsspørsmål som et spørsmål om fysisk tilrettelegging, slikt sett handler det også om idealtypen naturpark som friluftsområde som jeg kommer tilbake til senere. Poenget mitt her er å vise at for Neegaard Østbye ligger ikke naturparken der som sådan, den må lages, og det gjennom en omfattende tilrettelegging av landskapet. Denne tilretteleggingen ligger innvevd i begrepet.

Den samme hentydningen mot tilrettelegging ser vi i begrepsbruken til Friluftsrådets ordfører, Hans Amundsen. I sin artikkel i *Oslo-marka – Oslo-fjorden* skriver Amundsen om utviklingene i Marka. Som mange andre skriver han at det først og fremst er om vinteren den store utferdsele finner sted. Det er masser av plass, påpeker han, men hevder at på gode søndager befinner det seg bortimot 100.000 i løypene, så det er «ikke meget vi har å miste eller avstå av det som nu utgjør vårt friland». Trafikken vil bare øke med årene og skiløpingen vil derfor spre seg til hittil lite benyttede områder. Men det er ikke bare om å gjøre å tilrettelegge for nye løypetraseer.

Viktig er det at byens og distriktenes store befolkning har følelsen av, at det er fri mark helt ut til de fjerne blåner. At det ikke bare er en velfrisert og arrondert naturpark vi beveger oss i, men at det utenfor de mest trafikkerte stedene er svære skogsvidder som det fremdeles går an å foreta opdagelsesreiser i.²⁵⁷

Amundsen skriver altså at han *ikke* ønsker seg den utviklingen Neegaard Østbye krever. Men selv om de to forfatterne i praktverket om Oslomarka ønsker seg to ulike ting, ser vi likevel at deres bruk av naturparkbegrepet innebærer det samme. Begge to ser mot fremtiden og lager prognoser om fremtidens bruk i Marka basert på den utviklingen de har sett og erfart gjennom de siste tiårene. «Områder som nu er mindre brukt til skiløp vil

---

²⁵⁶ Neegaard Østbye, «Nordmarka før og nu».

²⁵⁷ Hans Amundsen, «Skogmarka for folket», i *Oslo-marka – Oslo-fjorden*, 1:31.

etter hvert bli innlemmet i den store trafikk. Utviklingen går den vei, og vi må fortsatt regne med stigning i antallet turfolk.» Men for Amundsen gjelder det å styre utviklingen i riktig retning. Marka *kommer til* å utvikle seg mot å bli en «velfrisert og arrondert naturpark», men den må ikke *bare* bli det.

Både Amundsen og Neegaard Østbye skriver her om vinterens friluftsliv, om Marka som skiløperterreng. Sistnevnte ivrer for skisporten og vil tilrettelegge terrenget i Nordmarka ytterligere. Amundsen taler også varmt om skisporten, men han er pådriver for mer enn vinterbruken av Marka. «Det er ikke bare om å gjøre å gjøre plass for skiene», skriver han.²⁵⁸ Kanskje handler det for ordføreren for Friluftsrådet om nødvendigheten av å balansere ønskene og behovene for alle som benytter seg av Marka. Amundsens tekst omhandler hverken bare vinteren eller bare Nordmarka, men Osloomarka som helhet, hele året. Likevel er han bekymret for om tilretteleggingen for skiløpingen skal forringe terrenget, selv om det burde være plass nok. Men så er det heller ikke bare snakk om benyttelsen, men om vissheten, følelsen av at byen og distriktene er omkranset av «fri mark». Vi ser igjen et motsetningsforhold mellom naturpark og fri mark, noe som viser til et spenningsforhold i fremveksten av Marka som friluftslivsterreng. På den ene siden er det snakk om å tilrettelegge, fremodle og konstruere et friluftsområde, på den andre siden er hensikten å bevare det naturlige og uberørte.

Vi har i dette kapittelet sett at et konstruksjonsarbeid absolutt er til stede i Marka, både i friluftslivsorganisasjonenes praktiske arbeid i skogen og omforminger av mer diskursiv art. Hvordan man beskriver verden, virker inn på hvordan den fremstår for den som betrakter den. Marka ble omtalt i de samme vendingene som ble brukt til å beskrive aristokratiske landskaps-parker og parkområder i byen og dens umiddelbare nærhet. Dette var mer enn bare måter å formulere seg på rent språklig sett, det innebar at Marka ble forstått og erfart med bakgrunn i parken som fenomen. Det fantes altså en tydelig sammenheng mellom parken, som et eldre fenomen, og friluftsområdet i byens omegn, som et nyere fenomen; de ble til en viss grad sett

---

²⁵⁸ Amundsen, «Skogmarka for folket», 1:31.

under ett. Jeg sier til en viss grad, da jeg ikke mener å si at de var én og samme ting, men i stedet forsøker å nøste opp i hva som representerer historisk kontinuitet og hva som representerer brudd. Som vi har sett eksempler på, var denne idealtypen til stede gjennom hele mellomkrigstida, parken fortsatte å være en referanse der naturparkbegrepet ble benyttet. Det inntreffer likevel en endring i idealtypen, særlig knyttet til det jeg vil kalle temporalisering og politisering. I benevnelsen av de aristokratiske parkene, var begrepet i liten grad preget av en tidsmessig karakter. I den grad tiden ble tematisert, hadde den en statisk eller uforanderlig kvalitet. Det endrer seg etter hvert som begrepet blir en del av den politiske debatten, og de kravene som ellers blir stilt om å etablere parkliknende områder. Her er fremtidskomponenten fremherskende i begrepets meningsinnhold, noe som gjør at det får et tydeligere preg av handling, det brukes i den hensikt å få noe gjort.

Jeg har argumentert for at parken var en historisk forløper for det friluftsområdet som vokser frem i mellomkrigstidas Oslomarka. Arven fra parktradisjonen avdekkes i sammenhenger hvor naturparkbegrepet i idealtypen park brukes til å beskrive landskapet, eller til å argumentere for visse inngrep i naturen. Bestanddelen park i naturparkbegrepet er i disse sammenhengene en vesentlig kraft som gir begrepet en slagside mot kulturen i det skisserte spekteret mellom natur og kultur. Det innebærer at Marka i mange sammenhenger ble forstått som et overveide kulturelt skapt fenomen. Men bildet er sammensatt, andre ganger er det bare naturen som ses.

Amundsens nevnte tekst viser dette, ikke bare i skillet mellom den «parkmessige» betydningen av naturparkbegrepet og fri mark, men også i andre benyttelser av begrepet. Som Neegaard Østbye avslutter han med en appell. Han skriver at store strekninger av Marka er servituttbelagt mot bebyggelse av hensyn til drikkevannet, og at man på samme måte burde gjøre det «av hensyn til selve friluftslivet». I tillegg til de siste årenes utvidelse av drikkevannsservituttene har kommunene også ervervet seg områder. Det må de fortsette med. «Alt dette som går inn under begrepet naturpark blir visselig ikke vandalisert eller bebygget. Og blir det tale om salg av private skoger innen distriktets utfartsområde, må det bli

kommunene som kjøper.»²⁵⁹ Han oppfordrer samtidig turgåerne til å fare frem med varsomhet og verne skogen. Her ser vi hvordan både hensynet til skogbruket, bevaringen av områdene mot oppsplitting og utbygging, og bevaringen av landskapets uberørthet går sammen innunder naturparkbetegnelsen. Her er det ikke lenger den velfriserte naturparken det er snakk om, men en naturpark der fri mark er medberegnet. I dette tilfellet favner begrepet både parken og naturen i en, skal vi si, likeverdig fordeling. Men ofte var det slik at hovedvekten lå på naturen, slik at naturparkbegrepet uttrykker en ganske annerledes betydning. Dermed står vi overfor den andre idealbetydningen av begrepet.

---

²⁵⁹ Amundsen, «Skogmarka for folket», 40.

II. Naturpark som fri mark

Denne idealtypen ble tatt i bruk i årene før forrige århundreskift, såfremt digitale treff i biblioteket fanger inn den muntlige bruken av begrepet. Jeg har valgt å kalle denne idealbetydningen av naturparkbegrepet for *fri mark*. I seg selv er mark et vidt begrep og har lange røtter i norsk kultur og språk. Varianter som utmark, innmark og ødemark er meningsmettede og komplekse, knyttet til brukshevd, tradisjon og lovverk. Begrepet mark er også forbundet med langlivede idékomplekser innen vestlig tenkning. Tenkningen kretser rundt forestillinger om naturen, om opphav og opprinnelse, om autentisitet, pittoreske landskap, sublim opplevelser, osv. Hensikten med å dvele ved disse ideene i dette kapitlet, er å tydeliggjøre det naturelementet som alltid står i et spenningsforhold til naturparkbegrepets kulturelement, og at periodens diskusjoner om Osloområdet som et stykke natur alltid innebærer en sontring mellom kultur og natur. Idealtypen fri mark er tuftet på ideer om ren natur. Den frie marka er uberørt, ikke konstruert eller anlagt. Men som vi skal se, behøver ikke det å bety at landskapet er uberørt av mennesker som sådan, i stedet sikter det uberørte til en tidløs kvalitet ved naturen – den er ikke preget av den nye tidens endringer. Dette synliggjøres i naturparkbegrepets temporale komponent, noe som blir vesentlig å avdekke i fortolkningen. Naturparkbegrepet i betydningen fri mark er utpreget nostalgisk, med et inkorporert siktepunkt bakover i historien, mot en gylden fortid. Ikke sjelden preges omtalene av Marka av erfaringen av en tapt fortid. I tekstene og debattene blir behovet for å holde tak ved dette fortidige avgjørende for hvor mye av den moderne kulturen man ønsker å slippe til i Marka. Slik sett indikerer ikke bare denne idealtypen en bestemt erfaring av historisk tid, man kan også si at begrepet skaper og forvalter relasjonene mellom fortid, nåtid og fremtid.

Denne idealtypen kjennetegnes av kriterier som på mange måter kan defineres som motsetningen til idealtypen park. Eiendom er for denne idealtypen ikke et kriterium, naturpark i betydningen fri mark er ikke hva et landskap er eller blir hvis for eksempel kommunen kjøper det. Kort sagt blir ikke eierskap tematisert i de sammenhenger denne idealtypen inngår. Praksisene som finner sted her spiller heller ingen definerende rolle. For det

første er det karakteren av naturområdet selv som utpekes av denne idealbetydningen av naturparkbegrepet. Begrepet kategoriserer hvordan landskapet ser ut, eller også hvordan det oppleves. Slikt sett kan den forstås som en estetisk kategori. For det andre betegner begrepet landskaper som ikke er formet av mennesker, i motsetning til idealtypen park, som jo var konstruert i en eller annen grad. I alle fall oppleves det slik at naturen har en uberørt karakter, uten at dette må forstås i streng forstand. Denne formen for naturpark skulle ikke skapes, i den grad man skulle foreta seg noe, var det for å bevare landskapet slik det var. Inngrep i naturen ville true naturparken. For det tredje ligger områdene som kalles naturpark i denne betydningen avsides, der idealtypen park lå i umiddelbar nærhet til sivilisasjonen. For idealtypen fri mark sin del, er lett tilgjengelighet noe som kan true naturparkens eksistens. Det var ikke slik at naturparker i denne betydningen måtte ligge i stor avstand fra bebyggelse, men landskapet måtte oppleves som fjernt vekk fra moderne kultur og sivilisasjon. Begrepet i betydningen fri mark står i et dikotomt forhold til byen, naturparken er alt byen ikke er.

Uberørte landskap

Det første tilfellet jeg har funnet av denne bruken av begrepet stammer fra 1893 og dukker opp i et anonymt innlegg i *Dagbladet*. Teksten omhandler Langesund og et potensial stedet visstnok bærer på. Innsenderen savner tydeligvis gamle dager, da sjøfarten satte sitt preg på byen. Nå har formuene forlatt byen, og forfatteren anfører med dårlig skjult misbilligelse at pietismen og legpredikantene har overtatt styringen. Byen burde i stedet være Norges svar på Capri, et badested for hele regionen. Ja, vedkommende mener det er et under at ikke noen «Pengefyrste» eller «Hovedstadens Millionærer og andre fine og trøtte Mænd» har oppdaget det. Det er særlig Langesundtangen, slik den stikker ut i havet med sin «Naturskjønnhed», sin særegne og rike vegetasjon og spesielle steinformasjoner, som gjør Langesund så egnet som et fremtidig badested. «Kort og godt, hele denne Tange danner en Naturpark saa malerisk og fængslende, at man simpelthen ikke har Lyst til at løsrive sig fra dette

herlige Stykke Natur, naar man først er kommen der.»²⁶⁰ Det er med andre ord utelukkende landskapet, slik det ligger der fra naturens hånd som danner naturparken. Her er det ikke snakk om noen tilrettelegging av landskapet, det er ingenting som må gjøres for at tangen skal bli en naturpark, det er den allerede. Naturen behøver ikke formes til, men dyrkes slik den er for sin skjønnhet og sin helsebringende kraft. Teksten har ikke bare henvisninger til badebyen Capri, men også oldtidens Baia, antikkens mest kjente badested,²⁶¹ og Betesda, i *Det nye testamentet* et basseng i Jerusalem som kunne helbrede sykdom.²⁶² I bukta ved Langesund fantes «veritabel Helsebod-Gytje», altså mudder man kunne smøre inn kroppen med.²⁶³ Mudderbad skulle ha en helsebringende effekt og var typisk ved kurbadanstalter. Sammenhengen naturparkbegrepet her står i, peker med andre ord mot den nye naturdyrkelsen som oppsto i Europa i 1800-tallets siste tiår, det Henning Eichberg og Ejgil Jespersen har kalt den andre «grønne bølge».²⁶⁴ Her var naturen som helsebringende livskraft i sentrum, med nakenkultur, soling og friluftsbad, ernæring- og klesreform, og en ny sanselighet som sentrale uttrykk. Innsenderen til *Dagbladet* fikk det til slutt som vedkommende ville, Langesund bad åpnet i 1897, som et av flere medisinske kurbad etablert ved Oslofjorden på slutten av 1800-tallet. Om det svarte til Capri er dog uvisst.

Vektleggingen av frodig og fri natur følger denne idealtypen videre. Men nøyaktig hva som gjør det til en naturpark er ikke nødvendigvis fastlagt, naturen i landskapet har en uberørt karakter, men landskapet kan like fullt være sterkt preget av menneskelig tilstedeværelse. Det uberørte preget dreier seg kanskje først og fremst om temporalitet. Idealtypen kjennetegnes ikke av fraværet av mennesker, men av fraværet av den nye tiden. Det ser vi når vi tar en kikk i Turistforeningens årbok fra 1917. Her kan vi lese om en tur fra Haukelisetter over til Setesdal, beskrevet av Olaf Richter. Setesdal har ingen veiforbindelse med resten av landet, fortelles det, og ligger derfor isolert og uberørt av den moderne verdens fremmarsj. Dalen er «lite

---

²⁶⁰ D., «Langesund: Et fremtidens Capri», *Dagbladet*, 21.09.1893.

²⁶¹ *Store norske leksikon*, s.v. «Baia», 07.11.2019. <https://snl.no/Baia>.

²⁶² *Store norske leksikon*, s.v. «Betesda», 07.11.2019. <https://snl.no/Betesda>.

²⁶³ D., i «Langesund: Et fremtidens Capri».

²⁶⁴ Se Eichberg og Jespersen, *De grønne bølger*.

paavirket av den nye tid. Befolkningen konservativ i sprog, levesæt, klædedragt». Her er «livet saa ensformig, saa uberørt» at den reisende undres om han befinner seg i 1816 i stedet for 1916. «Det er rørende at man endnu har en slik plet igjen i Norge, men Sætedalen kan jo ikke fredes som naturpark; den maa under forvandlingens lov som alt andet.» Her er det altså ikke kun naturen som har kjennetegn av en naturpark, men dalstrøket i sin helhet, med sine «øde heier og dystre skoger», sitt kulturlandskap og befolkningen med sin gamle måte å leve på.²⁶⁵ Det uberørte karakteren ved naturparken vil altså ikke nødvendigvis bety at den er uberørt av mennesker, men uberørt av moderniteten, av «forvandlingens lov» som alle andre steder gjør seg gjeldende. Tiden har liksom stått stille her, eller i det minste gått saktere, den har en annen karakter enn tiden som preger resten av Norge. Her befinner man seg plutselig 100 år tilbake i tid.

Vi treffer på en liknende karakteristikk i en av reisebøkene til Norges Statsbaner i samme serie som jeg har vært innom tidligere. Her er det et landskap på øya Hydra, sør for Flekkefjord, som karakteriseres som naturparkliknende. Høgslund trekker frem en passende vei for «fotturister» over øya. Øya har et mildt klima som gir gode vekstvilkår, anfører han. «Plantelivet er derfor så rikt og småskogen så frisk, at en langs den nevnte veien ferdes som i en eneste naturpark. Utover denne er strødd hus og hjem av velstelt og trivelig utseende, bygget lunt i bakkehell eller på flater under småhøgder. Utenfor alt dette livfulle rager gråfjell op i tunge rader og lager sterke kontraster».²⁶⁶ Teksten ledsages av et fotografi som viser en fjellrekke som rammer inn et rullende landskap med lavere, skogkledte åser, jorder, beitemark, steingjerder, kraftledninger, småbruk og villaer med små hager utenfor. Et tradisjonelt landskap, men ikke isolert og fastfrosset i historien som Setesdal. Langs veien gjennom landskapet befinner man seg «som i en eneste naturpark». Som vi så med idealtypen park, er her idealtypen fri mark et sammenlikningsgrunnlag. Det er altså ikke nødvendigvis en naturpark, men landskapet og naturens utseende gjør at betegnelsen passer. Naturparkbegrepet innebærer her en beskrivelse av en

---

²⁶⁵ Olaf Richter, «Haukelisæter-Sætedalen», i *Den Norske Turistforenings årbok* 1917, 72.

²⁶⁶ O. Høgslund, *Norsk reisebok 3. del: Sørlandet og Rogaland*, 3. utgave, (Oslo: Hovedstyret for Norges statsbaner, 1933), 51.

bestemt type landskap, som ikke trenger å være en naturpark for å se ut som en.

Det er en utpreget moderne måte å forstå verden på Richter og Høgslund her gir uttrykk for. Forestillingen om at steder og mennesker kan eksistere i ulike tidsepoker i én gitt samtid, er tett forbundet med fremskrittsideen som oppsto i og med den moderne verden, eller det Koselleck kaller *die Neuzeit*, nytiden.²⁶⁷ Da en global verden ble åpnet opp, ble det synlig at folk og kulturer ulike steder på kloden levde i svært forskjellige samfunn, noe som ledet til en sammenlikning mellom kulturene etter en tidsavstemt skala. I dette utviklingshierarkiet eksisterer det ulike hastigheter. Noen ligger bak og andre ligger foran i utvikling, eller man er før og etter i tid, ting går saktere eller fortere, og det går an ta igjen hverandre: andre deler av verden, andre stater, vitenskaper, klasser, osv. Ja, tanken om at det finnes én alt overgripende historie som innlemmer alt dette i seg, og at det hele dreier seg om framskrittet i bestemt form entall, er helt fundamentale ideer i den moderne verden, ideer og begreper som ifølge Koselleck oppsto rundt år 1800 en gang.²⁶⁸ I en slik forestillingsverden er det mulig å erfare det Koselleck kaller «samtidige usamtidigheter» (*Gleichzeitigkeit der Ungleichzeitigen*), som nettopp er den erfaringen Richter beskriver etter sin reise gjennom Setesdal. Tiden er ikke den samme overalt, steder, ting, hendelser og mennesker har sine egne tider, slik at det derfor finnes mange tider og historier som eksisterer side om side, som krysser hverandre og adskilles igjen. Disse ulike tidssjiktene favnes også av naturparkbegrepet. Nettopp dette preget av en annen tidslighet er et sentralt trekk ved idealtypen fri mark. Motsetningen til modernitetens nye tid skal vise seg avgjørende i diskusjoner rundt Markas framtid.

Uberørthet i Nordmarka

Selv om Nordmarka gjennom noen tiår hadde vært et kjent og skattet fri-luftslivsterreng både til fots og på ski, kunne landskapet beskrives på linje med det vi nettopp så. Naturen inne i skogen var like urnorsk som noe

---

²⁶⁷ Reinhart Koselleck, «Modern concepts of movement», i *Futures past*, 236.

²⁶⁸ Koselleck, «Modern concepts of movement», 238.

annet sted i landet, og syntes uberørt av den nye tidens utvikling som pågikk rett utenfor skogens grenser. Også disse kvalitetene ble favnet av naturparkbegrepet, og naturparken i idealtypen fri mark ble ansett å ha stor verdi som motsats til byens opphetede liv.

Landsforeningen for reiselivet i Norge, stiftet 1903, produserte en rekke publikasjoner beregnet på norske og utenlandske turister, deriblant en guidebok over hovedstaden, *Fører gjennom Kristiania og nærmeste omegn*, fra 1914. Her omtales Nordmarka som et landskap der tiden ligger stille. «Her finder man pludselig en mils vei fra Kristiania en natur, hvis skoge og ødemarker synes uberørt av civilisationen. Stundom møter man en eller anden liten bondegaard eller en rødmalt skihytte, som lyser inde i storskogen.» Nordmarka omtales som det «forjættede land».²⁶⁹ I denne teksten omtales ikke landskapet som en naturpark, men ordvalget minner om beskrivelsen av Setesdal. Og ser vi etter i en annen guidebok fra samme år, ser vi at naturparkbegrepet står i sammenheng med de samme termene. Norge feiret jo grunnlovsjubileum dette året og i hovedstaden var det bygget utstillingsby på Frogner. I den anledning hadde kunsthistorikeren Fredrik B. Wallem skrevet en guidebok, *Føreren gjennom Utstillings-byen, Kristiania og omegn 1914*. Også her hadde Nordmarka sin naturlige plass. Noen strøk og ruter nevnes i korte trekk. Wallem stadfester at besøket er økende og vil helt sikkert stige betydelig når Holmenkollbanen nå snart forlenges fra Holmenkollen til Frognerseteren. Men en gang lå området nesten uberørt.

For faa aar tilbage var der mest fotstier at finde, men i de siste aar er der anlagt veie som nu strækker sig tvers gennem skogene til alle grænser. I hin tid laa Nordmarken der som et ukjendt land for de fleste borgere – men som et paradis for de faa utvalgte. Man kan høre ældre folk med vemod omtale de tider, da de med skræppen paa ryg og fiskestangen eller dundrebørsen i haand i dage eller uker streifet om i de ensomme uberørte skogtykninger, hvor de kun nu og da støtte paa en enslig husmandshytte. Her var det ogsaa den bekjendte naturdikter Asbjørnsen færdedes og samlet mange av sine beste eventyr og skildringer. Det er dog en herlig ting at dette forjættede land, denne vidunderlige naturpark omsider blev <opdaget>. Den har ganske sikkert beriket vor by –

---

²⁶⁹ Landsforeningen for reiselivet i Norge, (red.), *Fører gjennom Kristiania og nærmeste omegn*, (Kristiania: Aschehoug, 1914), 44.

al denne skjønnhet som nu rykker os nærmere og nærmere og hvori fler og fler av vor rastløse tids arbeidere faar del.²⁷⁰

Som i den andre guideboken er Nordmarka det forjettede land, som igjen er den naturparken som i hermetegn ble oppdaget. En naturpark er altså et landskap som allerede eksisterer. Naturparken finnes før mennesket tar det i bruk på bestemte måter eller former det til. For Wallem er naturparken preget av uberørte strøk, men også en og annen husmannsplass. Også den andre guideboken nevner Nordmarkas bosatte plasser, ellers preges den av «ødemarker», ja, den virker «uberørt av sivilisasjonen». Den ble ikke oppdaget i bokstavelig forstand, forstår vi av Wallems hermetegn, men den ble oppdaget av andre enn de fastboende og de få, utvalgte vandrerne. Det var byens brede befolkning som var oppdagerne. Vi ser hvordan Wallem sammenlikner den økende bruken med en forflytning av Marka – den rykker nærmere byen, og blir slik en del av livet til dem som lever der. Nettopp dette, landskapets forflytning og konstruksjon, blir tema for avhandlingens andre del. Her oppholder vi oss ved erfaringen av landskapers temporale forskjeller. Nordmarka blir fremstilt som en motsats til byen i begge guidebøkene, motsatsen til den rastløse tiden Wallem føler han lever i, eller rett og slett sivilisasjonens motsetning. Uberørt av sivilisasjon betyr således ikke fravær av mennesker og menneskelig kultur, Nordmarka rommer både husmannshytter, bondegårder og skihytter; her gikk Asbjørnsen og samlet inn sine beste eventyr – og hvor skulle han ha samlet dem, hvis ikke blant menneskene? Uberørt av sivilisasjonen må da bety noe i retning av usivilisert og primitiv, en kultur som er på et tidligere stadium av utviklingsprosessen, preget av en annen temporalitet. Her finnes ikke den moderne tiden som raser av gårde og kaster om på allting kjent i et stadig raskere tempo. Den rastløse tiden tikker i klokkene som henger i fabrikkene og måler arbeidstid, produktivitet og effektivitet, og den sliter på arbeiderne. Men i naturparken Nordmarka eksisterer en annen tid, uberørt av modernitetens tid, i Nordmarka tikker ikke klokkene, her høres bare suset av gamle tider. Den uberørte skjønnheten fra det

---

²⁷⁰ Fredrik B. Wallem, *Føderen gjennom Utstillings-byen Kristiania, og omegn 1914*, (Kristiania: Norsk annoncebureaus forlag, 1914), 101.

forfattede land trekker innover mot byen og leger slitne menn og kvinner. Vi skal vende oss bort fra tekster hvor naturparkbegrepet er til stede for et øyeblikk, og undersøke nærmere forestillingene om en annen kultur.

Kulturen i naturen

Oppdagelsen er en glede for byen, men er likevel vemodig. De gamle traverne Wallem forteller om, savner gamledager, og skogene er ikke lenger riktig så eventyraktige som på Asbjørnsens tid. Det knytter seg med andre ord nostalgi til denne idealtypen, følelsen av at noe er i ferd med å gå tapt – eller allerede er det. Også Emil Smith ga uttrykk for en slik nostalgi, som vi så tidligere. Han var ikke alene om det, flere forfattere beskriver et savn etter gamle dager.²⁷¹ Blant dem finner vi også medlemmene av Friluftsklubben, som vi skal se nærmere på her.

I dette avsnittet vil jeg fortolke tekster hvor naturparkbegrepet ikke forekommer. Som jeg nevnte i innledningen, kan begreper godt uttrykkes uten av selve ordet som svarer til begrepet nevnes. Både semasiologi og onomasiologi er en del av begrepshistoriens metode, understreker Koselleck.²⁷² Semasiologi kartlegger alle betydninger som kan tenkes være uttrykt i ett ord, det beskjeftiger seg altså med meningen ett ord eller begrep uttrykker. Onomasiologi, på sin side, dekker alle de ordene som kan tenkes å betegne eller beskrive et begrep. Det er verdt å minne om at begrepet innenfor språkvitenskapen har et høyere abstraksjonsnivå enn ordet, det er mer komplekst og kan tenkes på som et konsept, et tematisk område, et idé-kompleks eller liknende. Mening uttrykkes jo også med (andre) ord, så dette er kanskje litt innfløkt, men enkelt sagt trekker den begrepshistoriske metoden derfor inn synonymer og beslektede ord i analysen av et begrep. Man kan snakke om semantiske felt, grupper av sentrale ord som uttrykker omtrent den samme meningen.²⁷³

---

²⁷¹ Se f.eks. K. Vilh. Amundsen, «Ødelæg ikke Nordmarkens idylliske skogstier: Friluftsklubben bør finde andre felter for sin virkelyst», *Tidens tegn*, 09.08.1926; P. Bukier, *Paa Asbjørnsens stier*, (Oslo: Gyldendal, 1937).

²⁷² Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 19.

²⁷³ Jordheim, «Begrepshistorie som idéhistorisk praksis», 40.

Friluftsklubben var svært opptatt av Markas kulturminner, lokalsamfunnets kultur, gamle sagn, historier og overtro. Medlemsbladet deres, *Kart og kompas*, var forsynt med fyldig stoff om kulturminner medlemmene hadde plukket opp i aviser og fagbøker, fra fastboende i Marka eller fagfolk. Redaktøren oppfordret medlemmene til å sende inn alle artikler om Oslo omegn de kom over i avisene. «Der fremkommer stadig slik stoff som vi har bruk for å samle på for meget er under forandringens og forfallets og glemselens tegn.»²⁷⁴ Etter hvert ble det også dannet en utklippssamling med en egen redaktør i klubben med slik avisstoff.²⁷⁵ Klubben gikk dessuten inn for å bevare fysiske kulturminner som var å finne i Marka. For eksempel satte medlemmene i stand to gamle utmarksgraver, kastegravene i Mari-dalen, og monterte et skilt med informasjon over dem.²⁷⁶ Det hendte til og med at de ryddet kvist etter tømmerhugst på gamle setervoller, for å «bidra til å bevare disse gamle folkeminner i skogen lengst mulig.»²⁷⁷ Jansson forteller i *Kart og kompas* at han på sine vandringer har forsøkt å fritte ut lokalbefolkningen om Markaplassenes historie, men det er ikke lett, for minnene svinner i takt med at folk dør fra eller flytter ut. «Men vi vandrere, som har gjenerobret skogen og romantikken, vi vurderer disse ting på vår egen måte; vi setter pris på slike gamle folkeminner og derfor bør selv de sparsomste opplysninger reddes fra forglemmelse.»²⁷⁸ Friluftslivet dreier seg i dette perspektivet om noe mer enn naturopplevelse. Det er også en måte å knytte an et bånd til fortiden og tradisjonen på. Tim Edensor har vært inne på det i en artikkel om vandring på den britiske landsbygda. Han anfører, med henvisning til Anne Wallace, hvordan Romantikkens vandring i England ble en måte å knytte bånd til fortiden, i en samtid av hurtig industrialisering og store samfunnsomveltninger.²⁷⁹ Vi befinner oss med Friluftsklubben ikke lenger i Romantikken, men med den senere utviklingen i Norge i forhold til England kan det være en passende betraktning også her. I alle fall eksisterer det også her en følelse av

---

²⁷⁴ Alf Oswald Olsen, *Kart og kompas* 1934, nr. 12.

²⁷⁵ *Kart og kompas* 1935, nr. 12.

²⁷⁶ *Kart og kompas* 1934, nr. 7.

²⁷⁷ Alfred Janson, *Kart og kompas* 1935, nr. 12.

²⁷⁸ Alfred Janson, *Kart og kompas* 1935, nr. 4.

²⁷⁹ Edensor, «Walking the British Countryside», 83.

omveltning og at noe er i ferd med å gå tapt. Friluftsklubbens skildringer av stedene der kulturlevningene finnes har henvisninger til et annet tempo. Liseter, en gammel setervoll, var ifølge medlemmet Sig. Gulbrandsen uovertruffent i «uberørthet» og det «fredligste sted i Østmarka».²⁸⁰ Janson hadde vært samme sted: «Det er vakkert og stemningsfullt å ta sig en hvil på solbakken under en gran. Her er så fredlig og stille.»²⁸¹ Opplevelsen av ro i naturen synes å være forsterket av bevisstheten om at det en gang hadde levd mennesker her.

Slike grønne gressvoller med blomster og inntrengende frodig granskog over rester av hus- og grundmur, setter alltid en følsom vandrer i stemning; man slår sig uvilkarlig ned og lar tankene vandre: Hvad har foregått på dette sted; hvad har disse mennesker oplevet av gleder og uhygge herinne i denne ensomhet?²⁸²

Slik de gamle hustuftene er overgrodd av blomster og trær, sånn at kulturlevningene blander seg med naturen, er også opplevelsen der inne i skogen blandet. En del natur, en del ukjent minne som Janson gjenkjenner i sitt sinn. Det skaper en særegen stemning, kroppen bringes til ro mens vandringen fortsetter i tankene.

Interessen for Markas kulturhistorie førte til at klubbens styre i 1942 besluttet å kjøpe inn et eksemplar av en bok til hvert av medlemmene. Dette var ikke noe klubben hadde for vane, og klubbkassa var heller ikke så velfylt, men boka stemte tydeligvis veldig godt overens med klubbens syn på Marka.

En av de mest bemerkelsesverdige bøker om Oslo omegn i våre dager er Dr. Bukiers bok «På Asbjørnsens stier», som kom ut på Gyldendal i 1937. Boken inneholder en rekke eventyr og sagn som doktoren har samlet på sine vandringar over Osloomarken i øst og vest og disse småstubber flettet sammen med små sjarmerende beretninger om selve turen, som går ens hjerte nær.²⁸³

Bukiers bok var en gave fra klubben til alle medlemmene. Vi ser av styrets omtale at det først og fremst er eventyr og sagn som står i fokus, mens beretningene fra selve turen er «små». Det er nettopp slik *Paa Asbjørnsens*

---

²⁸⁰ Sig. Gulbrandsen, *Kart og kompas* 1936, nr. 7.

²⁸¹ Alfred Janson, *Kart og kompas* 1935, nr. 12.

²⁸² Alfred Janson, *Kart og kompas* 1935, nr. 4.

²⁸³ Klubbens styre, i *Kart og kompas* 1942, nr. 11.

stier er bygd opp. Riktignok er vandringene selve utgangspunktet for Bukiers beretninger og målet for turen er en bestemt plass eller sted, men beretningene leder oss ikke først og fremst frem mot disse målene, men bakover i historien. Like mye som en vandring i det geografiske rommet er dette vandring i tid. Som Friluftsklubbens styre skriver, fylles sidene av kjente plasser i Marka, og disse plassene kommer til liv gjennom å løfte opp deres fortid, menneskene som levde her, hvis historier, tro og overtro er det egentlige landskapet forfatteren beveger seg igjennom. Markas befolkning hadde en egen plass hos Markas første fritidsvandrere. De var de siste levninger av et bondesamfunn som en gang fantes her, så tett på byen, men likevel så fjernt. Nå er det byfolk og vandrere overalt, deres kultur fortrenger den opprinnelige kulturen, Bukier avgjør således i sin bok at Nordmarka ikke egner seg for eventyrinnsamling:

Nei dessværre, Nordmarka er i det hele ikke et saa godt sted for folkelige tradisjoner som en skulde vente, dertil har den i den siste menneskealder vært altfor gjennomstrefet av byfolk og fotvandrere paa alle kanter. De fastboende har formodentlig hatt mere interesse av visse fordele ved turisttrafikken end sans for aa holde fast ved det gamle. De underjordiske som vel engang har hatt sit tilhold der, har maattet fortrekke til roligere og mindre besøkte strøk.²⁸⁴

I sitatet ser vi oppstilt en motsetning mellom det gamle og det nye, mellom folkelige tradisjoner og bykulturens fotvandrere. Turisttrafikken førte til at den folkelige kulturen forsvant. Trafikken og antall vandrere virker også å ha noe hastig ved seg, i og med understrekningen av de «roligere» strøkene fantasifostrene trakk seg tilbake til. Byfolket brakte med seg en uro som rotet opp i Nordmarkas saktegående tid. Bukier skriver at bykulturen fortrenger bondekulturen, en utvikling han ser på med gru. Men faktum var at han selv jo nettopp var delaktig i fortrengningen, som byborgerlig vandrere og som markabokforfatter var han en sterk promotor for utviklingen. Men ikke alle vandrere mente at Nordmarka var helt tapt ennå.

Reisehåndbokforfatter og formann i Naturvernforbundet, K.G. Gleditsch, var en ivrig friluftsmann som hadde Nordmarka kjær. Gleditsch' kapittel om Nordmarka åpnet bind to av *Oslo-marka – Oslo-fjorden* (1939).

---

²⁸⁴ Bukier, *Paa Asbjørnsens stier*, 25.

Teksten er skrevet to år etter Bukiers bok og gir et mer løfterikt bilde av mulighetene for å oppleve suset av eldre tider. De fleste kjenner nok Nordmarka best om vinteren og først og fremst den sørlige del, hevder oberstløytnanten. «Men du må søke lenger ut, lenger op og inn om du skal få tak i Nordmarkas sjel.» Han oppfordrer vandrerne til å tre ut av de røde løypene og de blå stiene. *Der finner man*

*Bernard Herres, Asbjørnsens og Gregersens eventyrmark, hvor fantasien
ennu kan finne skjulte pletter og bortgjemte kroger, hvor skogens dyr og
fantasivesener leker og tumler med dig så du for en stund kan føle dig
hensatt til andre, skjønnere og mer lokkende verdener enn den du til daglig
lever i.*

Nordmarkas sjel var fortsatt å finne, hevder Gleditsch, man måtte bare søke bort fra den turisttrafikken Bukier klaget over. På de mer bortgjemte stedene fantes fortsatt følelsen av å være «hensatt» til andre verdener. Gleditsch skriver også om naturen som fundamentalt annerledes enn hverdagslivet, men synes mer å hentyde til den sinnstilstand man hensettes i gjennom naturopplevelsen enn fornemmelsen av andre kulturer. Det er Asbjørnsen, eventyret og fantasien han trekker frem. Dette eventyrlandet ligger der slik det hadde vokst frem etter siste istid. Da isen trakk seg tilbake, etterlot den seg «heldigvis» ikke fruktbar nok jord til at andre enn «nøisomme, jagede finner» fant på å slå seg ned her. I utkantene av Marka lå riktignok bygdenes setre. «Men ellers lå «Marka» som en naturpark hvor elg og bjørn, bever og hare, skogsfugl og hauk levde sitt uforsonlige liv ubesværet av mennesker.» Hos Gleditsch virker således en naturpark å være noe som er befolket av ville dyr, helt fritt for mennesker. Men ordet *som* skaper en viss usikkerhet her, ettersom det kan fungere enten som sammenlikning eller tydeliggjøring. Det er med andre ord usikkert om han mener Nordmarka *var* en naturpark eller *liknet* en naturpark. Som formann i Naturvernforbundet kan nasjonalparken være det han har i hodet, det sikter i så fall til den neste idealtypen jeg skal ta opp. Leser vi videre i teksten, blir vi kanskje klokere: «Men ennå ligger størstedelen – den centrale Nordmark – i det vesentlige uforandret.» Det var også en lykke at skogene var samlet på få hender. «Dette blev Nordmarkas redning. (...) Og derfor ligger største delen av Nordmarka fremdeles som den

veldige naturlige park for Oslos og Akers hundretusener».²⁸⁵ Landskapet er uforandret, så naturparken ligger der fortsatt i Gleditsch' samtid, i den grad den «veldige naturlige parken» er det samme som en naturpark. Men dette er igjen termer jeg tidligere har fortolket som uttrykk for idealtypen park, så det er ikke entydig hva teksten uttrykker her. Det sier nettopp noe om hvor mangfoldige begreper kan være og om behovet for fortolkning, noe som jo er tema for denne avhandlingen.

For å veilede fortolkningen har jeg identifisert en gruppe kriterier på idealtyper, å minne om dem her kan bidra til å tydeliggjøre hvilken mening Gleditsch begrepsbruk uttrykker. Det første kjennetegnet på idealtypen fri mark var at det betegnet noen kvaliteter ved landskapet eller naturen. Vi har sett hvordan forfattere har trukket frem øde områder, uberørthet og andre estetiske kriterier for hvordan landskapet ser ut eller oppleves. Gleditsch fokuserer også på dette gjennom termer som eventyrmark, landskapets sjel, skjult, bortgjemt og hensettelse til andre verdener. Det er kvaliteter ved landskapet og ikke menneskenes bruk som betegner denne idealtypen. Hos Gleditsch drives det friluftspraktiser der i dag, men landskapet var jo allerede en naturpark fra før. For det andre betegner idealtypen landskap som er formet av naturens hånd, ikke menneskets. Nordmarka var nettopp stort sett uforandret. Det tredje kriteriet dreier seg om fjerne områder, noe Gleditsch understreker ved å trekke frem de bortgjemte, skjulte krokene. Landskapet hans var nettopp motsetningen til de stedene der menneskene til daglig lever sine liv. Selv om det altså eksisterer usikkerhet, så er overensstemmelsen med disse kriteriene årsaken til at jeg plasserer Gleditsch begrepsbruk innenfor denne idealtypen.

Denne tematiseringen av temporalitet kan gjøre oss klokere på hvordan fortidens mennesker erfarte og forsto Marka, og hvordan dette igjen hadde innvirkning på hvordan Marka vokste frem og ble etablert som friluftsområde. Opplevelsen av den temporaliteten jeg beskriver her, var sentral i Nordmarkas friluftsliv. Det gjaldt å bevare den, for å ha «følelsen av, at det er fri mark helt ut til de fjerne blåner», som Hans Amundsen, ordføreren i Osломarkas Friluftsråd, argumentere for, da rådet for første gang present-

---

²⁸⁵ G.H. Gleditsch, «Nordmarka», i *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, 2:1-3.

erte hva de jobbet for.²⁸⁶ Denne temporaliteten eksisterte i og med den frie marka, og favner den erfaringen av tid som kunne oppstå i landskapet, men også i bevisstheten om Markas nærhet. Det var en befriende følelse, at man når som helst i modernitetens heseblesende tid, kunne oppsøke en annen tid rett utenfor byens grenser. Derfor oppsto det tidlig krav om å bevare *preget* av naturpark.

Karakter av naturpark

Følelsen av vemod over å miste noe opprinnelig lå der tidlig, og grep om seg etterhvert som tilgjengeligheten, tilretteleggingen og bruken av Marka økte. Mange skrev at tilretteleggingen muliggjorde folkets friluftsliv, men som all annen tilrettelegging truet den også naturen man oppsøkte. Det kan vi for eksempel se i debatten om hvor langt man skulle forlenge Holmenkollbanen. Holmenkollbanen var uten tvil sentral i å gjøre Nordmarka tilgjengelig, og skiløping og friluftsliv til massebevegelser.²⁸⁷ Men banen var også kilde til bekymring.

Hvis banen skulle gå lengre oppover i åsen enn Holmenkollen stasjon (nåværende Besserud stasjon), kunne det virke forstyrrende på naturens kvaliteter. Dette var noe Kristiania formannskap skulle ta stilling til i 1912, da de behandlet en sak om en forlengelse av banen. Innstillingen formannskapet hadde fått fra eiendomsutvalget, gikk inn for bare å legge banen opp til Frognerseteren, i stedet for helt opp til Tryvannshøyden. Innstillingen veide to hovedinteresser mot hverandre. På den ene siden: «At sørge for, at Frognersæteren og Tryvandshøyden mest mulig beholder sin karakter av naturpark for byens indvaanere.» På den andre: «At imødekome den naturlige trang hos byens befolkning til hurtig og letvindt at komme ud i naturen uden altfor store utgifter.» Utvalget kom frem til at førstnevnte veide tyngre enn sistnevnte, og understreket at «Frognersætertrakten bevares i mest mulig uberørt stand for al fremtid». Vi ser altså hvordan *preg av naturpark* ville si det samme som størst mulig grad av *uberørthet*. «Det maa derfor være tvingende hensyn, som bringer kommunen til at gaa med

---

²⁸⁶ Hans Amundsen, «Oslomarka», i *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, 9.

²⁸⁷ Se Slagstad, kapittelet «Holmenkollbanen».

paa foranstaltninger som kan bringe stedets karakter af naturpark i fare.» Utvalget landet på at ingen hensyn var tvingende nok. Men politikerne som ledet byen var tydeligvis ikke enig i denne vektingen. Etter avstemning i Formannskapet ble det avgjort å bygge banen helt opp.²⁸⁸ Men en fullbyrdelse av denne planen skulle likevel vise seg aldri å bli gjennomført. (Også i våre dager er ønsket om en forlengelse i omløp. Etter en forespørsel fra byrådet i 2013 kom baneselskapet Ruter frem til at kostnaden var for høy,²⁸⁹ mens uttalelser fra naturvernorganisasjonene i 2010 gikk interessant nok på de samme innvendingene byens eiendomsutvalg kom frem til 100 år tidligere.²⁹⁰)

Den samme bruken av naturparkbegrepet dukker opp i en liknende debatt rundt 10 år senere, da planene om å sette opp et nytt Tryvannstårn verserte. Det gamle utkikkstårnet, bygget i 1883, var i forfallent og i behov av å skiftes ut. Dette var det andre tårnet som var bygget, det første ble satt opp av Thomas Heftye tilbake i 1867. Det var uenighet blant politikerne og avisene når det gjaldt hvordan tårnet skulle se ut, noe som igjen dreide seg om en uenighet om hvor mye kultur man skulle slippe til i naturen. Byarkitekten hadde utarbeidet et forslag om et nytt tårn i tråd med det gamle, med den forskjell at det nå fantes utsalgsboder på bakkenivå. Samtidig dukket et privat initiativ opp som inneholdt en plan om et mye større tårn, og som i tillegg til utkikkplattform også inneholdt restaurant og selskapslokaler. Kommunen skulle få overta tårnet vederlagsfritt etter en viss tid. Planens investorer mente at bare gjennom byggingen av et slikt establishment ville befolkningens ønske «om at utnytte den enestaande herlighet» Tryvannshøyden var, «være tilfredsstillt». Først når dette tilbudet fantes, ville «Frognersteterskogen bli tatt i bruk som den naturpark, den er ment at skulle være for byens befolkning». Ikke bare det, «stedet vil faa europeisk ry».²⁹¹ Investorene hadde søkt støtte hos Landsforeningen for reiselivet, som på sin side så verdien av å ha en slik «turistattraktion av

---

²⁸⁸ «Frognerstærtrakten og jernbane til Tryvandstaarnet», *Aftenposten*, 17.05.1912.

²⁸⁹ «For dyrt å lage t-bane til Tryvann», *Aftenposten*, 04.12.2013.

²⁹⁰ «T-bane til Tryvann og nytt Tryvannstårn», i *Akersposten*, 12.12.2016.

²⁹¹ Advokat Hauge på vegne av et A/S i en henvendelse til Kristiania formannskap, gjengitt i *Aftenposten*, 24.10.1923.

rang» i hovedstaden.²⁹² Begrepsbruken hos reiselivets aktører peker på at det her ikke dreier seg om noen uberørt, fri mark. Det var først når tårnet var på plass at området ville bli hva det var ment å være, både naturpark for innbyggerne og attraksjon for turistene.

Også *Aftenposten* sympatiserte med planen. Avisa satte den i sammenheng med en tidligere plan om å bygge restaurant ved Øvresetertjern som ble avvist av kommunen fordi den «nødig vilde ha restaurant-livet utviklet <i Nordmarken>». Avisa mente at den innvendingen ikke hadde gyldighet lenger. Hermetegnsettingen av Nordmarka tyder på en forståelse av at dette terrenget egentlig ikke lenger var å regne som Nordmarka. Dette terreng hadde flyttet på seg:

I de aar, som siden er forløpne, har jo den specielle <Nordmarks-idyll> forflyttet sig adskillig. Bylivet i engere forstand har mere og mere tat i besiddelse det Tryvandsbanen allernærmestliggende terræn – det følger nu engang med de letvinte kommunikationer. Til gjengjeld aapner naturen sig længer indover for friluftslivets og skogvandringens venner.²⁹³

Bylivet hadde så å si tatt banen og dratt opp til Voksenåsen, mens friluftslivet var trukket lenger innover i skogene. Avisa fant at tiden var moden for en restaurant på Tryvannshøyden. Men ikke alle var enige i det.

Arbeiderbladet var ikke like vennlig innstilt overfor en forandring av landskapet der oppe i høyden. Avisa mente, at mens byarkitektens tegning «tok alle hensyn til omgivelsene og naturen», innebar det andre forslaget «et monstrum av en bygning». Det var ikke bare *Arbeiderbladet* som var skeptisk. Da formannskapet behandlet saken, var flere av politikerne imot det private forslaget. Avisa refererte at disse «uttalte haabet om at kommunens naturherligheter i Nordmarken ikke maatte bli bastet og bundet for meget av kultur, men beholde præget av naturpark. Vi er ræd dette tyske kjæmpemonument vil virke som en knytnæve midt i et vakkert ansigt».²⁹⁴ Ingen av planene ble gjennomført. Tårnet ble revet i 1923, men et nytt ble ikke reist før i 1934. Det nåværende tårnet er det fjerde i rekken og ble bygget i 1962.

---

²⁹² Landsforeningens formann L. Rasmussen, gjengitt i *Aftenposten*, 24.10.1923.

²⁹³ «Et nyt vældig Tryvands-taarn med serverinslokaler», *Aftenposten*, 24.10.1923.

²⁹⁴ «Et kjæmpetaarn paa Tryvandshøiden», *Arbeiderbladet*, 24.10.1923.

I disse debattene fungerer naturparkbegrepet, slik det anvendes av tårnets motstandere, som noe som likner en estetisk kategori eller en slags kategorisering av landskapets kvaliteter. Frognerseierområdet måtte beholde sitt preg og sin karakter av naturpark, altså fri mark. Debattinnleggene betegner sånn sett ikke Frognerseierskogen *som* naturpark. Naturpark er i denne betydningen altså ikke noe et landskap *er*, i stedet definerer begrepet bestemte egenskaper og karakteristikk ved landskapet. Landskapet verdsettes som en ressurs for estetisk og emosjonell opplevelse. Som en estetisk kategori er det dermed ikke helt det samme som en betegnelse på et stykke fri mark, men meningsinnholdet i begrepet er likevel det samme. Begrepet betegner også her et landskap som er såkalt «uberørt». Landskapets skjønnhet, som er som «et vakkert ansikt», innebærer at det ikke er «bastet og bundet» av menneskelig kultur. I denne idealtypen ligger det således en forestilt dikotomisk motsetning mellom natur og kultur. Skal Frognerseierskogen beholde sitt preg av naturpark, må kulturen holdes på armlengdes avstand. Dikotomien er nødvendigvis kunstig, all den tid blikket på landskapet, erfaringen av det og kravet om at det skal beholdes uberørt, i seg selv er kulturelt betinget. Det springer ut av det kultiverte menneskets ønske om å benytte naturen på bestemte måter, i rekreasjonsøyemed. Naturen, eller vårt begrep om natur, er også kultur.

Debatten om Tryvannstårnet dreier seg om hvor mye kultur man skulle slippe inn i naturen. Det private aksjeselskapet ville legge til rette ikke bare for hovedstadsbefolkningens bruk, men også turistenes. Det var mer en type turist- og selskapsliv investorene hadde i tankene. Denne formen for bruk og tilrettelegging av naturen var både reiselivsforeningen og *Aftenposten* positive til. Sistnevnte mente den typen bruk allerede eksisterte, og skilte mellom byliv og friluftsliv, mellom det lett tilgjengelige terrenget i nærheten av Holmenkollbanen og «den spesielle Nordmarks-idyll» lenger borte. *Arbeiderbladet*, på sin side, var enig med de av byrådets politikere som mente en slik bruk og inngrep i stedet ville ødelegge landskapets «preg av» naturpark. Når de ulike partene anvender begrepet, er det ikke det samme innholdet de leser inn i det. Debatten om Tryvannstårnet er på en og samme tid en definisjonskamp om innholdet i naturparkbegrepet. Det er et eksempel på at kamp om ord og begreper samtidig er en kamp om verdivalg

og praktiske handlinger i den fysiske verden. Begge parter syntes å være enig i at tårnet gjorde noe med naturopplevelsen. *Aftenposten* medga at bykulturen hadde fortrenget naturen, nordmarksidyllen, men det var ikke en utvikling avisens journalist bekymret seg nevneverdig for. For de private initiativtakerne til tårnet var en viss grad av kultur en nødvendig andel i naturparkbegrepet, det var først da det ble en ordentlig naturpark. For den andre parten, derimot, var naturparkpreget definert gjennom naturens uberørthet av kulturen. Dette kan ha hatt noe med tid å gjøre.

Kultur og natur – et temporalt skille

Ifølge Rune Slagstad er motsetningen mellom byens kunstige unatur og naturens ukunstlede orden et gjennomgående motiv i det moderne Norge.²⁹⁵ Også i Sverige kom naturen «til å stå for det ekte, det naturlige og det upåvirkede», slik Orvar Löfgren formulerer det i den etnologiske klassikeren *Den kultiverade människan*. Löfgren identifiserer «en strukturell motsetning mellom natur og unatur», også i vårt naboland i øst.²⁹⁶ Naturparkbegrepet tematiserer tydelig denne motsetningen, hvordan den gjør seg gjeldende i fortidige erfaringer av landskaper, og hvordan den utspiller seg i debatter og avgjørelser om menneskers forvaltning av og inngrep i naturen. Skillet mellom kultur og natur er samtidig et temporalt skille. Vi har sett hvordan kildetekstene, implisitt eller eksplisitt, uttrykker en erfaring av tid, særlig i hvordan beskrivelsene av naturområdene legger stor vekt på kontrasten mellom naturens og kulturens temporale strukturer, rytmer og hastigheter. I naturen erfares og forestilles en annen tid, en som ikke er så rastløs, så ny og så hurtig. Naturparkbegrepet tar opp i seg dette temporale skillet. I motsetning til idealtypen park, er det ved ideal-typen fri mark av ytterste viktighet at det ikke må gjøres store inngrep i naturen, at naturen ikke må preges nevneverdig av menneskelig bruk, og at kulturens liv og materielle objekter ikke må slippes for tett innpå – skillelinjen må være «bred nok». Men et avgjørende aspekt er at dette gjelder nye inngrep, nymotens bruk og

---

²⁹⁵ Slagstad, (*Sporten*), 238.

²⁹⁶ Jonas Frykman og Orvar Löfgren, overs. av Kari Bolstad, *Det Kultiverete Mennesket*, (Oslo: Pax, 1994), 55.

moderne kulturobjekter. Rester og forlengelser av tidligere tiders kulturfrembringelser er som en del av naturen å regne. Ved hjelp av gammel kultur kan man nemlig få tilgang til naturens eldre tidssjikt, til det uberørtes dype, temporale strukturer. Naturens motsetning til kultur dreier seg altså i dette tilfelle først og fremst om *ny* kultur.

Begreper synliggjør forholdet mellom fortid og fremtid i en gitt samtid. Idealtypen fri mark henter i utgangspunktet hovedsakelig sitt meningsinnhold fra fortiden. Blikket som opprettholdes i begrepet er rettet bakover mot det forgangne. Det er viktig å understreke at fortiden ikke nødvendigvis er et tilbakelagt stadium, den kan på sett og vis ennå erfares. For å underbygge dette, er det oppklarende å gripe til Kosellecks begrep om erfaringsrom. Erfaringsrom er et spatialt uttrykk for tid, for en fortid som er akkumulert og samlet i en nåtidig totalitet.²⁹⁷ I denne totaliteten finnes lag på lag med tidligere tid, uten at dette kan deles opp etter en kronologisk orden. Allting er tilstede samtidig, gårsdagen, barndommen og «gamle dager» er eksempelvis alle like tilgjengelig uten å måtte gå veien om en bestemt tidsbasert rekkefølge. Erfaringsrommet utgjøres både av individets personlige erfaringer og de erfaringer som er gjort av de kollektivene det er del av. Til dels utgjøres altså erfaringsrommet av fremmede erfaringer, overbragt fra tidligere generasjoner eller institusjoner i samfunnet.²⁹⁸ Vi har sett at tekstene tematiserer en tilgang til tidligere tiders erfaringer langt der inne i naturen. Henvisningene til Asbjørnsen er et gjengangstema, skogen som eventyrmark finnes der fortsatt, bare man finner frem til de mest bortgjemte kroker. Man kan til og med dra til Setesdal og reise 100 år tilbake i tid. Naturparkbegrepet i denne idealbetydningen preges dermed av en distinkt nostalgi, det er et uttrykk for en lengsel mot fortiden. Samtidig innebærer nostalgien et visst anslag av angst for det fremtidige, det uttrykker et ønske om å holde fast ved fortiden.

Særlig blir dette viktig for Osloområdet sitt vedkommende, med sin nærhet til hovedstaden, som jo var det sterkeste uttrykket for ny kultur og sivilisatorisk utvikling. Transportmidlenes hastighet, den begrensede og

---

²⁹⁷ Koselleck, «Two historical categories», 260.

²⁹⁸ Koselleck, «Two historical categories», 259.

pressede tiden for politiske beslutninger, sosietetens og turistenes intensive og avgrensede tidsblokker med selskapsliv, søndagsvandrerens økende skarer med krav om rask og effektiv servering på plassene og hyttene, alt dette gjør sine innhogg i Markas temporalitet. Kravet om å beholde preget av naturpark oppstår i det man erkjenner at naturen er i ferd med å endres, at menneskene avsetter spor av kultur hver gang de oppsøker naturen. Kravet vitner om et temporalt skifte i idealtypen fri mark, en forskyvning fra erfaringsrommet til forventningshorisonten. Basert på erfaringene av Nordmarkas forvandlinger gjennom de siste tiårene, gjør aktørene seg tanker om fremtiden, de skaper prognoser om hvordan utviklingen vil arte seg og definerer og debatterer planer for konkret handling. Men aktørene gjør seg også tanker om uante konsekvenser av for eksempel nye kommunikasjonslinjer. Forventninger lar seg ikke direkte utlede av erfaringer.²⁹⁹ De ser for seg det som ligger hinsides horisonten der fremme i fremtiden, og baserer sine slutninger og handlinger i større grad på det. Tekstene vitner om en økende opplevelse av at det haster å foreta seg noe, av at fremtidens Marka vil likne mindre og mindre på fortidens, og at det gapet som åpner seg mellom disse landskapene er et rom for aktiv handling der det gjelder å kaste seg inn i kampen.

Naturparkbegrepet, i generell forstand, utvikler seg innad i dette handlingsrommet som åpner seg opp mellom fortid og fremtid, mellom erfaring og forventning. Det tar mer og mer form av det jeg vil kalle et handlingsbegrep. Dette er ikke Kosellecks term, jeg benevner det slik fordi jeg mener det passer til å understreke hvordan naturparkbegrepet i økende grad brukes til å gripe inn i en samtid med det ønske om å påvirke og bestemme handlinger rettet mot fremtiden.³⁰⁰ Det blir etterhvert tydelig at det å benevne et naturområde som naturpark er en aktiv og svært bevisst handling i seg selv. Denne utviklingen finner særlig sted i den tredje idealtypen jeg skal ta for meg nedenfor.

---

²⁹⁹ Koselleck, «Two historical categories», 261.

³⁰⁰ Koselleck fokuserer imidlertid på funksjon, og skiller mellom målbegreper og kampbegreper. Se Jan Ifversen, «Begrebshistorien efter Reinhart Koselleck», 95

III. Naturpark som naturvernområde

Sondringen mellom kultur og natur får et enda tydeligere uttrykk når vi tar for oss den tredje idealbetydningen av naturparkbegrepet. Denne idealtypen innebærer en aktiv utskillelse av vill natur fra menneskepåvirkede naturområder, både i omtaler av naturen og i aktiv handling. På starten av 1900-tallet ble tankene om naturvern for alvor lansert her til lands, noe som etterhvert resulterte i etableringen av en egen organisasjon og noen spredte, mindre fredningsbestemmelser. Årsakene til at naturverntenkningen oppsto er mange, men de brøt særlig igjennom som følge av erfaringen av industrialiseringens ødeleggende effekter og påvirkning på natur. Naturparkbegrepet ble innlemmet som del av denne mangslungne og sammensatte tenkningen, og fungerte som en betegnelse på mindre eller større områder som enten allerede var vernet eller som aktører ønsket å verne. Dermed fikk naturparkbegrepet et innhold som dro det i en annen retning i forhold til de to idealtypene jeg har behandlet tidligere. Man kunne tenke seg at det her var naturens egenverd som sto i fokus, men dette bildet er sammensatt. På mange måter var også her naturen til for menneskene. Også i Osloområdet fantes enkelte parter ønsket å verne med bakgrunn i naturvern, uten at det fikk gjennomslag. I 1932 ble likevel et område i Nordmarka fredet, nærmere bestemt området dyreliv. I første halvdel av århundret var ikke friluftsliv en gyldig grunn til å verne naturområder. Fredet natur var like fullt del av friluftslivet, skal vi se, både i Marka og andre steder. Ikke før oppunder andre verdenskrig ble friluftsliv innlemmet som en legitim del av fredningsdebatten, uten at det fikk følger med det første. Norge fikk som kjent sitt første verneområde i 1962, da Rondane nasjonalpark ble opprettet. Samtidig med at friluftsliv ble et argument for fredning av natur, oppsto også de første initiativene for å sikre Osloområdet som friluftsområde, noe vi skal se nærmere på i neste del. I den diskusjonen var naturparkbegrepet helt sentralt. Gjennom begrepets tilstedeværelse i omtaler av og debatter om naturvern, hadde det da fått et meningsinnhold som gjorde det fruktbart og kraftfullt i en slik diskusjon. Analysen av idealtypen naturvernområde vil belyse det.

På samme måte som med idealtypen fri mark, er det ikke de menneskelige praksisene som definerer et landskap som naturpark i denne betydningen. Idealtypen naturvernområde springer ut av naturens beskaffenhet. Til forskjell fra fri mark derimot, dreier det seg ikke først og fremst om hvordan landskapet ser ut, men hva det er. Naturparken er representativ for naturen, forstått i bestemt form entall. Den er et bilde på eller utsnitt av naturen som sådan. Det er første kjennetegn på idealtypen naturvernområde: naturparken er ikke formet av mennesker. De handlingene menneskene gjør i relasjon til denne idealtypen, er å forvalte, blant annet gjennom katalogisering og innlemmelse av nye stykker i et stort, brokett museum over naturen. I den grad det er snakk om en skaper, er det naturen selv som er kunstneren bak verket. For det andre er det altså naturen som former naturparken. For det tredje ligger områdene som får denne betegnelsen langt borte. De må ikke bare oppleves langt borte, som den frie marka, det må være en viss kvantitativ avstand til sivilisasjonens steder. Skillet mellom natur og kultur må være så bred at de ikke kommer i kontakt med hverandre. For det fjerde er naturparken i betydningen naturvernområde folkets eiendom. Men eierskapet er ikke stedsbunnet, slik som idealtypen park. Det er ikke bare lokalbefolkningen som eier disse stykker natur, men hele nasjonen. Det ligger således en sterk demokratiseringstendens i begrepet. Fremfor alt tilegnes naturparken fremtidens befolkning. Naturen må overleveres til etterkommende slekter i en opprinnelig tilstand, eller i det minste i den tilstanden den har per nå. Dette innebærer at menneskenes forvaltning av naturen ikke bare er en forvaltning av rommet, men også av tiden. En eventuell opprettelse av en naturpark vil også være en slags opphevelse av tidens gang. Skal naturparkens natur beholdes slik den er, må de forandringsprosesser menneskene står for, holdes utenfor. Temporaliteten i landskapet må være bestemt av naturens sykliske tid, og evolusjonen og geologiens lange tidsspenn, ikke kulturens tid.

Naturvernet introduseres

Naturvernet ble for alvor satt på dagsordenen på Den Norske Turistforeningens generalforsamling i 1904.³⁰¹ Her ble det vedtatt at foreningens direksjon skulle ta saken videre til Landbruksdepartementet.³⁰² To innflytelsesrike figurer holdt foredrag om saken denne aftenen. Den ene var foreningens formann mellom 1890 og 1908, Yngvar Nielsen, den andre var professor i botanikk, Nordal Wille. Vi skal se nærmere på disse to herrenes synspunkter på naturvern, som man kan si at representerte ideene til to ulike grupper, henholdsvis friluftslivsfolket og vitenskapsfolket. Vi vil også se på hvordan naturvernet ble håndhevet gjennom disse første årtiene. Fremfor naturvern, kunne man heller kalle det naturfredning.

Wille angir at det var tyskeren Hugo Conwentz, professor i botanikk, som hadde ansporet naturverntenkningen i Norge, etter at han på starten av århundret hadde holdt foredrag om arbeidet sitt i Sverige og Danmark.³⁰³ Tankene stammet også fra USA. Verdens første nasjonalpark ble opprettet i Yellowstone i 1872, etterfulgt av flere parker i USA og Canada. Da ordet nationalpark kom inn i det norske språket, var det utelukkende med henvisning til Amerika. Alle tekster i aviser og bøker på 1800-tallet der denne idealtypen blir brukt, omhandler amerikanske nasjonalparker. Wille benyttet seg både av nationalpark og naturpark i omtalen av fredet natur, det var imidlertid *Naturens Mindesmærker* som var hans foretrukne term. I et foredrag han holdt i Norsk Geografisk Selskap i 1909, beskrev han dette nærmere som «mærkelige Naturdannelser fra den forgangne Tid», som det sto om å bevare «for at Menneskene ikke helt skal tabe den levende Iagttagelse af Naturens Udviklingsgang».³⁰⁴ Begrepet var nok en oversettelse av det tyske *Naturdenkmal* (naturminnesmerke), en betegnelse som forøvrig også var tatt opp i den svenske ordbruken om naturvern. For Wille, som for andre naturvernere, var nettopp USA, Tyskland og Sverige blant foregangslandene som lå foran Norge i forståelsen av «at et mærkeligt eller

---

³⁰¹ Nordal Wille, *Fredede Naturmindesmærker paa Østlandet i Norge*, (Kristiania: Brøgger, 1919), 2.

³⁰² Notat fra generalforsamlingen, *Den Norske Turistforenings årbok* 1904, 212.

³⁰³ Wille, *Fredede Naturmindesmærker paa Østlandet i Norge*, 2.

³⁰⁴ Nordal Wille, *Om Naturens Mindesmærker og deres Bevarelse*, (Kristiania: Det norske geografiske selskab, 1909), 3.

vakkert Stykke Natur har ligesaa megen estetisk og kulturel Værdi som de Mindesmærker, Menneskene har dannet i Marmor eller Bronze»,³⁰⁵ Minnesmerkene er altså særegne naturobjekter som stammer fra forhistorien, men de er også minnesmerker over selve naturen. Disse naturens minnesmerker bærer på flere temporale sjikt. I dem finnes ikke bare rester etter tidligere tider, de bærer også i seg levende og pågående tid som fortsatt skrider frem. Minnesmerkene anskueliggjør selve naturens utviklingsgang.

Norge innså etterhvert alvoret. Loven om naturfredning kom i 1910, etter forarbeid av blant annet Wille og Nielsen. Loven inneholdt imidlertid ingen hjemmel om faktisk å verne områder, noe som førte til at den ble endret i 1916. Lovendringen kom etter press fra Østlandske Kretsforening for Naturfredning i Norge, stiftet i 1914. Landsforeningen for Naturfredning i Norge ble etablert i 1916 og forente Østlandske, Nordnorges og Trøndelagens kretsforeninger. Etableringen ga fart i fredningsarbeidet.³⁰⁶ I starten resulterte dette i fredningen av botaniske forekomster på spesifikke steder, individer eller grupper av planter eller trær, geologiske forekomster og skogspartier.³⁰⁷ I Foreningens arbeid ble naturparkbegrepet ofte brukt som betegnelse på områder den fikk fredet.³⁰⁸ For eksempel ble det første større verneområdet i Norge, Sylene i Sør-Trøndelag, fredet i 1917, vanligvis omtalt som en «botanisk naturpark».³⁰⁹ I foreningen brukte man også begrepet som et synonym til nasjonalpark i omtalen av slike i andre land, noe som jevnlig ble referert i avisene. For eksempel refererte *Dagbladet* fra en kveld i universitetets gamle festsal i 1915, hvor Wille og Sophus Aars holdt foredrag om naturfredning. Ifølge journalisten kalte Wille både Yellowstone og Sveriges første nasjonalpark i Lappland for naturparker.³¹⁰ I den grad det fantes en forskjell i foreningens begrepsbruk så virker naturpark å betegne mindre områder, mens nasjonalpark betegner større.³¹¹

---

³⁰⁵ Wille, *Om Naturens Mindesmærker og deres Bevarelse*, 4.

³⁰⁶ Berntsen, *Grønne linjer*: 44ff.

³⁰⁷ Wille, *Fredede Naturmindesmærker paa Østlandet i Norge*, 5ff.

³⁰⁸ Østlandske krets av Landsforeningen for Naturfredning i Norge (red.), *Vern norsk natur*, (Oslo: Fabritius, 1930), 6.

³⁰⁹ *Trondhjems adresseavis*, 28.04.1916.

³¹⁰ Se f.eks. «Naturens fredning», *Dagbladet*, 03.06.1915; Hjalmar Broch, «Naturfredning og hjembygdvern», *Nationen*, 20.05.1919.

³¹¹ K.G. Gleditsch, «Naturfredning – Naturvern», i *Vern norsk natur*, 8.

Naturpark befestet seg dermed fra 1910-tallet av som et begrep på fredning av naturen, mye takket være naturvernere og naturvernorganisasjonene.

Wille var representant for den sosiale gruppen som kunne levere de mest vektige begrunnelsene for naturvernet i dens spede begynnelse. Fredningene ble gjennomført først og fremst med vitenskapelige begrunnelser, selv om også historiske og mer estetiske hensyn ble tatt. Naturen som arena for friluftsliv var på dette tidspunktet ikke en legitim grunn for fredning. Først og fremst var det naturvitenskapen som leverte argumentene for naturens bevarelse, med en motivasjon om å forstå naturens utvikling og evolusjon.

Hensigten med saadan Fredning af enkelte Plantearter, mærkelige Planteindivider, Plantesamfund, visse Lokalteter eller zoologiske og geologiske Naturmindesmærker er selvfølgelig ikke at skaffe et Antal Kuriositeter, der kan interessere som Seværdigheder, men at bevare Naturforeteelser af videnskabelig Interesse, saaledes at de nu og i Fremtiden kan være Objekter for videnskabelige Studier.³¹²

Sitatet stammer fra Willes oversikt over de fredninger som var gjort anno 1919. Selv om Wille tidligere altså hadde argumentert for naturens estetiske og kulturelle verdi, understreket han her at minnesmerkene ikke var fredet for å være severdigheter. Det var vitenskapelige studier som var den hovedsakelige beveggrunnen. Minnesmerkene måtte bevares i sin nåværende form for fremtiden, og de måtte gjøres til gjenstand for utforskning av nåtidige vitenskapsfolk, slik at «man til de forskjellige Tider fremover kan have et Udgangspunkt til Sammenlikning».³¹³ Minnesmerkene skulle dermed renses for annen temporalitet enn naturens egen, om det nå var geologiske rester av stillelagt tid eller evolusjonens levende tid som måtte beholdes separat. I forskernes vitenskapelige representasjoner ble tiden fiksert, slik at senere studier kunne ha et sammenlikningsgrunnlag som muliggjorde betraktningen av naturens utvikling.

Friluftsliv var ikke en legitim begrunnelse for å frede natur, men den fredede naturen var like fullt en del av friluftslivet. På tross av Willes avvisning kunne naturfredningene likevel fungere som attraksjoner. I DNTs

---

³¹² Wille, *Fredede Naturmindesmærker paa Østlandet i Norge*, 9.

³¹³ Wille, *Fredede Naturmindesmærker paa Østlandet i Norge*, 9.

årbok for 1930, som omhandler Trøndelag, gis for eksempel en oversikt over turmuligheter i Sylene.³¹⁴ Sylene er et barfjellområde på grensen mellom Norge og Sverige. Det fredede området var den gang på rundt 50 km² og ble i årboka vekselvis kalt naturpark og «botanisk nasjonalpark». I tråd med Årbokas tradisjon, hvor stoff av naturvitenskapelig art hadde sin vante plass, hadde man i tillegg tatt med en botanisk beskrivelse av Sylene. Denne var skrevet av professor i botanikk, Rolf Nordhagen, som hadde skrevet avhandling om området.³¹⁵ Også «naturparken» Fjellheim i Melheim, hvor man hadde fredet en rekke trær, blir omtalt i Årboka.³¹⁶ Onsager og Rustads populære Reisehåndbok over Norge fra 1924 trekker også frem Sylene naturpark, samt en «prektig naturpark» på Hjerkinnsom som severdigheter.³¹⁷ Sistnevnte var det første konkrete resultatet av naturvernloven av 1910, da en rekke sjeldne fjellplanter ble fredet på statens eiendommer på Dovre.³¹⁸ Fredningene virker altså likevel å ha vært en del av friluftslivet under første halvdel av århundret, selv om begrunnelsene for fredningen ikke gjaldt turlivets gleder. Og ser vi på argumentene hos dem som nettopp var mest opptatt av turlivet, finner vi noen sentrale likhetstrekk med argumentene fremsatt av naturvitenskapsmennene. På tross av forskjellene dem imellom var både friluftsmennene og naturvitenskapsmennene opptatt av å gripe inn og forvalte naturens temporalitet.

Friluftsmannen Yngvar Nielsen, som på generalforsamlingen hadde presentert naturverntanken sammen med Wille, var sterkt opptatt av naturfredning. Emnet hadde opptatt ham en stund, tilbake i 1898 hadde hans innsats sørget for at Turistforeningen skaffet seg servituttet på Skjeggedalsfossen og Tyssestrengene i Hardanger, slik at disse ikke skulle bli lagt i rør. Nielsen var opptatt av naturen som opplevelsesarena. Opplevelsen dreide seg om naturens skjønnhet eller storslagenhet, og den gjaldt også naturen som en tidskapsel. I naturen kunne man skue bakover i tid, oppleve noe som ikke lenger fantes. I alle fall kunne fremtidens befolkning gjøre det, hvis

---

³¹⁴ Axel Sommerfelt, «Ruter og hytter i Trøndelag», i *Den Norske Turistforenings årbok 1930*, 32-33.

³¹⁵ Nordhagen hadde skrevet en avhandling om Sylenes botanikk: *Die Vegetation und Flora des Sylenegebietes: Eine Pflanzensoziologische Monographie*. (Oslo: Det norske videnskaps-akademi, 1927).

³¹⁶ Rolf Hennig, «Litt om natur, storskog og skogsdrift i Trøndelag», i *Den Norske Turistforenings årbok 1930*, 83.

³¹⁷ Nils Onsager og Nils Rustad, *Til fots: Reisebok over Norge*, (Kristiania: Gyldendal, 1924), 44, 346ff.

³¹⁸ Wille, *Fredede Naturminnesmerker paa Østlandet i Norge*, 5.

man foretok seg noe i dag. Nielsens utgangspunkt var de store forandringene den moderne kulturen hadde stått for. «Norge ser nu meget anderledes ud end for bare femti aar siden. Forandringerne sker raskt. Det bliver da et spørgsmaal, om ikke noget bør gjøres for at bevare det gamle.» Naturen trengte samme vern som kulturen, hevdet Nielsen, og fremhevet hvordan det lå i tiden å «bevare minder om folkelivet og om historien», slik Maihaugen på Lillehammer og Folkemuseet på Bygdøy var eksempler på. En løsning var å gjøre som USAs med sine «saakaldte *national parks*», som er opprettet «med det maal for øie at bevare naturens opprinnelighet». Nasjonalparkene var som «et monument over naturen», hevdet Nielsen i analogi med Willes minnesmerker, de måtte få «lov til at staa, som naturen har gjort dem!» I Sverige hadde Nordenskiöld for lengst foreslått å opprette en «lignende park (...) for at bevare i kommende aarhundreder et billede af nutidens vekstliv, dyreliv m. m.» Retorisk, spurte Nielsen om man ikke burde gjøre det samme her til lands. «At <holde af> en del af Norge? At lade denne bevare sin oprindelige natur til de kommende slægter?» For eksempel kunne man la Jotunheimen blir stående, «den maatte faa blive som den er, som et hjem for den ægte natur, et billede af Norge, som det er idag». ³¹⁹

Norge var i forandring. Nielsen hadde sett forandringene ved selvsyn gjennom sine utallige vandringer gjennom landet. ³²⁰ Forandringene skjedde raskt, bare 50 år hadde endret mye. Forandringstempoet kom neppe til å minke, derfor gjaldt det nå å ta grep for å bevare det gamle. Hensikten med naturfredningen var å holde forandringene på avstand. Man kunne ikke reversere endringene og gå tilbake i tid, men deler av landet kunne få stå som «det er idag», slik at «nutidens» natur kunne forbli uendret i århundrer fremover. Men naturen av i dag var likevel den evige natur. Humanisten Nielsen hadde ikke det samme blick på naturen som naturviteren Wille. ³²¹ Der Wille i sine *Mindesmærker* så naturens utviklingsgang, så Nielsen i sine *monumenter* den opprinnelige natur, han hadde ikke blick for evolusjonens

---

³¹⁹ Notat fra generalforsamlingen, *Den Norske Turistforenings årbok* 1904, 208-210.

³²⁰ I den siste utgaven av sin *Reisehaandbog over Norge*, kom han frem til at det hadde vært 52 somres vandringer. Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, 179.

³²¹ Nielsen hadde professorat i geografi, men så på seg selv først og fremst som historiker, et professorat han av politiske grunner ikke fikk. Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, 177.

langsomme tid. Skaperen bak monumentene, naturen selv, hadde allerede gjort sitt arbeid. Hos Nielsen er den temporale adskillelsen mellom kulturen og naturens tider enda sterkere. Kulturens tid bygget opp hastighet, mens naturens tid kunne staggas. Naturens vesen var ikke først og fremst prosess, slik som Wille så den. Å bevare naturen av i dag var å bevare dens opprinnelighet, en slags evig temporal tilstand. For Nielsen var naturvern sammenliknbart med innsamlingen av kulturminner og utstillingen av dem på historiske museer. Slik som friluftsmuseene, den relativt nye formen for kulturhistoriske museer i Nielsens samtid, skulle naturen her være som et friluftsmuseum i seg selv. Deler av den norske naturen skulle bevares, fryses fast i historien i sin «oprindelighe», slik at etterkommende slekter kunne oppleve den slik den så ut før den industrielle revolusjon endret den for godt. Det det sto om var å bevare stykker av natur som fortidsminner, monumenter over det opprinnelige, lik museumsgjenstander gjennom hvilke man kunne betrakte fortidens Norge.

Det virker altså som om Wille og Nielsen hadde en litt ulik forestilling om naturens temporalitet. Like fullt var begge parter innstilt på å forvalte den. Den skulle være rensket for kulturens tid. Bakgrunnen er at menneskene skal kunne nyte, oppleve og studere uberørt natur. Fredningene de argumenterer for er først og fremst for menneskene sin del. Sverker Sörlin har i sine studier på naturideer og miljøhistorie vist at naturvernerne var delt i to leirer. I det tidlige, amerikanske naturvernet skilte termene *preservationists* og *conservationists* mellom dem som henholdsvis ville verne naturen *mot* menneskene og dem som ville verne naturen *for* menneskene, enkelt sagt. Også i Sverige fantes den samme skillelinjen. Den ble synlig særlig i debattene om utbyggingen av vannkraft, og spørsmålet om naturens skjønnhet måtte vike for hensynet til ressursutnyttelse.³²² Sörlin kobler de to leirene til et skille mellom to grunnleggende etiske betraktningmåter i relasjon til naturen: det antroposentriske perspektivet, som setter mennesket i alltings sentrum, og det biosentriske perspektivet, som setter naturen i sentrum. I det andre perspektivet troner ikke mennesket øverst i noe hierarki blant artene, man har i stedet en

---

³²² Sörlin, *Naturkontraktet*, 171.

forpliktelse overfor alt liv. Alt liv i naturen har en iboende verdi.³²³ I det førstnevnte perspektivet derimot, vurderes belastninger på naturen etter de effekter de har på mennesker. I omgangen med natur har man en forpliktelse overfor sine artsfrender, man skal for eksempel ikke handle slik at livet til fremtidige generasjoner rammes eller at de hindres i å oppleve det samme naturmangfoldet.

Å skille mellom to leirer blir nødvendigvis noe overforenklet, presiserer Sörlin. Innad i én gruppe, eller bare ett individ, finnes det holdninger koblet til begge disse perspektivene. Sörlin viser også at den amerikanske pioneren og preservationisten John Muir måtte gå bort fra sin fundamentalisme når det kom til politisk handling. Kompromissene som måtte gjøres tok en mer antroposentrisk retning.³²⁴ Også i Norge var bildet helt sikkert sammensatt, men tekstene som ligger til grunn for mine betraktninger viser en tydelig trend. Selv om Nielsen og Wille argumenterte for å bevare naturen slik den var, og slik sett kunne anses som såkalte *preservationists*, hadde argumentasjonen deres bakgrunn i et antroposentrisk syn. Mer enn vern av naturen med utgangspunkt i naturens egenverdi, argumenterte de for at naturen skulle fredes for menneskene, om det nå var for naturvitenskapelige studier eller estetisk nytelse og opplevelse. Man kan kanskje si at det ikke var tilfeldig at den foreningen Nielsen og Wille var med å stifte, fikk navnet Landsforeningen for Naturfredning i Norge, uten at jeg skal gå så langt inn i den analysen. I dag heter det Naturvernforbundet og er sterkere preget av tankene om naturens egenverdi som brøt sterkere gjennom senere i århundret.

I undersøkelsen av naturparkbegrepets historie, kan det være viktig å understreke at det antroposentriske perspektivet har en demokratisk kjerne. Fredningene gjorde at grunneiere og andre ikke alltid kunne gjøre som de ville, fordi de måtte ta hensyn til andre eiere av den samme naturen, nemlig landets befolkning som sådan. Fredningstanken som vokste seg sterk utover på 1900-tallet spilte en rolle som demokratiserende direktiv, ikke bare i debatter om naturfredning, men også i debatter om befolkningens rett til

---

³²³ Sörlin, *Naturkontraktet*, 158.

³²⁴ Sörlin, *Naturkontraktet*, 171.

naturområder. Naturen som ble vernet ble omtalt som befolkningens eiendom, og man legitimerte gjerne kravene om fredning med at fremtidens befolkning skulle få oppleve naturforekomstene. De samme argumentene kunne bli overført til debatter om natur som ikke var fredningsverdig på grunn av botanisk særpreg eller liknende, men på grunn av sin verdi som friluftslivsterreng. Idealtypen naturvernområde virker altså som en kraft i den demokratiseringen naturparkbegrepet gjennomgår, og som slår ut i full blomst i idealtypen friluftsområde. Det kommer jeg tilbake til. Først skal vi se på ideer rundt naturfredning i Oslomarka.

Naturvern i Oslomarka

Hvis vi igjen stopper opp ved Friluftsliv-klubbens friluftsliv i Marka i mellomkrigstida, så ser vi et bilde på det antropologiske perspektivet Sörlin definerer. Friluftsliv-klubbens opptatthet av naturens fredning hadde bakgrunn i naturens verdi for menneskene, man måtte ikke ødelegge andre menneskers naturopplevelse. I dette bildet ser vi videre hvordan forestillingene om naturfredning så å si ble praktisert, altså ikke hvordan forestillingene ble utbrodert som ideologi, men hvordan de ble utført i terrenget.

I 1924 meldte Friluftsliv-klubben seg inn i Østlandske Kretsforening for Naturfredning som livsvarig medlem. Klubben var nemlig engasjert i datidens spørsmål rundt naturvern. I første rekke dreide dette seg om bevaring av flotte eller sjeldne eksemplarer av trær, i tråd med det arbeidet som ble drevet av Naturfredningsforeningen. Klubben tilbød seg å være foreningens øyne i marken, noe Østlandske Kretsforening stilte seg positiv til, slik det sto å lese i et brev fra formannen Heyerdahl: «Det vil selvfølgelig være en stor glede for vor forening om Friluftsliv-Klubben vilde ha sin oppmerksomhet henvendt paa, at de allerede bestemte fredninger overholdes, samt henlede vor forenings oppmerksomhet paa mulige andre ting, hvis fredning kunde være ønskelig.»³²⁵ Klubben var ikke vonde å be og foreslo blant annet noen trær på gården Glosli i Nitedal fredet, noe som også ble gjennomført. De fikk likeens en forstmann til å undersøke om økende ukrutt truet en sjelden gran

---

³²⁵ *Kart og kompas* 1924, nr. 9.

på Grorud.³²⁶ Det hendte også at *Kart og kompas* meddelte om nye forekomster av trær som var blitt fredet.³²⁷

Et annet av tidens store tema var forsøpling. Vern av skogen og arbeidet mot forsøpling var to sider av samme sak. Klubbens medlemmer var forarget over forsøplingen. I 1925 resulterte det i hva klubben kalte sitt «nye kamprop: Værn skogen – Skjæm den ikke ut med Papir og lignende. Det ødelegger naturglæden for andre.»³²⁸ Kampropet fikk virkning utover klubbens egne omgang med naturen. Etter Friluftsklubbens initiativ vedtok Oslo kommune å sette opp skilt i skogene sine med tekst foreslått av klubben, nesten likelydende med kampropet. Oppropet ble i tillegg spredd gjennom pressen.³²⁹ Utsetting av skiltene ble inkludert som del av klubbens merkearbeid. Det ble dessuten innlemmet i klubbens turvirksomhet. Medlemmene ble i *Kart og kompas* meddelt at skiltene var å få hos førerne på turene, slik at de kunne anbringes hvis turfølget kom over passende steder langs ruta si. Men de ble oppmodet til «å utvise kritikk og skjønnsomhet ved opsetningen. Plakater i skogen er aldri vakkert og må aldri anbringes i utrengsmål».³³⁰ Forsøplingen virket å være et vedvarende problem som ikke ga seg med det første. Syv år senere, i 1932, ble nye skilt laget og satt ut. Det var forventet av førerne at de hadde med noen eksemplarer av skiltene på hver tur for å kunne montere der det var «påkrevet». Også de øvrige medlemmene ble igjen anmodet til å interessere seg for saken og montere skiltene de kunne få utlevert hjemme hos sekretæren. «Et kraftig slag for Skogvernssaken og kampen mot papirsvineriet i skogene må gjennomføres nu».³³¹ Visstnok var forsøplingen nå blitt så ille at også Den Norske Turistforening hadde begynt å involvere seg i saken.³³² I dette «fredningsarbeidet» lå det en viss disiplinering av turgåeres naturomgang. Forargelsen gjaldt kanskje like mye den dårlige behandlingen av andre mennesker og

---

³²⁶ *Kart og kompas* 1925, nr. 10.

³²⁷ *Kart og kompas* 1927, nr. 4.

³²⁸ *Kart og kompas* 1925, nr. 7.

³²⁹ Se *Aftenposten*, 01.09.1926; *Aftenposten*, 27.09.1928; *Arbeiderbladet*, 02.10.1928.

³³⁰ *Kart og kompas* 1925, nr. 10.

³³¹ *Kart og kompas* 1932, nr. 5.

³³² Årsberetning, *Kart og kompas* 1933, nr. 2.

deres naturopplevelse som av naturen. Men det fantes også vilje til en mer dyptgripende fredning av Marka i 1900-tallets første halvdel.

Naturpark i Oslomarka?

Sammen med Nielsen og Wille var geologen Hans Reusch en av pionerne i arbeidet med naturvernet her til lands. Han deltok i arbeidet med å lage en naturvernlov og han satt i Naturfredningsforeningens styre fra starten av. Han var også en tidlig talsmann for opprettelsen av fredningsområder. Reusch hadde lenge vært av den formening at Frognerseterskogen egnet seg som naturpark, noe han gjentok i *Morgenbladet* i 1909, etter at Wille hadde holdt sitt foredrag i Norsk Geografisk Selskap, som jeg nevnte tidligere.

Ved en tidligere Leilighed har jeg fremholdt og gjentager det nu, at en liden Del af Kommunens Skog opp i Aaserne ved Christiania burde fredes for Nyttehugst, saa vi kunde faa et Stykke Urskog, en liden Naturpark til Glede for alle dem, som sætter Pris paa et Stykke virkelig uberørt Skog. Der trænges i dette Tilfælde, der er fremholdt til Exempel, som ogsaa i andre Tilfælde «Naturbeskyttelse», et lidt uvant Ord, der kan forklares som Beskyttelse av et Lands oprindelige Natur mod fuldstendig at forsvinde under Nutidskulturens Indgriben. Man taler gjerne i den Forbindelse gjerne ogsaa om «Naturens Mindesmærker», et Udtryk, der er dannet i Lighed med «Fortidsmindesmærker», som det skal beskyttes, nemlig Resterne af en Fortidsnatur, som holder paa at forsvinde.³³³

Den tidligere anledningen Reusch fremholdt dette skal ha vært i 1902, så han var fast i sin overbevisning.³³⁴ Han ville ha en naturpark på Voksenåsen. Han kaller naturparken liten, noe som nok markerer et skille til nasjonalparken, som i artikkelen brukes til å betegne «større Strøg». Reusch føler behovet for å forklare hva det uvante ordet naturbeskyttelse betyr og fremstiller i den sammenheng en motsetning mellom opprinnelig natur og nåtidens kultur. Det eksemplifiserer det temporale aspektet ved naturfredningen jeg løfter frem i dette kapittelet. Ved å frede naturen kan man holde fast ved de siste rester av en svinnende fortidsnatur.

---

³³³ Hans Reusch, «Naturbeskyttelse», *Morgenbladet*, 18.04.1909.

³³⁴ Wille på generalforsamlingen, *Den Norske Turistforenings årbok* 1904, 211.

Men Reusch fikk ikke overbevist sine naturfredningsfrender om saken. Allerede på turistforeningens generalforsamling i 1904, hadde Wille stilt seg avvisende til Reusch sitt forslag om det Wille da kalte en «nationalpark»: «Det sted er dog neppe heldig valgt; det ligger for nær Kristiania.»³³⁵ Wille mente at en nasjonalpark nødvendigvis måtte ligge mer avsides. Fem år senere mente Reusch altså fortsatt at en «Urskog» i hovedstadens umiddelbare nærhet var en god idé, uten at han kom noe lenger med det. Det ble ingen fredning av kommunens skoger. Det ble det heller ikke noen år senere, da Naturfredningsforeningen i 1917 tok til orde for å frede deler av Vettakollen som en «naturpark», på grunn av noen fossilforekomster i Skådalen.³³⁶ Det forelå aldri noe seriøst fredningsinitiativ, Frognerseter-skogen og Vettakollen var blott noen av områdene man så for seg i samband med at naturvernstankene først etablerte seg her til lands. Historiens forløp ble annerledes enn Reusch' forestilte fremtid, noe som kanskje har sammenheng med at hans begrep om naturpark eller nasjonalpark ikke etablerte seg. Hans begrepsbruk innebar at en slik park godt kunne ligge nær byen, men som jeg har vist, var et av kriteriene ved idealtypen naturvernområde at naturparken måtte ligge i en viss avstand fra kulturens steder. På en annen side, viser det at begrepsbruken til enkeltforfattere ikke kan forventes å oppfylle kriteriene for én idealtipe. Det var ulike forståelser i omløp, og Reusch' begrepsbruk kan også ligge nærmere idealtypen fri mark. Alt tatt i betraktning, er det tydelig at det ennå ikke var fastlagt hvilken betegnelse slike verneområder skulle ha. Nationalpark, naturminnesmærker, naturpark og folkepark verserte om hverandre, uten at det var klart hvilken idealtipe de i sterkest grad uttrykte. At terminologien var uklar, viser *Morgenpostens* omtale av initiativet til å frede Vettakollen. Området «maate bevares uberørt, med andre Ord omdannes til en Slags Nationalpark eller kanskje rettere enn Kommunalpark».³³⁷ Det potensielle

---

³³⁵ Wille på generalforsamlingen, *Den Norske Turistforenings årbok* 1904, 211.

³³⁶ Det var geologen P.A. Øyen som hadde fått med seg Naturfredningsforeningen i forsøket. P.A. Øyen, «Akers vakreste istidsminde: Skaadalen maa bevares uberørt», *Aftenposten*, 15.02.1916; P.A. Øyen, «Akers vakreste istidsminde: Skaadalen maa bevares uberørt», *Aftenposten*, 15.02.1916; «Blaaskjællene i Skaadalen», *Morgenposten*, 01.09.2017.

³³⁷ «Blaaskjællene i Skaadalen», *Morgenposten*, 01.09.2017.

fredningsområdet var ikke stort nok til å være av nasjonal betydning, men det kunne jo være en lokal nasjonalpark, en kommunalpark.

Dyrelivet fredes

Ideer om naturvern var altså til dels ledd i mellomkrigstidens friluftsliv i Marka, men naturvernet hadde et litt annet innhold enn i dag, hvor det biosentriske perspektivet har en mye sterkere stilling. I denne perioden ser tankene om naturvern ut til å være begrunnet mest ut ifra menneskets naturerfaringer. Naturen er til for mennesket. Det er en grunntanke som skinner igjennom både i Nielsens argumenter for opprettelsen av nasjonalparker, Willes begrunnelse for naturminnesmerker, Reusch' ønske om en urskog og Friluftsklubbens refs av forsøpling. I dette lå det et ikke ubetydelig opplevelsesaspekt som gjorde seg gjeldende ved siden av det vitenskapelige, det aspektet som hovedsakelig sto for fredningenes legitimering.

Også da dyrelivet i deler av Nordmarka ble fredet i 1932, var naturopplevelsen en del av argumentasjonen. Formannen for Landsforeningen for Naturfredning, K.G. Gleditsch, var selv ivrig friluftsmann. Da han leverte innstillingen til fredning av dette området, fremhevet han skogens evne til å gi «ly, vern, sundhet og skjønnhetsinntrykk for storbyens forkavede mennesker».³³⁸ Naturfredningsforeningen fikk støtte til innstillingen fra Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet ved universitetet. Også herfra mente man at det var en «herlighet for Oslo» at man «ennu har anledning til å ferdes i en relativt uberørt natur også hvad plante- og dyrelivet angår». Akademikerne tilsluttet seg forslaget om å «for alle tider sikre sig en naturpark i sin umiddelbare nærhet». Hovedargument deres var dog ikke opplevelse, men et annet menneskelig behov, nemlig studien av naturen:

For Universitetet vilde dette være av uvurderlig betydning, idet de studerende her vilde ha en utmerket anledning til, på ekskursionsjoner eller hver for sig, å følge dyrelivets skiften fra den ene årstid til den annen, og

---

³³⁸ K.G. Gleditsch sitert i M. Fjellanger, «Fredning av dyrelivet», i *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, 2:174.

overhodet til å studere i den fri natur mange av de dyreformer som de ellers vilde være henvist til å se bare som museumseksemplarer.³³⁹

Også her ser vi tematiseringen av naturens temporalitet. En naturpark ville kunne sikre Nordmarka som studentenes studiekammer, hvor de kunne studere dyrene i naturens eget tempo. Her gjaldt naturens gjentakende sykluser, ikke museets fastfrosne tid.

Selv om menneskelige behov ble nevnt i arbeidet med fredningen, var bekymringen for dyrebestandens fremtid hovedbegrunnelsen. Bekymringen sprang ut av erfaringen av hva menneskets fremferd kunne forårsake i naturen, tydelig uttrykt i sterkt synkende dyrebestander landet over. En rekke dyrefredninger rundt om i landet ble gjennomført på 1920 og 1930-tallet, og i 1932 ble det også vedtatt en ny jaktlov. Denne representerte blant annet et nytt syn på rovdyr, som ikke lenger ble betraktet utelukkende som skadedyr.³⁴⁰ Samme år gikk Naturfredningsforeningens forslag til vern av området i Nordmarka gjennom, med en presisering i 1935. Lovteksten definerer ikke området som en naturpark, men som vi har sett, var naturparkbegrepet en del av prosessen som ledet opp mot den endelige loven. Et område i Nordmarka på 28.000 mål mellom Maridalsvannet i øst og Tryvannshøgda i vest, bygrensa i sør og Lørenseter i nord, ble fredet. Størrelsen tilsvarte omtrent halvparten av kommunenes skoger. Her var det forbudt å drepe, skade eller forstyrre dyr, ødelegge hi og reir, bære skytevåpen uten tillatelse, og det var båndtvang for hund.³⁴¹ Det ble således likevel en fredning i Oslomarka, om enn ikke helt slik Reusch hadde sett det for seg. Lovbestemmelsen spilte nok likevel en betydelig rolle i det fremtidige arbeidet som dreide seg om ikke bare å frede dyrelivet, men Oslomarka som helhet.

For det første kan loven ha spilt en rolle på grunn av sin visuelle fremstilling. Loven ble presentert i Oslomarkas Friluftsråds første publikasjoner, både i *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk* (1937, 1939, 1940) og i andre bind av *Oslomarka – Oslo-fjorden* (1939). Begge steder finner man lovens

---

³³⁹ Det matematisk-naturvitenskapelige fakultets uttalelser i forbindelse med fredningsforslaget, sitert i M. Fjellanger, «Fredning av dyrelivet», 175.

³⁴⁰ Berntsen, *De grønne linjer*, 74.

³⁴¹ Fjellanger, «Fredning av dyrelivet», 176.

kartskisse over fredningsområdet, ledsaget av en formulering fra lovteksten om at fredningsbestemmelsene gjelder skogene «som faller innenfor den sorte, tykke strek på nedenstående kartskisse».³⁴² Friluftsrådet anvendte seg av i utstrakt grad av visuelle fremstillinger for å vise frem Oslomarka for leseren, hvorav den mest uttrykksfulle var kartskisser over hele Oslomarka innringet av en sort strek, noe som var første gang Marka ble fremstilt slik. Grepet med inntegningen ble videreført og forsterket av Nils Houge i hans forslag om å frede Oslomarka, som han redegjør for i boka *Oslomarka som naturpark* (1941). Dette jeg kommer tilbake til i del to av avhandlingen. Foreløpig er poenget å fremheve at dyrefredningens sorte strek nok var en inspirasjonskilde til friluftslivets sorte strek. For det andre kan fredningen av kommunenes skoger ha ansporet til ideer om fredning også av private områder. I andre bind av *Oslo-marka – Oslo-fjorden* fra 1939, er det bruksbestyrer for Oslo kommunes skoger, M. Fjellanger, som presenterer loven. Der sto det å lese at man i nær fremtid ville søke om å få hele arealet av kommuneskogene fredet. Bruksbestyreren understreket at fredningen også måtte omfatte de tilstøtende områdene han selv ikke rådet over, nemlig de private eiendommene.³⁴³ Fredning på privat grund var komplisert juridisk sett, så det var ikke gjort i en håndvending. Problematikken rundt det å frede privateide områder ble videreført inn i spørsmålet om hva man kunne gjøre for å frede Marka som friluftsområde. Houge trekker nettopp inn fredningen av dyrelivet i diskusjonen av hvilke muligheter det fantes for å frede hele Oslomarka som sådan, som en «naturpark».³⁴⁴ Slikt sett, utgjør fredningen i Nordmarka en viktig kontekst for den videre utviklingen av naturparkbegrepet. Ved siden av denne spesifikke fredningen, utgjør nok også utviklingen i den generelle debatten om naturvern en viktig kontekst. Med tiden hadde nemlig ideene om naturvern utviklet seg til også å innbefatte argumenter om friluftsliv som legitimt argument for å verne naturområder.

---

³⁴² Peder Blix, «Oslo kommunes skoger», i *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, 36; Fjellanger, «Fredning av dyrelivet», 177.

³⁴³ Fjellanger, «Fredning av dyrelivet», 177.

³⁴⁴ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 32ff.

Friluftsliv og naturvern

Diskusjonene om etablering av nasjonalparker var oppe flere ganger gjennom årene uten at noe videre skjedde i den retning. Enkelte områder ble likevel omtalt som nasjonalpark. Wille hadde i 1919 benevnt en fredet ås i Drangedal som både naturpark og nasjonalpark.³⁴⁵ Området rundt vannet Helin i Vestre Slindre ble fredet i 1930, og i resolusjonen omtalt som nasjonalpark.³⁴⁶ Også Borre i Vestfold ble omtalt som nasjonalpark.³⁴⁷ Borre har et større antall gravhauger fra vikingetiden. Men det hadde ikke blitt opprettet et større verneområde, ingen norsk ekvivalent til Amerikas nasjonalparker, slik Nielsen hadde sett det for seg i 1904. Fredningene som var blitt gjort, omhandlet steder med spesiell flora eller fauna, eller kulturhistoriske forekomster. Frem mot krigen økte frykten for vannregulering og veianlegg inn i det helligste, og arbeidet med å lete etter muligheten til å opprette en nasjonalpark i Jotunheimen ble intensivert. På DNTs generalforsamling i 1938 var diskusjonen om en fredning på dagsorden. Landsforeningen for Naturfredning i Norge hadde fremsatt et krav om en fredning, og på møtet ble det diskutert og holdt foredrag om forskjellige sider ved saken. Formann i DNT, Chr. L. Jensen, åpnet diskusjonen med et lengere foredrag. Jensen var jurist av yrke, og brukte sitt foredrag til å drøfte de juridiske spørsmålene. Jensen pekte også på at legitimeringen av naturvernet holdt på å endre seg. Tidligere hadde kravet om et fredet område, slik man nå ønsket å etablere i Jotunheimen, «vært reist av vitenskapelige, historiske og estetiske grunner, og idag reises kravet kanskje sterkere enn før også av hensyn til friluftslivet».³⁴⁸ Selve benyttelsen og bruken av naturen hadde altså entret tenkningen om naturvern og mer og mer blitt innlemmet som del av diskursen. Dermed var dette også et aspekt som ble innlemmet i naturparkbegrepet i idealtypen naturvernområde. Jensen brukte gjennomgående nasjonalpark og

---

³⁴⁵ Wille, *Fredede Naturmindesmærker paa Østlandet i Norge*, 12f.

³⁴⁶ Berntsen, *De grønne linjer*, 78.

³⁴⁷ Thv. Kiær, *På barstrødde stier*, 2. bd: *Studier og streiftog i norske skoger*, (Oslo: Norges Handels- og Sjøfartstidenes trykkeri, 1937), 144.

³⁴⁸ Chr. L. Jensen på DNTs generalforsamling i 1938, i *Den Norske Turistforenings årbok 1939*, 198.

naturpark som rene synonymer i foredraget.³⁴⁹ Innledningsvis listet jeg opp blant kriteriene på idealtypen at bruk ikke definerte den. Det er altså inntruffet en endring i idealtypen semantiske innhold, konstellasjonen av ideer og praksiser som definerer det har skiftet.

Også K.G. Gleditsch, som på vegne av Naturfredningsforeningen holdt foredrag etter Jensen på generalforsamlingen, kommenterte at naturvern-tenkningen hadde skiftet mot også å inkludere friluftsliv. Av det de to herrene sa, kan vi forstå det slik at de ikke bare kommenterte det, men også var pådrivere for et slikt skifte. Også Gleditsch benyttet i utgangspunktet nasjonalpark og naturpark som synonyme, gjennom foredraget er de utbyttable og brukes om hverandre. Men, på den annen side, stoppet han i foredraget også opp ved dem og anvendte dem til å synliggjøre en forskjell i perspektiver på naturvern: «det er jo litt forskjellige opfatninger av hvad der skal ligge i ordet naturpark eller nasjonalpark». Gleditsch trekker inn den internasjonale konteksten og bruker Sveits og USA til å synliggjøre ulikhetene. I Sveits var målet å holde et fredet område «fullstendig primitivt», mens i USA var det «mere som en social opgave, ikke så meget som en ideell opgave å bevare disse steder». I USA la man til rette for bruken av nasjonalparkene, med alt hva det medførte av moderne veibygging, turiststasjoner osv., mens i Sveits forbød man alt slikt på bakgrunn av intensjonen om å bevare området fullstendig slik det hadde vært fra gammelt av. I Gleditsch' distinksjon kan vi således kanskje si at de temporale dimensjonene var sterkere i Sveits, mens USAs naturvern var drevet sterkere av «social-etiske grunner». I den sammenheng foreslår Gleditsch et skille mellom de sentrale begrepene:

Der er nogen usikkerhet om hvad der menes med uttrykket nasjonalpark og naturpark. Men den betydning som nu har festet sig er at en naturpark er et område hvor hele naturen er ganske og aldeles fredet, mens en nasjonalpark kun delvis er fredet, således som den amerikanske.

Gleditsch hevder at dette skillet har festet seg, men det spørres om han hadde rett i det, i alle fall for det norske språks vedkommende. Når vi

---

³⁴⁹ Det er også verdt å bemerke at fra og med 1933 står naturpark oppført som synonym til nasjonalpark i Gyldendals konversasjonsleksikon. Edgar B. Schieldrop (red.), *Gyldendals konversasjonsleksikon*, (Oslo: Gyldendal, 1933), 9:455.

straks kommer til behandlingen naturparkbegrepet i idealbetydningen fri-luftsområde, skal vi se at tilrettelegging og bruk er en helt sentral del av begrepet. I stedet kan vi betrakte det slik at Gleditsch selv forsøker å innføre dette skillet, og dermed forsøker å etablere definisjonsmakt over begrepene. Det ligger en stillingtagen fra Gleditsch i dette. Han ønsker nemlig å utvikle naturvernet i en ny retning, noe som også er koblet til navn og benevnelser. Aller helst så Gleditsch at foreningen han hadde vært formann for mellom 1925-1935, endret navn.

Naturfredning klinger kanskje ikke riktig bra i manges ører. De blir redde og tror at alt skal være forbudt innen vedkommende område. Det er slett ikke alltid meningen. Men vi vil gjerne gjøre vårt til at der kan bli vernet om de verdifulle ting i naturen rundt omkring i landet. Foreningen burde kanskje likeså gjerne hete «Naturvernforeningen».

Gleditsch skulle få viljen sin, i 1951 skiftet man navn til Landsforbundet for naturvern i Norge og 1962 ble navnet Norges Naturvernforbund. Gleditsch selv skulle ikke få oppleve det, han døde i 1946. Fredning assosierte til forbud, mente Gleditsch. Hans foretrukne benevnelse var derfor naturvern: «Jeg sier *verne*, for hensikten med en nasjonalpark, med en naturfredning, er jo ikke å stenge ute, sette gjerder eller hindre fjellvandreren. Tvertom. Målet er jo å gjøre naturen levende og <naturlig> igjen – til glede for menneskene.» Gleditsch opererer med et knippe begrepsmotsetninger for å tegne opp skiftet i naturverntenkningen. Motsetningene naturvern og naturfredning, nasjonalpark og naturpark, sosial-etisk og ideelt, levende og primitivt, svarer til hverandre og markerer alle et skille mellom to måter å forstå naturvern på. Hvilken side Gleditsch havnet på er tydelig – naturen kunne ikke nagles fast, den skulle brukes. Dermed markerte han også en avstandstagen til den eldre, norske tenkningen rundt naturvern. Wille og Nielsen, med deres begreper om naturminnesmerker og naturen monumenter, var nettopp opptatt av å «stenge ute», slik at naturen kunne holdes «primitiv». Gleditsch, og Jensen, var av en annen formening. For dem måtte friluftslivet være et kraftig incentiv til opprettelsen av naturvernområder.

Skiftet Gleditsch og Jensen var pådrivere for, var også et temporalt skifte. Den eldre natur*fredningen* var preget av noe musealt. Naturens tid skulle holdes separert fra kulturens tid. I natur*vernet* derimot, er ikke

temporalitetene like sterkt adskilt. Menneskenes moderne friluftslivspraksiser innebar at modernitetens tid ble brakt inn i naturen. Slik Gleditsch så det, innebar det å gjøre naturen levende og «naturlig» igjen. Det sto altså i motsetning til noe dødt og kunstig, noe som lyder paradoksalt, all den tid det er snakk om naturen. Men det lyder mindre paradoksalt når man tenker på det i temporale termer. Det var tiden som ville vært død og kunstig. En verden der tiden står stille er en død verden, og det er kunstig å holde av områder av naturen på denne måten. Naturvernområdene måtte i stedet være en del av det moderne livet. Det erfarte temporale skillet mellom kultur og natur var viktig, ja helt essensielt, men man kunne ikke avsondre dem fra hverandre. Forvaltningen av naturen var viktig i det store bildet, naturen måtte være en integrert del av det moderne menneskets liv: «Nogen steder må det være hvor motordrøn og heseblesende jag stanser, hvor de slitte, trette menneskesinn kan finne hvile, og hvor dyrene får være i fred og bli venner men menneskene.»³⁵⁰ Generalforsamlingen endte med at Turistforeningen og Naturfredningsforeningen i fellesskap forfattet et dokument som anmodet regjeringen om å lage en utredning som kunne fremsettes for Stortinget. Lovendringen som åpnet for å opprette nasjonalparker kom i 1954.

Naturvernet, slik jeg har beskrevet i dette kapitlet, utgjør en viktig kontekst for prosessene rundt Osloområdet på det samme tidspunktet. Osloområdes Friluftsråd ble etablert i 1936 med mål å verne Marka. Man kan hevde det er en kontekst fordi det skjer samtidig i det samme sosiale miljøet og med tilnærmet like mål. Man kan også peke på konteksten ved å vise hvordan naturparkbegrepet utgjør en sentral del i debattene både om naturvern og Osloområdet. Begrepet favner tankegodset fra naturverndiskusjonene på en måte som gjør at meningsinnhold derfra utspilles i debattene om Osloområdet. I beskrivelsen av idealtypen naturvernområde har vi sett en sterk demokratiserende tendens. Jeg beskrev ovenfor at det tidlige naturvernet postulerte at nasjonens innbyggere eier naturen. Vi har nettopp sett at den senere debatten inkluderte, og fokuserte på, innbyggernes rett til bruk av naturen. I denne sammenhengen vil jeg også trekke frem at det på

---

³⁵⁰ K.G. Gleditsch på DNTs generalforsamling i 1938, i *Den Norske Turistforenings årbok 1939 206*.

1930-tallet pågikk diskusjoner om rundt allmennhetens rett til fri ferdsel på annen manns grunn. På fellesmøtet for landets turistforeninger i 1930, ble det nedsatt en komité som skulle utdype denne diskusjonen. En av komiteens medlemmer var Nils Onsager, som var advokat og sentral aktør i mellomkrigstidas friluftsliv. Han skrev en rapport om saken som både ble trykket i Norsk Rettstidende for 1931 og DNTs årbok for 1932.³⁵¹ Forarbeidene til det som skulle bli Friluftsløven ble satt i gang mot slutten av 1930-tallet, men arbeidet stoppes blant annet av krigen og kom derfor ikke før i 1957. Dessverre er dette et spor som rekker for langt til at det kan forfølges her, men denne diskursen er sannsynligvis en viktig bakgrunn for den demokratiseringen av naturparkbegrepet vi ser i samme periode. Ideer om befolkningens rett til natur var i tiden. Vi har også sett et temporalt skifte i begrepet. Der begrepet i starten siktet til et verneområde med natur fra en *tidligere* tid, endres det etter hvert til å betegne et verneområde som skal oppta en viktig del i menneskets *nåværende* tid. Som nevnt definerte Gleditsch dette annerledes, men vi går nå over til en idealtipe som tyder sterkt på det motsatte.

---

³⁵¹ Nils Onsager, «Om almenhetens rett til ferdsel på fjellet og i skauen», i *Den Norske Turistforenings årbok* 1932.

IV. Naturpark som friluftsområde

Som vi har sett gjennom de andre idealtypene var naturparkbetegnelsen forbeholdt mindre deler av det som skulle bli Oslomarka. Grefsenåsen ble tidlig etablert som det man kalte naturpark, senere kom Vettakollen til, så ble Østmarka omtalt som naturpark; mindre naturvernområder ble foreslått, omtalt som naturparker, og det verneområdet som endelig ble etablert i Nordmarka ble av noen forstått som en naturpark. Fra å betegne mindre områder skal vi i dette kapittelet se at naturparkbegrepet etter hvert utvikler seg til å omfavne hele Oslomarka, samtidig med at Oslomarka som navn og enhet først oppsto.

Denne fjerde idealtypen, naturpark som friluftsområde, skiller seg fra de andre tre ved at den på sett og vis befinner seg på et annet nivå. Den er ikke sidestilt med de andre, i stedet for favner den de andre, slik at minst én av de andre klinger med når det er snakk om naturparken som friluftsområde. Forenklet fremstilt kan vi kanskje si at det er snakk om en *forlengelse* av naturpark som park, hvor byens parkområder er flyttet ut i byens omliggende natur. Samtidig gjennomgår idealtypen friluftsområde en parallell utvikling og er derfor noe mer eller noe annet enn bare en forlengelse. Dette dreier seg blant annet om at denne idealtypen *favner* naturpark som fri mark, parkens motsetning. Når naturparkbegrepet betegner fri mark er det samtidig nødvendigvis også snakk om menneskers friluftsområde, men det som skiller de to idealtypene, skal vi se, er en distinkt forskjell i temporalitet. Samtidig er idealtypen friluftsområde et utpreget handlingsbegrep. Det har denne idealtypen til felles med naturpark som naturvernbetegnelse. I stor grad er nok naturvernet således noe som *informerer* denne idealtypens utvikling, ved at førstnevnte forsterker dens preg av handlingsbegrep og dens demokratiseringsprosess. Et friluftsområde er noe folket eier. I mellomkrigstida blir dette et legitimt argument for å frede større områder natur, også den som rettslig sett ikke tilhører fellesskapet.

Selv om idealtypen friluftsområde på sett og vis tar opp i seg de andre idealtypene og slikt sett er identisk med dem, defineres den likevel av noen særskilte kriterier. For det første sikter denne betydningen av naturparkbegrepet til den funksjon det gjeldene området har eller skal ha i en

samfunnsmessig sammenheng. Fremfor alt dreier dette seg om befolkningens helse og sunnhet. Naturparken er viktig fordi den kompenserer for belastningene menneskene utsettes for overalt ellers i det moderne samfunnet. I det store bildet er det viktig å legge til rette for befolkningens rekreasjon i fritiden. Dette øver også innflytelse på idealtypens andre kriterium. Også for idealtypen friluftsområde er tilforming av landskapet et omdreiningspunkt, slik vi har sett for de andre idealtypene. Parken er formet av mennesket, mens den frie marka nødvendigvis må være uberørt, altså ikke formet til av mennesket. Idealtypen naturvernområde er for så vidt også kjennetegnet ved sin uberørthet, men der blir naturen som skapende kraft sterk tematisert. Når det gjelder idealtypen friluftsområde finnes det en klar bevissthet om at naturparken finnes takket være mennesket. Det er ikke så mye snakk om en fysisk tilforming som en overordnet tilforming av forvaltningsmessig art, hvor områder i nær tilknytning til byen blir avsatt til et bestemt formål. Det bringer oss til det tredje kriteriet som enda en gang dreier seg om naturparkens beliggenhet. Naturparken i denne betydningen ligger alltid i tilknytning til byen. Selv om den som regel ligger utenfor byens grenser, er den alltid en del av byen. Motsetningen mellom kultur og natur jeg tematiserte under idealtypen fri mark, er ikke her like sterk. I stedet utgjør de to aspekter i en integrert helhet. De er hverandres eksistensbetingelser. Friluftsområdet eksisterer utelukkende fordi det befinner seg en by ved dens side, og en by kan bare vokse seg stor hvis den har friluftsområder i sin nærhet. For det fjerde er eierskapet igjen vesentlig. I likhet med idealtypene park og naturvernområde er det folket som eier naturparken. Forskjellen fra sistnevnte ligger i at eierskapet er stedbundet, man argumenterer for at det er byen og de omliggende distrikters befolkning som eier området, noe som blir viktig i debatten om blant annet turistnæringens rettigheter. Forskjellen fra idealtypen park er at det her argumenteres for at fellesskapet eier naturparken også når staten eller kommunen rettslig sett ikke er eier. Det argumenteres altså for eierskapet til annenmanns grunn.

Naturpark som friluftsområde refererer til en entitet som skapes eller i alle fall aktivt bevares for fremtiden. Begrepet tar del i en politisk diskusjon som kretser rundt befolkningens og fremtidens behov. I hovedstaden, som

i andre større byer, inngår det særlig som en del av byplanleggingen. Det viser derfor til en moderniserings- og demokratiseringsprosess i omtalen og erfaringen av naturen og landskapet, dette på tross av at moderniteten representerer en ambivalent størrelse i diskusjonene.

En naturpark for østkanten

Ett av kriteriene på idealtypen friluftsområde var altså eierskap. Imidlertid endret forståelsen av eierskapet seg gjennom 1900-tallets første fire tiår. I starten var det en forutsetning at kommunene besittet skogen, for at den skulle bli betegnet som naturpark. Etter hvert innbefattet det også områder som ikke var rettslig eid av fellesskapet. Det innebærer at naturparkbegrepet mer og mer ble et politisk begrep, et handlingsbegrep, slik jeg tidligere har definert det. Fra å være en relativt nøytral betegnelse, utviklet begrepet seg til å inngå i ytringer som forsøkte å påvirke beslutningstakernes innstilling overfor Marka.

For å se hvordan det artet seg, skal vi se på et par tilfeller med noen års mellomrom hvor områder av omegnen fungerer som en referanse for hverandre. Her vil jeg igjen minne leseren om at skogen rundt hovedstaden på starten av 1900-tallet ikke ble ansett som ett sammenhørende område eller enhet, slik Oslomarka blir i dag. I eksemplene ser vi hvordan Østmarka vokser frem i hovedstadsborgernes bevissthet, og at i denne fremveksten er befolkningens eierskap til Frognerseterskogen og dens brukshevd på Nordmarka referansepunkter. Østmarka blir med andre ord forstått ut ifra et erfaringsrom der Frognerseterområdet og Nordmarka utgjør viktige størrelser. Men til slutt blir brukshevd på Nordmarka, og andre privateide områder, problematisert. Man kunne ikke lenger være sikker på at brukshevd varte inn i fremtiden. Dermed endrer naturparkbegrepets meningsinnhold seg i omtalen av disse områdene.

Utviklingen i Østmarka ser vi når vi tar for oss tre omtaler av området med 14 års mellomrom. Det første tilfellet er fra 1910 og har en klar referanse til kommunens skoger på andre siden av byen. En innsender til avisa *Dagens nyt*, som kaller seg J.P., ønsker her å innvie befolkningen i Østmarkas skogstrekninger, som et alternativ til det populære området

rundt Frognerseteren. Østmarka som navn finnes ennå ikke, så J.P. bruker betegnelsen «Nøklevandsskogene», Aker kommunes skoger i øst.

Paa Vestkanten er Kristiania Kommune som bekjendt Eier af Frogneraasen, og et stort Omraade er derved sikret som Naturpark for Byens Børn, men allerede nu er Tilstrømningen saa stor paa alle Veie og Stier i dette Omraade, at man bør søge andre Steder end de stadig optraakkede. I denne henseende byder Akers Kommunes Eiendomme «Nøklevandsskogene» den sterkeste Modsætning. Her kan man nyde Naturtilheden og den eindommelige Skjønhed i de langstrakte Vande, Lutvand, Nøklevand og de noget længere i øst liggende Elvaagenvande. Det er ikke de store Høider paa Aasene, som i Nordmarken, men en Afvæxling i Naturen, som ikke har Sidestykke i Kristianias Omegn.

Innlegget ledsages av en enkel kartskisse over området, tegnet av innsenderen selv, som gir leseren en visuell oversikt over området. Forfatteren betegner hovedtrekket inn til Sarabråten, over Vålerenga-Etterstad-Bryn-Østensjøvann-Ulsrud-Sarabråten, som «vistnok nogenlunde kjendt, men omtrent alle Besøgende tager samme Vei tilbake». Han oppfordrer i stedet folk å søke lenger innover i skogene.³⁵² Det vil si utenfor området der Heftyevillaen på Sarabråten lå, som var velkjent.

Oppfordringen om å tre ut av allfarvei er klassisk, den er gjentatt i turist- og friluftslivslitteratur utallige ganger. I dette tilfellet oppfordres man til å tre ut av Frognerseterskogen og inn i naturen på motsatt ende av byen, den «sterkeste Motsætning» med sin stillhet og ro. Man oppfordres også til å tre ut av den vanlige veien alle går tur/retur til Sarabråten. Resten av området var lite brukt og lite kjent, og forfatteren ønsker å introdusere leserne for området gjennom å tegne opp et kart og foreslå noen ruter. Det er ikke tilfeldig at det er kommunens skoger han omtaler og forsøker å åpne opp som turområde. Befolkningen var jo per definisjon området eiere. I vest «sikret» Kristiania kommunes eierskap skogene i Voksenåsen som naturpark. På samme måte kunne Akers kommunes skoger bli befolkningens friluftsområde i øst. Frognerseterskogen, inkludert skogen innkjøpt av Holmen-Voxenkolselskapet, var byens første offentlig eide friluftsområde i Marka. Men skogen ble ikke omtalt som naturpark i starten, det ble først vanlig utover på 1900-tallet.³⁵³ J.P. sin tekst er et tidlig eksempel på

---

³⁵² J.P., «Søndagsture», *Dagens nyt* 30.09.1910.

³⁵³ I hovedstadens aviser finner jeg to tilfeller før 1910: *Norsk Tidende*, 21.04.1904; og *Morgenbladet*, 16.02.1908.

benevnelsen av Voksenåsens skoger som naturpark. Men teksten benevner ikke områdene i øst som naturpark, og den innebærer heller intet ytret ønske om å *gjøre* «Nøklevandskogene» til en naturpark. Det er flere grunner til det, slik jeg fortolker det.

For det første var naturpark en ganske ny betegnelse, særlig i betydningen friluftsområde. Når man leser de gamle kildene, virker Frognerseterskogen for de fleste av byens borgere lenge å ha vært det området i skogene man både kjente til og dro til, særlig på grunn av Holmenkollbanen. Slikt sett eksisterte Frognerseterskogen som et enslig tilfelle, det ble omtalt med egennavn og ikke med det generelle naturparkbegrepet. Slik tilfellet også var med Ekeberg og Bygdøy, som også var i offentlig eie og utstrakt bruk, blir Frognerseterskogen fra rundt 1910 av omtalt som naturpark, fordi det nå blir snakk om nye friluftsområder som legges til kommunenes eiendommer. Kommuneeiendommene blir gjerne omtalt som naturpark når deres fremtid som friluftsområde oppleves som truet.³⁵⁴ For det andre blir «Nøklevandskogene» trolig ikke omtalt som naturpark fordi det ennå var et relativt ukjent område, vesentlig mindre brukt, sammenliknet med Holmenkoll-Frognerseterområdet. Det hadde ennå intet egennavn, var ikke opptegnet og avgrenset på et eget kart, slik Nordmarka var det. Østmarka var ikke en enhet som lett kunne betegnes, noe forfatterens hermetegnsetting av det provisoriske «Nøklevandskogene» viser. Det var faktisk det offisielle navnet på skogen, noe Aker kommune hadde bestemt da skogen ble kjøpt av Thomas Heftye junior i 1897.³⁵⁵ J.P. hentet altså navnet fra kommunens språkbruk knyttet til skogdriften. Det var ikke et navn som smakte av friluftsliv. Som vi ser av sitatet fungerer også Nordmarka som et sammenlikningsgrunnlag. Det var et område som allerede var i mye bruk, først og fremst om vinteren. Nye friluftsområder, markene som vokser frem, navngis også med referanse til Nordmarka. En

---

³⁵⁴ I 1916 hadde Studentenes idrettsforening søkt om å få bygge hytte på kommunens skogområder, noe bystyret til slutt avsto. Flere av byens avviser var enig i avslaget, av frykt for privat hyttebygging i skogene: «Frognerseterskogen bør være en åpen naturpark for hele byens befolkning», *Norske intelligensseder*, 25.10.2016; og på starten av 20-tallet ble det diskutert om man skulle bygge gasskraftverk på Sørenga, noe som ville hatt konsekvenser for Ekeberg: «(...) det gjaldt at redde byens og især Oslos herlige naturpark – Ekebergskogen – fra undergang.», *Morgenbladet*, 30.11.2021.

³⁵⁵ Vevstad, *Det begynte med Frognerseterskogen*, 77.

tredje og siste vesentlig grunn, er at forfatteren ikke maner til noen handling rettet mot fremtiden. Vedkommende oppfordrer publikum til å gjøre seg kjent, utforske nye områder, men fremtiden som temporalt omdreiningspunkt finnes ikke i innlegget. Dette fremtidsrettede er til forskjell en vesentlig del av naturparkbegrepet i betegnelsen av friluftsområder, når det er snakk om å lage dem, eller bevare og sikre dem.

Ti år senere, i 1920, hadde ting endret seg. Da hadde Norges Geografiske Oppmåling (NGO) laget et ski- og turkart over en del av Østmarka (1915),³⁵⁶ noe som bidro sterkt til å åpne terrenget øst for byen. Kartet viste løyper oppmerket av Foreningen til Ski-idrettens Fremme hadde begynt å lage og holde i stand. Det var skiforeningen som hadde anmodet NGO om å lage kartet.³⁵⁷ Foreningen hadde ansatt faste løyperyddere med ansvar for løypene i tillegg til hoppbakkene på Sarabråten, hvor det var arrangert hopprenn siden 1900. Hoppbakkene hadde Oslo ski-klubb bygget. Sentral i dette arbeidet i Østmarka hadde kaptein Johan Skau vært. Skau hadde utdanning fra militæret, var speider og ivrig idrettsmann. Han var også pågangsdriver for å få fysisk aktivitet inn i skolen, noe han selv hadde bedrevet i praksis som mangeårig gymnastikklærer ved Vålerenga skole. For skolen var Østmarka et viktig skiterreng. Han hadde også jobbet for saken gjennom Skiforeningen sin Komite til fremme av skiløpning blandt folkeskolens barn i Kristiania.³⁵⁸ I Skiforeningens årbok skrev han for å gjøre Østmarka kjent.³⁵⁹ Det samme gjentok han i *Aftenposten* vinteren 1920, under overskriften «Østmarkens Frognersæter: Naturpark og udfartssteder i Østmarken»:

Østmarken! – Man studser. – Vi har Nordmarken. Kan noget andet sted forbindes med udfarter og friluftsliv? – Holmenkollen, Frognersæteren, Skjennungshytten og Grefsenaaen, alle disse kjendte steder – naturpark paa Vettakollen. – Javel. Men for os, som bor i de østre bydele, kan det falde litt besværlig at komme til Nordmarkens herligheder.

---

³⁵⁶ «Nyt skikart», *Social-Demokraten*, 09.02.1915.

³⁵⁷ *Foreningen til Ski-Idrettens Fremmes årbok* 1915, 14.

³⁵⁸ Johan Skau, «Beretning fra komiteen til fremme av skiløpning blandt folkeskolens barn i Kristiania», i *Foreningen til Ski-Idrettens Fremmes årbok* 1915, 171.

³⁵⁹ Johan Skau, «Østmarken: et uopdaget skiløperland», i *Foreningen til Ski-Idrettens Fremmes årbok* 1914, 117.

Turen til Nordmarka var alt for lang, mente Skau. Trikken gjennom byen tok tre kvarter og på Majorstuen måtte man stå en time i kø før man kom seg på Holmenkollbanen. Og når man først kom ut av banen, var masseutflukten på ski så stor at de første fem kilometerne av løypa var «hard og opgaaet». Så nye områder måtte åpnes, mente kapteinen. Skoleklasser på utflukter og alle andre måtte få et serveringssted i Østmarka. Tanken var å gjenreise Heftyevillaen, som var blitt revet på Sarabråten i 1911, et annet sted. Østmarka hadde blitt gjort kjent gjennom karttegning, løypelegging og skirenn, men noe vesentlig manglet, fremhever Skau:

Disse bestræbelser for at gjøre Østmarken kjendt og <dyrket> har øget udfartsstrømmen østover voldsomt. Men der er intet hensigtsmæssig udfartssted, hvor skole- og sportsungdommen – ja gamle med – kan tage ind, faa hvile og lidt at drikke til nisten.

At afhjælpe dette savn og verne om Østmarken som naturpark for de østre bydele i Kristiania og østre Akers villabebyggede strøg er en opgave, som maa løses af Kristiania og Akers kommuner i forening.³⁶⁰

Området var blitt kjent gjennom gode tiltak fra driftige individer og grupper, men noe mer må til, og det er kommunenes oppgave, hevder Skau. Det er først ved byggingen av et serveringssted man sørger for at landskapet blir en naturpark for fremtiden.

Kaptein og gymnaslærer Skau var en folkedanner med fokus på kroppens dannelse. Kroppens dannelse på ski i Østmarka. Kroppen var stedet hvor sjelen hadde sin bolig, og den var bundet til naturen. «Østmarken! Den er fremdeles et stykke natur. Der vildmarken suser. (...) Fjeld med dybe slukter, skog og skogtjern, som speiler sig i vor sjæl. Herlig naturpark!» Også hos Skau ser vi en spenning mellom natur og kultur. Naturparken var på den ene siden villmark, men den måtte også tilrettelegges og gjøres tilgjengelig. Folket trengte et serveringssted ute i skogene, bare slik kunne naturparken sikres. For naturen hadde en rolle å spille i det moderne bylivet. «Vi har rig velsignelse paa herlig natur lige indpaa byen. Denne maa ogsaa udnyttes i opdragelsens tjeneste. (...) Bylivets tomme fornøielser vil aldrig kunne udøve nogen virkelig tiltrækning paa det menneske som har lært at elske naturen.»³⁶¹ Østmarka som naturpark var fri mark. Samtidig

---

³⁶⁰ Johan Skau, «Østkantens Frognersæter: Naturpark og udfartssteder i Østmarken», *Aftenposten*, 22.01.1920.

³⁶¹ Skau, «Østkantens Frognersæter».

var naturparken friluftsområde, og det var bygging av et «udfartsted» som la grunnlaget for denne. Som jeg skrev innledningsvis favner idealtypen friluftsområde den frie marka som idealtipe. Forskjellen ligger særlig i det temporale. Den frie marka ligger der uberørt og opprinnelig. Naturen har sin egen tidsrytme, årstidenes skiftende gang, en helt annen temporalitet enn byens og sivilisasjonens fremadrettede utviklingsgang. Naturens tid er sirkulær, gjentakende, og i den forstand uforanderlig. Sivilisasjonens tid er foranderlig i sitt vesen, det er historiens gang som styrer. Utvikling, fremskritt, akselerasjon. Men i den moderne byen må naturen tenkes med, insisterer Skau, naturen «maa ogsaa udnyttes i opdragelsens tjeneste». Som friluftsområde er naturparken et moderne fenomen, skapt og frembragt av byens vekst og utvikling. På den måten koloniserer byens temporalitet naturens, moderniteten strekker sine armer utover byens grenser og trekker omlandet inn til seg. Hos Skau ser vi denne tendensen, som bare skulle forsterke seg utover i mellomkrigstiden.

Aftenposten hyllet Skaus innsats for å få fysisk aktivitet og friluftsdager inn i skoleplanen, og for hans arbeid for å gjøre Østmarka kjent. Avisas journalist kalte ham «Østmarkens opdager». Skau var ikke lenger alene, berettet avisa, skolevesenet gjorde nå selv et godt arbeid, «og i Østmarken har østkantens mange skoler havt en naturpark næsten herligere end selve Nordmarken.» Men avisas journalist ble ikke helt enig med seg selv. Naturparken fantes, men skulle også utlegges: «Arbeidet for Østmarkens udlæggelse til naturpark gaar sin jevne sikre gang mod maalet.» Her var avisa på linje på Skau, «det viktigste» manglet, nemlig en hytte.³⁶² Hyttebyggingen var i tråd med Oslo skiklubbs ønske om en kombinert klubbhytte og åpen kafé, slik Skjennungstua var organisert i Nordmarka. Klubben hadde hatt hytte på Sarabråten inntil den ble revet etter Akers ekspropriering i 1911.³⁶³ Miljøet som brant for Østmarka så for seg at man kunne slå to fluer i ett smekk. Da det ble avgjort å bygge dagkoloni for østkantens skolebarn, ønsket mange at den skulle ligge i Østmarka i stedet for Øvreseter, der den ble bygget i 1924, og at denne kunne kombineres med sportskafeen.

---

³⁶² «Dagkoloni og sportsrestaurant i Østmarken» *Aftenposten*, 31.01.1920.

³⁶³ Sigurd Senje, *Østmarka*, 135.

Skau var en av disse. Det fantes også en egen Østmarkkomité som arbeidet for saken, en privat forening som hadde kjøpt opp materialene Heftyevillaen da den ble revet. De ønsket å finne et nytt, egnet sted for den.³⁶⁴ Det ble ikke til at den ble satt opp igjen. Saken om hyttebygging ble overført kommunene, som i fellesskap besluttet å bygge Østmarksetra, et nybygg ferdigstilt i 1926 og gjenreist etter brann i 1928.³⁶⁵

Hyttebyggingen i Østmarka var noe man kunne lese om i boka *Vore dagers Kristiania* fra 1924: «Og nu skal ogsaa den faa sit utfartssted, sin <Frognerøster> til glæde for sportens Kristiania, naturdyrkere, friluftsmenneskene».³⁶⁶ Boka er ført i pennen av sosialisten Oscar Pedersen. Pedersen var sentral i den ideologiske striden i Det Norske Arbeiderparti og var del av gruppen som dannet partiet Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti, hvor den tidligere nevnte Puntervold var fremtredende. Pedersen var journalist og redaktør av flere sosialistorganer.³⁶⁷ Dessuten skrev han flere bøker om arbeiderbevegelsens ideologi. Denne ideologien skinner også gjennom i *Vore dagers Kristiania*. Boka er bygd opp som betraktninger av hovedstaden sett fra ulike perspektiver. Ett perspektiv er friluftslivet i hovedstaden, noe som behandles i kapittelet kalt «Sportens Kristiania». I all vesentlighet dreier kapittelet seg om Nordmarka, men Østmarka trekkes også frem: «Mange mener forresten, at *Østmarken* (området øst og sydøst for Ekeberg-området) fuldt ut kan maale sig med Nordmarken som naturherlighet betraktet.»³⁶⁸ Pedersen opplever opplagt behovet for å presisere hva som menes med navnet. Med andre ord opplever han at området ennå ikke er så godt kjent. Pedersen er en sterk kritiker av idrettens utvikling, ikke akkurat utypisk sosialistene, og som så mange andre innen arbeiderbevegelsen talte han varmt om friluftslivet.³⁶⁹ Opp mot idretten med sine «rekorder» og «opvisning» setter han «den typiske *sportsmand*», noe som må forstås mer i betydningen *friluftsmann*. Idretten holder til på stadioner,

---

³⁶⁴ «Dagkoloni og sportsrestaurant i Østmarken», *Aftenposten*, 31.01.1920.

³⁶⁵ *Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*, 1. bd., (Oslo: Gundersen, 1952), 293.

³⁶⁶ Oscar Pedersen, *Vore dages Kristiania*, (Kristiania: Forlagstrykkeriet, 1924), 146.

³⁶⁷ Christine Myrvang, *Sosialistiske produksjonsidealer - «dagen derpaa»: Storskala og teknokrati i norsk sosialiseringsdebatt og -teori 1917-1924*, (Universitetet i Oslo, Skriftserie, 1996), 62.

³⁶⁸ Pedersen, *Vore dages Kristiania*, 146.

³⁶⁹ Se Tordsson, *Å svare på naturens åpne tiltale*, 167-177.

hvor usunn underholdningskultur råder. Sporten holder til i naturen: «Sportsfolkenes Kristiania har betydelig større tumleplasser at by paa – det er Nordmarken og Østmarken.» Særlig førstnevnte hadde en helt spesiell plass i befolkningens liv, et kjærte stykke natur man til nå har tatt for gitt. «Kilometer efter kilometer strækker disse skogene sig indover, og saa frit og uhindret for alle har de ut gennem aarene kunnet benyttes, at faa har tænkt paa at de i virkeligheten er privat eiendom.» Hos den klassebevisste sosialist ser vi at spørsmålet om eierskapet til Nordmarka er i ferd med å utvikle seg til å bli et viktig anliggende. Bekymringen for hvordan utviklingen av eiendomsforholdene skulle arte seg skulle bare tilta gjennom mellomkrigstiden, frem til Oslomarkas Friluftsråd ble dannet i 1936. Pedersen gir uttrykk for den oppvåkne bekymringen.

Men av og til kan en faa en ubehagelig paamindelse om at alt dette er en enkelt mands eiendom, at en enkelt mand har ret til at sælge tomter og bygge gjærder og sætte stængsel for det frie liv i denne kjempemæssige naturpark. Hittil er vi blit saa vant til, at Nordmarkens eier med stor generøsitet og uten smaalighet har stillet den til disposition for byen, at følelsen av at befinde sig paa privat grund slet ikke har været tilstede. Og naar i de senere aar følelsen av at dette er enkeltmands eiendom paa en ubehagelig maate har meldt sig og git varsel om at *fremtiden* kan vi ikke være helt tryk for, saa gjenkalder dette i erindringen et mørkt blad i byens kommunale historie, – dengang Kristiania kommune *ikke* kjøpte Nordmarken. Kommunen blev i sin tid tilbudt hele herligheten for noget saadant som 350,000 speciedaler, men lot leiligheten gaa fra sig! Siden er smaa biter av den kjøpt for langt større beløp. Det kan komme til at koste byen store summer i fremtiden at faa bevaret Nordmarken som det store, herlige sanatorium den nu er for byen!³⁷⁰

Som vi også tidligere har sett liknende tilfeller av, står her adjektivet kjempemessig til naturparken. Jeg fortolket formuleringene i *Kristiania-Ciceronen* og Emil Smiths *Disse fjerne år* slik at de anvender fenomenet park som sammenlikning. Hos Pedersen ser jeg ikke at denne sammenlikningen er til stede. Han slår ganske enkelt fast at Nordmarka er en naturpark, da i betydningen friluftsområde. Han kaller det også byens «sanatorium». Et av kriteriene jeg stilte opp for denne idealtypen var naturparkens funksjon. Analogien henspiller nettopp på Nordmarkas funksjon i byen som stedet der befolkningen tok hånd om sin helse og

---

³⁷⁰ Pedersen, *Vore dages Kristiania*, 145f.

velvære. Folkehelse var av prekær betydning i et samfunn og måtte tas hensyn til i moderne byplanlegging. Løvenskiold hadde aldri solgt unna spesielt mye av eiendommene sine, men det fantes noen tilfeller. Erfaringen av dette ga grobunn for bekymring for fremtidens utvikling av Marka. *Hittil* hadde Løvenskiold vært «uten smaalighet», men man hadde ingen garanti for at det ville fortsette, annet enn at denne mektige familien ville holde sin gode dyd i behold. Pedersen minnes den forsømte muligheten kommunen ikke grep da den fikk tilbud om å kjøpe Nordmarka i 1860-årene. Minnet om denne forsømte muligheten dukker opp flere steder, blant annet i Trygve Nilsens kapittel i bind to av *Oslo-marka – Oslo-fjorden*.³⁷¹ Ved siden av dette ble de individene som skaffet byen eierskapet til Frognerseterskogen ofte minnet.³⁷² Som del av den kollektive erfaringen på dette tidspunktet fantes med andre ord vissheten om at Nordmarka *kunne vært* eid av folket, og at Frognerseterskogen var i folkets eie takket være forutseende og driftige menn. I fremtiden ville man kunne komme til å betale dyrt for at man i fortiden ikke hadde gjort mer, spår Oscar Pedersen.

Gjennom det siste tiåret hadde kommunene kjøpt opp områder som Grefsenåsen og Vettakollen for å legge dem ut som friluftsområder. Nordmarka hadde alltid ligget der og blitt brukt som friluftsområde, på tross av at det ikke var kommuneeiendom. Man hadde tatt det for gitt, forstår vi på Pedersen. Men nå var en bevissthet i ferd med å vokse om at fremtidens Nordmarka kanskje ikke ville svare til fortidens, hvis man ikke tok grep. Å ta grep ville på dette tidspunktet si oppkjøp av arealene, kjøp var offentlighe-
tens handlingsmuligheter når det gjaldt friluftsområder. Pedersen bruk av naturparkbegrepet viser forsterkningen av de sentrale trekkene ved ideal-
typen friluftsområde. Den hadde vært stillet til «disposition for byen». En naturpark var altså et område som var til for byen og dens borgere, den befant seg innenfor de samme rammene som byens grønne parker. Byen var avhengig å ha slike områder som en integrert del av sitt liv. Men det var

---

³⁷¹ Trygve Nilsen, «Byen og skogen», *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, 2:164.

³⁷² Dette gjelder i første rekke Thomas Heftye, som man lenge trodde testamenterte området gratis til kommunen: *Kart og kompas* 1935, nr. 6; Også byens kemner Otto Platou og veidirektør Wilhelm Krag berømmes. Se henholdsvis *Morgenbladet*, 29.03.1904 og *Morgenbladet*, 16.02.1908.

farlig å være prisgitt én mann eller families generøsitet, den private eiendomsretten kunne sette en stopper for byborgernes tilgang til det som rettmessig tilhørte dem. Denne demokratiseringsprosessen i naturparkbegrepet henger sammen med en endring i det temporale. Det handler mer og mer om et spørsmål om fremtiden. Forventningshorisonten svarte ikke lenger overens med erfaringsrommet, for å snakke med Koselleck. Mellom fortida og fremtiden åpnet det seg et stadig større gap. Dette ble samtidig et handlingsrom, hvor naturparkbegrepet får et stadig sterkere preg av å være et handlingsbegrep i en kamp som er politisk i sitt vesen. Naturparken blir en del av moderne byplanlegging. Det bryter for alvor igjennom i generalplanen for Oslo fra 1929.

Byplanlegging og grønne områder

For den som kjenner Oslo og vet hvordan dens byrom ser ut i våre dager, virker det kanskje overraskende at det har eksistert byplaner en stund. Moderne byplanlegging slo igjennom i mellomkrigstida. Den som hadde ansvar for disse generalplanene var Harald Hals, Oslos reguleringssjef i perioden 1926-1947. Hals satt Marka i uløselig sammenheng med byen og dens fremtidige utvikling. Hos ham finner vi for første gang systematiske planer om Marka som byens naturpark.

Hals brakte internasjonale strømninger til Norge. Han var utdannet i Berlin og Stockholm og hadde jobbet åtte år som arkitekt i USA hvor han fikk innblikk i nyere, amerikansk byplanlegging.³⁷³ Fremfor alt baserte Hals' byplaner seg på moderne ideer og prosjekter fra England, Tyskland og Frankrike.³⁷⁴ Hals' byplaner hadde en sterk sosial og kollektivistisk profil.³⁷⁵ Et sentralt aspekt var inndelingen i soner, inndelt etter deres funksjon.³⁷⁶ Man måtte for eksempel ta hensyn til menneskenes fritid og rekreasjon i friluft, og innarbeide dette blant byplanens soner. I generalplanen fra 1929, hans første, er byens «åpne rum» derfor et viktig element, disse skulle så

---

³⁷³ Ingvar Mikkelsen, «Hals og Pedersens ideologier», i *Plan* 2013, nr. 4-5.

³⁷⁴ Se Harald Hals, *Fra Christiania til Stor-Oslo: Et forslag til generalplan for Oslo*, (Oslo: Aschehoug, 1929), kapittel II.

³⁷⁵ Mikkelsen, «Hals og Pedersens ideologier».

³⁷⁶ Kjeldstadlie, *Den delte byen*, bd. 4, *Oslo bys historie*, 381.

godt som mulig henge sammen. Samme år som planen kom, ga Hals ut en populær beskrivelse av planen, *Fra Christiania til Stor-Oslo: Et forslag til generalplan for Oslo*. Med den ønsket han å skaffe seg ryggdekning for ideene sine i den offentlige opinion.³⁷⁷ «Det vilde være uriktig ved stadfestelsen av en ny plan ikke å ta alle disse parkplasser i betraktning og innarbeide dem, så de tilsammen danner et hele, hvori hver enkelt står i et rimelig sammenheng med og i forhold til den annen, et system.»³⁷⁸ Dette systemet, «et parksystem» innbefattet ni ulike kategorier «friland»: distriktparker, fellesparker, naturparker, lekeplasser, øvelsesplasser, skolehager, kolonihager og, endelig, parkbelter, som skulle danne «beplantede forbindelsesgater» mellom de øvrige typene friland. Hals så altså byens friland under ett. De ulike grøntarealene skulle ikke ligge punktvis, spredt rundt om i byen, men knyttes sammen til et hele. Naturparkene «vil etter sin art gjerne ligge i periferien, virker i planen som brede opdelingsbelter, og benyttes av publikum som utfluktparker».³⁷⁹ Som eksempel på naturparker nevner Hals Frogneråsen, Grefsenåsen og Ekeberg. Som vi tidligere har sett, ble disse normalt betegnet som naturparker. Hals satte dem i nær sammenheng med parkene inni byen. Distrikts-, felles- og naturparkene var kategorier av friland han kalte «rene parker», men han understreket at naturparkene var av «en helt annen art» enn de øvrige to. Dette klare skillet gjør at vi kan snakke om en annen forståelse av åsene over Oslo enn det vi tidligere har sett. Dette var naturparker i betydningen friluftsområde, ikke park.

Hals vyer strakte seg langt inn i fremtiden og inneholdt blant annet befolkningsframskrivinger frem mot år 2000. Ifølge beregningene ville Stor-Oslo da ha et befolkningsantall på henimot 800 000 mennesker.³⁸⁰ Han så altså for seg at byen ville fortsette å vokse kraftig, men undret seg om ikke byen allerede i hans samtid hadde vokst seg så stor at det var tide «å stanse opp og ta et pust i bakken». En løsning han ser for seg, er å etablere et belte rundt den nåværende byen med «åpent land», og at

---

³⁷⁷ Roede, *Historisk atlas over Oslo*, 246.

³⁷⁸ Hals, *Fra Christiania til Stor-Oslo*, 195.

³⁷⁹ Hals, *Fra Christiania til Stor-Oslo*, 194.

³⁸⁰ Hals, *Fra Christiania til Stor-Oslo*, 78.

fremtidens vekst fortsetter hinsides dette beltet. Et eksisterende forbilde for en slik modell var Boston, hvor en hadde inndratt «de omliggende skogstrekninger som naturparker i bylegemet».³⁸¹ Dog bygget ikke Hals' byplan på denne tanken, skriver han, noe som hadde bakgrunn i at planen kun gjaldt området innenfor Oslo bys grenser.³⁸² Skogene rundt Norges hovedstad lå den gang i Aker. Men et sentralt element i byplanen var de nevnte parkbeltene, som var ment å forbinde byen med dens omegn.

Men Hals ville ikke legge fra seg tankene om skogene som en del av byen med det første. I 1933 ga han ut enda en bok rettet mot folkeopinionen, av antikvar Lars Roede kalt et propagandafremstøt for hans generalplan.³⁸³ Her kunne han uttrykke seg friere og langt mer poetisk enn med det byråkratiske språket generalplanene måtte føres i. *Byen lever: drømmen om en storstad* inneholder referanser til Marx og Nietzsche, slagord som «Gi oss solen!», og beskrivelsen av en mytisk figur, Animus Osloensis eller Broder Sloense på folkemunne, som var ment å legemliggjøre byens sjel.³⁸⁴ Avisenes anmeldelser bet seg merke i denne sagnfiguren, noe de betraktet som et positivt trekk ved boken, sammen med Hals' forestilling om byen som en levende organisme.³⁸⁵ I boken finner vi et kapittel med tittelen «Fremtidsvyer», hvor blant annet ideene om Markas fremtid tegnes opp. Denne gangen er ikke naturparkbegrepet begrenset til åsene over byen, til de enkelte områdene som allerede normalt benevnes ved begrepet. Her brukes naturpark, i bestemt form entall, om Oslos omliggende marker under ett, «Nordmarka og Østmarka og Vestmarka». Hals tok til orde for å bevare denne naturparken for all fremtid.

[D]er er neppe mange – om overhodet nogen – som har naturparker av sånn skjønnhet som den omkring Oslo. I de store arealene som Oslo og Aker sitter med disposisjonsretten til, og som ennå kan utvides betydelig, har fremtidsbyen en herlighet av uberegnelig verdi. (...) Når byens fremtidige plan skal vedtas, får det bli denne veldige naturparken som blir

---

³⁸¹ Hals, *Fra Christiania til Stor-Oslo*, 38.

³⁸² Hals, *Fra Christiania til Stor-Oslo*, 197.

³⁸³ Lars Roede, *Historisk atlas over Oslo*, 250.

³⁸⁴ Hals, *Byen lever*.

³⁸⁵ Fredrik Parelius, *Arbeiderbladet* 06.11.1933; A.W., *Nationen* 11.11.1933.

utgangspunktet. (...) Naturparken må sikres til evig tid. For hvert nytt hus som legges til byens vekst, blir den en livslengde nødvendigere å ha.³⁸⁶

Også Hals plasserer et adjektiv, veldig, i relasjon til naturparken. Igjen ser vi altså at det er en ekstra stor naturpark det her dreier seg om. I sin forrige bok var det de kommuneide åsene over Oslo Hals betegnet som naturparker, mens han her har forstørret begrepet til å omfatte alle skogområdene i byens omegn. Det eksemplifiserer den trenden jeg viste til innledningsvis, hvor begrepet i utgangspunktet omfattet mindre områder, men forstørres til stadig å omfatte mer og mer land. For Hals var naturparken motvekten til byens vekst. Byens vekst gjør Marka bare enda viktigere, «en livslengde nødvendigere». Som Pedersen, understreker Hals Markas betydning for bybefolkningens helse, noe livslengden henspiller på: «Derutefra må den hente sin sundhet og helse». Men veksten truer med å forringe Marka. «Nu eter byen sig inn i markene. Det må gå omvendt.» Det var hos Hals ikke bare snakk om en metafor, han ønsket at Marka fysisk sett skulle bli en del av bybildet, at den skulle bli dratt inn i byen gjennom å forbinde den med parkene og grøntområdene inni byen. Bredere sett skulle den dessuten bli en del av byens liv. For Marka tilhørte byens befolkning. «Utmarken må bli allemannseie. *Oslo-almening*».³⁸⁷

I den første boka, *Fra Christiania til Stor-Oslo*, plasserer Hals byens grønne arealer i historisk perspektiv. Det var et moderne trekk at slike blir ansett som viktige i byplanen, slår han fast. «De store parker var ikke oprindelig folkets (byens) besiddelse.» Parken som fenomen var «oprindelig en kongelig rekreasjonsgrunn».³⁸⁸ Det stemmer godt overens med den fremstilling jeg har presentert i dette kapitlet. Som Hals setter jeg fremveksten av Osloområdet i relasjon til byens parkområder. Det samme gjør Trygve Nilsen, byens daværende ordfører, i sitt lille kapittel i andre bind av *Oslo-Marka – Oslo-fjorden* (1939), med tittelen «Byen og skogen».³⁸⁹ Forståelsen av at man måtte dekke befolkningens behov og skaffe dem «utfluktssteder» og «rekreasjonssteder» våknet fremover mot 1880-tallet,

---

³⁸⁶ Hals, *Byen lever*, 67.

³⁸⁷ Hals, *Byen lever*, 9.

³⁸⁸ Hals, *Fra Christiania til Stor-Oslo*, 182.

³⁸⁹ Nilsen, «Byen og skogen».

skriver ordføreren. Byen gikk til anskaffelse av St. Hanshaugen, Birkelunden og Kampen park, de første tre offentlige parker etter at Børshaven hadde vært byens eneste park i en mannsalder. «Disse kjøp har jo ingen ting med våre dagers utfart å gjøre, men de er karakteristiske som et tidsbillede, og som et tegn på at den opfatning holdt på å bryte igjennom at byen trenger friland av hensyn til befolkningens helse og velvære.» Ennå var ikke «*grunnlaget*» tilstede for befolkningens brede deltakelse i friluftslivet, folk flest hadde ikke fritid, men det var «allikevel påtagelig at det opstod et frilandsproblem i disse år, og at det etter hvert fanget interessen». Arbeiderpartimannen ble etter kriger boligdirektør for Oslo, en stilling Hals tidligere hadde hatt. Folks boliger og fritid var to sider av samme sak, det handlet om deres «velvære og helse». Derfor spilte naturen og Oslomarka en slik viktig rolle i byens liv. Det ville bare bli tydeligere med årene.

Efter hvert som byen vokser til, efter hvert som storbyens hektiske jag og støien mere og mere preger vårt daglige liv, sammen med det stadig mere intense tempo i et mere mekanisert arbeid, vil *utfartstrangen* vokse. Det blir i fremtidens Oslo et enda sterkere og mere bevisst friluftsliv enn idag. Idretts- og friluftslivet blir det nødvendige korrektiv for menneskene, der vil de søke den nødvendige hvile for kropp og sjel – og vårt arbeid må legges slik an at behovene også kan bli *tilfredsstillet* i fremtidens Oslo.³⁹⁰

For de to forvaltere av menneskeliv var Marka en kompensasjonspark for Oslo, et sted dens befolkning kunne oppsøke for å komme bort fra byens belastninger på kropp og sjel, dens «intense tempo». Marka var et «korrektiv» til byen, preget av en helt annen hastighet, her hersket naturens tempo. Det var fremfor alt befolkningens helse som var Hals og Nilsens fokus. Marka på grønn resept. Det som kommer tydelig frem her er hvordan de to herrer ser friluftsområdet Oslomarka i sammenheng med byens parker. Oslomarka er parkens forlengelse, enden på en utviklingshistorie.

Hals er blitt kalt romantiker,³⁹¹ men han var ingen nostalgisk naturdyrker. Marka og naturen skulle utnyttes som befolkningens friluftsområder, til rekreasjon og hvile. Han hadde ingen betenkeligheter med å planlegge to bilveier tvers gjennom Marka, blant annet med argumentet om

---

³⁹⁰ Nilsen, «Byen og skogen», 172.

³⁹¹ Se Ole Myhre Hansen, «Byplanlegger Harald Hals og hans arkiver», *Tobias* 1997, nr. 3.

at det virkelig ville gjøre den til allemannseie, lett tilgjengelig for alle.³⁹² Veiene ble det aldri noe av. Mange andre elementer i Hals byplaner ble heller aldri realisert, men planleggingen av de grønne områdene var noe av det som fikk sterkest gjennomslag.³⁹³ Dette inkluderte konseptet med turveier ut av bykjernen. Ideen om slike utfartsveier var første gang reist av Skiforeningen i 1910, og i 1928 kom de med et konkret forslag til fem-seks slike. Veiene ble vedtatt i generalplanen fra 1934, som var en større regionplan og bygget på mye av det Hals hadde utarbeidet i planen fra 1929, men uten at det var økonomi nok til å utarbeide dem.³⁹⁴ Til slutt fikk de innpass i generalplanen for den utvidede by i 1950, da byens areal var vokst betraktelig etter fusjonen med Aker. Restene av noen av disse finnes der den dag i dag.

Generalplanene danner en direkte link mellom Harald Hals og Oslo-markas Friluftsråd. Opparbeidelsen av veiene var blant de viktigste oppgavene Oslomarkas Friluftsråd tok fatt i etter det ble etablert. Etableringen av utfartsveiene, selve det å lette adkomsten til Marka, var én av to hovedårsaker til rådets dannelse. Den andre var, som vi skal se, sikringen av Marka som friluftsområde.³⁹⁵ I det arbeidet overtok Friluftsrådet Hals' språkbruk. Hals var den første som skrev om byen og Marka i et større og lengre perspektiv, han beskrev nødvendigheten av å arbeide for å sikre Oslos omliggende marker for fremtiden. Og som en av de første festet Hals markene på ett begrep, det han i siste del av *Byen lever*, i en slags fremtidsvisjon, rett og slett kaller «Oslo naturpark».³⁹⁶ Men denne naturparken hadde for Hals intet navn, han ramser opp Nordmarka, Østmarka og Vestmarka for å fylle naturparken med innhold, mens «Sørmarka er fjorden som skyter som en kile like inn til byens hjerte».³⁹⁷ Snart skulle Sørmarka forlegges et annet sted og Oslos naturpark skulle få et navn:

---

³⁹² Hals, *Byen lever*, 69.

³⁹³ Kjeldstadli, *Den delte byen*, 382.

³⁹⁴ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 63.

³⁹⁵ Rådets to hovedoppgaver var: «1. å arbeide for gjennomførelsen av egne skiveier og spaserveier fra bygrensen gjennom villabebyggelsen til skogtraktene og 2. å utarbeide en hovedplan for fredning av friluftsområdene (skogtraktene) rundt Oslo mot utstyking og bebyggelse, - og dernest søke denne plan gjennomført.» Houge, *Oslo og Omland Friluftsråd 1936-1961*, 15.

³⁹⁶ Hals, *Byen lever*, 159.

³⁹⁷ Hals, *Byen lever*, 67.

Oslomarka. Det var det i stor grad Friluftsrådet som skapte. Og de tok fatt på oppgaven med å forme det Hals hadde sett for seg i sitt drømmesyn.

Oslomarka blir til

Hals festet intet navn til naturparken. Men faktisk var det året før blitt foreslått et navn. Tydeligvis hadde det ikke festet seg nok til at Hals tok det i bruk. Det var Reisetrafikkforeningen for Oslo og omegn som lanserte navnet Oslomarka. Det skal ha vært Alfhild Hovdan, mangeårig bestyrer av foreningen, som hadde foreslått navnet.³⁹⁸ Hovdan var turistsjef i Oslo fra 1932-1976 og hadde et sterkt engasjement for byen hun elsket.³⁹⁹ Blant tingene hun initierte, ved siden av årlig å sende en julegran til London, var altså å gi navn skogene der grana hvert år kom fra, byens høyt skattede friluftsområde. *Arbeiderbladet* kunne våren 1932 berette at Reisetrafikkforeningen hadde «funnet at Oslos store herlige naturpark, som strekker seg fra Vestmarka over Nordmarka og Grefsenmarka til og med Østmarka bør ha et fellesnavn, og hvad er da nærmere enn <Oslo-marka>».

Foreningen lanserte navnet i en egen utgivelse om Oslomarka, et hefte som de ga ut med det mål for øye «å gjøre dette vakre naturterreng mere kjent og lettere tilgjengelig, så vel for byens borgere, som for de mange tilreisende».⁴⁰⁰ Det har ikke lyktes meg å snuse opp denne utgivelsen, men navnet skal altså stamme herfra. Hvis avisas gjengivelse er korrekt, ble navnet skrevet med bindestrek. Det var en ganske vanlig skrivemåte de første årene. I tittelen på trebindsverket *Oslo-marka – Oslo-fjorden* ble bindestreken brukt. Forfatterne som skriver i verket bruker også gjennomgående bindestreksformen, bare tre forfattere skriver navnet uten, mens to stykker kaller landskapet for «<Marka>» med stor forbokstav, prøvende, satt i anførselstegn. Imidlertid var tittelen på den lille håndboka *Oslomarka*, som Friluftsrådet ga ut i tre utgaver før krigen, uten bindestrek. Her hadde rådet intet forlag å forholde seg til, så de fikk

---

³⁹⁸ Vevstad, *Det begynte med Frognerseterskogen* 105.

³⁹⁹ *Norsk biografisk leksikon*, s.v. "Alfhild Hovdan", av Børre Aa. Lund, 02.04.2019, https://nbl.snl.no/Alfhild_Hovdan.

⁴⁰⁰ *Arbeiderbladet*, 29.03.1932.

kanskje bestemme mer selv? Etter hvert ble den sammenskrevne formen den vanlige, mens Marka, uten anførselstegn, nok ble det mest brukte navnet. Dessuten het jo organisasjonen selv *Oslomarkas Friluftsråd* de første årene, uten bindestrek, før den byttet navn til *Oslo og Omland Friluftsråd* etter krigen. Rådet ble den fremste eksponenten for navnet Oslomarka disse årene. Publikum støtte til stadighet på navnet deres, og på det landskapet rådet jobbet for, i avisene og andre steder, dermed befestet navnet seg. Men det var ikke i utgangspunktet klart hva organisasjonen skulle hete.

De første tankene om opprettelsen av et friluftsråd oppsto sommeren 1935 i Friluftsklubbens styre, det de kalte et «Friluftsråd for Oslo Omegn».⁴⁰¹ Det ble nedsatt en komité til å arbeide videre med saken. På høsten hadde komiteen kommet frem til at klubben skulle stille seg i spissen for dannelsen av et råd og gikk i gang med å kontakte kommuner og organisasjoner.⁴⁰² Oppunder årsskiftet til 1936 ble en utvidet forberedende komité nedsatt, noe avisene berettet om under overskriften «Oslo omegn skal sikres for friluftslivet».⁴⁰³ Avisene presenterte et sirkulære komiteen hadde sendt ut til de aktuelle kommuner og foreninger som ba dem oppnevne representanter til den fremtidige organisasjonen. Sirkulære var underskrevet «Komiteen til bevarelse av Oslo omegn for friluftslivet».⁴⁰⁴ Det var altså ikke entydig hva organisasjonen skulle hete. I denne forberedende fasen var omegn den nærliggende betegnelsen. Men på stiftelsesmøtet i 1936 ble altså navnet vedtatt med klart flertall etter litt diskusjon.⁴⁰⁵ Og i deres første publikasjon året etter sto det å lese at «[n]avnet <Oslomarka> er i løpet av de siste år kommet i bruk som en fellesbetegnelse for de kjente skogtrakter rundt Oslo.»⁴⁰⁶

Det er uvisst om også naturparkbegrepet var å finne i Reiselivsforeningens publikasjon fra 1932, om *Arbeiderbladets* henvisning til «Oslos herlige naturpark» stammer herfra eller redaksjonen selv. Uansett kan avisas, og

---

⁴⁰¹ *Kart og kompas* 1935, nr. 7.

⁴⁰² *Kart og kompas* 1935, nr. 12.

⁴⁰³ Se f.eks. *Dagbladet*, 19.12.1935.

⁴⁰⁴ *Arbeiderbladet*, 13.12.1935.

⁴⁰⁵ «Oslomarka har fått sitt friluftsråd», *Arbeiderbladet*, 18.04.1936.

⁴⁰⁶ Houge (red.), *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, 11.

Hals', bruk av begrepet tyde på at det på starten av 1930-tallet var i omløp som en samlende betegnelse på Oslos omkringliggende skoger. Vi ser samtidig et eksempel på den rollen begrepet spilte i etableringen av synet på skogene som ett sammenhørende landskap. Naturpark som begrep og egen-navnet Oslomarka opptrer sammen, naturparken er den tingen som det festes et navn til. Den enheten som «Oslomarka» viser til, fantes allerede som en navnløs forestilling. Enheten hadde ikke et egennavn, men hadde likevel en form og et innhold fordi det var festet på begrep. Form og innhold utgjorde selvfølgelig også det fysiske terrenget ute i omegnen, men ofte trer eksistensen av materielle ting først frem for mennesket idet de festes til språket. Begreper etablerer ting, sammenhenger og forhold. Begreper eksistensmodus er flerfoldig. Et begrep er et konkret ord i språket, det er også et konglomerat av ideer og forestillinger, og det viser til noe konkret ute i verden; ting, hvis eksistens kan være vanskelig å få øye på, men som begreper gjør synlig. Navnet Oslomarka oppsto plutselig, på et konkret sted hos en konkret aktør. Hvilket tidspunkt forestillingen om landskapet som en naturpark, som én sammenhengende naturpark, oppsto, er ikke like godt å si. Den vokste frem gradvis fra flere ulike utgangspunkt. Jeg har forsøkt å beskrive utviklingslinjene her. Hvis det er et poeng å peke på opphavssteder, mener jeg at Harald Hals var den første som virkelig presenterte tankene om ett helhetlig landskap. Oslomarkas Friluftsråd snappet ideen og fulgte tankens bane til dens sluttspunkt.

I rådets arbeid var naturparkbegrepet sentralt. Det ble signalisert allerede i sirkulæret fra den forberedende komiteen til rådet: «Ennu ligger denne omegn der som den herligste naturpark – åpen for alle til helsebot og glede, men for hvor lenge? La oss gjøre alt for å bevare den innen det blir for sent. Friluftslivet er for bybefolkningen ikke lenger bare en fornøielse – *det er blitt et livsbehov.*»⁴⁰⁷ Å sikre naturparkens bevarelse for fremtiden, skulle bli rådets store mål. Én av to hovedoppgaver for Friluftsrådet da det var stiftet, var «å utarbeide en hovedplan for fredning av de viktigste friluftsområder mot utstyking og bebyggelse». ⁴⁰⁸ På årsmøtet i 1937 ble

---

⁴⁰⁷ Arbeiderbladet 13.12.1935.

⁴⁰⁸ Houge (red.), *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, 5.

dette omtalt som organisasjonens «generalplan». ⁴⁰⁹ På møtet snakket formannen i styret, Friluftsklubbens O.J. Berg, om utfordringene med å få gjennomført planen. Det beste ville vært om kommunene kunne gå til innkjøp av friluftsområder, mente han, men han var klar over at det for øyeblikket ikke fantes økonomi til en slik strategi. Han fremhevet derfor to andre løsninger, som var rimeligere. Den ene var at kommunene kunne gå inn for å opprette avtaler med grunneierne for å sikre en midlertidig bevaring av områdene. Den andre var å «søke statsmyndighetenes samtykke til fredning av store sammenhengende skogarealer som naturpark». ⁴¹⁰ Rådets styre var klar over vanskelighetene med å få gjennomført en slik plan, da det ikke fantes noen entydig lovhjemmel å gripe til for å frede Marka. Hovedplanens utarbeidelse kom ikke på plass med det første. Snart kom krigen og arbeidet falt til et minimum. Som jeg har vist tidligere, brukes ikke naturparkbegrepet i samme mening av Friluftsrådets medlemmer. Av de to sitatene ser vi igjen at hva som ligger i begrepet ikke er helt klart. I sirkulæret kan det virke som om naturparken allerede ligger der, mens det på årsmøtet snakkes om en eventuell fremtidig naturpark, eller rettere et flertall av naturparker i de ulike kommunene. Også i *Oslo-marka – Oslo-fjorden* skrives det av og til om «de store naturparkene vi har i våre skoger». ⁴¹¹ Så hverken fredningsplanen eller naturparkbegrepet ble avklart i disse første årene før krigen brøt ut i Europa. Men et av medlemmene tok likevel saken i egne hender og fant tid til å lage et fredningsforslag under okkupasjonstiden.

Nils Houge sitt fredningsforslag, *Oslomarka som naturpark: Et forslag til fredning av Stor-Oslos og omliggende distrikters friluftsområder*, en bok på 80 sider, ble utgitt i 1941 med økonomisk støtte fra Friluftsrådet, men uten at rådet selv tok stilling til detaljene i Hougens forslag. ⁴¹² Med tanke på den stilling Houge hadde i rådet, og fortsatte å ha etter krigen, må boka kunne forstås å være i tråd med Friluftsrådets innstilling til saken. Hougens arbeid ble viktig for den virksomhet rådet drev i etterkrigstida. Boka

---

⁴⁰⁹ *Aftenposten*, 26.10.1937.

⁴¹⁰ *Aftenposten*, 26.10.1937.

⁴¹¹ Amundsen, «Skogmarka for folket», 37; se også Chr. L. Jensen, «Aker kommune og friluftslivet», i *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, 2:186.

⁴¹² Houge, *Oslomarka som naturpark*, 2.

utgjør den tidsmessige endestasjon for min studie. Oslomarka hadde nå blitt noe, en entitet ute i virkeligheten, et landskap med navn og grenser. Friluftsrådets dannelse og dette første fredningsforslaget danner samtidig et startpunkt for en prosess som på mange måter ble fullbyrdet med Markaloven som kom i 2009.⁴¹³ Jeg skal i fortsettelsen ta for meg noen sentrale trekk ved boka, og sette dem i sammenheng med de historiske linjene jeg har tegnet opp i dette kapittelet. Forslaget om å frede Oslomarka som naturpark danner en slags sluttsats til naturparkbegrepets historie og betydning for fremveksten av Oslomarka som friluftsområde. Det var ikke et begrep som ble stående i historien. Det virker ikke å ha vært særlig sentralt i etterkrigstidas arbeid for bevaringen av Marka, noe vi ser av Hougés 25-årsberetning for Friluftsrådet fra 1961, der begrepet hverken er sentralt eller brukt i sammenheng med krav om vern.⁴¹⁴ Men jeg har her villet skrive naturparkbegrepets historie slik det ble brukt i relasjon til Oslomarka i første halvdel av 1900-tallet, fordi jeg mener det er helt sentralt for å forstå hvordan Oslomarka vokste frem som det friluftsområdet vi kjenner i dag. Naturparkbegrepets historie, slik jeg har beskrevet den, kartlegger sentrale mulighetsbetingelser for etableringen av Friluftsrådet og dets arbeidsfelt – og for Hougés fredningsforslag.

Hougés fredningsforslag

Nils Houge sitt engasjement for Marka startet med skiveiene ut av byen. Houge var aktiv skiløper og delaktig i Skiforeningens løypelegging, gjennom noen år på 30-tallet var han foreningens løypesjef. Det første innlegget han skrev i avisene finner vi høsten 1933, hvor han roper et varsku om at planene for regulering av skiveier ikke blir fulgt. På Blindern og Tåsen er det knapt plass igjen, hevder han, og anmoder kommunen om å komme sterkere på banen.⁴¹⁵ Et par år senere etterlyser han også en fellesplan for «Stor-Oslos friluftsområder» og uttrykker sterk bekymring

---

⁴¹³ Se Pedersen Gurholt og Beyer-Brock, ««En gave til folket»».

⁴¹⁴ Nils Houge, (red.) *Oslo og Omland Friluftsråd 1936-1961*, (Oslo: Oslo og Omland Friluftsråd, 1961).

⁴¹⁵ Nils Houge, «Skiveiene til bygrensen», i *Aftenposten*, 26.10.1933.

for at Nordmarka utparselleres.⁴¹⁶ På tampen av året i 1935 fant han sammen med meningsfeller i den forberedende komiteen til Friluftsrådet. Houge var altså en av dem som ble kontaktet av Friluftsklubben, en klubb han også ble medlem i. Etter rådets stiftelse hadde han sentrale stillinger i styret. Han var styrets første sekretær, og etter krigen satt han lenge som styrets formann. Han var dessuten redaktør av *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk* og skrev rådets 25-årsberetning. Houge var offiser i hæren og under krigsvåren 1940 var han aktiv i kampene. Dermed havnet han på Grini, men slapp ut senere samme år. Sommeren og høsten dette året brukte han på å skrive *Oslomarka som naturpark*.⁴¹⁷

Boka gir en oversikt over det geografiske området, over eiendomsforhold og administrative forhold, over friluftslivets historiske utvikling i Marka og hvor friluftslivet står i Hougés samtid, og over de fredningsbestemmelser som allerede eksisterer i Marka. Bokas hoveddel er kalt «Oppgavens løsning» og tar for seg de lovhjemler man kan benytte seg av, forslag til måter myndighetene kan gå frem på for å sikre områdene, utfordringer som det må tas hensyn til, hva som bør tillates av bygninger og anlegg, osv. At det skisseres en løsning innebærer også at det angis et problem. Og det er at «sterkt nødvendige friluftsområder i dag blir fratatt befolkningen», slik det står i innledningen til boka. Dette er et underliggende premiss i fredningsforslaget: alle byers befolkning, ikke bare Oslos, eier naturområdene rundt byene de bor i. Houge er smertelig klar over at det i juridisk forstand ikke stemmer for Oslos vedkommende. Innledningen slår nemlig samtidig fast at den «overveidende del (ca. ¾) av våre friluftsområder ligger der ennå uten enhver beskyttelse for fremtiden».⁴¹⁸ Bokas prosjekt er å sørge for at disse områdene forblir ubebygget og at landskapet skal forbli én ting: et friluftsområde.

At naturparkbegrepet er sentralt i Hougés bok, vises allerede i tittelen. Begrepet bærer i seg bokas prosjekt. Det bærer også på fremtid og det bærer på demokratisering, noe vi allerede har sett ut fra det jeg har sitert fra bokas innledning. Det er fremtidens utvikling Houge har for øyet, og angir «de

---

⁴¹⁶ Nils Houge, «Vi utparsellerer Nordmarken», *Aftenposten* 28.09.1935

⁴¹⁷ Gangdal, *Drømmen om Marka*, 96.

⁴¹⁸ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 5.

kommende 10-årsperioder» som «den kritiske tid».⁴¹⁹ I denne nære fremtiden blir naturparkbegrepet et viktig redskap i demokratiseringen av landskapet. Landskapet skal tilhøre befolkningen. Men det er grunn til å spørre om hvem dette impliserer. Hvem er naturparken for og hvem defineres ut av det store demokratiske vi? Før vi ser nærmere på hva Houge skriver om den saken, vil jeg her minne leseren om de fire kriteriene på idealtypen friluftsområde. For det første blir naturparken i denne betydningen definert av sin funksjon, nemlig den funksjon naturområdene har i et større, samfunnsmessig bilde. Dette dreier seg om befolkningens sunnhet og helse, det vil si den befolkning som bor i naturparkens nærhet. Det andre kriteriet, den forvaltningsmessige tilforming av landskapet skal sørge for at det er denne befolkningssmassen som tilgodeses. Det tredje kriteriet omhandler naturparkens beliggenhet, nemlig i relasjon til byen. Byen og naturparken er en dualitet som eksisterer i kraft av hverandre. Det fjerde kriteriet, eierskapet, understreker det de andre kriteriene kretser om, nemlig at det er de menneskene som har naturparken som sine nærområder som eier den.

Tilretteleggelsen av Marka for friluftsliv innebar sterke restriksjoner når det kom til andre inngrep i terrenget. Man må holde en streng linje, krever Houge, og forby alt «som virker forstyrrende på landskapets naturlige utseende». Dette er nødvendig, skal «preget av naturpark kunne opprettholdes», en vending som likner det vi har lest før i forbindelse med andre idealtyper.⁴²⁰ Et friluftsområde skulle nemlig stort sett bestå av fri mark, noe som medførte at bebyggelse måtte holdes til et minimum. Det betydde ikke at man ikke skulle kunne gjøre inngrep i naturen. Man trenger «det nødvendige antall» serverings- og overnattingssteder for publikum, rydding og merking av stier og løyper hører naturligvis med, det samme gjør anordning av bade- og leirplasser. Man kan også skaffe båter på vannene, gjøre grep for å øke dyre og -fiskebestanden, og opprette kommunikasjonslinjer til områdenes utkanter.⁴²¹ Dessuten må anleggelse av større

---

⁴¹⁹ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 38.

⁴²⁰ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 40.

⁴²¹ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 43.

«veianlegg for spaserende» kunne tillates.⁴²² Dette arbeidet kan fint overlates til naturfredningsorganisasjoner, ski- og turistforeninger og fiskeadministrasjoner, fremholder han, altså de aktørene Houge mener har en rettmessig stilling i Marka, så lenge deres virksomhet «holdes innen rammen av naturparkens idé».⁴²³ Dette må bygge på et *grunnprinsipp*:

Som et grunnprinsipp bør her gå gjennom alle foretagender *at naturen beholdes mest mulig uforandret*, at topper og utsiktspunkter ikke skjemmes ut ved kunstige anlegg, at vannenes strandlinjer får beholde sin naturlige skjønnhet og bekkene sitt rene vann. Videre at sjenerende støy som motordur osv. mest mulig holdes vekk. Da først blir det en naturpark i virkelig forstand, et område hvor befolkningen kan få den nødvendige hvile og rekreasjon etter opphold i innestengte fabrikklokaler, kontorer eller storbygatenes støy og bråk.⁴²⁴

Naturparken må altså ha en viss utforming skal den ivareta sin funksjon. Naturen skal være naturlig, bare da kan den gi befolkningen hva den trenger, nemlig rekreasjon og hvile. Rune Slagstad har nettopp påpekt hvordan Marka har blitt oppfattet som en «slags kompensasjonspark».⁴²⁵ Hougues ideer bekrefter dette perspektivet. Slitne byfolk skulle kompenseres for det nedbrytende og usunne liv de måtte leve i byens ulike rom, både inne på arbeidsplassene eller ute i byens hektiske gater. Her var Houge helt på linje med Hals' insistering på naturparkens rolle i det store regnskapet. Men Houge var ikke enig med den side av saken Hals tilhørte når det kom til spørsmålet om Oslo og Marka som et internasjonalt vintersportssted.

Gjennom hele 1930-tallet verserte store planer om å opprette et turist- og sportssentrum i Voksenåsen og tilstøtende trakter. En lang rekke aktører så for seg at man kunne bygge en ekvivalent til Alpenes sportssteder og kombinere sport og friluftsliv med byens kulturliv. Aftenposten, Reisetrafikkforeningen, Landslaget for Reiselivets fremme, Skiforeningen, Landsforbundet for idrett, Oslo Skøiteklubb og Oslofjordens Friluftsråd var blant pådriverne for planene, ved siden av individer som Høyres Rolf Stranger, som var formann i Oslo kommunes idrettsutvalg, fotograf A.B. Wilse og altså Oslos regulerings sjef Harald Hals. Planene inkluderte skøytestadioner,

---

⁴²² Houge, *Oslomarka som naturpark*, 35.

⁴²³ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 43.

⁴²⁴ Houge, Houge, *Oslomarka som naturpark*, 43.

⁴²⁵ Slagstad, *(Sporten)*, 237.

bobbaner, akebakker, skibakker, alpinanlegg, taubaner, hotellkomplekser, veianlegg, ishaller, tennisbaner, utvidelse av t-banenettet, osv. Det ble lite ut av planene. Skøytebanen på Tryvann stadion ble stort sett det eneste resultatet, uten at det ble noen varig suksess.⁴²⁶

Nils Houge var ingen tilhenger av slike fremtidsvyer for Marka. Han kunne akseptere slike anlegg i naturparkens utkant, men ikke inni Marka. «Hoteller, veier, baner eller mer eller mindre kunstige arrangement som i det vesentlige blir bygget av hensyn til turister, eller som bare kan benyttes av et mindretall, har ingen berettigelse i de indre deler av Oslomarka».⁴²⁷ Med dette mindretallet siktet han blant annet til «svære idrettsanlegg».⁴²⁸ Det er ikke sporten eller turistlivet som skal bestemme utformingen på disse naturområdene, men det nære friluftslivet som befolkningen i Oslo og omegn bedriver i ferier, på søndager og annen fritid. Det «alminnelige publikum» søker det landskapet som ligger der fra naturens hånd, samt det skognaturen tilbyr «i form av frisk luft, rent vann» og de «mange bilder under de skiftende stemninger». Det er det nære, enkle friluftslivet de søker: «Hva befolkningen ellers trenger av underholdningsmidler i skog og marka skaffer den seg gjerne selv på enkleste måte».⁴²⁹

Houge anså reiselivet og sportsindustrien som store trusler for Oslomarkas fremtid, men den største trusselen kom andre steder fra. Den største vanskeligheten han ser for seg når det kom til opprettelsen av en naturpark var «bøndernes frykt for klausuler som skulle ta fra dem disposisjonsretten over eiendommen og dermed muligheten for i fremtiden å kunne anvende skogen på den for tilfellet økonomisk fordelaktigste måte».⁴³⁰ Her måtte myndighetene *hjelp*e bøndene til å tenke på det felles gode fremfor egen vinning, forstår vi på Houge. Han påpeker at det bare er ett eller to slektsledd som får nytte fruktene av å selge skogen. De kan fortsatt fritt få bedrive skogbruk, men utparsellering og hyttebygging, både på privat grunn og bygdeallmenninger, må forbys.

---

⁴²⁶ Slagstad, (*Sporten*), 227-232.

⁴²⁷ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 44.

⁴²⁸ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 40.

⁴²⁹ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 44.

⁴³⁰ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 36.

I hele tatt er det tydelig at det er en byborger som fører pennen. Angående bygdebefolkningens friluftsliv, skriver han at det ved første øyekast synes merkelig med «opprettelse av faste friluftsområder». Befolkningen her er som regel knyttet til primærnæringen og får nok «frisk luft og mosjon». Men også her vil utviklingen komme, urbanisering, fabrikklokaler og kontorer vil komme, og det «ensformige arbeidsliv» vil skape «det samme behov for friluftsområder som bybefolkningen». Faktisk ser man allerede «en våknende interesse for friluftslivet», mener Houge. «Man ser f. eks. hvorledes friluftsforetagender som opprinnelig var typiske for bybefolkningen (reise til fjells på setre og hytter i påsken, besøke badeplasser om sommeren, reise på leirturer med bil og sykkel) nå også griper om seg blant landsbygdens befolkning.» Houge tør derfor å spå fremtiden. «Landsbefolkningens interesser når det gjelder friluftsområdene vil derfor etter hvert også nærme seg bybefolkningens. Dette gir grunn til å håpe at interessen for fredning av naturområder for friluftsmål også etter hvert til komme opp på landsbygden.»⁴³¹

Houges bok er et stykke moderne, sosialdemokratisk byplanlegging, helt på linje med det Harald Hals la grunnlaget for i mellomkrigstiden. Ideene er drevet frem av forventninger til fremtiden, noe vi ser når argumentene legitimeres ut ifra prognoser for hvordan utviklingen vil komme til å arte seg. For eksempel forutser han at det vil komme til konflikt mellom hytteeiere og andre brukere av naturen, at kommunene vil bli presset av opinionen til å kjøpe opp områder, at tomteprisene vil stige, osv. Fremtiden kommer og den vil komme fort, opplever Houge. «Utviklingen i storbyenes omgivelser går i dag med rivende fart. Ingen steder står kampen om grunnarealene som her.»⁴³² Også storbyene vil gjennomgå en fast utvikling. Mindre byer vil ikke ha noe problem angående friluftsområder, skriver han. Det er først når det blir en «*storby*» at vanskelighetene oppstår. Områder tidligere brukt av befolkningen vil bli utparsellert og ødelagt av veier og annen infrastruktur. Til å avhjelpe befolkningen bygger myndighetene kommunikasjonslinjer som gir befolkningen adgang til områder lenger

---

⁴³¹ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 37.

⁴³² Houge, *Oslomarka som naturpark*, 6.

borte. Men ventes det for lenge, vil prisene på tomter stige for mye og områdene etterhvert ligge så langt vekk at de bare kan oppsøkes i feriene. «Av disse grunner bør myndighetene i enhver by på et tidlig tidspunkt i byens utvikling *gjøre opp en plan* over hva som fremtidig bør utgjøre byens friluftsområder (med adkomstveier) og dernest søke disse områder sikret for befolkningen». ⁴³³ Houge tegner også opp en skjematisk fremstilt kart over hvordan slike planer burde legges opp. Argumentene for nødvendigheten av planen er at myndighetene sørger for at befolkningen har tilgang til «å komme ut i frisk luft og naturlige omgivelser og her får den nødvendige mosjon». Dessuten er «vil skogen være en skjønnehetskilde» og kilde til naturstudier. Den gir god luftkvalitet i byen, beskyttelse mot vinterstormer og sval skygge om sommeren, motvirker erosjon og sørger for drikkevannstilgang. Aller viktigst er det at det er en sosial oppgave for myndighetene. ⁴³⁴

Etter hvert som byen vokser til en *storby* med utstrakt tett bebyggelse og omliggende forsteder, innskrenkes eller forsvinner de friluftsområder som befolkningen tidligere har nytt godt av. Samtidig vil imidlertid oppholdet i storbyens larm, trengsel og dårlige luft hos det enkelte menneske fremkalle et absolutt behov for å komme ut i frisk luft og naturlige omgivelser i ledige stunder. *Spørsmålet friluftsområder (sic) er for storbyens befolkning blitt et sosialt problem.* ⁴³⁵

At det er et sosialt problem peker for det første tilbake på behovet som *nødvendigvis* vil oppstå i en by som vokser. Et bymenneske trenger naturen slik alle mennesker gjør det, men behovet vil være ekstra sterkt. For det andre peker det tilbake på at friluftsliv i sitt vesen er sosialt, det er tilgjengelig for alle og må beholdes slik. Og det er på ingen måte noe særnorsk fenomen.

Friluftslivet er i dag i rivende utvikling i Norge som i andre kulturstater. Det skyldes ikke minst at oppholdet i den fri natur kan nytes med samme utbytte av menn, kvinner og barn, av alle aldre og alle samfunnslag. Spesielt for storbyer er lett adgang til friluftsliv et gode av uvurderlig betydning for folkehelsen og folkeoppdragelsen. ⁴³⁶

---

⁴³³ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 20.

⁴³⁴ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 22.

⁴³⁵ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 19.

⁴³⁶ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 6.

Her er Houge helt på linje med alle de andre skribentene jeg har vist til i dette kapitlet. Friluftsliv og spørsmålet om friluftsanser var et sosialdemokratisk prosjekt, det skulle være for alle og det var det offentlige ansvar. Tersklene måtte være lave og tilgjengeligheten lett. Hougens argumenter bringer videre de vi f.eks. leste hos Martin Tranmæl, Oscar Pedersen og Harald Hals. Men Houge var ikke enig med avveiningen om at bilveier gjennom Marka gjorde den mer tilgjengelig, slik Hals hadde hevdet. Da måtte i tilfelle «skogen først være sikret som naturpark» slik at man ikke risikerte at veiene dro annen utbygging med seg i dragsuget.⁴³⁷

Et moderne fenomen

Som vi har sett i dette kapitlet, utvides det arealet naturparkbegrepet dekker til å omfatte hele Oslomarka i og med idealtypen friluftsområde. Det er faktisk slik at Oslomarka, som navn, enhet og entitet, oppstår gjennom denne utviklingen innad i naturparkbegrepet. Naturparken er det materielle og immaterielle «objektet» navnet Oslomarka festes til. Det skjer innenfor rammene av idealtypen friluftsområde, men vi har sett at de andre idealtypene også er delaktige i denne prosessen. Det skjer fordi denne idealtypen som sagt befinner seg på et mer overordnet plan i forhold til de andre tre. For det første *favner* idealtypen den frie marka. Friluftsområdet skal per definisjon være fri mark, men ikke i strengeste forstand. Visse former for inngrep og tilrettelegging er tillatt, men kun de *korrekte* formene. Idealtypen friluftsområde er for det andre *informert* av idealtypen naturvernområde. Det ser vi av diskusjonene om fredning av Marka, og betraktningene rundt hvilke fredningsbestemmelser som finnes og hvilke man eventuelt kan benytte seg av. Hva så med idealtypen park? Er Oslomarka som naturpark en form for park? Rune Slagstad har kalt Marka, redusert til Nordmarka i hans tilfelle, for «en sosialdemokratisk naturpark: den tredje (park)vei i europeisk historie utover den franske, rasjonalistisk konstruerte park og den engelske, organisk anlagte park».⁴³⁸ Det er god grunn til å betrakte ikke bare Nordmarka, men hele Oslomarka

---

⁴³⁷ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 18.

⁴³⁸ Slagstad, *(Sporten)*, 235.

gjennom et slikt perspektiv. Ser vi på argumentasjonen hos Harald Hals og Oslomarka Friluftsråd, særlig representert ved Nils Houge, finner vi betraktninger på Marka som stemmer godt overens med perspektivet på denne skognaturen som en slags park. Dette har med byens industrialisering og sterke vekst å gjøre. Forståelsen av Oslomarka som en naturpark i betydningen friluftsområde, knytter an til en bredere debatt om menneskers livsbetingelser som følge av sterk urbanisering. Livet i byen skaper et behov for Marka. De grøntområdene som fantes inni byen tilfredstilte ikke lenger befolkningens behov, byens parker var på ett vis utdaterte, oppstått i en annen tid, knyttet til andre praksiser og mindre grupperinger av befolkningen. Flere skribenter ser denne historiske linken mellom Marka og byens parker. Når det ikke lenger var plass inni byen, måtte man i en moderne storby som Oslo tenke naturområdene med i byplanleggingen – ja de var del av byen. På denne måten må fremveksten av Oslomarka forstås som et moderne fenomen.

Friluftsområdene i Oslomarka hadde en funksjon å fylle i den moderne byen. Den skulle fremfor alt ta hånd om folkehelsen. Den demokratiseringsprosessen vi har sett i de andre idealtypene slår her ut i full blomst. Friluftslivet i Oslomarka var en sosial oppgave for myndighetene, fremhever flere av forfatterne vi har lest om. Denne instrumentelle måten å betrakte Marka på gjør noe med natur-kultur-dynamikken som eksisterer i naturparkbegrepet. I idealtypen friluftsområde er naturen domestisert i sivilisasjonens tjeneste. Særlig det temporale aspektet ved naturparkbegrepet uttrykker dette. Anvendelsen av begrepet i betydningen friluftsområde kretser rundt fremtiden. Der de andre idealtypene var sterkere preget av fortidige erfaringer og lengselen etter noe som lå i det forgangne, er denne idealtypen bestemt av planlegging, prognoser og framskrivninger. Marka er erobret av moderniteten, den har en rolle å spille i samfunnsutviklingen, befolkningen skal kompenseres for påkjenningene det er å leve moderne liv. Det ligger en viss form for modernitetskritikk i dette, men den formen for friluftsliv som finner sted i naturparken er like fullt fullstendig moderne i sitt vesen. Det er ikke en vei bort fra sivilisasjonen, tilbake til naturen, slik friluftsliv ofte er blitt fremstilt. Friluftsliv, det nære friluftslivet som bedrives på søndagene og i små lommer av fritid, går hånd i hånd med moderniteten. Man kunne

kanskje forstå dette dithen at utviklingene i Oslomarka er maktesløst over-
gitt de prosesser som styrer og former samfunnet. Men det blir en for enkel
slutning. Jeg har forsøkt å vise at naturparkbegrepet utvikler seg mer og
mer til å bli et redskap man kan ta i bruk for å ta kontrollen over prosessene.
Gjennom begrepet kan man delta i diskusjonen om hva landskapet skal
være.

Naturpark for all fremtid

Som vi så, lå det i Hougens naturparkbegrep at naturen skulle «beholdes mest mulig uforandret». Det var først da det ble en naturpark «i virkelig forstand», dvs. et landskapsrom der befolkningen kunne søke bort fra byen i rekreasjonsøyemed. Å insistere på at området skulle være en naturpark er med andre ord å definere hva slags landskap Osloomarka skulle være. Det skulle ikke være et område for sportsturisme, privat hyttebygging, industri eller byens voksende villabebyggelse. Landskapet skulle ha et «naturlig utseende», slik det så ut «fra naturens hånd», et sted for søndagsutflukter og enkelt friluftsliv. Osloomarka skulle være et landskap som er til for menneskenes fritidspraksiser, en motvekt til byens arbeidsliv. Slik sett brukes naturparkbegrepet i en prosess som former landskapet. På én måte er denne prosessen kolonialiserende. En dominerende byelite tar fatt i landskapet og former den etter sitt ønske, kanskje på bekostning av andre muligheter. For eksempel gikk kravet om å opprette et friluftsområde på bekostning av den rurale befolkningen og jordeiere, slik vi så i Hougens argumentasjon. I stedet for at mindre jordeiere fikk stelle med eierdommen sin som de ville, kanskje utparsellere og tjene penger på den, skulle de overstyres slik at godene tilfalt et større fellesskap. Det samme gjaldt bygdeallmenningene. Det som tradisjonelt hadde tilhørt en lokal befolkning skulle nå tilfalle grupper lengre unna, i første rekke bybefolkningen og deres behov. På en beslektet måte virker også bruken av området i friluftslivsøyemed kolonialiserende på et landskap som tidligere var gjenstand bondebefolkningens tradisjonelle bruk. Bruken av Osloomarka til friluftsliv brakte med seg helt andre måter å betrakte, benytte og forvalte naturen på, noe som ble dominerende overfor tidligere bruksmåter. Slik sett gikk det som det ofte går, et skriveført borgerskap med kontakt til maktens korridorer fikk sin vilje slått igjennom på bekostning av dem med mindre makt.

Men man kan også fortolke det dithen at naturparkbegrepet virket på måter som bevilget språkbrukerne makt på bekostning av en overmakt. Det var en måte for de eiendomsløse å ta makten fra nedarvede eiendomsstrukturer, markedet og kapitalen på. Markedet truet med å utparsellere og

stykke opp turområdene, sette opp gjerder og skilt med «Adgang forbudt».⁴³⁹ Det forelå planer om idrettsanlegg og turistvirksomhet, transportlinjer og strømmer, og industrien og byens boliger truet med å forflytte seg innover i naturlandskapet. Naturparkbegrepet ble et våpen i en kamp mot slike tendenser, faktiske eller forestilte. Det brede fellesskapet kunne på denne måten oppnå rettigheter til å bestemme over landområder eiet av et lite mindretall. Allemannsretten, som hevdvunnen rettighet, har eksistert lenge i Norge, men ble først nedfelt i lovs form gjennom Friluftsløven, som kom i 1957. Forut for denne loven, var naturparkbegrepet noe man kunne gripe til når det gjaldt debatter om bruks- og ferdselsrettigheter. I Kosellecks forståelse av historien var nettopp striden et sentralt element. «Koselleck and I both assume that we need to treat our normative concepts less as statements about the world than as tools and weapons of ideological debate», slik Quentin Skinner utlegger ham.⁴⁴⁰ Det har vært et mål i denne delen av avhandlingen å vise at naturparkbegrepet nettopp utvikler seg til å bli en slik type redskap i forhandlinger om retten til Marka. Begrepet representerer et forsøk på å gripe inn i virkeligheten, forme og gi den retning.

Endringer i språket refererer til og fremskynder endringer i virkeligheten. Dette er essensen i Kosellecks berømte diktum om at begreper er å forstå både som indikatorer på og faktorer i historiske endringer.⁴⁴¹ På den ene siden beskriver og sammenfatter begreper forandringsprosesser; på den andre siden tar de del i de samme prosessene. Naturparkbegrepets historie er et eksempel på det. Gjennom fortolkningen av begrepet, i avdekkingen av dets mangfoldige meningsinnhold, har vi sett hvordan det indikerer en historisk endring i hvordan landskapet ble erfart og forestilt, og hvordan det etter hvert ble tilskrevet en rolle og betydning i et større bilde. Samtidig har vi sett at begrepet var en betydelig faktor i denne historiske endringen. Det var i vesentlig grad gjennom insisteringen på at landskapet var en naturpark at Oslomarka fikk sin store betydning, og at landskapet kom til å bli erfart

---

⁴³⁹ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 16.

⁴⁴⁰ Quentin Skinner, «Retrospect: Studying rhetoric and conceptual change», i *Vision of politics*, 1. bd., (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 177.

⁴⁴¹ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 8.

som ett samlet område. Begreper er del av en større sammenheng. De er virkningsfulle, de får effekter og anvendelser, de inngår i begivenheter, institusjoner og praksiser.⁴⁴² Språk og historie er ikke to adskilte ting, insisterer Koselleck på. De er forbundet på intrikate måter. Én måte han formulerer dette på, er å si at begreper er steder der språk og historie konvergerer.⁴⁴³ Jeg har forsøkt å vise dette i naturparkbegrepets historie frem til andre verdenskrig, vise hvordan begrepet inngår i sammenhenger med andre ord og ytringer, hvordan det brukes til å betegne fenomener og praksiser av ulik art, hvordan det beskriver forestillinger og overbevisning. Historien jeg har beskrevet er en flertydig historie.

Slik virkeligheten og historien er flertydige, er begreper også det. Jeg satte meg fore å fortolke hva begrepet kan ha betydd i den aktuelle perioden. For å pakke ut dets meningsinnhold har jeg gått ut i konteksten og sett på de sammenhengene naturparkbegrepet har tatt del i, hvordan det gjennom historien er brukt til å betegne ganske ulike ting. For å gjøre det mer oversiktlig destillerte jeg ut fire idealtyper, naturpark som benevnelser av henholdsvis park, fri mark, naturvernområde og friluftsområde. For alle stilte jeg opp tre eller fire kriterier, hvorav ett var særegent for hver idealtipe, henholdsvis de praksiser som ble bedrevet i landskapet, naturen i landskapet sin karakter, hva landskapet er og til sist landskapets funksjon. De øvrige kriteriene sirklet alle rundt landskapets tilforming, dets beliggenhet og hvem som hadde eierskap til det. I analysen har jeg forsøkt å kartlegge hvordan de fire idealtypene forholder seg til en større sammenheng og innbyrdes til hverandre. Målet har hele tiden vært å belyse sider ved Oslo-markas utviklingshistorie.

Det er for omfattende her å minne om de endringene hver idealtipe gjennomgikk, jeg vil i stedet trekke frem noen tendenser i naturparkbegrepet, og dermed i hver og en av fire idealtypene. For det første gjennomgår begrepet en viss form for politisering. Fra å ha vært en heller nøytral betegnelse på ulike landskapsfenomener, blir det utover i mellomkrigstiden mer og mer sentralt i politiske debatter hvor diverse krav

---

⁴⁴² Jordheim, «Begrephistorie som idéhistorisk praksis», 36-38.

⁴⁴³ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 21.

fremsettes. Nøytraliteten i begrepet sikter til at det var en ganske enkel stadfestelse av det omtalte områdets tilstedeværelse i verden. Det lå ikke nødvendigvis noen sterk intensjon om å bevirke noe i verden ved å ta begrepet i bruk, om det nå siktet til parken, den frie marka eller friluftsområdet. Naturverndiskusjonen må nok sies å ha hatt en politisk side fra sin spede start, og bidro i seg selv forsterkende til naturparkbegrepets politisering, noe som igjen særlig ga kraft til idealtypen friluftsområde i de diskusjoner den inngikk i. Samfunnets omveltninger utover på 1900-tallet, drevet frem av urbanisering, industrialisering, klassemotsetninger, næringsinteresser og velferdsøkning, for å nevne noen grove trekk, medførte en politisering av alle idealtypene, en politisering som var betinget av det handlingsrom som vokste frem i disse omveltningene. I overgangen fra det som var til det som skulle komme ble naturparkbegrepet et redskap man både kunne kjempe med og som man derfor også kjempet om, fordi det kunne bidra til å forme det som skulle komme. Med et økende mulige retninger endringene kan ta, øker kampen om viktige ord som kan angi retningen. Vi så for eksempel i debatten om et nytt Tryvannstårn at grupper med turist- og næringsinteresser sto opp imot andre brukere av Marka i definisjonskampen om naturparkbegrepet. Ifølge Koselleck innebærer nettopp politiseringen at begreper mobiliserer og plasserer grupper i opposisjon til hverandre.⁴⁴⁴ Politiseringen bidro til at naturparkbegrepet ble løftet opp på et mer generelt og allmenngyldig nivå. Det kunne vi blant annet se i *Social-Demokratens* diskusjon av «naturparkspørsmålene» i verdens storbyer, Hals' byplaner og Oslomarkas Friluftsråds standpunkt om at sikringen av friluftsområder var et sosialt problem i alle kulturland. Politiseringen av begrepet innebærer et forsøk på å gjøre landskaper til noe som politisk kunne forvaltes og styres. Det gjorde Marka til en håndterbar størrelse som kunne trekkes inn i politikken. Begrepet muliggjorde handling.

For det andre gjennomgikk naturparkbegrepet en tydelig demokratiseringsprosess. Denne utviklingen gikk hånd i hånd med en demokratisering av bruken og forståelsen av naturen. De første naturparkene var private landskapsparker, bare tilgjengelig for en liten krets av rike

---

⁴⁴⁴ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 14.

mennesker. Vi har også sett omtaler av Nordmarka som naturpark i betydningen fri mark, hvor landskapet lå uoppgadet, slik for eksempel Fredrik Wallem fremstilte det.⁴⁴⁵ Eierskapet blir ikke problematisert når et landskap omtales som uoppgadet. Etter hvert ble befolkningens fremtidige rettigheter i Marka en bekymring. Diskusjonene som utspilte seg i byene utover på 1900-tallet dreide seg om befolkningens behov og rett til steder de kunne tilbringe sin fritid, med begrunnelser i adspredelse, helse, økonomi, sosial utjevning og bevaringen av noe opprinnelig. I hovedstaden argumenterte debattanter for at Oslomarka var folkets eiendom og at politikerne hadde et ansvar for å legge til rette for dette. Marka skulle være et sted der befolkningen søkte avlastning fra livet i byen, med sitt rutinepregete arbeidsliv og usunne miljø. Ideen om eiendomsretten oppsto ikke plutselig, ei heller hadde den bare ett opphav. Idealtypen park og dens tilknytning til den europeiske parktradisjonen er ett opprinnelsessted, har jeg argumentert for. Fra private parker utviklet det seg et krav om at byens befolkning hadde rett og krav på egne parkarealer. Denne retten utvidet seg til etterhvert å omhandle større områder som lå utenfor byens grenser. Naturverntanken som er innlemmet i idealtypen naturvernområde er et annet, senere opprinnelsessted. Også naturen i disse naturparken var i realiteten til for menneskene. Selv om naturen skulle vernes fra menneskenes inngripen, så var naturen likevel til for menneskenes bruk og nytelse. I starten var ikke menneskenes friluftsliv en legitim grunn til å opprette verneområder, men oppunder andre verdenskrig ser man en økende argumentasjon for at det burde være det. Samtidig oppsto argumentene om å frede Oslomarka med begrunnelser i folkets friluftsliv. Jeg vil hevde at dette sammenfallet i tid ikke var tilfeldig, men at det ene betinget det andre. Først på dette tidspunktet erfarte man at var det gitt en åpning for muligheten av å frede Marka.

For det tredje inntreffer det i begrepet en temporalisering. Fra å ha en tidløs kvalitet, bygger begrepet opp en prosessuell karakter, det tildeles en fortid, en nåtid og en fremtid. I begynnelsen var en naturpark noe som allerede forelå, ganske uavhengig av hva menneskene foretok seg. Noen

---

⁴⁴⁵ Se side 108.

naturparker, de som ble omfattet av idealtypen park, var skapt av mennesker for lenge siden og lå der slik de «alltid» hadde gjort, mens naturparker i både idealbetydningen fri mark og naturvernområde var evige og opprinnelige i sitt vesen. Også når det kommer til idealtypen friluftsområde kunne naturparkbegrepet sikte til noe som virket å være ganske statisk og uforanderlig, slik for eksempel Johan Skau omtalte naturparken i Østmarka som bare lå der og ventet på at befolkningen skulle ta den i bruk. I tiårene rundt 1900, ble ikke forandring tematisert i og med begrepet. Meningsinnholdet i begrepet var med andre ord i hovedsak informert av erfaring. Slik naturparken hadde vært, ville den fortsette å være. Erfaringen tilhørte både den enkelte språkbruker og det kollektivet den enkelte språkbruker var en del av, den akkumulerte erfaring som ligger i nedfelt i språket han eller hun deler med både sine samtidige og fortidige mennesker. Dette er hva Koselleck kaller erfaringsrommet. Som vi har sett, skjer det en endring utover på 1900-tallet, hvor det som aller mest informerer naturparkbegrepet mer og mer forskyves inn i fremtiden. Begrepet preges etter hvert av forhåpninger og prognoser, det peker mot en tenkt fremtid som skimtes på horisonten eller ligger et sted hinsides den. Dette skiftet i temporalt omdreiningspunkt synliggjøres av at naturparkbegrepet ofte ble ledsaget av verb som hentyder konstruksjon: lage, gjøre til, utlegge. I første rekke gjaldt dette idealtypene park og friluftsområde, altså de landskapene som i størst grad ble formet av kultur. Slik Koselleck utlegger det, er dette et vesentlig trekk ved det tidligmoderne. Verdens store endringer førte til at folk ikke lenger kunne regne med at fremtiden skulle svare til den verden man kjente. Forventninger svarte ikke lenger til erfaringen.⁴⁴⁶ Selv om vi i denne avhandlingen befinner oss senere i tid, viser funnene i min studie en liknende endring i temporalitet. I spriket mellom erfaringsrommet og forventningshorisonten åpnet det seg et rom, et handlingsrom, hvor naturparkbegrepet spilte en rolle. Dette handlingsrommet var forutsetningen for den politiseringen jeg har tematisert. Naturpark ble et handlingsbegrep språkbrukere tok i bruk i forsøket på å gi den videre historiske utviklingen den retningen de ønsket og så for seg. Når begrepet ble anvendt slik, svarte

---

⁴⁴⁶ Koselleck, «Two historical categories», 263-270.

det ikke til en eksisterende realitet, i stedet impliserte det prosesser som skulle føre til at det skulle *bli* en realitet. Bruken av begrepet som et handlingsbegrep innebar et forsøk på å kontrollere sin egen fremtid, ta kontroll over den utviklingen som begrepet brukes til å betegne. Sett på denne måten deltok naturparkbegrepet i å konstruere Oslomarka ut av et ønskebilde av fremtiden.

Temporaliseringen hadde også en annen effekt, så å si med motsatt fortegn. Naturpark betegnet landskaper hvis realisering ofte ble lagt inn i fremtiden, men begrepet førte også til at landskaper ble tillagt en fortidig eksistens. Samfunnets omveltninger gjorde at ikke bare fortid og fremtid i økende grad skilte lag, det samme gjaldt ulike steder. Naturens og kulturens steder utviklet seg i forskjellig tempo. Dette førte til at erfaringen av naturparks tidløshet langsomt endret seg til erfaringen av noe fortidig. Dette vises i sammenhenger der naturparkbegrepet ble anvendt i kombinasjon med verb som bevare og beholde. Dette gjaldt fremfor alt idealtypene fri mark og naturvernområde, altså de landskapene som i sterkeste grad var formet av natur. Naturparkbegrepet bidro i slike anvendelser til å plassere Marka i en annen tid enn byen. De eksisterte ikke innenfor samme tidsplan, men var samtidige usamtidigheter. På denne måten deltok naturparkbegrepet ikke bare i å skape Oslomarkas fremtid, men også dens fortid, nemlig gjennom bevaringen av noen bestemte ting og fortrengningen av andre – bevaringen av et geografisk område, en tradisjon og historie.

Oslomarka vokste på mange måter frem i det temporale skillet mellom byen og den frie marka, i spenningen mellom kultur og natur. Skogmarka ble i økende grad erfart som preget av en annen tidsrytme enn det moderne bylivets hastige tid. Tiden var rastløs, hevdet mange, kulturen og menneskelivet preget av forvandling. Men Marka var preget av det uforanderlige, var ennå uberørt av sivilisasjon og kultur, som vi har sett har vært tematisert. Der hersket en saktegående tid, med røtter bakover i historien. Dette fremmet en erfaring av en svunnen tid. Sakte, men sikkert bredte byens temporalitet seg utover i takt med byens vekst og forandring. Modernitetens akselererende temporalitet virket truende, der den befant seg rett i ytterkanten av skogene, ved foten av åsene. Denne temporaliteten måtte holdes utenfor, noe som var en beveggrunn til å tegne opp Oslomarkas grenser. I

en viss forstand besto dette av et ønske om å fryse fast landskapets temporalitet, forvalte den. Marka skulle være et sted byens befolkning kunne søke avveksling og sårt tiltrengt hvile. Derfor måtte Marka beholdes som frirom for byen, som en del av dens liv. Slik sett vokser Marka frem på grunn av byens vekst, den skapes av byen. Sivilisasjonen holdes i realiteten ikke ute, men innhyller naturen, forvalter den på sitt særegne, moderne vis: dette er stedet for arbeid, dette er stedet for fritid og for rekreasjon, dette er motvekten. Oslomarka ble byens «umåtelige» park. Naturen blir i dette perspektivet fullstendig erobret og lagt under seg av en vilje til å kontrollere, forvalte, oppdage og kartlegge alle landskapets bestanddeler, materielle som ikke-materielle. Naturen kultiveres. Fortolkningen av naturparkbegrepet har avdekket det Koselleck kaller *historisk tid*, enkelt sagt relasjonen mellom fortid og fremtid, mellom erfaring og forventning i en gitt samtid.⁴⁴⁷ Gjennom å avdekke mellomkrigstidas tidserfaring har jeg ønsket å kaste lys over prosessene som ledet til dannelsen av Oslomarka. Politiseringen, demokratiseringen og temporaliseringen vi finner i naturparkbegrepet utgjør til sammen mulighetsbetingelsene for etableringen av Oslomarka som friluftsområde, for dannelsen av Oslomarkas Friluftsråd og for Houges fredningsforslag.

Jeg har i denne avhandlingens første del forsøkt å nærme meg historien i dens annerledeshet, løfte opp det fremmedartede ved den og «oversette» fortidas delvis fremmede språk. I følge Koselleck er det et mål for begrephistorien å avnaturalisere begrepene vi bruker på så selvsagte måter. En strategi er derfor å fremmedgjøre oss fra begrepene.⁴⁴⁸ Det vil si vise hvordan de ofte har hatt et helt annet meningsinnhold enn det vi i dag leser ut av dem. Via en slik strategi har jeg håpet å få øye på sentrale trekk ved fremveksten av Oslomarka som friluftsområde – håpet å fremprovosere andre måter å se på enn det blikket som preger våre dagers selvfølgelige omgang med Marka og de landskapene vi beveger oss i.

Gjennom teksten har jeg undersøkt naturparkbegrepets indre spenningsforhold mellom natur og kultur, mellom det naturlige og det konstru-

---

⁴⁴⁷ Koselleck, «Author's preface», i *Futures past*, 3.

⁴⁴⁸ For en flott redegjørelse for idéhistorieskriving som en strategi for å distansere oss fra våre tatt-for-gittheter, se Frank Beck Lassen, «Afselvfølgeliggjørelse: Idéhistoriens raison d'être», *Slagmark* 67 (2013).

erte. Fortolkningen har avdekket en vesentlig grad av konstruksjon i Oslo-markas fremvekst som friluftsområde. Det finnes med andre ord holdpunkter for å betrakte Marka som en type park. Som nevnt har Rune Slagstad satt Nordmarka i sammenheng med franske og engelske parktradisjoner. I den sammenheng fremhever han det kulturelt skapte ved landskapet. Det er ikke helt enkelt å få tak på hva han legger i dette, hvordan han forankrer analysen. I sammenheng med påstanden peker han på det faktum at de fleste av Nordmarkas vann og elveløp er demmet opp og regulert og dermed ikke «naturlige». Han nevner også veiene, stiene, løypene og sportshyttene.⁴⁴⁹ Men det er mer nærliggende å sette påstanden i sammenheng med studiens gjennomgående fokus på de *ideer og forestillinger* som former omgivelser og de tilnærmet «hellige» steder. Det norske fjellet, Jotunheimen, Nordmarka og Kollen er i boka fremstilt som kulturelt skapte steder og landskaper. Min historiefremstilling er på linje med Slagstads. Forskjellen er at jeg har ønsket å belyse hvordan konstruksjonsarbeidet foregikk gjennom en enda sterkere teoretisk forankring. I denne delen av avhandlingen har jeg undersøkt konstruksjonsarbeidet gjennom å knytte det til språket, fremfor alt språkets sentrale meningsbærere, nemlig begrepene. Begrephistorien representerer en tilnærming til å gripe historiens diakrone linjer, de sammenhengene som ikke bare eksisterer i en gitt samtid, men som finnes over tid. Språket informerer vår tilgang til verden og i språket ligger det en betydelig arv fra tidligere generasjoners forståelse av verden. I Kosellecks historiefilosofi er premisset at fortiden fortsatt er til stede i nåtidig språkbruk og tankesett. Språkbrukeren har ikke fullstendig kontroll over budskapet og meningsinnholdet i de ordene vedkommende benytter seg av. Eldre betydninger spiller med, kanskje uuttalt eller underforstått, men likevel en bestanddel av begrepets referanseramme for både avsender og mottaker. Som et redskap til å forme ny virkelighet bar naturparkbegrepet på et semantisk lager det hadde samlet opp gjennom alle de sammenhengende det tidligere hadde inngått i. Etableringen av Oslo-marka som friluftsområde var en historisk nyhet som nødvendigvis måtte forholde seg til noe kjent og erfart. Tidligere tiders kongelige og adelige

---

⁴⁴⁹ Se Slagstad, (*Sporten*), kapittelet «Marka-sosialitet».

parker, embetsmenneskenes private og byens offentlige parker utgjorde fenomener som meningen i begrepet henviste til. Vi har sett eksempler på at forfattere så en sammenheng mellom Oslomarka og anlagte parker. Men begrepet bar også på forestillinger om ukunstlet naturlighet, og at deler av Marka var en natur helt uberørt av mennesker. Realiteten er, har jeg argumentert for, er at den forståelsen, bruken og fremstillingen av Marka som vokste frem i mellomkrigstiden aldri hadde vokst frem, var det ikke for at Oslo lå der ved åsenes fot og manet sitt friluftsområde frem.

Koselleck hevder at «only when a word has lost its capacity to bundle together enough of the experiences arising from the concept and to express all its pent-up expectations in that single common term has it been drained of its power to represent a fundamental concept. Then the word will slowly be taken out of circulation.»⁴⁵⁰ Begrepet mister med andre ord sin lastekapasitet. Naturparkbegrepet forsvant ikke ut av språket, forekomsten av ordet i bøker økte igjen frem mot 1970, kanskje i forbindelse med diskusjoner om etableringen av norske nasjonalparker. Deretter opplevde det et raskt fall og er i dag så godt som ubenyttet. Men etter krigen virket det ikke lenger å være sentralt i representasjonene av Marka. Det hadde mistet sin evne til å favne og uttrykke erfaringene og hele den forestillingsverdenen som var knyttet til landskapet. Årsakene til dette ligger utenfor grensene av inneværende studie, jeg kan bare foreslå noen trekk. Friluftsområde er gjerne det begrepet som i dag brukes om Oslomarka og liknende områder. Vi så også hvordan det i ordlisten foran i Hougés bok var et synonym til naturpark. Begrepet friluftsliv ble ordentlig etablert i nordmenns språkbruk og bevissthet først henimot andre verdenskrig, vil jeg hevde, omtrent samtidig med Oslomarkas endelige etablering. Det er i første rekke fra dette begrepet termen friluftsområde henter sitt meningsinnhold. De forestillingene, ideologiene og sosiale praksisene som i etterkrigstiden utviklet seg i og med det sterkt ladede friluftslivsbegrepet, skiller seg på noen sentrale områder betydelig fra de som er iboende naturparkbegrepet. Disse er knyttet til forestillinger om frihet, autentisitet, kulturkritikk og fremfor alt andre forståelser av naturen. Slike friluftsområder blir nok ikke lenger i

---

⁴⁵⁰ Reinhart Koselleck, sitert i Müller, «On conceptual history», 84.

særlig grad assosiert med parker, selv ikke nasjonalparkene, selv om disse områdene blir forvaltet, stelt med og tilrettelagt på veldig bestemte måter. Naturparkbegrepets historie kan, sammen med historien om Osloomarkas fremvekst, kanskje bidra til å belyse at en betydelig parkmessig konstruksjon likevel har funnet sted og var en viktig del av tilblivelseshistorien.

Del 2: Tekstens landskap. Landskapets tekst

Kan et naturlandskap forandre seg, eller er det bare våre forestillinger om det som endres? Årstidene skifter og naturen går sin gang, og menneskene er i stand til å endre sine omgivelser til det ugjenkjennelige, men kan et landskap forandres på andre måter? For eksempel gjennom de særskilte måtene det blir representert på? Og hvor små eller store inngrep behøver mennesker å gjøre for at helheten av et landskap forandrer seg? Endrer det karakter ved at det bygges en hytte ved enden av vannet, på toppen av åsen? Hva med skilt, skilt som forteller deg retningen og distansen langs merker av blått? Gjør skiltene noe med landskapet? Slike spørsmål er tema for denne andre delen av avhandlingen.

Undersøkelsesfeltet i denne delen er dynamikken mellom friluftslivsorganisasjonene og Oslomarkas forandringer på 1920- og 30-tallet. Jeg er altså opptatt av relasjonen mellom en praksisform og et landskap og da særlig hva praksiser knyttet til friluftsliv gjorde med Oslomarka i den gjeldende perioden. Det er nærliggende å tenke at friluftsliv i all hovedsak er kroppslig handling, noe som skjer der og da. Videre tenker en kanskje at det friluftslivets aktører først og fremst gjorde med landskapet var å rydde ski-traseer, trække opp nye stier, sette opp skilt og bygge hytter. Men det er bare halve historien. Marka var innhyllet i språk og tegn fra starten av, på samme måte som friluftslivet som sådan var det. Bøker om friluftsliv er en gammel sjanger i Norge. Den Norske Turistforeningens (DNT) årbok, sjangerens fremste tradisjonsbærer siden 1868, var langt fra det første mediet for beretninger fra norske turlandskap. 1200 bøker ble skrevet på 1800-tallet av utlendinger om deres reiser i Norge, brorparten av britiske turister.⁴⁵¹ Men 1800-tallets friluftslivslitteratur berørte sjelden Oslomarka, det samme gjelder DNTs årbok inntil et stykke inn i mellomkrigstida. Bernard Herre og Peter Christen Asbjørnsen hadde ved midten av år-hundret skrevet noen innflytelsesrike tekster om sine vandringer i skogen, det historikeren Tallak

---

⁴⁵¹ Slagstad, (*Sporten*), 779.

Moland har kalt Nordmarkas «ur-tekster».⁴⁵² Etter hvert som Marka ble underlagt skiene ble landskapet stadig oftere tematisert fra 1880-tallet av, for eksempel i Skiforeningens årbok og Centralforeningens skrifter.⁴⁵³ Tekster som ga leseren innføring i og oversikt over sommerens stier og landskap var imidlertid sjeldent. Men utover på 1900-tallet begynte slike å florere, bøker, skriverier i avisene, kart og rutehefter. Det så vi mange eksempler på i forrige del av avhandlingen. Marka ble også i økende grad fremstilt i fotografier, på postkort, utstillinger og reklame. Det er fristende å lese denne utviklingen ganske enkelt som et *uttrykk* for en økende interesse for skogtraktene rundt hovedstaden, som en konsekvens eller refleksjon av bakenforliggende prosesser. Men jeg tror ikke det *favner virkeligheten* – noe jeg anser som er et stikkord i denne sammenhengen. Tekstene om Marka kan forstås som en formende kraft i seg selv, det er mitt utgangspunkt. De er ikke speilinger av en virkelighet «der ute», i stedet virker de sammen med denne virkeligheten på intrikate måter. Dette perspektivet innebærer en forståelse av landskap som noe mer enn bare et nøytralt eller fysisk utgangspunkt for friluftslivspraksiser og skildringer i tekst og bilde. Vi kan også forstå det som et resultat av disse. Det er denne dynamikken jeg skal belyse nedenfor. Jeg ønsker å undersøke hva tekster og andre fremstillinger gjorde med landskapet, hvordan de bidro til å forme og forandre det de beskrev og skrev om. Jeg vil altså undersøke en tese om at Osloområdet, som det friluftslivsområdet vi i dag kjenner det, til en viss grad er skapt, formet eller omformet av og i tekster. I det følgende vil jeg diskutere måter å lese tekstene på som kan belyse hvordan de gjorde dette.

Vår tilgang til historien finner i stor grad sted i tekster. Endog Osloområdet, som fortidig materialitet, er gjort tilgjengelig for oss gjennom tekster. I stedet for å betrakte fokuset på tekster og fokuset på materialitet som motsetninger, følger jeg her en tilnærming som undersøker dem under ett. Det er en tilnærming som står i gjeld til Kristin Asdal og hennes teoretiske perspektiver. I antologien *Tekst og historie: Å lese tekster historisk*, redegjør hun for tekster og vår forståelse av det fortidige. «[E]n

---

⁴⁵² Moland, *Historien om Nordmarka*, 37.

⁴⁵³ Se f.eks. «Skogsruiter», i *Foreningen til Ski-Idrættens Fremmes årbok 1895-96*.

tekst kan aldri være en nøytral gjengivelse av et saksforhold», skriver Asdal. «På den ene siden er den bestemt av de sosiale sammenhengene den inngår i. På den andre bidrar teksten selv til å skape nye sammenhenger. Å skape tekster er i seg selv en form for handling som former og skaper ny virkelighet.»⁴⁵⁴ Inspirasjonen til denne innsikten henter hun fra retninger innenfor historie- og tekstfortolkning, så vel som vitenskaps- og teknologistudier. Fremfor alt er det snakk om aktør-nettverksteori, som utpreges av en ambisjon om å

overskride skillet mellom idéhistorie på den ene siden og «realhistorie», eller en mer materielt orientert historie, på den andre. I stedet for å studere «forestillingene om» eller «synet på» for eksempel natur, kan vi studere hvordan begreper og forestillinger virker sammen med konkrete materielle størrelser og begivenheter i omforminger av for eksempel natur og industri. Utføringen er å få innsikt i hvordan tekstlige relasjoner kan utvikle og utvide vår forståelse av disse omformingene.⁴⁵⁵

Det som fremstår som særlig interessant ved retningen Asdal foreskriver, er hermetegnsettingen av «forestillinger om» og «synet på» natur, noe som ikke akkurat er utypiske formuleringer innen idéhistorisk forskning. Antakelsen om at språk og forestillinger kan bidra i selve omformingene av natur, er et spennende perspektiv jeg ønsker å utforske denne delen av avhandlingen. Noe av det jeg akter å belyse, er at Marka som landskap og representasjonene av Marka ikke kan holdes fra hverandre.

Det er liten tvil om at friluftsliv har satt varige spor i Markas landskap, med sine hytter og tusener av vandrende føtter. Men jeg er ikke så oppsatt på å følge sporene etter fortidig aktivitet i landskapet som jeg er på å undersøke hvordan landskapet har forandret seg på en mer fundamental måte. Jeg ønsker å se på hvordan objekter som skilt, rutemerking på trærne og stiene gjennom terrenget virket sammen med språklige representasjoner for å omforme landskapet som sådan. Bøker, kart, fotografier og rutebeskrivelser ikke bare gjenspeilet, men representerte, fremstilte og fylte Marka med innhold på bestemte måter som skapte nye måter å se, oppleve og ferdes på. Argumentet jeg forfølger er at representasjonene av Marka var en vel så stor

---

⁴⁵⁴ Asdal, m.fl., «Saken», 112.

⁴⁵⁵ Asdal, m.fl., «Saken», 118.

kraft som befolkningens praktiske friluftsliv i omformingen av landskapet til noe annet enn det det tidligere hadde vært.

Tekster i verden

Tesen om at Marka er formet i tekster, tilsier et bestemt perspektiv på språk og tekst. I delen om naturparkbegrepet lå vekten på språkets meningsinnhold, på semantikken. Her vil det være bruken av språket som legges under lupen. Perspektivet som ligger til grunn for denne delen av avhandlingen har sitt utspring i strukturell lingvistikk, i tradisjonen fra Ferdinand de Saussure. Aktør-nettverksteori, slik den er utviklet av Bruno Latour, bygger på semiotikken, studiet av tegn og avdekkingen av reglene som styrer relasjonene i et tegnsystem. Som Kristin Asdal og Helge Jordheim viser i artikkelen *Texts on the move: Textuality and historicity revisited*, blir det som i utgangspunktet var utviklet som språk- og tekststudier, hos Latour utvidet til en tilnærming til praksiser i en mye bredere forstand. Dette innebærer at studieobjektet hos Latour involverer fenomener som gester, signaler, alfabeter, laboratorieinstrumenter, redskapet, teknologier og dyr.⁴⁵⁶ Inspirert av en slik tilnærming, vil jeg her anlegge et bredt perspektiv på tekster, og inkludere tegning og produksjon av visuelle bilder, vandring på og rydding av stier, oppsetting av skilt og inntegningen av merker på trærne som måter å skrive på, som måter å ordne tegn på i bestemte relasjoner. Dette brede perspektivet medfører at jeg, når det er mest nærliggende, også bruker termen representasjoner ved siden av tekster, for å understreke bearbeidingen som inngår i måtene Marka blir representert på. Inkluderingen av «alt» innunder tekstbegrepet betyr på ingen måte at jeg akter å redusere virkeligheten til tekst eller at det her foreligger en implisitt påstand om at virkeligheten er språklig konstruert.⁴⁵⁷ Heller enn en reduksjon av Marka til tekst, undersøker jeg i

---

⁴⁵⁶ Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 62. Latour bygger på en form for semiotikk utviklet av lingvisten Algirdas Julien Greimas. Latour er langt fra alene om å videreutvikle semiotikken, men han drar den i en annen retning enn den strukturalistiske.

⁴⁵⁷ I en nylig studie av Tilley og Cameron-Daum, uttaler forfatterne at en stor del av nyere forskning på landskap har landskapet blitt strippet for dets materialitet. Denne forskningen interesserer seg utelukkende for representasjonene, hevder de. Det er stor fare for at de også ville kategorisert min studie på samme måte, men i motsetning til forskning som betrakter landskaper som tekst, forsøker jeg å vedholde et fokus både på tekster og

denne delen Marka ble til noe *mer* gjennom skrijving. Oslomarka ble *skrevet inn i tekster* og ble på den måten til noe mer, i alle tilfelle noe annet, enn det fysiske landskapet som lå der ute i virkeligheten et sted. Jeg ønsker i kapittelet å beskrive det modifieringsarbeidet som ble utført i tekstene om Marka.

For å gjøre det tar jeg utgangspunkt i Latours begrep om «literary inscription». Anvendelsen av inskripsjon som begrep antyder en form for skrijving som er materiell i sitt vesen. Det sikter til det å skrive inn i en hard overflate, innskrift i et materiale. (Fra latin, in: i og scribere: skrive.) Dermed balanserer perspektivet, innlemmet i begrepet, mellom to poler: handlingen å skrive, på den ene siden, og det materielle objektet det skrives inn i, på den andre.⁴⁵⁸ I det materiell-semiotiske perspektivet forstås dermed yringer og ting som tett sammenvevd, og ikke som tilhørende ulike nivå. Tvert imot befinner de seg på samme nivå, sammen med praksiser, teknikker, kjensgjerninger, institusjoner, innretninger, osv. Skriveprosessene griper inn i og påvirker de reglene som styrer disse sammensatte systemene. «Den materiell-semiotiske tradisjonen har vært opptatt av å undersøke hvordan språklige yringer og materielle objekter *sammen* bidrar til å skape endring», skriver Kristin Asdal.⁴⁵⁹ Spørsmålet er hvordan endringene finner sted.

Latours understreker at skrijving *i seg selv* ikke kan forklare endring.⁴⁶⁰ Man må ta for seg den helhetlige situasjonen tekstene er en del av og ha klart for seg den rollen inskripsjonene eller tekstene utfyller i denne helheten. Interessen hans for inskripsjoner sirkler rundt deres evne til å mobilisere. «Who will win in an agonistic encounter between two authors and between them and all the others they need to build up a statement S? Answer: the one able to *muster on the spot the largest number of well aligned and faithful allies.*»⁴⁶¹ Skrijving er noe historiske aktører griper til for å overbevise og vinne tilhengere for sin sak. Denne modellen er helt

---

på det materielle, om enn ikke med en fenomenologisk-antropologisk tilnærming. Christopher Tilley og Kate Cameron-Daum, *An Anthropology of Landscape: The Extraordinary in the Ordinary*, (London: UCL, 2017), 4.

⁴⁵⁸ Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 61.

⁴⁵⁹ Asdal, m.fl., «Saken».

⁴⁶⁰ Latour, «Drawing things together», 23.

⁴⁶¹ Latour, «Drawing things together», 24.

grunnleggende i Latours tilnærming til tekster. Han undersøker rollen tekster spiller i historiske prosesser der aktører deltar i former for makt-kamp. Han er blitt kritisert for å redusere alt til maktkamp, men fortolk-ningsmodellen modereres litt gjennom en alternativ vinkling han har utlagt som et fokus på aktørers glødende interesse (*passionate interest*).⁴⁶² I stedet for regelrette maktkamper kan vi kanskje snakke om aktørers *kamp-saker*. Oslomarka utviklet seg definitivt til å bli en kampsak i løpet av mellomkrigstida. Latours perspektiv tilsier et fokus både på teksten selv og på sammenhengen teksten oppsto i. Uten sammenhengen er det ikke mulig for oss å forstå teksten, understreker han.⁴⁶³ Latour tar for seg en konkret historisk inskripsjon for å eksemplifisere dette. Fortolkning han bygger opp rundt denne, munner ut i en redegjørelse for hans begrepsapparat og teoretiske perspektiver. Jeg skal ta for meg eksempelet for å tydeliggjøre disse. Ikke bare begrepene, men også tilnærmingen til akkurat denne inskripsjonen og dens kontekst, vil være førende for den fortolkningen av Oslomarka leseren finner i denne delen av avhandlingen.

En øy blir til

Det dreier seg om en tekst, nærmere bestemt et håndtegnert kart i en notis-bok. Kartet stammer fra den oppdagelsesreisende grev La Pérouse og hans reise over Stillehavet (1785-88). Greven var marineoffiser og sendt av gårde av Louis XVI av Frankrike, blant annet med det oppdrag å komme tilbake til fedrelandet med et forbedret kart over havet. Oppdraget var å kartlegge havområdet mot vest for igjen å åpne nye handelsruter. En dag, beskriver Latour, lander La Pérouse på øya Sakhalin utenfor Russlands østkyst. Her treffer han en gruppe kinesere og forsøker å erfare fra dem hvorvidt Sakhalin var en øy eller en halvøy. En av de innfødte tegner et kart i sanden som viser det franskmannen behøver å vite. En annen ser at tidevannet kommer og snart vil viske ut kartet i sanden, plukker opp La Pérouses notisbok og tegner inn kartet med en blyant. Notisboken og andre dokumenter ble bragt tilbake til Versailles, mens La Pérouse og

---

⁴⁶² Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 72.

⁴⁶³ Latour, «Drawing things together», 25.

ekspedisjonen hans forsvant uten spor et eller annet sted i Oceania. Latours interesse er dette kartet, noe som innebærer både konteksten for nedtegnelsen og selve nedtegnelsen. Slik som i min doktoravhandling dreier det seg altså om et landområde og hvordan det er gjenstand for representasjoner eller nedtegnelser. Latours tilnærming kan hjelpe til med å utlegge prosessene rundt fremveksten av Osломarka. For Latour er konteksten for La Pérouses kart denne:

He is passing through all these places, in order to take something *back* to Versailles where many people expect his map to determine who was right and wrong about whether Sakhalin was an island, who will own this and that part of the world, and along which routes the next ships should sail. Without this peculiar trajectory, La Pérouse's exclusive interest in traces and inscriptions will be impossible to understand.⁴⁶⁴

Latour insiterer på at en nedskrivning alltid peker tilbake på sitt opphav i en bestemt kontekst. Det er det skisserte maktspeilet som utgjør konteksten for La Pérouses kart. Uten den hadde det ikke vært mulig å forstå grevens sterke interesse for å nedtegne kartet, hevder Latour. Men det er bare halve historien, «without dozens of innovations in inscription, in projection, in writing, archiving, and computing, his displacement through the Pacific would be totally wasted».⁴⁶⁵ Selve praksisen, det å tegne ned kartet og teknikkene man benytter seg av, må også tas med i analysen. Latour understreker at det han er interessert i ikke er persepsjon.

New inscriptions, and the new ways of perceiving them, are the results of something deeper. If you wish to go out of *your* way and come back heavily equipped so as to force others to go out of *their* ways, the main problem to solve is that of *mobilization*. You have to go and come back *with* the «things» if your moves are not to be wasted. But the «things» have to be able to withstand the return trip without withering away. Further requirements: the «things» you gathered and displaced have to be presentable all at once to those you want to convince and who did not go there. In sum, you have to invent objects which have the properties of being *mobile* but also *immutable*, *presentable*, *readable* and *combinable* with one another.⁴⁶⁶

For Latour er produksjonen av inskripsjoner intimt knyttet til mobilisering, det å vinne forbundsfeller. Skrivning handler om å overbevise.

---

⁴⁶⁴ Latour, «Drawing things together», 25.

⁴⁶⁵ Latour, «Drawing things together», 25

⁴⁶⁶ Latour, «Drawing things together», 26.

Det det står om for avsenderen er å forsikre seg om at tingene man sender ut i verden, de mobile tingene, er stabile (immutable) nok til å tåle rundreisen i uforandret tilstand. Som Asdal og Jordheim fremhever, foreligger det hos Latour en tilnærming som ivaretar to sider ved skriving av tekster. På den ene siden tilnærmer han seg tekster *som* skriving, som en semiotisk praksis som setter noe i bevegelse og beveger verden. På den andre siden fokuserer han på tekstenes materialitet. Tekstene forfatteren skaper må være stabile og uforanderlige i deres mobilitet.⁴⁶⁷ Dette fastholdes av kjernebegrepet «immutable mobiles». Begrepet blir sentralt i mine fortolkninger.

Innlemmelsen av Latours teorier i tilnærmingen til Marka har utgangspunkt i avhandlingens grunnleggende standpunkt om at ethvert landskap er sett gjennom en eller annen form for representasjon, og at representasjonene igjen tar del i å forme og bearbeide landskapet. Dette perspektivet finner vi igjen hos litteraturviteren J. Hillis Miller. Landskapets former ses ikke uavhengig av beskrivelsen av dem, hevder han. For å underbygge dette, tegner Hillis Miller opp etymologien til ordet *topografi*. Ordet er en kombinasjon av de greske ordene *topos*: sted, og *grafein*: å skrive. Etymologisk betyr det altså å skrive om et sted. Hillis Miller viser hvordan ordets mening gjennom historien har forskjøvet seg vekk fra opprinnelig å bety en beskrivelse av et sted gjennom ord. Med tiden har dette endret seg mot oftere å bety en fremstilling med bruk av grafiske teknikker, som regel kart, som imidlertid nesten alltid inneholder ord i form av generelle termer (fjell, elv, sjø) og stedsnavn, understreker han. Til slutt har vi fått en betydning hvor topografi også er ment å betegne det kartlagte selv, altså landskapets former, tilsynelatende uten referanse til skriving eller representasjon. Men som han poengterer er termer og stedsnavn en så sentral del av et bestemt områdes topografi at det er vanskelig å tenke over området uten navnene og termene. Hva ville Key West vært uten navnet sitt, spør Hillis Miller retorisk.⁴⁶⁸ Dette gjelder i høyeste grad Marka, slik jeg har forsøkt å tydeliggjøre. Landskapet Marka henter kraft og mening fra navnet Marka.

---

⁴⁶⁷ Asdal og Jordheim, « Texts on the move », 69.

⁴⁶⁸ J. Hillis Miller, *Topographies*, (Stanford: Stanford University Press, 1995), 3.

Setningen «Å dra i Marka», har helt spesielle konnotasjoner. Det samme kan generelle termer som fjell ha, tydelig uttrykt gjennom den rotnorske vendingen «å dra på fjellet». Man kan i dag si «et topografisk kart over terrengets topografi», fortsetter Hillis Miller, et utsagn som inneholder to ulike betydninger av ordet. Denne siste forskyvingen har langtrekkende implikasjoner, hevder han.

The power of the conventions of mapping and of the projection of place names on the place are so great that we see the landscape as though it were already a map, complete with place names and the names of geographical features. The place names seem to be intrinsic to the places they name. (...) The place is carried into the name and becomes available to us there. You can get to the place by way of its name. Place names make a site already the product of a virtual writing, a topography (...).⁴⁶⁹

Topografien befinner seg således et sted mellom det fysiske landskapet og det beskrevne landskapet. Språk er medskapende og destabiliserende, som den danske litteraturviteren Dan Ringgaard og Anne-Marie Mai bruker Hillis Miller til å vise. De gjør Hillis Miller til en representant for en egen retning innenfor stedsteori, en retning de nettopp kaller topografisk. Denne undersøker hvordan representasjoner, alt fra det skrevne til kartet over stedet, deltar i forvandlingen og skapelsen av stedet, dets fordoblinger og remedieringer.⁴⁷⁰ Det som fremfor alt forener Hillis Miller og Latour, er det samme perspektivet på språkets performative karakter, hvordan språket aktivt tar det i å forme, skape, produsere og reprodusere. I avhandlingens innledning, skrev jeg også om Henri Lefebvres begrep om produksjonen av rom, og hvordan dette har vært førende for min tilnærming til fortidas romlighet. Min tanke er at det materiell-semiotiske perspektivet kan bidra inn i den såkalte romlige vendingen ved å introdusere nye vinklinger på måtene representasjoner og tekst deltar i å forme og skape rom, steder og landskap på.

Som Hillis Miller, hevder Latour at ting, rom og fenomener kommer til oss via mediasjoner og representasjoner. Latours konseptualisering av rom er på sin side blitt kalt topologisk, en merkelapp som springer ut av en vektlegging av relasjoner og preposisjoner, det vil si steds- og tidsforholdet

---

⁴⁶⁹ Hillis Miller, *Topographies*, 4.

⁴⁷⁰ Mai og Ringgaard, «Introduksjon», 15.

mellom ulike objekter. I en artikkel av geografene Nick Bingham og Nigel Thrift, blir Latour sett i par sammen med Michel Serres, som Latour er sterkt påvirket av. Også hos Latour og Serres ser vi en avvisning av geometrisk-euklidisk rom, en slags universell a priori størrelse som gjelder overalt og alltid. I en slik forståelse tar tid og rom form som primitive termer, hevder Latour, og tar til orde for en mer filosofisk form for geografisk tenkning. Han insisterer på at rom ikke er en uforanderlig beholder for hendelser og steder, men heller er å betrakte som konsekvenser av interaksjoner og relasjoner mellom objekter og fenomener.⁴⁷¹ Interaksjoner og relasjoner er nettopp sentrale omdreiningspunkter i den studien som følger.

Hypoteser, utfordringer, avgrensninger

På liknende måte som øya Sakhalin i Latours kjerneeksempel, var også skogområdene rundt hovedstaden et landområde historiske aktører «oppdaget» og nedtegnet i tekster. Disse aktørene, medlemmene av et knippe friluftslivsorganisasjoner, var drevet av en glødende interesse for skogen, en interesse de ønsket å spre blant sine medborgere. For å gjøre det grep de til ulike strategier, hvorav den mest effektive var å skape tekster de kunne sende ut blant lesere i byen og tilgrensende trakter. Tekstene presenterte landskapet for leserne, det kunne leses om og ses i representasjonsformer som kombinerte bokstaver, symboler, bilder og andre tegn. Tekstene var skapt i en bestemt kontekst, hvor etableringen og sikringen av byens friluftsområde var sentrale aspekter vi må lese tekstene i lys av. Med Oslos sterke vekst og moderne utvikling, fortonet interessen seg mer og mer som en kampsak. Med det ble behovet for å skape stabile, uforanderlige og mobile objekter enda sterkere. Det var en måte for aktørene å vinne gjennom med sin sak på. Jeg tror ikke vi kan under-vurdere den viktigheten det hadde for friluftslivsorganisasjonene i mellom-krigstiden å skape materielle størrelser hvor Marka kunne ses og leses, og

---

⁴⁷¹ Bingham og Thrift, «Some new instructions for travelers», 287-290.

betydningene dette hadde. Dette er en hypotese jeg tar mål av meg å undersøke i fortsettelsen.

Hva jeg sikter til med materielle størrelser og materialitet har vært en spennende og krevende utfordring å hankses med i fortolkningsprosessen. Det er ingenting jeg kan definere en gang for alle. Slik jeg anvender begrepet materialitet har det ikke en teoretisk a priori karakter jeg går inn i fortolkningen med, det er heller å anse som et begrep som forhåpentligvis blir tydeliggjort *i og med* fortolkningen. Som en foreløpig angivelse vil jeg si at det spiller seg ut i et spektrum mellom noe helt konkret og noe mer abstrakt. I den ene enden av spekteret finner vi håndfaste «ting», slik som bøker, skilt og påmalte trær. I den andre enden finner vi også «ting», som har en distinkt materialitet, men som ikke nødvendigvis er så lett å få øye på. Her befinner landskapet seg, Osloomarka som et sted i verden og et stykke natur. Man kan oppsøke og være i et landskap med kroppen og man kan ta og føle på «Naturen». Samtidig er disse kategoriene også satt sammen av elementer som er symbolske, abstrakte og metafysiske. Dette er komplekse diskusjoner som fyller hele avhandlinger og som jeg ikke skal gå videre inn i her. Det som har vært sentralt for meg i lesningen, har vært å betrakte landskapet på en måte som ikke innskrenkes til et dualistisk perspektiv. Med det sikter jeg til et skille der vi finner den fysiske virkeligheten på den ene siden og meningene vi gir den på den andre. I et slikt perspektiv er det ikke det fysiske landskapet som endrer seg, bare våre tanker om det.⁴⁷² Med utgangspunkt i utfordringen fra Kristin Asdal jeg nevnte innledningsvis, har jeg forsøkt å anlegge en fortolkning som forstår landskapets endringsprosesser som reell endring av verden der ute. Hva jeg mener med det vil bli klarere etter hvert som teksten skrider frem. Latour har uttalt at han betrakter den semiotiske tradisjonen som en tilgang til ontologiske undersøkelser av hvordan verden henger sammen.⁴⁷³ Hos meg bringes dette ontologiske perspektivet inn i en undersøkelse av hva Marka på et historisk tidspunkt er. Det vil si hvordan den er vokst frem og blitt til, hvordan den er satt sammen, hva den består av, hvor vi finner den, hva den

---

⁴⁷² Ringgaard. «Sted, landskab, rum».

⁴⁷³ Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 63.

eksisterer i relasjon til, osv. Min fortolkning og fremstilling av denne historien er utforskende og utprøvende i formen og undersøker hvordan fortida ser ut hvis vi betrakter den gjennom bestemte perspektiver. Jeg inviterer leseren til å bli med på utforskningen med et åpent sinn.

En annen utfordring i denne delen av avhandlingen, har vært balansen mellom en kronologisk og en tematisk-analytisk fremstilling. Jeg ønsker å fortelle en historie om Oslomarka, et landskap som vokser frem og blir til, en historie som starter ett sted og ender et annet. Dette er en gradvis utvikling, en prosess hvor landskapet tar mer og mer form. Fremstillingen presenterer kronologien i dette og følger en gruppe aktører og det de foretar seg gjennom perioden, tidspunktene for bestemte hendelser, praksiser, ytringer og publikasjoner de i en eller annen form er delaktige i. Den kronologiske rekkefølgen av disse utgjør det overordnede rammeverket for fremstillingen. Samtidig er fremstillingen bestemt av en type konstitusjonslogikk, hvor jeg har forsøkt å bryte ned hele komplekset til mindre bestanddeler. Langs dette sporet er det konsentrasjonen på tekster og hva de gjør som har vært formende for strukturen. I dette spiller kronologien ingen avgjørende rolle, i stedet vil jeg behandle samtidige prosesser for seg, prosesser som i realiteten er innvevd i hverandre, men som for analysens del skilles ut. Her vil jeg av og til måtte gjenta meg selv og vende tilbake til ting jeg har behandlet før for å nærme meg det fra et annet utgangspunkt.

Tekstene studien tar utgangspunkt i, er valgt ut med bakgrunn i de aktørene som er tildelt fremstillingens hovedrolle. I mellomkrigstida publiserte alle friluftslivsorganisasjonene med hovedsete i Oslo et knippe tekster om Marka. De fleste av disse er allerede trukket frem og fortolket i del én, men her vil jeg legge større vekt på detaljer rundt tekstenes utforming, deres relasjon til hverandre og situasjonen de oppsto i. I denne delen av avhandlingen kunne andre aktører godt blitt trukket inn, historiske personer, institusjoner, strukturer, dokumenter og materielle ting som har spilt en avgjørende rolle i å gjøre Oslomarka til det den har blitt. Skogbruket, grunneierne, skiløpingen, byens vannforsyning og politiske prosesser kan nevnes som eksempler. Disse er synlige fortrinnsvis som deler av konteksten og er valgt bort først og fremst for å gjøre materialet mer håndterlig. Like fullt ligger det en overbevisning til grunn for utvalget,

nemlig at det i særdeleshet var gjennom skrivepraksiser at friluftslivsorganisasjonene maktet å tilegne seg makt overfor disse andre aktørene.

I tillegg må fremstillingen min av Markas fremvekst beskrives som et Oslo-perspektiv. Landskapet slik det konstitueres er Marka sett fra Oslo, jeg mener ikke at landskapet ser slik ut for alle. Det finnes mange versjoner av Marka. Det er imidlertid også en bakgrunn for dette smått elitistiske perspektivet. Jeg forsøker nemlig å beskrive hvordan byeliten gjennom skriveprosessene tilegner seg en posisjon som gjør at de i stor grad har definisjonsretten over landskapet, hvordan det skal være, forstås og brukes.

Struktur

Jeg starter med et forsøk på å tegne opp landskapet slik det ble beskrevet ved inngangen til 1900-tallet. Dette er en konsekvens av min tese om at Oslomarka blir til. Hvis det er tilfelle, må dette fortidige landskapet ha vært noe annet, altså blitt forestilt, erfart, fremstilt og konstituert på andre måter enn Oslomarka, slik den trer frem som et friluftsområde i mellomkrigstida. Dette fortidige landskapet ble omtalt som Kristianias omegn, noe som var en udefinert og temmelig diffus og usikker størrelse. Omegnen utgjør et slags opprinnelsessted for fremstillingen min, det sted som friluftslivsorganisasjonene i mellomkrigstiden griper fatt i og former i sitt bilde. I fremstillingen utgjør omegnen en kontrast til det landskapet som blir etablerert i dens sted på 1920- og 30-tallet. Jeg beskriver dette som en forskyvning på et overordnet plan, hvor aktørenes praksiser på 1920-tallet kan betegnes som en åpning av landskapet, mens tendensen utover på 30-tallet derimot kan anses som en type lukking. Med termen lukking så sikter jeg til at landskapets ekspansjon opphører, det hegnes inn og slås ring om. Jeg deler forskyvningen inn i fire faser: oppdagelse, tilrettelegging, systematisering og bevaring.

Da Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur ble stiftet i 1920, gikk de straks i gang med å utforske omegnen. Arbeidet ble videreført av Friluftslivsklubben da de brøt ut et par år senere. Utforskningen var preget av en følelse av å oppdage nytt land og en forventning om stadig å oppdage nye kriker og kroker i fremtiden. Gjennom omfattende kartlegging og utforskning

åpnet landskapet seg mer og mer i takt med nye vandringer, beskrivelser og representasjoner. Oppdagerleden ønsket de å dele med befolkningen, både i form av oppfordringer og anmodninger til å gå ut og oppdage på egen hånd og konkret veiledning og opplysning.

Dette utviklet seg etterhvert til å bli et tilretteleggingsprosjekt, hvor Den Norske Turistforeningen kom tydeligere inn i bildet, både i samarbeid og konflikt med Friluftsklubben. Her utgjør stimerkingen og etableringen av ruter de sentrale praksisene. Organisasjonene ønsket med det å legge til rette for at større deler av befolkningen skulle kunne innta landskapet og gjøre seg fortrolig med det. Samtidig resulterte det i etableringen av en ny infrastruktur i landskapet, noe som skulle føre med seg dyptgripende endringer. Kapitlet analyserer den tett sammenvevde overensstemmelsen mellom tegnene på papiret og tegn i terrenget, slik som blåmerker og skilt. I relasjon til det betraktes kart som tekster, og det å etablere ruter som en måte å skrive på.

Parallelt med tilretteleggingen bedrev organisasjonene det jeg har kalt en systematisering av landskapet. Det sikter til det semiotiske arbeidet som legges i etableringen av de relasjonelle forbindelsene i omegnen: hva hørte med under benevnelsen omegnen, hva falt utenfor, hvordan hang omegnen sammen, hvilke navn skulle brukes, osv. Jeg ønsker i kapitlet å vise hvordan omegnen var en svært dynamisk og skiftende størrelse med varierende begrensning, og at det landområdet som utgjør Oslomarka slik vi kjenner den i dag ikke er naturlig gitt, men vokst frem gjennom praksiser og konstruksjon. Med til dette bildet hører relasjonen mellom hovedstaden og dens omegn som et dominerende relasjonspaar den øvrige systematiseringen formes etter. Et hovedargument er her at Oslomarka blir til som en følge av byens vekst og utvikling. Den innsatsen friluftslivsorganisasjonene gjør handler om å etablere den voksende byens friluftsområde. I denne etableringen ligger forskyvingens bevegelse mot lukking.

Dette leder over i denne historiefremstillingens siste fase, nemlig bevaringen av Oslomarka for fremtiden. Hovedaktøren her er den nystiftede organisasjonen Oslomarkas Friluftsråd, som ble etablert nettopp med dette formål. Rådet tar landskapets navn, som hadde blitt lansert et par år i forveien. Lukkingen er dermed på mange måter komplett. Landskapet er

etablert under et nytt navn, med et utvetydig innhold og tydelig opptegnede grenser. Det gjelder ikke lenger å oppdage nytt land, men å bevare det man allerede kjenner så godt og sørge for at det ikke forringes.

Avslutningsvis vil jeg dvele mer ved det ontologiske perspektivet som ligger i kjernen av materiell-semiotikken, og tydeliggjøre de omdreiningspunktene denne delen av avhandlingen har kretset om. Dette munner ut i en analyse av den første inntegningen av Osloområdet innenfor en grense, den såkalte «sorte strek».

I denne korte introduksjonen til tekstens struktur har aktørene fått til- delt hver sin periode. Dette angir mer en tendens enn en rigid inndeling. Det stemmer til en viss grad med kronologien, med tidspunktene de ulike organisasjonene ble etablert eller når de vendte oppmerksomheten sin mot Marka, men i den tematiske analysen vil de bli behandlet om hverandre. Samtidig kommer en viss kronologi til uttrykk også her, dette for at leseren får en følelse for gangen i det hele. I realiteten er det snakk om én sosial gruppering med mange bånd, og mange av de enkelte personene gjenfinnes i to eller flere av organisasjonene.

Før Osloomarka fantes

Marka, som kjent og kjært navn og som skattet friluftsområde, ble til på et tidspunkt i historien. Det bærende argumentet i avhandlingen er at det var her, i mellomkrigstiden, at Marka manifesterte seg som en entitet, en identifiserbar, sammenhengende størrelse. Bakgrunnen for argumentet er identifiseringen jeg så vidt nevnte i innledningen, av en sterk endring i erfaringen av Marka, en erfaring snudd på hodet. I starten av mellomkrigstida erfarte man Marka som grenseløs og åpen, hvor en kunne gå på oppdagelsesferd og stadig fravriste landskapet dets hemmeligheter. Oppdagergleden var ledsaget av en positiv forventning om stadig å oppleve nye hemmeligheter, nye hjørner, kriker og kroker som hittil var uoppdaget. Altså fremsto landskapet som noe nytt eller ukjent, med utydelige grenser og åpne horisonter. Stemningen snur fort. Snart fremstår landskapet som truet utenifra. Man forventer ikke lenger å oppdage nye områder, men føler behovet for å beskytte, stenge det som truer ute, og holde det innenfor sammen. Hvordan vokser dette skiftet frem? En del av forklaringen kunne være vandringens betydning. Friluftsfolket hadde beveget seg til fots på kryss og tvers gjennom landskapet og stadig oppdaget nytt terreng. Til slutt hadde de vært overalt, det var ingen flere områder å oppdage. Men et slik forklaringsnarrativ smuldrer fort når man minner om at dette ikke var uoppdaget land i reell forstand. I Marka fantes det fastboende, det fantes setre, det var allmenning og jaktområde, det var tømmerdrift, gruvedrift og gjennomfartsveier. Uendelig med føtter hadde vandret her før, kanskje ikke overalt og visselig med andre formål, det hadde uansett ikke frembrakt en liknende omveltning jeg hevder vi er vitne til her, nemlig tilsynkomsten av et spesifikt landskap.

Så det synes meg at vi kanskje må tillegge andre organer den avgjørende forklaringskraften, og undersøke hvorvidt hendene og øynene i dette tilfellet var viktigere enn føttene. Man kan vandre i skogen fra ende til annen uten fortsatt å se skogen for bare trær. Først når skogen får plass på et stykke papir ser virkeligheten annerledes ut – man ser virkeligheten der. I et slikt perspektiv er ikke bevisstheten om et helhetlig og avgrenset Osloomarka blitt til først og fremst gjennom kroppens bevegelse i terrenget, men

gjennom fremstillingen av materielle representasjoner av landskapet. Få av historiens tidligere mennesker hadde skildret terrenget de ferdedes eller bodde i gjennom tekst og bilde, men fra slutten av 1800-tallet av ser man en opphopning av ulike tekster. Jeg ønsker å undersøke hvorvidt det er ut av denne tekstproduksjonen at Marka endelig trer frem. Formålet mitt er å vise at Marka i mellomkrigstida trer frem som noe visuelt håndterbart, en navngitt størrelse man har full oversikt over. Oversikten kom dermed ikke bare av akkumulert erfaring, summen av de enkelte vandrernes bekjentskap med ulike deler av landskapet, men vel så mye gjennom en rekke fremstillinger av landskapet som utgjorde brikker til et helhetlig bilde. Tekstenes betydning burde ikke overses. Det å kunne holde Marka i hendene, i form av et kart eller en bok, har i min fortolkning større betydning enn egne og andre menneskers vandringer i landskapet. Marka ble til, båret frem av akkumuleringen av slike tekster. La oss starte med å se på hva som fantes der da det ennå ikke fantes så mange tekster. Da vil se at virkeligheten så annerledes ut.

Omegnen

Tema for avhandlingens første del var en studie av mulighetsbetingelsene for Oslomarkas tilblivelse. Gjennom naturparkbegrepet avdekket jeg et begrep som i samtiden ble anvendt til å beskrive en entitet som ennå ikke fullt ut eksisterte, men som oppsto delvis gjennom naturparkbegrepet selv. Før denne entiteten oppsto, var det vanlig fra andre halvdel av 1800-tallet og opp gjennom mellomkrigstiden å omtale disse områdene som hovedstadens «omegn». Områdene som etter hvert skulle få navnet Oslomarka hadde altså et slags navn, Kristiania omegn, eller Oslo omegn da byen skiftet navn i 1925, men det er usikkert hvorvidt disse to navnene betegner *det samme* landskapet.

En omegn er ikke et navn i egentlig forstand, men en betegnelse på et høyt abstraksjonsnivå. Omegnen kunne derfor innbefatte både fjorden og øyene, åsene over byen og skogområdene innenfor, men også forstedene, bygdene og landstedene som den gang omga hovedstaden. Den innbefattet altså mye mer, noen ganger også mindre, enn de områdene navnet Oslo-

marka skulle komme til å betegne. Omegnen var mindre et navn på spesifikke, geografisk avgrensede områder, enn en avklaring av at det i den gjeldende beskrivelsen, dreide seg om områder som lå i en viss nærhet til byen. Og hva som mentes med nærhet var høyst varierende, skal vi se. Grensene for omegnen var overhodet ikke fastlagt, ikke før friluftslivsorganisasjonene gikk aktivt inn for å definere dem i den perioden jeg fordyper meg i i denne avhandlingen. Avgrensing og tilblivelse var i denne sammenhengen to sider av samme sak.

Tesen om at Oslomarka blir til, innebærer et argument om at Kristiania /Oslo omegn var noe annet. For å synliggjøre denne endringen, griper jeg tilbake til noen sentrale, eldre beskrivelser av omegnen innenfor friluftslivsjangeren, nemlig turbøkene til Yngvar Nielsen, H.J. Haffner og J.H. Borrebæk. Jeg vil også vende meg mot reiselivet og ta for meg noen førere over hovedstaden. Disse tekstene representerer andre forestillinger om landskapet, andre måter å forstå, innordne og systematisere på enn det vi finner i senere tekster omhandlende de samme geografiske lokalitetene. Tekstene er representasjoner av det jordsmonnet Oslomarka skulle komme til å oppstå av, og utgjør i vår sammenheng en kontrast til tekstene skrevet av mellomkrigstidas friluftslivsorganisasjoner og det bildet de tegner opp, tilsynelatende av det samme jordsmonnet. Fremstillingen av innholdet i disse tekstene vil være ganske detaljerte og omfatter en rekke stedsnavn og topografiske elementer. (For å holde oversikten kan leseren benytte seg av kartene bakerst i avhandlingen.⁴⁷⁴) Hensikten med å gjøre det slik er at jeg ønsker å vise frem kildegrunlaget for argumentene mine. I første rekke er det meningen at analysen skal presentere prinsippene landskapets relasjoner ble ordnet etter. Samtidig er tanken at beskrivelsen synliggjør et landskap som er annerledesartet og preget av fortidige forestillinger og betraktninger.

---

⁴⁷⁴ Her kan dessuten karttjenesten *norgeskart.no* være et fint hjelpemiddel.

Tidligere forståelse og organisering av omegnen

I de tidligere tekstene finner vi noen ganske annerledes måter å forme fremstillingene på enn det som senere er blitt vanlig. Perspektivet på landskapet er et annet og premissene det er ordnet etter, skiller seg tydelig fra senere representasjoner. Overordnede navn mangler, hvilke områder som hører sammen er uklart, og rekkevidden av omegnen varierer sterkt. Ingen hadde på noe tidspunkt definert hva man mente med hovedstadens omegn, det var en høyst uklar størrelse. For å få et visst grep om denne størrelsen starter vi med å lese om hvordan tidlige turbøker beskriver omegnen. Ingen av dem skriver eksplisitt hva de mener med betegnelsen. De definerer heller ikke noen grenser for Kristianias omkringliggende tur-områder, men vi kan tegne opp terrengets omtrentlige utstrekning gjennom å tilegne oss en oversikt over turene de beskriver. Det er nemlig spesifikke turer beskrivelsene deres først og fremst tegner opp.

Reisehaandbog over Norge

Blant de første systematiske beskrivelsene av omegnen myntet på friluftsliv, finner vi på slutten av 1800-tallet Yngvar Nielsens svært så populære *Reisehaandbog over Norge*, første utgave fra 1879. Boka behandler det meste av landets geografi gjennom en lang rekke kapitler delt inn etter dalstrøk, reiseruter, byer eller områder. Håndbokens første kapittel har tittelen «Kristiania» og dveler ved hovedstaden og dens omgivelser. Etter først å ha beskrevet selve byen og hva det her er verdt å foreta seg, tar Nielsen for seg det han kaller «Kristianias nærmeste Omegn». Denne innbefatter Bygdøy, Hovedøya, Frognerseterskogen, Gaustad, Vettakollen, Bogstad, Maridalen, Grefsen, Sarabråten og Ekeberg. Dette er lokaliteter som er gjengangere i senere beskrivelser av byens umiddelbare natur-omgivelser. Ved siden av denne nærmeste omegnen, er «Nordmarken og Kroggskoven» og «Ringerike, Krokkleven og Hønefos» de andre områdene som tilhører Kristiania i bokens inndeling. Han regner altså ikke disse innunder det han gir betegnelsen «omegn», men de geografiske områdene sorteres likevel under hovedstaden gjennom måten boka er organisert på. Alle turene Nielsen her beskriver, som går over én, to eller tre dager, har

nemlig Kristiania som start- og endepunkt.⁴⁷⁵ Det terrenget han tar med her, er altså det Nielsen regner med til byens friluftsområde.

En reisebok må finne en hensiktsmessig struktur som gjør det mulig for leseren å følge med på den geografien boken tegner opp. Nielsens valgte metode er å beskrive turene og områdene i den fortløpende teksten med en rekke navn skrevet i *kursiv* som ordnende prinsipp, slik som navn på dalstrøk, vann, høyder, stasjoner, plasser, gårder, elver, veier osv. Navnene i kursiv er visuelle tegn som ordner og systematiserer teksten for leseren. Samtidig som det systematiserer teksten, systematiserer det også landskapet, det er poenget jeg ønsker å fremheve her. Tekstens struktur og fremstillingsform bestemmer relasjonene mellom landskapets lokaliteter. Navnene i kursiv knytter det beskrevne landskapet sammen gjennom måtene de utgjør start-, mellom- og endepunkt for de turstrekke Nielsen beskriver. For å nå «*Tryvandshøjden* (...) kan man lægge *Vejen* gjennom *Homannsby*» og gå videre til gården «*Frøen*», for der å slå inn veien som går forbi gården «*Borgen*», osv.⁴⁷⁶ For Nordmarka og Krokskogens vedkommende ordnes turene gjennom romertallene I-VI, som skaper en litt lettere oversikt i den ellers ganske uoversiktlige teksten.

Men fra og med tredje utgave (av totalt 12) av reisehåndboka (1883) er presentasjonen gitt en mer oversiktlig form. Det er gjort gjennom tydeligere markerte avsnitt som alle innledes av stedsnavn i **fet skrift**, samt veksling mellom større og mindre skriftstørrelse, et slags hierarkisk virkemiddel som angir hva som sorterer under noe annet. Denne endringen i fremstillingsformen gjelder forøvrig ikke Nordmarka og Krokskogen, hvor turene fortsatt ordnes etter romertall, som i denne tredje utgaven er utvidet fra seks til ni stykk. Imidlertid går tur nr. ni i det som senere fikk navnet Vestmarka, altså egentlig sør for Krokskogen. Krokskogens grenser var med andre ord uklare, slik at skogen fløt umerkelig over i andre områder som det enda ikke var festet egne navn til. Dessuten er to nye underkapitler tilføyet innunder avsnittet om Nordmarka og Krokskogen: en kort del om «**Hurdalen og Hadelands glassverk og Nordmarken**» og en om

---

⁴⁷⁵ Yngvar Nielsen, *Reisehaandbog over Norge*, (Kristiania: Cammermeyer, 1879).

⁴⁷⁶ Nielsen, *Reisehaandbog over Norge*, 44.

«**Liers og Modums Finmark**». At Nordmarka her dukker opp på nytt, har bakgrunn i at det ikke er Kristiania som er utgangspunktet, men Dal stasjon på «Hovedjernbanen». Herfra nås Kristiania på fire dager langs den beskrevne ruta. For Finnemarka sin del er utgangspunktet Lier stasjon på Vestbanen, mens endepunktet på turen Nielsen her beskriver er Geithus stasjon, hvor man kan ta kveldstoget tilbake til byen.⁴⁷⁷ Grunnen til at Nielsen legger disse områdene under avsnittet om Nordmarka og Krokskogen er ikke selvvinnlysene, Hadeland, Hurdal, Lier og Modum dukker alle opp igjen i beskrivelsen av andre områder senere i boka. Men det avgjørende for denne systematiseringen er at turene som her beskrives går tur/retur Kristiania. Dette prinsippet gjelder hele kapittelet om Kristiania. Uansett om turene går til fots, over vann eller med annen transport, er det Kristiania som er turennes utgangs- og endepunkt.

Kommunikasjonslinjene spiller en avgjørende rolle i fremstillingen. Landeveien og særlig jernbanelinjene er et hovedsakelig organisatorisk element hos Nielsen. For de ulike jernbanelinjene tar Nielsen leseren med på en tenkt togtur og beskriver landskapet toget kjører gjennom, med utsikten fra toget som tekstens perspektiv. Fra enkelte stasjoner foreslås noen turer som en mulighet for den reisende. I det hele tatt utgjør jernbanestasjoner og skysstasjoner, sammen med hoteller og gjestgiverier som ligger langs kommunikasjonslinjene, i regelen selve utgangspunktet for turene. Fra disse beskrives et knippe «udflukter», eksempelvis fra Asker stasjon. Fra stasjonen nås **Vardekollen** [Vardåsen], **Konglungen** og **Skaugumsåsen**.⁴⁷⁸ Navnene er markert i fet skrift og turene beskrevet i mindre skriftstørrelse, mens den videre togferden til Drammen beskrives i større skrift igjen. Slik sett «tilhører» turene Asker. At det skulle ligge noen «marker» i nærheten av Asker kommer ikke frem av teksten. Her ligger i våre dager det som heter Vestmarka og Kjekstadmarka. Det er jernbanen og landeveiene som bestemmer hvor tilgjengelig landskapet er. De bidrar til å bestemme hva som defineres inn og ut av hovedstadens turområde. Vi skal

---

⁴⁷⁷ Yngvar Nielsen, *Reisehaandbog over Norge*, 3. utg., (Kristiania: Cammermeyer, 1883), 50-54.

⁴⁷⁸ Nielsen, *Reisehaandbog*, 3. utg., 80.

etter hvert se at senere forfattere tematiserer hvordan omegnens størrelse endrer seg i takt med utbyggingen av kommunikasjonslinjene.

Tilfods i Kristiania omegn: en anvisning til fodture

På samme måte som Yngvar Nielsen, fant H.J. Haffner i sin bok *Tilfods i Kristiania omegn: en anvisning til fodture* fra 1893, innpass til et såpass fjernt område som Finnemarka, og dessuten Skreifjella på Toten. Grensene for hva omegnen betegnet var altså høyst flytende. Haffners bok dekker stort sett alt som i dag regnes til Marka, men altså også mer. Finnemarka, Hurdal og områdene nord for det igjen er godt utenfor dagens markagrense, men her fikk de altså plass i en bok om hovedstadens omegn. På liknende måte som Nielsen deler Haffner inn turområdene etter spesifikke steder i terrenget eller topografiske formasjoner (daler, åser, vann, bebyggelse). Disse lokalitetene blir så koblet sammen til lenker, det vil si turer. Lenkene kan igjen kobles på tidligere beskrevne lenker.

Del 1 av boken omhandler «Kortere ture», for eksempel kapittel 5: «Sognsvandet, Aaklungen, Ullevoldssæter». Her går turene til fots enten fra bygrensen eller fra en stasjon til det første målet definert av overskriften og videre til det siste. Del 2 av boken omhandler «Længre ture». Her er turene satt sammen med utgangspunkt i det første stedet i overskriften, for eksempel kapittel V: «Tryvandshøiden-Grøttum-Svartorsæter-Fyllingen».⁴⁷⁹ Utgangspunktet for én tur er endepunktet for en annen, eller det var omtalt som punkt i en annen tur, som Haffner fortløpende viser tilbake til. Leseren vinner altså oversikten over terrenget gjennom å følge med på Haffners sammenkobling av punktene i én tur og deretter turene med hverandre. To år senere, i 1895, ble boken omarbeidet og «øget med flere nye ture, likesom flere av de ældre er aldeles omarbeidet og tilføiet nye biruter».⁴⁸⁰ Punktene i terrenget var med andre ord arrangert på nye måter. Nye ruter var kommet til, gamle ruter var arrangert annerledes, og man hadde også muligheten til å koble punktene sammen på flere måter gjennom de alternative birutene. Boken var også utvidet med en del om ski-

---

⁴⁷⁹ H.J. Haffner, *Tilfods i Kristiania omegn: en anvisning til fodture*, (Kristiania: Brøgers, 1893).

⁴⁸⁰ H.J. Haffner, *Tilfods i Kristiania omegn: en anvisning til fodture*, 2. utg., (Kristiania: Brøgers, 1895).

turer. I 1906 kom den «helt omarbeidede og meget øgede udgave».⁴⁸¹ Ikke bare hadde boken vokst, likeså omegnen, her var også Skrimfjella tatt med. Skrimfjella ligger rett sør for Kongsberg, så grensene for Kristianias omegn var tøydt til det ytterste.

Paa uvante stier: fodture i Kristiania omegn

Haffners rutebok var lenge den eneste som utelukkende tok for seg turer i omegnens naturområder. De fleste andre bøkene brukte mer plass på selve byen. Et unntak var J.H. Borrebæks poetiske bok *Paa uvante stier: fodture i Kristiania omegn* fra 1903.⁴⁸² Borrebæk var opptatt av kulturhistorie, folketro og gamle sagn, ikke utypisk for friluftslivssjangeren. Det var ingen egentlig rutebok, på ingen måte systematisk oppbygd, heller en samling beretninger om turer og steder forfatteren selv hadde kjær. Like fullt ga boken en introduksjon til hovedstadens omegn. Den omhandler mange av de ulike skogområdene rundt hovedstaden, hovedsakelig de østlige delene, bortsett fra en tur nordover til Gran på Hadeland.

Det som umiddelbar blir tydelig i lesningen av boka, er at det for Borrebæk ikke er noen vesensforskjell på naturens og kulturens steder. Strekkene han følger går oftest langs landeveien gjennom dalene, forbi gårder og steder med historisk sus. Skogstier, åser, spesielle trær, gudeboliger, menneskeboliger og restene av sådanne er alle like fascinerende. På samme måte som for Haffner trer landskapet frem slik det utfolder seg for forfatterens øyne på hans ferd gjennom landskapet. Borrebæks særlige interesse for historiske ferdselsårer er styrende for fremstillingen, mens landskapet utenfor synsranden ikke er del av beretningen, utover det usynlige, *historiske* landskapet han forsøker å fremmane langs veien. For eksempel følger han det som en gang var den eneste ferdselsveien mot Hadeland, men som ble overflødig da den første Trondheimsvei ble anlagt. Veien gikk gjennom det vi i dag kaller Lillomarka, det Borrebæk i boken kaller Grefsenåsen. Straks ovenfor Disen gikk veien forbi Huldreberget, hvor industrien nå hadde jaget bort det gamle fantasifosteret som bodde

---

⁴⁸¹ H.J. Haffner, sitert i Moland, *Historien om Nordmarka*, 111.

⁴⁸² J.H. Borrebæks, *Paa uvante stier: fodture i Kristiania omegn*, (Kristiania : Dybwad, 1903).

der. «Den gamle Vei er synlig den Dag idag, og bliver det end mere, jo længere man kommer indover Skogen. Men Huldren i Berget er forlængst flyttet, saasom Pukstenhammeren har forvandlet hendes stolte Slot til Atomer.»⁴⁸³ Et av kapitlene heter «De gamles vei» og omhandler den urgamle veien over Gjelleråsen, som Borrebæk mener må ha fulgt den samme traseen som «den gamle, nu nedlagte Trondhjemsvei tog over Aasen ved Skjellebæk ovenfor Grorud». Her hadde slekt etter slekt vandret. «Denne Vei har altid virket i en særlig Grad tiltrækkende paa mig, dels fordi man har paa Følelsen, at man vandrer i Fædrenes Spor, dels fordi Veien fører gjennom herlig Natur.»⁴⁸⁴ Borrebæk nyter naturen på sin vei, men den ses ikke så tydelig av leseren. Det finnes heller intet samlende perspektiv fra oven som ser de ulike områdene under ett. Først og fremst får man utsikt over historien, man leser om veier de gamle konger tok, om opphavet til stedsnavn, at gårder med navn som ender på -vin er de eldste, osv. Omegnen er like mye Groruddalen og Nittedal som Grefsenåsens skoger.

De tre forfatterne berører i bøkene sine mange av de områdene som senere skulle bli samlet under Oslomarka-navnet, men uten at noe enhetlig og avgrenset område trer frem av teksten. Nordmarka og Krokskogen, samt Modums Finnmark, er de eneste større skogområdene med egennavn i fremstillingen, men de hører ikke sammen med andre områder på noe eksklusivt vis. De øvrige områdene det fremtidige Oslomarka består av har ingen overordnede navn og kommer til syne kun som brokker spredd utover teksten, enten som mellomrom mellom lokalitetene som tildeles hovedrollen og som systematiserer og ordner fremstillingen, eller som disse lokalitetenes perifere ytterpunkter. Omegnen vi finner i turbøkene var både nær og fjern, både Gaustad og Toten. Og den var like mye bygd og tettsted som den var skog og mark. Det siste blir enda tydeligere når vi tar for oss en beslektet sjanger.

---

⁴⁸³ Borrebæks, *Paa uvante stier*, 5.

⁴⁸⁴ Borrebæks, *Paa uvante stier*, 33.

Guidebøker over hovedstaden

Gjennom de neste tiårene utkom det en lang rekke førere og guider for hovedstaden og dens omegn. Disse var gjerne utgitt av reisebyråer som det berømte Bennett's Reisebureau, såkalte interessentskaber eller Landsforeningen for Reiselivet i Norge, og var fullspekket med annonser for hoteller, restauranter, agenturer, forretninger, klær og utstyr. De var først og fremst rettet mot besøkende til selve byen, men de inneholdt gjerne en del om kortere og lengre utflukter ut av byen. Bøkene er varierende i omfang, men følger et ganske fastlagt mønster. Innledningsvis skrives det kort om hovedstandens historie, viktige bygninger og monumenter presenteres, Akershus festning får sitt eget kapittel, de ulike museene listes opp. Så er det gjerne en egen del om parker og utfluktssteder, hvor Bygdøy og Hovedøya er gjengangere, deretter følger til sist omegnen. Også inndelingen av omegnen er ganske lik.⁴⁸⁵

Kristiania-Ciceronen: En Veileder for Tilreisende

Kristiania-Ciceronen: En Veileder for Tilreisende, utgitt i flere utgaver helt på starten 1900-tallet, er et tidlig eksempel på en slik fører. Slik regelen var, omhandler siste kapittel Kristianias omegn. Beskrivelsen er fylldig og er delt inn i korte underkapitler som starter med «Holmenkollen, Voksenkollen og Frognersæteren», hvor hele åsens turistliv og -steder listes opp. Deretter følger en bolk om «Nordmarken, Maridalen, Sørkedalen», hvor noen eksempler på turer gis. Mens dalenes avgrensning er lett å definere, er ikke det samme tilfelle for Nordmarka. I dagligtalen omfatter navnet et større område enn det *egentlig* betegner, fortelles det:

Nordmarken kaldes i Dagligtale med et Fællesnavn hele den sammenhengende Skogstrækning, som tar sin Begyndelse straks udenfor Kristianias Grændser, og hvoraf Voksenaasen og Vettakollen er de yderste Udløbere. Skogen strækker sig opover mod Hadeland i Nord, Ringerike i vest og Hakedalen i øst. Oprindelig gjælder Navnet kun den Del af disse Skoge, som tilhører Vestre Aker, men det benyttes som sagt af Kristiania-befolkningen nu om den hele Strækning. Nordmarken er et typisk

---

⁴⁸⁵ Se f.eks. *Oslo & Omegn*, (Trondheim: Bennet's reklame & annoncebureau, 1925); *Osloboken: Fører i Oslo og omegn*, (Ulrik Ludwigsen: Oslo, 1925).

østlandsk Skoglandskab, alvorligt og ensformigt, af en eiendommelig Skjønhed med alle de blinkende Sjøer og fossende Elve.⁴⁸⁶

Ciceronen følger Kristianiabefolkningens språklige konvensjoner og betegner hele den nordlige sektoren av skogområdene som Nordmarka. Mange som skrev om Nordmarka i første halvdel av nittenhundretallet dvelte ved denne unøyaktigheten i navnet. Gjerne beskrev de da skillet mellom Nordmarka i dagligtalen og den «egentlige Nordmarka».⁴⁸⁷ Eller de beklaget seg over at folk automatisk tenker på Nordmarka så fort noen nevnte byens omegn.⁴⁸⁸ En grunn til det kunne være denne grove, alt overgripende betegnelsen, en ganske vag forestilling om at all skogen der nord var den berømte Nordmarka. Dette igjen, kunne ha med å gjøre at også de som kjente Marka manglet den store oversikten. Vi skal se at da friluftslivsorganisasjonene kom på banen, klaget de over at folk bare kjente noen steder og at det var disse de til stadighet vendte tilbake til.

Ciceronen er typisk i så måte. De tre turene den beskriver fulgte klassiske traseer. Disse gikk med hest og kjerre så langt kjøreveien rakk og videre med båt over vannene. Den første turen gikk inn til det sentrale Nordmarka. Inn Maridalen og opp fra Hammeren langs Skjærsvjøelva, Skjærsvjøen til Bjørnholt, hvor skyssmiddelet ble skiftet ut med båt over til Bonna, hvorfra Kikut kunne bestiges. Hvis man ville legge til en overnatting kunne man gå 20 minutter til Fyllingen, eller bli kjørt til vannet Hakkloa hvor man kunne nå plassen Hakkloa på nordsiden vannet, såfremt man lot telefonere etter båt fra Bjørnholt. Til slutt returnere man til Bjørnholt, hvorfra ferden gikk tilbake til byen med hest og kjerre. For hver av de tre turene foreslås også varianter for gående. For å komme til Bjørnholt ble det da foreslått i stedet å legge turen langs Ankerveien fra Ris eller Vettakollen stasjon på Holmenkollbanen. De andre to turene følger også kjøreveien, den ene dypere inn Maridalen til Skar og videre til fots herfra, og den andre inn Sørkedalen til Langlivatnet og videre til fots langs vannet til Langlia på vannets nordside. På disse turene nytes kjøreturen like mye som resten. Her

---

⁴⁸⁶ *Kristiania-Ciceronen*, 194.

⁴⁸⁷ Se f.eks. P. Blix, «Av Nordmarkas historie», i *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, 13; Eilif Thorstensen, «Geografi», i *Oslo-marka – Oslo-fjorden*, 1:46.

⁴⁸⁸ Se Oswald Olsen, «Oslo og omegn», i, *Oslo omegn*, red. av B.A. Grimeland, (Oslo: Kjenn Ditt Land, 1928), 55.

fremstår henholdsvis Maridalsvannet, kirkeruinene, Maridalen kapell, Skars hotell, Skars nedlagte kruttverk og Bogstadvannet, Bogstad gård og Sørkedalen kapell som like spennende deler av turen som den videre ferden inn i skogstrøkene innenfor.⁴⁸⁹

Neste bolk *Ciceronen* tar for seg er «Bærum og Asker», med turforslag til for eksempel Kolsås, Skaugumsåsen, Vardåsen og Holsfjordens sørende. Deretter «Ringerike», hvor Krokkleiva, Klevstuen og utsikten fra Kongens og Dronningens utsikt selvfølgelig er med, men som ikke har noen viktigere stilling i forhold til hotellene langs veien frem til Sundvollen hotell. Fra Klevstuen kan man gå over Krokskogen til Lyse i Sørkedalen, fortelles det, men turen beskrives ikke. Mens den gamle Ringeriksveien gjennom Krokskogen «er noget ensformig og gaaes på 2 ½ à 3 Timer til *Granbakken Hotel* øverst i Lommedalen».⁴⁹⁰ Disse to sistnevnte turene får altså ingen særskilt oppmerksomhet. De er blant et fåtall av turer i boka som utelukkende går gjennom skoglandskap, men dette fremheves heller som kjedelig enn som noe positivt. Neste bolk er «Grefsenaasen», hvor først og fremst utsiktspunktene fremheves. Så følger «Hakedal og Hadeland», hvor ulike turmål kan nås fra jernbane- eller skystasjonene. Deretter kommer «Sarabraaten», så «Ekeberg, Bækkelaget, Nordstrand, Ljan», «Nesodden, Bundefjorden», og til slutt «Fjorden og Øerne. Hovedøen.»

Dette er måten *Ciceronen* deler inn Kristianias omegn på. Felles for de ulike områdene i inndelingen, er at veiene som leder dit er det elementet som ordner beskrivelsen, om det nå er kjørevei eller toglinjer. På samme måte som hos de tidligere nevnte turbokforfatterne, er infrastrukturen det ordnende prinsipp. Disse bestemmer tilkomsten fra byen og langs dem finnes også overnattingsmulighetene. Utgangspunktet for gåturene er enden av kjerreveien, skystasjonene eller togstasjonene, og målet er ofte åsenes utsiktsplasser, mens veien dit går om kirker, kapeller, restauranter, flotte gårder, de nedlagte verkene i Bærum og Hakadal, badeanstalter eller andre forlystelsessteder. I det hele tatt er menneskeskapte ting like stor del av turen som naturen selv. Turens endepunkt er stasjonene eller hotellene som

---

⁴⁸⁹ *Kristiania-Ciceronen*, 195-198.

⁴⁹⁰ *Kristiania-Ciceronen*, 202.

ligger i dalene. Omegnen deles inn etter geografiske formasjoner som daler, åser, fjorder, øyer, halvøyer og strandpartier; eller demografiske elementer som tettsteder, herreder og bygder. Det er i dalene, langs fjorden og vannene kommunikasjonslinjene og veiene går, og disse strekkene er en stor del av turen. For eksempel langs fjorden under Ekeberg. Her «gaar den saakaldte *Ljabro-chaussé*, et overmaade vakkert Veianlæg med prægtig Udsigt over Fjorden og Øerne med deres utallige Villaer. Man passerer *Kongshavn Bad*, Restaurant med Musikk om Sommeren, videre forbi Villabyerne *Bækkelaget* og *Nordstrand*, det sidstnævnte med stort Badeanlæg, med Restaurant og Sommerteater». ⁴⁹¹ På samme måte er de menneskebeboede dalene sentralt i utsikten fra åsenes utsiktspunkter, det er dette som fremheves i beskrivelsene, ikke skoglandskapets bølgende blåner.

Mellom dalene og bygdene ligger det fremtidige landskapet Marka, men i *Kristiania-Ciceronen* fremstår ikke helheten som et *eget* landskap. I stedet kommer det frem i teksten som ytterkantene av den dal eller den bygd som beskrives, hvorfra turene går inn og ut igjen. Unntaket er Nordmarka, som beskrives som det vi kunne kalle et autonomt område, «et typisk østlandsk Skoglandskab», som ikke sorterer under tettsteder eller skysstasjoner. Men også her er det veiene som systematiserer beskrivelsen. «Indtil den siste Tid har ingen Kjørevei ført ind i Nordmarken, kun Fodstier fra Plads til Plads og over Vandene i Baad. Heri er nu skeet en Forandring, idet der nylig er anlagt et Par Veie; som nedenfor skal beskrives.» ⁴⁹² Det er reiserutene som er bokens anliggende, ikke selve landskapet. Et unntak utgjør forså vidt også Sarabråten, der det ligger inni et landskap av skog og vann, våre dagers Østmarka. Men heller ikke her er det så mye landskapet selv som trekkes frem som plassen selv: «Stedet byder paa en Natur af eiendommelig Skjønhed». ⁴⁹³ Veien dit er hovedperspektivet i beskrivelsen, som enten gikk via kjerreveien eller til fots til Fagerholt og båtskys over Lutvann og videre derfra. Begge disse rutene gikk like mye langs jordene i Akersbygdene som i skogen.

---

⁴⁹¹ *Kristiania-Ciceronen*, 210.

⁴⁹² *Kristiania-Ciceronen*, 195.

⁴⁹³ *Kristiania-Ciceronen*, 209.

Kristiania-Ciceronen utgjør en slags mal for etterfølgende guider. Både *Føreren gjennom Utstillings-Byen Kristiania og omegn* og *Fører gjennom Kristiania og nærmeste omegn*, begge fra 1914, følger den samme disposisjonen.⁴⁹⁴ *Oslo og omegn paa kryds og tvers* fra 1926 er sågar regelrett gjenbruk av Ciceronen, over 20 år etterpå!⁴⁹⁵ Den nye føreren følger den gamle delvis ordrett, men teksten er stedvis redigert og utvidet. Særlig tas det med i betraktningen at hest og kjerre ikke lenger er vanlig på tur. Eksemplene viser hvordan beskrivelsene av landskapet også er formet av intertekstualitet: beskrivelsene av omegnen er like mye basert på lesning av andre tekster som en fysisk utforskning av landskapet. Det er ikke bare landskapet selv som er skrevet inn i teksten, men tidligere tekster og deres innordning og systematisering av landskapet. Det gjelder ikke bare disse mer turistpregede førerne, også rutebøkene innenfor friluftslivssjangeren baserer seg på og modifierer tidligere forfatteres organiseringsarbeid. Dette er et sentralt poeng vi skal se nærmere på senere. Hvis hver nye tekst om Marka var skrevet frem utelukkende på bakgrunn av forfatterens vandringer i landskapet, ville de kartleggingsprosessene jeg her beskriver tatt mye lenger tid. Det landskapet som trer frem befinner seg på den måten et eller annet sted mellom den fysiske geografien og representasjonene av det.

En udefinert omegn

I tekstene jeg har belyst her, har ikke de områdene som senere får navnet Osloområdet en bestemt plass. Hvis leseren finner fremstillingen uoversiktlig, er det nettopp noe av poenget. Også for datidens lesere var det uoversiktlig. Intet enhetlig friluftsområde trer frem som spesielt synlig langs linjene som beskriver omegnen. Grensene mellom skogområdene og bygdene er utydelige, der de glir umerkelig over i hverandre. Omegnen var

---

⁴⁹⁴ Wallem, *Føreren gjennom Utstillings-byen Kristiania og omegn*; Landsforeningen for reiselivet i Norge, red., *Fører gjennom Kristiania og nærmeste omegn*.

⁴⁹⁵ Teksten er identisk med *Ciceronens*, men i oppdatert språkdrakt (se side 210): «*Nordmarken* kaldes i dagligtale med fællesnavn hele den sammenhengende, uhyre skogstrækning, som tar sin begyndelse straks utenfor Oslos grænser, og hvorav Voksenaasen og Vettakollen er de yderste utløpere.» E.W. Hilditch (red.), *Oslo og omegn paa kryds og tvers*. (Oslo: P.M Bye, 1926).

jo nettopp den gang like mye preget av bygdlandskap som av skoglandskap. Dette skulle endre seg med byens vekst utover på 1900-tallet, som ledet til at bebyggelsen og den frie naturen nærmet seg hverandre. Den omegnen vi finner beskrevet før byen fortrengte jordene og beitemarkene, består av andre typer landskap enn bare skogens mark. Her er også løkkene, forstedene og Akersbygdene, bygdene og tettstedene i andre dalfører; her er fjordens badeanstalter, Bygdøy og øyene; vi finner Voksenåsens mangfoldige turistliv og hotell-liv i Asker, Bærum og på Ringerike; utflukter til Ekeberg og Grefsenåsen, men også områder langt hinsides alle åser. Og som vi har sett, innordnes omegnen etter datidens infrastruktur. Det er særlig transportlinjene som arrangerer landskapet, og som skaper tilgjengelighet, kjennskap og felles referanser. Langs disse linjene, som strekker seg som blekksprutarmer ut av byen, samler tur-områdene seg. Spesielt utgjør jernbane- og skystasjonene og hotellene samlingspunkter for terrenget rundt. Etter hvert som resten av denne avhandlingen skrider frem, vil vi se hvor viktig utbyggingen av kommunikasjonssystemet var for utviklingen av hovedstadens friluftsliv. Vi vil også se hvordan det med tiden skulle dannes en annen type infrastruktur, en som ikke fulgte dalbunnen, men som trengte seg gjennom skogen og som forenet med pennen tegnet opp landskapet på nye måter.

De ulike delene, de «markene» som senere skulle komme til å utgjøre Osломarka, hørte ikke nødvendigvis sammen. At for eksempel Grefsenåsen og Sarabråten skulle høre til det samme komplekset faller det ingen inn å tenke, utover at alt sammen var deler av omegnen. Vi har sett hvordan Nordmarka hadde en fremtredende posisjon i beskrivelsene av omegnen. Men på sett og vis er også den utydelig, alt mellom Kristiania og Hadeland, Ringerike og Hakadal samles gjerne innunder betegnelsen, slik Ciceronen trakk frem. Når Nordmarka beskrives nærmere i detalj, er det gjerne de samme strekkene som tegnes opp, langs denne veien, fra den til den plassen, over det vannet og videre til neste vann, hvor et utsiktspunkt kanskje kan nås. Krokaskogen trekkes frem en sjelden gang, ofte som hotellenes, serveringsstedenes og skystasjonenes «bakland» eller som transportetappe til Ringerike. Da er det gjerne de typiske gjennomferdselsveiene som kort listes opp, ikke skogen som sådan: fra Lyse innerst i

Sørkedalen gikk stien nordvestover til Stubbdal eller Gamle Ringeriksvei fra Lommedalen til Kleivstua.⁴⁹⁶ Når det gjelder de bøkene som trenger dypere inn i skogen, som Nielsen, Haffner og Borrebæk sine, er det felles for dem at turbeskrivelsene tar sitt utgangspunkt i identifiserbare lokaliteter, steder og områder man *ser* når man er fysisk til stede i landskapet. Blikket til en tenkt skikkelse i landskapet er det samlende perspektivet. Stort sett mangler overgripende navn, navn som innebærer et helt annet abstraksjonsnivå enn det som ligger i den kroppslige tilstedeværelsen og tilgangen til landskapet. Det er for eksempel stor forskjell på beskrivelsen av Sarabråten og veien dit, og fremstillingen av et samlet Østmarka, hvor Sarabråten bare er én plass blant andre i et svært landskap. Dette endret seg med den stadig økende kartleggingen og tilegnelsen av områdene utover på 1900-tallet. Oversikten ble vunnet gjennom endringer i perspektivet, noe som igjen brakte med seg nye, overgripende navn.

Det vil vi se når vi i fortsettelsen skal ta for oss friluftslivsorganisasjonenes inntog. Det landskapet jeg i det foregående har forsøkt å beskrive utgjør forståelsen av omegnen ved inngangen til mellomkrigstida og var utgangspunktet for organisasjonenes videre utforskning og kartlegging. Gjennom organisasjonene blir landskapet organisert etter nye premisser, hvor perspektivet som beskrives etter hvert løftes fra turgåerens synsrand til blikket ovenfra. I dette blikket ses forholdet mellom byen og skogen på helt nye måter. Byen og dens omegn stilles i et forhold til hverandre på måter som er mye mer avklart og tydelige enn tidligere.

---

⁴⁹⁶ Yngvar Nielsen, *Christiania og omegn: Illustreret haandbog for reisende*, (Christiania: Cammermeyer, 1894), 96-97.

Oppdagelse. Friluftslivsorganisasjonene utforsker omegnen

Jeg har ovenfor forsøkt å tegne opp det dominerende bildet av omegnen vi finner ved inngangen til 1900-tallet. Holder vi det opp ved siden av den virkeligheten naturparkbegrepet favnet, slik jeg utforsket det i første del av avhandlingen, får vi et godt grep om et fortidig landskap – de samme geologiske formasjonene, den samme geografiske lokaliteten som den senere Oslomarka, men likevel et annet landskap. Tekstene jeg har fått øye på dette forgangene landskapet i, beskriver hovedstadens omgivelser slik de en gang var, omgivelser en voksende by skulle komme til å fortrenge og endre. Den voksende byen sikter ikke bare til en rent romlig størrelse, byens materielle utstrekning, men også alt det denne veksten bringer med seg av romlig reorganisering, av relasjonelle endringer i byens indre strukturer, og endringer i forholdet mellom byens innside og dens utside.⁴⁹⁷ Disse endringene var igjen relatert til endringer på andre plan, de større samfunnsmessige omskiftninger og endringsprosesser vi ser i denne perioden: befolkningsbevegelser, tilstrømning til byene, boligmangel, industrivekst, velferdsvekst, forurensing og fattigdom, kort sagt urbaniseringen med dens dag- og nattsider. Som jeg skrev om i del én, var mange av periodens politiske spørsmål og tema knyttet til livet i byene, som klassekamp, kulturstrid og behovet for sosiale reformer. I analysen av naturparkbegrepet viste jeg hvordan politiske ideologier gjorde seg gjeldende i debatter om byens grøntområder, både de i og utenfor byens grenser. Det skisserte utgjør den bredere konteksten for det landskapet vi nå skal bevege oss inn i. Jeg mener at Oslomarkas fremvekst ikke kan forstås uten øye for Oslos vekst og de endrede romlige relasjonene mellom byen og dens tilgrensende naturområder.

I disse endringene står friluftslivsorganisasjonene helt sentralt. Deres tilnærming til byens omegn vokste frem under helt andre forutsetninger enn tilfellet var for forfatterne av de bøkene jeg har presentert i det forutgående.

---

⁴⁹⁷ Denne forståelsen av byens romlige konstellasjoner er inspirert av Foucault tanker om rom som forbindelser og plasseringer. Se Foucault, «Andre rum».

Disse forutsetningene har fremfor alt å gjøre med at mange flere mennesker nå søkte naturen. Det voksende antallet hadde på den ene siden sin bakgrunn i at det stadig ble flere mennesker i byen, en befolkningsvekst som ikke ble ledsaget av en tilstrekkelig vekst i boliger. Det var bolignød i hovedstaden, folk bodde stadig tettere og behovet for luft og mer plass økte. På den andre siden vokste mulighetene folk hadde til å bedrive friluftsliv og dessuten tilgjengeligheten av friluftsområder. Det byutviklingen brakte med seg av utbygging av infrastruktur og transportsystem, er en viktig faktor i dette. Men den mest betydningsfulle mulighetsbetingelsen, tror jeg, må tillegges fremveksten av fritid som fenomen. Arbeidstidsreguleringene i 1915, 1919 og 1936, gjorde at de brede lag av befolkningen for første gang fikk regulert daglig fritid, helgefri og ferier.⁴⁹⁸ Det friluftsliv som tidligere ble drevet, var det en liten del av den bedrestilte eller borgerlige befolkningen som stod for. Nå ble friluftsliv allemannseie, det samme ble Marka. Oslo-marka vokste frem som byens friluftsområde, som del av livet til byens innbyggere og de romlige aspektene av menneskelivet. Marka som et sted i menneskenes tilværelse vokste frem i relasjon til byen som sted. Friluftslivsorganisasjonene virket i dette spennet mellom byen og naturen, drevet av visjonen om å gjøre landskapet kjent og tilgjengelig for befolkningen, gjøre det til en del av deres liv.

I det følgende skal vi se hvordan friluftslivsorganisasjonenes engasjement for å få folk ut kom til uttrykk på ulike vis. De bedrev et kartleggings- og opplysningsprosjekt som jeg vil dele inn i tre nivåer: de arrangerte turer, hvor de opererte som veivisere i terrenget; de viste frem og berettet om landskapet på utstillinger og foredragskvelder; og de skrev om landskapet i tekster hvor de oppfordret befolkningen til å komme seg ut og gjøre seg kjent på egen hånd.

---

⁴⁹⁸ Fremveksten av friluftsliv som fenomen handler om befolkningens *mulighet* til å oppsøke naturen, i form av tid, ressurser og økonomi; naturens *tilgjengelighet* i form av infrastruktur og samferdsel; og en ny *mentalitet* som åpnet for å søke ut i naturen for opplevelsens skyld. Ivar Mytting og Annette Bischoff, *Friluftsliv*, 3. utg. (Oslo: Gyldendal, 2018), 25.

Fellesturer

Centralforeningen for Utbredelse av Idræt hadde en gang båret nasjonens fysiske fostring på sine skuldre som landets første idrettsforbund. På 1900-tallet var tiden løpt fra dem og de var akterutseilt i konkurransen om hvilken retning idretten skulle gå. Foreningen meldte seg ut av Idrettsforbundet i 1917. Tre år senere, i 1920, gjenoppsto Centralforeningen som Foreningen til fremme av friluftsliv og kroppskultur, før den bare tre år senere skiftet navn. Fra 1923 av var navnet Kjenn Ditt Land. De første prøvende årene da medlemmene peilet ut en ny kurs, hadde de fortsatt fysisk fostring på agendaen. Friluftsliv var det andre satsingsområdet, mens det overordnede prosjektet var «å vekke interessen for fedrelandet», som var kjernen i det arbeidet foreningen fortsatte med under navnet Kjenn Ditt Land.⁴⁹⁹ De første årenes fokus på friluftsliv avtok etter at Friluftsliv-klubben brøt ut av foreningen i 1923, men arrangering av turer i skog og mark fortsatte likevel å være en sentral del av foreningens virksomhet. Turene var del av en form for nasjonsbygging som ikke var helt utypisk for tiden. Landet, selve jordsmonnet og den hjemlige naturen skulle underlegges utforskende studier, noe som ville lede til fedrelandskjærlighet og nasjonens samhold. Alle disse foreningene, som altså hadde felles opphav, hadde en misjon: de ville bringe folk ut i naturen, gjøre den tilgjengelig, kjent og elsket.

Foreningen til fremme av friluftsliv og kroppskultur hadde sete i hovedstaden, og det tok noen år før den ble en landsdekkende organisasjon. Den naturen foreningen søkte i sine spede år, var Kristiania omegn. I løpet disse første årene arrangerte de en rekke turer som introduserte deltakerne for steder i byens omgivelser. Turene ble annonsert hver fredag i dagspressen. En av foreningens prominente medlemmer, den kjente fotografen Anders Beer Wilse, satte ord på foreningens misjon.

Hvis vi alle visste og forstod værdien av den herlige natur som vi av skaberen er blit velsignet med, satte vi nok langt større pris paa den. Faa byer i verden er som Kristiania velsignet med en saadan natur like ind paa sig. La os da utforske og lære den at kjende i alle dens faser, og vi gjør os

---

⁴⁹⁹ B.A. Grimeland, «Kjenn Ditt Lands 10-årsjubileum: 15. mars 1930», i B.A. Grimeland (red.), *Festskrift i anledning Kjenn ditt lands 10års-jubileum*, 4.

selv rikere i kundskap, rikere paa gode minder og rikere i kjærlighet til det land som er vort.⁵⁰⁰

A.B. Wilse var fotograf på flere av turene og foreviget turfølget både sommer og vinter. I spissen for turene gikk alltid en av foreningens guider. I samråd med de øvrige medlemmene av foreningens «utferdsutvalg» hadde føreren planlagt og organisert ferden. Vedkommende kunne også innvie deltakerne i landskapets beskaffenhet: «Hvor interessant kan således ikke en sån tur bli, når den ledes av en fører som kjenner de forskjellige terrengavsnit, kan gi deres karakteristikk på en interessant og åndfull måte og kan knytte små, interessante kulturtrekk til deres omtale.»⁵⁰¹ Foreningens guide på mange av disse turene var en annen ved navn Wilse, nemlig Alexander.⁵⁰² Som sin navnebror, ønsket han å spre kjærligheten: «Jeg elsker Kristiania, baade byen selv og især dens herlige omegn, og jeg vilde saa gjerne bringe andre ogsaa til at elske den og lære den selv og dens omegn at kjende.»⁵⁰³

På mange av Foreningen til fremme av friluftsliv og kroppskulturs turer var det ved siden av føreren en annen person som skulle veilede deltakerne i deres omgang med landskapet. Det var nemlig hyret inn en foredragsholder til å fortelle om det turdeltakerne kunne se der ute i omegnen. Foreningen hadde på flere av sine turer fått støtte av Kristiania Folkeakademi til å lønne foredragsholderne og foredragene ble gjerne holdt ved turens mål, som regel et utsiktspunkt. Her samlet turens deltakere seg i naturens åpne klasserom, vendt mot foredragsholderen og det natursceneri han fortalte om.

Tematikken dekket spekteret fra det naturvitenskapelige til det humanistiske. Et fotografi fra foreningens tur til Skaugumsåsen den 12. juni 1921 viser turdeltakerne sittende omkring en stående godseier Torgersen som foredrar om Askers historie. Et turfølge ikledd borgerlig søndagsantrekk, kvinnene med tunge kjoler, bluser og kåper, mennene i tredelt dress med skjorte, vest og slips, de fleste med ulike former for hatter på hodet. Historie

---

⁵⁰⁰ Anders Beer Wilse, «Friluftsliv», i, *Friluftsliv og kroppskultur I*, red. av B.A. Grimeland, (Kristiania: Foreningen til fremme av friluftsliv og kroppskultur, 1921), 16.

⁵⁰¹ Jakob Grøttum, «Friluftsliv og kroppskultur», i *Friluftsliv og kroppskultur I*, 26.

⁵⁰² B.A. Grimeland (red.), *Friluftsliv og kroppskultur II*, 10.

⁵⁰³ Alexander Wilse, «Kjend dit land», i *Friluftsliv og kroppskultur I*, 34.

var et tilbakevendende tema for stedene foreningen oppsøkte. På Grefsen-åsen fortalte Universitetsstipendiat Nordhagen om Kristianiadalens første bebyggelse, senere, ved Bogstadvannets bredder, om Bogstad gods historie, mens Hans Hegna fortalte om gamle Oslo sett fra Ekeberg, altså den by som lå der før Kristiania ble bygget opp i festningens ly. Geologi var et annet fremlesket perspektiv på landskapet turfølget så utover. På Vettakollens og Kolsås' topp belærte professor Holtedal sine tilhørere om henholdsvis Kristianiadalens og Bærumsdalens geologi. Og på Vardåsen var det arkivar Bugge som fortalte om Askerbygdens geologi. Én tur gikk til Hovedøya, hvor den samme Bugge fortalte om Klosterruinene. Omvisning på Folkemuseet og Tanum kirke var andre eksempler på turer som dyrket interessen for levninger etter folkelig kultur, mens naturen var tema i skoginspektør Nygaards foredrag om skogen på Tryvannshøgden. Nordhagen på sin side kunne vandre mellom de ulike kunnskapsfeltene, utover kulturhistorie kunne han også fortelle om Mærradalens geologi, og «demonstrere» planter og blomster.⁵⁰⁴

Foredragene omhandlet altså det turfølget kunne betrakte mens foredragsholderen fortalte. Men det foredragsholderen fortalte om, lot seg vanskelig avlese fra det betraktede, det fordret et øvet øye. Tilhørerne måtte lære å se, lære å kode tegnene de så i landskapet slik at nye meningsdimensjoner tok form. Som Hans Daae, foreningens første formann, formulerte det: «Vor forening vil søke at opmuntre til og at lette adgangen til utfærder, saa man *ved selvsyn* kan lære byen, dens omgivelser, dalen, fjorden og Norge at kjende, og ikke alene geografisk, men geologisk, arkæologisk, kulturelt, planteliv og dyreliv. (...) Vi vil søke *at lære folk at se.*»⁵⁰⁵ Foredragene frembragte med andre ord et bestemt blikk på naturen og landskapet. Dette blikket var for eksempel i stand til å se tiden i landskapets rom. Om det nå var geologiens lange eller kulturens korte tid, så ble ulike temporale lag synlige for betrakteren. Foredragene fylte landskapet med innhold, tilføyet nye lag av mening som kunne betraktes i naturrommet. Med til bildet hører at foredragene var et ledd i arrangerte turer. Deltakerne lærte

---

⁵⁰⁴ *Friluftsliv og kropskultur I*, 10-13.

⁵⁰⁵ Hans Daae, «Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur; Hvad vi vil», i *Friluftsliv og kropskultur I*, 12.

ikke bare hvordan de skulle betrakte og fortolke naturen og landskapets tegn, de lærte også hvordan de skulle gå på tur og hvor de skulle legge turen, fortrinnsvis til et egnet sted hvor muligheten fantes til å oppleve et utsyn over landskapet. Foredragene, men også måten turene ble arrangert på, kan altså betraktes som bestemte representasjoner som Markas topografi ble utforsket og fortolket gjennom. Friluftslivsorganisasjonenes tilrettelegging av omegnen, som dette var startskuddet for, besto med andre ord av bestemte måter å representere landskapet på. Noe som la føringer på hvordan befolkningen lærte omegnen å kjenne.

Etter at foreningen hadde skiftet navn til Kjenn Ditt Land, fortsatte de å arrangere slike turer. I perioden 1920-30 hadde de i alt 157 turer i Oslo omegn på programmet.⁵⁰⁶ Mens de medlemmene som i begynnelsen hadde arrangert turene, det såkalte utferdsutvalget, hadde brutt ut og dannet Friluftsklubben. Her fortsatte turvirksomheten i stort monn. I motsetning til i moderforeningen, var ikke disse turene tilgjengelig for offentligheten, kun forbeholdt klubbens medlemmer. Men for å gjøre landskapet og klubbens arbeid allment kjent, arrangerte klubben også et par åpne turer gjennom årene. Klubben tok mål av seg å bli de fremste kjennerne av omegnen og de gikk til verket med oppdagerglede, optimisme og en forventning om stadig å finne nye steder. Den organiserte vandringen gjennom skogene tok form av det reneste utforskningsarbeid. Ifølge Alfred Janson, en av klubbens mest sentrale medlemmer, gikk de nå systematisk til verks.

Ved opsetning av Klubbens turprogram ble det straks lagt an på en planmessig gjennomvandring av hele friluftsterrenget i Oslo omegn. Spesielt la man an på å lære å kjenne de hittil mindre påaktede trakter, som Vestmarka, de østlige deler av Nordmarka, traktene over Paradisfjell og Rundkollen, terrenget mellom Grefsen-Grorud-Nitedal osv. Under disse vandringer blev det snart klart hvilket uuttømmelig terreng Oslo omegn byr byens friluftselkende innvånere. Og ennu mere klart blev det hvor lite dette terreng hittil var utnyttet. Hele strømmen trakk hverandre i helene i enkelte kjente løiper, mens store strekninger like i nærheten lå der i all sin jomfruelige uberørthet. Av de trakter som vakte vår oppmerksomhet kommer Östmarka i første rekke. Terrenget om Sarabråten, og for en mindre del sydover til

---

⁵⁰⁶ B.A. Grimeland (red.), *Festskrift i anledning Kjenn ditt lands 10års-jubileum*, 28.

Guldsmeden og Skytten ved Elvåga var nok beferdet, men innover skogene var det ennu nokså stille og dødt. I ennu høyere grad gjaldt dette de sydligere trakter – terrenget syd for Nöklevannet og ned til Akers grense i syd.⁵⁰⁷

Vi leser her hvilke områder Janson hevder var kjent og beferdet, og hvilke som var mindre kjent og så godt som uberørt. Områdene som var utnyttet er i sterkt overtall. Disse ble gjenstand for klubbens interesse og utforsking i det de selv oppfattet som et pionerarbeid. I *Kart og kompas* kan man lese formuleringer om at klubben hadde tatt mål av seg å bli de fremste kjennerne av omegnen.⁵⁰⁸ Snart oppdaget de hvilket «uuttømmelig» terreng som fantes. Det var også store områder de oppdaget. I henhold til det Janson her forteller, var det i grunnen bare Krokskogen, vestre Nordmarka og det nordvestlige hjørnet av Østmarka, som var ikke var «mindre påaktet». Denne karakteristikken av Østmarka passer med den vi finner i Nils Onsager og Nils Rustads *Til fots II* (1930), den reisehåndboken som overtok etter Yngvar Nielsens og som i 1932 ble overdratt til Den Norske Turistforening, som foresto nye utgaver.

I det sydlige parti hvor der nu er sterke og veltrakkede stier fantes for få år siden knapt spor etter menneskelig fot. Betegnende er det at der på fjellet Spinneren like i nærheten av plassen Dølerud våren 1925 (...) likefrem blev «oppdaget» en svær bautasten – nu dessverre nedrevet eller styrtet om – hvis opprinnelse og betydning ingen ennu har kunnet forklare.⁵⁰⁹

Onsager og Rustad setter oppdagelsen i anførselstegn og signaliserer med det at det ikke er snakk om noen oppdagelse i egentlig forstand. Østmarkas lokalbefolkning kjente til steinen, dog uten å vite noe om dens opprinnelse. Men det var ikke før helt nylig at fotvandrerne ble klar over den. Deri lå oppdagelsen.

Janson, Onsager og Rustads oppdagelser peker på to sider ved mellomkrigstidas store interesse for hovedstadens omegn. Førstnevnte oppdaget nytt terreng, mens sistnevnte oppdaget spor etter eldre tiders mennesker. Begge deler var i tråd med prosjektet til Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur, slik vi så det ovenfor. Disse oppdagelsene må vel sies å falle

---

⁵⁰⁷ Janson, *De blå stier*, 1

⁵⁰⁸ «Og byens omegn kjender vi som faa», *Kart og kompas* 1923, nr. 9.

⁵⁰⁹ Nils Onsager og Nils Rustad, *Til fots II: Reisebok over Østlandets skautrakter*, med bidrag av Werner Werenskiold, (Oslo: Cammermeyer, 1930), 11.

under det å lære landet geografisk og arkeologisk å kjenne, slik Daae formulerte det. I avhandlingens del én, særlig under overskriften «Kulturen i naturen», så vi hvordan Friluftsklubben også var svært opptatt av Markas kulturhistorie. Som de andre organisasjonene, var de opptatt av å samle inn informasjon om kulturminner og gjøre dem kjent. Ingen av dem var utelukkende opptatt av turlivet. Kulturhistorie, geologi, terrengkunnskap og annen kunnskap var alle komponenter i det de ville formidle. Lite av dette var i realiteten nye oppdagelser, selv om det hos organisasjonene fantes en opplevelse av oppdagelse og av å stadig samle inn ny kunnskap. Det nye ved det var det omfattende kartleggingsprosjektet organisasjonene bedrev i fellesskap. De oppfordret også folk til å gå ut og se tingene ved «selvsyn», for igjen å snakke med Daae. Man måtte ha øynene med seg. Og man måtte slutte å trække hverandre i helene, slik Janson formulerte det, for rett i nærheten av de mest kjente stiene lå det store områder i «jomfruelig uberørthet». Denne oppfattelsen var en gjenganger hos de ulike friluftslivsorganisasjonene.

Langs de samme stiene

Vi så tidligere hvordan A.B. Wilse hyllet hovedstadens omgivelser. «Faa byer i verden er som Kristiania velsignet med en saadan natur like ind paa sig.»⁵¹⁰ Fotografen var langt fra alene om en slik oppfatning. Skolebestyrer Bertel Andreas Grimeland er en av dem som stemmer i. Grimeland var redaktør for de fleste av publikasjonene Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur/Kjenn Ditt Land ga ut det første tiåret. Fra 1927 til sin død i 1966 var han også foreningens formann. Både Grimeland og Wilse var født og oppvokst utenbys, henholdsvis Førde og Kragerø, og tilhørte alle dem som hadde slått seg ned i hovedstaden. Disse «indflytterne», som jo utgjør det store flertal av byens befolkning, er etterhvert blitt mere og mere glad i denne byen». Og med byen, mente Grimeland først og fremst det som lå utenfor byen.

Men naar saa mange av os med aarene er blit mere og mere glad i Kristiania, saa er sikkert hovedaarsaken hertil byens vakre beliggenhet i

---

⁵¹⁰ Anders Beer Wilse, «Friluftsliv», i B.A. Grimeland (red.), *Friluftsliv og kropskultur I*, 16.

«aasers ly» og «ved fjordens bølgebrus» – og kanskje særlig **byens vidunderlig vakre omgivelser**. Ingen by i verden kan i denne henseende overgaa Kristiania.⁵¹¹

At det var beliggenheten som gjorde den spesiell var ingen ny forestilling. Allerede i førsteutgaven av reisehåndboken sin (1879), erklærer Yngvar Nielsen at dette var gammelt nytt: «Kristiania er berømt for sin smukke Beliggenhed, der fra langt tilbage er bleven beundret af alle Rejsende.»⁵¹² Det samme gjentar han i en guide til byen, boken *Christiania og omegn: Illustreret haandbog for reisende*, utgitt i 1894. Også han mener at få byer kan måle seg med «den norske Hovedstads smukke Beliggenhet og henrivende Omgivelser. I begge Henseender søger den sin Lige mellem alle Europas Stæder, store som smaa». Dette er en hovedårsak til at flere og flere turister søker til byen, hevder Nielsen, og anfører at et «Besøg i Christiania maa nødvendig tillige omfatte Udflugter i dens Omgivelser.» Da gjorde man som befolkningen selv. «Den ægte Christianienser søger saa ofte, han kan, ud i Omegnen for at nyde dens Naturskjønheder», mente han.⁵¹³ Men hvis det var tilfelle, hvorfor så man i 1920 nødvendigheten av å danne en forening som arrangerte turer, og hvorfor fant Friluftsklubben det Janson hevdet var «jomfruelig» terreng?

Skal vi tro de ulike friluftslivsorganisasjonene som virket i mellomkrigstida, så hadde det å gjøre med det Janson skrev: alle gikk hverandre i helene. «Det er merkelig hvor vanebundne vi mennesker er;» skriver forfatteren Hans Daae når han skal fortelle om hva Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur ønsker å oppnå, «mange av os tar om søndagene en tur i det fri, og de som <tar tur> gaar gjerne den samme tur hver gang, variationerne er ihvertfald smaa».⁵¹⁴ Overbevisningen er en gjennomgangsmelodi. Også A.B. Wilse anfører det samme argumentet.

Endelig har da Kristiania faat en forening som vil lokke og lære folk til at ta ut i naturen og lære dens mystik at kjende. Det synes maaske som dette høres litt malplacert ut, naar vi ser det store utryk der er fra byen hver

---

⁵¹¹ B.A. Grimeland, «Kristiania», i *Friluftsliv og kropskultur II*, 1. Anførselstegnene peker på at Grimeland siterer *Oslo-sangen*, skrevet av Nils Collett Vogt. Vogt vant en konkurranse i 1921 om å skrive en offisiell sang for hovedstadens 300-årsjubileum i 1924.

⁵¹² Nielsen, *Reisehaandbog over Norge*, 10.

⁵¹³ Nielsen, *Christiania og omegn*, 2.

⁵¹⁴ Daae, «Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur», 12.

søndag. Jo, det er nok noget i det at Kristiania-folk i det store og heletat drar gjerne ut; men følg du med, og du vil se at det er omtrent de samme ansigter der møter op, og til de samme veie og steder gaar turene.⁵¹⁵

Joda, byens befolkning går turer om søndagene, men de går de samme turene gang på gang, hevdes det. Wilse virker også å hevde at det *egentlig* ikke er så mange som deltar i helgeutfarten, da det er de samme ansiktene man ser hver gang. Jakob Grøttum er en annen av foreningens menn som hevder at på tross av utfarten så er mange av byens borgere lite kjent med omegnen.

Jeg medgir mere enn villig, at Kristianas befolkning i de senere år er blitt ganske anderledes utfartssøkende enn i tidligere tider. Men den omstendighet, at der blandt de bedre økonomisk stillede klasser fins damer, som i 40-årsalderen ikke har vært så langt som til Sognsvannet, ikke engang vet hvor dette vann ligger, er efter min opfatning det beste bevis på hvor påkrevet «Friluftsforeningens» arbeide er. Og jeg er mangan gang blitt i høiest grad forbauset over hvor lite kjent mange Kristiania-folk er i byens nærmeste omegn.⁵¹⁶

Også Grøttum er av den oppfatning at mange går tur. Men likevel er det mange som er overaskende lite kjent i omegnen. Som A.B. Wilse, er han overbevist om den nye foreningens nødvendighet. Også Alexander Wilse, føreren på mange av foreningens turer, mente at «det er saa sørgelig sandt, at saa faa, saa forfærdelig faa Kristiania-folk, kjender sin egen by og dens omegn.» Men også han mente at utferden var stor. «Det er ikke saa at forstaa, at Kristianas befolkning ikke drar ut; jeg tror tvertimot at faa byers befolkning kan likestilles med den i saa henseende, men faa er de, som færdes utenfor de optrampede gjetestier». Det største problemet var altså ikke at befolkningen ikke gikk på tur, men at de alle sammen dro til de samme stedene, «de makeligere og ældre til Holmenkollen og Frognersæteren, andre til Nordmarken, og en hel del ungdom til «hytta», utenfor hvis dør de fleste ikke kommer, før tiden til hjemturen er inde».⁵¹⁷

Det er selvfølgelig vanskelig å vite, empirisk sett, hvor godt datidens befolkning kjente til byens omegn eller hvor mange som gikk hvor. En liknende klage kunne nok ytres i våre dager, med bakgrunn i de massene

---

⁵¹⁵ A. B. Wilse, «Friluftsliv», 16.

⁵¹⁶ Grøttum, «Friluftsliv og kroppskultur», 26.

⁵¹⁷ Alexander Wilse, «Kjend dit land», 34.

som samles om Sognsvann og Nøklevann, eller går i flokk til Ullevålseter, mens stiene like ved ligger åpne. Ferdselen i resten av Osloområdet er like fullt meget utbredt. Mange gikk turer i omegnen også for 100 år siden. Skogene hadde tross alt vært brukt som turterreng i mange tiår. Thomas Heftyes plass på Sarabråten hadde for eksempel vært et sentrum i det tidlige friluftslivet fra midten av 1800-tallet av. Men poenget her er ikke å argumentere for at Marka, utenfor de populære stedene, var ukjent, eller at de faktisk ble «oppdaget» på 1920-tallet. Det jeg ønsker å vise, er hva som skjer med landskapet i og med friluftslivsorganisasjonenes arbeid og praksiser. Som vi har sett, og som vi skal fortsette å se uttrykk for, virker den store oversikten over landskapet å mangle. Folk ferdes i de samme tråkkene, sannsynligvis fordi de ikke kjenner til eller ser alt det som ligger utenfor. Oversikten og tilegnelsen av hele dette landskapet skulle friluftslivsorganisasjonene bidra til å legge til rette for gjennom mellomkrigstida. Det gjorde de på flere måter. Turene og foredragene ute i landskapet nådde bare et fåtall mottakere og var dermed representasjoner av Marka med begrensede ringvirkninger. Rekkevidden av det talte språket kan ikke måles med det skrevne. Foredragene bidro til å sette Marka i bevegelse, men ikke til å løfte landskapet utover sine fysiske grenser. Da var det annerledes med kombinasjonen av muntlige, skrevne og visuelle representasjoner som kunne mangfoldiggjøres og spres vidt omkring.

Fotografier og foredrag

Representasjoner som rutebeskrivelser, kart og foto nådde et videre publikum. Det gjorde at man ikke behøvde å ha vært til stede i landskapet for å kunne «se» det eller danne seg et bilde av det. Utover 1900-tallet ble det i økende grad mulig å se omegnen på fotografier, kart og andre representasjoner. Denne visuelle utbredelsen var nok en viktig faktor i den prosessen der skogene tok plass i folks bevissthet. Friluftslivsorganisasjonene jeg skriver om tok i bruk ulike visualiseringsteknikker for å gjøre landskapet kjent og friste folk ut på tur. Visualiseringen ble hjulpet frem av teknologiske nyvinninger som lysbilder og det fotografiske portkortets gjennombrudd rett over århundreskiftet. Postkortene skal aldri ha vært så

populære som de første par tiårene av 1900-tallet.⁵¹⁸ Tallak Moland skriver om hvordan postkort med motiver fra Nordmarka, i første rekke plassene, var svært populære under disse årene.⁵¹⁹ Marka dumpet ned i postkasser med hilsen fra familie og venner. Kan hende hadde avsenderen vært innom plassen avfotografert på postkortet og kjøpt kortet der, eller kanskje hun bare hadde plukket det ut blant andre postkort i en av byens kiosker.

Andre fotografier var tatt av vandreren selv ute i landskapet. Mer anvendelige fotoapparater dukket opp på markedet rundt 1920. Disse kunne bringes med på tur av bemidlede amatører.⁵²⁰ I friluftslivsorganisasjonene var foto fra turene viktige. Som nevnt, tok A.B. Wilse en rekke fotografier fra turene under disse årene, noen sågar håndkolorert av fotografen selv. Flere av Wilses fotografier er å finne i Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur/Kjenn Ditt Lands mange publikasjoner. Det samme er bildene tatt av Friufts-klubbens Alfred Janson. Janson var en ivrig hobbyfotograf. Vi finner bildene hans også i Turistforeningens årbøker og i Oslomarkas Friluftsråd sine bøker, i tillegg til et par små hefter klubben selv ga ut. Det var også andre ivrige fotografer i Friluftsliv-klubben. Klubben opprettet et fotoarkiv og utpekte sågar en egen fotoarkivar for bilder fra turene i Marka. I medlemsblekka *Kart og kompas* ble medlemmene flere ganger oppfordret til å donere bilder til samlingen. «Med god vilje og ved godt samarbeide bør vi kunne sette Fotoarkivaren i stand til med tiden at skaffe Klubben en samling fotografier fra Oslo omegn uten side stykke – *bedre og mer fuldkommen end nogen anden.*»⁵²¹ Dette målet må ses i sammenheng med klubbens ønske om å være den fremste kjenneren av byens omegn. Klubben lagde fotoalbum,⁵²² og de anskaffet et eget baloptikon (lysbildeapparat) til bruk på de månedlige samlingene de hadde gjennom vinterhalvåret, hvor det ble underholdt med foredrag og lysbildevisning.⁵²³ Etter 25 år hadde klubbens samling vokst til ca. 430 fotografier, de fleste av dem fargelagte.

---

⁵¹⁸ Trond Erik Bjorli, «Wilses Norge», i *Wilse: Mitt Norge*, red. av Bjorli, Trond Erik, (Oslo: Press, 2015), 19.

⁵¹⁹ Moland, *Historien om Nordmarka*, 121.

⁵²⁰ Denne utviklingen vises gjennom økende trend med reklame for fotofilm i DNTs årbøker. For tidlig tilfelle, se *Den Norske Turistforenings årbok 1925*, bakerst.

⁵²¹ *Kart og kompas* 1926, nr. 3.

⁵²² *Kart og kompas* 1936, nr. 2.

⁵²³ *Kart og kompas* 1927, nr. 1.

Janson mente at verdien på disse beløp seg til 2.500 kroner, som var mye penger på den tiden.⁵²⁴ Med klubbens fotografier var ikke bare til innvortes bruk. De var som sagt å finne i et knippe publikasjoner og de var dessuten tilgjengelig for et bredere publikum på ulike tilstelninger.

Friluftsklubben deltok på flere utstillinger, hvor medlemmer fra klubben stilte med foredrag, demonstrerte turutstyr, og viste frem kart og bilder fra omegnen. Av *Kart og kompas* kommer det frem at klubben i alle fall deltok på tre utstillinger, første gang i 1926 på *Utstillingen for sommeridrett og friluftsliv*, arrangert som et samarbeid mellom Den Norske Turistforening og Oslo distriktslag for idrett. Her holdt Janson foredrag om Østmarka, ledsaget av kart og bilder, muligens det samme som ble publisert som artikkel med Jansons bilder i bladet *Sportsmandens* julenummer samme år.⁵²⁵ Klubben stilte også ut sine egendesignede, spesiallagde telt, som skal ha blitt kåret til utstillingens beste.⁵²⁶ Senere, i 1936, deltok klubben på *Odd Fellow-utstillingen*, hvor de viste tre digre kart og Jansons bilder, mens medlemmene Oswald Olsen, Østensen og Verle holdt flere foredrag hver.⁵²⁷ Året etter, på *Sommer- og campingutstillingen*, viste de igjen de store kartene og Jansons bilder.⁵²⁸ Kartene ble brukt til å peke ut «pene og hensiktsmessige ruter» kunne *Aftenposten* berette.⁵²⁹

Foredragene klubben holdt på utstillingene, de vi i dag kanskje ville kalt messer, var typiske for perioden. Foredragsaftener med lysbildefremvisning virker i det hele tatt å ha vært en yndlingssyssel i samtiden, skal vi tro avisene. En mann som A.B Wilse hadde i stor grad lysbildeforedrag å takke for sin status som skandinavisk fotostjerne. Han reiste land og strand rundt med dem og holdt hundrevis av betalte og ubetalte foredrag i løpet av sin karriere. I 1916 gjorde en turné med lysbildeforedrag i USA.⁵³⁰ Temaet for

---

⁵²⁴ Alfred Janson, *Friluftsklubben gjennom 25 år*, (Oslo: Friluftsklubben, 1948), 34.

⁵²⁵ *Kart og kompas* 1926, nr. 9.

⁵²⁶ *Kart og kompas* 1926, nr. 5.

⁵²⁷ *Kart og kompas* 1936, nr. 7.

⁵²⁸ *Sirkulære for Oslo og Omegn Turistforening* 1937, nr. 9.

⁵²⁹ *Aftenposten*, 30.05.1936.

⁵³⁰ Bjorli, «Wilses Norge», 15; Klatreren og friluftsmannen Henning Tønsberg, den første formannen i Norsk Tindeklub, var også kjent for å holde en rekke foredrag med lysbilder. Iver Mytting, *Erobringen av fjellet. Erobringen av fjellspporten. Erobringen av det norske: Om Norsk Tindeklubs nasjonalisering av fjellspporten*, (Universitetet i Oslo, masteroppgave, 2012), 16.

foredragene hans var gjerne norsk natur.⁵³¹ Kanskje var Oslos omegn oftere blant temaene, det var i alle fall tilfelle på Oslo skikreds utstilling i *Idættens hus* høsten 1925.⁵³² Også Friluftsklubbens Alf Oswald Olsen holdt foredrag med lysbilder. I 1929 holdt han foredrag om fotturer i Oslo omegn på et arrangement holdt av Kjenn Ditt Land, hvor han for øvrig også var medlem.⁵³³ I 1937 var temaet det samme, denne gang på årsmøtet for *Norges ungdomsherberger, avdeling Oslo*.⁵³⁴ Og ser vi på programmet for *Turistuken* i 1931, hvor mange av landets turistforeninger deltok, var foredrag med lysbilder en gjenganger.⁵³⁵

Den Norske Turistforenings årlige høstmøte var et annet arrangement hvor lysbildeforedrag var tilbakevendende. På de åpne høstmøtene kunne medlemmene ta opp saker med direksjonen og de var ofte åsted for livlig debatt. Både debattene og de mange foredragene ble referert i avisene.⁵³⁶ I 1928, skal møtet ha vært fylt til trengsel.⁵³⁷ Da berettet Ludvig Andersen Aars om arbeidet til den såkalte Skogmerkingskomiteen, nylig nedsatt av Turistforeningen. Andersen Aars var selv formann i komiteen. Foredraget ble trykket i Turistforeningens årbok det påfølgende året, ledsaget av Jansons fotografier fra skogen. Muligens ble de samme fotografiene brukt som lysbilder på foredragskvelden. Andersen Aars tok her til orde for at flere folk skulle begynne å gå turer i hovedstadens omegn.

Jeg har forsøkt å vise hvilke verdier vi alle har i Oslo omegn og jeg vil slutte med å henstille alle å nyttiggjøre sig disse verdier ved mere enn hittil å gå turer i den. Vår forening bør være en fotturistforening – og for å gå fotturer behøver vi så visst ikke gå over bekken efter vann – vi har terrenget utenfor stuedøren. Og har skauen vært stedbarnet i foreningen, så bør og kan det bli anderledes. Vi har ca. 10 000 medlemmer og bygger hytte efter hytte på fjellet. La oss få 10 000 til som vil gå i skauen – for dem behøves ingen nye hytter -, og vi skal vise dem områder, hvor de knapt behøver å se hverandre i dagevis⁵³⁸.

---

⁵³¹ Slagstad, (*Sporten*), 112.

⁵³² *Aftenposten*, 19.11.1925.

⁵³³ *Nationen*, 12.11.1929.

⁵³⁴ *Kart og kompas* 1937, nr. 4.

⁵³⁵ *Den Norske Turistforenings årbok* 1932, 263.

⁵³⁶ Se f.eks. *Morgenbladet*, 02.11.1921.

⁵³⁷ Janson, *De blå stier*, 13.

⁵³⁸ Ludvig Andersen Aars, «Fotturer i Oslo omegns skoger», *Den Norske Turistforenings årbok* 1929, 230.

Andresen Aars var forkjemper for at skogen, både som landskap generelt, og omegnen spesielt, skulle være en del av Turistforeningens virke. Med skogmerkingen ønsket han å rekruttere skogvandrere, hele 10 000. Han hevdet i foredraget at det ikke trengtes noen hytte, men noen år senere var det likevel han som skulle føre ordet for den fraksjonen av DNT som ville at foreningen skulle bygge hytte i hovedstadens omegn. Etter noen års diskusjoner og en avstemning blant medlemmene, ble saken lagt på is i 1931.⁵³⁹

Selv om oppmøtet på arrangementet var stort og ordet nok ble bragt videre av tilhørerne, hadde foredraget likevel en begrenset rekkevidde. For å nå bredt ut, er ikke et foredrag tilstrekkelig som medium, det makter ikke å mobilisere mange nok, langt ifra den størrelsesordenen som Skogmerkingskomiteens formann ønsket seg. En grunn til det er at avsenderen ikke har muligheten til å gjøre det han eller hun snakker om mobilt i tilstrekkelig grad, det talte ordet mangler rekkevidde. Da er det annerledes med det skrevne. Avisene refererte fra Turistforeningens høstmøter, slik at foredragenes tematikk og brokker av deres innhold ble lesbare utenfor arrangementslokalene. Redaksjonskomiteen for Turistforeningens årbok tok nettopp konsekvensen av det talte ordets forgjengelighet da de besluttet å trykke Andersen Aars' foredrag det påfølgende året. Slik sørget de for at Andersen Aars budskap kunne virke over tid med en helt annen kraft. Det peker det skrevne ordets rolle i friluftslivet.

Omegnen i tekster

Tekster, ofte ledsaget av forlokkende bilder, har fra begynnelsen av bidratt sterkt til å bevege massene og lede dem ut i naturen. Årboka har spilt denne rollen helt siden Den Norske Turistforeningens stiftelsesår. Årbokas tematikk er mangslungen, med portretter, kulturhistorie og naturvitenskapelig opplysning som noen av temaene. Men den kanskje viktigste funksjonen ved boka har vært å introdusere leserne for nye turer og steder. Mange av artiklene er detaljerte rutebeskrivelser eller reiseskildringer,

---

⁵³⁹ Generalforsamling 1931, *Den Norske Turistforenings årbok 1931*, 245.

med veiledning i alt fra transport og losji til veivalg i terrenget. Ikke sjelden kunne man lese kritiske bemerkninger om en viss flokkmentalitet hos turistene og en oppfordring om å tre ut av den slagne sti: «men hvor mange er det som gidder å ta av fra de optråkkede hovedruter», kan man for eksempel lese i Årboka for 1925.⁵⁴⁰ Med disse tekstene ønsket skribentene å bevirke nettopp dette, de kan derfor anses som språklige handlinger, og som også har virket. Anmodet av årbokas artikler har utallige vandrere gjennom årene blitt ledet ut i nytt lende.

De friluftslivsorganisasjonene jeg behandler her, tok også pennen flittig i bruk i mellomkrigstida. Sitatene jeg over de siste sidene har trukket frem, er jo nettopp hentet fra tekster. Alle foreningene produserte publikasjoner som skulle bidra til å gjøre omegnen kjent og bringe folk ut på tur. Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur var først ute. I de to første heftene foreningen ga ut før den skiftet navn til Kjenn Ditt Land, var hovedstadens omegn tema i flere av medlemmenes artikler. «Vær med selv, gaa turene selv og frembring selv den stemning som naturen ligger inde med, den venter bare at nogen skal komme og nyde den.» Det var Otto Authén som oppfordret leseren til å «være med» på den bevegelsen foreningen hadde satt i gang. Authén, som både var kombinertløper, skytter, turner og ivrig friluftsmenneske, har flere tips til turen. Det første er å plukke et sted fra kartet. «Altsaa, da ut en søndag morgen, og ta nogen smaaturer til at beynde med. Kjøp rektangelkartene rund Kristiania (kr. 1.00. pr. stk.) hos en bokhandel, find ut et sted du har hørt om eller har lyst til at se, og ta nærmeste trik som bringer dig ut av byen (...).»⁵⁴¹ Authén kom også med mer konkrete forslag til turer. I stor detalj, beskriver han to ulike ruter leseren kunne følge.

Også etter at foreningen var blitt til Kjenn ditt land, publiserte de tekster om Oslos friluftsområder. Boka *Oslo og omegn* ble utgitt 1928.⁵⁴² Året etter ble det laget et hendig særtrykk av boka, mer egnet for turbruk, hvor de tekstene som kun omhandlet omegnen var med.⁵⁴³ Mesteparten var

---

⁵⁴⁰ Just Thoner, «Hvor gikk kong Sverre?», *Den Norske Turistforenings årbok 1925*, 142.

⁵⁴¹ Otto Authén, "Ut i det fri", i *Friluftsliv og Kropskultur I*, 9.

⁵⁴² B.A. Grimeland (red.), *Oslo omegn*.

⁵⁴³ B.A. Grimeland (red.), *Ruter for fotturister i Oslo omegn*. (Oslo: Kjenn Ditt Land, 1929).

skrevet av Alf Oswald Olsen. Hans hjerte banket for Østmarka, en lidenskap han delte med de andre medlemmene av sin andre klubb, Friluftsklubben. Det gir han uttrykk for også her. «Ja, om jeg kunde skrive en lovsang til Østmarkens pris – og om jeg kunde nå mange, mange, og om jeg kunde få beveget mange, mange til å ta dit inn.»⁵⁴⁴

Også Den Norske Turistforeningen fattet i økende grad interesse for hovedstadens omegn på 1920-tallet, slik Andersen Aars' foredrag stadfestet. I foreningens årbok for 1924, hadde foreningen avgjort at tematikkens hovedvekt skulle ligge på Oslos nærområder, noe som kan forstås som et ledd i denne nyorienteringen. Forordet i boka presenterer fokuset som en slags gjenopppdagelse av det landskapet hvor mange av medlemmene hadde opplevd sine første møter med «uberørt natur». Årbokas første årganger hadde ofte omhandlet skogene, men det var etter hvert blitt en sjeldenhet, «snart må østlandsnaturen og de gamle skogruter opdages på ny. Gid denne årgang kunde bidra til det.»⁵⁴⁵ I hvilken grad boka faktisk bidro til det, er det selvfølgelig vanskelig å si noe om. Men vi er ikke ute i den slags ærend, vi registrerer i stedet viljen til å gjøre til med ord.

Tekstene til friluftslivsorganisasjonene var altså sentrale i den oppdagelsen og kartleggingen som fant sted i mellomkrigstida. Mye av kartleggingsarbeidet ble nettopp foretatt med penn og papir som redskap. For hvor tegnes kartet opp, hvis ikke på papiret? Gjennom kartene og tekstene kunne foreningene dele med publikum den «nyoppdagelsen» de opplevde fant sted og oppfordre befolkningen til å bli med selv. Foreløpig har vi holdt oss perspektivet på skriving av tekster som en måte å bringe folk ut i Marka, mobiliseringen av byens borgere, bokstavelig talt, til å utforske og oppdage landskapet. I fortsettelsen skal vi ta for oss ytterligere aspekter ved disse skrivepraksisene. Det er ikke bare ytringene selv, innholdet i det skrevne, vi er interessert i. Vi skal også se på stedene hvor det ble skrevet ned og på relasjonene mellom de ulike stedene. Det nye som inntraff i mellomkrigstida, var nemlig at det ikke bare ble skrevet på papir, det ble også laget tegn i skogen.

---

⁵⁴⁴ Oswald Olsen, «Oslo og omegn», 36.

⁵⁴⁵ Redaksjonskomiteen, «Forord», *Den Norske Turistforenings årbok 1924*.

Andersen Aars' foredrag og Den Norske Turistforeningens årbok av 1924 var et uttrykk for den endringen som hadde inntruffet i Turistforeningen i løpet av 1920-tallet. Deres virkeområde hadde de første 50 årene i første rekke vært fjellet, men nå fattet de skogbekleddene nær-områdene interessen. Som et ledd i dette, endret foreningen statuttene sine i 1927. I formålsparagrafen kom det nå inn en formulering om at det tilhørte foreningens oppgaver også å «opmerke skogstier». ⁵⁴⁶ Samme år hadde styret innkalt Østlandets lokale turistforeninger til et møte for å diskutere et samarbeid om «*merking av ruter og ordning av kvarterer i skogtraktene*». ⁵⁴⁷

I foredraget sitt viste Andersen Aars de første resultatene av oppmerkingen, ruter som kunne ses. Basert på eksisterende kart, hadde Turistforeningen laget fire enkle kartskisser hvor de oppmerkede rutene var tegnet inn. Disse fire kartskissene ble trykket i Årboka det påfølgende året sammen med Andersen Aars' foredrag. Med bakgrunn i skissene kunne Skogmerkingskomiteens formann enklere fortelle om rutene som var merket opp i terrenget. Kontrasten er stor til en oppfatning vi finner i Turistforeningens årbok fra 1924. Her skrev forstmesteren for Nordmarksgodset og Hakadal verks skoger, Wilhelm Kildal, om Nordmarka. Artikkelen omhandler både historie om eiendomsforhold, scener fra tømmerfløtingen, beskrivelser av topografien, skogbruket og dyrelivet, men mer nøyaktige rutebeskrivelser innlater Kildal seg ikke på. «Å angi turistruter over disse vidder vil være vanskelig.» Han nøyer seg med å vise til kjøreveiene og å forsikre om at mellom «plassene fører der som regel sikre stier og som oftest er der adgang til å få båtskyss over vannene». ⁵⁴⁸ Kildals oppfatning av utfordringene med å beskrive ruter vitner om en ganske ulik situasjon, sammenliknet med den Andersen Aars og de andre individer befant seg i bare få år senere. Forstmesteren manglet nok ikke oversikt over skogene han bestemte over, men han virker å mene at «viddene» er vanskelig å gjøre oversiktlige for leseren over noen få sider i årboka. Da han skrev dette, hadde oppmerkingsarbeidet akkurat startet. De som deltok i dette arbeidet

---

⁵⁴⁶ Den Norske Turistforenings årbok 1928, 259.

⁵⁴⁷ Den Norske Turistforenings årbok 1927, 230.

⁵⁴⁸ W. Kildal, «Nordmarken», Den Norske Turistforenings årbok 1924, 20.

skulle komme til å skrive en rekke enkle rutebeskrivelser i årene som fulgte.
I fortsettelsen skal vi ta for oss hva oppmerkingen og rutebeskrivelsene
sammen gjorde med landskapet.

Tilrettelegging. Linjene på papiret og linjene i landskapet

I det forrige kapitlet så vi hvordan de ulike friluftslivsorganisasjonene engasjerte seg for å få befolkningen til å bli kjent med hovedstadens omegn og få dem ut på tur, eventuelt ut av den slagne sti. De arrangerte guidede turer, holdt foredrag i terrenget og i byens fest- og utstillingslokaler, og de benyttet seg av fotografier og kart hvor folk kunne se landskapet uten å være der. Men den mest virkningsfulle metoden var etableringen av ruter, noe som virkelig tilrettela for at befolkningen skulle finne veien ut i og gjennom skogene. Da arbeidet med å merke stier for alvor skjøt fart på 1920-tallet, var det å skape tegn og relasjoner den sentrale praksisen. De fleste stiene fantes der allerede. Selv om det å skape nye også var en del av arbeidet, så var det å feste tegn til noe allerede eksisterende den dominerende praksisen. Fortolkningen av tegnene, de blå ringene på trærne, skiltene, linjene på kartet og i rutebeskrivelsen, gjorde det lettere for folk å finne frem i skogen. Men tegnene gjorde også mer. Det spørsmålet jeg ønsker å stille er om ikke tegnsettingen også hadde andre og mer dyptgripende virkninger, om ikke inskripsjonene hadde kraft nok til å rokke ved de dype strukturene i hvordan ting hang sammen. Dette har sammenheng med avhandlingens forståelse av rom, steder og landskap som dynamiske størrelser, som hele tiden skapes og gjenskapes, formes og endres gjennom handling og ord. Tegnene vi skaper og fortolker, relasjonene våre til dem og tegnenes innbyrdes relasjoner, spiller en avgjørende rolle i disse dynamiske prosessene.

Skiforeningen hadde allerede merket enkelte skiløyper og satt opp skilt i omegnen, men omfanget var foreløpig lite og langt fra det omfattende nettverket som kom på plass i løpet av mellomkrigstida. Dessuten er det å følge en oppgått skiløype én ting, å finne veien om sommeren noe helt annet. Det kan være meget vanskelig å vite hvilken sti man skal velge når ingen er merket, ja i det hele tatt vite hvor stien tar deg. At utfordringene kunne være store skjønner vi når vi leser Haldis Neegaard Østbyes beretning i *Oslo-marka – Oslo-fjorden* (1938) om sine første erfaringer fra Nordmarka på 1910-tallet. «Å finne frem til Fyllingen på vinterføre var også dengang

enkelt, men på sommerføre var det adskillig mere innviklet. Trærne var ikke malt med rødt og blått som nu for de forskjellige ruter, og det skulde vare en stund før det lyktes oss å nå målet – uten å gå sig bort.»⁵⁴⁹ Det tok hele tre forsøk før hun kom seg hele veien til Fyllingen. Den tredje gangen gikk ferden videre fra Bjørnholt om kvelden. Derfra er det jo ikke langt og heller ikke så mye tvil om retningen til Fyllingen, likevel var det ikke så enkelt.

Men i stedet for å følge den brede vei (som vi ikke visste hvor gikk hen), fant vi det sikrest å følge strandkanten, for da kunde vi ikke undgå før eller senere å komme til Fyllingen. Og som vi vet er stranden her et stygt ulende. Vi snublet og vi falt i mørket, vi krabbet og vi (undskyld) bante, men klokken halv tre så vi endelig inn i det forjettede land: husene på Fyllingen.⁵⁵⁰

Å finne veien mellom Bjørnholt og Fyllingen vil i praksis si å finne veien rundt et vann – Bjørnsjøen – noe som i seg selv ikke byr på den største orienteringsutfordringen, men skogen kunne være vanskelig nok for to uerfarne vandrere. Vanskelighetene ble ikke mindre av at Neegaard Østbye og turkameraten tydeligvis manglet kart (eventuelt ikke kunne lese det de hadde). Som hun påpeker, visste de nettopp ikke hvor «den brede vei» førte, som må ha vært kjerreveien øst om Bjørnsjøen, videre nordover til Hakkloa og Store Sandungen. Det hjelper lite å ha en vei å gå på når man ikke vet hvor veien vil gå.

Vanskelighetene Neegaard Østbye hadde med å finne veien i dette relativt lille området av Nordmarka forteller oss noe om hvor annerledes erfaringen av et landskap er når oversikten mangler og når det ikke er tilrettelagt med merker og skilt. Et ulendt terreng med stier som snor seg på kryss og tvers gjennom tett skog gjør oversikt og veivalg krevende for en vandrersom ikke er lokalkjent. Det gjorde at skogtraktene rundt hovedstaden kunne virke vanskelig å trenge inn i og orientere seg i for ukjente. I mellomkrigstida skulle dette endre seg, noe som særlig var relatert til former for skriving og lesing. På denne tida oppsto stadig større muligheter til å lese om rutene i Marka. Man kunne lese om dem i ulike former for tekster: bøker om Marka, rutebøker, rutehefter, avis- og tidsskriftartikler,

---

⁵⁴⁹ Neegaard Østbye, «Nordmarka før og nu», 185.

⁵⁵⁰ Østbye, «Nordmarka før og nu», 186.

reklame osv. Eller man kunne lese dem på kart som kom i stadig nye utgaver i mellomkrigstida og fremover. I samme tidsperiode oppsto også muligheten å lese rutevalgene *i skogen*, på skiltene og på trærnes blå merker. På en måte, ble altså stiene skrevet inn i landskapet, skrevet med blå maling på trær og på avvisere. «Landskapets tekst», som jeg har kalt denne delen av avhandlingen, kan dermed forstås bokstavelig: merking av stier med tegn, farge og bokstaver er en måte å skrive på, en type inskripsjon i landskapet. De fleste stiene fantes fra før og ble slik sett «skrevet på» med malerpenselen. Ofte ble de skrevet videre på, ved at eksisterende stier ble ført videre i nye retninger og knyttet sammen på nye måter. Andre igjen ble skrevet inn i en skogbunn der det ikke fantes stier fra før. Disse stiene kom til å danne et sammenhengende og omfangsrikt rute-system i landskapet – og på papiret. Dette sammenfallet mellom tekst og virkelighet skal vi se nærmere på her. Rutene som ble skapt i mellomkrigstida la et grunnlag for å vise folk veien, lede vandrerne ut i og gjennom ukjent terreng. På denne måten åpnet de nytt terreng for folk slik at et annet landskap tok form. Det performative ved språket åpner for å fortolke åpningen av nytt terreng i relativt bokstavelig forstand: språket gjør noe med landskapet. Men det materiell-semiotiske perspektivet vi her betrakter landskapet gjennom, tilsier at språket alene ikke er tilstrekkelig. Også praksiser, redskaper, materielle ting og visuelle representasjoner spiller en rolle: hvordan språket festes til verden er helt vesentlig.

Målet er ikke her å inngi meg på noen empirisk beskrivelse av utviklingen i stimerking og stirydding i Oslomarka, hvilke stier som gikk hvor, når de ble etablert, osv. Formålet er å undersøke hva stimerking og rutebeskrivelser gjør med et landskap; nærmere bestemt hvordan språket virket sammen med materielle ting som skilt, merkede trær, rutebeskrivelser og kart, samt praksiser som stirydding og opptrækking av stier, for å endre landskapet i Oslomarka. Det vil jeg gjøre gjennom først å ta for meg hensikten med rutene. Hovedsakelig var etableringen av rutene en måte å lede vandrernes bevegelser på. Nært forbundet med dette var målet om å øke størrelsen på terrenget som ble anvendt som friluftsområde. Vi vil se på hvordan dette ble gjennomført, deretter vender jeg meg mot persepsjonen av landskapet og vitnesbyrdene om opplevelsen av et landskap i endring.

Friluftslivsorganisasjonene var selv ambivalente til den endringen stimerkingen førte med seg, det var også noe de fikk høre fra befolkningen. Til slutt tar jeg tak i denne opplevelsen på mer analytisk vis og undersøker om det lå noen strukturelle endringer til grunn, som muligens ledet til en forskyving av landskapet som en helhetlig struktur.

Friluftsklubbens blåruter

Det var Friluftsklubben som startet med å merke de blå sommerrutene i hovedstadens omegn. Tidligere så vi hvordan de arrangerte turer for medlemmene og oppdaget et terreng som Janson hevdet lå tomt for vandrere. Men klubben ville ikke holde områdene for seg selv. Klubben hadde nemlig en allmenntilgjengelig oppgave å oppfylle. Som formålsparagrafen fastslo, tilhørte det nemlig til klubbens oppgaver «i sin almindelighet at søke interessen for friluftslivet fremmet».⁵⁵¹ Blant medlemmene oppsto snart spørsmålet om hva som kunne gjøres med disse traktene, forteller Janson. Han beretter om det med et megetsigende utsagn. «Vi begynte nokså snart å overveie hvad det kunde gjøres for å trekke alle disse uberørte områder inn i friluftsterrengtet til alle fotvandrere.»⁵⁵² Formuleringen er interessant. Janson omtaler det arbeidet klubben skulle sette i gang med som en metaforisk forflytning av landskapet og definerer med det en motsetning mellom to typer landskapsrom: uberørte områder og et etablert friluftsterreng. Disse to kategoriene eksisterte side om side, men det førstnevnte kunne omvandles til det sistnevnte gjennom å trekkes inn i det. En vesensforskjell mellom kategoriene er at de mindre kjente, «uberørte» områdene omtales som en flertallsform, mens friluftsterrengtet omtales i entall. Når de ulike områdene ble trukket inn i friluftsterrengtet, ville resultatet dermed bli et mer enhetlig landskap. Dette var ikke bare en betraktningsform og omtale av Friluftsklubbens arbeid som oppsto i etterkant av prosessen, som en type etterrasjonalisering. Da *Kart og Kompas* berettet om det forestående arbeidet i Østmarka for 1926, ble det omtalt i lignende termer: «Mangfoldige kilometer nye stier vil da være underlagt skog-

---

⁵⁵¹ *Kart og kompas* 1926, nr. 1.

⁵⁵² Janson, *De blå stier*, 2.

vandrenes område».⁵⁵³ Her er det kilometervis med nye stier som vil settes i bevegelse og legges innunder det etablerte området.

Friluftsklubbens formuleringer utfyller det bildet jeg tegner opp i avhandlingen av et dynamisk, relasjonelt og bevegelig landskap. Landskapsrommet er noe som hele tiden skapes og konstrueres. Jansons skille mellom de to landskapskategoriene peker på at det ikke er de geografiske koordinatene, lokaliseringen i et statisk, geometrisk rom, som definerer hva slags type landskap det er, i stedet er det den menneskelige praksisen. Et friluftsterreng er et landskapsrom som defineres av de bestemte måtene det anvendes på – det skapes av praksisene som bedrives der. Det flyter, brer om seg og innlemmer stadig nye, tilgrensende områder. Omegnen bød på et «uuttømmelig terreng», men før Friluftsklubben startet merkingen lå det ifølge Janson «uberørt». Dette er nødvendigvis en sannhet med sterke modifikasjoner, skogene var ikke uberørt eller jomfruelige, de var benyttet, forstått og erfart på andre måter enn de som var tilknyttet praksisen Janson var en representant for. Men i avhandlingens tese om landskapets fremvekst, ligger det en grunnantakelse om det *er noe nytt* som vokser frem. Det nye sprang blant annet ut av at sentrale aktører skapte ulike former for inskripsjoner. For i ett hensende *var* omegnen uberørt, slik Janson hevder, ikke uberørt av hender og føtter, men av tegn – tegn som igjen bidro til å skape om og omorganisere landskapets relasjoner. Den materiell-semiotiske tilnærmingen åpner opp en undersøkelse av hvordan merkingen av stiene og etableringen av ruter eventuelt bidro til å skape noe nytt i det gamles sted: et friluftsterreng.

Det første grepet Friluftsklubben tenkte ut for å utvide friluftsterreng, var «en rutebeskrivelse for hele Oslo omegn», beretter Janson. Allerede under den nyetablerte klubbens første høst i 1923 ble det nedsatt en komité som skulle arbeide med saken.⁵⁵⁴ «Straks begynte innsamlingen av stoff; men det viste sig straks at nettop slike trakter bød på store vanskeligheter å beskrive. Sammenhengende stier fantes som oftest ikke, og faste

---

⁵⁵³ *Kart og Kompas* 1926, nr. 5.

⁵⁵⁴ O.J. Berg, «Tursporten fra 1920 til i dag: Turforeninger i Oslo-Marka og deres virksomhet», i *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, 1:231.

holdepunkter som der kunde henvises til, manglet.»⁵⁵⁵ Slik vi tidligere så hos forstmester Kildal, opplevde også Janson og Friluftsklubben at det var vanskelig å beskrive ruter i det skogsterrenget som lå i Oslos omegn. De fant ut at de holdepunktene som manglet, måtte de skape selv. Han beskriver de første famlende forsøkene på merke stiene, om vanskelighetene med å finne et merkesystem som fungerer i skogen. «Så opstod tanken om å følge Turistforeningens eksempel – å bygge varder ved veiskiller, og så bruke disse som støttepunkter i vår beskrivelse.» Klubben fant fort ut at varder egnet seg dårlig, de var vanskelig å få øye på i skogen og de ble ofte rast ned. «Skulle vi få utført noget til virkelig nytte, så måtte stier ryddes, merkes og forsynes med et nødvendige antall retningsskilter.»⁵⁵⁶ Friluftsklubbens og de andre foreningenes tegnsetting eller «støttepunkter» i terrenget fant sine motsvarende tegn i kartene og rutebeskrivelsene som de selv og andre produserte gjennom årene som kom. Som Janson beskriver, måtte friluftslivsorganisasjonene skape tegn i terrenget som stemte overens med tegnene på arket, for at landskapet og rutene i det hele tatt skulle bli mulig å beskrive og lese – to former for inskripsjoner som henviste til hverandre, som ga hverandre funksjon og betydning. Stimerking, rutebeskrivelser og karttegning, disse svært tett sammenvevde praksisene som består i å lage linjer på papiret og linjer i landskapet, er til sammen en materiell-semiotisk praksis av en meget spennende art.

Friluftsklubben erfarte raskt at rutemerkingen hadde sin virkning. Allerede den første sommeren da arbeidet i Østmarka var påbegynt, tok vandrere stiene i bruk, «det varte ikke lenge før våre stier var sterkt beferdet, og de för så öde trakter gjenlöd av prat og munter latter», hevder Janson.⁵⁵⁷ Interessen for de østlige traktene var hjulpet frem av at avisene berettet om de nye skiltene.⁵⁵⁸ «Der drives et energisk arbeid for å gjøre Østmarken med dens mange herligheter kjent for vår bys befolkning. Friluftsklubben er nu gått i gang med å opmerke en del ruter», kunne Arbeiderbladet berette. Avisa viste foto av de nymonterte skiltene, hvordan

---

⁵⁵⁵ Janson, *De blå stier*, 2.

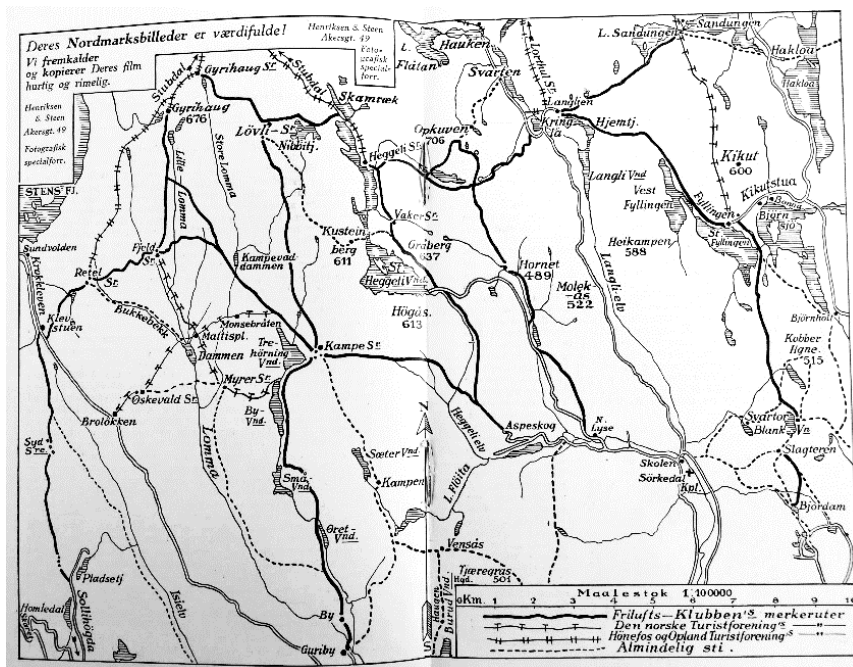
⁵⁵⁶ Janson, *De blå stier*, 2.

⁵⁵⁷ Janson, *De blå stier*, 4.

⁵⁵⁸ Se f.eks. *Dagbladet*, 30.06.1925.

de så ut og dessuten hvilke ulike varianter som fantes. Skiltene ville «nok gjøre sitt til at Østmarken blir hvad den bør være, et utfluktssted for byens titusener (...) Efter de nye skilter kan nu enhver finne frem i Østmarken».⁵⁵⁹ Klubben reklamerte med kjent også selv for rutene. I tillegg til utstillingene og foredragene arrangerte de noen turer, åpne for ikke-medlemmer, annonsert i dagspressen. Den første av disse turene ble arrangert høsten 1925.⁵⁶⁰

Da Friluftsklubben hadde gitt ut heftet *Tilfots på Krokskogen og Vestre Nordmarken*, skrev Arbeiderbladet en oversikt over de rutene

Figur 1. Ruteskisse i Friluftsklubbens hefte

klubben hadde merket opp. «Samtlige ruter er forsynet med retningsskilter.» Avisa kunne berette at man fant dem beskrevet i heftet klubben hadde utgitt. «For å gjøre de opmerkede ruter mest mulig kjent, har Friluftsklubben utgitt brosjyrer med kartskisse og en grei oversikt over rutene.

⁵⁵⁹ Arbeiderbladet, 30.06.1925.

⁵⁶⁰ Dagbladet, 10.09.1925.

Brosjyrene utdeles gratis og fåes [hos] fotograffirmaet Henriksen & Sten samt hos fotograf Wilse.»⁵⁶¹ Brosjyren er et lite hefte på åtte sider på størrelse med en hånd.⁵⁶² Den ble trykt opp i 5000 eksemplarer.⁵⁶³ På midtsidene finner man en enkelt tegnet karts-kisse i liten målestokk hvor rutene til henholdsvis Friluftsklubben, DNT og Hønefoss og Opland Turistforening var tegnet inn med ulike strek, i tillegg til «Almindelig sti», altså umerket sti, og kjøreveier. Rutebeskrivelsene i heftet tok kun for seg Friluftsklubbens stier, fire stykk som også inneholdt alternative veivalg. Grunnen til skillet mellom rutene etter hvem som hadde laget dem, kan nok ha vært ønsket om å hevde seg overfor DNT. Klubbmedlemmene klaget titt og stadig over at DNT fikk æren for deres arbeid.⁵⁶⁴ Det var imidlertid vanlig prosedyre for foreningene å markere hvem rutene «tilhørte», det sto blant annet å lese på skiltene. Slik kunne publikum vite hvor de skulle henvende seg om feil og mangler ved rutene. Men det var ikke alle som fikk med seg hvor ansvaret for rutene lå.

Friluftsklubben ble i løpet av mellomkrigstida en kjent aktør på grunn av klubbens engasjement for hovedstadens omegn, såpass kjent at mange forbandt de blå stiene med klubben. I et leserbrev fra dekknavnet *Friluftsselsker* til *Aftenposten* i 1935, heter det for eksempel: «Hvorfor <gå i kø> i Nordmarken på de samme veier søndag etter søndag, når Vestmarken innbyr til fredelige turer, og hvor terrenget for manges vedkommende sikkert er helt ukjent!»⁵⁶⁵ Innsenderen informerte om at man på Vestbanestasjonen kunne få Statsbanenes brosjyre om Vestmarka gratis.⁵⁶⁶ Til slutt i leserbrevet sto en hyllest til Friluftsklubben. «Alle som ikke er kyndig i bruk av kart og kompass, står i stor takknemlighet til <Friluftsklubben>, som ved blåmerker og skilter lar oss lettvindt komme i nytt terreng.»⁵⁶⁷ Dagen etter svarte Friluftsklubbens formann, O.J. Berg, i samme avis og takket for hyllesten, men presiserte at det var DNT og Bærums skiklubb som var rette

---

⁵⁶¹ *Arbeiderbladet*, 04.01.1929.

⁵⁶² O.J. Berg og A. Gaarder, *Tilfots på Krokskogen og Vestre Nordmarken*, (Oslo: Friluftsklubben, 1928).

⁵⁶³ *Kart og kompas* 1928, nr. 1.

⁵⁶⁴ Se f.eks. *Kart og kompas* 1935, nr. 3. Det klages over at Statsbanenes rutehefte *Til Nordmarka med Gjøvikbanen* gir DNT æren for blårutene.

⁵⁶⁵ *Friluftsselsker*, *Aftenposten*, 13.06.1935.

⁵⁶⁶ O.H. Huseby, *Til Vestmarka med Vestbanen*, (Oslo: Grøndahl og sønn, 1932).

⁵⁶⁷ *Friluftsselsker*, *Aftenposten* 13.06.1935.

mottaker. «Til rettleddning» gjorde han derpå rede for de grenser, innenfor hvilke Friluftsklubben hadde ansvaret for Oslo omegns «<blåruter>». ⁵⁶⁸

Jeg fokuserer her på det arbeidet som ble utført av Friluftsklubben. Men som formannen Berg påpeker, var det mange andre foreninger som tok del i dette arbeidet. Friluftsklubben startet oppmerkingen og fant frem til den kjente blå fargen, men etter få år fantes det et nettverk av foreninger som samarbeidet om oppmerkningen av stier og skiløyper i sine nær-områder. En del av dette arbeidet var også å tegne opp ruter ved skrivepulten.

Kart og kartskisser

Det ble aldri noe av ruteboken til Friluftsklubben. Det de publiserte selv, var to små hefter, ett om Østmarka og det nevnte om Krokskogen og vestre Nordmarka, hvorav bare det sistnevnte er en rutebeskrivelse i egentlig forstand. Som jeg har nevnt, oppsto det også et samarbeid mellom DNT og de andre lokale turistforeningene, et ledd i DNTs Skogmerkingsarbeid. Et resultat av dette arbeidet var ruteboken *Til fots II*, som jeg kommer tilbake til om litt. Denne ruteboken oppfylte mye av det behovet Friluftsklubben så da de startet å tenke på en slik rutebok. ⁵⁶⁹ Klubben bisto her forfatterne i bokens utarbeidelse. Bisto gjorde de også til utarbeidelsen av et knippe kart, hvor de bidro med sin terrengkunnskap i inntegningen av landskapets stier. Friluftsklubbens medlemmer medvirket til utarbeidelsen av Akersbanenes Østmarkskart som kom i flere utgaver fra 1923 av; til Norges Geografiske Oppmålings (NGO) kart *Tryvasshøgda-Kikut* fra 1930 og *Oslo Vestmark* fra 1933; til O.A. Tolleruds Nordmarkskart fra 1929; og endelig til Ekebergbanens Østmarkbrosjyre. ⁵⁷⁰ De oppmerkede stiene ble også tegnet inn på kartene som ble produsert fra 1930-tallet av, som Herzbergs Nordmarkskart fra 1934 og Nordmarkskartet til NGO, som kom første gang i 1938, samt *Turkartet* fra 1936. I tillegg kommer de andre heftene og kartene sporveisselskapene ga ut på 30- og 40-tallet.

---

⁵⁶⁸ O.J. Berg, *Aftenposten* 14.06.1935.

⁵⁶⁹ Janson, *De blå stier*, 29.

⁵⁷⁰ Janson, *De blå stier*, 28-29.

Da Friluftsklubben startet å merke stier fantes relativt gode kart som ga oversikt over terrenget. Kart var blitt brukt som del av friluftslivet lenge. NGO hadde laget to karttyper som dekket hovedstadens omegn. Den ene typen var rektangelkartene i målestokken 1:100.000 og var det første brukbare turkartet over Marka. *Hønefoss, Blad 19*, publisert i 1872, dekket nesten hele Nordmarka og Krokskogen, men skulle man ha kart som dekket hele det fremtidig Oslomarka, måtte man ha de tilstøtende bladene *Nannestad, Fet og Kristiania* også. Rektangelkartet skulle være «Vårt hovedverk. Allsidig brukskart, Kart for fotturister, skiløpere og reisende», som Oppmålingen skrev om sine egne kart.⁵⁷¹ Men med den lille målestokken var ikke kartet veldig egnet til finorientering. Det ser vi av det som står å lese i DNTs årbok for 1871, hvor Jørgen Gjerdrum har skrevet en rutebeskrivelse over Nordmarka. Denne ble senere også ble trykket i spesialutgave sammen med NGOs kartblad *Hønefoss*.⁵⁷² «Forøvrigt kryses Nordmarken af mangfoldig andre veje mellem de forskjellige pladse, hvorom må henvises til kartet eller bedre til lokale anvisninger, da den ukjente turist ellers er udsat for at gå vild. I regelen vil jeg anbefale at tage en förer med fra sted til andet.»⁵⁷³ Den andre typen var Kristiania Omegn-kartene eller Oslo omegn, som de senere skiftet navn til, første gang publisert på 1880-tallet. Disse kom i seks kartblad i målestokken 1:25.000. Disse var langt mer detaljerte og bedre egnet for turbruk. Men også disse var upraktiske, da man heller ikke her fikk med alt på ett kartblad. For eksempel kom områdene nord for byen på to ulike kart, henholdsvis blad V og VI, hvor Sørkedalen og Maridalen fantes på hvert sitt kart. I 1890 hadde Ernst Bjercknes laget et kart over Nordmarka, *Kart over Nordmarken og Sørkedalen for Skiløbere og Turister i Maalestokk 1:30,000*. Her fikk hele landskapet plass på ett kartblad. Det er blitt kalt verdens første skikart, men inneholdt også fotstier.⁵⁷⁴ I 1906 kom Kristian Petersens sommerkart over Nordmarka.⁵⁷⁵ Disse kartene var de fire som eksisterte før de nye kartene og

---

⁵⁷¹ Sitert i Kåre Haug. «Kart og kompas tillades brugt!», 75.

⁵⁷² Haug. «Kart og kompas tillades brugt!», 76.

⁵⁷³ Jørgen Gjerdrum, *Nordmarken*, (Kristiania: Jacob Dybwad, 1887), 9.

⁵⁷⁴ Alsвик, "De første turistkart for Nordmarka", 12.

⁵⁷⁵ <http://www.maridalensvenner.no/oversikt-over-de-foerste-turkartene-for-nordmarka.5968856-25779.html>, (oppsoekt 12.02.2019).

kartskissene kom i mellomkrigstida. Den store forskjellen var at på de nye kartene var rutene også merket opp i terrenget.

Skiltene og blåmerkene gjorde det langt enklere å finne frem i skogen. Det gjorde omegnen tilgjengelig på en helt annen måte enn tidligere. I et begrepsvokabular inspirert av Latour kunne vi kanskje si at skogen i seg selv var gjort *lesbar*.⁵⁷⁶ Alle, også de som var ukyndig i bruk av kart og kompass, kunne finne retningen, slik vi så *Friluftsselsker* argumenterte for. Man kunne nå lese seg frem i skogen, ikke ved å lese kart, men ved å lese på skilt og trær.⁵⁷⁷ *Friluftsselsker* viste like fullt til Statsbanenes hefte. I liknende utforming som Frilufts-klubbens hefter var det en liten, utbrettbar folder som inneholdt en enkel kartskisse. Der kunne man se hvor de beskrevne og nummererte rutene omtrentlig gikk gjennom landskapet, men man kunne ikke bruke tegningen til orientering, i egentlig forstand, noe som heller ikke var hensikten. Det var rutebeskrivelsene som hadde den primære rollen, kartskissen fungerte mest som en understøtte til beskrivelsen i teksten. Den visuelle representasjonen spilte likevel en viktig rolle. Den skapte nemlig en oversikt over landskapet også for dem som ikke var kyndig i å lese kart. Detaljene i de grove, små kartskissene i liten målestokk var alt for unøyaktig i seg selv, men sammen med teksten gjør det likevel fremstillingen av rutene oversiktlig. Men kombinasjonen av ord og tegning hadde ikke vært tilstrekkelig, var det ikke for merkene og avviserne i terrenget. Til sammen samlet de ulike tegnene kraft nok til å virke på landskapet og gjøre det lesbart for vandreren. Også kartene DNT tegnet som del av det såkalte Skogmerkingsarbeidet hadde denne utformingen. Tegningen av slike kartskisser var en praksis som startet med ruteboken *Til fots I: Reisebok over Norge*, fra 1924.

Boken kom i 1924 og tok over stafettpinnen etter Yngvar Nielsens reisebok, som var blitt «noe foreldet».⁵⁷⁸ Den dekket hele Norge, bortsett fra Østlandets skogtrakter, da det var planlagt en egen utgivelse som skulle ta for seg disse områdene. Disse ble dekket av *Til fots II*, som kom 1930. Begge

---

⁵⁷⁶ Som vi husker var Latours «krav» til inskripsjoner at de måtte være mobile, uforanderlige, fremstillbare, lesbare og kombinerbare.

⁵⁷⁷ NGOs sommerkart *Oslo Vestmark* kom i 1933, så et oppdatert turkart var også tilgjengelig på dette tidspunktet.

⁵⁷⁸ *Kart og kompas* 1924, nr. 12.

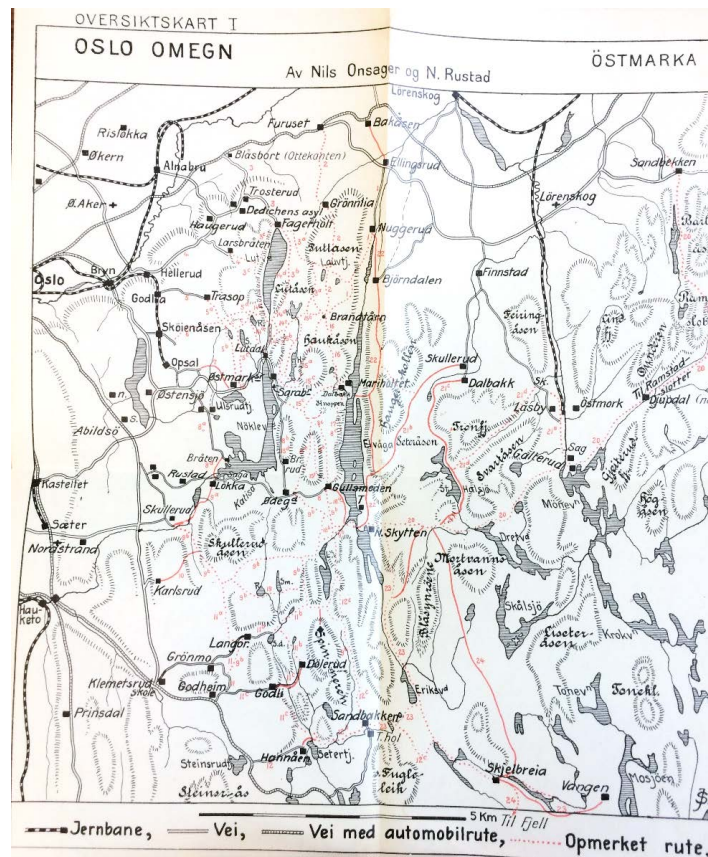
bøkene er skrevet av Nils Onsager og Nils Rustad, begge sentrale figurer i Turistforeningen. Den førstnevnte boka er på 400 tettskrevne sider i lite håndbokformat og inneholder beskrivelser for over tusen ruter. Rutene var inntegnet på uttakbare kart som fulgt med boka. «Kartet vil derfor danne et fullstendig *register* for denne bok. Likeledes vil kartet være til stor nytte ved *planleggelsen av fotturer*, idet selve kartet vil vise hvor det er greit fremkommelig og hvor der er losji for turister.»⁵⁷⁹ Denne typen kartskisser var et nytt element ved slike rutebøker. De senere utgavene av Yngvar Nielsens reisehåndbok inneholdt kart, enten som helsidekart i bokens format (f.o.m. 7. utg. i 1893) eller som utbrettskart (11. utg. i 1908). Dette var utsnitt av NGOs kart og ingen av rutene var tegnet inn av Nielsen selv. Det var således en heller løs relasjon mellom landskapet og rutene teksten beskrev, og kartet med dens stiplede ruter og topografi. I *Til fots* var relasjonen mye tettere. På de medfølgende kartene kunne man få en kjapp oversikt over de rutene som fantes i terrenget og over bokens komplette register av ruter. Fra registeret kunne man plukke turer, så å si. Vandreren ble ledet inn på bestemte spor, hun slapp å utforske terrenget i blinde, noen hadde gjort grovarbeidet for henne og pekt ut mulige veier å legge ut på. Hun hadde *allerede sett* rutene. Dette betydde ikke at alle rutene var merket i terrenget. Rutene er tegnet med henholdsvis stiplet, rød strek for merkede stier og hel, rød strek for umerkede stier. *Til fots II* videreførte denne tegnssettingen. «Det medfølgende oversiktskart viser de hittil foretagne oppmerkinger. De ikke oppmerkede ruter som er opført på kartet, er for det meste så greie at kart og beskrivelse er tilstrekkelig.»⁵⁸⁰ Forskjellen fra kartene i den første boka, var at disse kartene inngikk i et storstilt oppmerkingsprosjekt som var under oppseiling, altså Skogmerkingsarbeidet i DNT. Forfatterne skriver derfor at stiplet strek representerte de rutene som *hittil* var oppmerket. Dette var en prosess som var underveis, slik at de umerkede stiene en gang i nær fremtid kanskje ville bli merket.

---

⁵⁷⁹ Onsager og Rustad, *Til fots I*, ii.

⁵⁸⁰ Onsager og Rustad, *Til fots II*, iii. Praksisen med å skille mellom merket og umerket sti ble videreført i turkart tegnet over Osloområdet fra mellomkrigstida av.

Den første delen av *Til fots II* omhandler Oslos omkringliggende skoger. Denne delen ble utgitt i egen utgave, *Oslo omegn: Særtrykk av Til fots II*, og kom i hendig lite format med tre løse blad «oversiktskarter». ⁵⁸¹ Kartene kunne også kjøpes separat fra DNT. ⁵⁸² Dette var de samme kartskissene som var trykt i Turistforeningens årbok året tidligere sammen med Andersen Aars sitt foredrag, men nå med flere ruter inntegnet, da flere ruter var blitt merket opp på det året som hadde gått. Røde, hele og stiplede linjer tegnet inn i de enkle kartskissene i svart-hvitt. Kartene har ingen høydekoter, men enkelte høyder og høydedrag er fremstilt gjennom korte, parallelle streker, tverrstilt på den retningen høydekoter ville hatt. Alle de

Figur 2. DNTs «Oppmerkingskart»

⁵⁸¹ Nils Onsager og Nils Rustad, *Oslo omegn: Særtrykk av Til fots II*, med bidrag av Werner Werenskiold, (Oslo: Cammermeyers, 1930).

⁵⁸² *Arbeiderbladet*, 02.07.1929.

røde linjene er nummerert, noen med flere tall, som er tilfelle når deler av ulike ruter følger samme sti, andre med en bokstav tilføyd tallet, noe som viser alternative strekk langs en gitt rute, for eksempel 21^a til 21^d. Tallene samsvarer med nummereringen på rutene beskrevet i teksten. Rutebeskrivelsene ledet vandrere inn på bestemte stier, og slik deres vei gjennom skogen. Utstyrt med beskrivelsene kunne man planlegge turen – og på forhånd se hvor turen gikk og hvor man endte opp. Det kunne man forså vidt tidligere også, anvendelige kart over Oslo omegn hadde eksistert lenge, men det nye i mellomkrigstida var at man ikke behøvde å finne opp rutene selv, å sette sammen de stiene som fantes til en rute fra a til b: det var allerede gjort i og med rutene. Rutene var beskrevet i detalj og dessuten tegnet inn på enkle kart, de var synlige på forhånd.

Det er nettopp dette Hjalmar T. Larsen fremhever i sitt kapittel «Ruter i Oslo-marka» i bind 2 av *Oslo-Marka – Oslo-fjorden* (1939). Rutene hadde da eksistert i noen år, men fortsatt trakk folk hverandre i helene. Larsen skrev en oversikt over de rutene som fantes i Marka slik at trafikken kunne spres.

Det skulle synes unødvendig å skrive om ruter i Oslo-marka for en bys borgere som hver søndag i hundretusenvís er på vandring langs alle veier og stier, kutråkk og bekkefar. Massen av disse søndagsturister følger bestemte ruter. En jevn strøm siger fra morgenen av innover i marka langs hovedårene til Østmarksetra, Grefsenkollen, Tryvasstua, Ullevålseter eller Lilloseter. Det skal innrømmes at en stor del vet å variere turen omkring disse mål slik at noen tusen glir videre mot Gullsmeden, Blankvannet, o.s.v. Men de som finner frem til de bortgjemte plasser, tjern og utsiktspunkter er ikke mange hundre av den hær som er på vandring.⁵⁸³

Alle går hovedårene til serveringsstedene nærmest byen, mens det ifølge Larsen altså kun er en brøkdel av massen som går utenfor de nevnte tråkkene. Han spekulerer i årsakene og mener hovedgrunnen er at folk «ikke tør gjøre noe eksperiment av søndagsturen». Det er nettopp da merkerutene er til hjelp.

Blåmerkede stier fører en trygt frem til plasser og utfartssteder, hvis man ikke er så flink at man kan lage sin egen rute. Det har lydt mange verop over blåmerkingen, men i dag tror jeg alle er enig i at det er påkrevet å lede

---

⁵⁸³ Hjalmar T. Larsen, «Ruter i Oslo-marka», i *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, 2:192.

strømmen ut til alle kroker av Oslo-marka. Vi skal derfor først se litt på de merkede ruter og hvordan disse skal brukes.⁵⁸⁴

Artikkelen inneholder kartutsnitt fra alle «markene» hvor blårutene er tegnet inn, i tillegg har Larsen listet opp en hel rekke ruter for de ulike områdene. Til slutt beskriver han tre turer som går utenom rutene. Ett aspekt ved rutene som Larsen fremhever, er at noen andre allerede har laget dem for deg. Alt man trenger er et oversiktskart, som boka nettopp bidrar med, der hele ruten kan ses på forhånd. Og så er det bare å legge i vei, følge de blå merkene og skiltene. Som han påpeker, har rutene bidratt til å spre trafikken ut over hele Marka. En «påkrevet» oppgave, som nettopp bidro til å gjøre hele dette landskapet til et område for friluftsliv, slik vi så Friluftsklubben hadde satt mål av seg å skape.

Larsens tekst lyder som et ekko av klagene vi kunne lese fra medlemmene av Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur, nesten 20 år tidligere. Med veksten i friluftsliv i Marka i mellomkrigstida forsvant ikke fokuset på motivet om å lede folk ut av den slagne sti. I takt med den økte trafikken på stiene og i løypene ble det snarere forsterket. Dette peker på det paradoksale med slike rutebeskrivelser, som med turistlitteratur generelt, nemlig at gjennom å lede folk ut av de opptrakkede ruter, skaper tekstene andre opptrakkede ruter. Ved å etablere og bekjentgjøre nye ruter, bidrar de riktignok til å spre vandrerne, men de bidrar også til å øke strømmen. Da varer det ikke lenge før det som en gang var utenfor de opptrakkede ruter, blir opptrakkede ruter. Poenget i vår sammenheng, er at dette er en utvikling som i stor grad skapes gjennom skrivepraksiser. I det følgende skal vi fortsette å sirkle inn følgene av tekst og skriving.

Tegnenes innbyrdes relasjoner

I arbeidet med å lage rutene er det ikke lett å si hvilken inskripsjon som var den primære, hvilken av dem som dominerte den andre. Var det planleggingsarbeidet ved skrivebordet, hvor traseene der rutene skulle gå ble skrevet inn på kartet, eller var det penselens blå strøk på trærne? Hvilken

---

⁵⁸⁴ Larsen, «Ruter i Oslo-marka», 193.

av dem som kom først i tid var ikke gitt i mellomkrigstidas opparbeidelse av ruter, vi skal se eksempler på begge tilfeller.

For det var enkelte perioder da tegnene ennå ikke var synkronisert. Enten var ikke de nye stiene som stadig ble merket opp skrevet inn i oppdaterte kart, eller så manglet merkingen i terrenget. I det siste tilfellet beskrev kartet et landskap som på en måte befant seg i fremtiden, ennå fantes det ikke. Men menneskene fulgte like fullt tegnene, deres bevegelser var ledet av dem, om de så var skrevet på papir eller trær. Kartene som Turistforeningen publisert som del av Skogmerkingsarbeidet ledet nemlig mennesker ut på ruter som ennå ikke kunne bli gjenfunnet i terrenget. Janson beskriver hvordan DNT i sin styringsiver hadde vært for hastige med å bekjentgjøre stiene, de «hadde forært publikum en mengde ruter på forskudd». ⁵⁸⁵ Rutene på DNTs kartskisser var planlagt ved skrivepulten, og skrevet inn i rutebeskrivelsene og tegnet inn i kartene, men alle var ikke merket opp ennå. Størsteparten av Oslos nærmeste omegn var jo Friluftsklubbens område, men de hadde ikke rukket å merke rutene som den overivrige storebroren foreskrev, «man hadde utgitt kartskisser over de forskjellige distrikter med inntegnede ruter – både ferdige og planlagte. Da nu publikum med disse dokumenter i lommen kom i marken og tildels ikke fant de angitte ruter, så er det jo rimelig at man kom i beknip – det gjaldt å få hullene utfylt hurtigst mulig.» ⁵⁸⁶

Det fascinerende her er hvordan Turistforeningens menn kunne sitte ved tegnebordet og lage kartskisser over landskapet, tegne linjer inn i dem, og langs disse linjene beveget menneskene seg – ikke på arket, noe som naturligvis ville vært fysisk umulig, men ute i terrenget. Det forteller noe om kraften i innskripsjoner. Arkets endimensjonale fremstilling av rom virker inn på det tredimensjonale rommet vandrerne oppsøker. Latour hevder at dette aspektet er den fremste fordelen ved papirarbeid. «The two-dimensional character of inscriptions allow them to *merge with geometry*. (...) space on paper can be made continuous with three-dimensional space. The result is that we can work on paper with rulers and numbers, but still

---

⁵⁸⁵ Janson, *De blå stier*, 19.

⁵⁸⁶ Janson, *De blå stier*, 14.

manipulate three-dimensional objects <out there>».⁵⁸⁷ For Latour dreier dette seg om betydningen av visuelle fremstillinger og det vi kan kalle mentale bilder av rom. Med henvisning til William M. Ivins viser han blant annet til den enorme betydningen oppdagelsen av *lineært perspektiv* har hatt innenfor vitenskap og teknologi. Her spiller ikke observatørens posisjon noen som helst rolle, det fremstilte kan betraktes fra alle tenkelige vinkler uten at objektets eller rommets interne forhold endres. Du kan dra til Roma og se en kirke, skriver Latour, tegne den ned og «ta den med» deg hjem og rekonstruere den der, eller dra tilbake til Roma og forbedre tegningen. Det han vil ha frem er teknikker som lineært perspektiv åpner en toveiskorridor mellom objektene og inskripsjonene. Latour benytter disse eksemplene til å lage et poeng av at arbeidet som ligger i hendene og øynene spiller en helt sentral rolle i vitenskapelige revolusjoner, og ønsker med det å gå i rette med det han mener er en forherligelse av «the scientific mind».⁵⁸⁸ Også innenfor mer praktiske virksomheter, som produksjonen av tekniske tegninger i ingeniørfaget, er fremstilling av rom og ting et helt sentralt aspekt som resten av arbeidet dreier seg rundt. Tegningene fremstiller rom og industrielle maskiner med geometrisk svært detaljert og nøyaktig presisjon, slik at de kan håndteres og regnes på *som om de var virkelige*, man skapte «a paper world that can be manipulated as if in three dimensions».⁵⁸⁹ Latours analyse av andre felter kan overføres til produksjonen og bruken av kart til bruk i friluftsliv. Landskapet tegnes opp på et kart, en så geografisk riktig overensstemmende fremstilling av landskapet som mulig, med korrekte størrelsesforhold mellom landskapets objekter og punkter i riktig innbyrdes plassering, fremstilling av konturer, og alt som hører med. På dette kartet kan ruter tegnes inn, streker over kartets flate ark som bevirker handlinger og mønstre «der ute» hos mennesker på vandring. Rutene på kartet blir også ruter i terrenget. Av og til kan det skje selv når det ikke finnes tegn i terrenget som henviser til noen slik forhåndskonstruert rute, noe tilfellene Janson beskrev ovenfor eksemplifiserer.

---

⁵⁸⁷ Latour, «Drawing things together», 46.

⁵⁸⁸ Latour, «Drawing things together», 27.

⁵⁸⁹ Latour, «Drawing things together», 53.

Men tegnsettingen kunne også virke motsatt vei. Andre ganger fantes ennå ikke rutene innskrevet i kart eller rutebeskrivelser, de var kun tegnet inn i terrenget ved hjelp av blå merker, kvisting og stirydding. Det fantes ingen ekstern tekst som fortalte om slike linjer i landskapet, men vandrerne fant likevel veien ved å lese seg frem i skogens interne tekst. Janson beretter om hvordan vandrerne tok de blå stiene fatt.

Men, som sagt, publikum kom og kom i massevis. Vi rakte ikke å få stien ferdig før publikum var der. I flere avsnitt manglet i stor utstrekning eldre stier. Man var henvist til å rydde ny vei gjennom kratt og ulenne. Nettopp slike steder viste det seg hvilken teft folk hadde for å opdage våre «blå stier» – uten spor av bekjentgjørelse. Og nu – se bare på de bredt tiltråkkede stier som gjennomkrysser store områder hvor det for 10-12 år siden bare fantes et kutråkk hist og her.⁵⁹⁰

Friluftsklubbens stier oppsto på ulikt vis. Enkelte ganger dannet de ruter ved å merke eksisterende stier, andre måtte de rydde. Kanskje tok de da utgangspunkt i kutråkk og lagde et system ut av dem, lagde gjennomgående linjer i landskapet ved å male på trær i jevne mellomrom bort igjennom skogen. Å rydde vanskelige passasjer tok tid, og vandrerne fant stiene før de var ferdige. Stiene var kanskje usynlig langs skogbunnen, men de blå ringene på trærne viste vei. Langs dem gikk rutene som var skrevet inn i landskapet. Innskriften på trærne og på skiltene gjorde stien bred. Det som bare hadde vært spredte dyretråkk ble av vandrerne tråkket opp til å bli stier for mennesker. I ytterste forstand kan vi kanskje slikt sett også forstå menneskene som en slags bevegelige objekter, orkestrert vandrende langs linjer i foreskrevne former, ført inn på bestemte, tildelte baner som tok dem gjennom skogen. Disse linjene i landskapet, som bandt ulike steder sammen som ruters startpunkt, mellomstasjoner og endestopp, var skrevet inn – skrevet inn i terrenget eller på papiret, som regel begge deler.

Dannelsen av rutene innebar en storstilt tilrettelegging av landskapet. Det gjorde nye og lite kjente deler av terrenget tilgjengelig, ja i det hele tatt gjorde rutene omegnen tilgjengelig for en bredere del av befolkningen. Tilgjengeligheten ble etablert blant annet gjennom avisene, som jevnlig

---

⁵⁹⁰ Janson, *De blå stier*, 31.

berettet om rutearbeidet, slik for eksempel *Aftenposten* gjorde det sommeren 1932:

Aldri har det været så greit fremkommelig i omegnen som i dag, efter at Turistforeningen og Friluftsklubben har tatt skogmerkingsarbeidet op. De blåmalte merker lyser på trærne. Alle skiltene forteller hvor det bærer hen. Det er et nett av ruter. Vi har ypperlige karter. (...) Nattekarverer har vi også en del av.⁵⁹¹

Artikkelen var ledsaget nettopp av et av kartene det henvises til, nemlig DNTs kartskisse over Krokskogen. En kortfattet oversikt over turer på Krokskogen avsluttet artikkelen. Aldri har det vært så fremkommelig, konkluderer artikkelforfatteren. Et nett av ruter var lagt utover terrenget og det fantes gode kart som viste hvor de gikk. I følge Janson var det et mål for Friluftsklubben å trekke nye områder innunder folkets friluftsterreng, som han formulerte det i Østmarksbrosjyren klubben utga. De ville vise vei og lede strømmen ut av «de mest slitte over på nye og ukjente stier».⁵⁹² Det virker som om de hadde lyktes i det prosjektet. Spørsmålet i vår sammenheng blir om ikke rutene hadde bidratt til mer enn økt fremkommelighet og økt ferdsel, om det ikke også hadde bidratt til en mer grunnleggende endring av omegnen. Friluftslivsorganisasjonenes egne betenkeligheter med rutemerkingen og publikums reaksjoner på den kan tyde på nettopp det.

En endret persepsjon av landskapet

Den primære intensjonen med ruteetableringen var i utgangspunktet å lede vei. Vi har sett på hvordan rutene nettopp bidro til å lede bevegelser og dessuten utvide friluftslivsterreng i Oslo omegn. De var selve kjernen i tilretteleggingsarbeidet i omegnen. Men det var mange som ikke syntes dette var et udelt gode, de hverken likte opplevelsen av å bli ledet langs forutbestemte spor eller den endringen av skogen det å følge rutene medførte. Ikke alle satte pris på oppmerkingsarbeidet Friluftsklubben hadde satt i

---

⁵⁹¹ Ole-Falk Thorbjørnsen, «Krogskogen og Bernhard Herre», *Aftenposten*, 30.06.1930.

⁵⁹² Alfred Janson, *Østmarken: Paa kryss og tvers i de skønne, ensomme trakter øst for Oslo*, (Oslo: Friluftsklubben, 1926).

gang. Som vi så, skrev Hjalmar T. Larsen at det hadde «lydt mange verop over blåmerkingen».⁵⁹³ Hva var bakgrunnen for disse klagene?

Ambivalens

Også Friluftsklubbens medlemmer var bevisst de reaksjonene som gjennom årene hadde kommet. Når Janson i *De blå stier* beskriver arbeidet klubben hadde utført, er det tydelig at medlemmene hadde fått høre veropene fra tid til annen.

Man må huske på, at vi ved vårt initiativ hadde budt publikum et nytt innslag i naturen – en gave, som kanskje mange ikke satte pris på. Det manglet da heller ikke på protester fra fintfølede naturvenner, som foretrakk en mest mulig uberørt natur. Denne sympatiske tanke var ingen nærmere enn vi til å forstå og respektere. Men på den annen side var vi besjelet av en fast overbevisning om, at arbeidet måtte utføres – et offer måtte til, for å få den store masse ut i naturen. Det var ikke allemanns sak å gå i fjellet, for turistforeningens kjære varder viste vei – men skogen er heller ikke å spøke med for de fleste; det viser tilfelle den overbefolkning som har hersket på visse almenkjente stier i Oslo omegn og som senere hurtig tok «de blå stier» i besittelse.⁵⁹⁴

Som sitatet viser, manglet det ikke på protester, protester klubben i og for seg sympatiserte med, men som ifølge Janson ble overstyrt av klubbens kall om å få massene ut i naturen, og ut av «visse almenkjente» stier. Janson sammenlikner Friluftsklubbens merkearbeid med DNTs innsats for å åpne fjellet for befolkningen. Friluftsklubben hadde da også forsøkt seg frem med varder i skogen før de falt på den blå fargen som best egnet. For mange er ikke skogen til å spøke med, mener Janson, men Friluftsklubbens blå stier viser vei. Det lyder merkelig at klubben som tok initiativet til å merke opp Marka, et prosjekt de og særlig Janson la ned svært mye arbeid i, skulle forstå protestene mot oppmerkingen bedre enn noen. Ingen forsto bedre enn dem trangen til uberørt natur, hevdes det. På en annen side var jo dette klubben som arrangerte over 100 turer i året, de hadde vandret og utforsket Marka i over ti år. Janson gir også uttrykk for de samme tankene i *Kart og kompas* i en kort turberetning med tittelen *Utenfor alfarvei*.

---

⁵⁹³ Larsen, «Ruter i Oslo-marka», 193.

⁵⁹⁴ Janson, *De blå stier*, 19-20.

Ennu er det anledning til å finne sine egne veier i Oslo omegn for den som elsker den uberørte skogs stemning og overraskelser. Det er prisværdig og gledelig hvordan det store publikum, ved hjelp av Friluftsklubbens «blå-ruter», har erobret de herlige skogtrakter i Oslo omegn i de senere år. Men de mest pasjonerte naturelskere befinner seg først riktig vel, når de streifer fritt om på sine egne «veier», går på opdagelse for om mulig å få et glimt av skogens eget liv.

Friluftsklubben hører til disse.⁵⁹⁵

Det er en interessant ambivalens som kommer til uttrykk her. Janson gleder seg over den betydning oppmerkingen har hatt for oppblomstringen av de brede massenes friluftsliv i Marka. Samtidig forsikrer han leseren om at det ennå fantes muligheter for «de mest pasjonerte naturelskere», nesten på tross av det arbeidet Janson selv har vært med på. Vi ser her en bevissthet om at klubben har vært med på å endre skogenes karakter. Endringen ligger i skillet mellom uberørt og tilrettelagt natur, mellom selvstendig oppdagelsesferd og tryggheten de blå stiene skapte. Slik han beskriver det, virker stiene å medføre en endring i følelsen av å vandre, men også i selve erfaringen av skogen og landskapet.

Endringen var såpass stor at Janson var ambivalent til hvor mye de skulle merke. Når han i *De blå stier* forteller om oppmerkingen i Østmarka, nevner han at det kanskje kan være lurt å la visse områder, som «de vidstrakte Enebak- og Rælingskoger», stå igjen umerket «– et broket og uryddig terreng, og ennå praktisk talt ubetrådt av turistens fot. Det kan være et spørsmål om ikke dette område burde ha vært bevart for dem som måtte ha trang til å søke ut i den store ensomhet.» Men de kunne likevel ikke la området stå helt i fred. «Klubbens vedkommende har dog ansett sig forpliktet til, i det minste, å føre en gjennomgangsrute helt frem til Enebak kirke.»⁵⁹⁶ Janson stiller altså spørsmål om hvorvidt de østlige delene av Østmarka kanskje skulle bli stående slik det er, beholde det som landskap hvor «den store ensomhet» råder. Friluftsklubben hadde vært i alle deler av omegnen og malt med sine pensler, mens andre organisasjoner hadde tatt seg av Vestmarka og strøkene utenfor. Kanskje dette terrenget skulle få stå uforandret, «broket og uryddig», og ikke organisert og strukturert som

---

⁵⁹⁵ Janson, «Utenfor alfarvei», *Kart og kompas* 1934, nr. 7.

⁵⁹⁶ Janson, *De blå stier*, 25.

resten av Østmarka, hvor Friluftsklubben hadde laget et «nettformig ruteanlegg», en «åpen naturpark, med naturlige stier på kryss og tvers».⁵⁹⁷ Det var kanskje ikke bare ensomheten, det å søke steder der ingen andre var, men også motstanden mot følelsen av noe tilrettelagt som reiste spørsmålet. Motstand hadde klubben og de andre som merket stier og dannet ruter fått føle på.

Motstand

Under det første tiåret etter at merkearbeidet var satt i gang, dukket det av og til opp mishagsytringer. Motstanden kom også til uttrykk gjennom ødeleggelse av skiltene som var satt opp i skogen.⁵⁹⁸ Janson bruker i *De blå stier* en del plass på kritikken som var kommet under årene, men også da han skrev klubbens 25-årsskrift 12 år senere, henviste han til stridighetene.

Dengang da F.-K. begynte å sette disse bokstavelige merker etter seg, ble det endel strid om berettigelsen av slike inngrep i naturen. Ekte friluftsfolk og naturvenner, som godt kunde klare seg uten den slags veiledning, vilde helst ha skogen for seg selv, uten skjæmmende innslag. – Ja, det ble endog hevdet, at den som ikke kunde ta seg frem på egen hånd burde holde seg hjemme.

Motstanderne kalles smått overbærende «ekte friluftsfolk og naturvenner». Janson kunne nok sympatisere med dem, medlemmene i hans egen klubb var jo som kjent egentlig blant dem. Men han fant kritikken å være «en temmelig egoistisk oppfatning». «Enhver naturvenn vil selvfølgelig foretrekke en mest mulig uberørt natur. Men det er jo en kjent sak, at hovedmassen av mennesker ikke klarer å orientere seg i skogen.»⁵⁹⁹ Motsetningen mellom naturvenner og den brede massen virker å være en grunnleggende motsetning for Janson. Førstnevnte foretrekker per se uberørt natur, mens folk flest må ha en tilrettelagt natur for i det hele tatt å kunne oppsøke den. Janson havner på flertallets side.

Ser vi etter i avisene finner vi ikke så mange tilfeller av direkte kritikk av Friluftsklubben. Kritikken kan selvfølgelig ha kommet til uttrykk på andre måter enn gjennom avisinnlegg, så det behøver ikke være slik at

---

⁵⁹⁷ Janson, *De blå stier*, 5.

⁵⁹⁸ «Årsberetning for 1934», i *Den Norske Turistforenings årbok 1935*, 264.

⁵⁹⁹ Alfred Janson, *Friluftsklubben gjennom 25 år*, 20.

Janson overdrev motstanden. I *De blå stier* siterer han fra to tilfeller av kritikk i avisene. Leser vi disse får vi et innblikk i hva kritikken gikk ut på. Den første er en direkte kritikk av Friluftsklubben, den andre er mer en generell kritikk av for sterk tilrettelegging.

Den første kritikken falt da Friluftsklubben hadde gått inn for å utbedre stien mellom Bjordammen og Slakteren i Nordmarka. Utbedringen bestod i omfattende klopplegging og krevde en del penger. Klubben arrangerte bøsseinnsamling og gikk ut i dagspressen og oppfordret folk til å bidra.⁶⁰⁰ Arbeidet med stien fikk Kristian Vilhelm Amundsen til å reagere. I *Tidens tegn* fikk han trykket et innlegg med tittelen «Ødelæg ikke Nordmarkens idylliske skogstier: Friluftsklubben bør finne andre felter for sin virkelyst». Amundsen, Skiforeningens forhenværende sekretær og redaktør av dennes årbok, var en gammel nordmarkstraver. Han ønsket ingen inngrep på stiene.

De er ekte skogstier, de hører det virkelige, gode, gamle, uberørte Nordmarken til, det for hvis skyld vi drar indover. Vi har dem kjær slik som de er. Først naar vi slaar ind paa dem fra de flate, brede utbedrede stiene ved Bjordammen og Skjennungen føler vi os paa skauen. Først disse skogsstiene, ujevne, steinete kronglete og «elendige» gir os en motion og træning som en vei aldrig kan gi.⁶⁰¹

Også Amundsen gir uttrykk for hva forskjellen mellom det tilrettelagte og det uberørte har å si for følelsen av å vandre i skogen, å være «paa skauen». Han var redd for at stien skulle bli en «vei». Litt motvillig kunne han si seg enig i fordelene ved utbedringene som var gjort i området mellom Frognerseteren, Tryvann, Skjennungen og Ullevålseter. Dette hadde «jo paa sin maate sin berettigelse som forbindelsesveier mellem Tryvandsbanens øverste stationer og Skjennungshytten», men han fant at det fikk holde. Det virker å være prisen på utbedringene som bekymret Amundsen, noe som skapte forventninger om omfattende tilrettelegging i fremtiden. Denne var jo også satt meget høyt, 2000-3000 kroner. Amundsen var av den formening at 50 kroner fikk være tilstrekkelig og avsluttet med en oppfordring: «Kjære unge velmenende Friluftsklubb, la

---

⁶⁰⁰ Se. f.eks. *Arbeiderbladet*, 3.08.1926.

⁶⁰¹ K. Vilh. Amundsen, «Ødelæg ikke Nordmarkens idylliske skogstier: Friluftsklubben bør finne andre felter for sin virkelyst», i *Tidens tegn*, 09.08.1926.

vore gamle Nordmarksstier i fred.»⁶⁰² Friluftsklubbens formann, O.J. Berg, rykket noen dager senere ut i avisa mot innlegget og dets «tendensiøse overskrift». Han forsikret Amundsen om at det ikke var noen «metervei, som Tryvandsveianlægget» det var snakk om. «Men stien over Rundmyr, denne Nordmarkens mest befærdede sti», var i behov av utbedring. Det hadde sågar vært en rekke ulykker på denne stien de seneste årene.⁶⁰³

Kritikken fra Amundsen virker først og fremst å være et uttrykk for en angst for fremtiden for hans kjære Nordmarka. Han ønsket ingen sterke utbedringer av stiene i retning av å bli noe som liknet på veier. Det fikk rekke med det som var blitt gjort, i Tryvannsområdet, med stier som «passer for de smaa spaserter søndag formiddag og let skotøi».⁶⁰⁴ Slik sett kunne han sies å bekrefte den motsetningen mellom naturelskere og massene Janson definerer. Amundsen var blant dem som søkte de «ekte», «kronglete» stiene, mens massene gikk på «veiene» i «lett skotøi». Men at Janson trekker frem innlegget som kritikk av blårutene treffer likevel ikke helt. Amundsens kritikk grunnet i en frykt for fremtidens utvikling, det var ikke kritikk av Friluftsklubbens merkearbeid som sådan. Motstanden hans var heller rettet mot det som var blitt gjort i Holmenkollbanens nærhet, som kunne betraktes som en forlengelse av turist- og sosisetetslivet knyttet til Voksenåsens anlegg, en kultur som hadde vært der siden slutten av 1800-tallet og som Friluftsklubben hadde lite med å gjøre. Berg forsikret Amundsen om at det ikke var utbedringer av slik art det var snakk om. Det som gjorde arbeidet så omfattende og kostbart var jobben med å legge klopper, ikke lage «veier».

Janson treffer bedre når han trekker frem det andre avisinnlegget som eksempel på motstanden. Det er en kritikk av all tilrettelegging av natur. I *De blå stier* bruker Janson mye plass på å sitere fra dette innlegget. Det hadde tittelen «Den uberørte natur» og sto på trykk i *Aftenposten* sommeren 1929.⁶⁰⁵ Forfatteren var anonym og underskrev med pseudo-

---

⁶⁰² Amundsen, «Ødelæg ikke Nordmarkens idylliske skogstier».

⁶⁰³ Ole Johs Berg, «Nordmarkens skogstier», i *Tidens tegn*, 16.08.1926.

⁶⁰⁴ Amundsen, «Ødelæg ikke Nordmarkens idylliske skogstier».

⁶⁰⁵ «Den uberørte natur», i *Aftenposten*, 20.07.1929.

nymet *Fjellvandrer*, men kritikken gjaldt ikke bare tilretteleggelsen av fjellet, både «tur i skog og fjell» var tema. Tilretteleggingen led under en viss tendens, hevdes det. «Tendensen er øiensynlig å sette mest mulig av sivilisasjonens stempel på den natur, som alle ekte fotturister ønsker sig mest mulig uberørt.» Også her dukker det opp en distinksjon mellom ekte fotturister og andre. Ett av disse sivilisasjonens stempler var malerpenselens merker. «Særlig den overhåndtagende opmerkning med maling på trær og stener er det nu snart all mulig grunn til å opta til diskusjon.» En av dem forfatteren anser som motparten i denne diskusjonen er Andersen Aars, som også siteres i innlegget. Det var bare tilsynelatende at oppmerkingen var av det gode, mente forfatteren. Riktignok brakte man folk ut på tur, men det bidro ikke til å lære opp folk i hvordan å ferdes, «man lærer intet på denne måten». Det forfatteren siktet til var evnen til å orientere seg og finne veien, særlig ved bruk av kart og kompass. «Et utslag av falsk humanitet er det, når man hevder, at den uøvede ved hjelp av all denne merkning og maling kan gjøre de samme turene, som de mere øvede greier uten. Ja, hvis det er nogen fordel: å gjøre alle like gode.» Denne formen for bjørnetjenester var typisk for «tidsånden». Nei, folk skulle gradvis selv lære seg kunsten å ferdes i vanskelig terreng, det var da det ble «god sport». «Det fører et pust av å være ute på opdagelsesreise med sig, hvor den enkeltes dyktighet og erfaring får anledning til å utfolde sig. Det er det nye og ukjente, det primitive og uberørte som frister og lokker jo sterkere dess mere erfaring og øvelse en har.» Kritikken gikk således på det misforstått pedagogiske ved merkingen, det hemmet snarere enn fremmet orienteringsferdighetene. Dessuten ødela det «spenningsmomentet» ved orienteringen. Til sist ødela det erfaringen av naturen. Merkingen var sivilisasjonens stempel, som tok bort naturens «primitivitet og urørthet». Kritikken bekrefter altså den ambivalensen Janson ga uttrykk for. Dannelsen av ruter gjorde noe med naturen, den var ikke lenger uberørt. Penselens berøring av en liten andel av skogens tusener av trær virker å være nok til at hele skogen var berørt.

Det *Fjellvandrer* siterer Andersen Aars på, er hans funderinger rundt tettheten av merkingen i skogene fra artikkelen jeg tidligere har vist til, basert på hans foredrag om skogmerkingssaken i 1928. Av det Andersen Aars skriver, er det igjen tydelig at merkingen er et tema mange har sine

meninger om. Lederen av Skogmerkingskomiteen har tydeligvis fått en rekke tilbakemeldinger på hva folk tenker om merkingen. Selv har Andersen Aars og de ansvarlige for merkingen prøvd å finne den riktige balansen.

Selvfølgelig vil der alltid være delte meninger både om merkene står tett nok og om der er satt avvisere overalt hvor der kan være tvil om den riktige vei ved et veikryss. Men dette lar sig vanskelig endre, for jeg har ved de fra de forskjellige hold – skriftlig og muntlig – innsendte kritiske bemerkninger fått et bestemt inntrykk av at jo nøiaktigere en vei er merket, jo mindre passer turistene selv på om de går i øst eller vest – de føler sig snarere som om de gikk i en bys velordnede gater og bryr sig derfor overhodet ikke lenger hverken med retning, kart eller kompas. Men dette finner jeg hverken er eller bør være meningen, og selv om særlig Nordmarka stadig besøkes av flere helt uøvede fotgjengere, nogen Slottspark behøver Turistforeningen ikke å gjøre den til.⁶⁰⁶

Det er ikke entydig nøyaktig hva kritikken inneholdt ut ifra det Andersen Aars skriver. Noen mener tydeligvis merkene ikke kommer tett nok og at skiltene burde vært flere. Men når det gjelder det motsatte standpunktet, er det ikke klart hvorvidt det er innholdet i tilbakemeldingene eller om det er Andersen Aars eget «inntrykk» basert på dem. Er det klagene på at merkingen ikke er god nok som får ham til å mene at vandrerne må ta mer ansvar selv, eller er det kritikk på linje med overnevnte innlegg i *Aftenposten* som har kommet? Uansett har han selv kommet frem til det standpunkt at jo tydeligere det er merket, jo mindre bryr vandreren seg med kart og kompass. Det dreier seg om orientering, men det handler også om opplevelsen av skogen. Nordmarka skal ikke være noen Slottspark, å vandre langs stien skal ikke være som å vandre langs byens gater. Som Janson og Friluftsklubben er Andersen Aars klar over at inngrepene de gjør i Marka har en eller annen innvirkning på landskapet og erfaringen av det, utover det å gjøre den lettere tilgjengelig og oversiktlig for massene. Det handler om den følelsen det gir å bevege seg langs de strukturerte linjene i landskapet, som «i en bys velordnede gater». Persepsjonen av terrenget endres. Men også selve landskapet endres gjennom de merkede stiene, ikke bare på et lokalt nivå, ved at inngrepet lager «gater» ut av stiene, men også landskapet som helhet ser ut til å endres. Ut ifra det vi

---

⁶⁰⁶ Andersen Aars, «Fotturer i Oslo omegns skoger», 226.

leser i et kåseri i *Dagbladet* i 1936, er det ikke sikkert at friluftslivsorganisasjonene hadde lyktes i ikke å gjøre Marka til en park.

Blått i blått

Kåseriet er signert M. G.-gg, Mumle Gåsegg, Johan Borgens alter ego. Borgen var journalist i *Dagbladet* og sentral i å bestemme avisas profil på 1930-tallet.⁶⁰⁷ Det var skrevet i anledning Oslomarka Friluftsråds etablering dagen i forveien. Stykket har tittelen «Blått i blått» og er ledsaget av en karikatur signert Per Krohg som viser et aldri så lite kaos i skogen, hvor søkende mennesker virrer rundt blant trær med merker på. Denne tilsynelatende forvirringen er tema for kåseriets andre del, hvor Borgen definerer «en blivende oppgave» for fremtiden, «– det er å ta sig av omegnen til bevarelse og en viss øking av fremkommeligheten». Denne oppgaven er det Friluftsklubben som de siste ti årene har tatt seg av, forteller Borgen. Men de har gjort det med litt for stor iver.

Saken er at Friluftsklubben har gått til sin gjerning med stor energi, med riktig stor energi sogar. Til å begynne med var det vel ideen å merke enkelte hovedruter gjennom Nord-, Øst- og Vestmarka med blåmaling på trærne, så også de mindre skogkyndige kunde ta sig frem uten risiko for å bli i skauen resten av livet. Selv dette satte skogsbjønner av den mer inngrodde sorten sig sterkt imot. Skal vi ikke engang få ha skauen i fred? sa de. Og kan ikke folk ta sig frem uten blåmaling så kan de lå være å gå i skauen.⁶⁰⁸

Igjen får vi et inntrykk av at mange har vært kritiske til merkingen. Det tyder på at det nok har vært et tema som ofte hadde vært oppe gjennom det siste tiåret. Borgen sympatiserer ikke med en slik holdning han heller, men lurer på om kritikerne kanskje kunne ha noe rett i sine bekymringer. «Siden er mange stier blitt merket, og vi minnes skogsbjønnes sure brumming: Fikk de rett allikevel?» Også Borgen trekker frem dette med bruken av kart og kompass. Det er noe folk aldri gjør lenger, det trengs ikke, så godt merket som Marka er, men dermed taper man noe også. «Morsom og spennende som sport, og i høi grad utviklende for ens evne til

---

⁶⁰⁷ Simen Skjønberg. «Johan Borgen: journalist i *Dagbladet*», i *Utskjelt og utsolgt: Dagbladet gjennom 125 år*, red. av Hans Fredrik Dahl, Gundleiv Forr, Leiv Mjeldheim og Arve Solstad (Oslo: Aschehoug, 1993), 436.

⁶⁰⁸ M. G.-gg., «Blått i blått», *Dagbladet*, 18.04.1936.

iakttagelse av landskapets detaljer.» I tillegg til at man mister gleden ved orienteringen, er det også ting ved landskapet som forsvinner. Man betrakter det på andre måter, øver seg ikke i å se dets detaljer. Merkingen er av det gode, mener Borgen, men han er av den mening at terrenget nå er så godt merket at man *likevel* kan gå seg vill, ikke på grunn av manglende bruk av kart og kompass, men forvirrende merking.

For her kommer den andre mangelen ved for meget merking: den at så mange merkede stier krysser hverandre. Det blir så mye veiledning at en blir rent vill-ledet .... Merkingen skulde følge noen faste hovedårer som tjente som skjelett i kartlandskapet. Nå er det blitt så mange fine ribbein på skjelettet at en kan få følelsen av å gå i en labyrint.⁶⁰⁹

Borgen mener at Friluftsklubben har gått utover det som var den opprinnelige hensikten, noe som var å merke bare de store hovedrutene gjennom Marka. Det er uvisst hvor han har dette fra, han er uansett uenig i resultatet og råder klubben til «å la en del av merkingen forfalle i den tiden som kommer».⁶¹⁰ Borgen er grunnleggende positivt innstilt til Friluftsklubben og de andre som nå har sluttet seg til det nystiftete Friluftsrådet, det han kaller en «bevisst romantisk bevegelse», men de må legge bånd på seg. «I det hele tatt er der grunn til å ønske de energiske romantikerne velkommen i vår tid. Men spar på blåmalingen, er De snild.»⁶¹¹

Borgens karakteristik av landskapet er interessant. Den stemmer overens med det bildet vi har sett på gjennom de forutgående sidene, både det bildet oppmerkerne selv og deres kritikere tegner av landskapet. Borgens versjon av dette er et skjelett som metafor. Ved siden av skjelettmetaforen er også «kartlandskapet» en spennende og talende term. Det virker på én og samme tid å sikte til både kartet og landskapet det er et kart over. «Skjelettet i kartlandskapet» peker dermed på den sammenfallet jeg har fokusert på i det foregående, nemlig det mellom linjene på kartet og linjene i terrenget. I Borgens karakteristik av Marka blir rutene som et skjelett som bærer det hele. Endrer skjelettet seg, endrer helheten seg. Etter hans mening er endringene nå for omfattende, for mange stier, de «mange

---

⁶⁰⁹ M. G.-gg., «Blått i blått», *Dagbladet*, 18.04.1936.

⁶¹⁰ M. G.-gg., «Blått i blått».

⁶¹¹ M. G.-gg., «Blått i blått».

fine ribbein», løper nå gjennom landskapet. Følelsen det skaper er ikke å ettertrakte, det kan bli som å gå i en labyrint.

Infrastrukturen og superstrukturen

Slik jeg leser det, beskriver Borgen det vi kan kalle landskapets *infrastruktur*.⁶¹² Det nett eller system av stier som går gjennom landskapet og forbinder de ulike lokalitetene i landskapet med hverandre, som plassene og hyttene i Marka, stasjonene på offentlige kommunikasjonslinjer, utfartsveiene fra byen, osv. Alt dette som ses på kartet over det samme landskapet, med linjer som løper mellom landskapets dominerende steder og knytter dem sammen. Med utgangspunkt i materiell-semiotikken kan vi fortolke Oslomarka som en helhetlig struktur, et nettverk satt sammen av en lang rekke materielle objekter, tegn og aktører. I et slikt perspektiv gjør det noe med hele strukturen når man danner nye forbindelser og kutter andre. Etableringen av ruter kan betraktes som en teknikk som gjør nettopp det. Ett element ved denne teknikken var å skrive inn nye, svært synlige tegn i landskapet.

Studiet av tegns betydning i relasjon til hverandre er semiotikkens felt. Inspirert av materiell-semiotikken, er et poeng i avhandlingen at dette ikke behøver å avgrenses til språket. Betrakter vi det å etablere ruter som en måte å skrive på, får vi øye på den semiotiske karakteren ved Markas eksistens. Rutene er skapt av, og skaper, linjer – linjer på papiret: setningene som beskriver dem og strekene på kartet; og linjene i landskapet: stiene som løper gjennom det. Dette perspektivet forsterkes ved å ta i bruk begrepet om innskripsjon som betegnelse på skriveprosessene. Det understreker skrivings materielle karakter, innskriften i materielle ting. Aktørene i mellomkrigstida gikk til verket med pensler og malerspann, de malte blå ringer på trærne og skrev inn navn, tall, piler og symboler på skilt. Forståelsen av dette som en type innskripsjon bekreftes av at skriften på slike skilter ofte ses som fordypninger i materialet skiltene er laget av,

---

⁶¹² Dette er på linje med Slagstads betraktning: «Ved rekken av klubbhytter og offentlig tilgjengelige sportskafeer og det gradvis utbygde løypenett – blått for sommer, rødt for vinter – ble det gradvis lagt en infrastruktur for det som skulle bli en sosialdemokratisk naturpark». Rune Slagstad, (*Sporten*), 234.

bokstaver bokstavelig talt skrevet inn i treet eller metallet. Perspektivet kan utvides til å innbefatte stien selv, den vegetasjonsfrie linjen av jord, røtter og stein gjennom landskapet, tråkket opp og holdt åpen av en endeløs serie av vandrere som følger de samme rutene. Det blir kanskje fremmed å betrakte dette som en form for skriving, et føttenes pennestrøk, men disse nakne linjene i skogbunnen er uansett koblet til en eller annen form for skriving, om vandreren nå følger merkene og skiltene, leser rutene på kartet eller fortolker linjene i jorda som tegn på at veien går der.

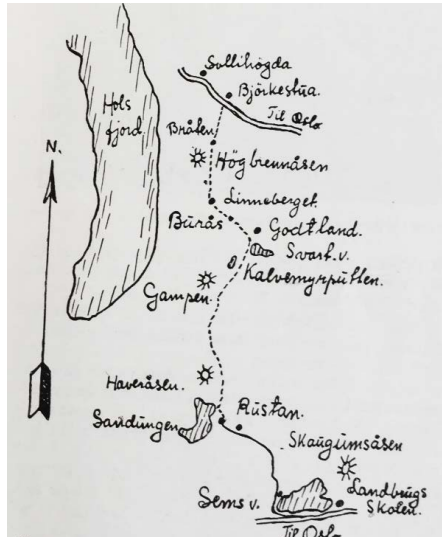
Fortolkningen av stier som inskripsjon ser vi også hos Christopher Tilley i *Phenomenology and Landscape*, hvor han sammenlikner vandring med talehandlinger. Handlingen å gå er som å skrive i underlaget, det setter spor i landskapet i form av inskripsjoner. Hvis det er en sterk sti (a strong path) vil den holdes åpen av en lang rekke slike talehandlinger, slik en sterk tekst (a strong text) holdes åpen av gjentatte lesninger. «A journey along a path can be claimed to be a paradigmatic cultural act, since it is following in the steps inscribed by others.»⁶¹³ Å følge stien mellom landskapets ulike lokaliteter er slikt sett en måte å bekrefte tegnenes relasjon til hverandre på. Nå fantes det naturligvis stier i skogen fra før, og nye stier ble skapt eller gjort bredere uten at de var «blåruter». Det er mange grunner til at stier går der det går. Poenget her er å vise kraften i det å skrive, følgene det hadde å lage og beskrive ruter.

Én følge var at det styrte folks bevegelser gjennom landskapet. Det uttalte formålet var på den ene siden å få flere mennesker ut i Marka, på den andre siden å lede folk ut av de områdene hvor folk klumpet seg sammen. Rutene skapte en bestemt infrastruktur som menneskene beveget seg langs. Men denne infrastrukturen gjorde mer enn å styre bevegelsene. Jeg har vist hvordan ulike individer ga uttrykk for at det endret persepsjonen av landskapet. Ikke bare fordi de blå stiene medførte at folk ikke måtte orientere seg frem på egen hånd lenger, men fordi det ble opplevd at rutene omskapte den uberørte skogen til et tilrettelagt landskap. Hva ligger til grunn for denne omskapingen?

---

⁶¹³ Christopher Tilley, *A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments*, (Oxford: Berg, 1994), 29-31.

I henhold til perspektivet jeg inntar i avhandlingen, er det å skrive å skape, det er å tilføre noe nytt til verden. Ifølge Kristin Asdal er fokuset på

Figur 3. Ruteskisse i Ruter for fotturister i Oslo omegn

det det nye, det hun kaller *The philosophy of adding*, helt sentralt i tilnærmingen til studieobjektet innenfor materiell-semiotikken, eller det mer vanlige idiomet aktør-nettverksteori.⁶¹⁴ Dannelsen av ruter er en form for inngrep i naturen. Tegnene på trærne trer tydelig frem i landskapet, det samme gjør sporene i skogbunnen. Det er altså klart at stimerkingen gjør noe med landskapet, landskapet endres, i alle fall i en ganske lokal forstand, nemlig langs disse linjene som løper gjennom det. Men jeg vil hevde at endringene også virker på et mer overordnet plan. Hvis vi kaster et blikk på kartet, så er de røde og blå strekene et dominerende trekk ved representasjonen av landskapet. På de enkle, svart-hvite kartskissene som følger med rutebeskrivelsene er de enda mer dominerende. Enkelte tegninger, som den i Kjenn Ditt Lands utgivelser,⁶¹⁵ er så kraftig reduserende at rutene har den enerådende rollen i fremstillingen. Her er terrenget ganske enkelt omvandlet til en naken, hvit bakgrunn, formasjonene kommer ikke til syne. Mens på oversiktskartene utgitt av DNT er formasjonene bare antydnet. Et konvensjonelt kart, derimot, fremstiller terrenget med høyde-koter, fargekoder og symboler. Stiene er tegnet inn så nøyaktig som mulig i de traseene de følger. Men den relative bredden på stiene er meget forandret. Hvis bredden på streken som symbol-iserer stien på et 1:50,000 kart for eksempel er en millimeter bred, ville det bety at den i terrenget skulle være 50 meter bred, en halv millimeter 25 meter. Det

⁶¹⁴ Kristin Asdal, «Contexts in Action: And the Future of the Past in STS», i *Science, technology, & human values* 37, nr. 4 (april 2012), 384.

⁶¹⁵ Grimeland (red.), *Ruter for fotturister i Oslo omegn*.

stemmer naturligvis ikke. Det er en av kartspråkets konvensjoner at vi godtar at det ikke er meningen at akkurat dette størrelsesforholdet skal stemme. Men det er like fullt et moment som gjør at rutene fremstår som så dominerende på turkartet. Det er disse et turkart særlig skal presentere.

Det å kunne se landskapet ovenfra ga en helt annen oversikt enn tidligere, særlig fordi det nå var et nettverk av ruter lagt ut over det. Det er mye enklere å holde øye med hvor man er når rutene på kartet er merket opp i terrenget, det stiller langt mindre krav til vandrers orienterings-evner når man kan skille merket sti fra umerket. «Nu kan en vei i terrenget neppe bedre beskrives enn ved å sørge for, at den langs veien foretatte oppmerking straks tilkjennegir at det virkelig er den vei, hvis beskrivelse man har lest i en bok, og ved flest mulige retningskilter ved veikryss og ta-ta-veier.»⁶¹⁶ Selv om kartene ble mer nøyaktige utover på 1900-tallet, hevder jeg at det ikke var gjengivelsen og fremstillingen av terrenget som var det viktigste i denne utviklingen. Det var rett og slett fremstillingen av rutene selv. Som Onsager og Rustad skrev om Østmarka i *Til fots II*: «her er godt med skilter, og selv en ukjent kan klare sig med et oversiktskart der viser navnene på de viktigste lokaliteter».⁶¹⁷ Det visuelle bildet av rutene som dominerende trekk ved landskapet gjorde det håndterlig og overskuelig. Landskapet fløt ikke utover, men ble fiksert i faste mønstre som dannet ferdig etablerte forbindelser over store avstander.

Ved så se på kartet og lese på skiltene ser man at man ender opp på for eksempel Glåmene ved å følge merkene på trærne. Det stedet man for øyeblikket befinner seg, er forbundet med et helt annet sted på foreskrevne måter. Glåmene, som ikke er noe annet enn ei myr, får sin betydning blant annet fordi det her er et sti- og løypekryss, noe som forbinder myra til sentrale plasser som Kikut, Finnerud og Kobberhaughytta.⁶¹⁸ Stiene som Friluftsklubben, Turistforeningen og de andre foreningene ryddet, merket og etablerte i mellomkrigstida var en måte å lage slike forbindelseslinjer og gi steder mening i relasjon til hverandre. Et gitt punkt eller sted i landskapet

---

⁶¹⁶ Ludvig Andersen Aars, «Skogmerkingsaken: Et tilbakeblikk – Et fremtidsprogram», *Den Norske Turistforenings årbok* 1930, 238.

⁶¹⁷ Onsager og Rustad, *Til fots II*, 12.

⁶¹⁸ Stedet har også mening som snupunktet på den gamle femmilstraseen (2x25km) i Holmenkollen. <https://www.skiforeningen.no/marka/steder/?id=349>, (oppsøkt 14.11.2018).

fikk sin betydning fordi det inngikk i en gitt rute. Gjennom det var det strukket en linje som løp ut til andre steder: et utgangspunkt på grensen mellom byen og skogen, «innganger», som Hjalmar T. Larsen kalte det;⁶¹⁹ videre til dagens mål, kanskje en stue inne i skogen – «holdepunkter i terrenget»;⁶²⁰ og et endepunkt tilbake ved byens grense igjen. Ved å se på kartet kunne vandreren forestille seg selv et eller annet sted langs en linje på kartet, og videre se hvordan han var forbundet med andre punkter langt hinsides synsranden. Eller vandreren kunne lese et skilt hvor det sto avstand og retning langs merker av blått, som førte ham videre langs linjer noen allerede hadde bestemt for ham. Rutene var fastlagt og forankret i landskapet, de var delt inn i etapper og målt opp, rekkevidden for en dagstur var bestemt.

Vi leste tidligere hvordan flere opplevde at landskapet endret seg på grunn av rutene, hvordan det, hvis merkene sto for tett, kunne resultere i at vandringen i Nordmarka følte som å gå i byens gater eller Slottsparken. Mens andre mente opplevelsen av å gå på oppdagelse forsvant. Ett aspekt ved dette var at det nå faktisk fantes flere folk ute i skogene, noe som sannsynligvis virket hemmende på opplevelsen av å være ute på oppdagelsesferd. En annen ting var at merkingen så å si fratok de som ønsket å finne veien selv muligheten til det. Når «alle» kunne gå de samme turene ble mye av poenget borte. Blåpenselen, «sivilisasjonens stempel», gjorde nettopp Marka mer lik kulturen, lik byens gater og parker. Vi minnes Jansons karakteristikk av Østmarka: «Hele området er nu nærmest en naturpark, med stier på kryss og tvers – alle sterkt beferdet.»⁶²¹ Blåmalingen brøt ned skillet mellom natur og kultur. Den var jo et ledd i en sivilisatorisk tilrettelegging av naturen, slik jeg argumenterte for i del én. Tilretteleggingen gjorde Marka lik en park, hvor et systematisk nettverk av ruter var lagt over landskapet.

I nettverket fantes det dominerende steder, knuter som samlet nettverket og bandt det sammen på bestemte måter. Disse var først og fremst serverings- og overnattingsstedene, dit folk la turene sine. En del av

---

⁶¹⁹ Larsen, «Ruter i Oslo-Marka», 202.

⁶²⁰ Larsen, «Ruter i Oslo-Marka», 202.

⁶²¹ Janson, *De blå stier*, 24.

Skogmerkingskomiteens arbeid var nettopp å skaffe overnattingssteder i skogen. Sommeren 1929 berettet Andersen Aars om saken i et intervju i *Aftenposten*, som i en tid hadde fulgt komiteens arbeid. Komiteens formann fortalte at DNT hadde truffet foranstaltninger til å gjøre det mulig å benytte gårdene og plassene i omegnen som «turistkvarterer»: «Foruten selve oppmerksomheten står det på vårt program å treffe ordning med losjsteder rundt omkring i våre skoger. Arbeidet fra vår side vil nemlig ikke være fullstendig bare med å merke selve ruten, – det ville være det samme som å varde op ruter på fjellet uten å bygge hytter.»⁶²² Plassene i Marka hadde blitt benyttet av vandrere i lang tid. Særlig i Nordmarka hadde beboerne tatt imot vandrere, gitt dem forpleining og husrom siden 1800-tallets siste tiår.⁶²³ Som et ledd i skogmerkingsarbeidet skaffet DNT blant annet senger og sengetøy, laget avtaler om å holde av rom til besøkende og sørget for moderasjon i prisen for medlemmer av DNT.⁶²⁴ Det som før hadde vært en ordning for innvidde ble dermed satt i system og bekjentgjort, plassene ble omfortolket til «losji» og slikt sett omgjort til en del av rutenettverket. Dette eksemplifiserer hvordan merkingen av stiene inngikk i et større nettverk av tegn, teknikker og ting, praksiser, individer og institusjoner.

Slik sett virket altså stiene langt utover bare den flaten de dekket. Etableringen av rutene kan fortolkes dithen at de bidro til å endre landskapet som helhet. Stiene hadde ringvirkninger, den infrastrukturen som gjennom dem ble lagt gjorde at den helhetlige strukturen ble endret. Denne fortolkningen er i tråd med Gro Ween og Simone Abrams analyse av vandrekulturen DNT promoterer. I en artikkel som går det de mener er DNTs nasjonale prosjekt etter i sømmene, fortolker de rutemerking som en samling teknologier brukt av DNT til å forme landskapet på bestemte måter. «We can see the provision of lodges, way-marking, guides and maps as technologies that not only enable walkers to move easily from one place to another, but that tame the land into a predictable and unified landscape.»⁶²⁵ Til grunn tilnærmingen deres ligger det et maktperspektiv, informert av

---

⁶²² «Skal vi påny komme derhen at vi klarer en 8 dages Nordmarkstur for 10 kr?», i *Aftenposten*, 22.06.1929.

⁶²³ Se Moland, *Historien om Nordmarka*, 58ff.

⁶²⁴ Andersen Aars «Skogmerkingsaken», *Den Norske Turistforenings årbok* 1930, 238.

⁶²⁵ Ween og Abram, «The Norwegian Trekking Association», 163.

Latours begrep om «action at a distance», som dreier seg om hvordan aktører kan utøve makt over store avstander og gripe inn i steder langt borte fra en sentralisert posisjon, det Latour også kaller «center of calculation». ⁶²⁶ Latour bygger blant annet på Foucault sitt begrep om «governmentaliteit» og hans tanker om hvordan makt utøves i det moderne samfunnet, der befolkningen bringes til å internalisere makta gjennom former for selvdisiplinering. Ween og Abram bruker dette perspektivet til å fortolke hvordan vandrerne selv inngår i et sentralisert maktapparat, utøvd av DNT. Dette understreker hvordan vandrerne bekrefter det komplekse nettverket som er skapt, hvor bestemte måter å forestille, bevege og oppføre seg på, er nedfelt. Som de påpeker, ville DNTs tilrettelegging av norsk natur vært nytteløst uten vandrerne, «all these techniques are nothing without the walkers who enact them». ⁶²⁷ Jeg har villet understreke det samme for Oslo-marka sin del. Noen kritiske stemmer ytret motstand mot friluftslivsorganisasjonenes tilrettelegging, men den gemene hop tok stiene i hevd og bekreftet med det den tegnsettingen som var innskrevet i skogen. Fargen blå ble en integrert del av sommerens friluftsliv i Marka, slik rød ble for vinterens. «Sivilisasjonens stempel» gjorde Marka trygg og hjemlig for enhver.

Men det kunne altså bli for mye av det gode. Det var så mye blått at det ble forvirrende, mente Borgen. Vi får kanskje tro at det var spøkefullt ment, da han hevdet det ble som å gå i en labyrint, uansett bærer Borgens og de andre tekstene vitnesbyrd om at rutemerkingen endret Markas karakter. Det er vanskelig i dag å leve seg inn i hvordan Markas landskap uten merker og skilt den gang så ut, men fortolker vi tekstene fra den perioden da merkingen først skjedde, slik jeg gjør her, ser vi at det hadde en kraftig innvirkning. Innvirkningen fant dessuten delvis sted i tekstene selv, i og med at merkingsarbeidet ble gjort i og med dem, i rutebeskrivelser, kartskisser og turkart. Jeg har allerede påpekt forbindelsen mellom skrivingen av tekstene og innskripsjonen i landskapet, noe også Ween og Abram insisterer på. «In our view, these nature practices are inseparable: lines inscribed in guide

---

⁶²⁶ Latour, «Drawing things together», 60.

⁶²⁷ Ween og Abram, «The Norwegian Trekking Association», 164.

books and on maps are directly connected with lines inscribed in the landscape.»⁶²⁸ Denne forbindelsen er essensiell i fastforankringen av Markas ruter og landskap. Jeg har tidligere beskrevet hvordan materiell-semiotikkens perspektiv på tekster fokuserer på selve praksisen å skrive. Samtidig fanger perspektivet inn tekster og tegns materialitet, innringet av Latours begrep om *immutable mobiles*, det å skape stabile og uforanderlige ting. Vi så hvordan Borgen rådet Friluftsklubben til å la blåmerkene forvitte og forfalle, noe som riktignok peker på det faktum at merkingen hadde en holdbarhet som på ett eller annet tidspunkt gikk ut på dato. Merkingen krevde vedlikehold, noe Friluftsklubbens tekster også vitner om.⁶²⁹ Men Borgen overså den andre halvdel av merkingen. Tegnene på trærne korresponderte med tegnene på papiret, på representasjoner av Marka, trykt opp i tusener av eksemplarer. Omkampen om rutenes omfang var dermed allerede tapt. Latour benytter som sagt sine teoretiske perspektiver til å belyse disputer og kontroverser mellom historiske aktører, hvor han hevder inskripsjoner og dannelsen av *immutable mobiles* spilte en avgjørende rolle. Nå var ikke motstanden fra gamle «skogsbjønner» som ville beholde Marka slik den var, der den fremste kampen sto, men deres kritiske røster druknet like fullt i et overveldende hav av inskripsjoner. Selv om den eksisterende merkingen skulle forvitte, fantes nemlig merkingen innskrevet i landskapet andre steder. Disse andre stedene, representasjonene av Marka, virket tilbake på terrenget. Utstyrt med kart, fant stadig nye vandrerne stiene, trakk dem opp og holdt dem åpne. Og når vedlikeholdsarbeidet ble gjennomført i årene som kom, fungerte spesiallagde markeringsskart som planleggings-dokument, som slik sett ble førende for nye strøk med penselen.⁶³⁰ Representasjonen ble tatt tilbake til det den representerte, og det representerte ble brakt til å kopiere representasjonen, så å si. Terrenget måtte fås til å stemme med kartet. Ruteleggingen hadde altså en stabiliserende og bortimot irreversibel effekt på landskapet: når rutene først var der, ble de der, fordi representasjonene mobiliserte et stort antall tilhengere. For motstanderne av merkingen eller omfanget av merkingen,

---

⁶²⁸ Ween og Abram, «The Norwegian Trekking Association», 162.

⁶²⁹ Se. f.eks. *Kart og kompas* 1935, nr. 12

⁶³⁰ «Årsberetning for 1932», *Den Norske Turistforenings årbok* 1933, 281.

var det lite å gjøre. Turistforeningen meldte om hærverk på stiene i Vestmarka i 1934, hvor skilt var fjernet og merking malt over.⁶³¹ Vi vet ikke hvem dette var og hvilke underliggende motiver de hadde, i alle tilfelle er det sikkert at rutene var kommet for å bli. Man kunne forsøke å fjerne tegnene i terrenget som markerte rutene, men rutene fantes der uansett, innskrevet i tusenvis av eksemplarer av en rekke tekster.

---

⁶³¹ «Årsberetning for 1934», *Den Norske Turistforenings årbok* 1935, 264.

Systematisering. Etableringen av Oslos friluftsområde

Etableringen av ruter ble til en *merking og markering* av hva slags landskap omegnen skulle være: et turområde, først og fremst. Denne markeringen var nok ikke tiltenkt fra starten av, men skiltene og merkene på trærne ble snart en integrert og «naturlig» del av landskapet. Hvem kan i dag tenke på Marka uten samtidig å tenke på fargene rødt og blått og skilt med kjente og kjære stedsnavn på? «Blått i blått» ble for mange ikke en kilde til forvirring, men snarere til trygghet og en fortrolighet med landskapet. Markeringen gjorde sammen med kartleggingen landskapet til en synligere og tydeligere størrelse i befolkningens omverden. En viktig grunn til at jeg har ønsket å dvele ved etableringen av ruter og inskripsjonen i landskapet, er at jeg mener det utgjør et viktig ledd i den konstitusjonslogikken jeg forfølger i denne delen av avhandlingen. For at Osломarka skulle etableres som en entitet eller eksistens, var oppmerkingen en av dens eksistensbetingelser, nemlig gjennom måtene det ble skapt bestemte sammenhenger og relasjoner i landskapet på: rutene bandt landskapet sammen. Utover å vise vandrerne vei, innebar etableringen av ruter en semiotisk ordning av landskapet, noe som igjen skapte forutsetningen for en fastleggelse av det helhetlige bildet. Det er dette bildet jeg skal forsøke å beskrive i fortsettelsen.

Etableringen av ruter var en del av en større semiotisk prosess, der det etter hvert ble fastlagt hvordan ting hang sammen. Hvordan delte man inn landskapet, hvilke områder falt innunder hvilke navn, hva hørte med til den store helheten og hva falt utenfor, hvor løp grensene og hvem tilfalt ansvaret og eierskapet? Slike spørsmål ledsaget foreningenes arbeid med rutene og formet hvordan rutebøkene delte inn landskapets avsnitt, hva som var synlig på kartet og ikke, og hvordan aktørene delte merkearbeidet seg imellom. Ulike lokale turistforeninger fikk etter hvert ansvaret for å merke sine nærområder, mens DNT tok koordineringsjobben og ansvaret for terrenget bortenfor nærområdene.⁶³² Når det gjelder arbeidet i hoved-

---

⁶³² Årsberetning for 1926, *Den Norske Turistforenings årbok 1927*, 231.

stadens omegn, tok det noen år før samarbeidet mellom de ulike turistforeningene ble helt avklart. Som nevnt startet samarbeidet i 1927, men først på et møte mellom Friluftsklubben, DNT, Hønefos og Opland Turistforening, og Asker og Bærum Skikrets i 1931, ble ansvarsfordelingen i omegnen endelig fastlagt. Friluftsklubbens formann, Ole Johs. Berg, uttalte på møtet at klubben «som sin sone anså den del av Oslo omegn som kan nåes av <asfalttraverne> og hevdet at Den Norske Turistforenings arbeidsområde først burde begynne der disse ikke med letthet kunde komme frem».⁶³³ Betegnelsen *asfalttravere* er myntet på Oslos innbyggere og sikter til det nære friluftslivet, det som står i relasjon til byens asfalt og som ikke krever stor innsats for å nå. Det var hverdagsfriluftslivet og det var søndagsturen. Resultatet av møtet var at grensene for et slik område ble tegnet opp og at Friluftsklubben fikk ansvaret for dette.⁶³⁴ Jeg vil hevde at det er denne relasjonen mellom byen og Marka som er kjernen i disse semiotiske prosessene i mellomkrigstida, hvor Oslomarka fremstår som et mer og mer avklart objekt. Det var nettopp det som sto på spill for den systematiseringen og inndelingen av Marka jeg skal presentere i fortsettelsen: å bestemme grensene for og etablere Oslos turområde en gang for alle.

Etableringen av Oslomarka kretser rundt relasjonen mellom byen og dens friluftsområde. Friluftslivsorganisasjonenes tanke om å etablere et slik område var ikke tydelig uttalt fra starten av, men etter hvert som oppmerksomhetsarbeidet skred frem, fremsto det mer og mer som selve formålet. Det lå en demokratisk tanke til grunn for dette, som må ses i sammenheng med den allmenne demokratiseringsprosessen jeg gjorde rede for i del én av avhandlingen. I mellomkrigstida fikk en mye større andel av befolkningen mulighet til å praktisere friluftsliv og annen fritidssysse. Med voksende skarer, behøvde man både veilede nye utøvere av friluftsliv og dessuten spre den økende trafikken. Oslomarka var langt fra det eneste nærturområde som vokste frem i denne perioden. Som del av Skogmerkingsarbeidet hadde DNT kontakt med lokalforeninger som holdt til i byer som Kongsberg,

---

⁶³³ Årsberetning for 1931, *Den Norske Turistforenings årbok* 1932, 273.

⁶³⁴ Dette området var avgrenset med en linje gjennom Oslo-Hakadal stasjon-Svarten-Oppkuven-Heggeliset-Løvliset-Gyrihaugen-Fjellseter-Retlaseter-Klevstua-Sundvollen-Sollihøgda-Ringeriksveien-Sandvika-Oslo. I tillegg kom Lillomarka og Østmarka.

Skien, Lillehammer, Tønsberg, Drammen og Hønefoss.⁶³⁵ På denne måten ble det etablert et eierskapsforhold mellom byene og deres nærområder, noe som ledet til at grensene mellom ulike turområder ble tydeligere definert, deriblant hva som var å regne som Oslo omegn. I Skogmerkingsarbeidets kjerne lå det en tanke om å gjøre friluftslivet tilgjengelig for alle. Andersen Aars skrev om «fotturer, som kan gjøres like godt av fattig som av rik»,⁶³⁶ og at skogmerkingen sørget for at man kunne «utnytte en 8-10 dagers ferie på morsomste, beste, sundeste og *billigste* måte».⁶³⁷ I foredraget sitt fra 1928 ønsket han å vise at «for å gå fotturer behøver vi så visst ikke gå over bekken etter vann – vi har terrenget utenfor stuedøren».⁶³⁸ Dette terrenget tok nå form i organisasjonenes tekster, slik som i Frilufts-klubbens lille hefte fra 1926, *Østmarken: Paa kryss og tvers i de skjønne, ensomme trakter øst for Oslo*, skrevet av Alfred Janson. Janson hadde byen og behovene til byens befolkning i bakhodet da han skrev det.

Det er ikke så mange årene Oslo-beboere har vandret i Østmarken. Visstnok har Sarabråten fra gammelt av øvet en sterk tiltrekning på dem som fikk trang til en ordentlig søndagstur, men først i de senere årene er terrenget om Sarabråten tatt i besiddelse med alt større og større radius. Der blev fra fremsynte menn, menn med full forståelse av den betydning friluftslivet har for en sterkt voksende storby, drevet en iherdig propaganda for disse trakter. Spesielt kan nevnes gamle kaptein Skau som i skrift og tale, med aldri sviktende interesse, har arbeidet for Østmarkens sak. Og Østmarken fortjener Oslos oppmerksomhet. Skogene innover her kan tilfredsstillende alle krav til et virkelig friluftsterreng for en storby, og efter at endelig de lenge savnede kommunikasjoner, først Ekebergbanen og senere Østensjøbanen, er kommet istand, er adkomsten blitt så lett og grei at disse trakter nu er tilgjengelige i like grad for hele byen.⁶³⁹

Janson peker på betydningen av «propaganda», og understreker med det perspektivet som ligger til grunn for materiell-semiotikken, nemlig på mobiliseringen av tilhengere «i skrift og tale». Kaptein Skau og hans engasjement for skogområdene øst for byen berørte jeg så vidt i del én. Janson propaganderte selv for Østmarka, som han mente «tilfredsstillende alle krav til et friluftsterreng for en storby». Her blir det igjen påpekt

---

⁶³⁵ Se *Den Norske Turistforenings årbok* 1927, 230-231; og *Den Norske Turistforenings årbok* 1930, 236-237.

⁶³⁶ Andersen Aars, «Fotturer i Oslo omegns skoger», 230.

⁶³⁷ Andersen Aars, «Skogmerkingssaken», 238.

⁶³⁸ Andersen Aars, «Fotturer i Oslo omegns skoger», 230.

⁶³⁹ Janson, *Østmarken*.

hvilken betydning kommunikasjonslinjene hadde for utviklingen av byens friluftsområder. Sporveiene var nettopp håndfaste effekter av byens modernisering og vekst. I takt med dem bredte byen seg utover og bidro til den overhengende faren for naturområdenes fortregning. Samtidig bidro sporveiene til å muliggjøre friluftslivet og bybefolkningens ervervelse av byens nærområder. Dette bildet utvides ved at sporveisselskapene var aktive i propagandaen, de også. De understøttet friluftslivsorganisasjonene ved å bidra økonomisk til arbeidet deres,⁶⁴⁰ og de var utgivere av flere rutehefter, kart og foldere.⁶⁴¹ Slik skaffet de seg en større kundekrets. Forstadsbanene og NSBs tog fraktet mennesker til Marka og hjem igjen, mens tekstene brakte Marka hjem til menneskene. Vektleggingen av samferdselslinjenes betydning for friluftslivets oppblomstring i Marka er på linje med Runes Slagstads fokusering på moderne kommunikasjonsmidler i erobringen av Jotunheimen og det norske fjellet som «turistisk landskap».⁶⁴² I hans fremstilling går moderniseringen av Norge og fremveksten av friluftsliv hånd i hånd, også for Marka sin del.⁶⁴³ Også Audun Renolen Aasbø, i sin doktoravhandling om den moderne skiidrettens fremvekst, vektlegger de moderne transportlinjene. Fenomenet oppsto ikke før man kunne nå skiterrenget på en effektiv og behagelig måte, hevder han, og betrakter skipionerne Henrik Angell og Fridtjof Nansens tidlige, sagnomsuste skiturer som «turistferder».⁶⁴⁴

Sporveiene skapte materielle forbindelser mellom byen og dens omgivelser. På svært konkret vis etablerte de knutepunkter og passasjer mellom byens rom, der menneskene bor og arbeider, og naturens rom, et av rommene for det moderne menneskets fritid. Dette viser for det første at rom og landskap endres av de relasjonene nye kommunikasjonslinjer etablerer. For det andre peker det på at de elementene et landskap som hovedstadens friluftsområde består av ikke bare er «natur», men også andre

---

⁶⁴⁰ Ekebergbanen og Akersbanene var blant Friluftsklubbens største bidragsytere. Se for eksempel årsberetning for 1929, *Kart og kompas* 1930, nr. 2.

⁶⁴¹ For eksempel O.H. Huseby, *Til Nordmarka med Cjovikbanen*, (Oslo: Norges statsbaner, 1931); *Til Nordmarka med Kjelsåssporveien: Skikart*, (Oslo: Emil Mostue, 1935).

⁶⁴² Slagstad, (*Sporten*), kapittelet «Det turistiske landskap».

⁶⁴³ Slagstad, (*Sporten*), 210

⁶⁴⁴ Aasbø, *Skiløperkunstens litterære kraftsentrum*, 101.

konkrete ting. Både materielle og de immaterielle relasjonene er del av den samme helheten. Vi skal se nærmere på de reglene som styrer helheten her.

Omegnen skrites opp

Et ledd i fastleggelsen av Oslos friluftsområde var bestemmelsen av hva som hørte til under byens omegn. Som leseren nå vet, var omegn en betegnelse som alle brukte, men ingen var helt sikre på hva man egentlig regnet med til denne. Utover i mellomkrigstida gikk man aktivt inn for å definere denne en gang for alle, eller kanskje rettere sagt, skritte den opp.

Den Norske Turistforening la fra og med 1922 om profilen på årbøkene sine. Fra da av har årboka hvert år tatt for seg en bestemt landsdel, område eller tema. De to første årene var hovedvekten av årbokas innhold lagt på Setesdal og Dovre, og i 1924 var turen som sagt kommet til hovedstadens omliggende naturområder. Men det området bokens forord tegner opp er høyst utydelig.

Efter Setesdal og Dovre følger dennegang *østlandet*, nærmere bestemt skogtraktene om den by som i år for 300 år siden reiste sig i ny skikkelse midt i Akersdalen under Akershus' mure.

Kristiania er Den Norske Turistforenings vugge. Det er ingen tilfeldighet; for det finnes vel ikke mange byer som har en omegn som innbyr slik til fotturer og langfart. I Nordmarken har tusener av foreningens medlemmer fått vakt sin vandrelyst og sin glede over livet i uberørt natur. Fra den drog de ut på stadig lengere ferder som tilslutt omspandt hele Norge.⁶⁴⁵

Forordet omtaler det valgte området ganske grovt som «*østlandet*», men lokaliserer det til «nærmere bestemt» å bety skogtraktene rundt Kristiania. Deretter fremhever redaktørene Nordmarka som det primære området, som et slags fødested og startpunkt for medlemmenes friluftsliv, før de dro videre ut i det vidstrakte landets andre naturområder. Det er med andre ord ganske uvisst hvilken «omegn» det er redaktørene sikter til. Er det Østlandet, skogtraktene om hovedstaden eller egentlig Nordmarka? Ser vi på artiklene, omhandler syv av dem dette års særområde, fire av disse har Nordmarka som tema. De øvrige er en geologisk beskrivelse av Kristianiafeltet, en oversikt over Drammens oppland (som mest omhandler Norefjell

---

⁶⁴⁵ «Forord», *Den Norske Turistforenings årbok 1924*.

og traktene bortenfor), og til sist turbeskrivelser fra Krokskogen. I denne «nyorienteringen» mot Kristianias nærområder, som redaksjonskomiteen kaller det, hadde de altså ingen presis og dekkende betegnelse å ta i bruk. Men «nyorienteringen» skulle komme til å skape betegnelser og navn, og dessuten bestemme hva de betegnet. Etter at Skogmerkingskomiteen var etablert, var nettopp spørsmålet om omegnens grenser noe av det første som ble formidlet til publikum.

I Ludvig Andersen Aars' foredrag på DNTs høstmøte i 1928, var selve konseptet omegn et tema. Han åpnet med å kommentere hvor mye omegnen har vokst i løpet av hans egen levetid. Andersen Aars var født i 1879. Fra han var liten kunne han huske «landturer med dada til Uranienborgskogen». Byen hadde siden den gang fortrent hans barndoms skog og dertil vokst betraktelig. «Men også det som vi idag forstår ved omegnen, er ved kommunikasjonenes utvikling blitt så urimelig meget større (...) og omtrent i samme grad som omegnen er vokset for mig, er den vel også vokset for de fleste andre fotturister.»⁶⁴⁶ Som leder av den nylig nedsatte komiteen, ble derfor selve omfanget av omegnen et spørsmål, også fordi Turistforeningen fikk økonomisk støtte til arbeidet av Oslo sparebank og Norges statsbaner. Andersen Aars var nødt til å gjøre seg opp en «mening om hvad andre mente med Oslo omegn».⁶⁴⁷ I den anledning kommenterer han at den omegn H.J. Haffner hadde tegnet opp, var for stor. Som vi har sett, strakk den seg helt til Toten og Skrimfjella.⁶⁴⁸ Referansen til Haffner peker igjen på den intertekstualiteten jeg var inne på ovenfor. Andersen Aars henvender seg i stedet til en annen og noe uventet autoritet.

Jeg har derfor i min vånde tydd til andre autoriteter: Bjørnstjerne Bjørnson, og slår herved efter slutningsordene i «På Guds veier» fast at der hvor bra folk går fra Oslo, der er Oslo omegn.

---

⁶⁴⁶ Andersen Aars, «Fotturer i Oslo omegns skoger» 221; Også i et annet foredrag, holdt for Selskapet for Oslo bys vel, kommenterer han hvor mye omegnen har vokst: «Den omegn som byen nu har til rådighet har også utvidet og forandret sig ganske utrolig i de siste 50 år. Dengang lå Frognerseteren som en virkelig seter en passelig dagstur fra bygrensen, som dengang var ved Smithebakken omtrent ved det nuværende Apotek Hygea [i dag: overgangen mellom Hegdehaugsveien og Bogstadveien], og til Slakteren var det en virkelig dagsmarsj, som det også er idag, når man skal gå fra byen både opp og ned. Sånn var det også med Sarabråten og til Krokkleven trengtes minst to om ikke tre dager!»: «Litt om byens ungdom og byens omegn i de siste femti år», *St. Hallvard* vol. 8 1930, 34.

⁶⁴⁷ Andersen Aars, «Fotturer i Oslo omegns skoger», 221.

⁶⁴⁸ Se side 207.

Jeg skal derfor heller ikke i kveld forsøke å sette omegnen, dens skoger og dens veier i system med forsøk på en inndeling som f.eks. i Østmarka, Nordmarka, Krokskogen, Vestmarka, Lier og Modums finnmark, Holleia, Ådalsskogene, Hadelands almenning o.s.v. En sånn utførlig beskrivelse av Østlandets skogtrakter og alt hvad dertil hører, vil komme i den utgave av Onsager og Rustads reisebok <Til Fots> som nu er under arbeide.⁶⁴⁹

Andersen Aars vil ikke sette omegnen i system, det vil han overlate til den kommende ruteboka. Men vi ser av hans forsøksvise inndeling at også denne omegnen er langt større enn det som etter hvert skulle bli rammet inn av Markagrensa. Av de fire oversiktskartene som ledsager foredraget og som viser rutene som var utarbeidet, omfatter dessuten ett av disse området mellom Randsfjorden og Sperillen, samt områdene vest for Sperillen og Ådal. I tillegg beskriver Andersen Aars rutenettet som ses på dette kartet. På tross av at disse fjerne områdene er med i en artikkel om Oslo omegn, tar Andersen Aars altså til orde for å avgrense omegnen til et mye mindre område. Han lar den avgrenses av vandrernes rekkevidde fra Oslo. Det skulle bli bestemmende for størrelsen på Oslos omegn.

Andersen Aars er nemlig ikke alene om en slik avgrensing av omegnen. Også Onsager og Rustads reisehåndbok, *Til fots II*, som Andersen Aars viser til, definerer en omegn på denne måten: «De fleste kjenner noget til skaustraktene i sin bys omegn, og en bys nærmeste omegn – i betydning av den strekning som kan befares ved en dagstur – er overordentlig utvidet med kommunikasjonsmidlene.»⁶⁵⁰ Også Friluftsklubbens definisjon er likelydende. Vi så hvordan Berg hadde påberopt seg eierskap til asfalttravernes område. Og da Alfred Janson i 1936 berettet om klubbens arbeid i omegnen, definerte han omegnen på følgende måte:

För vi går vidare er det nödvändig å presisere, at vi i nærværende med ordet Oslo omegn mener de skogstrakter hvori våre almindelige söndags- eller lördags-söndagsturister legger sine turer. Ved hjelp av de stadig förbedrede kommunikasjoner er dette område under stadig utvidelse.⁶⁵¹

Alle trekker de opp grensene for omegnen etter strekningen man kunne nå på en dagstur. Hos Janson er også helgeturen innbefattet, noe som utvidet Oslos omegn omfang noe. Dette var i tråd med det terrenget Andersen Aars

---

⁶⁴⁹ Andersen Aars, «Fotturer i Oslo omegns skoger», 222.

⁶⁵⁰ Onsager og Rustad, *Til fots II*, iii.

⁶⁵¹ Janson, *De blå stier*, 4.

tegnet opp i sitt foredrag, hvor overnattingsstedene er med på å tegne opp grensene:

Med hensyn til losjiforholdene i omegnen, så kan jeg i sin almindelighet nevne at nattekvarterene er både pene og gode så å si langs en sirkel med byen som centrum og en dagsmarsj som radius. Her ligger Sollihøgda, Krokkleiva, Løvliseter, Ringkollen, Vestenden, Grua, Harestua og nærmere byen Kikutstua og Lilloseter.⁶⁵²

Frem til midten av 1920-tallet, hadde omegnen vært en vid og åpen betegnelse. Men i og med rutemerkingen oppsto det et behov for klarere å definere hva betegnelsen dekket. Ruteleggerne landet på at landskapet som lå innenfor en dagsturs rekkevidde rundt byen, det var Oslo omegn. Det var en ny definisjon. Omegnen hadde vært en dynamisk størrelse, noe ruteleggerne også selv kommenterte. Den endret seg i takt med kommunikasjonslinjenes stadige utvikling, omegnen hadde økt, fremhevet de. Dette likner det jeg beskrev i kapitlet om naturparkbegrepet, hvor flere forfattere beskrev erfaringen av hvordan Marka rykket nærmere byen.⁶⁵³ Det som er interessant, er at omegnen også må sies å ha krympet. Rundt århundreskiftet innbefattet den relativt fjerne områder. På slutten av 1920-tallet var grensene fortsatt uvisse. Andersen Aars' avgrensning var tvetydig, forsøksvis og foreløpig. Omegnen var både stor og liten. Etter hvert skulle tekstene om Marka levne liten tvil.

Det er nok nærliggende i våre dager å tenke at Oslomarka er et område med naturlig gitte grenser og at resultatet av den historiske fremveksten *måtte* ha blitt den Oslomarka vi kjenner i dag. Det kan godt hende. Men det er ikke min hensikt her å ta stilling til en slik type historisk determinisme. Jeg ønsker ikke å forklare *hvorfor* Oslomarka vokser frem, men fortolke, forstå og utlegge *hvordan* det skjer. Det burde være tydelig for leseren nå, at Marka på ingen måte var noen avklart størrelse i tidlig i mellomkrigstida. Omfanget av det som ble kalt omegnen ga seg ikke selv, landskapets topografi la naturligvis visse føringer, men omegnen var ikke determinert av geografien. Det tok tid før for eksempel Sørmarka og Romeriksåsene ble en del av Marka. Og det er ikke sikkert at det er en åpenbar grunn til at

---

⁶⁵² Andersen Aars, «Fotturer i Oslo omegns skoger», 222.

⁶⁵³ Se side 109.

Romeriksåsene skulle bli det, mens Finnemarka nord for Drammen ble liggende utenfor. Terrengskillet som Lierdalen utgjør, er ikke så vesensforskjellig fra Nittedal. Men her spiller nettopp organisasjonenes oppmåling av omegnen inn: avstanden til byen blir bestemmende. Hvem vet i det hele tatt hva Marka i dag hadde vært, var det ikke for den innsatsen friluftslivsorganisasjonene la ned i mellomkrigstida. En stor del av opphavet til dagens Marka stammer herfra, slik at våre dagers Marka er like mye historisk som topografisk betinget. I den historiske prosessen spilte språket og relasjonen mellom ordene og tingene en avgjørende rolle. Dette var fordi friluftslivsorganisasjonene i så utstrakt grad kommuniserte med den øvrige befolkningen. For å fremstille og overbringe landskapet til publikum måtte navn festes til landskapet. Dessuten måtte landskapet festes til papiret.

Landskapet på papiret

For å fremstille Marka på en god måte og bringe landskapet ut til leserne, måtte tekstene gi landskapet en form som leserne kunne «være med på» og godta som en lesbar versjon av det. Måten å beskrive landskapet på måtte være lett å følge, og overbevise leseren om at det var en god fremstilling. Tekstene var representasjoner av noe fjerntliggende som gjennom dem ble nærliggende, de muliggjorde et sted man kunne samtale om i et språk som alle partene kunne forstå og forhandle om. Forfatterne skrev inn en bestemt versjon av Marka i tekstene sine, den versjonen de mente passet best for å transportere landskapet ut til leseren, slik at denne kunne motta og forstå teksten som en faktisk representasjon av det. Sett slik, skapte tekstene en direkte tilgang til landskapet, og etablerte måter for hvordan det skulle forstås og snakkes om på. Dette var en prosess der de ulike tekstene var i samtale med hverandre. I starten var fremstillingene prøvende, utforskende, og lette etter den beste måten, mens de senere tekstene er klarere i definisjonene og presisjonen.

Navngivningsprosessen var et ledd i dette. Navnene hadde en funksjon utover den semiotiske praksisen, utover det å systematisere og ordne landskapet. De spilte en avgjørende rolle i overbringelsen av landskapet. Vi kan si at tekstene navnene var skrevet inn i, måtte oppfylle de kravene Latour

setter til objektene man skaper: de må være uforanderlige, lesbare, fremstillbare og kombinerbare. Navnene gjorde det lettere å transportere til leseren det landskapet tekstene fremstilte, det var en forenkling av kommunikasjonen. Leseren kunne enklere følge med, det ga oversikt og gjorde det som i utgangspunktet kunne være kaotisk og uhåndterlig, håndterlig. Etableringen av navn var viktig, men det tok tid før navnene satt seg. Både bestemmelsen av hva som falt innunder navnet og hvilke navn som passet best ble drevet frem gjennom en forhandling mellom forfattere. Uenigheten om navn og benevnelser sikter til hvordan man for å mobilisere befolkningen, måtte etablere en viss språklig enighet. Systematiseringen av landskapet innebar også en systematisering og grenseoppgang i språket. Relasjonene innad i språket mellom navnene man benyttet, var på én og samme tid en etablering av landskapets relasjoner. For å gjøre dette klarere kan vi ta for oss etableringen av navnene – òg områdene – Østmarka og Vestmarka.

Eksempelet Østmarka

De første førerne og rutebøkene hadde stort sett behandlet alle de strøkene som etter hvert fikk egne, overgripende navn. Også de hadde delt inn omegnen og forsøkt å gjøre det på en hensiktsmessig og oversiktlig måte, men skogene forble likevel ganske uoversiktlig for leseren. Ser vi igjen på Haffner sin rutebok, *Tilfods i Kristiania omegn*, lister innholdsfortegnelsen hans opp rundt 50 sommerruter som inneholder henimot 100 stedsnavn. Haffners inndeling av landskapet var rett og slett for innviklet og uhåndterlig til at den lot seg etablere som noen varig inndeling, den lot seg vanskelig transportere ut til leseren. Som jeg beskrev tidligere, var landskapet hos Haffner systematisert etter lett identifiserbare lokaliteter, steder og mindre områder man erfarte når man var fysisk til stede i landskapet. For eksempel hadde ikke Haffner navnet Østmarka å ty til, men brukte i stedet navnekombinasjonen «Sarabraaten, Lutvand og Elvaagen» som benevnelse.⁶⁵⁴ Disse objektene i terrenget, en plass og to vann, markerte tilgangen til et større, uoversiktlig område. Beskrivelsen tok sitt

---

⁶⁵⁴ Haffner, *Tilfods i Kristiania omegn*, 2. utg., 17.

utgangspunkt i lokaliteter i terrenget uten at det var entydig hvor de ytre grensene for lokalitetene lå. Et vann er nødvendigvis tydelig avgrenset, det er ikke tvil om hvor det ligger eller hvor dets yttergrenser går. Det er da heller ikke vannet i seg selv det gjelder, men måten det organiserer landskapet og den beskrevne turen. Hvor grensene går for vannets omkringliggende terreng er ikke gitt. Enda mindre tydelig er dette for plassene i skogen. Hvor stort er området som «tilhører» plassene? I Haffners beskrivelsene ble landskapet rundt Sarabråten organisert i form av turer, punkter i periferien som skapte bestemte relasjoner. «Paa nogle minutter gaaes hen til *Hauktjernet*». I et avsnitt med mindre skrift har han også tilføyd en sti «til det ensomme fjeldvand *Elvaagen*». Tilbake til Bryn stasjon, turens startpunkt, kunne man fra Sarabråten, i stedet for å legge turen samme vei om Østensjøvannet, ta nordover om Lutvann, forbi plassene Lut og Fagerholt ved vannets nordside. Herfra gikk sti gjennom skogen til Trosterud, «hvor bygdeveien til Bryn st. træffes». ⁶⁵⁵

I Haffers beskrivelse blir punktene i terrenget knyttet sammen til turer, og samtidig til et område. I motsetning til dette foreligger flere av disse punktene som *allerede* sammenkoblet i Østmarka-navnet. Helheten er allerede definert og alt som ligger innenfor er del av samme helheten. I stedet for å knytte punkter sammen, gjaldt det å definere hvilken linje det var som innringet området navnet falt sammen med. Slik Alfred Janson gjør i Friluftsklubbens lille folder om *Østmarken*.

Hvad er nu igrunnen Østmarken? Nogen definisjon av dette geografiske begrep er vel aldri blitt gitt, likeså litt som av begrepet Nordmarken. Et blikk på rektangelkartet «Fet» vil vise oss at disse skogtrakter utbrer sig helt fra den bebyggede strimmel langs Øieren, helt fra Strømmen og Relingen i nord og Enebak i syd. Følges så Enebakveien innover til Oslo kunde nok alle disse veldige skogtrakter som derved innringes betegnes som Østmarken.

Som Østmarkens mest naturlige grense mot øst kan vi fra Elingsrud ved Strømsveien følge Elvågavassdraget sydover, idet dette, foruten å danne grensen mellom Aker og Lørenskogen, tillike utgjør et utpreget topografisk skille i terrenget. (...) Vi følger hele Elvåga og fortsetter dalføret op til Eriksvann lengst syd, for så å bøie vestover om Sandbakken-Setertjern og frem på Enebakveien ved Stensrudtjern. Vi følger nu veien op til Klemetsrud skole og videre Enebakveien nordover og lar forøvrig Østre Akers bebyggelse danne grensen mot vest helt op til Strømsveiens overgang

---

⁶⁵⁵ Haffner, *Tilfods i Kristiania omegn*, 2. utg., 17-18.

over Bakåsen (...). Vi er da nede ved Elingsrud igjen, og har således innrammet det område vi kalte for Østmarken.

Vi har her medtatt partiet helt syd til Eriksvann-Sandbakken, tiltrots for at denne sydlige del neppe faller inn under forestillingen om Østmarken, litet beferdet som den hittil har vært. Men vi opnår derved å få avgrenset et naturlig sammenhørende område, og det er ikke tvil og at også dette strøk litt efter litt vil erobres av vore friluftsfolk.

Ser vi igjen på kartet og betrakter dette terreng som strekker sig fra Bakåsen i nord til Sandbakken i syd, så lar det sig lett og naturlig dele op i to. Tar man nemlig den kjente rute fra Seter st. om Skullerud-Kattisa-Gullsmeden og ned til Elvåga, så har man en naturlig grense. Terrenget nordenfor blir da det egentlige *Østmarken*. Den søndenfor liggende egn kan mer betegnende kalles *Sør-Østmarken*.⁶⁵⁶

Jeg har sitert hele Jansons lange grenseoppgang fordi det inneholder flere sentrale aspekter. Hva betegner egentlig navnet Østmarka, spør Janson retorisk. Som Haffner hadde gjort, viser også han til NGOs rektangelkart. Uten kart blir det også vanskelig å følge med på beskrivelsen hans. Hele området mellom Øyeren og Enebakkveien kunne kalles Østmarka, innleder han. (Det er nettopp det området som navnet betegner i våre dager.) Men på tross av dette, setter han likevel Elvåga som en grense mot øst, som han mener utgjør et tydelig skille i terrenget – noe det også gjør, men skogen fortsetter kilometervis mot øst enda. Dette sier noe om det tilfeldige og foreløpige ved opptegnelsene og navngivningen. Hva et navn betegner er ikke fastsatt i seg selv, noe Janson også kommenterer ved å vise til Nordmarka. Nordmarka betydde en rekke ulike ting i samtiden, og mange som skrev om Nordmarka skilte mellom «den egentlige» Nordmarka og hva navnet vanligvis betegnet på folkemunne.⁶⁵⁷ Østmarka var vel aldri definert, hevder Janson, men viser likevel til en gjengs oppfatning av hva navnet betegner. Han utvider «begrepet» til også å gjelde sydligere strøk enn det som er vanlig.

Navnet hadde nok denne snevre betydningen fordi det hadde utgangspunkt i det turlivet som hadde utviklet seg med Thomas Heftyes Sarabråten som senter. En eller annen gang på 1910-tallet ble Østmarka-navnet lansert. Det festet seg til området gjennom NGOs kart, *Kartskisse over terrænget om Sarabraaten (Kristiania Östmark)* fra 1915, med oversikt over stier,

---

⁶⁵⁶ Janson, *Østmarken*, 1-2.

⁶⁵⁷ Se f.eks. P. Blix, «Av Nordmarkas historie», 13

samt skiløyper merket opp av Skiforeningen. Kartet dekket nettopp området vest for Elvåga, og tittelen anga Sarabråten som ordnende senter for området, men tilførte i parentes det nye navn. Det sydlige området Janson tilføyer, er ikke med på dette kartet. I tillegg til den utvidelsen, forsøker han å lansere navnet Sør-Østmarka, en betegnelse som Friluftsklubben opererte med. Klubben lyktes ikke med å innføre dette i allmenn bruk og navnet ble et av utallige stedsnavn som har havnet på historiens skraphaug. Den grensen Janson trekker opp mellom Sør-Østmarka og «det egentlige Østmarken», befinner seg i våre dager i den nordlige delen av Østmarka, mens det vi kaller Sørmarka ligger et godt stykke syd for det området Janson tegner opp med språket. Slike variasjoner i inndelingen og forhandlinger om navn og hva de betegner er det flere av i historien om Oslomarkas fremvekst.

Eksempelet Vestmarka

Navnet Vestmarka ble foreslått i 1896. Skogstrekingen mellom Bærums bebyggelse og Holsfjorden hadde «intet fælles navn. Jeg foreslaar at kalde den Vestmarken, et navn dannet i lighed med Nordmarken», skrev Elling Holst i DNTs årbok i en artikkel med tittelen «Smaature og turistpunkter paa østlandet utenfor de gjængse ruter».⁶⁵⁸ Man kan altså si at navnet ble lansert i forbindelse med det jeg tidligere beskrev som motiv om å tre ut av den slagne sti. Men det skulle ta mange år før et slikt navn etablerte seg.

I de eldre rutebeskrivelsene og guidebøkene trådte ofte ikke naturområdene tydelig frem som avgrensede områder. De menneskebeboede bygdene og (de tynnere bebodde) naturområdene gled over i hverandre, slik man ser i *Ciceronen* sin inndeling i for eksempel «Hakedal og Hadeland» på østsiden av byen, og «Bærum og Asker» på vestsiden, der Vestmarka etter hvert ble en etablert størrelse. Sistnevnte hørte «til de naturskjønneste Dele af Kristiania Omegn (...) Da Jernbanen gaar tvers gjennom Distriktet, kan Udflukter med Lethed foretages».⁶⁵⁹ Også Haffner beskrev «Udflukter i

---

⁶⁵⁸ Elling Holst, «Smaature og turistpunkter paa østlandet utenfor de gjængse ruter», *Den Norske Turistforenings årbok* 1896, 19.

⁶⁵⁹ *Kristiania-Ciceronen*, 198.

Asker og Bærum» med utgangspunkt i jernbanestasjonene.⁶⁶⁰ Det samme gjorde Yngvar Nielsen.⁶⁶¹ Og utfluktene det særlig handlet om i alle disse bøkene, gikk til dette distriktets åser – Kolsås, Ramsås, Skaugumsåsen og Vardåsen. Også da Alf Oswald Olsen skrev om omegnen i *Kjenn Ditt Lands Oslo omegn* (1928), var «den åsrad som danner den berømte silhouett» sentrale i turbeskrivelsene. Men i motsetning til de tidligere bøkene forflytter Oswald Olsen perspektivet fra bygdene til skogtraktene selv. Likevel benytter han ingen samlende navn på områdene vest for byen. Ei heller fremstiller han dem som sammenhengende områder, bortsett fra «Partiet mellom Lommedal og Sørkedalen».⁶⁶² Dette skogområdet skulle senere få navnet Bærumsmarka. Så sent som i 1928, tok altså ikke Oswald Olsen navnet Vestmarka i bruk, det gjorde han heller ikke med et annet navn som var i omløp i samtiden.

Betegnelsen *Veståsene* ble nemlig også benyttet om omtrentlig det samme området, et navn som hadde utspring i de nevnte åsene. Det verserte uenighet om hvilket navn man skulle bruke med henblikk på hvor presist og dekkende det var. Onsager og Rustad insisterte i *Til fots II* (1930) på å bruke «Veståsene til Holsfjorden, hvilken benevnelse er brukt istedenfor <Vestmarka>, da man herunder vel vil medregne også landskapet mellom Sørkedalen og Bærum, kanskje endog Krokskauen.»⁶⁶³ Andersen Aars, på sin side, holdt på Vestmarka. «Bedre betegnelse kan neppe finnes», hevdet han i foredraget fra 1928, hvor han holdt seg til Holsts grenseoppgang.⁶⁶⁴ Men ser vi på NSBs folder *Til Vestmarka med Vestbanen*, utgitt i 1932, kan det se ut som om Onsager og Rustad hadde rett i antakelsen sin. Folderen inneholdt en enkel kartskisse og en beskrivelse av rutene som var tegnet inn i kartet, i tillegg til en aldri så liten oppfordring. 30-40 år etter at Vestmarka var lansert som navn og område, og Nielsen, Haffner og *Ciceronen* alle hadde skrevet om utgangspunkter fra jernbanestasjonene, brakte den samme jernbanen de reisende til et påstått «nytt» område.

---

⁶⁶⁰ Haffner, *Tilfods i Kristiania omegn*, 24.

⁶⁶¹ Yngvar Nielsen, *Reisehaandbog over Norge*, 7. utg. (Christiania: Cammermeyer, 1893). Kapittel 4. «Vestbanerne».

⁶⁶² Oswald Olsen «Oslo omegn», 33-35.

⁶⁶³ Onsager og Rustad, *Oslo omegn*, 3

⁶⁶⁴ Andersen Aars, *Den Norske Turistforenings årbok 1929*, 227.

VESTMARKA var inntil for få år siden et forholdsvis ukjent begrep for folk i Oslo og omegn. De fleste nøiet sig med å beundre de vakre profiler i Bærumsåsene på avstand, da samferdselsmidlene mot vest ikke var utbygget for billig massetraffikk. Man fant det mer bekvemt å holde sig til det nærmeste velkjente terreng i Nordmarka til ski- og fotturer. Det har hatt den følge at terrenget her på utfartsdager er overbefolket og skiløipene blir så harde at de blir ubehagelige og ikke helt ufarlige. Det gjelder nu å søke nye trakter for de økende utfartsskarer i Oslo og omegn. Her må da *Vestmarka* – traktene mellom Sørkedalen og Tyrifjorden – komme i sterk betraktning.⁶⁶⁵

Vestbanen ble modernisert og elektrifisert og omgjort til bredsporet dobbellinje i 1919, noe som la grunnlaget for massetraffikken folderen skriver om. Vestmarka var et ganske «ukjent begrep», hevdes det og forfatteren finner det nødvendig å presisere hvilket strøk det er snakk om. Det var et betydelig større område enn hva både den opprinnelige definisjonen av Vestmarka-navnet og Veståsene betegnet. Her var alt terreng vest for Sørkedalen tatt med.

Skogområdene vest for Oslo fremsto med andre ord som uoversiktlige, de fløt over i hverandre. Veståsene kunne ses fra byen og hadde nok derav fått sitt navn. Navnet Vestmarka var dannet i samsvar med Nordmarka, noe som nok ble avgjørende da navnet til slutt etablerte seg, da Osломarka for en stor del utgjøres av ulike «marker». I tillegg kommer det faktum at åsene det er snakk om ligger ganske langt fra hverandre. De er godt synlige, men evnet ikke på samme måte å «samle» et område under seg etter hvert som en økende bebyggelse skilte dem tydeligere fra hverandre. Åsene ligger i våre dager i forskjellige «marker». Detaljene i dette, og grunnene til at Veståsene var et annet navn som havnet på historiens skraphaug, er ikke det sentrale poenget her. Det jeg ønsker å vise er hvordan beskrivelsen og inndelingen av det «samme» landskapet endret seg fra de tidligere guidebøkene og rutebeskrivelsene til friluftslivsorganisasjonenes tekster i mellomkrigstida, og hvordan tekstene synes å befeste navnene og områdene. I inndelingen i mellomkrigstidas tekster, var det skogsområdene selv som fikk tildelt hovedrollen og ble avgrenset i språket. Dette var en forskjell fra tidligere, der skogområdene ofte sorterte under menneskebeboede sentre og utgjorde ytterkanten av det området som ble beskrevet. Nå fulgte ikke frem-

---

⁶⁶⁵ Huseby, *Til Vestmarka med Vestbanen*.

stillingen lenger dalene, men tegnet opp områdene som lå over og mellom dalene.

Omegnen deles inn

Vi leste hvordan Andersen Aars bebudet at en systematisering av Oslo omegn var på trappene. Den bok han viste til var *Til fots II* av herrene Nils Onsager og N. Rustad, som jeg allerede har sitert en del fra. I boka finner vi en oppdeling av omegnen som skiller seg ved de tidligere nevnte førerne og guidebøkene over byens omegn. Steder som Bygdøy, Hovedøya og Ekeberg er ikke regnet med, i stedet for finner vi en avgrensning av omegnen som likner våre dagers Oslomarka. I *Til fots II* finner vi for første gang en systematisk inndeling av omegnen:

I. Østmarka.

II. Grefsenmarka.

III. Åsene mellom Nordbanen og Nannestad.

IV. Nordmarka, Krokskauen, Hadelands almenning.

Dessuten er medtatt rutene mellom Sørkedalen og Bærum.

V. Veståsene til Holsfjorden.⁶⁶⁶

Onsager og Rustad starter i øst, som de i overskriften til avsnittet presiserer med «Østmarka til Øiern».⁶⁶⁷ Her medregnes altså hele området Janson noen år tidligere mente *kunne* ha vært regnet med til Østmarka. I motsetning til Jansons avgrensning, ender ikke Østmarka ved Elvåga, men deles i to. «Dette område deles virkningsfullt ved de lange vann Elvåga, nordre og søndre, i et østlig og vestlig parti som skal behandles hver for sig i dette avsnittet. Navnet <Østmarka> er kanskje for tiden innskrenket til det vestlige parti.»⁶⁶⁸ Onsager og Rustad bruker navnet på en måte som ikke er i overensstemmelse med de språklige konvensjonene i samtiden, og utvider det geografiske området navnet dekker. Men bildet nyanseres likevel noe når vi ser på rutene som tegnes opp i boka. Samtidig tydeliggjøres forskjellen i å ordne beskrivelsen etter lokaliteter og etter overordnede navn. For selv om området strekkes helt øst til Øyeren, dekker rutene faktisk en ganske liten del av terrenget øst for Elvåga. Rutene

---

⁶⁶⁶ Onsager og Rustad, *Oslo omegn*, 3

⁶⁶⁷ Onsager og Rustad, *Oslo omegn*, 11.

⁶⁶⁸ Onsager og Rustad, *Oslo omegn*, 11.

kommer omtrent ikke i berøring med Losbyvassdraget, der det ligger sentralt i Østmarka. Én rute går over Ramstadslottet som ligger helt i nord-øst, og én går sydover til Skjelbreia og Vangen, som utgjør et omtrentlig sentrum i det de betegner som Østmarka. Østenfor og sør for dette går ikke rutene. Men i motsetning til tidligere er det ikke lenger gjennom turene og sammenkoplingen av lokaliteter i terrenget landskapet kommer til syne. Ved å tegne opp de ytre grensene for navnet, gjøres hele terrenget til Østmarkas landskap, også det der ingen ruter går. Det gjøres enda mer effektivt ved at man kan se hele området på kartet som følger med boka, et kartblad med tittelen Østmarka.

Navnet Grefsenmarka ble brukt «i mangel av en bedre betegnelse» og var foreslått av Friluftsklubben, fortsetter Onsager og Rustad,⁶⁶⁹ mens avsnitt «III: Åsene mellom Nordbanen og Nannestad», i stor grad er det som i dag kalles Romeriksåsene: «Mellom Hakadal og Hadeland i vest og Nannestad og Hurdalen i øst ligger et stort skaulandskap hvis nordlige del vil bli behandlet i avsnitt X.» Særtrykket *Oslo omegn av Til fots II* inneholdt jo bare avsnittene I-V, men her hadde de ikke brydd seg med å redigere denne setningen. Skogene ble uansett delt i to. «Det sydlige parti må henregnes til Oslo omegn for så vidt man her kan gjøre små pene dagsturer.»⁶⁷⁰ Igjen ser vi altså at dagsturen avgrenser området, slik at Hurdals- og Hadelandsområdene, som Nielsen og Haffner hadde regnet med til omegnen, nå faller utenfor. Avsnitt IV var det desidert mest omfattende og var derfor delt inn i underkategoriene A-H. Mens vi i avsnitt V, som sagt, finner navnet Veståsene i stedet for Vestmarka. Rutene mellom Sørkedalen og Bærum, altså den senere Bærumsmarka, var «for sammenhengens skyld»⁶⁷¹ lagt inn under del IV. Det var imidlertid ikke Kolsås, som i stedet var lagt inn under Veståsene. Det samme var deler av det vi i dag kaller Kjekstadmarka.

Boka og Skogmerkingsarbeidet til DNT, som *Til fots II* var en del av, slo endelig fast hva som hørte til omegnen. En tydeligere inndeling og klarere grenser skulle komme senere på 30-tallet, men omkretsen var nå i all

---

⁶⁶⁹ Onsager og Rustad, *Oslo omegn*, 20.

⁶⁷⁰ Onsager og Rustad, *Oslo omegn*, 24.

⁶⁷¹ Onsager og Rustad, *Oslo omegn*, 28.

hovedsak etablert. Denne omkretsen ble snart døpt ved et nytt navn, nemlig Oslomarka. Som vi så i avhandlingens del én, var det Reisetrafikkforeningen for Oslo og omegn som kom opp med dette navnet. Det kan imidlertid virke som om det gikk noen år før navnet satt seg. Alfred Janson brukte eksempelvis fortsatt betegnelsen Oslo omegn da han skrev den lille boka *De blå stier* i 1936. Og søker man i avisene, finner vi ingen treff før Oslomarkas Friluftsråd ble dannet samme år. Friluftsrådet tok fra første stund tak i inndelingen som var satt i *Til fots II*.

Oslomarka deles inn

I Friluftsrådets første utgivelse, *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk* fra 1937, redegjøres det innledningsvis for Oslomarkas «*naturlige inndeling*»: «Navnet <Oslomarka> er i løpet av de siste år kommet i bruk som en fellesbetegnelse for de kjente skogtrakter rundt Oslo: Vestmarka, Krokaskogen, Nordmarka, Grefsenmarka (Lillomarka) og Østmarka.» Inndelingen er ledsaget av et lite, enkelt oversiktskart som viser grensene for de ulike skogtraktene som også grovt beskrives i den løpende teksten. «Det er mulig at der her med tiden kan bli nogen forandring i inndelingen, (...) Overnevnte skillelinjer er foreløpig trukket op for at folk kan ha nogen faste begreper å holde sig til.»⁶⁷² Inndelingen var foreløpig, slo Friluftsrådet fast. Den varierte da også fortsatt noe. I *Håndboka* er åsene mellom Hakadal og Nannestad tatt med som en del av Nordmarka, mens de er utelatt fra Oslomarka i flerbindsverket *Oslo-Marka – Oslo-fjorden* året etter, hvor den østlige grensen følger jernbanelinja nordover til Roa stasjon.⁶⁷³ En av verkets artikler omtaler områdene som Oslomarkas *reserver*. Det finner vi i artikkelen som omhandler Oslomarkas geologi, skrevet av Eilif Thorstensen.

Av de tilgrensende skogområdene kunde vel Hadelands- og Nannestadskogene i nord-øst og Enebakkskogene i syd-øst for en del regnes med til Oslo-Marka, kanskje også trekanten Oppegård-Klemmetsrud-Fjell. Idag er traktene lite kjent og lite besøkt, men de er

---

⁶⁷² Houge, (red.), *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, 11.

⁶⁷³ Oslomarka Friluftsråd (red.), *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, 23.

Oslo-Markas viktigste reserver som nok engang vil bli å legge innenfor grensen.⁶⁷⁴

Allerede i Nils Houges *Oslomarka som naturpark* (1941) var «reservene» lagt til. Her var Romeriksåsene, Bærumsmarka og Sørmarka tegnet inn i tillegg til de øvrige «markene». Sørmarka var forøvrig blitt en del av Oslo-marka i bind to av *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, publisert året etter førstebindet.⁶⁷⁵ Hos Houge hadde i tillegg Vestmarka en avstikker til Vardåsen, mens Grefsenmarka «(også kalt Lillomarka)» var utvidet til også å omfatte det som i dag er Gjelleråsen.⁶⁷⁶ Dette er i grove trekk de grensene som gjelder for Oslomarka i dag. De nøyaktige grensene for Marka var med det ikke fastlagt, men de utgjorde grunnlaget for Friluftsrådets arbeid i etterkrigstida, hvor en nøyaktig grenseoppgang ble utført med Hauges tegninger som utgangspunkt.⁶⁷⁷

På samme måte som i Friluftsrådets bøker, kommenterer Houge igjen det foreløpige preget grensene har. «Den foretatte inndeling kan naturligvis diskuteres, men er funnet å være den greieste for etterfølgende utredning, hvor det har vært nødvendig å ha faste begreper å holde seg til. Den skulle også kunne passe for friluftsfolk under den daglige omtale av terrenget.»⁶⁷⁸ Hva det sto om, var ikke nøyaktig å bestemme hvor grensene for de ulike delene av Marka gikk, men å feste dem på begrep. Navnene skapte betingelser for en samtale om Marka, både i kommunikasjonen mellom tekstene og deres lesere og i «den daglige omtale» mellom friluftsfolk. De var faste holdepunkter kommunikasjonen kunne kretse rundt og de var redskaper for å ordne og systematisere virkeligheten. Navnene var vesentlige i det arbeidet friluftslivsorganisasjonene drev med. Språket ringet inn Oslomarka. Det definerte hva som lå utenfor og hva som lå innenfor, og hvordan det innenfor var relatert til hverandre. En del av dette organiseringsarbeidet var å gi navn, å bestemme hvor grensene gikk for

---

⁶⁷⁴ Thorstensen, «Geologi», 42.

⁶⁷⁵ Oslomarka Friluftsråd (red.), *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, 2. bd. Her har Sørmarka kommet inn som en del av verkets undertittel, og som et kapittel i boka.

⁶⁷⁶ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 7-9.

⁶⁷⁷ Inga Berge de Galvez, «Marka»: hvordan et skogsområde kom til å legge premissene for vekst i hovedstaden», i *Plan* 45, nr. 2, (2013).

⁶⁷⁸ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 9.

hevdvunne navn, eller gi nye navn der det trengtes. Det siste var tilfellet for landskapet hinsides Oslomarka.

Oslo - Oslomarka - Stormarka

Det som ble definert å ligge utenfor Oslomarka hadde ikke alltid ligget utenfor, fjerne områder hadde vært en del av omegnen, men i diskusjonen mellom kildene jeg har referert, ble grensene fastlagt og nye sammenhenger bestemt. Også for det som lå utenfor Oslomarka ble en fellesbetegnelse lansert: Stormarka. Vi gjenfinner navnet som tema eller tittel på en rekke bøker fra etterkrigstida.⁶⁷⁹ Andersen Aars beskriver hvordan navnet oppsto, først foreslått av DNTs sekretær, Andreas Backer.

Vi som i de siste tiår hadde moret oss med å beskrive og blåmerke våre gamle og nye ruter, skaffe husvær og ellers pusle med andre slike forarbeider som skal til for å åpne nye trakter for den strøm av turister vi engang trodde – og idag vet – vil søke ditinn, vi fant at vi av rent praktiske grunner trengte et navn på vårt arbeidsfelt. I 1906 [egentlig 1896, min anmerkning] hadde den kjente fotvandrer Elling Holst foreslått at skautrekningene mellom Bærumsåsene og Holsfjorden burde kalles for Vestmarka. Og opmuntret ved den selvfølgelighet hvormed dette navn på Oslo-markas vestlige del straks blev akseptert, fant vi at navnet *Stormarka*, som for øvrig blev foreslått av sekretæren i Den Norske Turistforening, Backer, måtte være det rette navn på et område som sikkert om få år vil være like kjent og søkt og skattet av Oslos sommer- og vinterturister, som Nordmarka var det for 30-40 år siden.⁶⁸⁰

Andersen Aars setter ord på sammenhengene for fastsettelsen av navn og rollen de spilte i agitasjonen på vegne av friluftsområdene. Navnet *Stormarka* oppsto som en del av rutemerkingsarbeidet – «av praktiske grunner», en vending som understreker det redskapsmessige ved språket. Samtidig peker vendingen på språket som virkelig, på det som angår mot-svarigheten mellom ordene og tingene i verden. For det *feltet* de trengte et navn på, *fant*es vitterlig «der ute», men samtidig oppsto det først da det fikk et navn. De enkelte områdene hadde allerede et navn: Holleia,

---

⁶⁷⁹ Andreas Backer, *Til fjells: Stormarka, Hardangervidda, Sogn og fjordane, Finnmarksvidda, Dovrefjell og Rondane, Jotunheimen*, (Oslo: Halvorsen & Larsen, 1944); Oslo og Omegn Turistforening (red.), *Til fots i Oslomarka, Drammen Nordmark og Stormarka*, (Oslo: Gyldendal, 1964); H.O. Christophersen, *Vandringar i Oslos stormark*, (Oslo: Gyldendal, 1974).

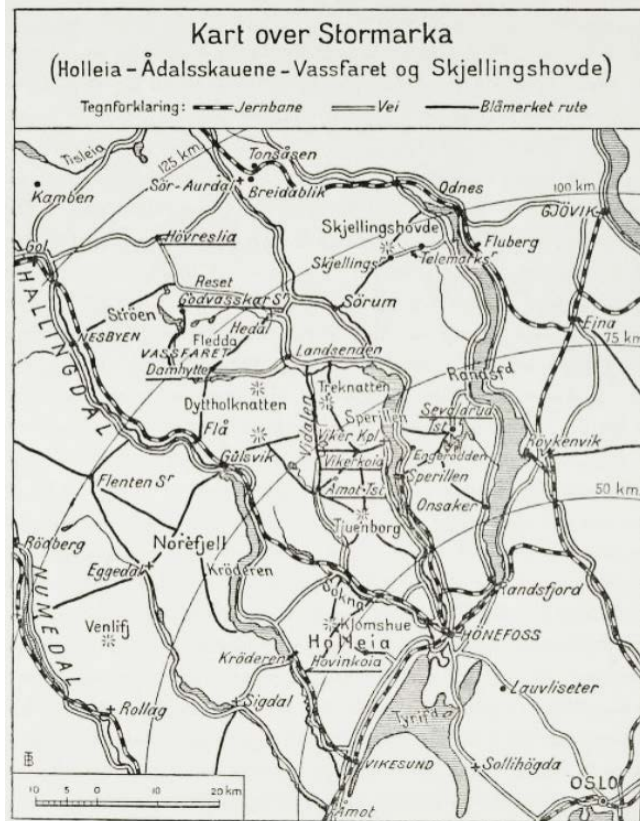
⁶⁸⁰ Ludvig Andersen Aars, «Stormarka: Holleia-Ådalsskauene-Velmunden-Vassfaret-Skjellinghovde», i *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, 1:221

Ådalsskogene, Velmunden, Vassfaret og Skjellinghovde, men gjennom fellesbetegnelsen Stormarka ble de samlet under ett. Navnet har sitt opphav og funksjon i en bestemt kontekst, nemlig rutemerkingen og rutemerkerens intensjon om «å åpne nye trakter». Her spiller kommunikasjons-situasjonen og behovet for å etablere hvilke ting man snakker om inn. Dannelsen av slike navn innebærer en forenkling av kommunikasjonen. Det er lettere å pakke alt inn i ett ord enn å beskrive det med mange, slik «skautraktene mellom Bærumsåsene og Holsfjorden» er et eksempel på. Andersen Aars hevder Vestmarka straks ble akseptert, noe vi har sett at ikke nødvendigvis var sant. Han var jo en av forkjemperne for dette navnet, noe som igjen betoner ønsket om å overtale andre og vinne dem for sin sak. Det er jo i bunn og grunn det det hele dreier seg om. Navnet Stormarka oppsto som del av arbeidet med å få «Oslos sommer- og vinterturister» til å ta i bruk landskapet det er tale om, noe som avslører hvilken relasjon som fikk dominere over andre. Navnet definerte relasjonene mellom ulike skogområder og knyttet dem til hverandre som en enhet. At akkurat disse ble en enhet, ble bestemt av avstanden til Oslo. Det var beboerne her man hadde i tankene, skriver Andersen Aars. Det var den *store* Marka, det vil si den som lå utenfor søndagsturens Oslomarka. Andersen Aars informerer derfor om at størsteparten av Stormarka ligger innenfor 40-110 km fra Oslo, noe som også er tegnet inn i form av konsentriske ringer med byen som sentrum på en kartskisse i artikkelen. At Andersen Aars sammenlikner fremtidens Stormarka med Nordmarka rundt århundreskiftet har å gjøre med utviklingen i kommunikasjonslinjene og en voksende bilpark. Utviklingen ville gjøre Stormarka like tilgjengelig som Nordmarka den gang var for byens befolkning, noe som var beleilig «for å kunne tilbringe flest mulig dager av en knapt tilmålt ferie i Stormarka». ⁶⁸¹ Denne tanken på bybefolkningen og deres knapt tilmålte tid utenfor arbeidet og byen, definerte Friluftsrådets prosjekt. Det var byen og det moderne livet som var arnestedet for friluftsområdene som vokste frem.

---

⁶⁸¹ Andersen Aars, «Stormarka», 223.

Figur 4. Stormarka fremstilt i *Oslo-Marka – Oslo-fjorden, bind 2*

Faste begreper

Det som i utgangspunktet hadde vært den svært så diffuse omegnen hadde først blitt utforsket med utgangspunkt i lokaliteter. Ut ifra disse hadde nye overordnede samlebetegnelse oppstått, før til slutt en ny samlebetegnelse oppsto for å dekke samlebetegnelsene. Navngivningen innebar en forenkling av kommunikasjons- og konstruksjonsprosessene. Det gjorde det landskapet man skrev inn i tekstene lettere å håndtere og presentere til leseren. Haffners og andre tidlige inndelinger av landskapet var for detaljert til at de kunne bli etablert, de var ikke uforanderlige og stabile nok. Det har vi sett i måten Andersen Aars og andre tok tak i inndelingen og formet den videre i forenklet retning. Haffner hadde ikke overordnede

navn som Østmarka og andre å ty til, de fleste av dem fantes ikke da han skrev bøkene sine. Navnene som etter hvert dukket opp kan forstås som redskaper å håndtere akkumuleringen av rutebeskrivelser og representasjoner av landskapet gjennom årene som fulgte. Det var en måte å skape færre enheter i hovedstadens omegn, redusere antallet separate avsnitt, når beskrivelsen av stadig nye ruter og hjørner av landskapet ble skrevet. Nytt terreng ble kartlagt og beskrevet, men det som vokste var ikke det fysiske terrenget selv. I stedet var det mengden tekst som måtte holdes sammen og reduseres eller forenkles. Selve navnet Oslomarka var selv et slik forenkelt grep. Men hvordan festet navnene seg i befolkningens språkbruk? Hvordan kom Oslomarka «i bruk som en fellesbetegnelse for de kjente skogtrakter rundt Oslo», slik Friluftsrådet skrev? Først og fremst ved å gjøre det de gjorde, ved å feste navnene til papiret. Som Kristin Asdal og Helge Jordheim som nevnt peker på, medfører perspektivet på tekster som *mobile immutables* en balansering mellom et fokus på tekst som skriving og vektleggingen av tekstenes materialitet. Som vi så, skrev Friluftsrådet og Nils Houge at inndelingen av Marka var foretatt for å gi befolkningen noen «faste begreper å holde seg til». Fastheten lå ikke bare i det semantiske alene, – et fastlagt betydningsinnhold – men i det materialet navnene var festet til.

Tekstene jeg har analysert her har ganske ulik utforming, fra enkle foldere til praktbøker. Felles for dem alle, var at Oslomarka med de tilhørende «marker» var skrevet inn i dem. Ikke bare navnene, men alt som, i et friluftslivsperspektiv, hadde med Marka å gjøre. I Jansons tilfelle, har han skrevet sin versjon av landskapet inn i den lille folderen om Østmarka han og Friluftsklubben ga ut. Det er snakk om en uanselig trykksak. Ett blad papir brettet to ganger på langsiden slik at det utgjør seks sider, tre sider på fremsiden av bladet, tre på baksiden, foldet sammen til et hefte på størrelse med en hånd. Fire små fotografier tatt av forfatteren selv har fått plass på sidene, med motiver fra Lutvann, steinblokkene ved Hauktjern, Gullsmeden og Østmarksetra. Det bærer klubbens emblem, Furukvisten, slagordet *Vern skogen!* og reklame for Gresvik sportsforretning. Likevel har hele Østmarka fått plass, til og med mer enn det som vanligvis falt «inn under forestillingen om Østmarken». Trykksaken var kanskje uanselig, men

var likevel et viktig innlegg i diskusjonen om hva det relativt nye navnet skulle betegne. Jansons tekst var en av dem Onsager og Rustad noen år senere trakk frem av tidligere publikasjoner om Oslo omegn.⁶⁸²

Poenget i vår sammenheng er at det er tekstene som definerer navnene, både hva navnene skal dekke og hva navnene skal være. *Østmarken* er tittelen på Jansons lille skrift like mye som det er navnet på landskapet selv. Tittelen står imot leseren i langt større skrift enn resten og slår ganske enkelt fast at dette er Østmarka, i en så påstående maner at påstanden nesten ikke merkes. Innledningen starter med å si at Østmarka er mer enn Sarabråten, deretter definerer han den geografiske størrelsen og fyller på med navn på plasser, utsiktspunkter, lokalbeboende og kulturhistorie. Østmarka er også et «avsnitt» i Onsager og Rustads bok. Det tvetydige ordet avsnitt sikter både til inndelingen av bokens ulike kapitler og av landskapet selv: «Oslo omegn er inndelt i følgende avsnitt.»⁶⁸³ Inndelingen av landskapet – skillelinjene Onsager og Rustad, Janson og Friluftsrådet trekker opp – skjer altså i og med språket, det er to sider av samme sak. Det betyr ikke at språket utelukkende er et redskap som brukes til å organisere og systematisere tingenes verden, språket *er* verden, det vil si like virkelig som tingene det benevner: de er det samme. Språket strukturerer verden for oss og det virker konstituerende for våre tanker om, erfaringer av og handlinger i den.⁶⁸⁴ Språkets navn og begreper skiller tingene fra hverandre, bestemmer deres relasjoner og betydning, og gjør dem til klart avgrensede entiteter blant rekken av andre. Når noe kalles ved navn, for eksempel Østmarka, er det Østmarka. Vi så innledningsvis at Hillis Miller insisterte på navnenes rolle. Dette er også noe Christopher Tilley understreker.

Place names are of such vital significance because they act so as to transform the sheerly physical and geographical into something that is historically and socially experienced. The bestowing of names creates shared existential space out of a blank environment. By the process of naming places and things they become captured in social discourses and act as mnemonics for the historical actions of individuals and groups. Without a name culturally significant sites would not exist, but only as raw

---

⁶⁸² Onsager og Rustad, *Oslo omegn*, 4.

⁶⁸³ Onsager og Rustad, *Oslo omegn*, 3.

⁶⁸⁴ Jordheim, *Lesningens vitenskap*, 84.

void, a natural environment. In a fundamental way names create landscapes.⁶⁸⁵

I forlengelsen av det Tilleys poeng, ønsker jeg her å vise hvordan navngivningsprosesser skjer. Jeg har identifisert tekstene eller representasjonene som avgjørende. Østmarka er ikke bare navn på et landskap, men dessuten navnet diverse kart. Kart er et tydelig eksempel på mobile innretninger som mobiliserer, slik Latour viser det i sitt sentrale eksempel om La Pérouses kart over Sakhalin.⁶⁸⁶ Visuelle representasjoner spilte nettopp en vesentlig rolle i konstruksjonen av Oslomarka. De visuelle representasjonene virket sammen med navnene, det var «ting» med navn, som i høyeste grad virket sementerende i den navngivningsprosessen som hadde pågått i noen tiår. Det jeg har vært opptatt av her er ikke så mye å etterspore hvem som skapte navnene eller å tidfeste når de oppsto, som å beskrive hvilken rolle de spilte i innordningen av landskapet og hvordan de festet seg. Navnene festet seg ikke til landskapet selv – man kan ikke lese det noe sted der – men til tekstene og de visuelle representasjonene.

Friluftsrådets publikasjoner delte, som vi har sett, Oslomarka inn i ulike deler. Undertittelen på bøkene slår fast at det dreier seg om *Østmarka*, *Lillomarka*, *Nordmarka*, *Vestmarka* og *Krokskogen og Sørmarka*, for den som skulle være i tvil, i tillegg til *Stormarka*, som navn på det som ligger utenfor Oslomarka.⁶⁸⁷ Bind to inneholder kapitler som tar for seg hver og en av de ulike markene. Den prosessen jeg har beskrevet, hvor omegnen blir systematisert og innordnet har her kommet til en slags fullbyrdelse, selv om det ennå kom noen justeringer. Friluftsrådets bøker etterlot liten tvil om hva Oslomarka var, hvordan den var inndelt og hva den inneholdt. Det som gjaldt nå var å sørge for at Oslomarka, i den versjonen Friluftsrådet beskrev den, ble bevart for fremtiden.

---

⁶⁸⁵ Tilley, *A phenomenology of landscape*, 18.

⁶⁸⁶ Se side 191.

⁶⁸⁷ Undertittelen på bind 1 er *Østmarka*, *Lillomarka*, *Nordmarka*, *Vestmarka* og *Krokskogen*.

Bevaring. Friluftsrådet hegner om landskapet

Oslomarkas Friluftsråd ble etablert i 1936. Det var altså ikke mange år som var gått siden den gang Foreningen til fremme av Friluftsliv og Kropskultur i 1920, hadde startet å arrangere fellesturer for å gjøre befolkningen kjent med omegnen, og enda færre år siden Friluftsliv-klubben startet å merke sommerruter i 1924. Den gang fremsto omegnen langt ifra som noe enhetlig landskap. Etter at DNT kom på banen, ble arbeidet virkelig satt i system og et samarbeid mellom en mengde aktører kom i stand. Antallet ble enda større med Friluftsrådet. Før krigen bestod rådet av over 100 representanter fra ulike kommuner, friluftslivsforeninger og idrettsorganisasjoner. I Friluftsrådets arbeid ble Oslo-perspektivet mindre dominerende. Flere av rådets medlemsorganisasjoner holdt jo til utenfor Oslo og så nok heller ikke på sine nærfriluftsområder som tilhørende hovedstaden. For dem dreide det seg om omlandet, ikke om *Oslos* mark. Etter krigen, i 1946 endret det navn til Oslo og Omland Friluftsråd etter forslag fra medlemmer utenfor hovedstaden (navnet ble vedtatt med 31 stemmer for og 30 mot).⁶⁸⁸ Men som vi har sett mange prov på, var det skogene sett fra hovedstaden som dominerte friluftslivsorganisasjonenes perspektiv gjennom mellomkrigstida. Sammen var de svært sentrale i å forme byens friluftsområde.

Jeg skrev i avhandlingens innledning at min tilnærming til fortidas rom er inspirert av Michel Foucaults tekst *Des espaces autres (Andre rom)*. I denne teksten introduserer Foucault nyordet *heterotopi*, som er de andre rom tittelen henspiller på. Dette er en spesiell klasse plasseringer som utpreger seg ved at de er forbundet med, men likevel motsier, alle andre plasseringer innenfor en gitt kultur. Dette har heterotopiene til felles med utopiene. Forskjellen består i at i motsetning til utopiene er heterotopiene virkelige steder, hvor alle de andre plasseringene i kulturen «på én gang er representerte, anfægtede og omvendte, en slags steder som er uden for

---

⁶⁸⁸ Houge, «25-årsberetningen», i *Oslo og Omland Friluftsråd 1936-1961*, 16.

alle steder, også selv om de faktisk kan lokaliseres». ⁶⁸⁹ Blant de stedene Foucault nevner som eksempler på heterotopien finner vi turiststedene og hagen. Sistnevnte har den egenskap at de, på ett eneste virkelig sted, kan ta opp i seg og sideordne flere rom som hver for seg er uforenelige med de andre. Fra antikken til den moderne, zoologiske hagen, har hagen vært et sted og et stykke natur som symboliserer og tar opp i seg hele verden og naturen i sin helhet. ⁶⁹⁰ Turiststedene, på sin side, er særlig definert av deres evne til å romme tid, og det på måter som bryter med samfunnets normale tidsrytmer. Feriestedenes tid kan både være flyktig og evig. Flyktig fordi de er tidsbundne, og oppstår og svinner ettersom stedene oppsøkes i en slags normalisert avvik fra den hverdagslige tilværelsen, og evig fordi tiden oppheves: her gjenfinnes og erfares hele menneskehetens historie og opprinnelse. ⁶⁹¹

Jeg tror Foucaults definisjon av disse heterotopiene kunne passe som kjennetegn på naturområdene som oppsøkes som del av norsk friluftsliv. Det gjelder også Oslomarka. I kildetekstene mine finner vi beskrivelser av Marka som et opprinnelig rom, hvor tiden har en annen kvalitet enn i byens liv. Her erfares på et spesifikt, avgrenset sted Naturen i sin helhet, og turvandrerne kan møte seg selv som Mennesket, i en slags opprinnelighet utenfor den moderne kulturens grep. Anne-Marie Moi og Dan Ringgaard skriver at heterotopiene er steder, hvorfra man kan reflektere over de normale rom. ⁶⁹² De har nemlig en funksjon i relasjonen til de andre rommene, hevder Foucault. Relasjonen utfolder seg mellom to motpoler, det illusoriske og det kompensatoriske. Førstnevnte har som oppgave å danne et rom av illusjon, som utpeker alle andre steder menneskelivet utfolder seg som enda mer illusorisk. Mens sistnevnte skaper tilsynelatende perfekte rom som står i direkte motsetning til de andre rommenes uorden og tilkortkommenhet. ⁶⁹³ Vi kan kanskje si at Markas og friluftslivets rom kjennetegnes ved begge disse aspektene. På den ene siden skaper de en illusjon om et ekte og opprinnelig liv, som kan oppsøkes og oppleves i korte

---

⁶⁸⁹ Foucault, «Andre rum», 90.

⁶⁹⁰ Foucault, «Andre rum», 93.

⁶⁹¹ Foucault, «Andre rum», 94.

⁶⁹² Mai og Ringgaard, «Introduksjon», 14.

⁶⁹³ Foucault, «Andre rum», 95.

perioder før man må returnere til de normale rom for å arbeide og tjene til livets opphold – i ytterste forstand for å overleve. Dette illusoriske rom fremviser det moderne livet som enda mer illusorisk fordi det er konstruert av oss og fremmedgjort oss fra vårt opphav. Samtidig kan vi definere friluftsområdene som kompensasjons-heterotopier på grunn av måtene de imøtekommer et behov eller trang på, et behov for en naturforbundethet som frarøves oss i den moderne kulturen, og en trang til å komme bort fra de tingene i det moderne liv som fjerner oss fra naturen vi er en del av. Som Rune Slagstad skriver, med henvisning til kildetekstene, er Marka nettopp blitt oppfattet som en slags kompensasjonspark for bylivets belastninger.⁶⁹⁴

Foucault avgrenser seg i *Des espaces autres* til heterotopiene. Samtidig hinner han til at tilnærmingen rommer andre muligheter. «Man kunne sikkert give sig i kast med at beskrive disse forskjellige placeringer for at søge efter mængden af forbindelser, hvormed man kunne bestemme denne placering.»⁶⁹⁵ Det er nettopp en slik beskrivelse jeg har gitt meg i kast med i denne avhandlingen. For å beskrive Marka har jeg forsøkt jeg så godt som mulig å beskrive det nett av forbindelser som utgjør den. I min analyse av Marka, hevder jeg at det fremfor alt er nærheten til Oslo som er bestemmende for dens endringer, fremvekst og tilblivelse. Byen og Marka er det dominerende relasjonsparet de andre forbindelsene kretser om. Endringer i Marka og dens friluftsliv kan derfor ikke forstås uten i sammenheng med byen og dens liv.

I Oslomarkas Friluftsråd springer den demokratiske spiren som var der fra starten av ut i full blomst. «Sikringen av storbyenes og industricentrenes friluftsområder er idag et sosialt problem, – like aktuelt i alle kulturland», slo rådet fast da det først presenterte hva det jobbet for.⁶⁹⁶ Oslo var Norges storby, og sikringen av akkurat denne byens friluftsområde var rådets oppgave. Det første kapittelet i *Håndboka* er en appell, skrevet i kursiv, som for å legge mer vekt i ordene. Det var rådets ordfører, Hans Amundsen, som førte pennen. Hos arbeiderpartipolitikerer ser vi hvordan relasjonen

---

⁶⁹⁴ Slagstad, (*Sporten*), 237.

⁶⁹⁵ Foucault, «Andre rum», 89.

⁶⁹⁶ Houge (red.), *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, 5.

mellom byen og Marka formes, hvordan de gir hverandre mening og betinger hverandres eksistens.

Oslo kan ikke sees eller bedømmes riktig uten i forbindelse med sin omegn. Og i det billede vi får av byen inntar Osloomarka en dominerende plass. Skogen og åsene gir byen karakter og stil. Skogmarka gir mer enn erstatning for det som selve byen mangler i åpen regulering, og den er ikke bare en ramme eller dekorasjon om byen. Den har en stor og uerstattelig egenverdi. Den er frilandet, hvor behovet for frisk luft og kroppslig trening tilfredsstilles gjennom utfartens vekst fra år til år. Den er en livsfornyende og helseheim, den sunne livsgledes herlige arena. Østmarka, Nordmarka, Vestmarka! For en jubel det er i disse navn, en naturgledens sang i alle sinn. Ingen navn har bedre klang, og ingen steder vi kjenner er sterkere preget av friluftslivets brede demokrati. Vi samler det hele i betegnelsen Osloomarka. Den er treningsplassen for vår ungdom. Den gir hvile og styrke til alle. Den frisker på humøret og arbeidsevnen.⁶⁹⁷

Oslo er mer enn bare byen selv, slår Amundsen fast, omegnen er like stor del av dens liv. Marka har en uerstattelig egenverdi, hevder han. Men hvordan skal vi forstå ytringen? For det er ikke en appell for naturvern han skriver frem, det er ikke naturens egenverdi han argumenterer for. Det er Osloomarkas verdi som befolkningens friluftslivsområde han beskriver. Så det virker som om ideen om Osloomarkas verdi ikke springer ut av den selv, dens *egenverdi*, men av relasjonen til byen. I Marka kan byens befolkning hvile ut, hente kraft om søndagen eller arbeidsukens ettermiddager, og bringe overskudd tilbake til arbeidet. *Heri* ligger dens verdi. Osloomarka som landskap og sted peker altså alltid tilbake på noe annet, nemlig på byen og livene som leves der. Samtidig peker Oslo tilbake på Marka. Uten blick for relasjonen mellom byen og Marka, har man ikke forstått Oslos vesen, hevder Amundsen.

I denne innordningen av relasjoner har navnene en bestemt rolle. Det som relativt få år tidligere hadde vært uklare, diffuse områder kunne enkelt fremstilles gjennom et knippe egennavn – og det oppsto sågar jubel og sang. Disse endringene i hvordan man beskriver og benevner et landskap sikter til noe annet enn blott nye navn på gamle ting. Det gamle forblir ikke det samme, men endrer seg i takt med språket som referer til det. Historiske endringer lar seg avlese i språket, men samtidig gjelder det å ha øye for

---

⁶⁹⁷ Amundsen, «Osloomarka», 7.

hvilken rolle språket spiller i de samme endringene det forteller om. Amundsens formulering tydeliggjør dette. «*Vi samler det hele i betegnelsen Oslomarka*». Verbet samle er her tvetydig. På den ene siden sikter det til språkets evne til å betegne ting og samle dem i ord og begreper. På den andre siden sikter det til språkets performative kraft, nemlig til hvordan tingene selv samles, formes og konstrueres.

Lukking av landskapet

Jeg beskrev tidligere hvordan friluftslivsorganisasjonenes utforskning av Marka i starten drev frem en åpning av landskapet. Hos Oslomarkas Friluftsråd er vi over i denne bevegelsens motsetning. Friluftsrådet ble opprettet for å beskytte landskapet. Det var ikke lenger snakk om oppdagelse av nytt terreng, det var allerede kartlagt, navngitt og tilrettelagt. Vi kan forstå det som en lukking av Oslomarka, i form av en klar og tydelig grensedragning som holdt landskapet sammen og destruktive krefter ute. Det som skulle holdes ute var de rom der mennesket hadde sitt faste tilholdssted, altså den del av verden der menneskene bodde og arbeidet. Innenfor grensene fantes naturens rom, det som var vesensforskjellig fra byen. Byen som este utover. Grensa skulle holde Oslo og Marka adskilt, men den skulle også sørge for å holde dem tett inntil hverandre, slik at ikke skogen forsvant lenger unna. Grenseoppgangen skulle sørge for at byen hadde et friluftsområde i sin umiddelbare nærhet, i det hele tatt sørge for at Marka eksisterte. Marka var alt det som byen ikke var, på mange måter opprettholdt som dens motsetning, men den var likevel intimt forbundet med byens liv.

Hvis vi returnerer til Amundsens appell igjen, kommer bakgrunnen for Friluftsrådets etablering til uttrykk. Her tematiseres byens fortetting, landskapets oppkutting og skogens fortrenghing. Amundsen skisserer hva som står på spill og maner til kamp for saken.

For hvert år blir vi flinkere til å vandre. Og enten vi søker inn i herligheten fra nord, sør, øst eller vest, så føler vi at vi trenger hele dette område. Vi har intet å avstå av det som nu utgjør vårt friland.

Hvis dette rike skulde bli merkbart forandret, vilde vi tape noe vesentlig av det som gjør vår ungdom rank og sund, av det som gir frisk luft i lungene og kraft i skrotten. Skulde denne skogmarka, som vi i stigende utstrekning

legger beslag på bli amputert eller skjemt ut vilde det være en katastrofe. Et uerstattelig tap i arbeidet for folkehelsen, et tap for hele almenheten, sosialt og økonomisk.

Viktig er det også, at de lave skogåsene rundt byen ikke blir hakket op av villabygg. Åsprofilene som kranser bygryta må bevares, og vi må åpne frilandsbelter fra de store skogene og ned til byen, skiløiper og parkbelter. For hver ny utparsellering som planlegges må en ha disse krav for øie og ikke gå på akkord. Her må opinionen gi den fornødne støtte, hvis kommunene eller staten henfaller til lunkenhet.

Vi vil se og føle skoglandet fra byen, vi vil ha det nært og tilgjengelig, vi vil bevare det som et styrkebelte om vårt bosted og arbeidssted, vi vil stå det på ski, vi vil vandre det i lune sommerkvelder, vi vil ha det ubeskåret.⁶⁹⁸

Amundsen skriver om nedbyggingen av åsene rundt Oslo, utparsellering av skogeierens områder og parkbelter mellom Marka og byen. I Generalplanen for 1934 var det vedtatt at det skulle føre tur- og skiveier ut av byen og inn i Marka, men det fantes ingen instans for å følge opp vedtaket. Amundsen gir her klar beskjed til kommune og stat at dette må følges opp. Tilgangen til Marka var, ved siden av bevaringen, nettopp den andre grunnen til rådets etablering. Disse gjennomgangsveiene kan forstås som praktiske grep og synlige tegn på den relasjonen mellom byen og Marka friluftslivsorganisasjonene ønsket å etablere for godt. Amundsen krever at man skulle kunne «se og føle *skoglandet*» fra byen. Det skulle holdes nærme. Selv om byen og Marka måtte holdes fra hverandre, var ikke skogene et isolert stykke natur. De to romlighetene, byens og naturens rom, definerte hverandre, eksisterte i kraft av hverandre uten at de kunne reduseres til hverandre eller dekke hverandre. De skogkledte åsene, Markas utstikkere, var en del av byen, men som natur, ikke bebyggelse. Villabebyggelsen holdt på å vokse seg oppover åsene, den rikere del av befolkningen holdt på å ta fra den andre det som Amundsen omtaler som «vårt felleseie».⁶⁹⁹ At man kunne se Marka fra byen, virker for Amundsen å ha innvirkning på følelsen av å ha den nærme, synlig og dermed følbart som «et styrkebelte» om stedene der befolkningen levde og arbeidet. Oslo-marka var del av følelsen av å leve sitt liv her i byen. Også terrenget bakenfor åsene sto i fare for å utparselleres. På 30-tallet hadde det blitt bygget en rekke hytter i privat regi i Marka, dette måtte det settes en

---

⁶⁹⁸ Amundsen, «Oslomarka», 8-9.

⁶⁹⁹ Amundsen, «Oslomarka», 8-9.

stopper for, Friluftsrådet ville ha skogene «ubeskåret». Skulle dette landskapet forringes, ville det være en «katastrofe» og et «uerstattelig tap». Amundsen tar i bruk sterke, følelsesladde ord, ord som skal vekke både styresmakten og befolkningen til å innse alvoret, «opinionen» måtte mobiliseres.

Hos Amundsen kan vi lese ut den konteksten teksten er en del av og intervensjoner i. På vegne av Friluftsrådet er han ute etter å overbevise og vinne meningsfeller for sin sak, en sak som ble opplevd som prekær på dette tidspunktet i historien. Når vi her følger Latour og hans tilnærming til tekster og inskripsjoner, må vi se friluftslivsorganisasjonenes tekster i lys av slik sammenheng, en antagonistisk situasjon hvor to eller flere parter deltar i en eller annen maktkamp. Som nevnt, understreker Latour at inskripsjoner og situasjonen de først ble skapt i, ikke kan holdes fra hverandre i fortolkningen.⁷⁰⁰ Vi kan anse Friluftsrådets tekster og arbeid som innspill i en maktkamp. Rådets medlemmer fremstiller deres versjon av Oslomarka, en versjon de forsøker å overbevise andre med. De kjemper om hvem som skal få lov til å definere Oslomarka, hva slags landskap dette skal være og for hvem.

Samtidig hevder jeg at den skisserte kampmodellen gjør seg gjeldende i brorparten av de andre tekstene jeg har referert her, også de av mindre politisk art. Det som endrer seg utover på 30-tallet, er ikke denne kampmodellen, men opplevelsen av at mer står på spill, at det haster å overbevise. Slik bruker jeg Latours modell som utgangspunkt for å forstå hva tekstene bevirket i sin samtid, jeg leter etter måtene forfatterne grep inn i og forsøkte å forme den virkeligheten tekstene var innvevd i. Jeg vil hevde at tekstene må forstås som bestanddel av en prosess der noen ønsket å forme landskapet i sitt bilde. Historiske aktører ønsket å fremstille Marka på bestemte måter og overbevise andre om at landskapet skal forstås slik og ikke annerledes. Også den navngivningsprosessen jeg har beskrevet må ses i lys av dette. Oslomarka og de andre «markene» var navnet på landskapet for friluftsliv. Navnene skulle befeste det. Nettopp det å befeste er et

---

⁷⁰⁰ Se side 191.

stikkord i når vi i det neste, konkluderende kapitlet skal anlegge et tydeligere teoretisk perspektiv på det jeg har behandlet.

Hvor «var» Marka?

Svaret på dette spørsmålet kan virke selvforklarende, men er ikke nødvendigvis det. Det blir et betimelig spørsmål å stille til den utviklingen der tekster om Marka etter hvert florerte i mellomkrigstiden, dette på tross av at det i tekstene legges ned et arbeid i å definere hvor grensene for Marka går, hvor vi finner de ulike underinndelingene, hva de heter osv. Men etter hvert som antallet tekster vokste, behøvde man ikke selv å være i terrenget for å erfare Marka. Tekstene og andre representasjoner åpnet opp for andre rom hvor møtet med landskapet kunne *finne sted*. Ja, tekstene ble selv til et sted hvor man kunne erfare Marka. Og når det kroppslige møtet med landskapet fant sted, var det et møte som var formidlet av de tekstlige representasjonene man hadde lest. Jeg forstår det slik at representasjonene skapte mangedoblinger av Marka: de gjorde skogen til et sted man kunne nå med tankene, hvor navn lød av «jubel» og «sang», som Amundsen formulerte det; de ble medskapere av kroppens møte med landskapet; og Marka ble gjennom representasjonene et symbol for byen. Så vi kan si at Marka befant seg flere steder samtidig, både «der ute» og «her inne», eller et eller annet sted mellom terrenget og dets representasjoner. Disse virket på hverandre og bidro til å forme hverandre. At Marka var formgivende for tekstene som representerte den, er kanskje umiddelbart intuitivt, men måtene Marka var representert på baserte seg på valg og utvalg. Marka var skrevet frem på bestemte måter, noe vi har sett på i de forutgående sidene. Disse bestemte måtene å skrive frem landskapet på virker tilbake på landskapet.

En notis i dagspressen fra mellomkrigstida eksemplifiserer bokenes rolle. Det var ikke bare DNT som utga årbøker, også lokale turistforeninger publiserte årbøker med utsyn over sine lokale turområder. De var av verdi for flere enn bare aktive medlemmer, skal vi tro *Aftenpostens* omtale av Drammen og Oplands turistforenings årbok for 1929:

Våre turistforeninger har efterhånden lagt mere og mere vekt på å utgi årbøker med et smukt typografisk utstyr, vakre illustrasjoner og avvekslende innhold. De leses derfor med utbytte også av folk som ikke er aktive turister og vekker interesse hos dem for å lære landet og folket å

kjenne og lokker dem ut for å prøve det frie vandrelev på fjellet og i skogen.⁷⁰¹

Ikke bare var boka anbefalelsesverdig for andre enn lokalforeningens medlemmer, den kunne med fordel leses også av folk som ikke var særlig vant med friluftsliv. Den var verdt å lese i seg selv, flott utformet som den virket å være. Men det som særlig gjorde den attraktiv, var at den kunne lokke leserne ut på tur. Den åpnet en korridor til landskapet. Jeg skrev tidligere at tekstene var svært viktige i det oppdagelses- og kartleggingsprosjektet friluftslivsorganisasjonene bedrev. De arrangerte turer og opplyste folk på utstillinger og med lysbildeforedrag, men det var i tekster de kunne nå bredest ut. Tekstene mobiliserte befolkningen, de var utslagsgivende i å bringe folk til Marka. Vi kan også snu dette på hodet og forstå det slik at tekstene brakte Marka til folket. Den korridoren som gjennom dem ble åpnet opp var en toveiskorridor. Tekstene tilrettela for at folk kunne oppsøke landskapet, og de sørget for at landskapet kom til folk, uansett hvor de befant seg.

I begrepsapparatet til Latour, er tekstene jeg har tatt for meg innretninger – *inscription devices* – hvor Marka ble skrevet inn. Tekster er mobile, og deres mobilitet gjorde at også Marka ble mobil. Marka ble brakt ut til befolkningen, inn i klasserom, arbeidsplasser og de tusen hjem. De gjorde naturen og landskapet lesbart og fremstillbart. Som omtalen av årboka til lokalforeningen i Drammen kommenterer, kombinerte tekstene dessuten ulike typer representasjoner, hvor man i tillegg til å lese om også kunne se landskapet. Bøkene inneholdt gjerne fotografier, noen også tegninger med scener fra skogen, og særlig kart som viste landskapet eller deler av landskapet fra oven. Terrenget kunne studeres i detalj ved kjøkkenbordet hjemme, der kartet lå utbrettet. Perspektivet ovenfra bidro til den åpningen av landskapet jeg har beskrevet. Men utvidelsen eller skiftet i perspektiv lå ikke bare i det visuelle, også det skrevne belyste Marka fra andre vinklinger enn dem man kunne få øye på ved å være fysisk tilstede i landskapet.

---

⁷⁰¹ E.D., *Aftenposten*, 22.06.1929.

Tekstene om Marka kombinerer mange ulike vinklinger, og tar for seg ulike aspekter ved landskapet, slik som kulturhistorien, geografien og geologien, dyre- og planteliv, skogdrift, jakt og fiske, de mange varianter av friluftslivet, sommer som vinter, og de bryter opp området i mindre deler og beskriver deres egenart og selvstendige eksistens. De presenterer altså en utsikt og oversikt over det fysiske landskapet, men også over historiens landskap. Ikke bare over fortiden, men også over fremtiden lanseres det dessuten flere utsyn, med planer om tilgang, utfartsveier og varig vern av området for friluftsliv. Leseren blir presentert for fremmede områder, nye hjørner av landskapet, om de nå var av romslig eller temporal art. Hjemme i stua kunne man altså sitte og lese om alt det som hadde med området å gjøre. På en måte kunne man erfare mye mer om Marka ved å sitte i sin egen stue og lese om området enn ved fysisk å være der. Landskapet ble formelig løftet ut av seg selv og inn i stua, hvor markalivet kunne leves, også der.

Jeg skal avslutningsvis dvele litt lengre ved tekstenes medskapende evner, og tydeliggjøre det ontologiske perspektivet som ligger i materiell-semiotikkens kjerne. Det skal jeg gjøre gjennom å ta for meg Friluftsrådets bøker og den betydningen rådet hadde da de kom på banen. Imidlertid gjelder de forholdene jeg beskriver her også for de andre bøkene jeg har omhandlet. Slik sett er dette å forstå som en sammenfatning av det jeg har skrevet om i denne delen av avhandlingen. Til sist vender jeg blikket mot en bestemt inskripsjon, nemlig den første visuelle fremstillingen av Oslomarka som et avgrenset område, og analyserer denne i lys av det teoretiske begrepsapparatet og konteksten fremstillingen oppsto i. Inn i denne fremstillingen av Markas grense finner de prosessene jeg har beskrevet i avhandlingen veien. Den utgjør det historiske endepunktet for studien i denne doktoravhandlingen.

Materiell semiotikk som ontologisk tilnærming

I Latours begrep om «literary inscription» ligger det en prosess han presenterer som en type oversettelse. Når noe skrives inn i en innretning eller tekst er det som en oversettelse inn i et annet medium. I laboratorie-

vitenskapen, som Latour er mest opptatt av, omgjøres fysiske ting, for eksempel rotter eller kjemiske stoffer, om til tekst, diagrammer, tallrekker, kolonner, osv.⁷⁰² I eksempelet med øya Sakhalin, så vi hvordan det samme skjedde med et geografisk område. Også dette forstås som en form for oversettelse, noe som igjen muliggjør mobilitet. Inskripsjonene inngår som ledd i en serie eller system av slike oversettelser, det Latour kaller «circulating references».⁷⁰³ Det som er viktig å påpeke for Latour er at oversettelsene alltid refererer til eller peker tilbake på objektene «ute i virkeligheten», men at det skjer på en måte som bearbeider den samme virkeligheten. Kristin Asdal og Helge Jordheim har vist hvordan dette gjør materiell-semiotikken til en ontologisk tilnærming.

The concept of <inscription> is established as part of a system of translation that enables material entities to circulate and to be mobile, to move from one place to another. Materials are constantly on the move, and are constantly translated as they are inscribed into new devices. This implies a material-semiotic approach, in which literary devices are agents of change. The practices that Latour and his colleagues set out to study are understood as world transforming practices, series of modifications and transformations that take part in changing reality. Hence, semiotics is developed into an ontological approach: The literary inscriptions are devices through which the world is modified and transformed. These specific and ongoing modifications are the true objects of study.⁷⁰⁴

Innretningene det «skrives inn i» er selv forandringsagenter i dannelsen av nye verdener, noe som sikter til at aktører ikke trenger å være mennesker. Dette er tilfellet også for Oslomarkas vedkommende. Jeg har forsøkt å beskrive hvordan for eksempel skilt og kommunikasjonslinjer var «ting» som bidro til å endre Marka. Asdal og Jordheim angir endringsprosessene som selve studieobjektet for materiell-semiotikken og at perspektivet dermed er en form for ontologi. Perspektivet innebærer en bestemt tilgang til historien, nemlig gjennom måten det søkes en forståelse av hvordan historiske forskyvninger og endringsprosesser utfolder seg, og hvordan dette skjer i og gjennom inskripsjoner. I denne delen av avhandlingen har jeg ønsket å vise hvordan inskripsjoner deltok i Oslomarkas endringsprosesser.

---

⁷⁰² Latour, «Drawing things together», 22.

⁷⁰³ Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 72.

⁷⁰⁴ Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 69.

En historie om immutable mobiles

Jeg har beskrevet hvordan det i tekstene ble utført et semiotisk arbeid, hvordan landskap ble delt inn og navngitt, hvordan relasjoner ble definert: hva som hørte sammen, hva som var innenfor og utenfor, hvor grensene gikk, osv. Det semiotiske arbeidet peker tilbake på det fysiske landskapet, men det peker også på de tidligere tekstene som hadde skrevet om det samme landskapet. Andre forfattere ble sitert, kommentert, tilbakevist og videreformidlet. Tidligere inndelinger av Marka ble modifisert og bearbeidet. Dette kan vi forstå som del av den kjeden av oversettelser (*circulating references*) Latour viser til, og som innebærer de ontologiske prosessene Asdal og Jordheim løfter frem. Marka blir stadig skrevet inn i nye former for representasjoner som sirkulerer ute blant stadig nye lesere. Denne sirkulasjonen er hele veien drevet frem av en vilje, en glødende interesse (*passionate interest*) som Latour også kaller den stridsmodellen jeg tidligere har skissert.⁷⁰⁵ Forfatterne av tekstene som danner grunnlaget for undersøkelsen min hadde en glødende interesse for Marka. På 30-tallet blir denne interessen i økende grad preget av en vilje til å beskytte Marka som friluftsområde og sikre dens fremtid. Dette bringer frem en viss stabiliserende tendens, noe vi skal se nærmere på her. For å få oppfylt ønsket om et landskap som holder inn i fremtiden, måtte de nemlig sørge for å gi det en fast og tydelig form som en klart definert enhet med anskuelige grenser og et definert innhold. I dette arbeidet anvender og modifiserer forfatterne tidligere tekster til å gi Oslomarka en stabil form. Dette knytter an til Latours begrep om «immutable mobile». Det jeg har villet vise i avhandlingen er hvordan den versjonen av Marka de ville skape, i stor grad måtte skapes på papiret. Det materiell-semiotiske perspektivet innebærer en vektlegging av tekstenes materielle eksistens. Inn i tekstene finner landskapet, som i seg selv på én og samme tid er en materiell og formbar kategori, veien. Tekstene former landskapet. På en bestemt måte var derfor de endringsprosessene jeg har beskrevet i én forstand det motsatte av

---

⁷⁰⁵ Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 72.

endringer. Organisasjonene og forfatterne hadde sin versjon av landskapet, og det var den de festet til papiret og sendte ut i verden i akkurat *den* formen. Klarte denne representasjonen å mobilisere lesere og andre tekster, så hadde forfatteren lyktes. Det er dette Latour sikter til når han skriver at forfatterne måtte skape «ting» som klarte dette. Sondringen mellom landskapets formbare og dynamiske eksistens og tekstenes befestning av det blir dermed en historie om immutable mobiles.

Vi husker Latours krav til de tingene man skapte. «In sum, you have to invent objects which have the properties of being *mobile* but also *immutable, presentable, readable and combinable* with one another.»⁷⁰⁶ Latours poeng var her at den oppdagelsesreisende La Perouse så å si kunne ta med øya Sakhalin tilbake til Frankrike. «You present absent things», skriver han og sikter til hvordan øya på et vis er til stede i diskusjonene om hvor man skal sende neste flåte. Øya er fraværende, men nærværende, gjort tilgjengelig via en korridor gjennom rommet etablert av kunstferdige innretninger, teknologiske nyvinninger i La Perouses samtid: perspektiv, projeksjon, kart, loggbøker, osv.⁷⁰⁷ Det samme poenget kan anføres for Osломarkas vedkommende. Rutebøkene og ruteheftene, postkortene, kartene og utstillingene bidro alle til å gi Marka mobilitet og bringe den ut til et stort antall mottakere. Marka fikk bevegelse og ble tilgjengelig gjennom nye kanaler. Den vokste utover sine grenser og ble noe mer, i alle tilfelle noe annet enn «bare» en geografisk lokalitet. På denne måten åpnet landskapet seg opp og det på flere vis. For det første åpnet det seg opp for dem som hadde lite erfaring med å ferdes i Marka, de fikk kjennskap til landskapet uten kanskje selv å ha vært der. Kanskje var tekstene for mange det første stedet hvor de traff på Marka. For det andre åpnet terrenget seg også for dem som allerede var godt kjent fordi tekstene presenterte nye og ukjente områder. For det tredje så fylte tekstene Marka med annet innhold enn det man kunne erfare med den blotte tilstedeværelse i terrenget. Landskapet som ble beskrevet ble deretter tatt med tilbake dit det kom fra.

---

⁷⁰⁶ Latour, «Drawing things together», 26.

⁷⁰⁷ Latour, «Drawing things together», 27.

Noen tekster hadde et stort format og var ment for å bli lest hjemme i stua, andre for å være mobile. De var laget i en størrelse som passet til å bringe med på tur. De versjonene av Marka som var skrevet inn her kunne tas med tilbake til naturen og legge seg over den. Den hendige formen på trykksakene Marka var skrevet inn i, ga skogområdet ben å gå på, bokstavelig talt, de var laget for å ta med på tur. Sann sett behøver ikke mobiliseringen bare forstås i metaforisk forstand. Som forordet i *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, Oslomarkas Friluftsråds første publisering, stadfester, var boken gitt ut med dobbelt formål: «Denne boken er gitt ut dels for å vekke interessen for bevarelsen av Oslomarkas skogtrakter som friluftsterreng, dels for å gi folk som ferdes i disse trakter opplysninger som de kan ha nytte av på turene sine». ⁷⁰⁸ Boka skulle altså overbevise om viktigheten av rådets sak, men den skulle også kunne bidra til lesernes turliv. Boka er liten og tynn, men har en robust innpakning i form av stive permer som favner om de ca. 100 sidene. Den passet godt i tursekken og kunne likeså godt leses på en stue eller tue i skogen som hjemme. Den inneholdt både praktiske opplysninger om fiskeregler, orientering og losjiforhold, oversikt over tilgjengelige kart og kommunikasjonslinjer, presentasjon av sti- og løypeskiltene, mer inngående artikler om historie og skogbruk, samt mer ideologiske budskap. Friluftsrådet søkte økonomisk støtte til publiseringen av *Håndboka*, noe de fikk av Oslo, Aker og Bærum kommune, under den betingelse at hver av de tre utgavene ble delt ut skolen. Disse årene fikk rundt 4,300 elever i 7. klasse i folkeskolen i Oslo og Aker hvert sitt eksemplar av boka, det vil si nærmere 13,000 elever til sammen. ⁷⁰⁹ Dette var brorparten av opplagene, slik at bare en mindre del var tilgjengelig for salg. Men vi kan tenke oss at gjennom skolebarna nådde Friluftsrådet og kommunene tusenvis av familier, da barna nok ikke var alene i hjemmet om å lese i boka. Som vi har sett, settes tonen innledningsvis med Hans Amundsens appell. Budskapet i gaven familiene hadde fått, var ikke til å misforstås.

---

⁷⁰⁸ Houge (red.), *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, forordet.

⁷⁰⁹ Houge (red.), *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, 3. utg., (Oslo: Oslomarkas Friluftsråd, 1939).

Det lille formatet hadde den til felles med rutebøkene og ruteheftene, slik som for eksempel Onsager og Rustads *Til fots* og baneselskapenes mindre skriftstykker. Tekstene er håndfaste eksempler, i bokstavelig forstand, på den fordoblingen og remedieringen av landskapet jeg har argumentert for. Landskapet ble i stor grad forstått, betraktet og gjort tilgjengelig gjennom dem. Det håndterlige formatet – små rutebøker, sammenbrettbare kartskisser og rutehefter – var det vanlige formatet på de masseproduserte representasjonene av Marka og andre landskap. Størrelsesforskjellen mellom det store landskapet og de små representasjonene var altså betraktelig. De var virkningsfulle, men manglet litt kraft til å sette ordentlig preg på det store området. «Tingene» man skapte, måtte nettopp tåle sirkulasjonene ute i verden, i Latours ord, «the things have to be able to withstand the return trip without withering away». ⁷¹⁰ Heftene var av det spinkle slaget, mens rutebøkene var mer robuste, men ensformige hva innholdet angår. I *Håndboka* var det tematiske mangfoldet utvidet. Slik sett kunne den bøte litt på det skjeve størrelsesforholdet. Men etter hvert så man behovet for at tekstene måtte skapes i enda mer robuste og mangfoldige former.

Osломarka i stabil innpakning

Utover i mellomkrigstida, etter hvert som Marka fikk tydeligere og tydeligere form, antok tekstene om Marka fastere og mer slitesterke former. *Håndbokas* innbinding og mangfoldige innhold er et eksempel på det. Sammenfallet er på ingen måte tilfeldig, i min fortolkning henger dette nøye sammen. Marka fikk nemlig sin form i og med disse tekstene. Da opplevelsen av at det hastet med å bevare landskapet forsterket seg, ble det enda viktigere å forankre Marka til papiret. Det ga seg utslag i at bøkene om Marka kom hyppigere og var av en mer omfattende art enn tidligere. De hadde tyngde, noe de måtte ha for å stå imot motkrefter og tåle «rundreisen» ute i verden. Tyngden peker her både på bøkens materielle utforming og den betydningen bøkene hadde. De bidro i særlig grad til

---

⁷¹⁰ Latour, «Drawing things together», 26.

Markas stabilisering eller uforanderlighet, det som ligger i Latours term «immutable».

Tekster om Marka, fremfor alt Nordmarka, hadde vært i sirkulasjon lenge, siden Peter Christen Asbjørnsen og Bernhard Herres dager. DNTs årbøker inneholdt også fra tid til annen artikler om Marka, og landskapet ble behandlet i aviser, rutebøker og guidebøker om byens omegn. Men her var Marka bare ett i rekken av andre landskap og tema publikasjonene fremstilte. Marka sto ikke frem, men var gjemt bort inne blant arkene. Haffners og Borrebæks bøker om omegnen, utgitt rundt år 1900, var de første som utelukkende tok for seg Markas landskap. Så kom rekken av mellomkrigstidas bøker, hefter, kart og blekker. Alle disse tekstene var av det spinkle slaget, enten tynt og skjørt eller av det lille formatet. De hadde alle sammen sin virkning, men da friluftslivsorganisasjonene opplevde at det sto om fremtidens utvikling, måtte det legges mer vekt i ordene. Denne utviklingen har særlig med etableringen av Oslomarkas Friluftsråd å gjøre.

Året etter *Håndboka*, ble første bind av trebindsverket *Oslo-Marka – Oslo-fjorden* utgitt. De andre to kom i 1939. Verket var i utgangspunktet ikke Friluftsrådenes egen idé, de hadde planlagt å fokusere innsatsen på nye, årlige utgaver av *Håndboka*. De ble imidlertid kontaktet av Blix forlag som ønsket et samarbeid. Forlaget hadde planer om å publisere et verk «med artikler av kjente friluftsliv- og idrettsfolk, med skildringer og opplevelser fra deres friluftsliv i Oslomarka». Oslomarka Friluftsråd gikk med på samarbeidet, men under den betingelse at «det først og fremst ble lagt an på en beretning om selve marka og dens historie, og om befolkningens friluftsliv der i de siste menneskealdre». ⁷¹¹ Det var altså ikke historier om et knippe berømtheter og deres friluftsliv i Marka rådet ønsket, men et bokverk om landskapet selv som hele befolkningens friluftsområde. Med Blix forlag med på laget kunne Friluftsrådet nå et mye større publikum enn med *Håndboka*. Flerbindsverket skulle nå direkte ut til interesserte kjøpere. Bøkene ble populære, hele opplaget ble utsolgt allerede i løpet av få måneder. ⁷¹² Dette er et flott verk i stort format, sidene er av tykt papir og

---

⁷¹¹ Houge, (red.), *Oslo og Omland Friluftsråd 1936-1961*, 87.

⁷¹² Hjalmar T. Larsen, (red.), *Oslo-marka – Oslo-fjorden 2*. utg., (Oslo: Halvorsen & Larsen, 1952-53), I:vi. Det har ikke lyktes meg å finne ut hvor stort opplaget var.

bøkene er rikt illustrert med en lang rekke fotografier, trykt på glanset papir, samt en tegning til innledning av hvert kapittel. De to bindene som omhandler Oslomarka teller til sammen ca. 555 sider. Andersen Aars' artikkel om Stormarka ble i tillegg utgitt som særtrykk.⁷¹³ I 1953 og 54 kom bøkene i ny og utvidet oppgave, nå i tre bind om Marka og to om Oslofjorden, i tillegg til særtrykket om Stormarka. Da hadde Halvorsen & Larsen forlag overtatt rettighetene.

Flere av Friluftsrådets medlemmer var bidragsytere, men også tekster av prominenser som Fridtjof Nansen, Theodor Caspari og Fritz Huitfeldt er tatt med, så berømthetene fikk nok plass likevel. Tykkelsen og tyngden av bøkene gjorde at de skulle ta sin plass i hjemmet, de var dårlig egnet til å bringe med seg. Når bøkene først hadde løftet landskapet ut av seg selv og inn i stua så ble den nok værende der, godt synlig i bokhylla, Oslomarka I og Oslomarka II sto skrevet på de brede bokryggene, Oslofjorden på den tredje. Ikke bare det, også den metaforiske tyngden av bøkene gjorde at også selve Oslomarka tok plass. Denne tyngden ble lagt i verket av dens bidragsytere, det nettverket av aktører som kom til uttrykk i det, men også fra bredden i perspektiver, hvert med sine sjargonger, tegnsystemer og kodifiseringer.⁷¹⁴

De to bindene inneholder mange av de samme emnene som *Håndboka*, men stoffet er mye bredere og mer omfattende. I kontrast til tidligere bøker, som hadde tatt for seg enkelte sider ved landskapet, var dette selve verket om Oslomarka. Her sto det ikke bare om hvordan å finne frem, dette var ingen rutebok, selv om også blårutene ble presentert på grundig vis. Landskapet ble belyst fra alle mulige perspektiv, her sto «alt» man trengte å vite om Marka. Var det noe som manglet, må vi anta at det er fordi det ikke hørte til Marka slik Marka skulle være. Om hva Marka skulle være står det en hel del, om farer som truer og om hva man skal gjøre for å sørge for at fremtiden tar den riktige retningen. Bak utgivelsen sto et råd som representerte over hundre medlemsgrupperinger, og som jobbet for å forme landskapet i sitt bilde. Her kan vi igjen returnere til ordfører Amundsen,

---

⁷¹³ Ludvig Andersen Aars, *Stormarka: Holleia-Ådalsskauene-Velmunden-Vassfaret-Skjellinghovde*, (Oslo: Blix, 1939).

⁷¹⁴ For å snakke med Lefebvre befinner vi oss her på det feltet han kaller representasjoner av rom eller begrepslig rom. Dette rommet er båret frem, og representasjonene er uunngåelig preget av ideologi, kunnskapsregimer og makt: Merrifield, «Henri Lefebvre», 174.

denne gang i trebindsverket, som forteller om hvilken nødvendighet det dreier seg om:

Nødvendigheten av å bevare Oslo-marka for vår egen slekt og dem som kommer etter. Som før sagt trenger vi hele dette friland. Hvis skogene blev disponert på en annen måte enn nu eller opstukket, vilde det straks inntre fare for ødeleggende innslag. Mot det gjelder det om å være på vakt, slik at skogmarka for alltid kan sikres for utfartens store og stadig økende skarer. Det offentlige har plikt til å sørge for det.⁷¹⁵

Som et grep for å tilegne seg definisjonsretten, måtte rådet skape et bokverk med tyngde og autoritet, som virkelig forankret den forståelsen de hadde av landskapet. Det er nettopp det de gjorde med bøkene, de formet landskapet og forankret det i en fast form som vanskelig lot seg endre på. Etter mange år med forslag og forhandlinger om hvordan landskapet skulle deles inn og navngis, fremsettes det her et tungtveiende forslag til hvordan formen skulle være. Ikke bare formen på landskapet, men også innholdet defineres. Det opplevdes som en presserende oppgave, da man anså Marka for å være under trussel fra krefter som ønsket andre landskap.

Den eksplisitte overtalelseskunsten var langt fra den eneste fremstillingsformen i Friluftsrådets bøker. En grunn til at de er virkningsfulle, er måten de kombinerer ulike former for inskripsjoner på. Osloomarka tematiseres via en rekke ulike vitensfelt: historisk, kulturelt, etnologisk, geografisk, geologisk, zoologisk, administrativt, politisk, osv. Ulikheten til tross anlegges det et felles perspektiv på tvers av feltene, med friluftslivets blikk på landskapet som det dominerende. Enkelte tidligere bøker om Marka hadde kombinert ulike perspektiver, men langt ifra så mange som her og ikke like omfattende. Dessuten var spriket mellom dem tydeligere. I Friluftsrådets bøker bringes alle disse ulike disiplinene til å passe sammen og *peke i samme retning*. Eksempelvis hadde geologen Werner Werenskiold skrevet både i Foreningen til fremme av friluftsliv og kroppskulturs andre utgivelse, DNTs årbok for 1924 og Onsager og Rustads *Til fots*. Alle stedene var han mest opptatt av å berette om synlige spor av det verdensberømte geologiske området Oslofeltet. Inndelingen hans av Marka er interessant. «Oslos nærmeste omegn kan deles naturlig i tre ledd: grunnfjellstrøket

---

⁷¹⁵ Amundsen, «Skogmarka for folket», 40.

Nesodden-Øyeren, skiferområdet Asker-Bærum-Aker, åsmarkene fra Akser og Lier mot nord og nordost til Hadeland.»⁷¹⁶ Oslomarka kommer ikke til syne som et sammenhørende område i denne inndelingen. Annerledes forholder det seg i Leif Strømers kapittel om geologi i første bind av *Oslomarka – Oslo-fjorden*, hvor han fremhever at «vår geografiske inndeling av Oslomarka svarer ganske godt til de store trekk i geologien».⁷¹⁷ Berggrunnen hadde naturligvis ikke endret seg på disse få årene, men en forskyving i perspektivet, et nytt fenomen – Oslomarka – hadde oppstått som fikk geologen til å se annerledes på tingene. Også fremstillingsformen av den objektive vitenskapen geologi lot seg med andre ord påvirke av en kulturell kontekst.

Også kombinasjonen av ulike former for inskripsjoner er mangfoldig. De er svært forskjelligartede, likevel finner vi dem side om side. Trebindsverket inneholder en lang rekke *fotografier* og *tegninger* av geologiske fenomener, plasser og hoteller, naturscener og dyreliv, sti- og løypeskiltene, idretts- og friluftslivssituasjoner fra Marka, sommer som vinter, luftfotografier hvor navnene på nordmarksvannene er skrevet inn, portretter av berømte personer med tilknytning til Marka og nærbilder av fossilforekomster; vi finner *blokkdiagrammer* som fremstiller berggrunnen; *tabeller* som viser korrelasjonen mellom alder og vekt på abbor, ørretens lengde etter alder i ulike vann i Marka, utviklingen i innbyggertall i Oslo, Aker og Bærum; det er *lister* over tilgjengelige karter over Oslomarka, kommunikasjonslinjer fra Oslo, eiendomsforholdene etter areal, arealet av foreslåtte fredningsområder i de ulike delene av Oslomarka; *skjematiske fremstillinger* av ulike former for dyrespor, slalåmsporten, gunstig byplanlegging, og av planlagt infrastruktur gjennom Marka (bilveier og kraftlinjer); enkle *oversiktskart* over hver av de ulike markene, over utfartsveier og kommunikasjonslinjer, grensene mellom Markas ulike deler og Markas ytre grense, naturfredet område og eiendomsforhold i Marka; samt *kartutsnitt* med inntegnede sommerruter; osv.

---

⁷¹⁶ Werner Werenskiold, «Geologi», i Onsager og Rustad, *Til fots II*, 6.

⁷¹⁷ Leif Strømer, «Geologi», i *Oslomarka – Oslo-fjorden*, 1:50.

Alle disse i utgangspunktet vesensforskjellige representasjonene er modifisert til å ha samme størrelse slik at de passer med hverandre og får plass i samme bok. Et fossil blir like stort som hele Oslomarka, et stikilt er like mye hjemmehørende i Marka som dyrelivet, fremtidens utfartsveier og fredningsbestemmelser like viktig som fortidens eiendomsforhold. På flate sider, millimetre fra hverandre har representasjoner av landskapet fått plass, om det nå er lagene i berggrunnen eller stiene i terrenget. Alt sammen blir fremstilt som «naturlige» deler av helheten som er friluftsområdet Oslomarka. Bruken av inskripsjonene og kombinasjonen av dem var svært effektivt, det er poenget jeg vil ha frem her. For første gang ble dette geografiske området fremstilt på en så omfattende og mangfoldig måte, i to bind, etter alle kunstens regler. Og det ble presentert som én sammenhengende enhet, et inntrykk som ble forsterket av at det tredje bindet i verket omhandler Oslofjorden, definert som en tydelig avgrenset, geografisk enhet. Sidestillelsen av Oslomarka og Oslofjorden signaliserte at Oslomarka var å anse som en like tydelig enhet.

Bøkene var like lite som tidligere bøker og tekster, rene «beskrivelser» av virkeligheten «der ute», de var til en stor grad formgivere av denne virkeligheten. Dette viser tilbake på de ontologiske prosessene Asdal og Jordheim presenterer.

The argument is not that the text mirrors or transports directly that about which the text refers, into the inscription, but that the object, about which the text speaks, is translated into a text or an inscription device, more generally. Integral to this process of translation is a series of modifications that enable the object to be moved, translated into a new medium or inscription device. Hence, this points back to the ontological work (...): In radical contrast to approaches that are concerned with texts, and nothing beyond the text, this approach is thoroughly concerned with how world-making actually happens by way of text-work, or inscription device-work. Hence, there is no opposition between the material and the textual; everything is material and semiotic simultaneously.⁷¹⁸

Asdal og Jordheims sitat aviser tilganger til historien som utelukkende fokuserer på teksten. Med det sikter de til teoretisk retninger som tipper over til å betrakte virkeligheten som rent språklig konstruert. Vi kan snu dette på hodet og lansere materiell-semiotikken som et alternativ til

---

⁷¹⁸ Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 32.

forståelser av landskap eller geografi som noe rent fysisk, som noe som befinner seg utenfor og hinsides tekster. I henhold til perspektivet jeg legger til grunn her, er ikke landskaper uberørt av tekst, blant annet fordi landskap er en kategori som innebærer navngivning og avgrensing, beskrivelser av dets iboende kvaliteter, utpeking av hva det brukes til, ordning av dets relasjoner til det utenfor, osv. Slike forhold ved et landskap bestemmes på papiret.

Tekster er aktive i å forme virkeligheten. De skaper for eksempel bilder og symboler, de knytter mening til tingene i verden, de gjør usynlige og uhandgripelige ting til konkrete, håndterbare størrelser, synlig på papiret. Slik er det særlig med naturvitenskapen og laboratorieteknikkene Latour vier sin oppmerksomhet til. Her kommer den abstrakte kategorien «naturen» til syne i vitenskapsmenneskes publikasjoner. Den blir et *resultat* av forskningsprosessen, skriver Espen Schaanning med henvisning til Latour og Steve Woolgars bok *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*.

Naturen er ikke noe som ligger og venter på at nysgjerrige vitenskapsmenn skal komme og oppdage den, den er tvert om resultatet av den diskursen som har den som objekt. Straks man mener at et uomtvistelig faktum er etablert, har man en tendens til å glemme at det er konstruert ved hjelp av et sett av hjelpemidler, praksiser, institusjoner og utsagn. (...) Naturen er vitensdisiplinens sluttprodukt, ikke deres gitte utgangspunkt.⁷¹⁹

Eksempelet Schaanning behandler er tilblivelsen av et stoff (TRF) brukt i medisin og hvordan det ble til som en del av et vitenskapelig kappløp. Kristin Asdal har på sin side vist hvordan uregjerlige størrelser som natur, miljø og forurensing *blir* regjerlige gjennom meningsmotsetninger, praksiser og diskurser som utspilles i papirarbeid.⁷²⁰ Også i mitt arbeid dreier det seg om «et stykke natur» og hvordan det er vokst frem gjennom mobilisering og tekstarbeid. Poenget er ikke her å hevde at tekstene *i seg selv* er stedet hvor verden formes, men at maktkamper og skapelsesprosesser alltid involverer eller ender ut i tekster, at det er tekstene som *muliggjør* maktinnflytelse av en større skala. «This is why mobilization is

---

⁷¹⁹ Espen Schaanning, «Diskursens materialitet 1», *Arr: Idéhistorisk tidsskrift* 1996, nr. 1.

⁷²⁰ Se Asdal, *Politikkens natur*.

not restricted to paper but paper always appears at the end when the scale of this mobilization is to be increased», skriver Latour.⁷²¹ Friluftslivsrådets arbeid og kamp om innflytelse utspilte seg fra starten av først og fremst med penn og papir som virkemidler. Også rådets arbeid etter andre verdenskrig preges av papirarbeid – i form av dokumenter, brev til og fra myndighetene, rapporter, utredninger, foldere, informasjonsplakater, medlemsblad, osv. I Houges egne ord var rådets medlemsblad, *Oslomarka*, nettopp et medium for «propaganda».⁷²² Det dreide seg om mobilisering. Trebindsverket, sammen med *Håndboka*, utgjør basisen og grunnlaget for Friluftsrådets senere arbeid. Faktisk er det her «Oslomarka» for første gang virkelig etableres, det landskapsområdet de vier sitt virke til for å bevare og opprettholde. Her etableres det at området med det nye navnet Oslomarka er noe, noe annet enn det som *ikke* er Oslomarka. Med bøkene blir Oslomarka noe veldig håndfast, noe som kan holdes i hendene og ses under ett, blas i og leses. Dette håndfaste bidro til at Friluftsrådets versjon av landskapet kunne bli seirende.

Sentralisering av dominans

Bøkene er et materielt uttrykk for nettverket av aktører som samles i dem, de individene, institusjonene, organisasjonene og foreningene som utgjorde Friluftsrådet, og dessuten et materielt uttrykk for engasjementet lagt ned i arbeidet for å tilegne seg den makten og definisjonsretteten som måtte til for å vinne frem. Dette er også et materiell-semiotisk poeng, at abstrakte størrelser eller makroaktører, for eksempel stater, institusjoner, kulturer eller friluftsliv, må summeres opp et sted, i konkrete punkter som trekker nettverkene sammen.⁷²³ Latour mener det baserer seg på en misoppfatning, at man antar at det et eller annet sted i samfunnet eksisterer makroaktører som uvegerlig dominerer et felt. Herredømmet er ikke naturlig gitt, men resultatet av en langsom konstruksjonsprosess, konstruksjonen av en lang rekke av nettverk som tillater og sikrer flyten av

---

⁷²¹ Latour, «Drawing things together», 40.

⁷²² Houge, (red.), *Oslo og Omland Friluftsråd 1936-1961*, 89.

⁷²³ Latour, «Drawing things together», 55.

opptegnelser. I realiteten, hevder han, forblir disse aktørene immaterielle størrelser, så lenge man ikke forstår hvordan de er oppstått og blitt så store.

[T]he *scale* of an actor is not an absolute term but a relative one that varies with the ability to produce, capture, sum up, and interpret information about other places and times. Even the notion of scale is impossible to understand without an inscription or a map in mind. The «great» man is a little man looking at a good map. In Mercator's frontispiece Atlas is transformed from a god who carries the world into a scientist who holds it in his hand!⁷²⁴

En aktør er selv utgjort av et nettverk, samtidig som aktøren inngår i nettverk. En institusjon, for eksempel, er visselig noe, men å se den er ikke alltid like lett. Det er som regel snakk om et nettverk av personer, dokumenter, lover og regler, materielle gjenstander, sedvane, praksiser, osv. For å vokse seg stor og tilegne seg makt, må en aktør først og fremst skape materiale som inkorporerer informasjon om det som det søkes herredømme over. Det dreier seg om helt konkrete ting, om håndfaste inskripsjoner. Latour henviser i sitatet til herredømmet over andre steder og eksemplifiserer det med oppfinnelsen av merkatorprojeksjon i 1569, teknikken som er den vanligste måten å fremstille kart på. Det antyder hvordan det som i utgangspunktet er uoverskuelig for et lite menneske, blir håndterbart, oversiktlig og et objekt for herredømme.⁷²⁵ Friluftsrådets tekster om Marka og visuelle fremstillinger av landskapet må forstås i lys av en slik vilje til dominans, mener jeg. Skrivningen og opptegnelsene ble en måte for dem å prøve å bli en mektig aktør som hadde retten til å bestemme over landskapets utforming, bruksbetingelser og fremtid.

I vår sammenheng viser det også hvordan «tingene» som skapes ikke nødvendigvis er klart avgrensede objekter ute i verden, det er ikke alltid noe man kan utpeke blant rekken av materielle gjenstander. Friluftsrådet kan forstås som et slik nettverk, samtidig som det er en aktør i et nettverk. Oslo-marka kan også forstås som et slik nettverk, hvor Friluftsrådet er en av aktørene som utgjør det, ved siden av andre institusjoner og organisasjoner,

---

⁷²⁴ Latour, «Drawing things together», 56.

⁷²⁵ Et kart er samtidig et av de tydeligste eksemplene på det Lefebvre kaller representasjoner av rom, konstruksjoner av rom, laget av eksperter og teknokrater. Dette nivået er det som aller mest egner seg for maktutøvelse og dominans. Se Lefebvre, *The production of space*, 84-86.

det fysiske terrenget, forestillinger, symboler, representasjoner, kommunikasjonslinjer, bygninger, praksiser, teknikker, teknologi, lovverk, osv. Det er dette sammensatte feltet skriveprosessene og inskripsjonene griper inn i og påvirker relasjonene som styrer det. Blant de mer håndfaste tingene er rådets publikasjoner, materielle ting å holde i hendene, bla i og fare over med øynene. Det var enklere å få øye på Marka i slike representasjoner enn i den kaotiske, uoversiktlige verden «der ute». Med bøkene gjorde Friluftsrådet landskapet så uforanderlig som mulig, og etablerte det som en fysisk instans i verden, noe man ikke skulle tukle med eller forringe. Bøkene er ment å mobilisere, bringes til å bevege befolkningen og myndighetene til å bli med på prosjektet og dele visjonen deres. På grunn av bevisstheten om at Markas fremtid er truet er Friluftsrådets tekster mer politiske i forhold til tidligere inskripsjoner. Det står om mer. Formen Marka her gis er tydeligere, noe som kan forstås dithen at ønsket om en type dominans er sterkere.

I hjertet av Latours modell om stridigheter ligger spørsmålet om hvordan det i det hele tatt muliggjøres at de få dominerer over de mange.⁷²⁶ Det ligger et romlig aspekt i dette, tydelig formulert i det sentrale konseptet *centers of calculation*. Konseptet sikter til hvordan makten samles i steder eller punkter som dominerer andre steder og mennesker langt borte.⁷²⁷ For å tilegne seg denne makten er dannelsen av inskripsjoner og mobiliseringen av dem det sentrale. Det er de fremste redskapene for å etablere et slikt senter og det som muliggjør å bygge seg opp fra en liten til en stor aktør. «[W]e should be able to explain, with the concept and empirical knowledge of these centers of calculation, how insignificant people working only with papers and signs become the most powerful of all.»⁷²⁸ I et slikt perspektiv var ikke Oslomarkas Friluftsråd nødvendigvis mektige eller innflytelsesrike *per se*. En lang rekke innflytelsesrike organisasjoner med sterke interesser var representert i rådet, men de hadde ingen formel makt eller bestemmelsesrett over Marka. Bestemmelsesretten måtte de tilegne seg, og i den prosessen var skriving og publisering av tekster deres fremste våpen.

---

⁷²⁶ Latour, «Drawing things together», 56.

⁷²⁷ Latour, «Drawing things together», 56.

⁷²⁸ Latour, «Drawing things together», 60.

Friluftsrådets publikasjoner representerte en måte å sørge for at Oslo-dominansen ble sikret, og at det var byfolk, med deres forståelser og bruk av landskapet, som fikk dominere over andre perspektiver. Aller tydeligst kommer dette frem i Nils Houges fredningsforslag, som vi tok for oss avslutningsvis i del én, hvor bygdenes grunneiere utpekes som en trussel for Markas fremtid. Men det var også en måte å kjempe mot andre konkurrerende perspektiver på landskapets fremtid. Jeg sikter da til tanker og planer om å gjøre deler av Marka til et sports- og turistsentrum med hotellvirksomhet og anlegg, skogdriften og industriens interesser, behovet for vann- og kraftforsyning, utviklingen av privat hyttebygging og en ekspanderende by- og forstadsbebyggelse.⁷²⁹ Makten blant friluftslivs-organisasjonene var ganske desentralisert før Friluftsrådet kom på banen. Turistforeningen hadde fjellet som sin hovedarena og var svært delt i synet på en sterkere satsning på Oslomarka.⁷³⁰ Skiforeningen konsentrerte seg først og fremst om sin årstid, vinteren. Den private klubben Friluftsklubben var den eneste Oslo-fokuserte friluftslivsorganisasjonen inntil de stiftet Oslo og Omegn Turistforening i 1937, og de andre, mindre ski- og turistforeningene som hadde Marka som sitt virkefelt var av mer lokal karakter. Samarbeidet mellom dem gikk heller ikke alltid knirkefritt. Individuer som Nils Houge hadde tidligere på 1930-tallet startet å skrive innlegg i avisene, hvor han ropte varsko om utviklingen. Men han var i behov av et sterkere sted å skrive ifra. Derfor ble Friluftsrådet stiftet, hvor Houge og andre kunne samle seg og forsøke å bygge et maktsenter. De satte straks i gang med å skrive. Publikasjonene kom tett de første årene. *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk* ble utgitt i tre utgaver før krigen, i 1937, '39 og '40. Første bind av *Oсло-Marka – Oslo-fjorden* kom i 1938, de to andre i '39. I tillegg kom særtrykket om Stormarka i '39. Under krigen, i 1941, kom Houges *Oslomarka som naturpark*.

---

⁷²⁹ For en nærmere innføring i «Oslomarkasaken», se Christophersen og Svendsen, *Marka fra A til Å*, 165ff.

⁷³⁰ Mange var skeptiske da DNT inkluderte merking av skogstier i sin formålsparagraf i 1927, og man klarte aldri å bli enige om etableringen av en lokal forening for Oslo. Ikke minst var spørsmålet om hyttebygging i Marka betent. Etter mye diskusjon, avgjorde DNTs styre og råd å la medlemmene avgjøre spørsmålet om en Marka-hytte pr. poststemming. Kontingenten medlemmer som holdt til utenbys og de som mente DNTs arena var fjellet vant valget med overveldende flertall. Dermed ble saken lagt død på generalforsamlingen i 1931. Se *Den Norske Turistforenings årbok* 1931, 245.

Bøkene etterlot ingen tvil om *at* Oslomarka fantes, *hva* den var, *hvordan* den skulle forstås og brukes og *hvem* det var som var områdets beskyttende hånd på vegne av fellesskapet. Makten i denne hånda var for en stor del skrevet frem, drevet frem av manipulasjon av papir. Verbet manipulere dukker opp gjentatte ganger hos Latour i den artikkelen jeg her bygger på. Det er nok ikke et tilfeldig ordvalg, alle den tid han understreker at det er skriveprosesser og bildeskaping som må legges under lupen, praksiser som er «close to the hands and the eyes», som han formulerer det.⁷³¹ Ordet kommer av det latinske *manipulus*, som betyr «håndfull», egentlig «behandle med hånden».⁷³² Håndens arbeid på papiret er altså også en betydelig kraft i historien om Oslomarkas fremvekst. Det blir enda mer klart når vi nå vender oss mot den mest virkningsfulle manipulasjonen fra Friluftsrådets hånd, som var den kraftigste manipulasjonen av dem alle. Som med vitenskapsmannen med sin globus, var det å kunne se og overskue Marka det som gjorde den så virkningsfull.

En synlig enhet

Når det er snakk om Friluftsrådets arbeid og innsats for Marka, er det ofte en bestemt betegnelse som snart dukker opp, nemlig det som omtales som «den sorte strek».⁷³³ Betegnelsen knyttes som regel til Nils Houge og hans *Oslomarka som naturpark*, hvor det finnes en enkel kartskisse som viser Marka innringet av en tykk, sort strek. Det enkle visuelle grepet utgjør et konsentrert uttrykk for det mobiliseringsarbeidet som gikk forut for Hougens tegning, eller rettere sagt tegninger. Side om side med denne finner vi to tegninger til i Hougens bok som også viser Markas grense. Disse hadde begge tidligere blitt publisert i Friluftsrådets bøker. Selv om det er tre ulike tegninger, anser jeg dem for å være variasjoner over samme tema. Det er fremstillingen av Oslomarka som en sammenhengende, enhetlig entitet jeg ønsker å analysere. Tegningene representerer for meg en fullbyrdelse av de prosessene jeg her har behandlet, prosesser som utgjør

---

⁷³¹ Latour, «Drawing things together», 21.

⁷³² *Bokmålsordboka*, s.v. «manipulere», <<http://ordbok.uib.no>> (oppsøkt 04.11.2019)

⁷³³ Christophersen og Svendsen, *Marka fra A til Å*, 166.

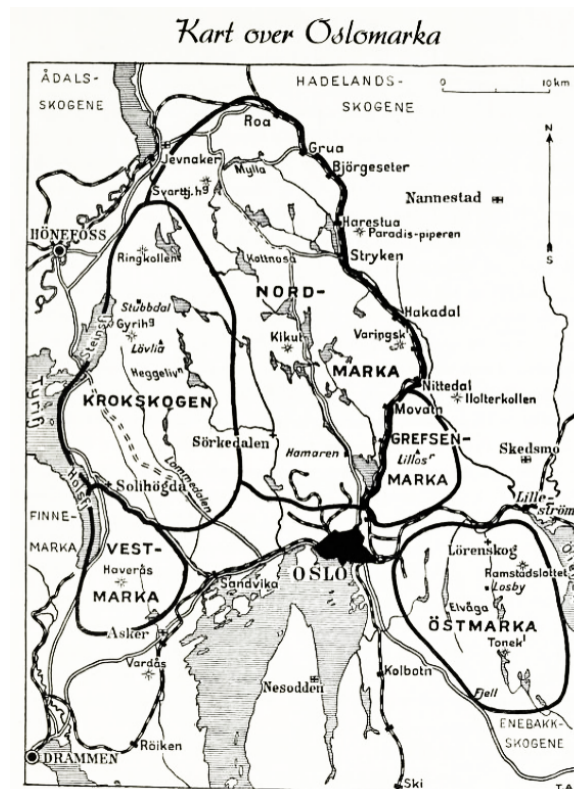
forutsetningene og betingelsene for at landskapet kunne bli fremstilt på en slik måte. I min studie utgjør derfor tegningen et historisk sluttunkt, alt det jeg tidligere har skrevet om i avhandlingen finner sin vei inn i denne inntegningen. Dette tidspunktet, andre halvdel av 1930-tallet, var første gang i historien at Oslomarka kunne bli fremstilt slik, som et sammenhengende og avgrenset område, med et egennavn og tydelig avgrensning. Det er det som gjør denne representasjonen så interessant.

Det som videre gjør den interessant, er at den virker å oppfylle de kravene Latour formulerer til tingene man skaper for at de skal kunne mobilisere og vinne meningsfeller for saken. Som med Latours kjerneeksempel er det også her snakk om enkel karts-kisse, en inskripsjon hvor Marka er inntegnet. Tegningene må absolutt kunne betegnes som mobile, stabile, framstillbare, lesbare og kombinerbare. Som en del av bøkene blir de bevegelige slik at de kan sendes ut i verden og finne lesere der ute. Papiret Marka er tegnet inn i er i seg selv skjørt og ømfintlig, og tåler ikke mye medfart. Derfor er ikke inskripsjonen stabil i seg selv, men får stabilitet av å ligge beskyttet inne blant de andre arkene mellom bøkens stive permer. Dette igjen, viser hvordan tegningene er kombinerbare med andre representasjonsformer, en kombinasjon som gjør dem ekstra virkningsfulle. Til sist vises Marka frem og blir lesbart på et svært effektivt sett. På ett blad papir, uten at det behøves mange ord til å forklare saken, synliggjøres det som er selve prosjektet: Oslomarka finnes. Hele Marka ses under ett, alt det som Friluftsrådet er etablert for å beskytte, som bøkene beskriver utfyllende og i detalj, og som befolkningen og myndighetene må overbevises om, finnes i tegningen. Man kan forstå den dithen at den ganske enkelt presenterer for leseren området det er snakk om, som en slags nøytral fremstilling av noe som *er*, en ren gjenspeiling av noe som finnes der ute i skogene. Men med bakgrunn i det vi vet om sammenhengen inskripsjonen ble skapt i, kan vi stille oss tvilende til en slik lesning av den. Det var en ganske ny tanke at Oslomarka var en bestemt «ting», langt fra etablert i språket og forestillingene blant befolkningen. Derfor kan vi i stedet fortolke tegningene som noe performativt, som en medskaper av det den fremstiller. Som en bevisst grensdragning og en markant definisjon fremstiller den noe som *skal være*. Denne visuelle fremstillingen av Marka som en avgrenset

enhet utgjør et viktig ledd i friluftslivsorganisasjonenes konstruksjonsarbeid. Houges tegnearbeid er et av de viktige stedene der Oslomarka blir til.

Variasjoner over et tema

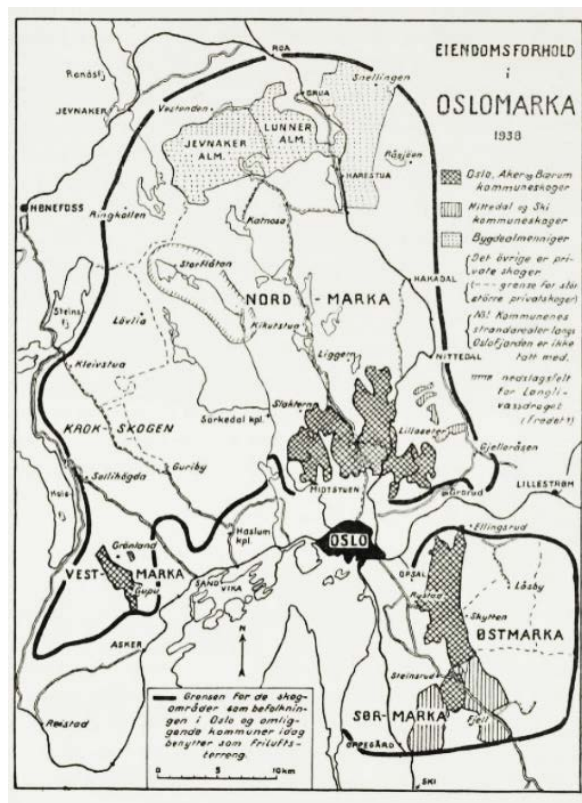
Den visuelle fremstillingen av Oslomarka som en samlet enhet finnes i tre versjoner, slik jeg ser det. De tre versjonene er laget for å illustrere tre ulike ting: én skal presentere Oslomarkas inndeling, en annen viser eiendomsforholdene i Oslomarka, mens den siste stadfester Oslomarkas grense. Selv om de oppfyller ulike formål, likner de mye på hverandre i form av utsnitt og detaljnivå. Alle har de den samme sorte streken som innringer landskapet.

Figur 5 . Oslo-marka – Oslo-fjorden, bind 1

Den førstnevnte versjonen er den tidligste. Den finner vi første gang i *Håndboka*, der den ledsager teksten som kort gjør rede for Markas inndeling, deretter i bind én av *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, med den forskjell at Nordmarkas grense i sistnevnte følger jernbanen gjennom Hakadal, mens den i førstnevnte brer seg litt innover i Romeriksåsene. Inndelingen i Friluftsrådets bøker skiller seg fra den tegningen vi finner i Houges *Oslo marka som naturpark*, hvor, i tillegg til Vestmarka, Krokskogen, Nordmarka, Grefsenmarka og Østmarka, også er tegnet inn Sørmarka, Romeriksåsene, Bærumsmarka og en utstikker til Vardåsen fra Vestmarka (denne inndelingen finner vi imidlertid i 1952-utgaven av *Oslo marka*).

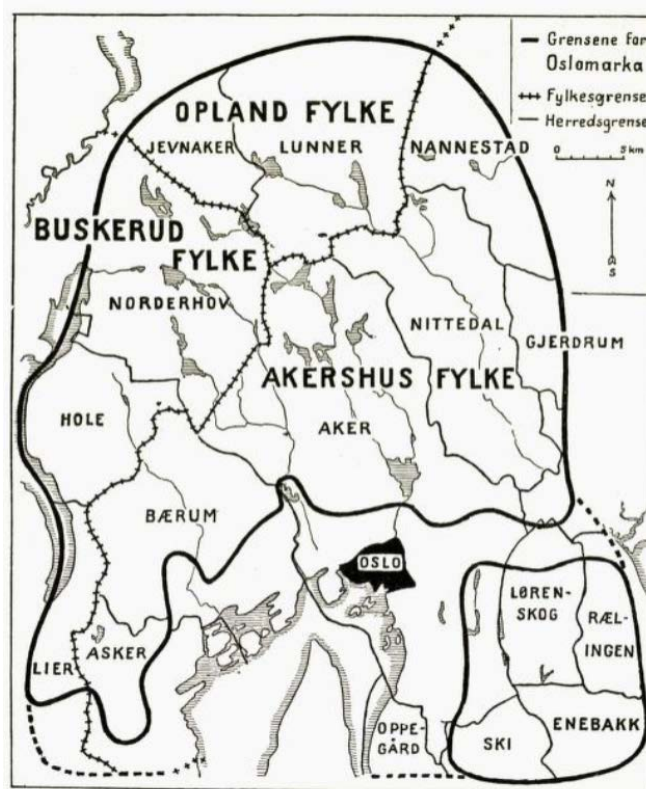
Den andre versjonen viser igjen Marka innringet. Kartskissens tegnforklaring forklarer hva den tykke, sorte streken betyr: «Grensen for de skogområder som befolkningen i Oslo og omliggende kommuner idag

Figur 6. Oslo-Marka – Oslo-fjorden, bind 2

benytter som friluftsterreng.» Innenfor grensa ser vi stiplede linjer og skraverte felt i ulike mønster som representerer de større skogeiendommene i Marka. Skraverte felt er kommuneskoger og bygdeallmenninger mens det øvrige er private skoger. De stiplede strekene viser grensene for større privatskoger. I tillegg er det servituttbelagte nedslagsfeltet for Langlivassdraget markert

Den siste versjonen viser flere grenser, representert ved ulike typer streker. Den tykkeste – «Grensene for Oslomarka» – ringer inn Oslomarka, mens de tynnere gjennomløper Marka og representerer grensene for de ulike fylkene og herredene som alle samles i dette landskapet. Denne tegningen finner vi bare i Hougens bok fra 1941, men jeg mener altså at Markagrensa første gang ble fremstilt i *Håndboka* i 1937.

Figur 7. Nils Hougens Oslomarka som naturpark

Tegningene fremstår som forenklete kart som bare fremstiller det essensielle. De dekker en helside i sine respektive bøker og har bokens papir som sin grunntone, de er altså tegnet svart på hvitt eller gul-hvitt. Oslo er avmerket som en sort flekk litt under midten på kartet, fjordene utenfor Marka og vannene i Marka er skraverte, mellom vannene løper elver i form av snirkulende streker. (På kartet over eiendomsforholdene er det kommuneskogene og allmenningene som er skravert, ikke vannene.) Det hvite, som fremstiller fast grunn, er på alle kartene konturløst og nesten tomt for inntegnede objekter. Det eneste vi ser er kommunikasjonslinjene: noen bilveier, toglinjer og forstadsbaner. Et knippe navn er skrevet inn, ellers er alt en hvit flate. Her er det ikke terrengformasjonene kartene skal presentere, det er ikke det som er det viktige. Øyet behøver ikke å se konturer, men sammenheng. Det eneste elementet som gir inntrykket av at Marka har et innhold er vannene. De største vannene og vassdragene gjennom Marka er tegnet inn. Dette er noe som gir en kontrasterende effekt i forhold til terrenget utenfor Marka. Dette nemlig mangler vann, ingen sjøer eller elver er tegnet inn, slik fremstår det som et helt nakent landskap. Det er utenfor. Utenfor den sorte streken. Utenfor den enhet terrenget i Marka utgjør.

Allusjon til kart

Det er her nødvendigvis snakk om en manipulasjon av virkeligheten og en fordreining av perspektivet. Til å starte med har fremstillingen tegnet det kuperte terrenget inn på et flatt papir, forminsket landskapet betraktelig for å få det til å passe inn i bokens format og skrevet navn rundt omkring på det. Dertil har den altså fjernet et utvalg av landskapets objekter. Dette er ikke særegent for denne representasjonen, det har den til felles med et hvilket som helst kart. Kart er som regel flate og fremstillingen baserer seg på et utvalg alt ettersom hva det er meningen at kartet skal vise. Linken til kart er i denne sammenheng nettopp helt vesentlig. Tegningen i sine forskjellige varianter alluderer et kart: det er tegnet fra et perspektiv vinkelrett på terrenget, størrelsesforholdet mellom tingene er tilpasset, landskapets elementer er plassert i henhold til hverandre, Oslo, Hønefoss, Lillestrøm, Drammen i riktig innbyrdes avstand, veiene og toglinjene følger riktige traseer, vannene lagt på riktige steder i riktig silhuett, og på

tegningen ses en pil pekende mot nord og en linje som angir hvor mange kilometer én centimeter tilsvarer, altså målestokken. Tegningen er tegnet innenfor en firkant, slik at det ser ut som et kartutsnitt, akkurat stort nok til å få plassert Marka innenfor. Det at resten av kartutsnittet stort sett er et tomrom avslører imidlertid at det ikke er en sann gjengivelse av terrenget som er hensikten, altså det vi forbinder med et kart. Likevel er overskriften i *Oslo-Marka – Oslo-fjorden* «Kart over Osломarka». Leseren forstår naturligvis at det er snakk om en manipulasjon, hun godtar uten videre at det ikke er tegnet inn vann utenfor Marka. Men alluderingen til et kart er likevel svært virkningsfullt fordi den virker å gjengi virkeligheten slik det «er».

Et kart er en forenkling av landskapet, det rydder bort alt det uvesentlige og gjør naturen oversiktlig. Jo mindre målestokk, jo flere av terrengets detaljer blir borte. Kartet skal representere «virkeligheten», men kartet er selv full av ting man ikke gjenfinder i terrenget, for eksempel stedsnavn, tall på høyder og differensen mellom laveste og høyeste vannstand på et regulert vann. Samme hvor detaljert et kart er, er det ikke nødvendigvis «objektivt», det vil si en ren gjengivelse av naturen. Langt fra å være noen sann gjengivelse av verden handler denne objektiviteten heller om en konsekvent optisk fremstillingsform. Det er en beskrivelsesform hvor muligheten tilbys å følge et visuelt spor til et annet.⁷³⁴ Eksempelvis betyr grønnfarge gjerne skog, jo mørkere farge jo tettere vegetasjon. Dette ligger ingen direkte nødvendighet i dette, selv om en skog ofte er grønn, det er konvensjoner innenfor kartografiens språk som har etablert denne sammenhengen.

Friluftsrådets tegning har ingen farger, bare sorte streker. Leseren forstår at to parallelle streker som bukker seg over den hvite bakgrunnen representerer en bilvei. Alle svingene veien tar i terrenget kommer ikke frem på kartet, traseen er omtrentlig, men veien finnes. Én type strek på kartet finner man imidlertid ikke igjen i terrenget: den sorte streken som ringer inn Marka og de ulike «markene». Men gjennom å tegne den inn blant andre streker som representerer virkelige ting, fremstår den som like

---

⁷³⁴ Latour, «Drawing things together», 31.

virkelig. Latour beskriver med henvisning til Svetlana Alpers hvordan et kart er et møtested mellom fakta og fiksjon, ord og bilder.⁷³⁵ Markagrensa er en slik fiksjon, den finnes ikke som en fysisk instans i skogen. I Houges *Oslomarka som naturpark* stadfester teksten som viser til tegningen at «[a]dministrativt er Oslomarka ikke noe samlet hele. Den er tvert imot meget oppdelt på fylker og herreder.»⁷³⁶ Men tegningen stadfester ganske enkelt hva den sorte streken representerer: «Grensene for Oslomarka.»⁷³⁷ Administrativt er ikke Marka en enhet, men Marka finnes. Det slår tegningen fast. Svart på hvitt.

Visualisering og kunnskap

Tegningen av Oslomarka er selvfølgelig ikke ment for bruk til orientering eller til å planlegge hvor man skal legge turen neste gang. Hensikten er å gjøre Marka synlig. Perspektivet fra oven gjorde nemlig hele Oslomarka synlig på ett blad papir. Naturligvis hadde kart vist Marka fra oven før. Diverse kart var tegnet over forskjellige deler av Marka, om det nå var snakk om NGOs Oslo omegn-kart og rektangelkart, eller de nyere turkartene til vinter- og sommerbruk. Men ingen av disse hadde fremstilt et samlet Oslomarka, før helt nylig.

Jeg tror ikke man kan undervurdere betydningen av rollen disse kartene spilte for å gjøre Marka allment kjent. Det visuelle spiller en essensiell rolle i Oslomarkas fremvekst. Ernst Bjerknes' Nordmarkskart fra 1890 representerer for eksempel et avgjørende utviklingstrinn i denne historien. Det var første gang Nordmarka ble samlet på ett kartblad. Her kunne man se det sentrale Nordmarks-terrenget fra oven, uten at det gled over i andre landskap. Landskapet utenfor fantes ikke å se. Det visuelle bildet av det nylig «oppdagede» skiterrenget og løypene markert i rødt, ga form og innhold til begrepet Nordmarka, gjorde landskapet enhetlig og oversiktlig. Det fikk gjennom kartet sin plass i verden. Hvor avgjørende kartene var for graden av kjennskap til Marka, forteller kanskje Alf Oswald Olsens funderinger om Grefsenmarka noe om. Området fantes nemlig ikke i

---

⁷³⁵ Latour, «Drawing things together», 31.

⁷³⁶ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 9.

⁷³⁷ Houge, *Oslomarka som naturpark*, 10.

særlig grad på kartet som avløste Bjerknes' kart, Kristian Petersens. «Det er vel kanskje meget fordi at så lite av dette område faller inn under det populære Nordmarken-kart at disse strøk ikke er så almenkjent, skjønt de byr på mange, mange lønnsomme turer.»⁷³⁸ De nye kartene som florerte i mellomkrigstida gjorde Oslomarka mer og mer synlig. Kartene ble mer og mer detaljerte, nøyaktige og forseggjorte. I tillegg ble de mer håndterlige og lettere å bringe med på tur sammenliknet med de gamle kartene til NGO. De hyppige publikasjonene forteller også at det fantes et marked for kart.

Men ingen kart hadde inntil helt nylig fremstilt et samlet Oslomarka. Først året før Friluftsrådet ringet inn Oslomarka i sin kartsomme, var det laget et kart som viste alt på ett kartblad, *Turkartet: Vinter-Sommer. Vest-, Øst-, Nordmarka - Krokskogen m.v.* fra 1936. Kartet hadde intet navn på landskapet. «Kartet er utarbeidet for å dekke det sterke behov for et oversiktskart som samler på ett blad alt det som kan betegnes som Oslo omegn.» Her var det fremdeles snakk om byens omegn, det som «kan betegnes» slik. Det var en diffus stadfestelse, så man så det nødvendig å tilføye den presiserende undertittelen *Vest-, Øst-, Nordmarka - Krokskogen m.v.* for å informere om hvilket landskap det her var snakk om. Kartet var et oversiktskart og egnet seg ikke som orienteringskart, men var ment brukt i kombinasjon med mer nøyaktige kart.⁷³⁹ Sannsynligvis derfor er det ikke listet opp i Friluftsrådets oversikt over kart over Oslomarka i *Håndboka*.⁷⁴⁰ Kartet fremstilte ikke bare landskapet visuelt. Omtrent halvparten av bladet var utfylt med tekst som informerte om de ulike områdenes geologi, utfartssteder, utsiktspunkter, adkomst, ruter, osv. I tillegg er det i kartets to øvre hjørner trykket sitater at to autoriteter på området, Hjalmar T. Larsen og Peder Blix, som begge anbefaler kartet for turpassets deltakere. Blix omtaler ganske enkelt kartet som «Turpasskartet».⁷⁴¹

---

⁷³⁸ Oswald Olsen, «Oslo og omegn», 35.

⁷³⁹ *Turkartet: Vinter-Sommer. Vest-, Øst-, Nordmarka - Krokskogen m.v.*, (Oslo: Oslo kartkontor, desember 1936). Det har ikke lyktes meg å spore opp første opplag, men en omtale i *Aftenposten* tyder på at det kom tidligere samme år: «Oslo Kartkontor har igår sendt ut sitt nye oversiktskart for Stor-Oslos veldige tur-terreng i vest, øst og nord. Det kommer jo aktuelt nettopp for våre turer, som et støtte- og oversiktskart.» I *Aftenposten* morgen, 10. oktober 1936.

⁷⁴⁰ Houge, (red.), *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*, 69.

⁷⁴¹ *Turkartet*, Oslo kartkontor.

Turpassaturene var i 1935 oppstått som et samarbeid mellom sportsklubben Vidar og *Aftenposten*. Hensikten var – igjen – å lede folk over i nye områder av Marka. Turene gikk langs blårutene og ble utførlig beskrevet i *Aftenposten*. Fikk man sitt turpass stemplet på syv av de tolv rutene som hvert år ble tilrettelagt, fikk man merke og diplom. På turene ble det også ordnet med foredragsholdere, på liknende måte som Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur hadde gjort det rundt femten år tidligere. H.O. Christophersen skriver at turene var en suksess, i 1935-36 med rundt 4000 deltakere. Han ser dette i sammenheng med mellomkrigstidas marsjkonkurranser, som «gikk som en lavine over landet» og som han mener hadde stor betydning for fotvandringens popularitet. På 1930-tallet, nådde løpene i Marka et deltakertall på 4000-5000. Interessen for konkurransene forsvant på slutten av 1930-tallet.⁷⁴²

Marsjkonkurransenes og turpassets popularitet forteller noe om hvor viktig merking, kart og orientering var for fremveksten av Marka. Kartenes visuelle fremstilling av landskapet gjorde det oversiktlig og håndgripelig. Og det ble synlig som et distinkt sted i verden. Det er opp imot denne bakgrunnen Friluftsrådets kartskisse over hele Osломarka må ses. I motsetning til «Turpasskartet» slår tegningen i Friluftsrådets publikasjoner fast at det fremstilte og dessuten innringede området heter Osломarka. Semiotikeren og stedsteoretikeren Svend Erik Larsen skriver om hvordan kart dominerer vår forståelse av verden. Kartets avtrykk på vårt sinn er så effektivt at vi ikke tenker på kart som representasjoner av verden. Vi ser dem heller som kongruente, og tenker de står i et en-til-en-forhold til verden. For eksempel er vårt mentale bilde av kontinentenes størrelse og posisjon formet av det vi ser på det sterkt fordreide, flate kartet over verden, og ikke den runde, globale realiteten vi ikke kan overskue.⁷⁴³ På verdenskartet er «Vesten» lokalisert på venstre side. Hvis man i elementenes verden imidlertid skulle seile langt nok vestover, ville man endt opp i «Østen». Fulgte man denne ruten på kartet, ville man da forsvunnet på venstresiden av kartet og på magisk vis dukket opp igjen til høyre. Poenget med denne lille anekdoten er

---

⁷⁴² Christophersen og Svendsson, *Marka fra A til Å*, 162.

⁷⁴³ Svend Erik Larsen, «Jeg sitter i toget», 145.

at det visuelle bildet av kartet informerer og til og med former vår kunnskap om jordkloden. Det samme gjelder for våre umiddelbare omgivelser. Å se Marka som en avgrenset enhet, som et eget lite land i skogen, grensende til Oslo og bygdene rundt, bidro til å forme befolkningens forståelse av verden og dens sammenhenger.

Her er vi tilbake til det visuelle som Latour insisterer på, betydningen og effekten av å skape bilder, hvordan det å skrive og å skape bilder samtidig former virkeligheten. På enkelt vis oppsummerer og konkluderer tegningen de prosessene fra de siste tiårene som hadde dreid seg om å definere omegnen. Hvor langt strekker den seg, hvordan deles den inn, hva hører med, hva er utenfor, hvordan skal den benevnes? Alt er står å lese ut ifra tegningene. Lese og se.

Markagrensa blir på denne måten forsøkt fastlagt. Det er grensa som er tegningens hovedbudskap. Grensa i seg selv er naturligvis ikke det avgjørende, det er hva den grenser inn som er poenget. Sammen med effekten av at det utenforliggende terrenget tilsynelatende er tomt, kommuniserer grensa at terrenget innenfor *er*. Det finnes. Det har et navn, et navn som anskueliggjør dets enhet. Det eksisterer som en entitet. Denne entiteten kan ikke ses eller erfares i selve det fysiske terrenget. Man kan heller ikke se at landskapet man speider utover eller ferdes igjennom er én og samme med landet bortenfor. Den vissheten formes andre steder enn i blikket fra stien og den kroppslige erfaringen. Den formes først av pennens linjer over papiret, deretter i blikket på papiret. Dette viser tilbake på de stedsteoretiske perspektivene jeg skriver innenfor, som insisterer på at steder skapes om møtes gjennom representasjoner, språk og tekst. Tegningene av Oslomarkas grense er kanskje det klareste eksempelet vi kan finne.

Etterhistorien

Etter krigen ble Houges opptegnelser av grensa konkretisert. Opptegnelserne var nødvendigvis så grove at det var umulig å si nøyaktig hvor grensa gikk. Houges kompanjong i Friluftsrådet, Erik Sture Larre gikk derfor hele Markagrensa opp gjennom terrenget og tegnet det inn i et nøyaktig kart.⁷⁴⁴

---

⁷⁴⁴ de Galvez, «<Marka>».

Det var Sture Larre som gjorde «den sorte strek» til et begrep.⁷⁴⁵ Det ble et grunnleggende redskap i Friluftsrådets arbeid overfor myndighetene. Det fikk ikke noe gjennomslag med det første, heller ikke da det første utkastet til en Marka-lov ble formulert i 1965. Grensa hadde ikke noe juridisk vern, men i kommunene som omkranser Marka ble den likevel bredt akseptert som en byggegrens. Et nytt lovforslag ble avvist i 1981. Først i 2009 ble Markaloven vedtatt etter mange års arbeid med et lovforslag. Dagens Markagrens, fastlagt av loven, er i hovedsak identisk med Hougues grense.⁷⁴⁶ Det gikk altså mange år før de første strekene på papiret endte i et politisk vedtak, men det viser like fullt følgene av opptegnelsene.

Hougues strek kan altså spores videre til Friluftsrådets arbeid frem mot våre dager, hvor tegningen av Markagrensa ble modifisert og perfektionert og innlemmet som en del av dokumentene til flere lovforslag, som endelig ble vedtatt for et tiår siden. Dette er en kjent historie og ikke noe jeg skal gå videre inn på her.⁷⁴⁷ Det er heller ikke hensikten å påstå at Hougues sin tegning og fredningsforslag er opphavet til Markaloven, men å påpeke effekten av tekstarbeid i historien. Å spore disse prosessene er nettopp den metoden Asdal og Jordheim med inspirasjon fra Latour lanserer. Landskapet blir av Hougues tegnet – eller oversatt – inn i et knippe bøker. Denne inntegningen blir så senere skrevet inn i en serie andre tekster eller innretninger, en kjede av oversettelser Latour kaller *circulating references*. Dette kan vi forstå som om at landskapet selv blir satt i bevegelse. I et slikt perspektivet er ikke et landskap en fastlagt eller statisk ting, det er hele tiden utsatt for modifiseringsprosesser. Gjennom innskriving i tekster blir det formet, omformet og til og med endret, det er det ontologiske aspektet jeg har villet beskrive. Opptegnelser på papiret kan ha langtrekkende konsekvenser, det er en måte å forme og skape verden på. Dette skjer i papirarbeid i et vidt spekter av områder, fra laboratorievitenskapens omgang med naturobjekter til politikkenes håndtering av for eksempel «miljøet».⁷⁴⁸ Også landskapsområder som Oslomarka bearbeides av papir-

---

⁷⁴⁵ Hvor?

⁷⁴⁶ de Galvez, ««Marka»».

⁷⁴⁷ Se Gangdal, *Drømmen om marka*.

⁷⁴⁸ Se for eksempel Asdal, «What is the issue?»

arbeid. En grense tegnet inn på et stykke papir kan ende opp med å bli som en fysisk instans å regne ute i det landskapet tegningen er en representasjon av. Tegningen alene er naturligvis ikke alene ansvarlig for dette, mye papirarbeid er blitt gjort for å oppnå det. At det er papirarbeid er nettopp poenget. Hensikten er ikke å hevde at tekster gjør dette alene, men å vise hvordan det semiotiske og det materielle henger sammen og må ses under ett. Det har også vært hensikten å vise at Houges tegning ikke oppstår ut av intet, alene ville den hatt svært liten gjennomslagskraft. Tegningen må ses i sammenheng med den konteksten den er skapt innenfor og de prosessene som ledet opp til den. Et hovedargument har vært at først på 1930-tallet blir Oslomarka forestilt å være noe, som igjen er et resultat av de kartleggingsprosessene som gikk forut. Tegningen er et uttrykk for dette og er en del av den mobiliseringen som øker i kraft, og fortsetter å øke etter at Friluftsrådet ble etablert. Det er ikke inskripsjonen i seg selv som er interessant, skriver Latour, men bare hvis de bidrar til å styrke mobiliteten eller stabiliteten til objektet det er snakk om.⁷⁴⁹ Dette igjen handler om den mobiliseringen de bidrar til, hvordan de beveger seg og hvordan de beveger verden. Jeg har her villet undersøke hva disse perspektivene kan fortelle oss om teksters innvirkning på Oslomarka, hvordan de har tatt del i å forme og skape Oslomarka slik vi kjenner det i dag.

---

⁷⁴⁹ Latour, «Drawing things together», 31.

«Skogens ‹blå bånd›»

I juli-utgaven av Friluftsklubbens medlemsblad, *Kart og kompas*, fra 1935, kan man lese en hyllest til Osломarkas blåmerkede stier og sommerhalvårets friluftslivsterreng. I den lille teksten omsetter forfatteren stiene til et språklig bilde, en metafor, nemlig *skogens «blå bånd»*. Jeg har lånt denne fine, poetiske metaforen til å navngi avhandlingen. At det er en metafor utgjør et aldri så lite poeng i denne sammenhengen. Etymologisk betyr metafor nemlig overføring, forflytning.⁷⁵⁰ I avhandlingen har jeg nettopp forsøkt å vise hvilken betydning det hadde at landskapet ble overført via diverse representasjoner og forflyttet til andre steder, ut til et stort antall mottakere. Etter hvert er den lyse, blå fargen blitt et så velkjent trekk ved skogene, at alene termer som *blå stier* eller *blåruter* er nok til å bringe mang en leser i kontakt med sitt kjente og kjære turlandskap. Det aktuelle sitatet forteller oss noe om hva slags landskap dette er.

Skogens blå bånd er opsatt for å vise en behagelig og sikker vei til det ønskede mål. I de store skoger, hvor turistveiene ikke er uthuggede avenyer, men hvor de er den heldigste kombinasjon av de stier som i tidens løp er dannet av skogsfolk, bærsankere, ku- og saueflokker, der er de blå bånd den eneste tröst! De gir en den store trygghet hvor skogen er tett, terrenget kupert og stier krysses. Han undværer gjerne gleden ved å konstatere vanskelighetene med å få kart, kompass og terreng til å stemme overens. Som en sökende hund følger vårt blikk de blå ringer rundt skogens trær, og vi beundrer de flittige malermestre for deres evne til å finne den korteste vei i et tilsynelatende håbløst terreng.

Det er en almindelig mening at havet og sjøen med dovenskapen eller de snaubeitete slitsomme fjellvidder er det ideelle på denne årstid. Men mellom disse to ytterligheter ligger et stort terreng, upåaktet av massen, et paradys for de få. (...)

Man slapper uvilkårlig av på sine skritt. Fjellviddenes milslukende tempo passer ikke her. Her er ingen å vise sig for, ingen som noterer rekorder. Her kan man ‹rusle› i naturlig og uanstrengt gangart og føle sig trygg langs de ‹blå bånd›.⁷⁵¹

Hyllesten oppsummerer noen av denne avhandlingens viktigste omdreiningspunkter. Slik forfatteren formulerer seg, lyder metaforen «skogens ‹blå bånd›» som noe veldig konkret. De er «opsatt», formelig montert i

---

⁷⁵⁰ Latour, «Drawing things together», 50.

⁷⁵¹ Ess., i *Kart og kompas* 1935, nr. 8.

skogen. Formuleringen peker på tegnenes materialitet. De blå ringene rundt trærne *er* konkrete, de har substans. Det materielle sikter ikke kun til spesifikke trær. De «flittige malemestre» har også skrevet inn sine tegn i de mer abstrakte, men like fullt materielle størrelsene skogen og terrenget. Samlet sett, blir de enkelte blå ringene til noe mer abstrakt. For den som kan lese og fortolke semiotiske tegn (noe vi alle kan!) blir de *som* blå bånd. Sagt med Henri Lefebvre, kunne man kanskje si at de *blå ringene* er del av det persiperte rommet, det rommet man tar inn med sansene, mens de *blå bånd* er del av det levde rommet, det imaginære rommet som legger seg over de materielle tingene. Endelig er *blårutene* det begreplige rommet slik det er tegnet opp på papiret. Tegnene *gjør* noe med skogen. De skaper retning, oversikt, behag og trygghet, og de skaper og åpner opp en bestemt type terreng, et sommerens friluftslivsterreng ved siden av fjellet og sjøen. At Oslomarka settes i forbindelse til disse andre to friluftslivsterrengene eller -landskapene, understreker Foucaults poeng om at steder, eller plasseringer (*emplacement*) som han kaller det, står i stadig utveksling med hverandre.⁷⁵² Marka defineres ikke av en intern horisont, men av sine relasjoner til andre steder. Den likner fjellet og sjøen, som friluftslivsterreng er det av samme art, men likevel annerledes. Om det i 1935 var så upåaktet av «massene» som forfatteren påstår, er det vanskelig å si noe om. Sikkert er det at stimerkingen gjorde skogen tilgjengelig for alle, også dem som gjerne unnvæerte «gleden» ved å få kartet og terrenget til å stemme overens. Like fullt *stemte* kart og terreng overens. Rutene på kartet og stiene i terrenget var de samme, det hadde friluftslivsorganisasjonene, og særlig Friluftslivs-klubbens malermestere, som hyllesten var rettet mot, sørget for. Som et siste poeng ser vi at ikke bare rommet, men også tiden er tematisert i sitatet. Skogens blå bånd springer ut av de stier som i «tidens løp» er dannet av mennesker og deres husdyr. I avhandlingen har vi sett hvordan de blå stiene skapte en opplevd temporal forbindelse mellom det førmoderne nyttelandskapet og det moderne friluftslivslandskapet. Sentralt var erfaringen av en annen hastighet i skogen i forhold

---

⁷⁵² Som jeg skrev i innledningen, er ordet *emplacement* oversatt til plassering fremfor beliggenhet i den danske oversettelsen, dette for å understreke at det er noe mennesket har plassert: Foucault, «Andre rum», 87.

til de tider som preget andre steder i menneskenes verden. I sitatet befinner Markas tempo seg midt mellom det dovnne, saktegående livet på sjøen og de hastige, «milslukende» ferder over fjellviddene. Metaforen *skogens blå bånd* er således både av romlig og temporal art, og fanger slik sett inn avhandlingens to sentrale omdreiningspunkter – rom og tid.

I denne avhandlingen har jeg ønsket å undersøke hvordan Oslomarka vokste frem, hvordan vi kan forstå de endringsprosessene som fant sted i mellomkrigstida. Dette overordnede forskningsspørsmålet ble presisert til to problemformuleringer som ble behandlet hver for seg. For det første stilte jeg et spørsmål om hvordan Marka ble erfart av datidens mennesker og hvordan erfaringen endret seg i løpet av den aktuelle perioden, noe som også innebar en undersøkelse av hvilke virkninger endringer i erfaringen hadde på Marka. Dette spørsmålet ble igjen ytterligere presisert, og siktet inn på hvordan dannelsen av Oslomarka var knyttet til forestillinger om natur og kultur. For å undersøke dette, tok jeg i avhandlingens første del for meg naturparkbegrepet, og gjorde rede for hvordan begrepet og dets iboende spenning mellom kultur og natur var sentralt i fremveksten av Marka som et friluftsområde. For det andre stilte jeg et spørsmål om hvordan tekster og praksiser knyttet til friluftsliv, bidro til å forme og forandre Marka, noe som også innebar en undersøkelse av hvordan skriving, sammen med materielle objekter, bidro til å endre landskapet. I avhandlingens andre del tok jeg utgangspunkt i de friluftslivsorganisasjonene som særlig hadde sommerens landskap som sitt arbeids- og interessefelt, og undersøkte hvordan deres kartlegging, tilrettelegging og innsats for å bevare Oslomarka var virksomme i landskapets forandringer. Det var altså de spesifikke forskningsspørsmålene, mens på et generelt plan har jeg ønsket å undersøke og foreslå perspektiver på hvordan kulturell konstruksjon av landskap finner sted. Til å undersøke det har jeg anlagt perspektiver hentet fra materiell-semiotikk og begrepshistorie.

Materiell-semiotikk og begrepshistorie. To måter å lese på

I denne avhandlingen har jeg nærmet meg den samme tematikken, Oslo-markas fremvekst, fra to ulike vinkler. Avhandlingens første del kretset om relasjonen til landskapet, det vil si hvordan Oslomarka ble erfart av fortidas mennesker. Andre del tok for seg interaksjonen med landskapet, det vil si hva en gruppe av disse menneskene gjorde med og i Oslomarka. Denne tvisynte tilnærmingen innebar to ulike teoretiske perspektiver på kildetekstene, to ulike måter å lese på. Kildegrunnlaget for de to delene skiller seg delvis fra hverandre, men mange av de samme tekstene har gått igjen i del én og to. Til dels er altså de samme tekstene blitt lest på to ulike måter, først med fokus på det semantiske nivået, så med fokus på det pragmatiske og performative; på den ene siden hva tekstene uttrykker av mening og på den andre siden hva de gjør. Lesningene er foretatt med støtte i henholdsvis et begrepshistorisk og et materiell-semiotisk utgangspunkt. Disse to utgangspunktene skiller seg markant fra hverandre, men er i avhandlingen implementert på en måte som er ment å utfylle hverandre. Nedenfor skal vi se på hva som kan tenkes å skille og forene de to perspektivene på Marka. Samtidig vil jeg fremheve det jeg gjennom avhandlingen har funnet ut om Oslomarkas fremvekst.

Strid og historisk endring

På ett punkt tangerer avhandlingens teoretiske tilnærminger hverandre, nemlig i deres kretsing rundt kamper og stridigheter. Som jeg har presentert i avhandlingen, spiller konflikter, kontroverser og motsetninger en helt sentral rolle i både Kosellecks og Latours arbeider. I Latours forskning utgjør maktkampen, det han kaller «den agoniske situasjonen», en grunnleggende modell.⁷⁵³ Den går igjen i hans kjente laboratoriestudier som *Laboratory life* (1979) og *Science in action* (1987), og det utgjør kjernen i artikkelen jeg har basert meg på i denne avhandlingen, *Drawing*

---

⁷⁵³ Latour, «Drawing things together», 24.

things together. Vitenskapens praksiser kretser om det å vinne kampen om å få rett, overbevise andre og sikre seg meningsfeller. Latour skriver om maktsentre, dominans og maktutøvelse, og bruker rene krigsmetaforer som krig, allierte og utskrivning til verneplikt (concription).⁷⁵⁴ Som sagt relativiseres kampmetaforen noe når Latour senere i karrieren konseptualiserer det som «passionate interest», noe som understreker den driven som må være til stede for at noe skal skje.⁷⁵⁵ Kosellecks historieskrivning, på sin side, tematiserer hele veien hvordan historiske aktører kjemper mot hverandre med pennen som våpen. Som Helge Jordheim påpeker, ligger (den politiske) konflikten i selve kjernen av begrepshistoriens prosjekt.⁷⁵⁶ For Koselleck er politiske og sosiale kamper synonymt med en kamp om og med språket.⁷⁵⁷ Politiske bevegelser og partier, sosiale grupperinger, individer og institusjoner kjemper om definisjonsrett og eierskap til begreper, bruker dem til å posisjonere seg selv og motstanderne, spiller begreper ut mot hverandre for å etablere absolutte ideologiske motsetninger, adresserer og mobiliserer befolkningen gjennom å forme slagord, osv. Kampen har også vært et sentralt fokus i min studie av Oslomarkas fremvekst. Jeg har skrevet om små og store konflikter på ulike områder, for eksempel om utformingen av Grefsenåsen, forlengelsen av Holmenkollbanen, byggingen av et nytt Tryvannstårn, omfanget av rutemerkingen, og etableringen av Marka som et vernet område. Jeg har vist hvordan naturparkbegrepet gjennomgikk en politiseringsprosess, og i økende grad ble sentralt i debatter om Markas fremtid. Og jeg har argumentert jeg for at Latours begrep om «passionate interest» er et treffende perspektiv på friluftslivsorganisasjonenes engasjement for Oslomarka i mellomkrigstida. Drevet av en glødende interesse arbeidet de for å vinne gjennom med sin sak. Avhandlingen har dokumentert den betydningsfulle rollen disse organisasjonene spilte i landskapets forandringer. Samtidig har den løftet frem andre aktører som hadde en vesentlig rolle, slik som reguleringssjef Harald Hals, arbeiderbevegelsens organer med *Social-Demokraten* i

---

⁷⁵⁴ Latour, «Drawing things together».

⁷⁵⁵ Se Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 72.

⁷⁵⁶ Jordheim, *Lesningens vitenskap*, 179; se også Müller, «On conceptual history», 82.

⁷⁵⁷ Koselleck, «Modern concepts of movement», 252.

spissen, og «Østmarkas oppdager» Johan Skau, for å nevne noen. Identifiseringen av historiske aktører har ikke ment å være utfyllende. Først og fremst har jeg hatt til hensikt å vise at individer og grupper har vært sterkt delaktige i å forme landskapet.

Både for Koselleck og Latour har fokuset på kampen utgangspunkt i at de betrakter den som noe produktivt. For begge peker kampen som situasjon på det som driver historien fremover. Men en viktig forskjell består, nemlig i forståelsen av hvordan historisk forandring skjer. Hos Latour står aktørene i sentrum, bokstavelig talt, tydeliggjort gjennom hans begrep om *centers of calculation*, som sikter til det maktsenteret man må etablere for å kunne dominere.⁷⁵⁸ Etter hans syn er det i disse sentra at nye fenomener oppstår.⁷⁵⁹ Det er her det ontologiske arbeidet Asdal og Jordheim fremhever foregår. Historiske forandringer kan med andre ord føres tilbake til konkrete aktører, som gjennom bruk av papir og tegn tilfører noe nytt til verden. Dette innebærer imidlertid ikke at Latour reduserer historisk forandring til kun å dreie seg om selve disse kampene. Det materiell-semiotiske perspektivet innebærer nettopp en insistering på semiotiske praksiser og de materielle tingene, som i denne avhandlingen i hovedsak er presisert til å omfatte skriving på den ene siden og tekster på den andre. Det vil si at også tekster, løsrevet fra den opprinnelige agoniske situasjonen, har mobiliseringskraft til å bevege verden.⁷⁶⁰ I denne avhandlingen har jeg forsøkt å forstå hvordan landskapets endringer i mellomkrigstida fant sted. Jeg sirklet inn friluftslivspraksiser som en endrende faktor, men avviste en tanke om at det ganske enkelt var føttenes vandring som underla seg et landskap som allerede lå og ventet. I stedet har jeg fortolket det dithen at landskapet på sett og vis oppsto gjennom håndens ferd over papiret – eller rettere: det materialet det ble skrevet inn i. Inskripsjonene hadde bakgrunn i friluftslivsorganisasjonenes sterkt ønske

---

⁷⁵⁸ Se side 321.

⁷⁵⁹ Latour, «Drawing things together», 60.

⁷⁶⁰ «Inscribed in some kind of materials, which until recently mostly meant printed, language is freed from the entire context of communication, from the sender as well as from the situation, and can freely be decontextualized and recontextualized by means of systems for the circulation of printed matter, the postal system, the commercialization of books, the publication of newspapers and journals, and so forth.» Asdal og Jordheim, *Texts on the move*, 74.

om å sette sitt stempel på Marka, om det nå var i konkurranse med andre friluftslivsorganisasjoner, lik den mellom Friluftsklubben og DNT, eller alternative visjoner om landskapets bruk og utforming, slik for eksempel reiselivsorganisasjonene så det for seg. Men som jeg har poengtert, levde inskripsjonene sitt eget liv etter at de hadde forlatt opphavspersonenes hender. Der ute i verden virket de med vedvarende og formativ kraft på landskapet. Det mest talende eksempelet er trærnes blå ringer, som preger landskapets romlige relasjoner, og som også finner sine tilknytningspunkter i en stor mengde materielle reproduksjoner i form av kart, rutebeskrivelser og bøker. Avhandlingen har vist den avgjørende betydningen produksjonen av visuelle representasjoner har hatt. Det å kunne se hele landskapet under ett var svært virkningsfullt, har jeg argumentert for. Før landskapet ble fremstilt på denne måten, fantes det i liten grad en bevissthet om at hovedstadens omkringliggende skogområder – omegnen – var én enhet eller entitet. Jeg anser det å være blant avhandlingens viktigste funn.

Hos Koselleck er det språket som står i sentrum. Fokuset på semantikken innebærer at de enkelte aktørene ikke anses å ha det samme spillerommet som hos Latour, fordi språkets og begrepenes meningsmangfold umuliggjør at språkbrukerne har den fulle kontrollen over kommunikasjonssituasjonen. Språket bærer allerede på mening. I begrephistorien får språket en viss autonomi, noe som fremfor alt synliggjøres i forståelsen av begreper som faktorer i historisk endring. Det som bidrar til å gi begrepene denne forandringskraften er den spenningen som eksisterer mellom språk og virkelighet, en spenning som er nedfelt i begrepene.⁷⁶¹ Spenningen har utgangspunkt i den temporale asymmetrien som ofte eksisterer mellom språk og virkelighet, mellom saksforhold og ord, mellom situasjoner og det språk som omhandler dem.⁷⁶² Språk og virkelighet beveger seg i ulikt tempo, ofte ute av takt med hverandre. På ett eller annet plan vil begreper og saksforhold alltid divergere, og det er dette som skaper historisk forandring.⁷⁶³ Koselleck identifiserer også spenninger i det før- og

---

⁷⁶¹ Jordheim, *Lesningens vitenskap*, 127.

⁷⁶² Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 21.

⁷⁶³ Reinhart Koselleck, «*Begriffsgeschichte* and social history», 86-87; Jan-Werner Müller, «On conceptual history», 84.

utenomspråklige, som vi i avhandlingen har sett gjennom hans begreper om *erfaringsrom* og *forventningshorisont*. Koselleck forstår erfaring og forventning som to «formale kategorier» som eksisterer uavhengig av det historiske språket.⁷⁶⁴ De peker mot en forestilling om historisk antropologi, det Koselleck kaller *Historik*, en teoretisk ansats som redegjør for «betingelsene for mulig historie».⁷⁶⁵ I mitt materiale har vi sett tydelige tegn på en temporal spenning mellom erfaring og forventning, en spenning jeg har argumentert for var avgjørende i etableringen av Oslomarka som friluftsområde. Jeg hevdet også at det i begrepet naturpark finnes en produktiv indre spenning, som satte motsetningen mellom kultur og natur i spill i de diskusjonene det tok del i. Som Helge Jordheim kommenterer i relasjon til Kosellecks fokus på konflikter, er motsetningene og kontroversene produktive fordi to posisjoner, to muligheter, utelukker hverandre og ikke kan eksistere samtidig. Spenningen mellom dem kan først utløses i tiden, som en kamp om hvem som skal leve videre.⁷⁶⁶ Natur og kultur kan, og må nødvendigvis kunne, eksistere samtidig, men vil alltid, tror jeg, produsere relasjoner som ikke kan ligge i ro. Det vil alltid være bevegelse. Denne spenningen viser at de konstruksjonsprosessene som formet Oslomarka ikke bare kan tilbakeføres til enkelte eller grupper av aktører, men også til et større kollektiv. Avhandlingens del én demonstrerte hvordan landskapet tok form i det fellesmenneskelige språket. Et annet sentralt funn i studien av naturparkbegrepet, var argumentasjonen for at Marka til en viss grad er å forstå som en park.

I begge av avhandlingens to deler har jeg vektlagt konflikter, sterke interesser og spenninger, og undersøkt den forandringskraften som ligger i dem. På mange måter vokste landskapet frem i disse spenningsfeltene. Oslomarka oppsto ikke av seg selv, som troll av eske. Selv om naturen ligger der, er det ikke nødvendigvis noen naturlighet i at det skulle gå som det gikk. Det var mennesker og motsetningskrefter involvert. Jeg har tatt for meg noen av dem her og forsøkt å vise kreftene som gikk med til å

---

⁷⁶⁴ Koselleck, «Two historical categories», 256.

⁷⁶⁵ Koselleck, «Two historical categories», 259.

⁷⁶⁶ Jordheim, *Lesningens vitenskap*, 179.

produsere dette rommet, for å snakke med Lefebvre. Via Latours og Kosellecks begrepsapparat har jeg ønsket å vise *hvordan* det ble produsert.

Kontekst og empiriske krav

Både Latour og Koselleck har satt bestemte krav til et empirisk grunnlag for fortolkningene. I denne avhandlingen har spørsmålet om kontekst stått sentralt. Både i avhandlingens første og andre del har jeg insistert på at tekstene må leses i lys av den sammenheng de opprinnelig ble skrevet og lest i. Den kontekstuelle lesningen har utgangspunkt i de teoretiske perspektivene. Latour og Koselleck understreker begge kontekstens avgjørende betydning, men deres respektive måter å nærme seg eller gjøre kontekst på er svært forskjellig.

Den sentreringen rundt aktørene og deres praksiser vi har sett på ovenfor, har bakgrunn i aktør-nettverksteoriens avvisning av forskning som trekker inn konteksten som forklaringsressurs. Aktør-nettverksteori ble i utgangspunktet etablert som et alternativ til det Latour og hans meningsfeller oppfattet som sterkt reduksjonistiske tilnærminger innen vitenskaps- og teknologistudier.⁷⁶⁷ I stedet for å forklare vitenskapens utvikling som «refleksjoner» av store og abstrakte enheter som «samfunnet» eller gjennom å hevde at man har tilgang til vitenskapsmenns bevissthet, interesser eller ideer, ble fokuset flyttet over på hva som faktisk skjer i forskningspraksisen og det nye som skapes her. Det stanser ikke Latour fra å identifisere kampen og viljen til å vinne som utgangspunkt. Som vi har sett i hans kjerneeksempel om La Pérouse og dennes Stillehavsferd, insisterer Latour på at inskripsjoner eller tekster ikke kan forstås fullt ut uten øye for avsenderen eller den situasjonen inskripsjonen oppsto i. Som Asdal og Jordheim påpeker, er dette et noe mystisk aspekt hos Latour, all den tid han avviser mentalistiske forklaringer. Men som de fremhever, er poenget at Latours tilnærming er tvers igjennom empirisk. I metodologiske termer, skriver de, innebærer det materiell-semiotiske perspektivet at vi bare kan undersøke og følge det som legger igjen spor.⁷⁶⁸ Eller som Latour

---

⁷⁶⁷ Asdal, «Contexts in action», 383.

⁷⁶⁸ Asdal og Jordheim, «Texts on the move», 68.

selv formulerer det: «Instead of large-scale entities to explain science and technology as most sociologists of science do, we should start from the inscriptions and their mobilization and see how they help small entities to become larger ones». ⁷⁶⁹

Innledningsvis i avhandlingen problematiserte jeg forklaringsmodeller som reduserer Markas fremvekst til et resultat av *ytre* omstendigheter, slik som samfunnsstrukturer og realhistoriske prosesser. Jeg ønsket å følge en strengere empirisk fremgangsmåte og fant inspirasjon i materiell-semiotikken. Jeg har forsøkt å vise hvordan Latours metodologiske krav til vitenskaps- og teknologistudier også kan benyttes på Oslomarka og friluftslivsorganisasjonene som hadde Marka som sitt interesse- og arbeidsfelt. Gjennom skrivepraksiser forsøkte disse å tilegne seg makt og bli en større og mer viktig aktør i diskusjonene om Marka. Det var ikke en makt de i utgangspunktet hadde, heller ikke Oslomarkas Friluftsråd, selv om rådet var satt sammen av representanter fra kommuner og tone-angivende foreninger. Argumentet jeg har forfulgt er at Oslomarka kom til syne i disse skrivepraksisene. Organisasjonene synliggjorde og etablerte *sin* versjon av landskapet, en versjon de spredte blant sine medborgere. Heller enn å beskrive prosesser som foregår andre steder, har jeg forsøkt å undersøke hvordan landskapet faktisk vokste frem, hvordan mobile og mobiliserende inskripsjoner «hjalp landskapet å bli en større entitet». Oppsummert, så har avhandlingen altså identifisert viktige aktører i Oslomarkas fremvekst, og videre tydeliggjort hvordan landskapet vokste frem i deres hender.

Med utgangspunkt i Koselleck og begrepshistorien har jeg likeledes forsøkt å vise hvordan landskapet tok form i erfaringen og i språket. Også i dette henseende har den kontekstuelle lesningen vært sentral. Som jeg har beskrevet, er kontekstualisering helt sentralt i idéhistorien, og i dette henseende er Koselleck en av fagets viktigste premissleverandører. Det gjelder blant annet i spørsmålet om hvordan man går kildekritisk til verks for å bestemme ord og ytringer ut ifra den situasjonen de oppsto i. Også begrepshistorien avviser tilnærminger til historien som er abstraherende, det som i Kosellecks tyske samtid gjerne var kjent som åndshistorie

---

⁷⁶⁹ Latour, «Drawing things together», 56.

(*Geistesgeschichte*) og det han omtaler som refleksjoner av materielle prosesser (*Reflexgeschichte*).⁷⁷⁰ Begrepshistorien tar alltid utgangspunkt i faktiske ytringer som i en eller annen form finnes dokumentert i historiske tekster. I det henseende er det empiriske kravet like avgjørende for Koselleck som det er for Latour. Også det begrepshistoriske perspektivet er derfor egnet til å unngå reduksjonistiske forståelser av Oslomarkas fremvekst. I innledningen hevdet jeg at et overdrevet fokus på en ytre samfunnsramme vil kunne føre til at man mister både menneskene og landskapet av syne. I kontrast til dette har jeg gjennom naturparkbegrepet ønsket å vise hvordan Marka vokste frem i befolkningens bevissthet, ikke som en konsekvens eller refleks av ytre omstendigheter, men som en entitet som tok form i menneskenes erfaring, språkliggjøringen av verden og konseptualiseringen av tingene som befinner seg der. Studien av naturparkens begrepshistorie viste hvordan begrepet utviklet seg til å bli et handlingsbegrep, hvordan det ble et redskap som kunne brukes til å forme verden.

En annen ytre referanseramme jeg problematiserte innledningsvis, var den insisteringen på modernitetens betydning vi finner i mye av forskningen på friluftsliv både i Norge og andre land. Også i denne avhandlingen har modernitet spilt en avgjørende rolle, så mitt bidrag til forskningen utgjør intet unntak i så tilfelle, men som jeg skrev, har jeg ønsket å legge til grunn en sterkere kontekstualisering enn det vi finner i deler av forskningen. Det får være opp til leseren om jeg har lyktes i et slikt foretakende. I stedet for å trekke inn modernitet som en ferdiglaget, kontekstuell størrelse i seg selv eller å presisere den gjennom kategorier som urbanisering, industrialisering og identitetsarbeid, har jeg med inspirasjon i begrepshistorien tematisert menneskets tidserfaring i det moderne. Kosellecks konseptualisering av det han kaller nytiden, er preget av forestillinger om temporalisering og en erfaring av akselerasjon. I det moderne kan man i mindre og mindre grad basere sine forventninger til fremtiden på erfaringen og kunnskapen om det som er og har vært. I avhandlingens del én hevdet jeg at Oslomarka på mange måter vokser frem i

---

⁷⁷⁰ Koselleck, «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*», 21.

det temporale skillet mellom erfaringsrommet og forventningshorisonten, mellom byen og den frie marka, og i spenningen mellom kultur og natur. Slik sett hevder også min studie at det finnes en nær sammenheng mellom modernitet og friluftsliv. Det er godt mulig at jeg med det blott har reprodusert funn fra tidligere forskning, men målet har vært å vise hvordan denne sammenhengen springer ut av de historiske tekstene selv og ikke påføres dem utenfra. Forhåpentligvis har lesningene mine vært gjennom-siktige nok til at leseren kan bedømme om det finnes hold for en slik fortolkning.

I avhandlingen har jeg forsøkt å forfølge empiriske tilnærminger til fortidas landskap, rom og steder. Heller enn å betrakte de historiske tekstene som tilgangen til noe som befinner seg utenfor teksten, har jeg undersøkt hvordan tekstene og språket har tatt del i å forme og produsere det de beskriver. Latours og Kosellecks perspektiver insisterer begge på kontekstens betydning og på behovet for empiriske tilnærminger, men som vi har sett i avhandlingens to deler, tar dette svært ulike retninger i lesningen av de historiske tekstene. For Latour dreier konteksten seg om opphavssituasjonen og inskripsjonens avsendere, mens for Koselleck er konteksten mye videre, han finner en temporal kontekst som strekker seg langt tilbake i tid. Det er dermed godt mulig at Latour ville ha oppfattet begrepshistoriens tilnærming på lik linje med de kontekstuelle tilnærmingene i studiene han kritiserer for ikke å være empirisk anlagte. Faktum er at de ikke ser etter det samme. Slik sett er det en vanskelig oppgave å få teoriene til å snakke sammen. Begrepshistorien fortolker mening, materiell-semiotikken studerer handling. Men forskjellene handler også om hva man som forsker kan hevde å vite om historien og de historiske aktørene. Selv om begge kretser om kamper og konflikter, er rekonstrueringen av disse og den historien som skrives vesensforskjellig. Denne forskjellen er bakgrunnen for avhandlingens struktur og rekkefølgen av dens to deler.

Mulighetsbetingelser og nyskapelser

Latours fokus på inskripsjoner og handlingene til historiske aktører, og det strenge empiriske kravet som ledsager dette, innebærer at det materiell-semiotiske perspektivet konsentrerer seg om endringsprosesser og de stedene og øyeblikkene der det nye oppstår. Blikket rettes fremover. Koselleck, på sin side, skriver også om historisk endring, men undersøker i større grad mulighetsbetingelsene som ligger til grunn for endringene. Blikket rettes bakover. Det er denne forskjellen som er foranledningen til avhandlingens inndeling i to deler. I første del ønsket jeg å tegne opp en bredere kontekst for Oslomarkas fremvekst og beskrive mulighetsbetingelser for tekstene og praksisene til aktørene jeg tok for meg i andre del. Insentivene for en slik todeling springer på mange måter ut av teoriene, noe vi skal se på i det følgende.

Kravet om empirisk verifiserbarhet er selve bakgrunnen for at Latour sirkler inn den agoniske situasjonen og inskripsjonspraksiser som utgangspunkt for undersøkelsen.⁷⁷¹ Som Asdal påpeker i artikkelen «Contexts in Action: And the Future of the Past in STS», er det et poeng at hverken aktører eller handlinger kan reduseres til noen ytre kontekst. Aktørnettverksteori, skriver hun, avviser at forskeren er kapabel til å plassere historiske aktører innenfor et sosialt rammeverk aktørene selv ikke nødvendigvis ville ha anerkjent. Strategien blir derfor det Asdal døper «a philosophy of adding», fremfor «a philosophy of reducing». Det vil si at handlingene som studeres forstås dithen at de tilfører noe til verden som ikke finnes der i utgangspunktet.⁷⁷² Latour anfører at han ikke er interessert i skrivepraksiser som sådan, men bare de som bidrar til det han kaller konstruksjonen av hardere fakta.⁷⁷³ Fakta er myke eller harde avhengig av hvordan de behandles i andre hender senere i prosessen, det vil si om de ignoreres, modifiseres eller videresendes i uforandret tilstand.⁷⁷⁴ Med andre ord er han interessert i de prosessene der noe blir til en kjensgjerning, noe som er sant.

---

⁷⁷¹ Latour, «Drawing things together», 21.

⁷⁷² Asdal, «Contexts in action», 384.

⁷⁷³ Latour, «Drawing things together», 23.

⁷⁷⁴ Latour, «Drawing things together», 61.

I denne avhandlingen har jeg tatt for meg en gruppe spesifikke aktører og sett på hva de helt konkret skrev og gjorde, uten å redusere dem eller handlingene deres til uttrykk for noe annet. Så presist som mulig har jeg beskrevet hva de gjorde i og med tekstene sine. Jeg har tatt utgangspunkt i det vi helt sikkert kan peke på har funnet sted. Det kan være at leseren har funnet beskrivelsene å være litt vel detaljerte, og det har vært en vanskelig avveining hvor omfattende jeg her skulle være. Jeg har gjort det slik både for å gjøre analysene mine gjennomsiktede for leseren og for å rekonstruere et historisk landskap. Fortidas landskap er nemlig tilgjengelig for oss hovedsakelig gjennom historiske tekster og visualiseringer. Som en kontrast til friluftslivsorganisasjonenes tekster, trakk jeg frem hvordan tidligere tekster hadde kategorisert, systematisert, inndelt og navngitt de samme geografiske områdene. Slik kunne jeg beskrive hvordan dette ble gjort på nye og annerledes måter. Studien har også vist hvordan tekstenes representasjoner av landskapet sirkulerte og ble inkorporert i andre tekster. Dette avslørte en prosess mot hardere og hardere fakta, mot en fastere etablering av landskaps utforming.

I den samme artikkelen hvor Asdal lanserer konseptet «philosophy of adding», argumenterer hun for at aktør-nettverksteoriens motstand mot kontekstuelle tilnærminger og undersøkelsens innsnevring til praksiser har ført til en manglende interesse for det som muliggjorde eller betinget aktørenes nyskapinger. Bevegelsen fremover gis forrang fremfor fortiden.⁷⁷⁵ Espen Schaanning er inne på noe liknende når han undersøker forbindelsene mellom Latours arbeider og Michel Foucaults diskursteori. Schaanning viser her hvordan Latour tar utgangspunkt i aktørenes egne vurderinger og manøvreringer. «Latour betrakter sine nettverk med investorens briller.»⁷⁷⁶ Latours konsept om *centers of calculation* kan anses å understreke Schaannings poeng. Latours perspektiv er at inskripsjoner er en slags valuta i aktørers kalkulasjoner, eller at de kapitaliserer på dem, som han også formulerer det.⁷⁷⁷ Foucault derimot, fremhever Schaanning, undersøker diskursens mulighetsbetingelser, det som muliggjør en bestemt type

---

⁷⁷⁵ Kristin Asdal, «Contexts in action», 281.

⁷⁷⁶ Espen Schaanning, «Diskursens materialitet, del II», 83.

⁷⁷⁷ Latour, «Drawing things together», 59.

tenkning.⁷⁷⁸ Dette er noe forskeren graver frem og kan være ubevisst eller utilgjengelig for aktørene selv, en tilnærming Latour ville avvist. Latours arbeider og idéhistorisk innrettede studier som Foucaults, tar altså sikte på ganske ulike ting. Men de ulike retningene kan likevel bringes til å snakke sammen, noe Kristin Asdal ved flere anledninger har vist. Hun har koblet aktør-nettverksteori både med Foucault og Koselleck. I den nevnte artikkelen bringer hun inn en annen av idéhistoriefagets sentrale premiss-leverandører, nemlig Quentin Skinner. Inkluderingen av Skinners perspektiver er ment å åpne aktør-nettverksteori for studiet av det som muliggjør aktørenes handlinger. Koblingen mellom teoriene er ment å ivareta bakgrunnen for det nye som skjer, hvor konteksten og handlingenes eller tekstenes relevante fortid også innlemmes i studien.⁷⁷⁹ I avhandlingen har jeg latt meg inspirere av en slik kobling mellom fortida og bevegelsen forover, mellom det som betinget handlingene som fant sted i tekstene og det nye som skjer der. Strategien har vært å situere undersøkelsen i mellom-krigstida og rette blikket både bakover og fremover i tid. I motsetning til Asdal har jeg i liten grad forsøkt å integrere de to teoretiske perspektivene i hverandre, heller er det snakk om en arbeidsdeling, hvor den idéhistoriske tilnærmingen er ment å ta for seg fortida, mens aktør-nettverksteori, eller materiell-semiotikken, tar for seg det nye. For min del var det hverken Skinner eller Foucault som bidro med det idéhistoriske begrepsapparatet, men Reinhart Koselleck.

På samme måte som Skinner og Foucault, kartlegger Koselleck mulighetsbetingelsene for hva det er mulig å si, argumentere for eller holde for sant på et gitt tidspunkt av historien. «Ethvert synkront talt språk (...)» skriver Koselleck, «inneholder også diakrone betingelser som kan ligge mer eller mindre dypt, og som både åpner og begrenser argumentasjons-mulighetene».⁷⁸⁰ Selv om Kosellecks begrephistorie likner mer på Skinners tilnærming til historien enn Foucault sin, er kanskje Koselleck og Foucault mer på linje når det kommer til hva man som forsker kan vite om

---

⁷⁷⁸ Schaanning, «Diskursens materialitet, del II», 83.

⁷⁷⁹ Kristin Asdal, «Contexts in action», 388.

⁷⁸⁰ Koselleck, sitert i Helge Jordheim, *Lesningens vitenskap*, 175.

historien.⁷⁸¹ Foucault avdekker diskursens formasjonsregler, ubevisste for de historiske aktørene.⁷⁸² Koselleck åpner for at aktørenes bruk av begreper har implikasjoner de selv ikke kan overskue, noe jeg har forsøkt å vise med naturparkbegrepet.⁷⁸³ Videre er det Kosellecks mål å gripe «restene» av historiske omstendigheter som ikke eksplisitt er formulert i kildetekstene. Han argumenterer nemlig for at det finnes før- og utenforspråklige betingelser i historien, men at disse bare kan fanges via språket. «The extralinguistic conditions and factors which enter into history can only be grasped linguistically».⁷⁸⁴ Dette før- og utenforspråklige har rot i menneskelig erfaring. Erfaring er både det som ligger utenfor språket og det som ligger til grunn for det.⁷⁸⁵ Og erfaringer er formet av tid. En teori om historisk tid, om hvordan historie og tid erfares, er helt sentralt i begreps-historien. Som vi har sett i avhandlingen, bruker Koselleck kategoriene erfaring og forventning til å beskrive den tidsstrukturen som går forut for språket og som finner sin vei inn i begrepene og former deres meningsinnhold. Som begrepshistoriker Jan-Werner Müller poengterer det: «we cannot see things *their* way, if we cannot grasp how *they* experienced time.»⁷⁸⁶ Vi kan ikke forstå historien på dens egne premisser hvis vi ikke evner å gripe hvordan fortidas mennesker erfarte tid. I denne avhandlingen er dette poenget omsatt til et litt alternativt standpunkt: Vi kan ikke forstå hvordan de erfarte rom uten å gripe hvordan de erfarte tid.

I del én av avhandlingen ønsket jeg å gå bredt ut og kartlegge alle de relevante fenomenene som naturparkbegrepet var blitt brukt til å betegne. Alle disse fenomenene, var argumentet, var inkorporert i begrepets meningslager og i språkfellesskapets akkumulerte erfaring. Det var en arv fra tidligere tider, en fortid som gjennom erfaringen fortsatt var til stede i mellomkrigstidas samtid. Dette var det erfaringsgrunnlaget landskapet ble møtt med og hvori forståelsen av Oslomarka ble formet. Som friluftsområde

---

⁷⁸¹ Helge Jordheim har dog argumentert for at det finnes klare sammenhenger mellom Koselleck og Foucault. Se *Lesningens vitenskap*, 170-175.

⁷⁸² Schaanning, «Diskursens materialitet, del II», 83.

⁷⁸³ Jordheim, *Lesningens vitenskap*, 173.

⁷⁸⁴ Koselleck, «<Neuzeit>», 223.

⁷⁸⁵ Ifversen, «Begreps-historien etter Reinhart Koselleck», 85.

⁷⁸⁶ Müller, «On conceptual history», 86.

var Marka et nytt fenomen, men språket som navnga og beskrev det var gammelt, det bar på erfaring og sammenliknbare fenomener som bidro til å plassere dette nye i relasjon til andre landskaper. Et sentralt argument i denne sammenhengen, var at den europeiske parktradisjonen var en betydelig arv som gjorde seg gjeldende i måtene Osloomarka ble erfart og forestilt på. Motsatt var også fremtiden til stede i nuet, til stede som håp, visjoner og planer. Naturparkbegrepet viste med andre ord til fenomener og forordninger som ennå ikke var realiserte. Dette, har vi sett, la føringer på diskusjonene som fant sted. I det hele tatt var tiden i høyeste grad til stede i debattene, og den gjorde seg mer og mer gjeldende utover i mellomkrigstida. Tiden var til stede i rommet, i landskapsrommet og i relasjonen mellom byen og Markas romlige plasseringer. Tid og historie er en sentral del av den spenningen jeg tegnet opp mellom kultur og natur, og som jeg har vist, ble de satt i spill av naturparkbegrepet. Dette begrepet, tatt i bruk av friluftslivsorganisasjonene og andre aktører, var på denne måten førende for samtale om Marka og retningen arbeidet deres tok. «Erfaringsrom og forventningshorisont markerer tilsammen den temporale kontekst for menneskelig handlen og dermed også for de begreper, der former denne handlen.»⁷⁸⁷ Denne bredere konteksten anså jeg som essensiell å fange inn for å forstå bakgrunnen for de prosessene som foregikk i mellomkrigstida, som også inkluderer friluftslivsorganisasjonenes arbeid og praksiser. Dette er en kontekst som ikke ville kommet til syne gjennom en materiell-semiotisk fortolkning. Men den er viktig. Det erfaringsrommet og den erfaringshorisonten som ble tegnet opp i forbindelse med naturparkbegrepet, utgjør konteksten for organisasjonenes bruk av begrepet og deres øvrige språkbruk, for deres ideer og forestillingsverden. Konteksten utgjør mulighetsbetingelsene for deres praksiser, og for at de kunne lykkes i å nå igjennom med sine overbevisninger. Ikke minst gjelder dette demokratiseringen, politiseringen og temporaliseringen jeg beskrev i avhandlingens første del, noe som utgjorde bakgrunnen for hvordan landskapsområder som Osloomarka ble brukt, tenkt om og snakket om på det gjeldende tidspunktet av historien. Aktørenes språkbruk, deres retorikk og

---

⁷⁸⁷ Ifversen, «Begrephistorien efter Reinhart Koselleck», 86.

talehandlinger, baserer seg ikke på et uendelig antall valg, men er betinget av språkets meningsinnhold, gjeldende språklige konvensjoner, aktuelle debatter og den historiske situasjonen de befinner seg og opererer i. I avhandlingen har jeg ønsket å kartlegge og beskrive dette begrensings- og mulighetsrommet før jeg vendte meg mot aktørenes spesifikke handlinger og manøvreringer, noe som var utgangspunktet for avhandlingens overordnede struktur. Når det er sagt finnes det begrensninger i denne strategien og muligheter som ikke er forfulgt. Avslutningsvis skal vi se litt på det.

Begrensninger og åpninger

Enhver avhandling har sine begrensninger, avgrensninger, svakheter og mangler. Det gjelder også inneværende avhandling. I tillegg finnes det løse tråder og ansatser jeg gjerne skulle utarbeidet videre, men som av ulike grunner ikke ble gjort. Dette gjelder både det tematiske og det teoretiske. Jeg skulle for eksempel gjerne ha studert ideene til friluftslivsorganisasjonene nærmere, og det finnes åpninger for å kunne ha knyttet de to teoretiske perspektivene tettere sammen.

I avhandlingens andre del insisterte jeg hele veien på å lese tekstene og forstå friluftslivsorganisasjonenes praksiser ut ifra en større kontekst. Dette hadde bakgrunn i Latours fokus på striden og avsenderen som kontekst. Når det var behov for det, viste jeg tilbake til den konteksten jeg hadde tegnet opp i del én. Her fantes det imidlertid muligheter til å gå grundigere til verks ved hjelp av idéhistoriske fremgangsmåter som stemmer bedre overens med materiell-semiotikken enn Kosellecks begrepshistorie. Det er noe Kristin Asdal har vist gjennom å trekke inn Quentin Skinners arbeider.⁷⁸⁸ Skinners form for kontekstualisering innebærer ikke en tilbakeføring til en utenfor- eller bakenforliggende sammenheng, noe som passer bedre med Latour og hans meningsfellers sterke skepsis overfor kontekstualisering. I stedet viser Skinner hvordan konteksten er en integrert del av en handling eller tekst, og hvordan den gjeldende teksten eller handlingen kan

---

⁷⁸⁸ Se Asdal, «Contexts in action».

være resultatet av en bestemt situasjon. Bakgrunnen for at Skinner og Latour er en bedre sammenslutning, er at begge tar utgangspunkt i bruken av språket. Både den såkalte Cambridge-skolen, som Skinner regnes til, og aktør-nettverksteori er inspirert av John L. Austins talehandlingsteori. Der Cambridge har trukket teorien i en mer retorisk retning, har aktør-nettverksteori via John Law trukket det i en mer performativ retning. Gjennom en grundigere rekonstruksjon av konteksten å la Skinner kunne jeg kanskje med større presisjon besvart spørsmålet om hva forfatterne gjorde da de skrev om Oslomarka, fremfor å ta for gitt Latours grunnleggende modell om at det dreier seg om å bygge et maktsenter og å vinne kampen. For å avgjøre *hvilken* handling som utføres med språket, krever Skinner at man må kjenne til og vite hvordan tekstene forholder seg til de språklige konvensjonene og de gjeldende debattene i en gitt samtid. Dette er også en måte å lokalisere stedene, nemlig tekster eller enkelte ytringer, hvor historiske nyskapingner inntreffer.⁷⁸⁹ Altså kunne jeg undersøkt nærmere i hvor stor grad organisasjonenes versjon av Oslomarka gikk på tvers eller stemte overens med de forestillingene som eksisterte ellers i befolkningen. En slik fremgangsmåte ville ha krevd en enda grundigere gjenvinning av den historiske konteksten, gjennom i større grad å trekke inn tekster som friluftslivsorganisasjonenes tekster deltok i en diskusjon med. Det går an å argumentere for at det nettopp er dette jeg har gjort i og med inndragelsen av eldre guidebøker og tekstene til Yngvar Nielsen, H.J. Haffner og J.H. Borrebæk, men relasjonen mellom disse tekstene kan ikke betegnes som noen politisk eller ideologisk debatt, som i første rekke er de diskusjonene Skinner analyserer. Man kan argumentere for at også Latours materiell-semiotiske perspektiv fordrer en grundigere rekonstruksjon av opphavs-situasjonen enn det jeg har foretatt i avhandlingen, nemlig gjennom å trekke inn alle partene i stridighetene.

En mangel ved studien har nemlig vært at «motparten» ikke er blitt tatt med i tilstrekkelig grad. Jeg har trukket frem kontroverser og presentert konflikter omhandlende Oslomarka. For eksempel har jeg tatt for meg uenighetene som verserte rundt merkingen av stiene og løypene, og jeg har

---

⁷⁸⁹ Asdal m.fl., *Tekst og historie*, 20.

vist hvordan organisasjonenes tekster var innlegg i debatter om Osломarkas utforming, bruk og fremtid. Men innenfor denne avhandlingens gitte rammer har jeg ikke kunnet undersøke nærmere hva innholdet i disse alternative visjonene av landskapet var. En slik strategi kunne i større grad ha redegjort for de ulike standpunktene som fantes og i hvilken grad det fantes en utveksling mellom dem. Noe slikt har Gro Ween gjort i sin artikkel om Blåfjella-Skjækerfjell nasjonalpark. Hennes argument er at nasjonalparken ble til som et resultat av forhandlinger mellom styresmaktenes, de lokales og samiske forståelser av stedet.⁷⁹⁰ I avhandlingen har jeg trukket inn Slagstads presentasjon av diskusjonene om et internasjonalt vintersportssted med Holmenkollen som sentrum, og jeg har vist hvordan den voksende byen og planer om infrastruktur gjennom Marka ble oppfattet som trusler. Særlig har jeg vist hvordan dette utgjorde en bakgrunn for Nils Houges argumenter. Men jeg har ikke undersøkt nærmere i hvilken grad Houge og hans meningsfeller fikk gehør for sine synspunkter og visjoner hos motparten. Det kunne ha belyst de ontologiske prosessene fra flere sider.

Et annet forhold jeg ikke har hatt plass til å gå inn på, er studien av teknologien og hvilken rolle og betydning den har hatt for Osломarkas fremvekst. Det materiell-semiotiske perspektivet vektlegger nettopp de teknologiske tingene og hvilken betydning nyvinninger på dette feltet har hatt for tenkingens utvikling. Latours poeng er jo nettopp at det er en misforståelse at det eksisterer et skille mellom de intellektuelle og de materielle faktorene.⁷⁹¹ Ideene må analyseres på samme nivå som tingene, teknikkene, praksisene og hjelpemidlene. For eksempel hadde det vært nærliggende å undersøke hvilke begrensninger og muligheter som fantes i trykketeknikken i den perioden jeg har undersøkt. I fortolkningene mine har jeg vektlagt visuelle fremstillinger av landskapet og argumentert for at distribusjonen av disse spilte en sentral rolle for befolkningens kjennskap til Marka, landskapets tilgjengelighet, etableringen av faste relasjoner og grenser, osv. Jeg har så vidt vært innom hvordan kartene med tiden utviklet seg, og ble mer

---

⁷⁹⁰ Ween, «Blåfjella-Skjækerfjell nasjonalpark», 104.

⁷⁹¹ Latour, «Drawing things together», 60.

mobile og bedre tilpasset bruk på tur. Og jeg viste hvordan eldre rute- og guidebøker manglet like gode visualiseringer av landskapet som var tilfellet i senere bøker. Endelig fokuserte jeg på kombinasjonen av de mange ulike typene inskripsjoner vi finner i trebindsverket *Oslo-marka – Oslo-fjorden*. Så teknologien har altså vært tematisert, om enn bare implisitt. Men jeg har ikke hatt anledning til å undersøke og har heller ingen kunnskap om utviklingen jeg har påpekt har bakgrunn i trykkes tekniske muligheter, økonomiske begrensninger eller liknende. Jeg har søkt å anvende og utvikle det som min ekspertise, nemlig tekstfortolkning.

For den som skulle ønske å videreutvikle mine analyser, er det heller ingenting i veien for også å trekke Latour og Koselleck tettere sammen enn det jeg har gjort. I avhandlingen kunne jeg ha trukket naturparkbegrepet inn igjen i det materiell-semiotiske perspektivet. Gjennom å anlegge et materiell-semiotisk perspektiv har jeg beskrevet hvordan Oslomarka som fenomen eller objekt ble til og vist hvordan dette fant sted i tekster og skrivepraksiser. Et naturlig neste steg ville vært å undersøke enda nærmere *hva slags* fenomen det var som ble til, hva slags sted Oslomarka ble. Igjen kan vi vende oss mot Asdal. I sine studier av natur og politikk har hun ved noen anledninger trukket veksler på Kosellecks begrepsteori. «Egentlig er det ganske opplagt at begrepene vi bruker for å navngi saker og fenomener, er vesentlige for hvordan selve saken forstås», skriver hun med henvisning til begrepshistorikeren.⁷⁹² Saken det handler om, er hvordan fabrikkforurensning i Norge gjennom sentrale aktørers manøvreringer ble etablert som en sak for industrien selv fremfor miljøpolitikken. Begrepsetablering kan blant annet forstås som forsøk på å lukke saken, viser Asdal, de kan sørge for at tidligere kontroverser blir ikke-saker. Som hun insisterer på, er det ikke nok å demonstrere *at* noe blir en sak, man må også undersøke nærmere *hva slags* sak som oppstår i de prosessene man har for seg. Blant de spørsmålene man må stille seg, er hvem saken tilhører og med hvilke midler saken bearbeides, modifiseres og omformes.⁷⁹³ I denne avhandlingen har jeg anslagsvis undersøkt dette og argumentert for at friluftslivs-

---

⁷⁹² Asdal, m.fl., *Tekst og historie*, 124.

⁷⁹³ Asdal, «What is the issue?», 14.

organisasjonenes skrivepraksiser og rutemerking må forstås som strategier for å tilegne seg eierskap til og definisjonsmakt over landskapet. Det vil utvilsomt være mulig å undersøke hvor godt de lyktes i denne strategien. Man kan for eksempel se på hvilken rolle naturparkbegrepet spilte i Friluftsrådets dialog med lokale myndigheter, hvordan begrepet sirkulerte og ble behandlet av andre instanser andre steder, og hvor langt av gårde friluftslivsorganisasjonenes konstruksjon av Osloområdet sirkulerte uten modifiseringer. Naturparkbegrepet, særlig slik vi ser det hos Friluftsrådets Nils Houge, kan forstås som et forsøk på å gjøre landskapet til noe som politisk kan forvaltes og styres. Det gjør Marka til et faktisk grunnlag politikken kan handle med utgangspunkt i, noe som muliggjør handling. Dette er et perspektiv som stemmer overens både med materiell-semiotikken og begrepshistorien. Gro Ween har nettopp vist hvordan begreper spiller en sentral rolle i styringsdokumenter, nemlig gjennom å argumentere for at begreper som *villmark*, *biologisk mangfold*, *bærekraftig utvikling* og *lokal forvaltning* har bidratt til å «samprodusere» stedet Blåfjella-Skjækerfjell nasjonalpark. Denne innsikten er ikke hentet fra Koselleck, men fra Latour, som argumenterer for at begreper får «agens» gjennom å bli satt i bevegelse, det vil si at de «gjentas, refereres og spres i nye dokumenter og publikasjoner». ⁷⁹⁴ I Kosellecks terminologi heter det at begreper er *faktorer* i historisk endring. Ween peker her på overlappinger som eksisterer mellom begrepshistorien og materiell-semiotikken. Det er et spennende perspektiv som kan forfølges videre, for eksempel i undersøkelsen av naturparkbegrepets rolle i styresmaktenes plandokumenter. Det tilhører i stor grad etterkrigstida og ville dermed sprengt tidsrammen for innværende avhandling og inkludert en rekke andre tekster og aktører enn de jeg har tatt for meg her. Perspektivet har vært å undersøke den forandringskraften som ligger i friluftslivet selv, og jeg har derfor avgrenset meg til friluftslivets aktører. Det er likevel et spennende perspektiv som får være tema for videre forskning.

Et annet tema for senere forskning, er en utvidet analyse av friluftslivsorganisasjonenes idéunivers. De historiske tekstene som ligger til grunn for

---

⁷⁹⁴ Ween, «Blåfjella-Skjækerfjell nasjonalpark», 96.

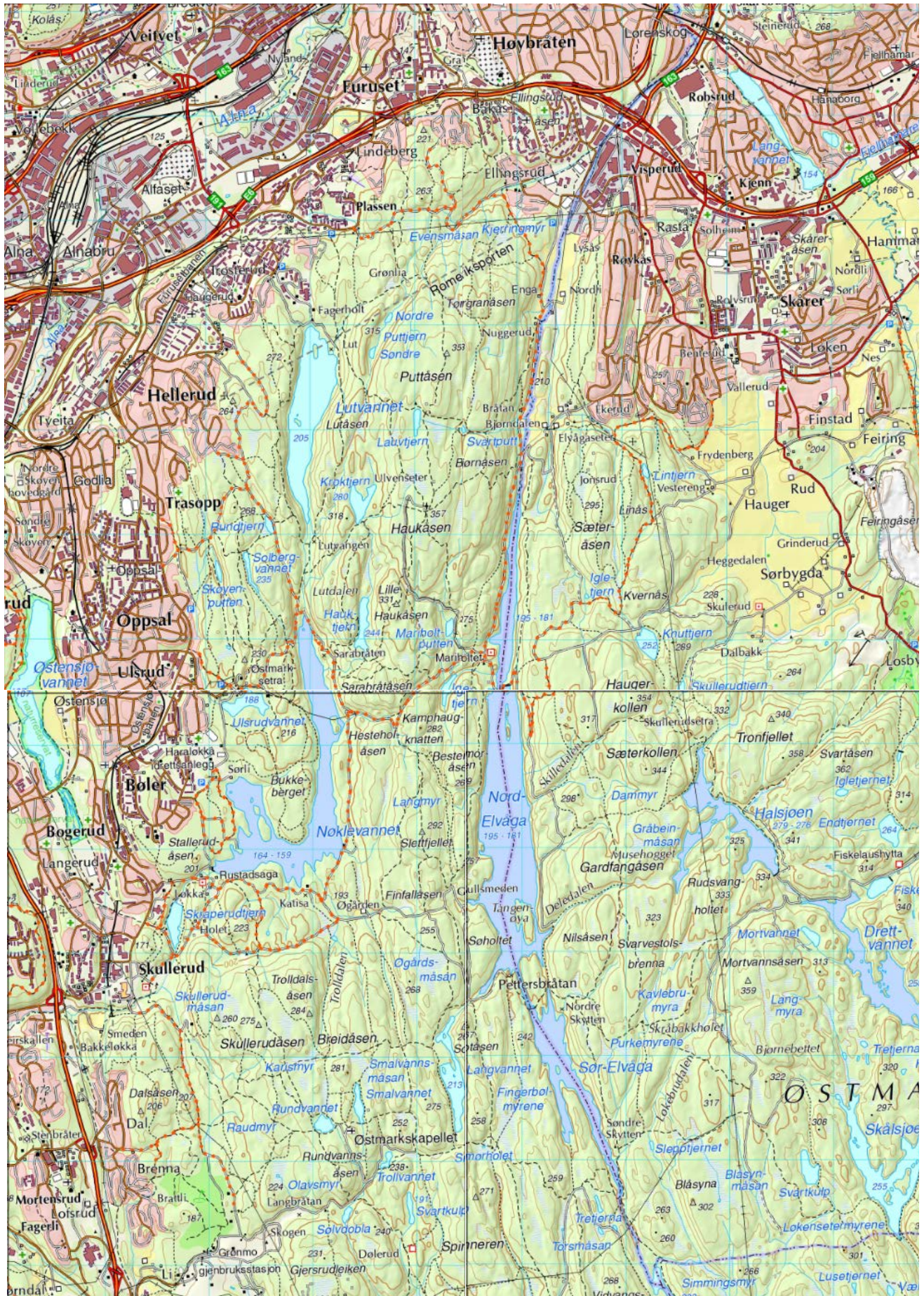
denne avhandlingen er et rikt og fruktbart kildemateriale, og i dem finner vi tilgangen til fortidas tanker og forestillinger om en rekke spennende fenomener. I første rekke dreier dette seg om periodens ideer om friluftsliv. Tekstene tyder på at det i mellomkrigstida vokser frem en ny form for friluftsliv, det jeg vil kalle *det nære friluftslivet*, som en kontrast og korreksjon til forestillingen om *det norske friluftslivet*. I kontrast til forestillingen om et urnorsk friluftsliv med røtter i et urgammelt naturforhold, vil jeg hevde at friluftsliv blir allemannseie først i mellomkrigstiden. Dette friluftslivet er ikke først og fremst knyttet til fjellet som natur, slik elitens DNT-drevne turisme på 1800-tallet var, men til de bynære naturområdene rundt omkring i Norge. Argumentasjonen for en slik påstand har ikke fått tilbørlig plass i denne avhandlingen, men utgjorde et antydning bakteppe for den fremveksten av Osloomarka som inntraff i mellomkrigstida. På samme måte som Marka vokste frem og ble til som en del av byens liv, oppsto også det nære friluftslivet som en del av de urbane menneskenes liv. En slik påstand fordrer selvfølgelig en nærmere undersøkelse. Personlig, betrakter jeg studien av naturparkbegrepets historie som et forberedende arbeid til et fremtidig arbeid om friluftslivets begrepshistorie.

Jeg har i avhandlingen tatt for meg fremveksten av ett spesifikt friluftslivsområde. Men jeg tror at de prosessene jeg her har beskrevet også kan gjelde for liknende områder andre steder i Norge, og ellers i verden for den saks skyld. Forhåpentligvis har jeg bidratt til en fornyet forståelse av hvordan slike landskaper blir til. En forståelse av hvordan landskaper skapes og formes gjennom språk og tekster, burde være sentral i undersøkelsen av friluftsliv som kulturelt fenomen. Skal vi evne å gripe flere sider og fasetter ved friluftslivet, må vi se det i sammenheng med de stedene og landskapene friluftsliv finner sted. Et av de viktigste formålene med denne avhandlingen har vært å vise at Osloomarka er blitt skapt og at den ble skapt av noen. Det behøver ikke å bety at skapelsen kan tilbakeføres til noen få individer eller grupper. For jeg har også forsøkt å vise den kraften som ligger i språket, det felles språket som vi arver fra fortiden, som former oss alle og som vi er med på å forme. Vi eier alle språket, og det er gjennom språket vi kjemper, samtaler og forhandler om hvordan vi skal forme vår felles virkelighet. Motsatt eier også språket oss. Det former vårt syn på verden, vår forståelse

av steder, rom og landskaper. Landskapene vi ferdes i bor i språket, og i språket former vi dem. I avhandlingen har jeg bare pekt på noen av partene som har vært sentrale i Oslomarkas fremvekst. Likevel vil jeg hevde at friluftslivsorganisasjonene var svært viktige aktører i denne prosessen, og jeg tror vi i dag kan være takknemlige for det arbeidet de nedla og hvor forutseende de var. Det kunne gått annerledes med det flotte friluftsområdet så mange av oss er så glade i i dag. Vi burde aldri ta for gitt de flotte friluft- og turområdene vi har til rådighet. Ved å insistere på at friluftsområder som Oslomarka i en forstand er å forstå som parker og kulturelle konstruksjoner har jeg ikke forsøkt å frata folk illusjonen om disse som såkalt fri natur, men å påpeke at opparbeidelsen og vedlikeholdelsen av dem er viktige og ikke må tas for gitt. De er ikke noe som bare ganske enkelt ligger der fra naturens hånd. De krever også at *vår* hånd steller pent med dem.

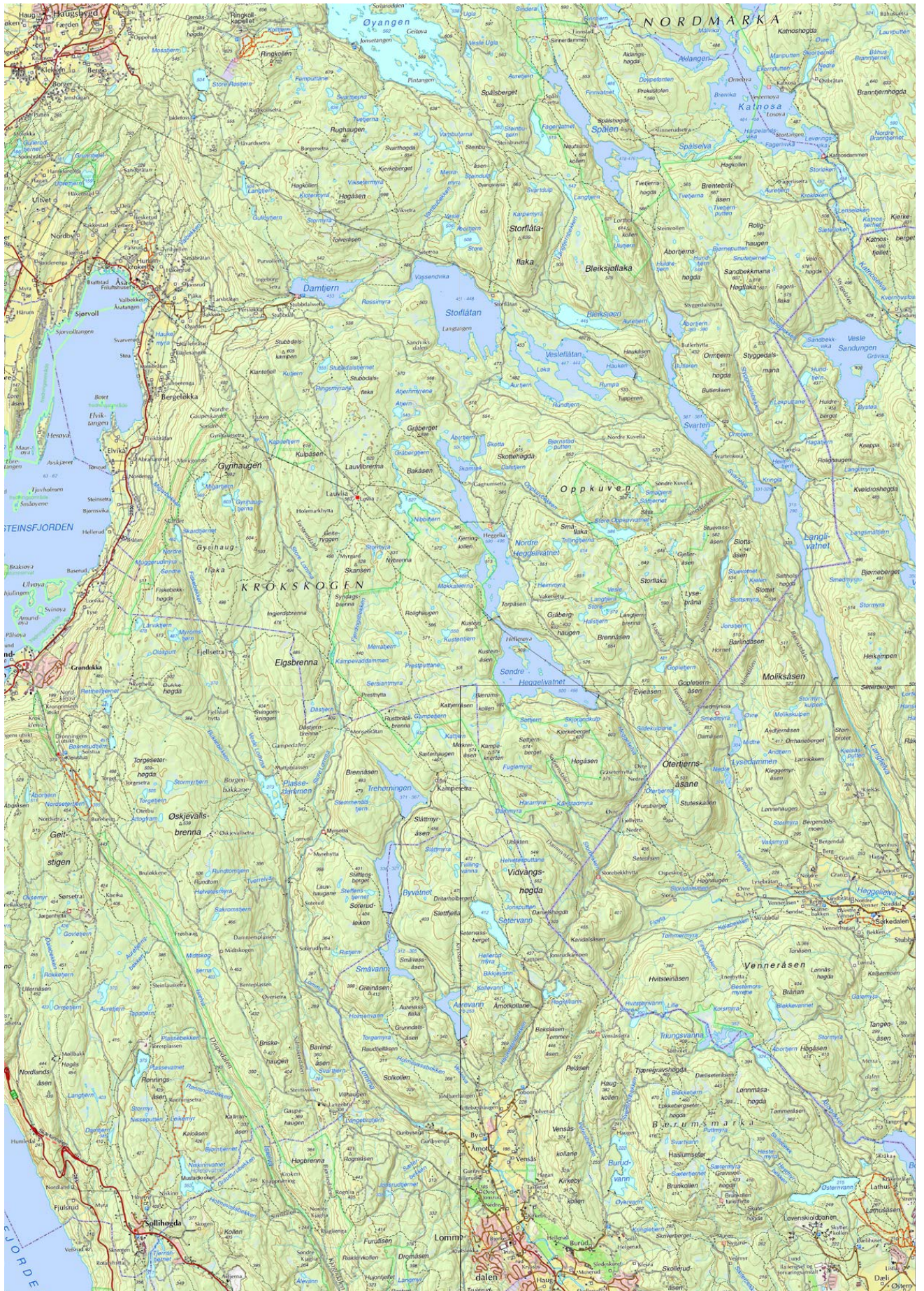
Kartene på de følgende sidene er hentet fra www.norgeskart.no

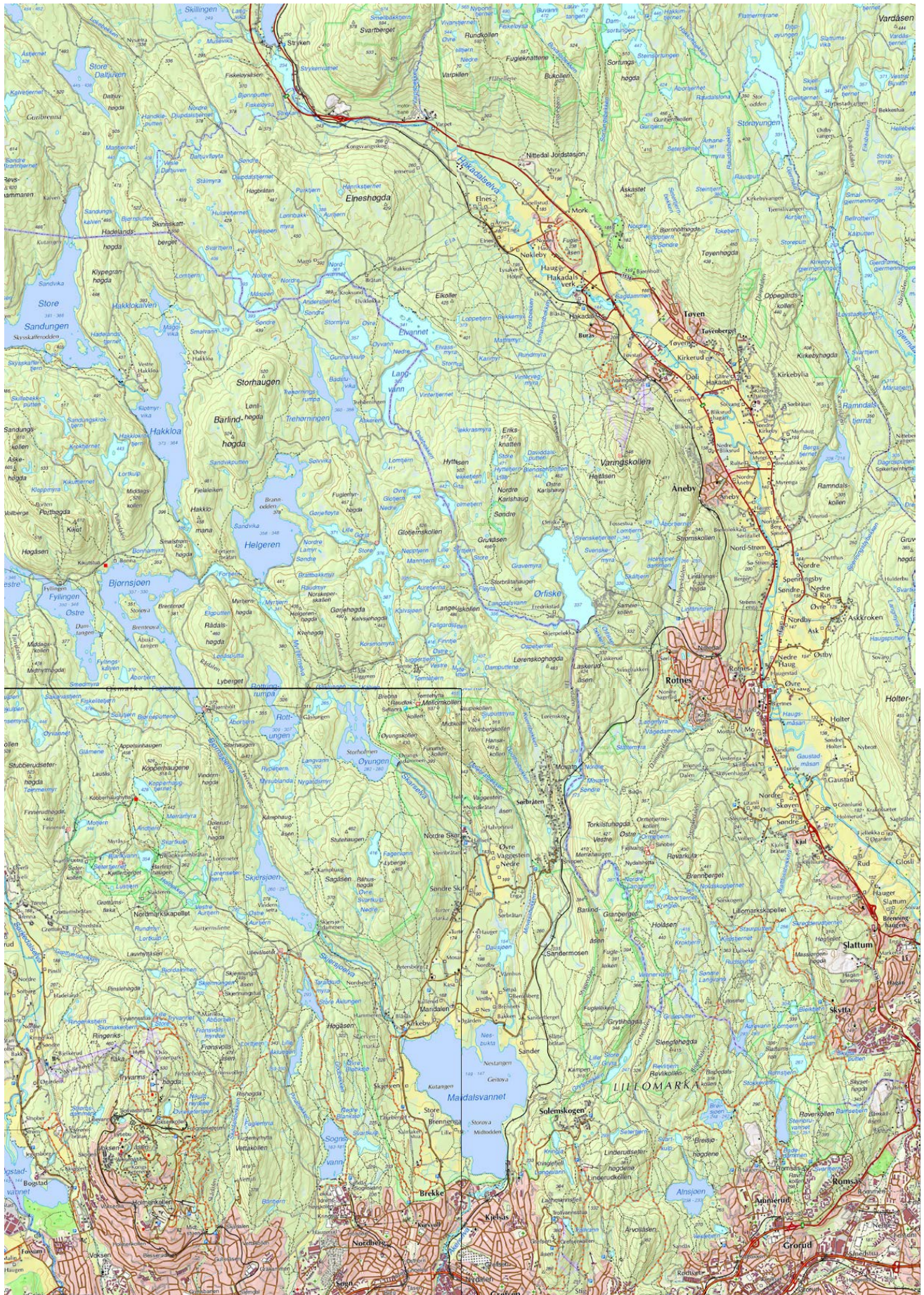
© Kartverket.

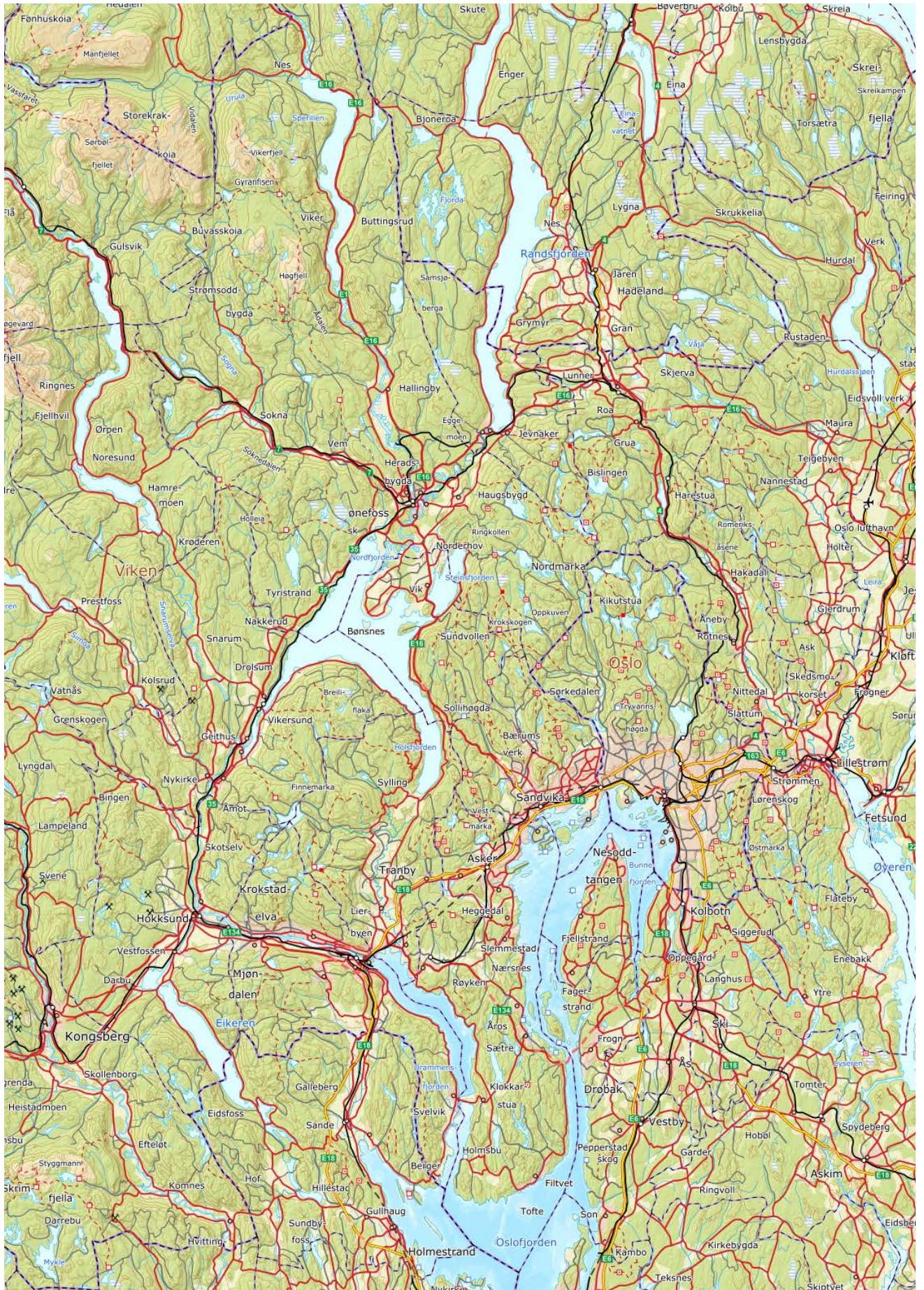

Litteraturliste

- Allwood, Jens, Tore Frängsmyr og Uno Svedin, red. *Naturen som symbol*. Stockholm: Lieber, 1983.
- Alsvik, Bård. «Markagrensa: en <hellig sort strek>». *Tobias* 1998, nr. 3.
- _____. «De første turistkart for Nordmarka». *Tobias* 2004, nr. 3.
- _____. «Folkeparkenes historie i Oslo». *Tobias* 2006, nr. 2-3.
- _____. «Byens parker: Stensparken og <Blåsen>». *St. Hallvard* 85, nr.1 (2007): 32-41.
- Alsvik, Bård og Leif Thingsrud. «Hovedstad med storfugleik og fossedur: Sammenslåingen av Oslo og Aker». *Byminner* 1998, nr. 2.
- Andersen Aars, Ludvig. *Stormarka: Holleia-Ådalsskauene-Velmunden-Vassfaret-Skjellinghovde*. Oslo: Blix, 1939.
- _____. «Litt om byens ungdom og byens omegn i de siste femti år». *St. Hallvard* 8 (1930): 25-38.
- Andersson, Stefan. *Det organiserade folknöjet: En studie kring de svenska folkparkerna 1890-1930-talet*. PhD-avhandling, Lund universitet, 1987.
- Andresen, Kr. S. *Sarpsborg: fremstilling av byens historie indtil 1914*. Sarpsborg: Wang-Henrichsen, 1914.
- Asdal, Kristin. «What is the issue? The transformative capacity of documents». *Distinction: Scandinavian Journal of Social Theory* 16, nr. 1, (2015): 74-90.
- Asdal, Kristin. *Politikkens natur: Naturens politikk*. Oslo: Universitetsforlaget, 2011.
- _____. «Contexts in Action-And the Future of the Past in STS». I *Science, technology, & human values* 37, nr. 4 (april 2012): 379-403.
- Asdal, Kristin og Kjell Lars Berge, Karen Gammelgaard, Trygve Riiser Gundersen, Helge Jordheim, Tore Rem og Johan L. Tønnesson. *Tekst og historie: Å lese tekster historisk*. Oslo: Universitetsforlaget, 2008.
- Asdal, Kristin og Helge Jordheim. «Texts on the move: Textuality and historicity revisited», *History and theory* 57, nr. 1 (mars, 2018): 56-74.

- Asdal, Kristin og Gro Ween, «Writing nature», *Nordic journal of science and technology studies* 2, nr. 1 (2014): 4-10.
- Aspen, Jonny. *Byplanlegging som representasjon: en analyse av Harald Hals' generalplan for Oslo av 1929*. Doktorgradsavhandling, Arkitekturhøgskolen i Oslo, 2003.
- Backer, Andreas. *Til fjells: Stormarka, Hardangervidda, Sogn og fjordane, Finnmarksvidda, Dovrefjell og Rondane, Jotunheimen*. Oslo: Halvorsen & Larsen, 1944.
- Berg, O.J og A. Gaarder. *Tilfots på Krokskogen og Vestre Nordmarken*. Oslo: Friluftsklubben, 1928.
- Bergwitz, Joh. K. *Kongsberg: Som bergkoloni, bergstad og kjøpstad 1624-1924*. Kristiania: Grøndal, 1924.
- Beretning om Oslo kommune for årene 1912-1947*, 1. bd. Oslo: Gundersen, 1952.
- Berntsen, Bredo. *Grønne linjer: Natur- og miljøvernets historie i Norge*. Oslo: Grøndahl og Dreyer, 1994.
- Bingham, Nick og Nigel Thrift. «Some new instructions for travelers: The geography of Bruno Latour and Michel Serres.» I *Thinking Space*. Redigert av Mike Crang og Nigel Thrift, 281-301. *Critical geographies* 9. London/New York: Routledge, 2003.
- Bjerknes, Ernst. «Sognsvannsbekken», *St. Hallvard* 17 (1939): 58-70.
- Bjerre, Henrik Jøker og Lousie Fabian. «Rummet finder sted: Redaksjonelt forord». *Slagmark* 57 (Sommer, 2010): 9-18.
- Bjorli, Trond Erik. «Wilses Norge». I *Wilse: Mitt Norge*. Redigert av Trond Erik Bjorli. Oslo: Press, 2015.
- Bomann-Larsen, Tor. *Den evige sne: En skihistorie om Norge*. Oslo: Cappelen, 2005.
- Borrebæks, J.H. *Paa uvante stier: fodture i Kristiania omegn*. Kristiania : Dybwad, 1903.
- Bruun, Magne. «Visjon og virkelighet». I *Den grønne by: Oslo Park- og idrettsvesen gjennom 75 år 1916-1991*. Redigert av Ida Fossum Tønnessen og Dagfinn Tveito. Oslo: Grøndahl & søn, 1991.
- _____. *Norske hager gjennom tusen år*. Oslo: Andresen & Butenschøn, 2007
- Bryn, Laurits L. *Sandefjord og omegn*. Sandefjord: Sandefjord aktietrykkeri, 1926.

- Bugge, Kristian. *Aalesunds historie* 2. bd. Ålesund: Søndmørspostens bok- & akcidenstrykkeri, 1923.
- Bukier, Paul. *Paa Asbjørnsens stier*. Oslo: Gyldendal, 1937.
- Bull, Edvard. *Akers historie*. Kristiania: Olaf Nordli, 1918.
- Carter, Paul. *The Road to Botany Bay: An essay in Spatial History*. London/Boston: Faber and Faber, 1988
- Casey, Edward S. *Getting Back into Place: Toward a Renewed Understanding of the Place-world*. Bloomington, Ind: Indiana University Press, 1993.
- _____. *The Fate of Place: A Philosophical History*. Berkeley, Calif: University of California Press, 1997.
- Casey, Edward. «Scholar's Symposium: The Work of David Carr.» *Human Studies* 29, no. 4 (2006): 445-62.
- Christensen, Arne Lie. *Det norske landskapet: Om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Oslo: Pax, 2002.
- Christensen, Olav. *Skiidrett før Sondre: Vinterveien til et nasjonalt selvbilde*. Oslo: Gyldendal, 1993.
- Christianssands og Oplands Turistforening, red. *Reisehaandbog: Christianssand og Omegn samt Sætersdalen*. Christianssand: Christianssands aktiebogtrykkeri, 1887.
- Christophersen, H.O. *På gamle veier og nye stier i Oslomarka*. 2. utg. Oslo: Gyldendal, 1972.
- _____. *Vandringer i Oslos stormark*. Oslo: Gyldendal, 1974.
- Christophersen, H.O. og Trond A. Svensson, red. *Marka fra A til Å: Leksikon for Oslomarka*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
- Crang, Mike og Nigel Thrift, red. *Thinking space*. Critical geographies 9. London/New York: Routledge, 2003.
- Crang, Mike og Nigel Thrift. «Introduction». I *Thinking space*. Redigert av Mike Crang og Nigel Thrift, 1-30. Critical geographies 9. London/New York: Routledge, 2003.
- de Galvez, Inga Berge. «<Marka>: hvordan et skogsområde kom til å legge premissene for vekst i hovedstaden». *Plan* 45, nr. 2, (2013): 14-17.
- Edensor, T. «Walking the British Countryside: Reflexivity, Embodied Practices and Ways to Escape». *Body & Society* 6 nr. 3-4 (2000): 81-106.

- Eichberg, Henning. «Outdoor activities and landscaping: Understanding natures in the plural». I *Bodily democracy: Towards a philosophy of sport for all*, redigert av Henning Eichberg, 80-101. London & New York: Routledge, 2010.
- Eichberg, Henning og Eigill Jespersen. *De grønne bølger: Træk af natur- og friluftslivets historie*. Gerlev: Bavnepanke, 1986.
- Eskilsson, Lena. «Fritid och demokratisering». I *Friluftshistoria. Friluftshistoria: från <hårdande friluftslif> till ekoturism och miljöpedagogikk*. Stockholm: Carlson bokförlag, 2000..
- Fabian, Louise. «Spatale forklaringer: Da den geografiske tænkning kom på humanvidenskabelige dagsorden». *Slagmark* 57, (sommer, 2010): 19-33.
- Felski, Rita. «Context stinks!» *New literary history* 42, nr. 4 (høst 2011): 573-591.
- Foucault, Michel. «Andre rum». Oversatt av Mette Kristine Kjær. *Slagmark* 27 (1998): 87-96.
- Franklin, Adrian. «Tourism as an ordering: Towards a new ontology of tourism». *Tourist studies* 4, nr. 3 (2004): 277-301.
- Frykman, Jonas, og Orvar Löfgren. Oversatt av Kari Bolstad. *Det Kultiverte Mennesket*. Oslo: Pax, 1994.
- Frängsmyr, Tore, red. *Paradiset och vildmarken: Studier kring synen på naturen och naturresurserna*. Stockholm: Lieber, 1984.
- Frislid, Ragnar og Gjermund Andersen. *Nordmarka: Natur, historie og friluftsliv*. Oslo: Gyldendal, 1996.
- Fylkesmannen i Vestfold, *Natur i Vestfold - veiviser til naturvernområdene og Færder nasjonalpark*, særtrykk, (Sandefjord: Skagerrak Forlag, 2014), <https://www.fylkesmannen.no/globalassets/fm-vestfold-og-telemark/miljo-og-klima/verneomrader/dokumenter/verneomraader-vestfold/gullkronene-naturreservat/horten-gullkronene-naturreservat-natur-i-vestfold-2014.pdf>, (oppsøkt 4.10.2019).
- Gaukstad, Haakon. «Natursyn og naturskildring i DNTs årbøker», i *Norsk litteraturhistorie: Sakprosa fra 1750-1995*. Redigert av Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen, 2. bd., 475-85. Oslo: Universitetsforlaget, 1998.
- Giddens, Anthony. *A contemporary critique of historical materialism, vol. 1: Power, property and the state*. London: Macmillian, 1981.
- Gjerdrum, Jørgen. *Nordmarken*. Kristiania: Jacob Dybwad, 1887.

- Gleditsch, K.G. *Reisehåndbok over Norge: Østlandet*. Oslo: Aschehoug, 1925.
- Grimeland, B.A., red. *Friluftsliv og kropskultur I*. Kristiania: Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur, 1922.
- _____, red. *Friluftsliv og kropskultur II*. Kristiania: Foreningen til fremme av friluftsliv og kropskultur, 1923.
- _____, red. *Sørlandet*. Oslo: Kjenn ditt land, 1923.
- _____, red. *Kristianiafjorden 1: Vestsiden*. Oslo: Kjenn ditt land, 1924.
- _____, red. *Romsdal og Molde: Turistruter, naturforhold, næringsliv, historie og kulturminner*. Oslo: Bunkholdts, 1925.
- _____, red. *Oslo omegn*. Oslo: Kjenn Ditt Land, 1928.
- _____, red. *Ruter for fotturister i Oslo omegn*. Oslo: Kjenn Ditt Land, 1929.
- _____, red. *Festskrift i anledning Kjenn ditt lands 10års-jubileum*. Oslo: Kjenn Ditt Land, 1930.
- Goksøyr, Matti. «Nasjonal identitetsbygging gjennom idrett og friluftsliv». *Nytt norsk tidsskrift* 11, nr. 2 (1994): 182-93.
- _____. «Taking Ski Tracks to the North: The Invention and Reinvention of Norwegian Polar Skiing: Sportisation, Manliness and National Identities.» *The international journal of the history of sport* 30, nr. 6 (2013): 563-579.
- Haffner, H.J. *Tilfods i Kristiania omegn: en anvisning til fodture*. Kristiania: Brøgers, 1893.
- _____. *Tilfods i Kristiania omegn: en anvisning til fodture*. 2. utg. Kristiania: Brøgers, 1895.
- Hals, Harald. *Fra Christiania til Stor-Oslo: Et forslag til generalplan for Oslo*. Oslo: Aschehoug, 1929.
- _____. *Byen lever: drømmen om en storstad*. Oslo: Aschehoug, 1933.
- Hansen, Ole Myhre. «Byplanlegger Harald Hals og hans arkiver». *Tobias* 1997, nr. 3.
- Haug, Kåre. ««Kart og kompas tillades brugt!» Gamle Marka-kart». *Byminner* 2006, nr. 3/4.
- Heyerdahld, Gaute. *Fiske i Oslomarka: Oslomarkas fiskeadministrasjon 1936-2011*. Oslo: Gyldendal, 2011.

- Hilditch E.W., red. *Oslo og omegn paa kryds og tvers*. Oslo: P.M Bye, 1926.
- Hodgson, Lesley. «The spaces of outdoor learning: An actor-network exploration». I *Experiencing the outdoors: Enhancing strategies for wellbeing*. Redigert av Margaret Robertson, Ruth Lawrence og Gregory Heath, 123-34. Rotterdam: Sense, 2015.
- Holtvedt, Reidar. *Den gang det var bjønn: Sørkedalshistorier*. Oslo: Aschehoug, 1945.
- _____. *Historier fra Krokskauen*. Oslo: Aschehoug, 1953.
- Horgen, André. *Sikkerhet og risiko i norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv: en kulturhistorisk studie*. Phd-avhandling, Universitetet i Sørøst-Norge, 2019.
- Houge, Nils, red. *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*. Oslo: Oslomarkas Friluftsråd, 1937.
- _____, red. *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*. 2. utgave. Oslo: Oslomarkas Friluftsråd, 1939.
- _____, red. *Oslomarka: Håndbok for friluftsfolk*. 3. utgave. Oslo: Oslomarkas Friluftsråd, 1940.
- _____. *Oslomarka som naturpark: Et forslag til fredning av Stor-Oslos og omliggende distrikters friluftsområder*. Oslo: Oslomarkas Friluftsråd, 1941.
- _____, red. *Oslo og Omland Friluftsråd 1936-1961*. Oslo: Oslo og Omland Friluftsråd, 1961.
- Hubbard, Phil, Rob Kitchin og Gill Valentine, red. *Key texts in human geography*. London: Sage, 2008.
- Huseby, O.H. *Til Nordmarka med Gjøvikbanen*. Oslo: Norges statsbaner, 1931.
- _____. *Til Vestmarka med Vestbanen*. Oslo: Grøndahl og sønn, 1932.
- _____, red. *Turbok: Røabanen, Sognsvannsbanen, Tryvannsbanen*. Oslo: A/S Holmenkollbanen, 1935.
- Høgslund, O., red. *Norsk reisebok, 2. del: Vestbanene og Telemark: med Haukeliveiene til Vestlandet*. Oslo: Hovedstyret for Norges statsbaner, 1932.
- _____, red. *Norsk reisebok 3. del: Sørlandet og Rogaland*, 3. utgave. Oslo: Hovedstyret for Norges statsbaner, 1933.

- Ifversen, Jan. «Begrepshistorie efter Reinhart Koselleck». *Slagmark* 48 (vår, 2007).
- Ingold, Tim. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge, 2000.
- Janson, Alfred. *Østmarken: Paa kryss og tvers i de skjønne, ensomme trakter øst for Oslo*. Oslo: Friluftsklubben, 1926.
- _____. *De blå stier*. Oslo: Friluftsklubben, 1936.
- _____. *Friluftsklubben gjennom 25 år*. Oslo: Friluftsklubben, 1948.
- Jordheim, Helge. *Lesningens vitenskap: Utkast til en ny filologi*. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
- _____. «Begrepshistorie som idéhistorisk praksis». I *Grep om fortiden: Perspektiver og metoder i idéhistorie*. Redigert av Ellen Krefting, Espen Schaanning og Reidar Aasgaard, 35-52. Oslo: Cappelen Damm, 2017.
- Kiær, Thv. *På barstrødde stier*. 2. bd: *Studier og streiftog i norske skoger*. Oslo: Norges Handels- og Sjøfartstidenes trykkeri, 1937.
- Kjeldstadlie, Knut. *Den delte byen: Fra 1900 til 1948*, bd. 4, red. Sivert Langholm, Edgeir Benum og Knut Helle, *Oslo bys historie*. Oslo: Cappelen, 1990.
- Koselleck, Reinhart. «Introduction and prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*». Oversatt av Michaela Richter. *Contributions to the history of concepts* 6, (sommer, 2011): 1-37.
- _____. *Futures past: On the semantics of historical time*. Oversatt av Keith Tribe Cambridge, Mass: Columbia University Press, 2004.
- Krogh, Thomas. «Idéhistorien og andre historier». *Arr: idéhistorisk tidsskrift* 2004, nr. 4: 27-33.
- Landsforeningen for reiselivet i Norge, red. *Fører gjennom Kristiania og nærmeste omegn*. Kristiania: Aschehoug, 1914.
- Lange, Ove L. *Nordmarka og Nordmarksgodsets historie*. Oslo: Dreyer, 1966.
- Larsen, Hjalmar T. (red.), *Oslo-marka – Oslo-fjorden* 2. utg., (Oslo: Halvorsen & Larsen, 1952-53)
- _____. «Øyer og strender i Akershus, Oslo og Buskerud». I *Oslo-fjorden: Oslo, Akershus, Buskerud, Østfold, Vestfold*, 2. bd, Redigert av Hjalmar T. Larsen. Oslo: Halvorsen & Larsen, 1954.

- Larsen, Svend Erik. «Landscape, Identity and Literature.» *Journal of Literary Studies* 13, no. 3-4 (1997): 284-302.
- _____. «Nature Now and Then.» *The European Legacy* 4, no. 5 (1999): 110-12.
- _____. «<Jeg sidder i toget>: Rumlighed i forandring». *Slagmark* 57, (sommer, 2010): 135-153.
- Lassen, Frank Beck. «Afselvfølgeliggjørelse: Idéhistoriens raison d'être». *Slagmark* 67 (2013).
- Latour, Bruno. «Drawing things together». I *Representations in scientific practice*. Redigert av Michel Lynch og Steve Woolgar, 19-68. Cambridge/London: MIT, 1990.
- Lefebvre, Henri. *The production of space*. Oversatt av Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell, 1991.
- Lien, Marianne E., Knut G. Nustad, og Gro B. Ween. «Introduksjon. ANTropologiens grenseflater». *Norsk antropologisk tidsskrift* 23, nr. 3/4 (2012):214-224.
- Lütken, André, red. *Opfindelsernes bog: En Oversigt over Menneskets kulturhistoriske Udvikling og Fremskridt paa Videnskabens, Kunstens, Industriens og Handelens Omraader fra tidligste Tid til vore Dager*. Bd. 4. København: Forlagsbureauet, 1879.
- Mai, Anne-Marie og Dan Ringgaard. «Introduksjon». I *Sted*. Redigert av Anne-Marie Mai og Dan Ringgaard, 7-33. Moderne litteraturteori 9. Aarhus: Aarhus universitetsforlag, 2015.
- Massey, Doreen. *Spatial Divisions of Labor: Social Structures and the Geography of Production*. London: Macmillan, 1984.
- _____. *For Space*. London: Sage, 2005.
- Merrifield, Andy. «Henri Lefebvre: A socialist in space». I *Thinking space*. Redigert av Mike Crang og Nigel Thrift, 167-182. *Critical geographies* 9. London/New York: Routledge, 2003.
- Mikkelsen, Ingvar. «Hals og Pedersens ideologier», i *Plan* 2013, nr. 4-5
- Miller, J. Hillis. *Topographies*. Stanford: Stanford University Press, 1995.
- Mol, A. «Actor-network theory: Sensitive terms and enduring tensions», *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 50, (2010): 253-269.
- Moland, Tallak. *Historien om Nordmarka: gjennom de siste 200 år*. Oslo: Christiania forlag, 2006.

- _____. *Historien om Akerselva: gjennom de siste 400 år*. Oslo: Christiania forlag, 2011.
- _____. *Oslos byrom gjennom 200 år*. Oslo: Press, 2014.
- Molde og Romsdals Turistforening, utgiver. *Molde og Romsdalen: en reisehåndbog*. Kristiania: Cammermeyers, 1892.
- Müller, Jan-Werner. «On conceptual history». I *Rethinking Modern European Intellectual History*. Redigert av Darrin M. McMahon og Samuel Moyn, 74-93. Oxford/New York: Oxford university press, 2014.
- Myrvang, Christine. *Sosialistiske produksjonsidealer - «dagen derpaa»: Storskala og teknokrati i norsk sosialiseringdebatt og -teori 1917-1924*. Universitetet i Oslo, Skriftserie, 1996.
- Mytting, Ivar og Annette Bischoff. *Friluftsliv*. 3. utg. Oslo: Gyldendal, 2018.
- Mytting, Iver. *Erobringen av fjellet. Erobringen av fjellspporten. Erobringen av det norske: Om Norsk Tindeklubs nasjonalisering av fjellspporten*. Universitetet i Oslo, masteroppgave, 2012.
- _____. «Det norske fjellet og den norske fjellspporten». *Arr: Idéhistorisk tidsskrift* 2014, nr. 1: 67-82.
- Nickelsen, Josef. «Byer med parker, trær, lekepladser og blomster: Moderne havekunst». *Kunst og kultur* 4 (1914), 192.
- Nielsen, Yngvar. *Reisehaandbog over Norge*. Kristiania: Cammermeyer, 1879.
- _____. Yngvar Nielsen, *Reisehaandbog over Norge*. 3. utg. Kristiania: Cammermeyer, 1883.
- _____. *Reisehaandbog over Buskeruds Amt*. Drammen: J. Wulfsbergs Bogtrykkeri, 1888.
- _____. *Reisehaandbog over Norge*, 7. utg. (Christiania: Cammermeyer, 1893.
- _____. *Christiania og omegn: Illustreret haandbog for reisende*. Christiania: Cammermeyer, 1894.
- Nordhagen, Rolf. *Die Vegetation und Flora des Sylenegebietes: Eine Pflanzensoziologische Monographie*. Oslo: Det norske videnskabsakademi, 1927.
- Odden, Alf. *Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004*. Phd-avhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2008.

- Ohman Nielsen, May-Brith. «Oscar Wergeland og Ravnedalen: Et romantisk parkanlegg, eller del av et romantiseringsprosjekt?» I *Wergeland i dag*. Redigert av Frode Helland og Jahn Thon, 14-44. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2002.
- Onsager, Nils og Nils Rustad. *Til fots: Reisebok over Norge*. Kristiania: Gyldendal, 1924.
- _____. *Til fots II: Reisebok over Østlandets skautrakter*. Med bidrag av Werner Werenskiold. Oslo: Cammermeyer, 1930.
- _____. *Oslo omegn: Særtrykk av Til fots II*. Med bidrag av Werner Werenskiold. Oslo: Cammermeyers, 1930.
- Oslo og Omegn Turistforening, red. *Til fots i Oslomarka, Drammen Nordmark og Stormarka*. Oslo: Gyldendal, 1964.
- Oslomarkas Friluftsråd, red. *Oslo-marka – Oslo-fjorden*. 2 bd. Oslo: Blix, 1938-39.
- Paulsson, Emma. *Göra plats: Grafitti, kommunal förvaltning och plats som relationell effekt*. Phd-avhandling, Sveriges landbruksuniversitet, 2016.
- Pedersen Gurholt, Kirsti. «Norwegian friluftsliv and ideals of becoming an <educated man>.» *Journal of adventure education and outdoor learning* 8, no. 1 (2008): 55-70.
- Pedersen Gurholt, Kirsti og Trygve Beyer Broch. «Outdoor life, nature experience, and sports in Norway: tensions and dilemmas in the preservation and use of urban forest». *Sport in society* 22 nr. 4 (2019): 573-88.
- Pedersen Gurholt, Kirsti og Trygve Beyer Broch. «<En gave til folket>: Om Markaloven, makt og medier». *Norsk antropologisk tidsskrift* 22, nr. 3-4, (2011): 194-205.
- Pedersen, Oscar. *Vore dages Kristiania*. Kristiania: Forlagstrykkeriet, 1924.
- Pedersen, Tord. *Drammen: en norsk østlandsbys utviklingshistorie. Avhandlinger og skildringer*, bd 2. Drammen: Harald Lyche & co., 1921.
- Philo, Chris. «Foucault's geography». I *Thinking space*. Redigert av Mike Crang og Nigel Thrift, 205-238. *Critical geographies* 9. London/New York: Routledge, 2003.
- Randolph, John. «The space of intellect and the intellect of space». I *Rethinking Modern European Intellectual History*. Redigert av Darrin M. McMahon og Samuel Moyn, 212-231. Oxford/New York: Oxford university press, 2014.

- Readman, Paul. «William Cecil Slingsby: Norway and British Mountaineering». *The English Historical Review* 124, nr. 540 (2014).
- Relph, Edward. *Place and Placelessness*. Vol. 1. Research in Planning and Design. London: Pion Limited, 1976.
- Renolen Aasbø, Audun. *Skiløperkunstens litterære kraftsentrum: Fridtjof Nansen og den moderne skiidrettens framvekst*. PhD-avhandling, Universitetet i Oslo, 2014.
- Repp, Gunnar. *Verdiar og ideal for dagens friluftsliv. Nansen som føredøme? Tankar og formuleringar om friluftslivet i vår tid: Spegling av Nansen sine verdiar og ideal? Ei Samanliknande gransking*. Dr. scient avhandling, Norges idrettshøgskole, 2001.
- Ringgaard, Dan. *Stedssans*. Aarhus: Aarhus universitetsforlag, 2010.
- Ringgaard, Dan. «Sted, landskab, rum», *Slagmark* 57 (sommer, 2010): 67-79.
- Roede, Lars. *Historisk atlas over Oslo: Gamle kart forteller*. Oslo: Pax, 2016.
- Røhne, Marius. *Oslo kommunale parker og grønnanlegg 1810-1948, 1 del*. Oslo: Myhres papirindustri, 1967.
- Sandell, Klas og Sverker Sörlin, red. I *Friluftshistoria: från <hårdande friluftslif> till ekoturism och miljöpedagogikk*. Stockholm: Carlson bokförlag, 2000.
- _____. «Naturen som ungdomsfostrare». I *Friluftshistoria: från <hårdande friluftslif> till ekoturism och miljöpedagogikk*. Redigert av Klas Sandell og Sverker Sörlin. Stockholm: Carlson bokförlag, 2000.
- Schama, Simon. *Landscape and Memory*. London: HarperCollins, 1995.
- Schioldrop, Edgar B., red. *Gyldendals konversasjonsleksikon*, bd. 9. Oslo: Gyldendal, 1933.
- Schaanning, Espen. «Halvdød av frost, men levende og beredt: Speiderbevegelsen som disiplineringsprosjekt». *Arr: Idéhistorisk tidsskrift* 2013, nr. 4.
- _____. *Barneridderne: Baden-Powell og den norske speiderbevegelsen*. Oslo: Cappelen Damm, 2015.
- Schnitler, Carl W. *Norske haver i gammel og ny tid: Norsk havekunsts historie med oversikter over de europeiske havers utvikling*. 2 bd. Kristiania: Cammermeyer, 1916.

- Seim, Sissel og Oddrun Sæter, red. *Barn og unge: By, sted og sosiomaterialitet*. Oslo: Cappelen Damm, 2018.
- Senje, Sigurd. *Østmarka*. Oslo: Gyldendal, 1974.
- _____. *Østmarka*. 2.utg. Oslo: Gyldendal, 1987.
- Skinner, Quentin. *Vision of politics*, 1. bd. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Skjønsberg, Simen. «Johan Borgen: journalist i Dagbladet». I *Utskjelt og utsolgt: Dagbladet gjennom 125 år*. Redigert av Hans Fredrik Dahl, Gundleiv Forr, Leiv Mjeldheim og Arve Solstad, 436-460. Oslo: Aschehoug, 1993.
- Smith, Emil. *Disse fjerne år: tids- og miljøskildringer fra Norge i tiden omkring århundreskiftet og frem til verdenskrigen*. Oslo: Johan Grundt Tanum, 1936.
- Rune Slagstad. *(Sporten): En idéhistorisk studie*. Oslo: Pax, 2008.
- _____. *Da fjellet ble dannet*. (Oslo: Dreyer, 2018).
- Solenes, Oskar. *Bort fra storbyens unatur: Ei historisk analyse av friluftslivet innan arbeiderrørsla i Oslo, 1900-1940*. Hovedfagsoppgave, Norges idrettshøgskole, 2001.
- _____. «Friluftsliv og klassekamp: to sider av same sak?», *Arbeiderhistorie* 2007.
- Soja, Edward W. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso, 1989.
- _____. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-imagined Places*. Cambridge, Mass: Blackwell, 1996.
- Sörlin, Sverker. *Naturkontraktet: Om naturomgängets idéhistoria*. Stockholm: Carlssons, 1991.
- Sörlin, Sverker og Paul Warde, red. *Nature's end: History and the environment*. Basingstoke: Palgrave Macmillian, 2009.
- Sth. Prp. No. 18. (1884): *Ang. Laurvigs Bøgeskovs Overtagelse som Statseiendom*.
- Tilley, Christopher. *A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments*. Oxford: Berg, 1994.
- Tilley, Christopher og Kate Cameron-Daum. *An Anthropology of Landscape: The Extraordinary in the Ordinary*. London: UCL, 2017.

- Tordsson, Bjørn. *Å svare på naturens åpne tiltale: En undersøkelse av meningsdimensjonene i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. Dr. scient avhandling, Norges Idrettshøgskole, 2003.
- _____. «Friluftslivets politisk-institusjonelle marginalisering.» *Nytt Norsk Tidsskrift* 25, no. 1 (2008): 42-54.
- Tuan, Yi-fu. *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values* New York: Columbia University Press, 1990.
- _____. *Space and Place: The Perspective of Experience*. London: Edward Arnold, 1977.
- Tønsberg, Christian, red. *Norge, fremstillet i Tegninger: med korfattet Text af forskjellige Forfattere*, lommeutgave. Christiania: Tønsbergs, 1881.
- Ukjent forfatter. «Kristiania nærmeste udfartssteder», *Norsk Idrætsblad* (julenr. 1895): 4-7.
- Ukjent forfatter. *Kristiania-Ciceronen: En Veileder for Tilreisende*. Kristiania: Interessentskabet, 1902.
- Ukjent forfatter. *Oslo & Omegn*. Trondheim: Bennet's reklame & annoncebureau, 1925.
- Ukjent forfatter. *Osloboken: Fører i Oslo og omegn*. Ulrik Ludwigsen: Oslo, 1925.
- Urry, John. *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*. London: Sage, 1990.
- _____. *Consuming Places*. International Library of Sociology. London: Routledge, 1995.
- Vevstad, Andreas. *Det begynte med Frognerseterskogen: Oslo kommunes skoger 1889-1989*. Oslo: Aschehoug, 1889.
- Vibe, Johan. *Norges land og folk: Topografisk-historisk beskrivelse med enkelte viktigere statistiske data*. 4. bd. Kristiania: Dybwad, 1895.
- Wallem, Fredrik B. *Føreren gjennom Utstillings-byen Kristiania, og omegn 1914*. Kristiania: Norsk annoncebureaus forlag, 1914.
- Ween, Gro B. «Blåfjella-Skjækerfjell nasjonalpark: Naturforvaltning som produksjon av natur/sted». *Norsk antropologisk tidsskrift* 20, nr. 1 (2009): 95-108.
- Ween, Gro B. og Simone Abram. «The Norwegian Trekking Association: Trekking as constituting the nation». *Landscape research* 37, nr. 2 (2012), 155-71.

Ween Gro B. og Rune Flikke. «Naturen som praksiser: Natur i nyere norsk antropologi». I *Norsk antropologisk tidsskrift* 20, nr. 1 (2009): 6-15.

Werner, E. *Die Alpenfee*. Leipzig: Ernst Keil, 1889.

Widmalm, Sven. *Mellan kartan och verkligheten: Geodesi och kartläggning 1695-1860*. Institusjonen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet, skrifter Nr. 10. Uppsala.

Wille, Nordal. *Om Naturens Mindesmærker og deres Bevarelse*. Kristiania: Det norske geografiske selskab, 1909.

_____. *Fredede Naturmindesmærker paa Østlandet i Norge*. Kristiania: Brøgers, 1919.

Williams, Raymond. *The country and the city*. 4. Utgave. London: Hogarth press, 1985.

Wilse, J.N. «Mine Geo- og Topographiske Foretagender efter Tidens Orden: Som Fragment af min Levnets Beskrivelse». I *Topographisk Journal for Norge* 8, nr. 27-29. (Christiania: Det Topographiske Selskab for Norge, 1801/02).

Wilson, Jeffrey K. *The German forest: Nature, identity, and the contestation of a national symbol, 1871-1914*. Toronto: University of Toronto press, 2012.

Østlandske krets av Landsforeningen for Naturfredning i Norge, red. *Vern norsk natur*. Oslo: Fabritius, 1930.

Aagard, Aage. *Larvik og omegns industri og næringsliv i tekst og bilder*. Christiania: Hanches, 1900.

Aviser:

Aftenposten

Arbeiderbladet

Dagens nyt

Morgenbladet

Morgenposten

Nationen

Norsk Tidende

Norske intelligenssedler

Social-Demokraten

Tidens tegn

Rakkestad avis

Tromsø stiftstidene

Trondhjems adresseavis

Vestfold Arbeiderblad

Årbøker:

Den Norske Turistforening; Foreningen til Ski-Idrettens Fremme

